

BUCUREȘTI

MATERIALE DE ISTORIE ȘI MUZEOGRAFIE

XIX

MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI - 2005

MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

BUCUREȘTI
MATERIALE DE ISTORIE
ȘI MUZEOGRAFIE

vol. XIX

M. I. B. M. B.
BIBLIOTECA
Nr. INVENTAR p. 2917
COTA

VOLUM EDITAT DE
MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Director: drd. **Ionel Ioniță**

Redactor: **Liana Ivan-Ghilia**
Coperta: **Ștefan Csampai**
Rezumate în limba engleză: **Liana Ivan-Ghilia**

Autorilor le revine responsabilitatea studiilor și articolelor publicate.

Coperta I – Ileana Rădulescu– „Universitatea București” – fragment
(pictură din colecția M.M.B. – foto Ioan D. Popa).

ISSN 1222-7536

ISBN 973-87450-1-2

I. ARHEOLOGIE

TĂBLIȚELE DE LUT, SCRISE, DE LA VIDRA

dr. Vasile Boroneanț

Cercetările arheologice întreprinse pe întreg cuprinsul țării au pus în evidență o serie de dovezi de locuire, dintre cele mai importante pentru istoria țării și a continentului european. Între acestea, de mare valoare dar și de multă publicitate, au fost și mai sunt, tăblițele de lut de la Tărtăria¹. Acestea nu s-au bucurat de percepția și importanța istorică de care se bucură acum, pentru că la data descoperirii lor de către Szofia Torma în anii 1896 ele constituiau o curiozitate². Ar fi rămas așa dacă M.Roska în 1941 nu ar fi avut inițiativa de a publica un *Repertoriu al descoperirilor arheologice din Transilvania*³ și dacă N.Vlassa în 1961 nu ar fi făcut o săpătură de verificare stratigrafică a lucrărilor în teren efectuate de Szofia Torma. N Vlassa⁴ după terminarea lucrărilor cum era și normal, a confruntat materialele recoltate de el cu cele din săpăturile vechi. Între acestea se aflau și tăblițele de lut pe care a îndrăznit să le compare cu cele sumeriene de la Uruk-Warka și Djemdet-Nasr⁵. Publicându-le și semnalând asemănarea s-a încins o întreagă discuție între specialiștii problemei și ai epocii pe această temă. Între timp un eveniment foarte important a avut loc în câmpul cercetării arheologice ca urmare a folosirii carbonului radioactiv în datarea vestigiilor arheologice găsite până atunci. Aceasta a dus la reorientarea și reevaluarea rezultatelor și concluziilor cercetărilor mai vechi, și în special a celor privind epoca veche a pietrei – paleoliticul. Într-un cadru mai general vorbind, s-a ajuns la o viziune nouă asupra evoluției omului, a creațiilor sale materiale și cultural-religioase, la o optică nouă privind înlănțuirea verigilor și treptelor istorice parcurse de umanitate pe scara existenței sale, de la origini până în contemporaneitate.

De problema mesajelor scrise, ca urmare a descoperirilor noi de la Tărtăria și a publicării lor de către N Vlassa au început să se ocupe mai insistent și mai de aproape specialiștii arheologi ca: J. Makkay⁶, Marija Gimbutas⁷, N Winn⁸, Emilia Masson⁹ și

¹ Vlassa, N. Tăblițele, Dacia NS 7, 1963, p. 485-494 ; Kulturelle bezeichnungen des Nolithikums Siebenburgens. Zum Vorderen Orient. Acta Museum Napocensis, VII, p. 3-39

² Szofia Torma, Igazsag, Cluj, XXIX, nr.112, 1968, p.1-3

³ M. Roska, Thesaurus antiquitatus Transilvanicarum I, Cluj, 1942; Die Sammlung Szophia von Torma, Cluj, 1941, Planșa XXXIV; XCII, 4

⁴ N. Vlassa, op.cit

⁵ E.L M.Mallowan.Civilized Life Begins :Mesopotamia and Iran, in The Dawn of Civilization, London,1961,p.72-73,fig.20-25; A.Parrot ,Archeologie Mesopotamienne,Paris,1946,p.314,fig 78;M.Pope,The Origine of Writing in The Near East in Antiquity,XI,1966,p.17-23

⁶ J. Makkay, The Laif ,the Neolithic Tordos group of signs, Alba Regia X, Szekesfehervar 1969, p.9-49

⁷ M. Gimbutas,Civilizația Marii Zădărnici și sosirea cavalerilor războinici, în românește la Editura Lucretius, Bucuresti ,1997; M. M. Winn, The signs of the Vinca Culture ca. 4000 BC, Calugary, Western Publisher, 1991

⁸ Op. cit.

⁹ Emilia Masson, Ecriture dans les civilisations danubiennes, Kadmos Zeitschrift fur und Fruhgreciste Epigraphik, XXIII, 1984, 2, p. 110-111. fig. 10.

mulți alții, între care și marele specialist în religiile și cultura popoarelor veci, M.Eliade¹⁰. Discuția este deschisă și acum deoarece cercetarea științifică nu s-a oprit la acel stadiu. Noi rezultate sau descoperiri mai vechi reevaluate au venit să li se adauge. Tăblițele scrise de lut din neoliticul carpato-dunărean sunt o realitate peste care nu se mai poate trece în cunoașterea și studierea culturii și a civilizației genului uman.

Tăblițele de la Tărtăria au evidențiat numai o față a acestei probleme, anume mesajul ideogramat, ca o etapa, sau numai ca prezență, ca aspect cantitativ, a percepției omului și existenței sale istorice, parte a unui proces de dinamică istorică, impusă de logica marcării prezenței sale creatoare și conștiente în cadrul ecosistemelor în care a conviețuit alături și împreună cu formele de viață, și a schimbărilor climatice sau de relief.

Revenirea cercetării istorice și arheologice la fâgașul său normal după decembrie 1989, de la care fusese deviat de materialismul științific utopic, marxist-leninist, a început la Muzeul Municipiului București prin valorificarea științifică și cultural-muzeistică, tematică, a tuturor pieselor intrate în patrimoniul sau, de la înființare până în prezent. Au fost organizate periodic expoziții temporare care s-au bucurat de mare interes din partea vizitatorilor din capitala și din țară. Exponatele cele mai de preț care s-au vădit a fi de un interes mai mare regional sau național, au fost solicitate și de alte muzee din țară sau din capitală. Așa a fost cazul exponatelor privind culturile neoliticului Boian¹¹, Gumelnița¹² sau dacice. Cu această ocazie, și apoi cu cea a revizurii întregului patrimoniu național din muzeu, au fost revăzute sau identificate piese care din varii motive nu au intrat nici o dată în atenția specialiștilor. Între acestea se număra și tăblițele scrise de lut ars de la Vidra.

Săpăturile arheologice de la Vidra au fost efectuate în anii 1932-1934 de către arheologul Dinu V. Rosetti de la Muzeul de Istorie a Bucureștiului¹³. Acolo la Vidra, pe malul Sabarului, se afla o movila de pământ antropică în care în cercetările de suprafață ale acestui cercetător au fost identificate vestigii arheologice preistorice. Săpăturile arheologice au secționat măgura pe la jumătate și au scos la iveală două orizonturi de locuire din neolitic, cel de la bază aparținând culturii Boian, iar cel de deasupra, culturii Gumelnița. Săpăturile au fost de natură să stabilească relația stratigrafică dintre cele doua culturi și cronologia lor, precum și periodizarea culturii Gumelnița. A fost recoltată o izbitor de importantă cantitate de materiale arheologice constând din vase întregi sau fragmentare, statuete de lut ars și de os, alte numeroase obiecte cu funcționalități nu întotdeauna cunoscute, oase de animale, unelte și arme din silex și piatră șlefuită. Toate acestea au permis reconstituirea întregului mod de viață din vremea neoliticului mijlociu-final. La acestea s-au adăugat miniaturizări ale caselor de lut, pe baza cărora au putut fi reconstituite locuințele de tip bordei și de suprafață dezvelite în săpături.

¹⁰ M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase I*, București, 1981

¹¹ Ministerul Culturii, Muzeul Dunării de Jos, Călărași, *Civilizația Boian pe teritoriul Românicilor*, Călărași 1999, Ministerul Culturii, Serviciul Arheologic, București, 200, CIMEC

¹² M. Gimbutas, op.cit

¹³ D.V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra (Raport preliminar)*, Publicațiile Muzeului Municipiului București, București, 1934, p.6-60, pl. I-V

Cele mai importante obiecte au fost publicate de către autorul descoperirilor, în țară¹⁴ și străinătate¹⁵ bucurându-se de o foarte frumoasă apreciere. Între acestea se numără și faimoasa Zeiță pudică de la Vidra, care pentru prima dată în lume, ne înfățișează un personaj feminin îmbrăcat în costum de baie cu sutien și chiloși¹⁶. Aceste piese vestimentare prezintă motive decorative de epocă, identice cu cele de pe ceramică și probabil cele de pe lemn care nu s-au mai păstrat. O altă statueta ce reflectă un comportament socio-uman este cea care înfățișează un personaj feminin purtând în spate un copil¹⁷. Nu a fost publicat întregul material ci doar selectiv. Multe sunt în continuare nepublicate. Între ele se numără și tăblițele scrise de lut ars. Acestea au formă rectangulară, de aspect pătrat sau dreptunghiular. Sunt întregi sau fragmentare, scrise pe una sau ambele fețe. Unele sunt nescrise sau neocapte în cuptor. Scrisul constă din linioare și înțepături făcute cu un instrument de os sau de lemn, cu vârful foarte bine ascuțit, cu care s-au executat un număr de linioare și împunsături în masa crudă a piesei. Aceste împunsături au dimensiuni mai mici sau mai mari și sunt lineare, dispuse mai mult sau mai puțin ordonat în șiruri orizontale, îmbrăcând mai aglomerat sau mai rar suprafața sau parte din suprafața piesei. Cele mai elaborat lucrate sunt cele în șiruri în care linioarele (Fig 3.1) sau înțepăturile (Planșa II 1,4,5) sunt numărate, dispuse într-un număr anume de rânduri fiind calculat distribuite pe întreaga suprafața a piesei, sau cum am mai arătat, pe mai multe suprafețe ale piesei. S-au găsit piese întregi sau fragmentare (Planșa II). Pe o piesă înțepăturile fine se înscriu într-o forma de cerc (Planșa II, 5). Important este faptul că cel care le-a făcut știa să numere, să le distribuie numeric. Această însemna că el cunoștea operațiile de numărare, scădere și multiplicare. Într-un cuvânt cele trei operații de bază ale aritmeticii raționale și relațiile cantitative în spațiu limitat sau nelimitat-înfinit. Cu siguranță acest moment este foarte important în istoria cunoașterii pentru că el ține de momentul apariției gândirii abstracte, pe care o avea de mai de mult, dar pe care simțea nevoia să o concretizeze, să o exprime într-un limbaj redat prin semne grupate incizat pe obiecte sau în culoare pe pereții peșterilor dar mai ales pe ceramică, iar tăblițele de lut în procesul de frământare și modelare ofereau poate experiențele cele mai la îndemână.

Cunoștințe de numărare aveau de multa vreme, sigur din paleoliticul superior¹⁸ fiind ilustrate în arta rupestra parietală și mobilă (de pe obiectele utilizate) în care ne sunt înfățișate animale izolate sau, de exemplu o turmă de reni, printr-o succesiune nelimitată de perechi de coarne¹⁹. Gândirea abstractă s-a dezvoltat în mezolitic²⁰ și se continuă în forme grupate logic, aritmetic și în neolitic dezvoltat și după aceea. Exemplul cel mai bun sunt tăblițele de lut de la Tărtăria și de la Vidra. Între materialele arheologice găsite acolo se află și tăblițe din os.

¹⁴ Idem, loc. cit

¹⁵ Idem ; Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhugel bei Bukarest, în Jahrbuch für Prähistorische Kunst, XII, Berlin, 1938, p.29-40

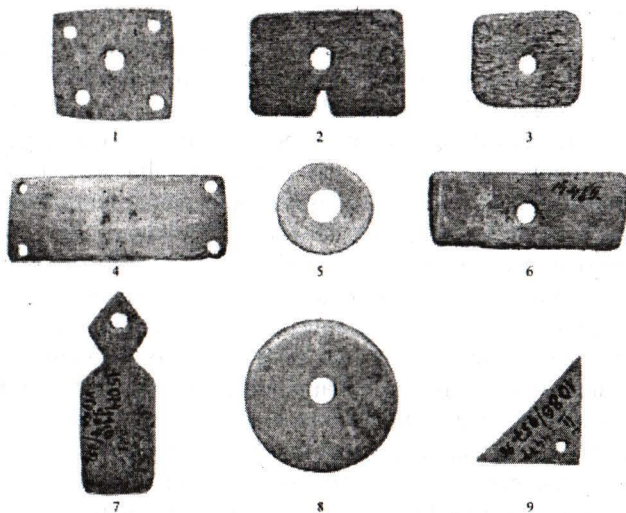
¹⁶ D.V. Rosetti, Săpăturile de la Vidra, op.cit., pl. II-III ; V. Boroncant, Zeița pudică de la Vidra, Moda de vară în neoliticul românesc, Paideca 3 (39), 2003

¹⁷ V. Boroncant, Femcia purtând copilul în spate, Paideca, 1, 2005

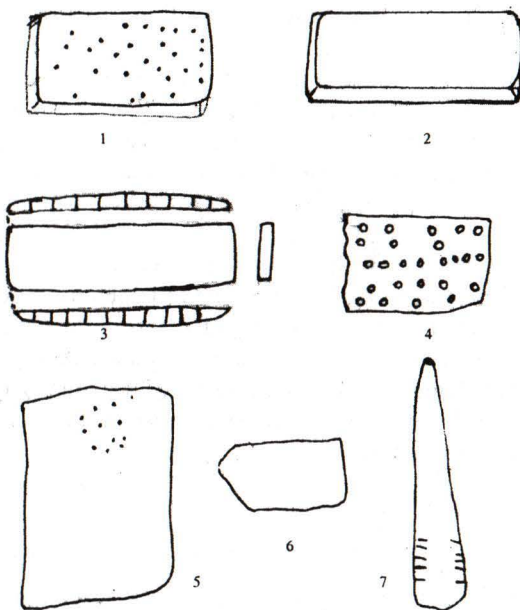
¹⁸ A. Leroi-Gourhan, Gestul și cuvântul, București, 1981

¹⁹ A.Leroi Gourhan,op. cit.

²⁰ V.Boroncant ,Palcoliticul și epipaleoliticul din zona Porților de Fier, Bucuresti, 2000

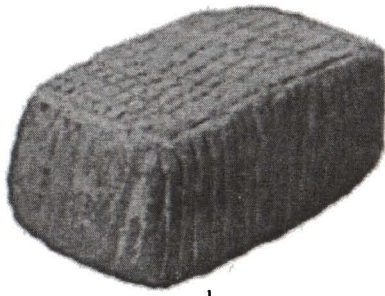
Planșa I, Obiecte de os găsite la Vidra. 1-3, 6 Plăcuțe rectangulare folosite drept nasturi. 5,8 Nasturi de formă circulară. 9 Nasture triunghiular. 4 Plăcută de diadema purtată în păr, 7 Statuetă de os antropomorfa.
 Fig I Bone artifacts discovered at Vidra. 1-3, 6. Rectangular plates used as buttons. 5,8 – Round buttons.
 9 Triangular button. 4 Hair diadem plate . 7 Bone antropomorphic idol

Planșa II, 1,2,4,5 Plăcuțe de lut găsite la Vidra ce poartă pe ele înțepături numărate. 3. Plăcuță de os cu incizii pe canturi. 6 Plăcuță de os. 7 Pumnal de os cu incizii
 Fig. II 1,2,4,5 Clay plates from Vidra bearing counted incisions. 3. Bone plates with side incisions. 6 Bone plate. 7 Bone dagger with incisions

Problema nu a apărut din senin. Actul numărării ca gest a devenit fapt însușit odată cu exprimarea verbala sau materializarea sa grafică, de conținut religios, economic etc. la oamenii preistorici ca necesitate de evaluare cantitativă a viețuitoarelor animale sau vegetale, a succesiunii timpului (clipe, zile, ani), a stelelor, norilor sau alte fenomene naturale, sociale, etc. Ține de actul de creație, de specificul uman (de om) ca singura ființă dotată cu proprie conștiință, inteligentă și posibilitate de evaluare a tot ce există în afara și interiorul său²¹. Discuția s-a deschis de specialiștii preistoricieni²² și a fost atribuită unor exprimări identificate, la început în Orientul mijlociu, la sumerieni în siturile de la Uruk-Warka IV²³, datate între 3500-3200 a. chr. și de la Djemdet Nasr, datate pe la 3200-3000 a. chr., cu care au fost comparate cele de la Tărtăria. Ulterior și în alte areale din Lumea veche.

Dacă la început N.Vlassa punea problema înrăuririi tăblițelor sumeriene mesopotamiene (fig. 3.2) asupra celor de la Tărtăria²⁴, acum constatam ca situația s-a schimbat. Se datorează faptului că sfârșitul culturii Boian și începutul culturii Gumelnița, din arealul nostru geografic, se situează cronologic între anii 4035-3620 a. chr., iar cultura

1

2

Plașa III 1 Plăcuță de lut cu incizii numărate pe trei suprafețe de la Vidra. 2 Plăcuță mesopotamiană de la Kis cu idcograme dispuse în registre

Fig.III 1,2,4,5 Clay plates found at Vidra, bearing counted incisions on three surfaces. 2 Mesopotamian plate from Kis displaying idcograms grouped in registers

²¹ M.Eliadc, op cit

²² R.R.Schmidt L'aurore du L'esprit humain, Paris, 1936

²³ Vezi nota 5

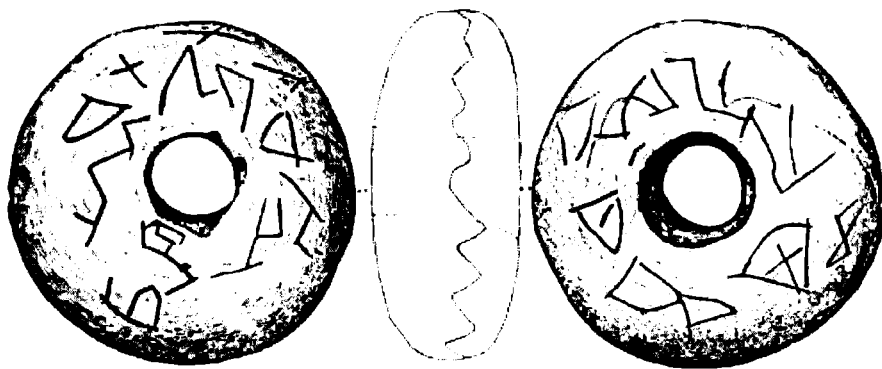
²⁴ V.Boroneanț, O fusaiolă de epocă daco-romană descoperită la Cladova, județul Arad, Ziridava.

Gumelnița propriu zisa între 3915-3450 a.chr. Aceasta situație presupune o anterioritate a tăblițelor de la Tărtăria și a celor de la Dunărea inferioară care intra și cele de la Vidra, asupra celor sumeriene menționate. Între unele și altele exista o diferență de aproximativ câteva sute de ani – respectiv între cele din neoliticul din Țară noastră și cel din Orientul apropiat. Astfel Tăblițele de la Vidra se datează pe la 3900 3400, a. chr.

Tabloul societății neolitice din vremea culturii Gumelnița ne este completat și prin comportamentele social-artistice exprimate atât de specific, care dau acestei epocii anterioritate, ca viziune și materializare fata de epocile care au urmat și în care tradiția folosirii tăblițelor sau altor piese mobile ca fusaiole, greutăți de război de țesut sau de plasa de pescuit etc. drept câmp de materializare și difuzare a mesajului pentru contemporani și posteritate. Un exemplu în acest sens ar fi fusaiola de la Turdaș și Cladova din județul Arad, de pe valea Mureșului²⁵ (Fig. 4)

În afara de tăblițele de lut, la Vidra s-au găsit și tăblițe de os. AU FORMA RECTANGULARĂ SAU DISCOIDALĂ. sunt fasonate din oase lungi de animale mari, probabil de bovideu, din coaste, când în despicătura se observa țesutul poros din interior. Sunt folosite mai rar și alte oase. Cea mai interesanta dintre piesele cu aspect de tăblițe sau tabletă are forma rectangulară. Are lungimea de 1 cm, lățimea de 2,5 cm, grosimea de 9 cm . Este foarte bine lustruită cu luciu de oglindă, pe o față. Pe muchiile longitudinale ale acestei suprafețe prezintă, pe fiecare latura creștături, 9 pe o latura și 11 pe cealaltă și sunt aproximativ egal distanțate. Poartă numărul de inventar 14492. Este cert ca creștaturile au fost numărate și egal distribuite (Plană II, 1) de către meșterul care a făcut-o. Un număr important de plăcute de os, sunt de dimensiuni mai mici. Sunt găurite la mijloc sau nu. Cele găurite credem ca au fost folosite ca nasturi (Planșa I 1-3, 6, 9.), ca și cele discoidale (Planșa I 5, 8.). Cele cu câte doua găurele la capete (Planșa I 4) au fost folosite ca măregele sau pe coasfură ca diademe.

Creștături se află și pe alte tipuri de piese, ce nu au cu certitudine rol ornamental și vin din tradiția paleoliticului și mezoliticului. Așa de exemplu menționăm străpungătorul

Planșa IV Rondclă de lut cu ideograme și însemnări de la Turdaș.

Fig. IV Rounded clay plate from Turdas showing ideograms and signs

²⁵ Romulus Vuia. Studii de etnografie și folclor, 12975, II, 1980 București

ce poarta numărul de inventar 14497, care are pe capătul opus vârfului un șir de cinci incizii (Plansa II 7). Poate au fost făcute în ideea de a se rigidiza în manșonul de lemn, în care erau introduse străpungătoare, pumnale etc. Unele plăcuțe au fost fasonate în statuete antropomorfe (Plansa I 7).

Inciziile și creștăturile au o origine multimilenară în spațiul balcano-danubian. Erau folosite și se întâlnesc din vremuri imemorabile pe ciomegele și uneltele pastorilor cu denumirea de răboaje²⁶, pe construcțiile din lemn ale meșterilor autohtoni²⁷, erau folosite de plutașii ce transportau lemne și sare pe Mureș și alte râuri din țară²⁸.

Acestea sunt datele pe care le deținem până acum privind numărarea și socotirea ce reies din cele publicate sau identificate de noi în inventarul colecțiilor muzeului. O parte din materialele găsite la Vidra sunt încă nestudiate și se afla în depozitul muzeului, altele au fost abandonate într-o groapa de la Mănăstirea de la Văcărești, unde vremelnic depozitul muzeului se mutase din dispoziția Elenei Ceaușescu și a fost nevoit să se refugieze. De acolo a trebuit să se mute forțat într-o clădire mai mica din strada Marin Serghiescu nr. 12. Abandonarea s-a făcut forțat din cauza hotărârii de trista amintire de demolare a mănăstirii. Muzeul nu dispunea de nici-un mijloc de transport. La plângerile muzeului nu s-a răspuns și pierderile s-au produs. De aici după recăștigarea depozitului, muzeul și-a reorganizat depozitul din Calea Victoriei 141 „Casa Cesianu” mai puțin pierderile suferite.

De unele piese descoperite la Vidra ce se află încă în inventarul muzeului sau în depozit nestudiate ne vom mai ocupa și cu ale prilejuri în viitor ca și de cele ce au fost cedate Muzeului Național de Istorie, cu ocazia înființării.

Clay, Written Plates from Vidra

SUMMARY

Together with a large quantity of pottery and antropomorpe and zoomorphe statuettes, complete or fragmented, discovered during Dinu V. Rosetti's excavations from 1932-1934, a number of clay and bone plates were also identified. Their incisions were intentionally made to serve the quantitative evidence of human activities, by the individuals of the Gumelnița culture. Together with the Tărtăria type plates, uncovered in several Vinca and Gumelnița sites, the Vidra plates bring new elements regarding the quantitative evaluation of the human activities and the patrimony of the Neolithic in the Carpathian-Danube area.

²⁶ Romulus Vuia. Studii de etnografie și folclor, I2975, II, 1980 București

²⁷ 27Silvia Paun. România. Valoarea arhitecturii autohtone, București, 2003

²⁸ Geza Kovach, Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele X –XIII, Ziridava, p 193-200

SCRIEREA PE OASE - O SCRIERE NECUNOSCUTĂ IDENTIFICATA ÎN SĂPATURILE ARHEOLOGICE DE LA CHITILA

dr. Vasile Boroneanț

Cercetările arheologice întreprinse la Chitila (județul Ilfov), cu intermitențe începând din 1982, au adus numeroase contribuții la cunoașterea societății autohtone din centrul Câmpiei Române. Un merit al acestor rezultate îi revine Muzeului Municipiului București care le-a susținut constant în ciuda unor numeroase alte solicitări venite din partea elanului constructiv intervenit în ultima jumătate de veac în capitala țării și în apropierea sa. La rezultatele acestei cercetări și-au adus contribuția și Facultatea de Istorie a Universității din București care a programat studenții la practica de specialitate pe acest șantier. De asemenea, în ultimii ani, Școala Generală din Chitila a înțeles să ajute cercetarea cu elevii din ultimele clase, în timpul vacanței de vară, elevii care au participat la lucrări, însoțiți de profesorii de istorie din școală.

În această așezare omenească locuirile se desfășoară pe mai multe hectare de pe terasa sudică a râului Colentina. Până acum s-au identificat vestigii de locuire din aproape toate epocile istorice, începând din paleolitic și până în contemporaneitate. Din anul 2001 a fost abordat un nou punct de lucru situat în partea de nord a sitului arheologic, pe un ostrov colmatat al Colentinei, la est de calea ferată București – Ploiești. În cercetările efectuate în acest obiectiv au ieșit la iveală materiale care atestă prezența unei scrieri pe oasele rezultate din consumul zilnic al cărnii animalelor crescute sau vâdate de către membrii comunității. Piesele din os au identitate precisă deoarece ele au fost găsite în locuințe împreună cu numeroase materiale ceramice, din piatră, sticlă, cupru, bronz, plumb, fier, etc. Locuințele aveau funcționalitate multiplă, deoarece în ele și în preajma lor se făureau și unelte, arme, podoabe din metal. Erau acompaniate de cuptoare de mici dimensiuni în care se reduceau minereurile care apoi se transformau în obiecte de uz zilnic ale membrilor comunității ce se îndeletniceau și cu agricultura și păstoritul. De aici, cu probabilitate mare, se distribuiau produsele de metal, prin schimb, și membrilor comunităților vecine sau mai îndepărtate, după cum atestă monedele găsite în așezare.

Oasele nu provin, cum am menționat în studiul preliminar, cu preferință din oseminte de cal ci de la toate animalele consumate de talie mare și mijlocie domestice sau vâdate. După cum se va vedea, pentru determinarea lor a contribuit și colegul Adrian Bălășescu de la Muzeul Național de Istorie. Așa cum am dorit și sperat, numărul oaselor scrise a crescut și sperăm să se îmbunătățească în campaniile anilor ce vor urma.

În cunoștință de cauza, oasele dezvelite în cursul anului 2003 s-au bucurat de o atenție sporită, fiind fisurate natural prin procesul de zacere în stratul de pământ sau al uzurii în epocă. Toate apoi au fost tratate în laborator, întregite, înregistrate și fotografiate de către colega noastră Oana Kohn. Domnia sa le-a fotografiat și *in situ* în timpul săpăturilor. Se află în stare bună de păstrare. Cele fisurate s-au spart la prelevare sau în procesul de tratare-uscare, au fost întregite cu unele nepotriviri, datorate deformărilor naturale produse de presiunea din stratul de locuire. Unele s-au mai fărâmițat, iar altele au părți lipsă din vechime. Atenția cea mai mare a trebuit să o acordăm procesului de curățire a ductusului inciziilor, spre a nu se altera mai tare înscrisurile, întrucât, cu siguranță cei care le-au scris și folosit le-au considerat ca relicve sacre sau cu valoare de reîmprospătare a memoriei evenimentelor din așezare, prin citirea în anumite împrejurări.

Așa cum am arătat oasele rezultate din consum erau selectate după criterii mai puțin bănuite de noi, pentru că provin de la animale de vârste și specii diferite, dar cu siguranța trebuiau să aibă o suprafața atât de mare cât să încapă mesajul dorit. Urma apoi netezirea prin șlefuire. Această operație se făcea cu o gresie fină și apoi se lustruia cu o piele, cu o țesătură sau cu o bucata de lemn de esență moale. Urmele acestui proces se pot observa cu ușurință, atât în lungul cât și în latul piesei. Scrisul se făcea pe un loc și pe un traseu dinainte stabilit, cu un instrument de metal cu vârf ascuțit unghiular. Adăugam observația ca unele piese au fost supuse de doua ori operației de scriere. Probabil după ce înscrisul s-a alterat. După o ștergere sumară și netezire era supusă la o noua scriere, cu un alt mesaj poate cu conținut diferit. Oasele preferate par să fi fost mandibulele de cal sau bovid care ofereau suprafața cea mai mare de scris. Au fost însă utilizate și alte piese de schelet. Scrisul se făcea de către un inițiat sau poate de către un ucenic al său. Este de presupus că mesaje de acest fel să fi fost făcute și pe vase de lemn. Piesele, în procesul de zacere în strat, au suferit alterări sau patinări produse de prezența în apropiere a pieselor de cupru, argint sau bronz. Așa este cazul unei tibii cu incizii peste care stătea un fragment de brățară de argint. În afara de semnele scrise ce conțin mesaje pe piesele de os sau corn, se mai constată urme de lovire sau tăieturi de la ciopârțirea cărnii în vederea preparării sale prin prăjire sau fierbere, sau de spargere și cioplire în vederea transformării lor în unelte.

Prezentarea pieselor scrise noi descoperite.

În afară de cele publicate anul trecut de la Chitila, în locuințele nr. 2 și 3 au mai fost dezvelite următoarele piese în anul 2003:

1) Mandibula din parte dreapta a unui bovideu în vârsta de aproximativ 3 ani, provine din secțiunea III, caroul C de la 0,45 m adâncime (Pl.I.2, II, III.1). Este aproape întregă, îi lipsește o parte din extremitatea anterioară cu caninii. Prezenta o fisurare încă de la dezvelire și a fost întregită. Din dentiție îi lipsește primul molar și parțial al treilea. Este scrisa pe ambele suprafețe (linguala și vestibulara) în aceeași tehnică a înțepăturilor succesive, ca toate piesele până acum dezvelite; semnele au o înclinare ușoară de la stânga spre dreapta, indicând în același timp sensul în care s-a făcut scrierea și citirea. Semnele se combină între ele într-o manieră deosebită, proprie, apropiate de cele până acum cunoscute sub denumirea de răboaje, constituindu-se într-un text. Se

observa că mandibula a fost scrisă pe ambele fețe, în două etape. Este deci o suprapunere de texte. Cel de deasupra prezintă incizare mai profundă, cu semne ceva mai mari. Ar putea fi vorba chiar și de o a treia etapă de scriere, această situație îngreunând citirea textelor. Există o diferență calitativă între cele două fețe ale piesei, cea vestibulară este mai alterată datorită expunerii directe la soare și la agenții atmosferici. O altă diferență este aceea că pe suprafața linguală, partea ocupată de textul scris este mai mică, mai redusă și începe din dreptul celui de al treilea molar.

Are lungimea de 40 cm, înălțimea în dreptul articulației de 23 cm iar la nivelul dentiției de aproximativ 10 cm, grosimea medie de 4 cm.

2) Mandibulă fragmentară, din dreapta unui craniului de bovidu în vârsta de 3-4 ani. Provine din jumătatea anterioară în care se mai păstrează prima alveolă dentară. Premolarii lipsesc, dar se păstrează doi molari. S-a pierdut partea cu articulația mandibulară. Este relativ alterată pe ambele fețe, din cauza condițiilor de expunere la agenții atmosferici după dezafectarea locuinței nr. 3 în care a fost găsită la adâncimea de 0,45 cm, în caroul C. Citirea se face destul de greu din cauza aceasta. Este scrisă în aceeași tehnică a înțepăturilor succesive pe ambele fețe. Textul are semnele dispuse înclinat de la stânga la dreapta, articulându-se după reguli și valori necunoscute încă. Observația pe care o mai putem face este că pe suprafața vestibulară textul este mai bogat decât pe cea linguală, pe care semnele sunt mai profunde iar între figurări una pare a se asemăna cu un cap uman, având alături o silueta feminină(?). Pe suprafața opusă se observă un înscris ce seamănă cu o monograma din două semne, că o semnătura.

Are lungimea de 35,6 cm, lățimea în dreptul dentiției de 10 cm și grosimea de 3,5 cm.(Pl.III.2, IV)

3) Mandibulă fragmentară de cal (Pl.V). Provine din partea dreaptă a unui animal de 4-6 ani și este spartă din vechime la ambele extremități. Îi lipsește partea anterioară a dentiției și articulația mandibulară. În afară de știrbirile amintite, piesa prezintă fisuri longitudinale. Alte spărturi sau știrbituri au apărut la extragerea din pământ sau la spălare. Mici exfolieri de suprafață au apărut în partea cu scrisul de pe ambele suprafețe. Ele se datorează, ca și în celelalte cazuri, condițiilor de expunere și zacere în pământ. Este scrisă pe ambele suprafețe. Textul este mai bine păstrat pe suprafața vestibulară dar mai bogat pe cea linguală. Este mai alterat dar poate din cauza vârstei mai mari a animalului, mai lizibil, și acesta s-a scris în mai multe rânduri. După cel puțin o scriere, textul a fost rescris. Semnele prezintă aceeași înclinare, de la dreapta spre stânga.

Are lungimea de 35 cm, lățimea maximă de 8 cm în dreptul ultimului molar păstrat și grosimea de 3 cm.

4) Tibie fragmentară de *Bos taurus* în vârsta de doi și jumătate-trei ani (Pl.VI, VII). Provine din piciorul drept. Spargerea s-a produs târziu, probabil după dezafectarea locuinței și prezintă o mica știrbire din timpul spărturii care afectează puțin scrisul. Provine din aceeași locuință din secțiunea III, caroul E, adâncimea de 0,45 cm. Prezintă scriere în trei locuri; pe suprafețele mediană, anterioară și laterală. Scrisul cel mai bogat și mai lizibil este pe partea anterioară unde începe cu un semn asemănător literei H, cu

înflorituri. Păcat că nu s-a păstrat piesa în totalitate și s-a pierdut o parte prin așchiera produsă după perioada când ea a fost scrisă și a slujit scopului propus. Pe partea mediana textul scris nu s-a păstrat întreg deoarece se află pe porțiunea spartă și dispărută iar cea păstrată este din zona așchiată. Situația este asemănătoare și pe suprafața laterală deoarece prezintă spărturi și știrbituri. Scrisul începe cu o linie verticală din înțepături, înclinate, și continuă cu altele, mai rare și mai șterse care se pierd în suprafața spartă și dispărută. Ar mai fi de adăugat faptul că pe spărtură, pe canalul medular păstrează urma (pata) verzuie a unei piese de argint impur, ce zăcea peste ea.

Are lungime de 28 cm, grosimea maximă la articulație de 10 cm ia în zona scrisă, în profil de 5 cm.

5.) Ilion (parte a osului șoldului) de cal (Pl.VIII, IX). Este spart din vechime și de la extragerea din stratul de pământ. Piesa păstrează partea cu articulația glenoidă, era fisurată iar la extragerea din pământ s-a spart și a fost reconstituită din mai multe bucăți. Are și spărturi din vechime care lipsesc. La capete are coroziuni produse de mișcările pe care le-a suferit în și la suprafața solului precum și urme de acțiune ale animalelor rozătoare. Este scrisă pe suprafețele plane de pe ambele părți în zona mediană. Este piesa poate cea mai importantă deoarece poartă doua figurări ce se aseamănă cu cele doua fețe ale unei monede cu avers și revers. Pe o față prezintă figura schițată a capului unui bărbat cu barbă și păr pieptănat, sub gât are schițat gulerul unei îmbrăcămînți, după modelul monedelor, iar pe față opusă un înscris ce ar putea fi numele celui reprezentat. Se aseamănă cu cea de pe mandibula de la piesa cu nr.2 de mai sus. Piesa este deformată și alterată, din care cauză întregirea s-a făcut greu și din mai multe încercări Este reconstituită din mai multe bucăți ce nu au fost găsite împreună.

Are lungimea de 27 cm, lățimea în partea cea mai plată de 12 cm iar grosimea la capătul cu cavitatea glenoidă de 6,5 cm.

6.) Diafiză fragmentară provenind din partea de mijloc a unei tibii de bovideu (Pl.X). La capete prezintă spărturi din vechime, după ieșirea piesei din funcționalitatea pe care i-o conferă scrisul. Este scrisă pe suprafețele anterioară și posterioară și prezintă luciu de uzură, semn ca a fost mult purtată prin mâini. Prezintă particularitatea că are textul scris cu semne mai mici, mai îngrijit realizate. Se pare că a fost o piesă cu o funcționalitate mai specială. Pe partea anterioară piesa este mai întreagă iar textul scrisului întrerupt de spărtură. Pe partea posterioară piesa este mai spartă, cu text mai scurt, mai rar și mai șters. Și instrumentul cu care a fost făcut scrisul era mai fin. Semnele folosite sunt în general aceleași, în aceeași tehnică și face dovada că se scria cu caractere mai mici adaptate mărimii și importanței obiectului pe care se scria, și foarte probabil, importante valorice a mesajului.

Are lungimea de 10 cm, lățimea de 4,5 cm și grosimea de 3 cm

7) Fragment de metatars de bovideu care păstrează încheietura plană, din care pornește și o traversează un orificiu de inserție musculară iar pe jghebul intra-cavității se afla la distanțe aproximativ egale, trei orificii mai mici care par a fi anormale (Fig.XI).

A fost găsit în profilul parțial surpat din vestul locuinței nr. 3 la adâncimea de 0.40 cm. Piesa prezintă erodări din vechime. A fost descoperită cu ocazia unei cercetări de teren din 2004 care a avut drept scop pregătirea campaniei arheologice și este spartă la un capăt, și longitudinal pe una din laturi. Pe suprafața opusă a fost șlefuită și longitudinal și transversal și apoi scrisă în aceeași tehnică a înțepăturilor succesive, înclinate de la stânga la dreapta. Scrisul începe ca pe alte piese prezentate printr-un semn în forma unei bare înclinate, după care scriitura continuă cu semnele specifice acestei scrieri. Din cauza spărturii nu se poate citi întregul text care este și destul de șters, în partea terminală a fragmentului. Pe aceasta piesă, spre spărtură, se observă clar un semn în forma de oval, cu o bară longitudinală, verticală pe mijloc. Pe latura mai îngustă a piesei se observă niște înțepături arcuite care imită motivul făcut cu unghia în poziție verticală, înțepături dispuse în șiruri, asupra cărora nu putem face decât observația că motivul ornamental este același ca motivul zis „făcut cu unghia” foarte frecvent pe ceramica neolitică, continuat și în epocile următoare, considerat ca ornament de tradiție în spațiul dunăreano-carpato-balcanic.

Are lungimea de 10,5 cm, lățimea de 4 cm și grosimea de 3,3 cm.

8.) Fragment de metatars de cal sau bou, care pe partea curbată, ce se articulează în cavitatea glenoidă, prezintă adâncituri circulare, ce formează un triunghi echilateral. Fragmentul mai prezintă pe corpul său și alte adâncituri de aceeași formă și mărime dar din cauza știrbiturii, nu ne putem da seama dacă se încadrează în vreo formă care să alcătuiască o figură ornamentală mai complexă. Vom vedea în cercetările viitoare dacă asemenea ornament mai apare. În spărtură, piesa are așa cum este normal, un țesut spongios.

Are diametrul de 5,5 cm și grosimea de 2 cm. A fost întregit din două bucăți

9.) Fragment de os coxal de ecvideu de talie mica (probabil de *Asinus domesticus*). A fost găsit în locuința din secțiunea III, la adâncimea de 0.40 m. Păstrează articulația coxală, este spart din vechime și parțial din timpul săpăturii. Păstrează luciu de folosire de epocă. Posibil ca osul să fi avut pe partea pierdută o scriere deoarece pe partea păstrată, în vecinătatea spărturii se mai vede un început de ornamentare și incizii făcute cu un instrument special tăios și dințat, probabil un fierăstrăiaș.

Are lungime de 8 cm, lățime de 4 cm și grosime de 3 cm. (Pl.XII.3)

10.) Fragment de metatars de bovideu. Are forma unei dălți cu tăiș retezat. Este cioplit pe două părți în profil ascuțit. Pare să fie făcut dintr-un os fiert în grăsime spre a se obține un instrument rezistent la așchiere. Pe suprafața dorsală prezintă o succesiune de lovături spre a obține o suprafața activă, în *biais*. Iar pe suprafața opusă o singură urmă de lovire. O scobitură se vede pe muchia laterală, spre vârful activ. Piesa prezintă luciu de folosire. Spre articulație, pe aceeași latură în masa osului se observă o altă izbitură, până la țesutul poros, probabil pentru a fi mai ușor de apucat în mână. A fost folosit ca daltă la despicatul lemnului.

Are lungime de 10,4 cm, lățime de 6 cm, grosime de 2,3 cm

Nu prezintă pe ea nici ornamente, nici scriere, am publicat-o pentru a se vedea cât de bine cunoșteau oamenii epocii meșteșugul ciopririi osului și faptul că unele dintre oase puteau fi transformate în veritabile opere de artă. Din săpătură provin și alte unelte sau arme de os de care ne vom ocupa într-o lucrare viitoare.

Acestea împreună cu cele deja publicate sunt piesele de os cu scriere pe ele, pe care le aducem la cunoștința celor interesați și specialiștilor cu gândul că pronunțându-se asupra lor, ne vor ajuta în decriptarea și cunoașterea acestei scrieri, atât de speciale, a strămoșilor noștri daci și a rădăcinilor preistorice a culturii și a civilizației lor.

Câteva considerații asupra originii și cultivării tradiției milenare în spațiului carpato-dunareano-balcanic a mesajului scris pe os și corn de caracter magico-religios și utilitar.

Din prezentarea pieselor cu oase scrise de animale, descoperite până acum pe ostrovul colmatat de la Chitila se deschide o discuție pe documente autentice privind scrisul la daci. Iată că dacii știau să scrie! Faptul este neîndoielnic. Oasele au fost dezvelite în locuințe împreună cu materiale ceramice lucrate cu mâna și roata olarului, în tradiție locală de către meșteri olari locali, care nu se sfiau să imite și chiar să cumpere de la negustorii ce veneau din Imperiu, marfă de tot felul, și când era cazul sa pornească la război împotriva Imperiului. Aveau ateliere de redus minereu de fier și de fierărie, de prelucrat bronzul, argintul. Știau să transforme aceste metale în unelte agricole, de păstorit, în podoabe de tot felul, inclusiv din sticlă. Foloseau moneda romană în relațiile de schimb și erau creștini, cum o dovedește sceptra de bronz cu semnul crucii pe el, așa cum era crucea închipuită de ei, turnată, adorată încă din secolele III-V ale erei devenite creștine. Cunoșteau și foloseau și scrierea latină, așa cum probează ciobul lucrat cu mâna, ornamentat în cea mai buna tradiție dacică, găsit împreună cu oasele scrise în vechea lor scriere (Pl.XII.1).

În peisajul politico-economic de atunci, ei trăiau ca noi românii de azi beneficiind de toate bunele și relele epocii.

Revizuirea materialele din os și corn de la Chitila, din locuirea datând din secolele III-V, era noastră, constatăm că poartă pe ele urmele următoarele categorii de intervenții umane:

1 - din ciopârțirea și descărnarea oaselor animalului în vederea consumării sau conservării.

2 - de la oasele pregătite sau folosite la confecționarea uneltelor, armelor, podoabelor etc.

3 - oase selectate pentru a le folosi la scrierea unor mesaje sau rememorarea unor evenimente din viața comunității.

Concomitent cu scrierea pe oase, așa cum am arătat mai sus, locuitorii așezării cunoșteau și foloseau și scrierea cu alfabet latin, faptul ne este atestat de un fragment de vas pe care se află scris, dinainte de ardere, un probabil text. Ceea ce este foarte important este că fragmentul cu scriere latină aparține categoriei ceramice comune, autohtone, cu pietricele în pastă, lucrată cu mâna. Face parte dintr-un vas de talie mare neidentificabil ca tip, de pe la mijlocul său. Pe partea exterioară se poate vedea o

ornamentare dispusă în registre despărțite între ele în plan vertical, printr-o bandă incizată, adâncită, destul de stângaci trasată, umplută cu motive în X culcat. Registrul din dreapta fragmentului prezintă trei rânduri scrise. Pe rândul de deasupra pot fi citite literele V, X și M. Pe rândul din mijloc literele C, V și M, iar pe ultimul rând literele D, X și I, toate cu majuscule ca în scrierea pe monumentele de piatra. Scrisul a fost făcut de un meșter localnic, nu prea îndemânat, și puțin exersat în scriere cu alfabetul latin. Nu știm cât de mare și cum se continua textul. Să se refere la vreun nume sau o dată?. Poate specialiștii epigrafiști să facă referiri mai precise. Poate cercetările viitoare să ne ofere alte fragmente, chiar vase întregi sau alte categorii de obiecte scrise. Printre fragmentele găsite până acum mai sunt câteva care păstrează câteva litere întregi sau suspecte de a fi litere.

Nu mai este nici un dubiu că dacii aveau o scriere și foloseau scrisul. Problema importantă este dacă aveau o scriere de cancelarie în care să fi fost emise legi și norme de organizare sau administrare politică și religioasă. Așteptăm de la viitoarele lucrări dovezi și informații care să ducă la deciptarea acestor oase scrise sau să crească numărul lor, să aducă noi limpeziri în toate problemele locuirii de aici. La prima piesa descoperită în 2001, ni s-a părut că este vorba de o simplă și banala ornamentare ca multe altele din aceasta epocă sau din alte epoci, acum suntem puși însă în situația de a găsi originile sale, și dacă nu mai sunt descoperiri izolate de acest fel. Primul gând care ne-a venit în minte a fost compararea cu descoperirile privind obiectele de arta din os și corn făcute în Clisura Dunării. Ele prezentau asemănări din punct de vedere al motivisticii dar se deosebesc din punctul de vedere al tehnicii de execuție a înțepăturilor succesive în care piesa era decorată. După ce numărul pieselor decorate a crescut și problema a început să se pună în alți termeni, în altă optică, gândul ni s-a îndreptat către începuturile rezolvării problemelor puse de descoperirile de artă din paleoliticul superior din Europa occidentală, când lui A. Leroi Gourhan i-a venit ideea sa carteze toate figurările din peșterile cu desene rupestre din Franța, după care a ajuns la concluzia ca între figurările naturaliste și banalele semne izolate din peșteri exista o legătură și că de fapt ele se constituie într-un limbaj. Unora li s-a părut ca era prea devreme ca umanitatea paleoliticului să se gândească și să se exprime prin limbaje, să admită existența unui limbaj pentru acea epocă. În fapt se uita că omul a fost de la început aceeași ființă ca noi cei din contemporaneitate și că numai stadiul de dezvoltare al societății, de percepție a realităților din mediu, de care ne despart 20 de milenii, ne deosebesc. Era absolut obligatoriu ca oamenii paleoliticului superior să gândească la nivelul la care cunoașterea lor de atunci permitea. Lămurirea problemelor puse atunci de firava cunoaștere a omului și manifestărilor sale din vremea mezoliticului, a fost aceea care ne-a deschis calea spre limpezirea problemei gândiri abstracte care a apărut și a stat în directă legătură cu percepțiile noi pe care omul le-a dobândit odată cu mediul schimbat prin îndulcirea climatului, în postglaciar și posibilitatea adaptării la condițiile climatice zonale, la apariția concurenței între dinamicile și potențialele economice și umane diferite ale acestora, a deschis drumul spre progresul gândirii umane. În această optică acum ni se pare corect să observăm că gândirii abstracte care abia își găsea A B C-ul exprimării mesajului, i-au trebuit sa parcurgă niște milenii de experiențe locale care să găsească formele cele mai bune și mai simple de exprimare. Acestea însușite devin tradiționale și tiparul lor este

greu de modificat iar modificările nu se fac decât tot în termeni zonali, general însușiți, pentru că, acest cadru populațional-comportamental, este impus de tradițiile locale împământenite iar noii veniți au trebuit, până la adaptare, să folosească temeni convenționali locali și numai invazii succesive a unor populații de aceeași etnie (cum a fost cazul slavilor) au putut să modifice parțial graiurile și tradițiile autohtone.

Spațiul carpato-dunărean și balcanic, și în special Defileul Dunării – Clisura – cu climat mai blând submediteraneean a jucat un rol foarte important în procesul de transmitere a mesajului incizat pe oase și piatră. Omul a beneficiat de o serie de adăposturi naturale și peșteri, stâncării calcaroase xerofile, de flora și fauna relictă adaptate la acest climat au putut să aibă răgazul să facă noi pași. Populația zonei, în aceste condiții, a fost nevoită să părăsească tradițiile vremurilor reci ale paleoliticului și a căutat noi adaptări comportamentale și de grai, de inventare de noi arme și unelte, de ieșire în mediu, proces care s-a petrecut din mileniul al VX până în mileniul VI, a Chr. Așa au fost posibile înnoirile aduse de inițiatorii și purtătorii culturilor Clisurean și Schela Cladovei – Lepenski-Vir. Nu întâmplător aici s-au găsit și cele mai vechi mesaje de arta din sud-estul continentului, într-un limbaj propriu abstractizat pe os, corn și piatră – singurele materiale pe care le cunoșteau la acea dată și care le permiteau oamenilor un câmp de experiență pentru exerciții de acest gen. Aici s-au inventat tipuri de arme și unelte cu care s-a început cultivarea plantelor, domesticirea animalelor, construirea de locuințe stabile – sedentarizarea și economia domestică, realizarea de veșminte noi pentru viața în aer liber în care altfel vedea cerul, cursul apelor, animalele și toată natura înconjurătoare. Pentru toate aceste invenții și activități noi s-au găsit și cuvinte potrivite, s-a îmbogățit fondul de cuvinte și de exprimare prin grai. De aceea motivele ornamentale de pe obiectele de arta magico-religioasă dezvelite aici au fost considerate de noi și de specialiștii acestei epoci ca arhetipuri care au fost preluate și folosite ca atare în epocile care au urmat și s-au difuzat pe tot continentul. Acesta este firul roșu al devenirii istorice care ne conduce spre și până la Chitila din secolele II-V d Chr.

Astfel constătam că pe o piesă de os provenind din nivelul cel mai vechi de locuire de la Cuina Turcului întâlnim motive asemănătoare cu cele de la Chitila exprimate într-o adaptare locală la condițiile noi de mediu ce a avut loc odată cu începutul epocii bronzului din culturile denumite Coțofeni și Tei din așezare și din arealul geografic. Pașii aceștia au fost preluați de purtătorii epoci vechi a fierului.

La Cuina Turcului piesa este împărțită în registre iar pe un registru prins între un triunghi, ornat cu motive în rețea și altul în scăriță, se află alte trei figurări compuse din liniiare înclinate înglobate într-un triunghi, continuate printr-un dreptunghi și apoi prin altul, tot în dreptunghi. Acesta a fost arhetipul. Un mesaj asemănător găsim și pe un pumnal de la Icoana, de pe la anii 6500 a.Chr, din vremea culturii Schela Cladovei-Lepenski Vir, de la Vlasac și din așezarea eponima. În acest mediu cultural apar și un număr variat de creștături pe săpăligile din corn de cerb din toate siturile cunoscute. Semne scrise cu ocră roșu sau texte încă nedecryptate se găsesc în Peștera Gaura Chindiei de la Coronini, în culoare neagră, la Limanu din Dobrogea, despre care vom mai vorbi sau incizate pe pereții din peșterile de la Bozioru din Munții Buzăului. Se găsesc de asemenea proliferate în variate exprimări pe ceramica sau idolii de pe ceramica culturilor Criș, Vinca-Turdas, Cucuteni și Gumelnița și chiar în areal la Chitila sau Vidra. De cele

mai multe s-a ocupat cercetătorul maghiar J.Makkay, mai ales după publicarea de către N.Vlassa a tăblițelor de la Tărtăria. După aceia de aceste semne s-au ocupat mulți alți cercetători romani sau străini între care și Shan M.Winn și mai ales Marija Gimbutas.

Cu ocazia organizării Expoziției Boian în Câmpia Romana printre materialele descoperite în depozitele Muzeului Municipiului București, din cercetările efectuate de Dinu V. Rosetti între 1932-1934 am găsit, printre multe alte materiale nepublicate și O TABLITA DE TIP ZIS SUMERIAN. Prezența sa schimbă termenii discuției asupra scrierii atestând clar că originea acestui tip de tăbliță este în acest spațiu geografic, de pe care, pe parcursul secolelor din mileniul care a urmat au migrat spre orientul apropiat. Ea face parte din același sistem de gândire și marcare a mesajului scris ca cele de la Tărtăria și cu cele recent descoperite de la Majdan Pek din Clisura Dunării, de lângă Lepenski Vir. Numai stadiul de cunoaștere de atunci al preistoriei românești și în general l-a oprit pe Dinu Rosetti sa publice tăblița și alte piese care până atunci erau considerate de origine orientală.

Și acum situația și părerea este încă greu de acceptat pentru acei cercetători care au rămas cu concepția și informația la un nivel de acum trei sferturi de secol. Astfel stând lucrurile ne-am permis a face afirmația că în spațiul nostru geografic cele mai vechi mesaje scrise pe os și corn au apărut încă din mileniul XI a.Chr, venind din zona Porților de Fier. Între acestea și recentele descoperiri de la Chitila, există o legătură genetică care poate fi înțeleasă numai încercând să explicăm evoluțiile micro regionale și rolul lor în cadrul ecosistemelor și în devenirea istorică. Explicarea procesului este cu atât mai dificilă cu cât constatăm că trebuie apelat la descoperiri ce se întind pe mai multe secole și milenii, cu sublinierea faptului că ele sunt specifice numai acestui spațiu. Descoperirile de la Chitila, după cum am mai arătat sunt confirmate de tot ansamblu de materiale arheologice, inclusiv de cele monetare și se datează între secolele II-V d.Chr tocmai din perioada de maximă criză și transformări social-politice ce stau în strânsă legătură cu apariția credinței creștine și proclamarea sa ca religie oficială în condiția prezenței stăpânirii romane din tot sudul Dunării.

Lipsa unor descoperiri dar și a preocupărilor care să localizeze în perioadele istorice parcurse, a mesajelor de acest gen, să evidențieze prezența celor existente și situarea lor corectă în contextele lor culturale a făcut ca semnalările izolate, făcute de diverși specialiști să ducă la percepția de acum a epocii, și a acestei categorii de realități și a făcut ca aceste dovezi sa rămână ca niște semnalări enigmatice, sporadice, fără a li se da explicații aproape de realitatea istorică regională și de ecosistem.

Dacă nu s-ar fi făcut descoperirile de la Chitila, inscripția de la intrarea peșterii de la Sitovo din Munții Rodopi, publicată de R.Morfova în 1950, ar fi rămas așa cum afirma M.Gimbutas, o descoperire șocantă. După doua decenii în 1971, J.Todorovici o reamintește și o consideră ca aparținând epocii calcolitice, deci neoliticului de sfârșit. Acestea i s-a adăugat în discuție și pecetea descoperită prin anii 1950, în stratul al VI-lea de la Karanovo care a dus la datarea inscripției de la Sitovo în calcolitic. Deschidere nouă spre această problematică a avut loc când N.Vlassa publică în 1963 tăblițele de la Tărtăria, descoperite de Sofia Torma în 1889, iar în 1969, J.Makkay, stimulat de afirmațiile lui Vlassa, publică toate semnele cunoscute la acea data din arealul cultural Vinca-Turdas și din ecurile sale din culturile din Câmpia Română. Ulterior Milton M. Winn publica

și el pe cele din Mesopotamia deși J. Makkay se ocupase de ele. Este neîndoielnic că drumul care trebuie urmat este cel al catalogării tuturor semnelor scrise de acest fel, pornind de la primele semnalări din arealul carpato-danubiano-balcanic, de la sfârșitul paleoliticului superior, trecând prin mezolitic, neolitic, epoca metalelor până în istoria modernă.

Pentru o mai corectă înțelegerea a ceea ce s-a petrecut în acest timp istoric, în această parte a Europei credem că este necesar să încercăm să explicăm ce s-a întâmplat ca devenire istorică în cele două spații geografice vecine; peri-mediteranean și în cel carpato-dunăreano-balcanic. Peisajul geografic diferit în spațiul peri-mediteranean și cel carpato-dunărean, prin potențialele pe care le dețineau, economic și uman, obligatoriu trebuiau să se dezvolte diferit, dar în același timp să facă pași concordanți deoarece flora și vegetația își aveau adaptări și desfășurări diferite iar umanitatea acestor areale, ca să supraviețuiască a fost obligată să se antreneze într-o dinamică benefică și productivă. Ritmurile de adaptabilitate au fost diferite, iar din când în când, pe spații mai largi ele trebuiau să se echilibreze și cultural. Echilibrarea s-a făcut întotdeauna prin zonele de contact și vecinătate. Au existat însă, din cauze ce țineau de condițiile generale, mult mai complexe în post glaciator, regionalizării și formări de micro climate care au început prin prezența umană să evolueze și ele ușor diferit, și din ce în ce mai concurențial.

Acest fapt dorim sa-l subliniem. Spațiul peri-mediteranean prin înclinarea sudică, spre mare, pe spații întinse, oferea, privit atât de sus de pe crestele munților, cât și de jos de pe ape sau de pe arhipelagul insular, orizonturi largi pe care imaginația omului putea să le cutureiere, sa le stăpânească. Pe el au existat și căi de comunicare, fapt pe care omul acestor locuri le-a și folosit de-a lungul existenței sale multimilenare, de aici și o percepție specifică a gândirii sale, a orientărilor sale de perspectivă și a posibilităților sale de dezvoltare pe care le-a avut în proiecția viitorului. Nu la fel stau lucrurile în spațiul carpato-dunărean în care posibilitatea de percepere și cuprindere a peisajului și a potențialelor sale este limitată de locul unde se află. Privit de jos din luncă sau de pe culmea dealului sau muntelui, este limitat la ceea ce poate ochiul sa perceapă, știind că de pe fiecare culme se poate vedea altceva, și de acolo poate să facă alte proiecții în viitor, să aibă alte perspective de comunicare. El putea să acumuleze un fond de date de la care să pornească acțiunile sale, deci din start avea posibilități mai variate de a percepe viitorul și orizontul sau de creație, de aici înclinarea mai spre amănunt, spre introspecție. Alt criteriu esențial pe care vrem să-l aducem în discuție este acela al posibilității de folosire a materialelor din care putea să-și făurească uneltele, armele, și după sedentarizare, să-și construiască casa, să-și cultive pământul, sa-și păstorească animalele. Omul spațiului peri-mediteranean deschis și de largă perspectivă putea oricând sa aibă perspectiva admirării măreției operei sale constructive în care materia principală era piatra, și mai puțin lemnul, mai perisabil și din ce în ce mai rar de găsit.

În spațiul carpatic, dunărean sau balcanic materiile prime și mai la îndemână pentru construcția de locuințe erau lutul și lemnul, iar perspectiva de a-și admira opera era barată de pădure, de înălțimile reliefului. Era mai expus la inundații catastrofale, la atacul fiarelor sau vecinilor invidioși. Situația aceasta impunea o anume prudență și grijă de a nu investi prea multă muncă și de a și-o reface ușor cu materialele pe care le are la îndemână.. Aceste criterii, pe dimensiunea experienței milenare, devin

permanente, tradiționale. La aceasta se adaugă o preocupare mai puțin concentrată asupra grijii zilei de mâine. În ce privește hrana se pornește de la faptul că oricând în jurul casei erau animalele care puteau să asigure hrana comunității familiale, hrană care oricum nu era prea abundentă în comparație cu potențialul natural. În spațiul peri-mediteranean atenția și preocuparea era mai mare pentru grija zilei de mâine.

În această regionalizare geografică a mesajului scris, pare să se fi produs o izolare a sa pe oase lemn și pe obiectele de lut cu încărcătura magico-religioasă. În stadiul actual de cunoaștere a problematicii scrierii pe oase, credem că inscripția de la intrarea în peștera de la Sitovo nu poate fi atât de veche, adică datând din calcolitic, ci mai degrabă contemporană cu scrierea de pe oasele de la Chitila deoarece și aici asistăm la o grupare în texte mai lungi și mai concise. Problema cea mai mare și cea mai importantă rămâne valoarea și semnificația semantică a textului. Trebuie urmărită repetiția elementelor folosite în fiecare text cunoscut până acum. Deja câteva par să se individualizeze. Greutatea deciptării vine de la faptul că textele nu sunt întregi din cauza spăturilor și știrbiturilor pieselor găsite până acum. De subliniat este ductusul semnelor și modalitatea prin care se articulează semnele și părțile ce compun textul de la Sitovo și de pe fragmentele ceramice sau tăblițe luate în discuție și faptul că acestea sunt realizate printr-o singură linie, pe când cele de pe oasele de la Chitila, fără excepție, numai prin înțepături succesive făcute cu o unealtă din metal, probabil fierul, metal pe care îl aveau la îndemână în așezare făurit de meșterii locali. Modelul urmat este cel moștenit dar adaptat și practicat în zona încă din vremea culturii Tei și Hallstattul timpuriu pe ceramica și cu siguranță pe lemn.

Foarte important în observațiile făcute, încă de la prima publicare, este faptul că între semnele folosite se afla și figura de cavaler cu scut, în ipostaza identică, șezând pe un scaun sau tron, realizat în culoare neagră de pe pereții din peștera „LA ICOANE” de la Limanu din aceiași vreme a secolelor II-V, precum și faptul că pe piesa „ilion” pe o față este figurat un cap de împărat ca pe monedele romane contemporane, iar pe cealaltă față a osului o figurare pe care noi o considerăm ca monogramă sau chiar numele figurii celui reprezentat pe față opusă. Să fi avut osul valoare similară monedei de schimb sau ca semn de reprezentare a vreunui șef, alături de sceptru în vreo misiune de reprezentare?

O altă problemă care se pune este căruia grup cultural din areal aparține scrierea? Din documentația istorică și arheologică știm că în această parte a Câmpiei Române împreună cu carpo-dacii mai conviețuiau goții și sarmații. Având în vedere că pe unele vase, fragmente de vase sau pereți de stâncă se întâlnesc semne identice sau asemănătoare celor de pe oase credem că oasele scrise aparțin carpo-dacilor. În nici un caz nu aparțin runelor gotice. Dacă luăm în considerare și textul scris din față peșteri de la Sitovo care este o combinație de semne făcute din linii incizate și înțepături și dacă am ține seama și de tăblițe și de alte materiale arheologice provenind din așezări de la sudul Dunării, de semnele de pe ceramica neolitică și de întreaga tradiție preistorică a traco-geților de pe ceramică sau reprezentările rupestre din acest areal geografic, putem susține părerea că oasele scrise de la Chitila sunt opera carpo-dacilor.

Unknown spelling Marks on Bones discovered at Chitila

SUMMARY

The 2001-2003 archeological excavations at Chitila, Ilfov dept., led to the discovery of a Carpo-Dacian habitation, of special importance for the central area of the Romanian Plain. The habitation lies on an islet, clogging at present, on the river Colentina, a tributary of the Dâmbovița. It is located in the near proximity of the Bucharest-Ploiești railway, on the south-western bank of the river. Two habitation layers were identified: at the base, a layer assigned to the Middle Bronze Age – the Tei culture and an upper one, from the II-V AD period.

The importance of the research resides in the fact that it is for the first time in this geographical area that a craftsmanship centre was uncovered. Judging by the present results one can talk about workshops for melting iron, bronze, lead, silver and glass. The same workshops were probably forging weapons, tools, garments for themselves and for the neighboring communities. Considering the Roman coins discovered, there were trading relations with the Roman Empire. The indigenous population was probably Christian and had their own writing, also known from the signs on fragments of pottery. The texts were incised on animal bones, especially jaws of horses or bovines. The texts appear on several sides of the bones and are not deciphered yet. The signs present a slant from left to right, they are schematized and seem to indicate a syllabus language. Among the signs used there are schematized human or vegetal representations, all made of successions of pricks, probably taken over from the Tei tradition.

The results of the excavations show that the Dacians could write in their own alphabet, of a sacrum and yet utilitarian character. The writing descends from the local prehistoric tradition in the Carpathian-Danube-Balkan area, illustrated by signs on pottery, bone and stone. Of great significance is the schematized representation of a shielded fighter, identical to the one on the wall of the Limanu Cave in Dobrudja. Also worth mentioning is a man's bust similar to the ones on the Roman coins.

The writing is similar, or identical, to the one in front of the Sitovo Cave in Bulgaria, to the clay tables of Tărtăria and several other locations in the Carpathian-Danube area. It is only a hope that as the number of the discoveries increases, with the help of the specialists in antique writings, the texts on bones and pottery could be read. Such writings obviously existed on wood as well. It is worth mentioning that this writing is totally different from the runes of the Goths.

1.

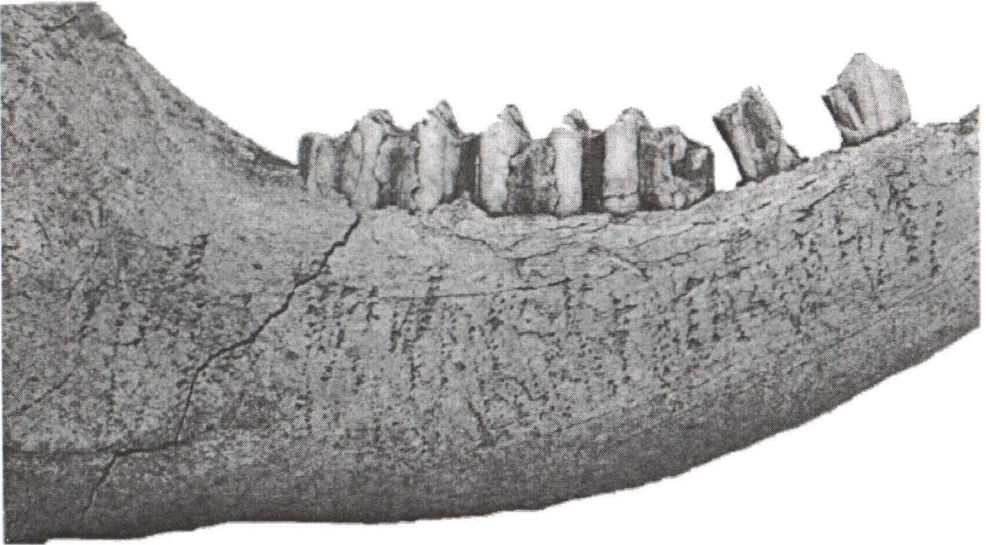
2.

Pl. I 1. Aspect de săpătură din locuința nr. III în care pe lângă ceramică, zgură și turte de fier topit se aflau și oase scrise

2. Mandibula nr. 1, alături de zgură de fier și alte oase din interiorul locuinței în timpul

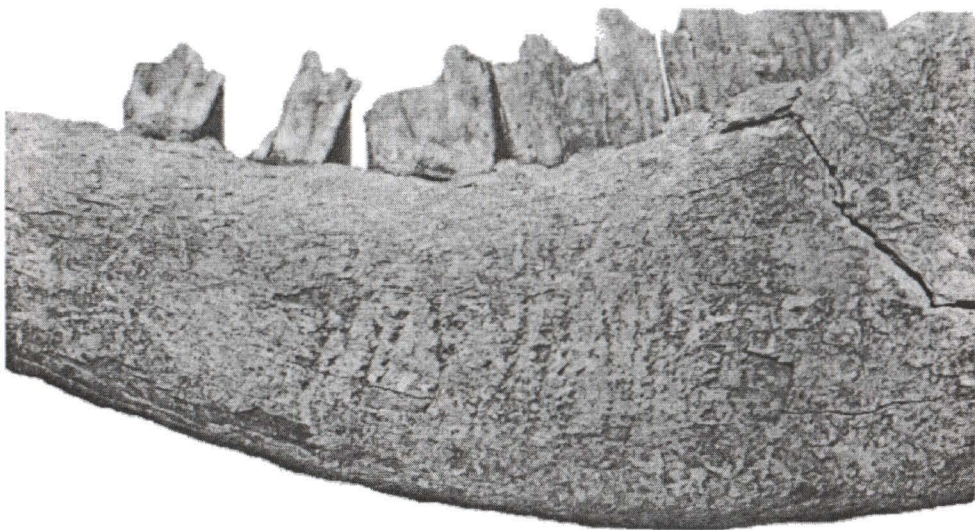
1.

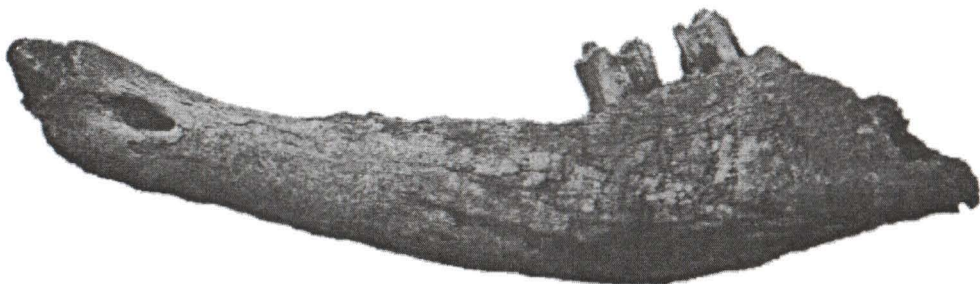
2.

Pl. II Piesa mandibulară nr. 1

1. Textul scris în tehnica înțepăturii successive, de pe suprafața vestibulară.
2. Detaliu de pe suprafața vestibulară, pe care se poate observa că a fost scrisă în două etape diferite de timp

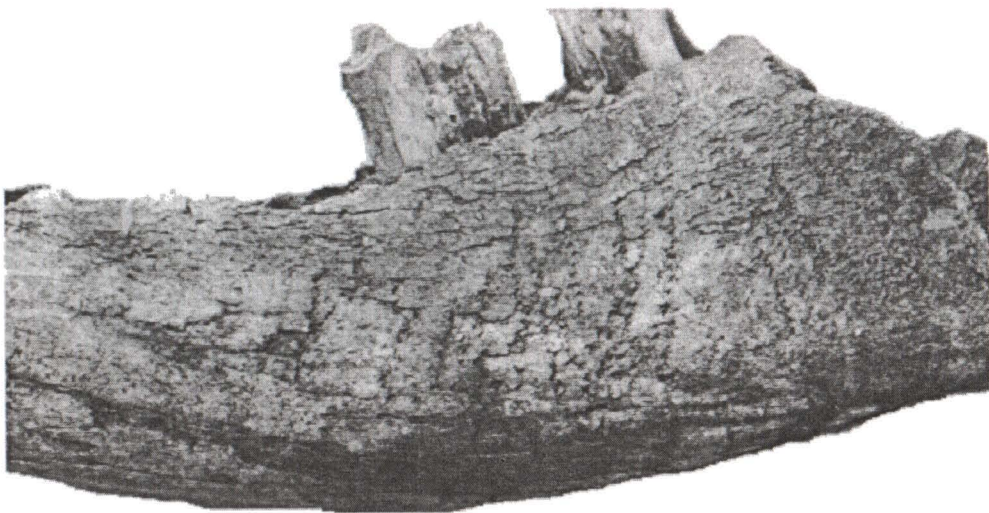

1.

2.

- Pl. III 1. Mandibula de la poziția 1 din text, fața linguală, detaliu;
2. Mandibula de la poziția 2, vedere fața linguală

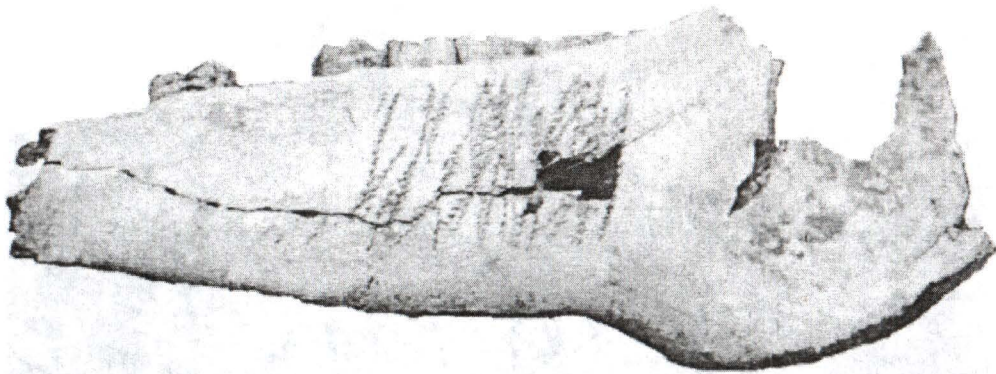

1.

2.

Pl. IV 1. Mandibula de la poziția 2, detaliu fața vestibulară
2. Detaliu fața linguală a aceleiași mandibule

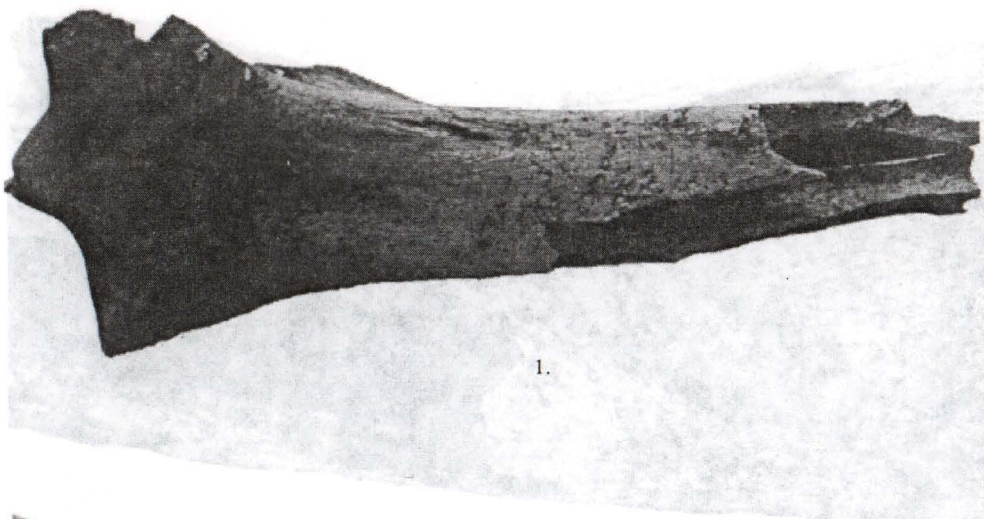

1.

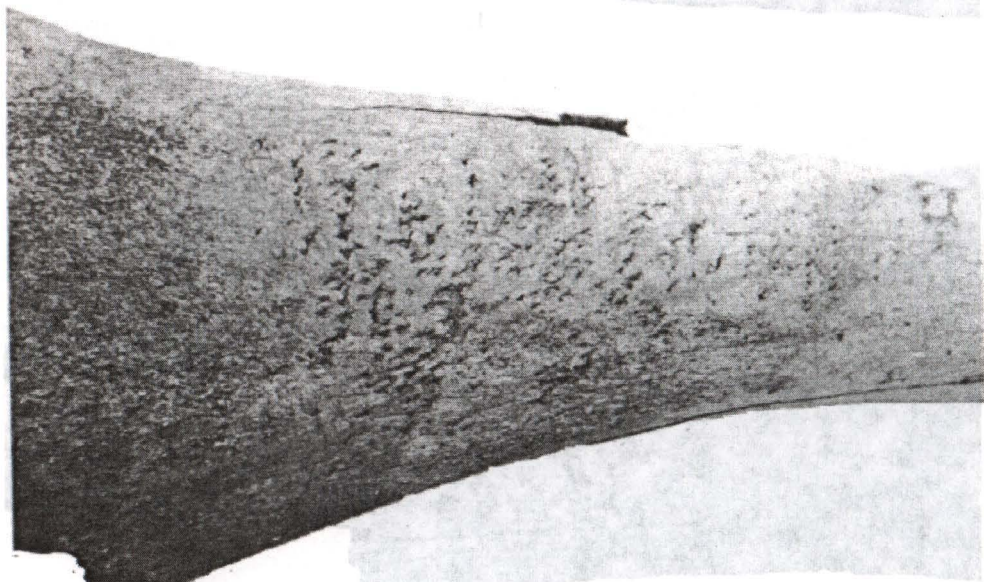

2.

- Pl. V 1. Mandibula de la poziția 3 în text, fața vestibulară
2. Fața linguală a acclieiași mandibule

1.

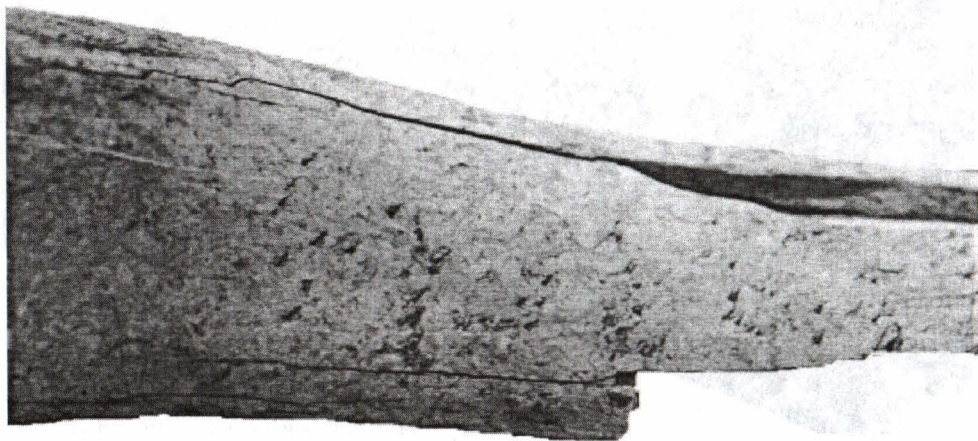
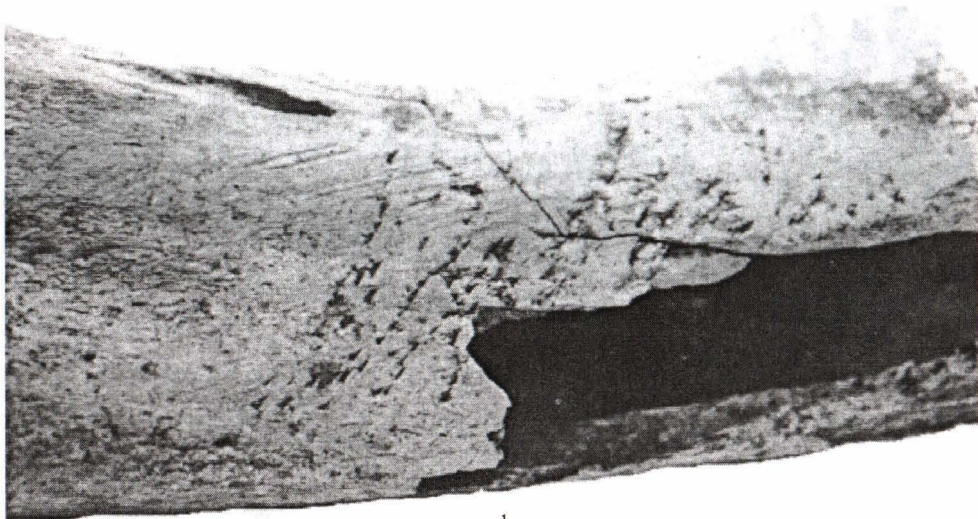

2.

Fig. 1. Tibie de cal scris pe ambele fețe. Fig. 2. Detaliu fața posterioară care începe cu un semn monogramatic.

Pl. VI

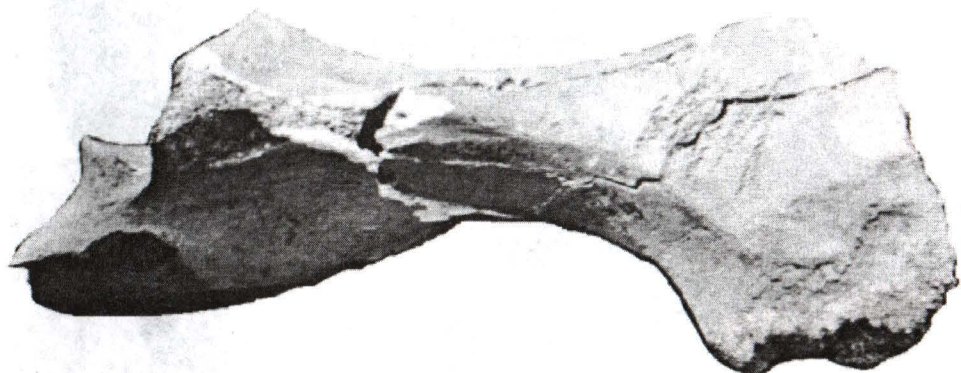
1. Tibie de bovidu cu scriere pe trei fețe
2. Detaliu fața posterioară care începe cu un semn monogramatic

Pl. VII 1. Fața mediană a tibiei în textul scris apare un semn asemănător capului unui om
2. Fața laterală a tibiei, alterată de așchieri.

1.

2.

Pl. VIII Ilion de cal scris pe ambele fețe

1. Pe prima față se află o figură cu un cap de personaj cu barbă, asemănător cu cel de pe monede (avers).
2. Fața opusă – o figurare cu aspect monogramatic, un nume (ca pe aversul monedelor)

Pl. IX Fața osului ilion pe care se poate vedea capul unui personaj uman cu barbă și guler la rever, ca pe aversul monedelor

1.

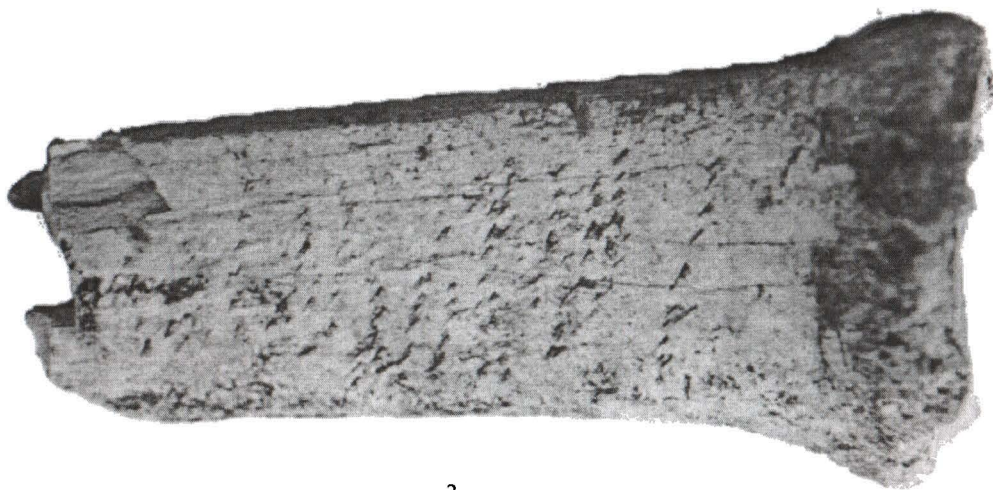

2.

Pl. X 1. Tibie fragmentară care începe cu același semn de linie vertical-inclinăată asemanătoare cu cele de pe mandibule; 2. fața opusă a aceleiași piese

1.

2.

Pl. XI 1. Metatars fragmentar care prezintă începutul textului scris printr-o bară verticală ușor înclinată ca textul de pe mandibulă

2. Metatars fragmentar transformat în daltă prin cioplire sumară

1.

2.

3.

Pl.XII. 1. Fragment ceramic cu semne de alfabet latin și ornament în unghiuri dispuse în bandă verticală.
2. Fragment de cap de os cu semne dispuse într-o formă triunghiulară.
3. Os de *asinus* cu un început de ornament

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN COMUNA BRĂNEȘTI, JUDEȚUL ILFOV

dr. Vasilica Sandu-Cuculea

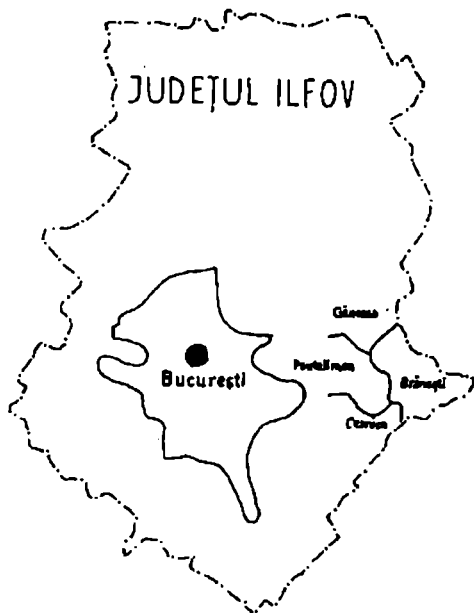

Figura 1. Localizarea comunei Brănești pe harta județului Ilfov

Completarea documentației pentru Planul Urbanistic General al comunei Brănești din județul Ilfov (Fig. 1) a necesitat efectuarea unor cercetări arheologice de suprafață¹, în zonele de extindere a intravilanului, situate în afara localităților, în special pe malul pârâului Pasărea și pe DN 3, spre satul Islaz. În anumite locuri unde s-a putut intra dinspre apă, s-a făcut cercetarea și în teritoriul intravilan existent în anul 1999, însă majoritatea vetrelor satelor actuale, situate atât pe malul Pasării cât și al văilor afluate acesteia au rămas, atunci și acum, necercetate din cauza construcțiilor dar mai ales al gardurilor împrejmuitoare, ridicate de proprietari până la malul apei.

Cercetările arheologice de suprafață din iulie 1999 s-au concretizat în redescoperirea sitului Brănești „La Zgâriata”, în descoperirea a cinci noi perimetre arheologice la care se adaugă cartarea celor două situri cunoscute anterior: Brănești „Ostrov” și Vadu Anei „Autostradă”.

De la aprobarea PUG-ului comunei Brănești, pentru unele case care urmau să se construiască pe situri s-a solicitat la MMB supraveghere arheologică. Rezultatele descoperirilor arheologice făcute în partea sudică a sitului 1 din satul Pasărea, sunt și ele prezentate în acest raport.

Pe malul stâng al pârâului Pasărea, din amonte în aval au fost descoperite în prezent următoarele situri arheologice:

¹ La cercetările arheologice din anul 1999 au mai participat: Bogdan Tănăsescu (B.T.), masterand la Facultatea de Istorie a Universității București și Floriana Drăgan (Fl. D.), referent pe probleme de urbanism la primăria comunei Brănești, jud. Ilfov.

1. Satul Pasărea, punctul „La sud de sat”

Se întinde din partea sudică a satului până în apropierea fostei stații de pompare și a confluenței pârâului Pasărea cu Valea lui Victor, pe o fâșie de teren de circa 700 m lungime și 75-150 m lățime, situată pe panta și platoul malului stâng, înalt al *Văii Pasărea* (Fig. 2)². La data descoperirii³ terenul era exploatat ca arabil, fâneată și viță de vie. Numai pe la mijlocul sitului se construise o casă din lemn.

În partea nordică, către marginea satului Pasărea s-au găsit la suprafața solului fragmente ceramice rare din secolele XVII-XIX. Un zăpis din 6 februarie 1691 menționează „un vad de moară pe apa Pasării, la Flocoși” (denumirea veche a moșiei Pasărea). Satul se dezvoltă odată cu înființarea schitului de călugărițe Pasărea, în anul 1813 și se extinde după împrăștierea foștilor clăcași ai mănăstirii ca urmare a aplicării Legii rurale din august 1864⁴.

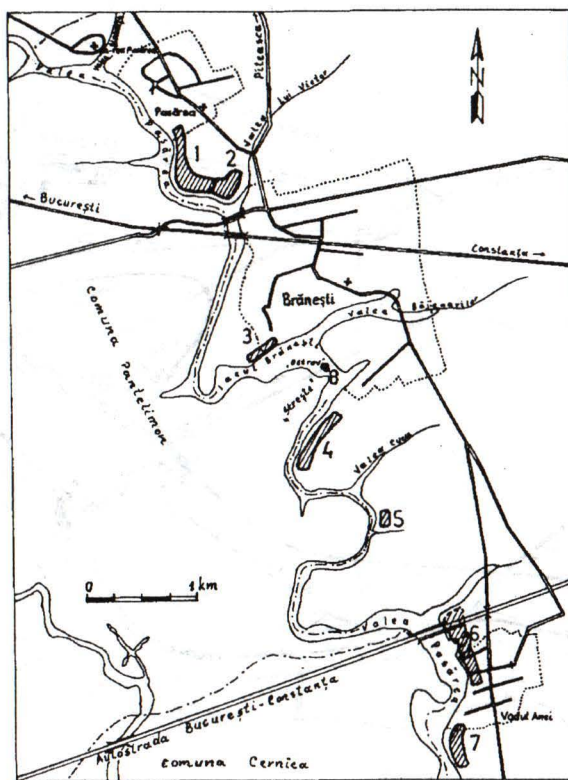

Figura 2. Siturile arheologice de pe teritoriul comunei Brănești, județul Ilfov

² Ilustrația (creion/hârtic; tuș/calc și prelucrare computerizată) a fost executată de Vasilica Sandu-Cuculea.

³ Descoperire și cartare: V.S.-C.), B.T. și Fl.D. la 8 iulie 1999.

⁴ Marius-Ovidiu Sebe, *Brănești. Studiu istoric, etnic și etnografic*, vol. I, București, 1997, p. 29-30.

Majoritatea vestigiilor constând în lipitură de perete arsă la roșu, fragmente ceramice de la vase de producție locală, un fragment din umărul unei amfore bizantine, o bucată de vatră portativă găsită în treimea nordică a sitului și deșeuri de la reducerea minereului de fier, răspândite pe toată suprafața sitului, sunt ale unei așezări din secolul X d. Hr. (cultura Dridu). În preajma casei din lemn, resturile materiale erau mai bogate decât în rest, situație care ne-a făcut să considerăm la data descoperirii, că în acea zonă a fost vatra acestei așezări.

Din jumătatea sudică a sitului au fost recoltate câteva fragmente ceramice din epoca bronzului.

Între anii 2000-2005 în treimea sudică a acestui sit au fost făcute și observații arheologice în profunzime, cu ocazia supravegherii săpării șanțurilor pentru construirea fundațiilor și subsolurilor la șapte case, notate a-g (Fig. 3) precum și a constatărilor făcute în pereții unui șanț pentru gaze, săpat pe latura nordică a străzii Calea București (Fig. 4)⁵.

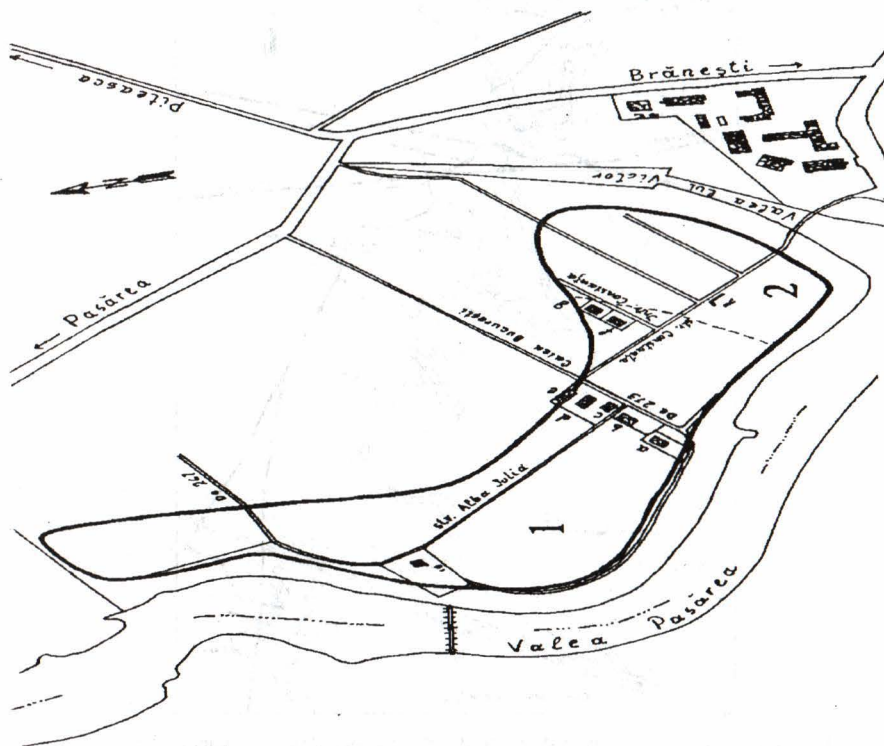

Figura 3. Suprafețele a-g (situl 1 – Pasărea „La sud de sat”) și h (situl 2 – Pasărea „Valea lui Victor”).

⁵ Supravegherea săpăturilor, recuperarea materialelor arheologice și prelucrarea științifică a datelor la suprafețele a-e și la șanțul pentru gaze au fost efectuate de Vasilica Sandu-Cuculea.

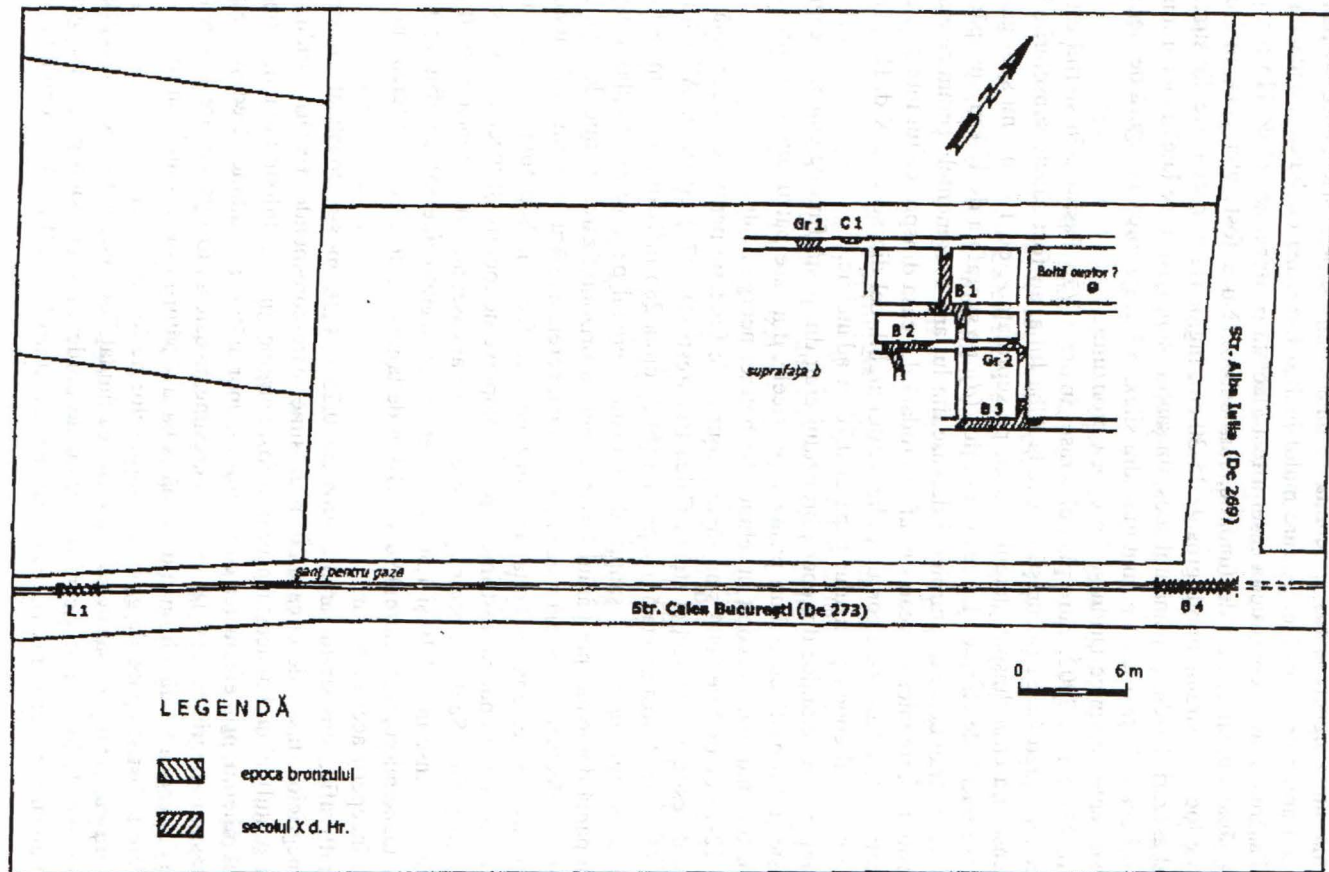

Figura 4. Pasăre „La sud de sat”. Complexe de locuire apărute pe suprafața b și pe trascul șanțului pentru gaze

Prima supraveghere a fost efectuată în data de 13 septembrie 2000, pe panta domoală din apropierea muchiei pe care malul înalt o formează cu lunca inundabilă a pârâului Pasărea. Pentru construcția casei a fost afectată o suprafață (*a*) de 115 m², pe care s-au săpat numai șanțuri de fundație, fără subsol. Nu a fost interceptat nici un complex de locuire. Stratul arabil, gros de 25-30 cm, înglobase o mare parte din stratul cultural al așezării Dridu. În pământul scos din șanțuri s-au găsit rare bucăți de cărbuni, chirpici, o bucată dintr-o lamă miniaturală din silex, o bucată mică de zgură de fier și câteva fragmente ceramice Dridu și din epoca bronzului.

Între 23-25 mai 2002, către platoul terasei înalte a Văii Pasărea, în sfertul estic al intersecției străzii Calea București cu strada Alba Iulia, au fost săpate subsolurile la alte trei case. La casa dinspre platoul terasei, pe suprafața *e*, de 197 m² nu s-au găsit decât câteva bucăți de chirpici. La cea din mijloc (*d*), pe suprafața de 124 m² au apărut ceva mai multe fragmente de chirpici și de vase din lut ars. Fragmentele ceramice erau de dimensiuni foarte mici și aveau suprafața erodată. La casa dinspre colțul intersecției, pe suprafața *c*, de 64 m² s-au conturat clar stratul arabil, cel din secolul X d. Hr. până la 0,50 m și cel al epocii bronzului până la 0,70 m adâncime.

Fragmentele ceramice din epoca bronzului erau din pastă fină de culoare neagră sau cenușie și din pastă cu cioburi pisate și pietricele, din care patru sunt de la un vas de dimensiuni mai mari, decorat în tehnica barbotinei neorganizate.

Pe 12-13 octombrie 2004 s-au săpat șanțurile de fundație pentru casa⁶, situată în sfertul nord-vestic al intersecției străzii Calea București (De 273) cu strada Alba Iulia (De 269) (Fig. 3). A fost afectată o suprafață (*b*) de circa 285 m², din care 85 m² a fost cercetată arheologic în cele 11 șanțuri de fundație. Terenul pe care s-a amplasat casa cobora în pantă domoală spre pârâul Pasărea. Pentru orizontalizare, înainte de săparea șanțurilor, s-a efectuat o răzuială mecanică, în urma căreia a apărut o porțiune de arsură care, după aspect semăna cu bolta unei instalații de foc (?). Săpătura s-a executat manual în porțiunile unde au fost interceptate complexe de locuire și mecanic în restul suprafeței șanțurilor. Șanțurile pentru pereții exteriori ai casei au avut lățimea de 0,60 m și adâncimi cuprinse între 1,10 și 1,50 m iar cele pentru pereții interiori au avut 0,50 m lățime și adâncimi cuprinse între 0,90 și 1,10 m de la nivelul de călcare al terenului de dinaintea începerii acestor lucrări.

Stratigrafic, sub stratul arabil, gros de 0,25 – 0,30 m s-a constatat un strat cenușiu-negricios, tasat, de circa 0,20 m grosime, care corespunde așezării Dridu. O parte din stratul cultural al acestei așezări a fost antrenat, în actualul strat arabil, format în ultimul mileniu, prin efectuarea cu tractorul a unor arături mai adânci. Dedesupt este un strat castaniu-negricios, de 0,18 – 0,20 m grosime, în care au fost găsite rare fragmente ceramice din epoca finală a bronzului. Până la baza săpăturii este stratul brun roșcat de pădure care a fost străpuns de gropile complexelor de locuire.

Pe traseul șanțurilor săpate pentru turnarea fundațiilor casei *b* au fost interceptate șase complexe de locuire, din care trei gropi de bordeie (B₁₋₃), două gropi menajere (Gr₁₋₂) și un cuptor menajer (C₁), toate aparținând culturii Dridu (Fig. 4). Trebuie făcută

⁶ proprietar Vlad Enache.

precizarea că cea mai mare parte a umpluturii gropilor acestor complexe de locuire a rămas conservată *in situ* sub casa care s-a construit.

Înainte de 12 octombrie 2004 pe marginea nord-vestică a străzii Calea București a fost săpat, fără autorizație, un șanț pentru îngroparea unei conducte de gaz metan, care nu fusese astupat la data începerii supravegherii săpării șanțurilor pentru fundațiile casei *b*.

Strada Calea București este perpendiculară pe cursul pâ râului Pasărea și acest șanț, chiar dacă a avut numai 0,30 m lățime și 0,90-1,00 m adâncime, a constituit pe lungimea de circa 150 m cât se săpase până la acea dată, un profil stratigrafic transversal, bun pentru estimarea situației arheologice din acea parte a sitului. Cercetarea pereților lui a confirmat lățimea de 130 m a acestui sit, din apropierea malului apei până până la intersecția străzilor Calea București și Constanța precum și stratigrafia observată în profilele săpăturii de la subsolurile caselor (*a-e*). Spre colțul gardului casei (*b*) a apărut un bordei din secolul X d. Hr și către malul Pasării o locuință de suprafață din epoca bronzului (Fig. 4).

În lunile martie-aprilie 2005 la supravegherea⁷ făcută în timpul săpării fundațiilor pentru alte două case (*f-g*) situate pe str. Intrarea Constanței, nr. 2 și 4 au apărut între 0,30 și 0,60 m adâncime, în stratul cultural bucăți de lipitură arsă și fragmente ceramice rare din epoca finală a bronzului (Fig. 5/11-13).

În concluzie la supravegherea efectuată pe suprafețele *a*, *c-e* și *f-g* resturi materiale puține din epoca bronzului și din secolul X d. Hr. au fost găsite numai în stratul cultural. Până în prezent complexe de locuire ale așezării din secolul X d. Hr. au apărut numai pe o mică porțiune din suprafața lotului *b* și pe șanțul pentru gaze, deci pe la mijlocul pantei terasei iar din așezarea epocii bronzului numai pe șanțul pentru gaze, în apropierea malului Pasării.

Complexe de locuire

I. Așezarea din epoca bronzului

Din aceasta au fost descoperită până acum numai o locuință care se înscrie în categoria celor de suprafață.

Locuința 1 (L₁) Se află sub carosabilul străzii Calea București, la 11,50 m vest de la colțul sud-vestic al incintei proprietății Vlad Enache, pe terenul în pantă nu departe de muchia malului înalt al pâ râului Pasărea. A fost străpunsă de șanțul de gaze pe 2,12 m lungime. Resturile ei formate dintr-un pământ mai negricios decât cel arabil, în care sunt bucăți mici dar și mari de lipitură de perete, bucăți rare de cărbunede lemn și fragmente de vase din epoca finală a bronzului se află între 0,45 și 0,60 m adâncime de la nivelul de călcare al anului 2004. Vasele au fost modelate toate din pastă amestecată numai cu cioburi pisate, arse majoritatea oxidant și au astăzi o suprafață făinoasă, care se macină permanent. Unele fragmente au fost decorate cu măturica (Fig. 5/10).

⁷ Supravegherea la casele *f-g* a fost făcută de Gh. Mănușu-Adameșteanu, care mi-a pus la dispoziție materialul mobil recoltat, faptă pentru care îi mulțumesc

Pe suprafața *b* au fost găsite în stratul cultural fragmente de castroane decorate cu brâu în relief (Fig. 5/1,6), de la o strachină (Fig. 5/8), o unealtă din silex pe șanțul de utilități (Fig. 5/9), o toartă (Fig. 5/11) al cărui profil este specific fazei V a culturii Tei⁸, găsită pe suprafața *f*.

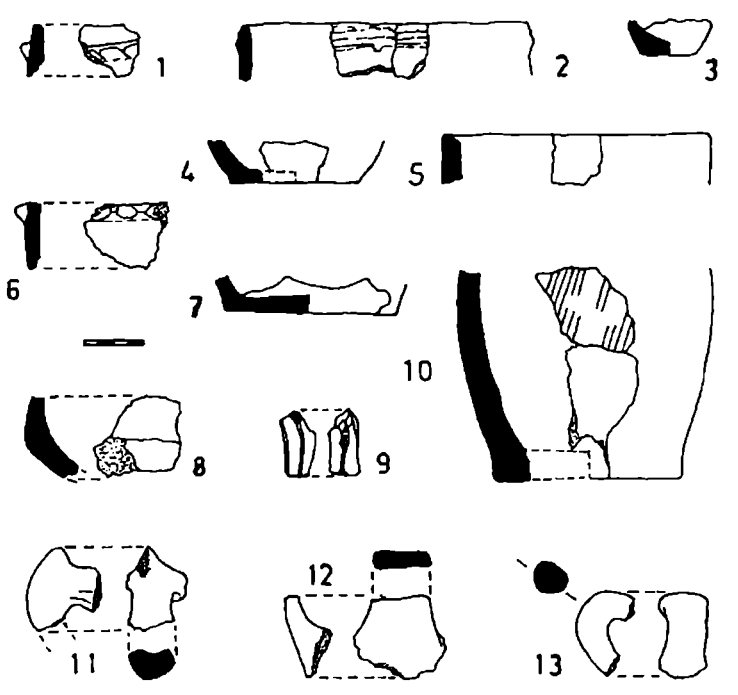

Figura 5. Pasărea „La sud de sat”. Ceramică din epoca bronzului 1–8 de pe suprafața *b*; 9. din profilul șanțului pentru gaze; 10. din L_7 ; 11–13 de pe suprafața *f*.

II. Așezarea din secolul X d. Hr.

Bordeiul 1 (B_1). Groapa a fost interceptată pe 4 m lungime și 2 m lățime (Fig. 4) A avut podeaua neamenajată special, la adâncimea de 1-1,05 m. Pământul de umplură al gropii avea culoarea negricioasă și conținea bucăți mici de nuiele carbonizate, bucăți de pământ ars la roșu, fragmente ceramice din care unele arse secundar și zgură. În treimea sud-estică a gropii bordeiului pe o suprafață de circa 1,70 × 1,40 m era o depunere înaltă de 0,60 m, aruncate parcă intenționat acolo, deasupra podelei (Fig. 6).

Această depunere conținea pământ, mult mai multe bucăți de cărbune de lemn, mici lentile de cenușă, bucăți inoforme de zgură de diferite dimensiuni, care conține la o privire cu ochiul liber o cantitate mai mică sau mai mare de compuși ai fierului și

⁸ Valeriu Leahu *O nouă fază în evoluția culturii Tei: Faza Fundeniei Doamnei*, în CAB, I, 1963, p. 353, Fig. VI și XI/6; Idem, *Cultura Tei*, București, f.a., Fig. 36/3,6.

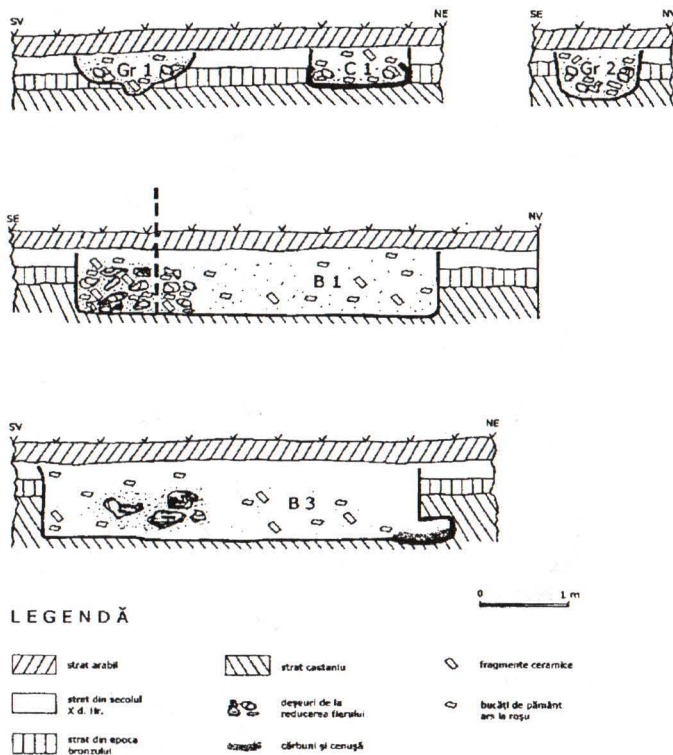

Figura 6. Pasărea „La sud de sat”. Profilele complexelor de locuire din secolul X d. Hr. descoperite pe suprafața b

fragmente de vase din lut ars lucrate la roată din categoriile fină cenușie, cenușie-negricioasă, neagră sau maronie (Fig. 7/11,13-15) adesea lustruită în rețea sau oblic apoi pastă aspră arsă la maroniu, maroniu-negricios sau cenușiu-negricios (Fig. 7/2-10,12,16) decorată cu striuri orizontale, în val, împunsături pe umăr, etc.

Bordeiul 2 (B₂). Groapa lui a fost surprinsă aproximativ pe axul longitudinal al vetrei instalației de foc și împreună cu aceasta avea 2,85 m (Fig. 4). Podeaua, neamenajată special, se afla la 0,85 m adâncime. Pe șanț a fost surprinsă o porțiune de 0,60 m lungime și 0,10 m lățime din peretele ars al vetrei, a cărei margine exterioară se afla la 0,15 m distanță de la peretele locuinței. Era vatră și nu cuptor căci în profil nu s-a observat nici un perete vertical ars la roșu ci numai o suprafață orizontală de arsură. Pământul de umplură al gropii era amestecat cu chirpici, cărbune, bucăți mici de zgură sau de metal brut și fragmente ceramice de la oale (Fig. 8/4). În pământul de umplură al acestui bordei resturile arheologice sunt mai rare față decât cele găsite în umplutura B 1.

Bordeiul 3 (B₃). Groapa a fost străpunsă pe 4,50 m lungime (?) de șanțul de fundație al peretelui exterior (Fig. 4) din fața viitoarei case. Podeaua neamenajată se afla

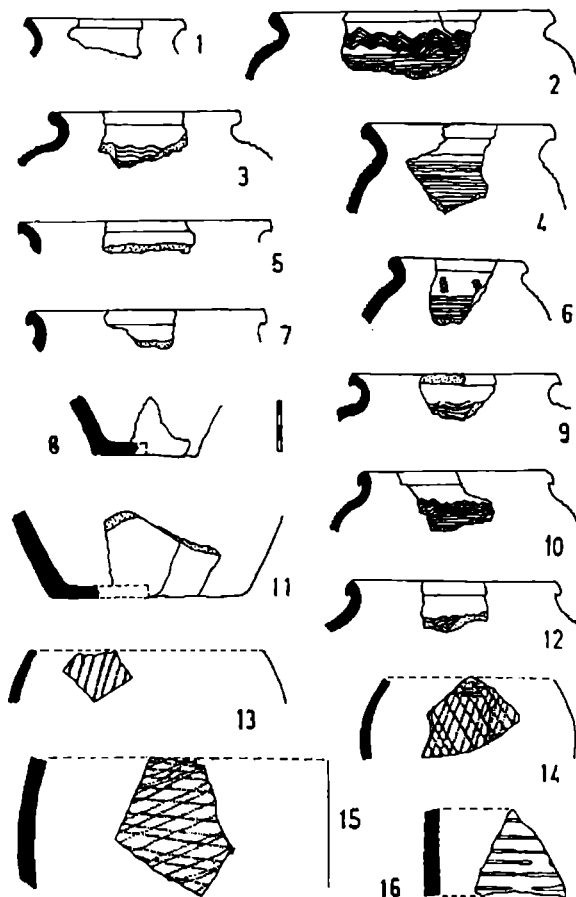

Figura 7. Pasărea „La sud de sat”. Ceramică din umplutura B₁ (secolul X d. Hr.)

la 1,25 m adâncime. Cuptorul, de tipul scobit în perete se afla pe latura nord-estică. Avea 0,27 m înălțime și lungimea vetrei de 0,65 m. Peretele lateral era ars pe 3-5 cm, cel din spate și vatra pe 7 cm grosime și lipsea crusta pietrificată. Pe vatră era un strat gros de 10 cm, din cărbuni de lemn, deasupra căruia până la boltă era pământ negricios amestecat cu cărbuni. Umplutura gropii era formată din pământ negricios amestecat cu bucăți de cărbune, chirpici, zgură de minereu de fier, fragmente ceramice, la diverse adâncimi (Fig. 6). O cantitate mai mare de deșuri de la reducerea minereului de fier, amestecate cu cărbune și cu partea inferioară a unui vas din lut ars (Fig. 8/3) s-a aflat la 2 m în fața cuptorului și 15 cm deasupra podelei. După dispunerea acestora, pe verticală și pe orizontală, putem deduce că ele au fost aruncate în același timp. Aspectul general al umpluturii și răspândirea resturilor materiale arată că groapa aceasta, ca și celelalte, a fost astupată de către chiar locuitorii așezării, cu resturi rezultate de la reducerea minereului de fier dar și menajere.

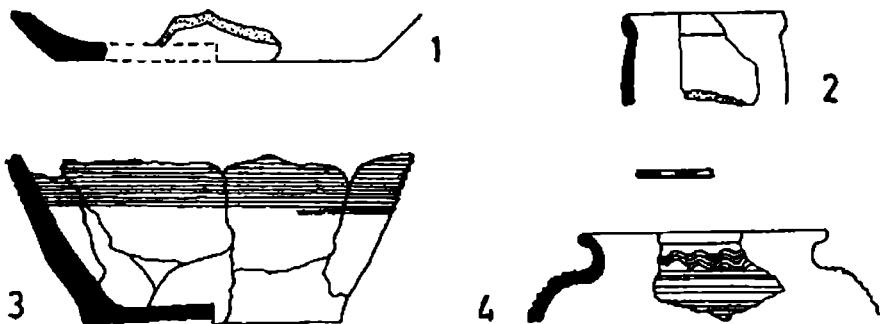

Figura 8. Pasărea „La sud de sat”. Ceramică din secolul X d. Hr.: 1. din B₄; 3. din B₃; 4. din B₂; 2. fragment ceramic de import găsit pe traseul șanțului pentru gaze

Bordeiul 4 (B₄). Groapa lui a apărut în colțul sud-estic al proprietății Vlad Enache, la intersecția străzilor Calea București și Alba Iulia și a fost străpunsă de șanțul pentru gaze (Fig. 4). Șanțul, la data când s-au făcut observațiile nu era săpat în jumătatea estică a străzii Alba Iulia, așa încât groapa pe șanț s-a observat numai pe 4,60 m lungime (?). Podeaua era la 1,25 m adâncime de la nivelul de călcare al străzii Calea București. În pământul de umplură s-au găsit pietre arse în foc, bucăți de lipitură arsă, de cărbuni de lemni și fragmente de vase din lut ars, unele din pastă fină, cenușie, lucrate la roată (Fig. 8/1)

Cuptorul 1 (C₁). A apărut la 1,22 m est de Gr.1, numai în peretele exterior nordic al șanțului de fundație (Fig. 4 și 6). A avut pe șanț 1,08 m diametru (?) și vatra la 0,75 m adâncime. Pereții arși au fost observați în șanț și în profilul acestuia până la 0,18 m înălțime deasupra vetrei. Pe porțiunea săpată nu s-a păstrat bolta. Probabil că din cauza diametrului mare și a timpului scurt de folosire, indicat de grosimea de numai 2 cm a pereților arși la roșu, aceasta s-a prăbușit la scurt timp. Pământul pe vatră era ars pe 3 cm grosime și pietrificat pe 5 mm. În interiorul cuptorului, până la 0,20 m înălțime deasupra vetrei, pământul de umplură conținea bucăți mărunte de pământ ars la roșu amestecate cu cenușă, cărbune, concrețiuni calcaroase și bucăți mici de zgură de fier.

Bolta de cuptor (?). Partea ei superioară, cu diametrul de aproximativ 0,50 m, a apărut la răzuiala cu lama buldozerului care s-a făcut înainte de trasarea șanțurilor de fundație, pentru orizontalizarea terenului care cobora în pantă ușoară spre pâraul Pasărea. După trasare s-a constatat că zona de arsură se afla chiar în mijlocul unei camere (Fig. 4). Resturile presupusului cuptor sau ale unei gropi auxiliare de acces nu au apărut în nici unul din șanțurile din apropiere. Ca atare, acest complex a rămas în întregime conservat *in situ*.

Groapa 1 (Gr₁). A fost străpunsă pe 0,95 m de șanțul de fundație al peretelui exterior din spatele viitoarei case (Fig. 4 și 5). Baza albiată era la 0,65 m adâncime. Pământul de umplură scos din suprafața săpată era amestecat pe o înălțime de 0,17 m

de la bază cu foarte multe bucăți de cărbune de nuiete, un fragment dintr-un lemn carbonizat, bucăți de zgură, de pământ ars la roșu și puține fragmente ceramice, între care unul din pastă fină decorat cu linii lustruite dispuse în rețea.

Groapa 2 (Gr₂). Era rotundă în plan, cu diametrul de 0,90 m, adâncimea de 0,85 m și baza albiată. (Fig. 4 și 5). Pământul de umplutură conține bucăți mici și mai mari de zgură de fier, de pământ ars la roșu, puțin cărbune și cenușă, un fragment de vas din ceramică fină decorat cu striuri orizontale și un fragment de amforă galben-cărămizie.

Toate fragmentele de vase recoltate din această așezare au fost lucrate la roată.

Majoritatea provin de la oale cu gura evazată, buza mult răsfrântă în exterior, gâtul scurt, corpul bombat și fundul plat și au fost lucrate din pastă aspră obținută dintr-un amestec de lut și nisip și mai rar nisip și pietricele care prin ardere a căpătat la exterior culoarea maronie, maronie-negricioasă, cenușie-negricioasă sau negricioasă. La toate miezul este negricios. Culoarea miezului și a exteriorului vaselor indică o ardere mediocră. Cu toate acestea suprafața fragmentelor ceramice este stabilă. Cele mai multe fragmente au ca decor striuri orizontale pe corp și în val pe umăr. Câteva fragmente au numai striuri orizontale atât pe corp cât și pe umăr sau striuri orizontale pe corp și pe umăr impresiuni dispuse în șir oblic, executate cu dinții pieptenului.

Puține fragmente ceramice provin de la oale, unele de dimensiuni mari, făcute din pastă fină de culoare cenușie-negricioasă sau neagră și decorate cu linii dispuse în rețea, realizate prin lustruire.

Nu s-a găsit nici un exemplar cu marcă de olar.

Până la noi descoperiri în acest sit, considerăm că lotul de fragmente ceramice, recoltate din complexele de locuire, majoritatea provenind de la oale, seamănă cel mai bine în privința formei profilelor și a decorului cu cele datate în secolul X d. Hr., descoperite în așezările Dridu de pe teritoriul Bucureștilor și din împrejurimi la: Militari-Câmpul Boja (secolul X)⁹; Străulești-Alba (sfârșitul secolului IX-prima jumătate a secolului X)¹⁰; Străulești-Măicănești (sfârșitul secolului X-prima jumătate a secolului XI)¹¹; Otopeni (secolele IX-X)¹², cu materialul provenit din complexele datate în secolul X de la Dridu¹³, etc.

2. Satul Pasărea, punctul „*Valea lui Victor*”¹⁴

Se găsește pe malul drept al *Văii lui Victor*, la confluența acesteia cu pârâul Pasărea, pe o suprafață de circa 230 × 100 m. Vestigiile se întind pe platoul și panta terasei înalte până la circa 10 m spre malul apei (Fig. 2 și 3).

⁹ Vl. Zirra și Gh. Cazimir, *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe Câmpul Boja din cartierul Militari*, în CAB, I, p. 70-71, Fig. 18

¹⁰ Panait I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii Noi 1960. Sectorul Alba*, în CAB, vol. I, 1963, p. 104-125.

¹¹ Panait I. Panait, *Șantierul Băneasa-Străulești. Cercetările din sectorul Măicănești (1964-1966). Așezarea din vremea feudalismului timpuriu*, în București, VI, 1968, p. 64-68.

¹² Valeriu Leahu, *Săpăturile arheologice de la Otopeni (II)*, în București, VII, 1969, p. 8-12, Fig. 3-4.

¹³ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, București, 1967.

În iulie 1999 terenul era exploatat ca pășune, puțin arabil și se ridicaseră deja câteva case iar altele erau în curs de construire. În stadiul acela al cercetării de suprafață și al răspândirii resturilor arheologice în teren, al ponderii materialului hallstattian recoltat s-a crezut că este vorba de un alt perimetru arheologic, diferit de suprafața ocupată de situl Pasărea „*La sud de sar*”¹⁵.

Cu ocazia pregătirii acestui raport, am analizat cu mai multă atenție materialul ceramic cules în anul 1999, de pe suprafața sitului 2 și am constatat că în pachetul respectiv erau și fragmente de vase din epoca finală a bronzului precum și câteva fragmente ceramice Dridu. Această constatare a fost completată de descoperirea unor fragmente ceramice din epoca finală a bronzului, în condiții stratigrafice clare, cu ocazia săpăturilor executate pe suprafețele *a-g* (Fig. 3), din partea sudică a sitului 1. Loturile pe care s-au construit casele *f-g* sunt la marginea marcată în anul 1999 a sitului 2. Deci, în urma observațiilor făcute pe teren s-a ajuns la concluzia că între siturile 1 și 2 nu se mai poate face o delimitare în teren și că de fapt zona periferică a unuia o suprapune pe a celuilalt. Situația de acum ne determină să reconsiderăm interpretarea făcută în anul 1999 și să luăm în considerare, în mod corect, existența unui singur perimetru arheologic¹⁶.

În colțul nord-vestic al unei incinte de proprietate de pe actuala stradă Constanța era la data efectuării cercetării arheologice de suprafață, o porțiune rămasă neastupată, dintr-un șanț (*h*) (Fig. 3) care fusese săpat pentru fundația unui zid împrejmuitor. Șanțul avea lățimea de 0,50 m și adâncimea de 0,80 m. În pereții lui am observat o parte din groapa unei locuințe de tip bordei. Din pământul aruncat pe mal și din pereții șanțului am adunat cea mai mare parte a materialului ceramic prezentat în această lucrare. Pe vizavi erau încă neastupate niște casete de circa 1,50 × 1,50 m care fuseseră săpate pentru amenajarea unor instalații sanitare. Sub stratul arabil, de 0,30 m grosime s-a observat stratul cultural, gros de 0,15-0,20 m precum și părți de gropi menajere sau de bordeie. Pământul de umplură al acestor complexe de locuire conținea bucăți de cărbune de lemn, de lipitură arsă de perete care mai păstra urmele paielor și ale nuielilor cu diverse diametre din împletitura pe care a fost aplicată, fragmente de vatră sau de podea arsă de locuință, bucăți de cărbune, concrețiuni calcaroase, oase de animale și fragmente ceramice care provin de la vase lucrate cu mâna.

Unele, au fost modelate îngrijit dintr-o pastă cu aspect fin care are uneori cioburi pisate (Fig. 9/2, 4-5, 8, 9, 11, 14-15) sau rare granule de nisip și pietricele (Fig. 9/3), și au suprafața exterioară uneori lustruită. La altele pasta conține cioburi pisate și are aspect grosier (Fig- 9/1, 6-7, 10, 12-13, 16-18).

¹⁴ A fost descoperit și cartat de V.S.-C., B.T. și Fl.D. la 8 iulie 1999.

¹⁵ Pe PUG-ul comunei Brănești, au fost marcate ca siturile 1 și 2, și tot așa au fost comunicate la pozițiile 31-32 în *Lista siturilor arheologice din județul Ilfov (neincluse pe lista OPCN-MB/1991 sau descoperite între anii 1992-2004)*, transmisă și înregistrată cu nr. 3421/02.06.2004 la Direcția Muzeu și Monumente Istorice din cadrul Ministerului Culturii și Cultelor.

¹⁶ Pentru concordanța situației constatate în anul 1999 cu cea a anilor 2002-2005 cele două situri au fost figurate împreună pe plan, dar separate de o linie punctată.

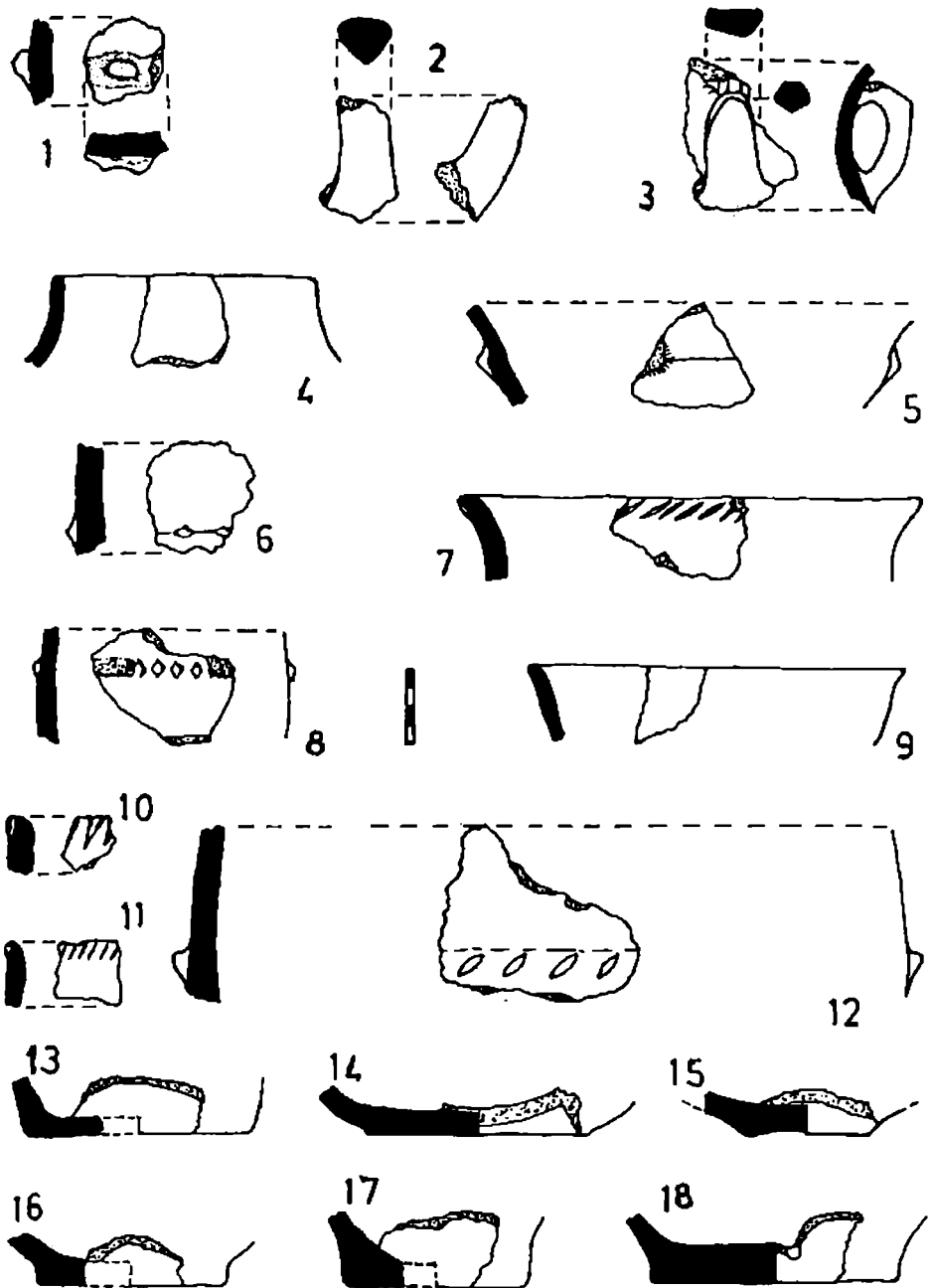

Figura 9. Pasărea „Valea lui Victor”. Ceramică hallstattiană

Fragmentele ceramice cu aspect grosier, care provin de la borcane și vase aproximativ cilindrice, decorate cu creștături oblice pe buză sau cu brâu aplicat pe care se află impresiuni romboidale verticale ori horizontale seamănă cu cele hallstattiene descoperite la Popești, punctul „Novaci”, comuna Mihăilești, județul Giurgiu¹⁷ sau cu cele de la Cârcea, jud. Dolj¹⁸ și Gornea, jud. Caraș-Severin¹⁹, atribuite culturii Basarabi.

Un fragment de strachină evazată (Fig. 9/5), decorată cu mici proeminențe la limita gât-corp, seamănă ca formă și decor, mai mult cu străchinile datate în epoca bronzului, cum ar fi de exemplu cele descoperite în B3/1994 de la Sacu, jud. Caraș-Severin (grupul cultural Balta Sărată)²⁰ și mai puțin cu cele hallstattiene târzii de la Ferigile²¹ sau de la Piatra Frecăței (sec. VI î. Hr.)²².

Piesa care ajută la determinarea vechimii acestei așezări este o toartă care păstrează un fragment din corpul și un altul din buza unei căni lustruite. Toarta este fațetată în partea superioară, unde se îmbină cu peretele căni iar lateral este lățită și teșită (Fig. 9/3). Forma ei în profil și teșitură seamănă cu exemplare găsite la Ferigile, varianta IV C, tipurile α și β , care au partea superioară fațetată sau cilindrică²³. Toarta tipului α de la Ferigile își are prototipul la cămile din cultura Basarabi²⁴.

3. Satul Brănești, punctul „La Șanțuri”²⁵

Este situat pe platoul terasei înalte a malului stâng al pârâului Pasărea, la sud-vest de cartierul Pietrosu. La suprafața solului, exploatat ca arabil sau cu viță de vie, s-au observat resturile unei așezări din secolele IX-XI d. Hr. Fragmente ceramice rare și bucăți mici de pământ ars la roșu se întindeau pe o fâșie de 275 × 60 m de-a lungul malului.

În primăvara anului 2001 cu ocazia construirii unei case au apărut complexe de locuire și a fost efectuată o săpătură de salvare²⁶.

4. Satul Brănești, punctul „La Zgâriata”,

Urmele vechi de locuire se întind pe o fâșie de circa 500 m lungime și 50-100 m lățime, pe latura nord-vestică a platoului unui bot de terasă al malului stâng, înalt al pârâului Pasărea, din marginea cartierului Băjenari, spre sud, până la un stâlp de înaltă

¹⁷ Al. Vulpe, *Sălașul hallstattan de la Novaci*, în *Materiale și cercetări arheologice*, 8, 1962, p. 363, Fig. 4.

¹⁸ Alexandru Vulpe, *Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabkultur*, în *Dacia*, N. S., 30, 1986, p. 49-89, Fig. 5/9-13

¹⁹ Idem, în op. cit., Fig. 6.

²⁰ Petru Rogozca, *Cercetările arheologice din anul 1994 de la Sacu (jud. Caraș-Severin)*, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, vol. I, p. 189-199, Pl. VI/1 și VII/2.

²¹ Alexandru Vulpe, *Necropola hallstattană de la Ferigile*, București, 1967, Pl. II/15.

²² Emil Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983, p. 386, Pl. LV1/2).

²³ Alexandru Vulpe, *Săpăturile de la Ferigile*, în *Materiale și cercetări arheologice*, 7, 1961, p. 223, Fig. 5/1; Idem, *Necropola hallstattană de la Ferigile*, București, 1967, p. 49-50, Fig. 17/1-3.

²⁴ Ibidem, *Necropola hallstattană...*, p. 50.

²⁵ A fost descoperit de V.S.-C. și F.I.D. la 6 iulie 1999.

²⁶ Săpătura de salvare a fost făcută de Gh. Mănușu-Adameșteanu

tensiune. O parte din teren era exploatat ca arabil, restul fiind acoperit de buruieni din flora spontană și de depozitul de gunoi al localității.

Prima mențiune scrisă despre aceste vestigii a fost făcută la sfârșitul secolului XIX de către C. Alexandrescu care consemna „La sud de satul Brănești, la distanța de 1/2 km în niște râpe s-a găsit, în anul 1890 un borcan de lut ca de 10 decaltri mărime, însă de formă foarte veche...”²⁷.

Pe suprafața indicată mai sus a fost vatra fostului sat Zgâriata, menționat în documentele scrise în a doua jumătate a secolului XVI Acesta s-a risipit pe la anul 1738, în urma ciumei care s-a făcut simțită în București și în împrejurimi, supraviețuitorii mutându-se în Brănești.

Într-o lucrare monografică despre comuna Brănești Marius-Ovidiu Sebe a scris „pe vatra acestui sat au fost găsite o serie de obiecte de lut și fier (vase, vetre de cuptoare, bani, etc.)”²⁸.

Cu ocazia identificării în teren și cartării satului medieval Zgâriata, pe aceeași suprafață au mai fost descoperite²⁹ bucăți de diverse mărimi de lipitură de perete cu urme de paie, arsă la roșu, o unealtă din silex și fragmente ceramice care aparțin unor așezări mai vechi, suprapuse de satul medieval:

Așezare din secolele IX-X. Se întinde pe toată suprafața sitului fiind documentată prin fragmente de oale lucrate la roată, din pastă cu nisip, decorate cu striuri orizontale pe corp și vălurite pe umăr, arse în majoritatea cazurilor maroniu dar și cărămiziu (Fig. 10/2-3, 5-6) și de la oale din categoria fină, cenușie;

Așezare din secolele III-IV d. Hr. de la care s-au găsit ca certe un fund de oală lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă, arsă cenușiu (Fig. 10/7) și un fund de castron din pastă fină, cenușie (Fig. 10/8).

Așezare din epoca Latène geto-dacică (secolele II-I î. Hr.), documentată prin fragmente lucrate cu mâna din pastă cu cioburi pisate, decorate cu brâu alveolat, în tehnica barbotinei neorganizată sau cu butoni cilindrici ori dreptunghiulari (Fig. 10/4). Ceramica lucrată la roată este fină, arsă cenușiu și provine de la un vas de provizii decorat cu linii incizate în val (Fig. 10/1), o fructieră și o cană. S-au găsit și câteva fragmente de amfore: primul este de la o toartă dublă, lucrată din pastă cu nisip maroniu și negricios, arsă cărămiziu; al doilea este un umbo din pastă fină, cu exteriorul maroniu și miezul cenușiu; al treilea din pastă cu mai puțin nisip, arsă galben-cărămiziu provenea din corpul amforei; al patrulea din pastă fină, arsă cărămiziu era din corpul vasului.

5. Satul Brănești, punctul „Pădurea Brănești”³⁰.

Este situat la circa 400 m sud de marginea septentrională a pădurii Brănești, imediat la nord de confluența unei vâlcele de eroziune cu Pasărea. Ocupă o suprafață

²⁷ Constantin Alexandrescu, *Dicționarul geografic al județului Ilfov*, București, 1982.

²⁸ Marius-Ovidiu Sebe, *Brănești. Studiu istoric, etnic și etnografic*, vol. I, București, 1997, p. 18, 21-23.

²⁹ V.S.-C. și Fl.D. la 6 iulie 1999.

³⁰ A fost descoperit de V. S.-C. și Fl. D. la 6 iulie 1999.

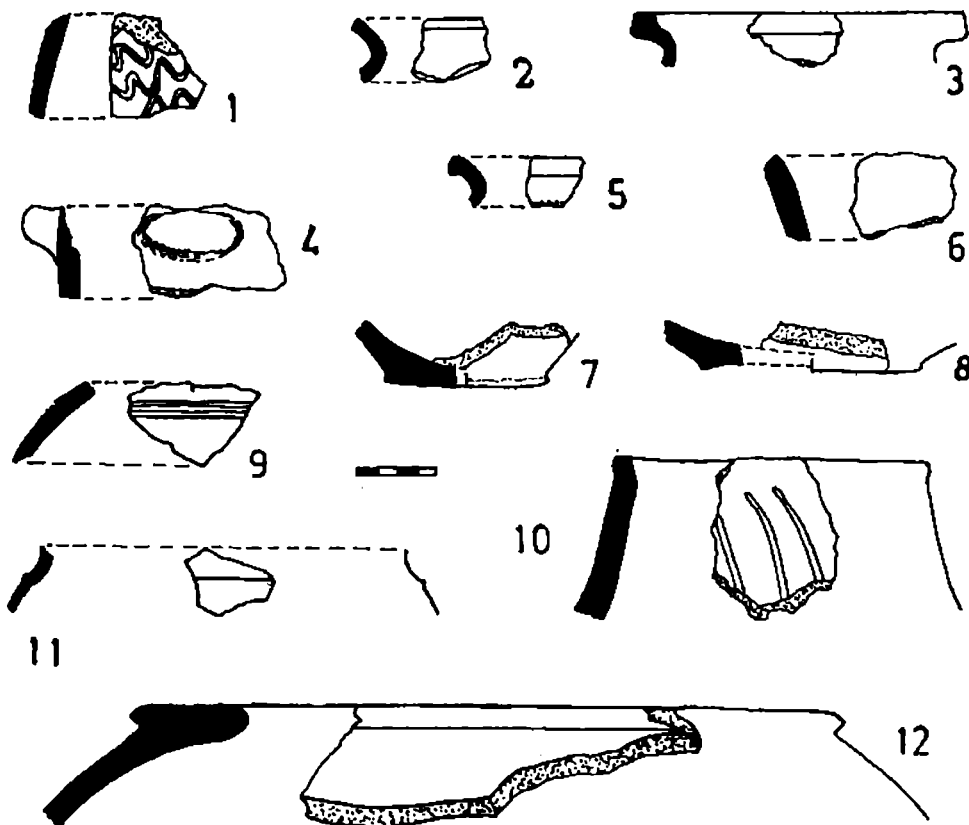

Figura 10. Ceramică 1-8 din situl Brâncști „Zgâriata” (1,2 epoca geto-dacică; 7-8 secolele III-IV d. Hr.; 2-3, 5-6, secolele IX-X); 9-12. din situl Vadu Anei „La sud-vest de sat” (10. epoca geto-dacică (secolele II-I î.Hr.); 9, 11-12 secolul IV d. Hr.)

de aproximativ 200×60 m, pe panta cu înclinație medie a terasei înalte malului stâng al pârauului Pasărea. Resturile arheologice constând în bucăți de pământ ars la roșu și de vase lucrate cu mâna, cu suprafața erodată datează din epoca bronzului și din secolele III-IV d. Hr.

6. Satul Vadul Anei, punctul „Autostradă”³¹.

Din situl Vadul Anei „Autostradă” se păstrează astăzi o fâșie de circa 650 m lungime care se întinde de la sud de autostrada București-Constanța până în jumătatea nord-vestică a satului.

³¹ Descoperitori: Paul Damian, Eugen S. Teodor, Anca Păunescu, Dana Mihai și Rodica Medinceanu în anul 1991; Cartarc V. S.-C., B. T. și Fl. D. la 29 iunie 1999; Arc codul IF-I-s-B-15249, IF-I-m-B-15249.01-04, publicat în M.O. al României, nr. 646 bis/16.07.2004.

Partea lui nordică, până la valea afluentă dinspre pădurea Brănești a fost distrusă în anii 1991-1993 de lucrările de construire a tronsonului București-Fundulea. Pe suprafața acestui sit, proiectantul (IPTANA), fără a cere acordul de principiu al Ministerului Culturii și Cultelor, a stabilit o „groapă de împrumut”, de unde, în vara anului 1991 constructorul (ROMSTRADE) a început să excaveze pământul necesar lucrărilor de înălțare a tronsonului de autostradă București-Fundulea. La sosirea arheologilor de la Muzeul Național de Istorie a României la fața locului, lucrările de excavație se desfășurau intens și fusese deja distrusă o suprafață de circa 6000 m² din sit, despre care se crede că a conținut cele mai bogate și valoroase vestigii arheologice, judecând după abundența acestora în secțiunile săpate în imediata apropiere a malurilor acestei „gropi de împrumut”. Din vara anului 1991 până în iulie 1993 un colectiv de la MNIR din care a făcut parte Paul Damian, Eugen S. Teodor, Anca Păunescu, Dana Mihai și Rodica Medinceanu au efectuat săpături arheologice de salvare pe 4156 m², suprafață care reprezintă 7% din suprafața de 60.000 m² afectată de lucrări, însemnând partea din sit care se întinde de la valea largă din sudul autostrăzii până la valea vecină pădurii Brănești³².

Cercetarea de suprafață din iulie 1999 a urmărit cartarea pe proiectul P.U.G. al comunei Brănești a părții rămase nedistruse din acest sit în vederea protejării ei în viitor și recoltarea de materiale arheologice ajunse la suprafața solului.

³² Principalele descoperiri sunt:

Complexe de locuire din așezările epocii neolitice, bronzului și Hallstatt-ului final;

O așezare geto-dacică cu două nivele de locuire (secolele IV-III și II-I î. Hr.) se întinde la sud de autostradă. Din aceasta au fost cercetate 12 locuințe (7 de suprafață și 5 bordeie) și 21 de gropi de diferite forme și dimensiuni cu destinație menajeră sau rituală (ex. Gr 6 în care erau depuși patru câini). Dintre locuințe se remarcă „locuința-atelier” unde au fost descoperite 6 crucete tronconice din lut. Locuințele de suprafață aveau vetre de formă ovală sau rotundă, iar în două dintre bordeie s-au descoperit cuptoare în pământ cruțat, rotunde sau în formă de potcoavă. Materialul arheologic găsit constă în ceramică, unelte de lut (fusaiole, gretuți pentru plasa de pescuit) și de os, fragmente de cuțite din fier, un vârf de săgeată tot din fier, două fibule, o spatulă și o brățară, toate din bronz, precum și un tezaur monetar din argint compus din 149 tetradrahme thasicne.

O așezare din secolul III d. Hr. din care s-a descoperit o locuință de suprafață, trei monede – una de la Traianus Decius (249-251) și două de la Claudius II Gothicus (268-270) precum și o fibulă de bronz cu resort bilateral dublu;

O așezare din primul sfert al secolului VII d. Hr. din care au fost cercetate patru locuințe. Acestea erau situate de-a lungul malului Pasării, pe o fâșie de 50 lățime și 200 m lungime, dar nu mai aproape de 50 m de la marginea terasici;

O așezare din ultimul sfert al secolului X până la jumătatea secolului XI, care a fost urmărită prin săpătură pe o lungime de 300 m și prin periegeze pe încă 500 m (până în marginea satului Vadu Ancii), estimându-se că ar fi avut o suprafață totală de circa 3 hectare din care pe 1,2 hectare au fost decoperite și cercetate șapte locuințe, două cuptoare de pâine, un cuptor de redus minereul de fier, cinci gropi menajere și de deșeuri metalice;

O așezare cu necropolă cu 446 morminte aparținând epocii medievale (secolele XVI-XVII).

Bibliografie: Paul Damian, Silviu Teodor, Dana Mihai, Rodica Medinceanu, *Brănești-Vadu Anei, Sectorul Agricol Ilfov* în *Cronica cercetărilor arheologice, Satu Marc, 1994*, p. 8, nr. 15; Eugen S. Teodor, *Așezări din evul mediu timpuriu la Vadu Anei-Brănești*, în *Cercetări arheologice, MNIR, XI, partea I, 1998-2000*, p. 125-170; Marin Șeclăman, *Analiza cristalografică. Zguri arheologice-Vadu Anei*, în loc. cit., p. 171-173; George Trohani, *Obiecte din lut ars și piatră, precum și vase ceramice descoperite în așezarea getică de la Vadu Anei, comuna Brănești (jud. Ilfov)*, în loc. cit., vol. XI, partea a 2-a, p. 371-405; Anca Păunescu, *Necropola medievală de la Vadu Anei*, în *Cercetări arheologice, MNIR, XII*, (în curs de apariție).

Coroborând observațiile directe făcute pe teren în anul 1999 cu harta la Sc. 1: 25000 executată în anii 1960-1961 și cu cea la scara 1: 5000 executată în anul 1970, pe care este reprezentat grafic microrelieful zonei, suprafața sitului avea în jumătatea nordică, înainte de începerea lucrărilor de construcție a autostrăzii, spre confluența pârâului Pasărea cu valea afluentă vecină pădurii Brănești, aspectul unui bot de terasă cu poziție dominantă și pante abrupte spre cele două văi și cu pante mai domoale, la sud, spre o foarte largă vale de eroziune, a cărei gură are o deschidere de-a lungul malului Pasării de circa 300 m. Pe malurile joase ale acestei văi materialele arheologice mobile apar numai acolo unde terenul începe să urce, adică de pe la circa 75 m distanță de la fâșia acoperită cu pășune, inundabilă în anii cu precipitații bogate, până la aproximativ 150 m, în susul ei. Malul sudic al văii are pantele mai abrupte în apropierea confluenței cu Pasărea, care, are în această porțiune maluri înalte și abrupte. În marginea sudică a sitului, de o parte și de alta a uliței *Războieni*, care duce la biserica satului Vadul Anei, urmele de locuire sunt răspândite pe pantă și pe platoul terasei, pe 30-50 m lățime.

Din botul de terasă se mai păstrează astăzi nedistrusă peisagistic o mică porțiune situată la sud de ampriza autostrăzii.

Pe suprafața rămasă s-au găsit câteva fragmente ceramice din epoca bronzului și ceva mai multe cele din epoca geto-dacică (secolele II-I î. Hr.), secolele III-IV, VI-VII, X-XI d. Hr. Și din epoca medievală. Urmele așezării Dridu sunt mai numeroase pe malurile vâlcele de eroziune, printre fragmentele de vase culese se adaugă și unul din pastă caolinoidă, alburie.

Prima atestare a unui sat medieval *Crăsani* care a ființat pe malul drept al Pasării, vizavi de actualul sat Vadul Anei, s-a păstrat într-un hrisov al lui Mihnea Vodă din anul 1590. Din motive necunoscute el se mută pe malul stâng al Pasării, acolo unde îl menționează un document dat la București în 14 ianuarie 1625³³. Vatra fostului sat *Crăsani* împreună cu cimitirul au fost identificate și cercetate la nord-vest de actualul sat Vadul Anei până la valea de la nord de autostrada București-Constanța³⁴. Satul Vadul Anei a fost înființat în anul 1878 pe moșia statului Vadul Anei. Moșia aceasta cunoscută sub denumirea de moșia *Crăsanilor* aparținuse mănăstirii Radu Vodă, înainte de secularizarea din 11 decembrie 1863³⁵. Apartenența mănăstirească a moșiei s-a transmis în conștiința populară, locuitorii vârstnici din Vadul Anei numesc și astăzi zona „*Călugărul*”³⁶.

7. Satul Vadul Anei, punctul „*La sud-vest de sat*”³⁷.

Se întinde pe o fâșie de teren de circa 450 m lungime și 50-75 m lățime, situată pe panta medie a terasei de pe malul stâng, înalt al pârâului Pasărea, la sud-vest de vatra

³³ Marius-Ovidiu Sebc, în *op. cit.*, p. 19.

³⁴ Anca Păunescu, *Necropola medievală de la Vadul Anei*, în Cercetări arheologice, MNIR, XII, (în curs de apariție).

³⁵ Marius-Ovidiu Sebc, în *op. cit.*, p. 33.

³⁶ Eugen S. Teodor, *Așezări din evul mediu timpuriu la Vadul Anei-Brănești*, în Cercetări arheologice, MNIR, XI, partea I, 1998-2000, p. 126.

³⁷ A fost descoperit de: V.S.-C., B.T. și Fl.D. la 26 iunie 1999.

veche a satului Vadul Anii, care a fost demolat în anul 1987 și reconstruit treptat după anul 1989. La data descoperirii terenul era exploatat ca arabil. În marginea nordică fuseseră reconstruite câteva din casele demolate.

Prezența resturilor de locuire este semnalată la suprafața solului de bucăți de diverse mărimi de chirpici și de fragmente ceramice, care atestă că pe acest teritoriu au ființat așezări în mai multe etape:

Așezare geto-dacică (secolele II-I î. Hr.), documentată prin fragmente de borcane lucrate cu mâna (Fig. 10/10).

Așezare din secolul IV d. Hr. din care avem fragmente ceramice lucrate la roată din pastă fină, arsă cenușiu de la câni, castroane (Fig. 10/11) și din pastă zgrunțuroasă, cenușie de la castroane cu fundul inelar, oale cu fundul plat (Fig. 10/9) și de la un vas de provizii cu buza lată orizontală (Fig. 10/12). S-au găsit și fragmente de amforă din pastă aspră, galben-cărămizie.

Așezare din secolul X d. Hr. de la care au fost recoltate fragmente ceramice lucrate la roată, din categoriile fină și aspră, cu buze care parcă se preling în exterior și cu decor caracteristic.

8. Satul Brănești, punctul „Ostrov”³⁸.

Pe 100 × 50 m³⁹ din suprafața unui ostrov, situat în mijlocul luncii pârâului Pasărea se află resturile unei așezări neolitice, menționată prima dată în literatura de specialitate de arheologul Eugen Comșa⁴⁰. Ostrovul se învecina pe malul drept al pârâului Pasărea cu un bot de terasă numit *La Strește*, folosit până nu demult de localnici pentru scăldat iar pe malul stâng cu actualul cartier Băjenari al satului Brănești. În anul 1967 când au fost făcute săpături de către elevii Școlii Generale din Brănești conduși de profesorul Dragoș Gherman, partea centrală a ostrovului era deja acoperită de apă. În anii '80 ai secolului XX, datorită amenajării crescătoriilor de pește pe pârâul Pasărea prin inundarea luncii, nivelul apei a crescut și ostrovul pe care erau vestigiile neolitice a fost acoperit de apă. Partea superioară a sitului, devenit sit subacvatic, se află în verile secetoase la circa 0,50 m adâncime sub luciul lacului Brănești.

Materialele arheologice recoltate în timpul săpăturilor școlare⁴¹ și ocazional, mai ales de către copii ajunși la scăldat, au ajuns la diverse persoane, multora dintre ele pierzându-li-se urma.

³⁸ Cartare: V.S.-C.; Cod: IF-I-m-B-15155, publicat în Monitorul Oficial al României, nr. 646 bis din 16 iulie 2004.

³⁹ Informație de la dr. geolog. Florentin Stoiciu din Brănești, Ilfov

⁴⁰ Eugen Comșa, *Date cu privire la evoluția culturilor neolitice de pe teritoriul județului Ilfov*, în Ilfov. Fișe de Istorie, București, 1978, p. 16.

⁴¹ Marius-Ovidiu Sebe, *Urme preistorice în orizontul comunei*, în Brănești, vol. I, p. 17-18; Florentin Stoiciu și I. Drăghici, *Ceramica de tip Gumelnița din punctul Ostrov-Brănești*, în Istorie, geografic, etnografic locală. Brănești '99, București, 2000, p. 23.

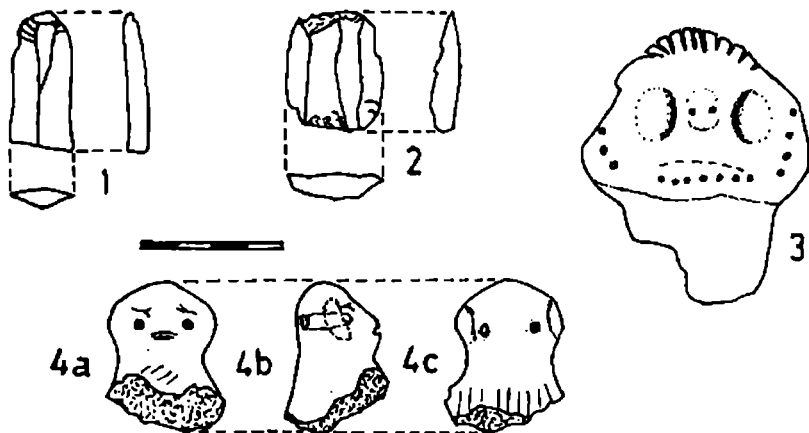

Figura 11. Brănești „Ostrov”: 1-2. unelte din silex; 3. cap de statuță antropomorfă (față); 4. cap de statuță antropomorfă (4a. față, 4b profil dreapta, 4c spate), epoca neolitică, cultura Gumelnița

Piesele prezentate în această lucrare au fost selectate dintr-un mic lot păstrat în colțul muzeal de la sediul Asociației Culturale Bulgare *Sedeanka* din Brănești⁴². Ele datează locuirea de pe „*Ostrov*” în epoca neolitică, cultura Gumelnița, care s-a dezvoltat între anii 3800-3300 î. Hr. Menționăm uneltele din silex maroniu (Fig. 11/1-2) și o greutate din lut (Fig. 13/3). Aceasta a fost modelată foarte îngrijit dintr-o pastă bine frământată și arsă la cărămiziu. La bază are patru impresiuni făcute probabil cu unul din degetele mâinilor. De la orificiul perforat oblic a fost modelat în pasta crudă un șanțuleț în care să se fixeze sfoara atunci când piesa era suspendată la războiul de țesut vertical, pentru întinderea firelor de urzeală. Pe una din fețe se mai păstrează urme de pictură cu substanță roșie.

Majoritatea materialului aflat în stare fragmentară provine de la vase modelate din lut. La privirea „cu ochiul liber” s-a observat că pasta a fost obținută din lut amestecat la cele mai multe dintre ele cu degresați formați din rare cioburi pisate și/sau nisip cu bobul mijlociu. Prin ardere ele au căpătat culoarea roșie, cenușie sau neagră.

Compoziția tipurilor de pastă ale ceramicii din situl Brănești „*Ostrov*” din punct de vedere al arderii, a fost analizată chimic, prin difracție cu raze X și prin microscopie optică în lumină polarizată în laboratoarele de la INMR⁴³.

⁴² Mulțumesc pe această cale doamnei Elena C. Popescu, președintă a Asociației Culturale *Sedeanka* din Brănești, pentru împrumutul acordat, doamnei Floriana Drăgan de la primăria Brănești și domnului dr. Florin Stoiciu, participant ca elev la săpăturile din anul 1967, care mi-au intermediat împrumutul temporar al acestor piese pentru cercetare și publicare.

⁴³ Florentin Stoiciu și I. Drăghici, *Ceramica de tip Gumelnița din punctul Ostrov-Brănești*, în *Istoric, geografie, etnografie locală. Brănești '99*, București, 2000, p. 21-30; Florentin Stoiciu, *Analiza chimică și analiza de fază a ceramicii gumelnițene din punctul „Ostrov”-Brănești, jud. Ilfov*, în volumul de față.

Printre formele de recipiente aflate în lotul studiat se numără:

– un fragment cenușiu dintr-un capac de vas cu suprafața bine lustruită și mânerul lipsă (Fig. 13/11);

– un fragment dintr-un vas-afumătoare (Fig. 13/5)⁴⁴;

– fragmente de străchini cu suprafața lustruită (Fig. 12/1) sau decorate cu incizii rezultate din modelarea cu mâna (Fig. 12/4), linii incizate oblice (Fig. 12/3), vârci și impresiuni făcute cu un bețișor pe linia bitronconicității (Fig. 12/2) care seamănă în privința amplasării impresiunilor cu un vas bitronconic descoperit la Gumelnița⁴⁵ și cu o strachină care are creștături pe linia bitronconicității găsită la Tangăru, în stratul Gumelnița II a⁴⁶;

– un fragment dintr-un bol de mari dimensiuni decorat în partea superioară a corpului cu caneluri horizontale (Fig. 12/7) care seamănă cu exemplare găsite în nivelul inferior gumelnițean de la Căscioarele⁴⁷ și cu vase de dimensiuni mari având partea superioară cilindrică, decorată cu caneluri sau vârci și partea inferioară tronconică, fundul plat și exteriorul lustruit, găsite în locuința 2 de la Tangăru datată în subfaza I b a culturii Gumelnița⁴⁸;

– vase cu corpul puternic arcuit în partea superioară, decorate cu vârci oblice (Fig. 12/5-6) care seamănă cu cele de la Căscioarele⁴⁹ și se datează în cultura Gumelnița, subfazele I b și II a;

– fragmente de vase decorate cu impresiuni rotunde făcute pe un brâu adăugat (Fig. 13/10) asemănătoare cu exemplare descoperite la Gumelnița⁵⁰;

– fragmente de vase decorate cu butoni și registre netede alternate cu registre cu linii incizate (Fig. 12/8-9) care datează din subfaza II a a culturii Gumelnița⁵¹.

În locuirea de pe „Ostrov” au fost descoperite și fragmente de statuete antropomorfe din lut ars. Din acestea numai două capete au ajuns la cunoștința noastră. Detaliile anatomice sunt redată schematizat, după un canon comun plasticii gumelnițene, cu simboluri care astăzi sunt greu de descifrat și de interpretat. Comparativ cu exemplare găsite în alte așezări gumelnițene, cele de la Brănești „Ostrov” se remarcă prin calitatea superioară a modelajului în redarea detaliilor anatomice.

Cap de la o statueta antropomorfă din lut ars (Fig. 11/3)⁵². Nările sunt marcate cu două orificii, gura cu șapte orificii și un șir orizontal din șase linii punctate. Lobii

⁴⁴ Marin Nica, Cristian Schuster, Traian Zorzoliu, *Cercetările arheologice în tell-ul gumelnițeano-sălcudean de la Drăgănești-Olt, punctul „Corboaică” – campaniile din anii 1993-1994 în Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, vol. I, București, 1995, p.32, Fig. 9/4.

⁴⁵ Vladimir Dumitrescu, *Les fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 64, Fig. 33/12.

⁴⁶ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 463, Fig. 239/6.

⁴⁷ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 160, Fig. 19.

⁴⁸ D. Berciu, în *op. cit.*, p. 428, Fig. 205/1, 3-4 și p. 429, Fig. 206.

⁴⁹ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 169-170, Fig. 30/2

⁵⁰ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 66-67, Fig. 35/1,7

⁵¹ D. Berciu, *Contribuții...*, p. 468, Fig. 242/1

⁵² În prezent piesa s-a rătăcit. Desenul a fost executat după o fotografie color, cu care a fost ilustrată coperta lucrării *Istorie, geografie, etnografie locală. Brănești '99*, București, 2000, 71 p, claborată de Asociația culturală Bulgară „Sedeanka” – Brănești; O fotografie alb-negru a piesei a fost inclusă de dr. Florentin Stoiciu în articolul, *Analiza chimică și analiza de fază a ceramicii gumelnițene din punctul „Ostrov”-Brănești, jud. Ilfov*, Figura 1, în volumul de față.

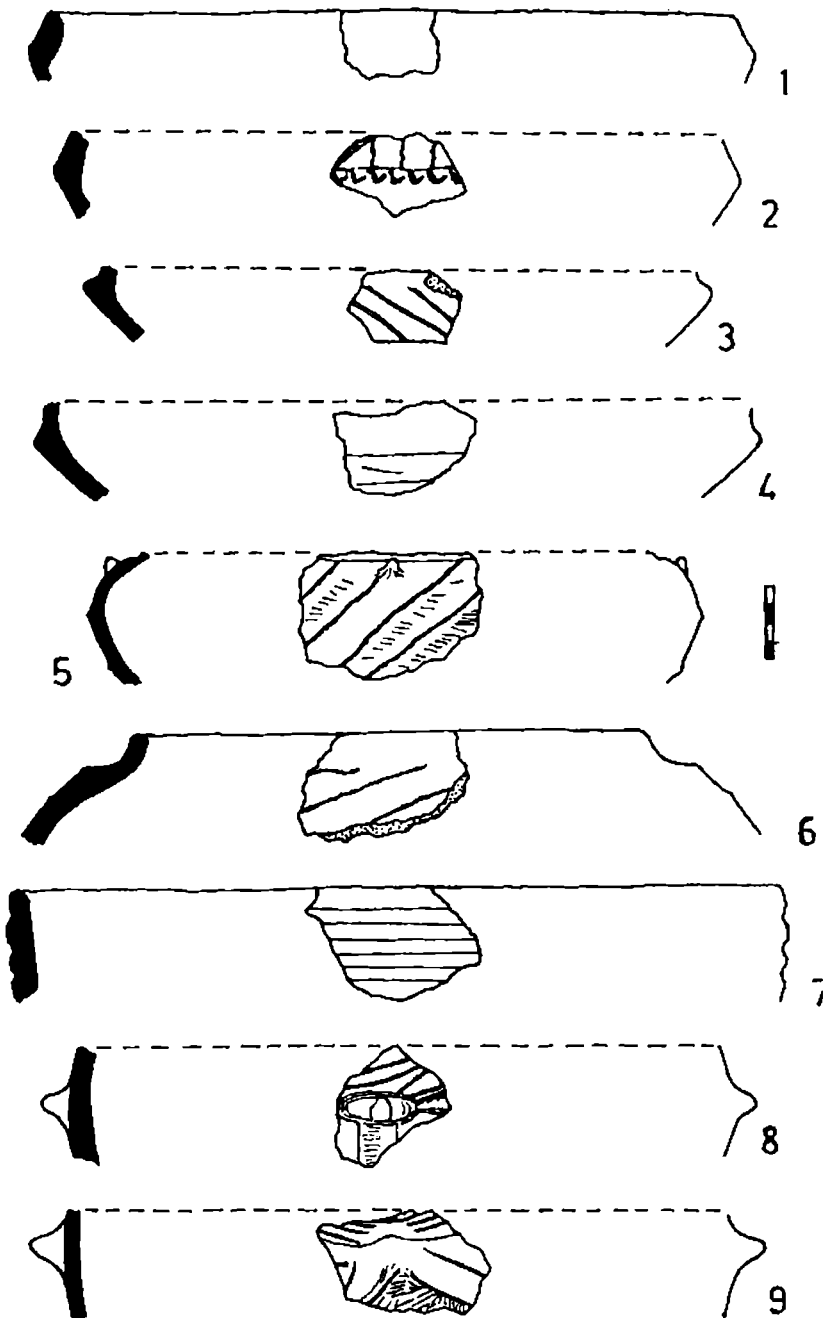

Figura 12. Brănești „Ostrov”. Ceramică neolitică, cultura Gumelnița

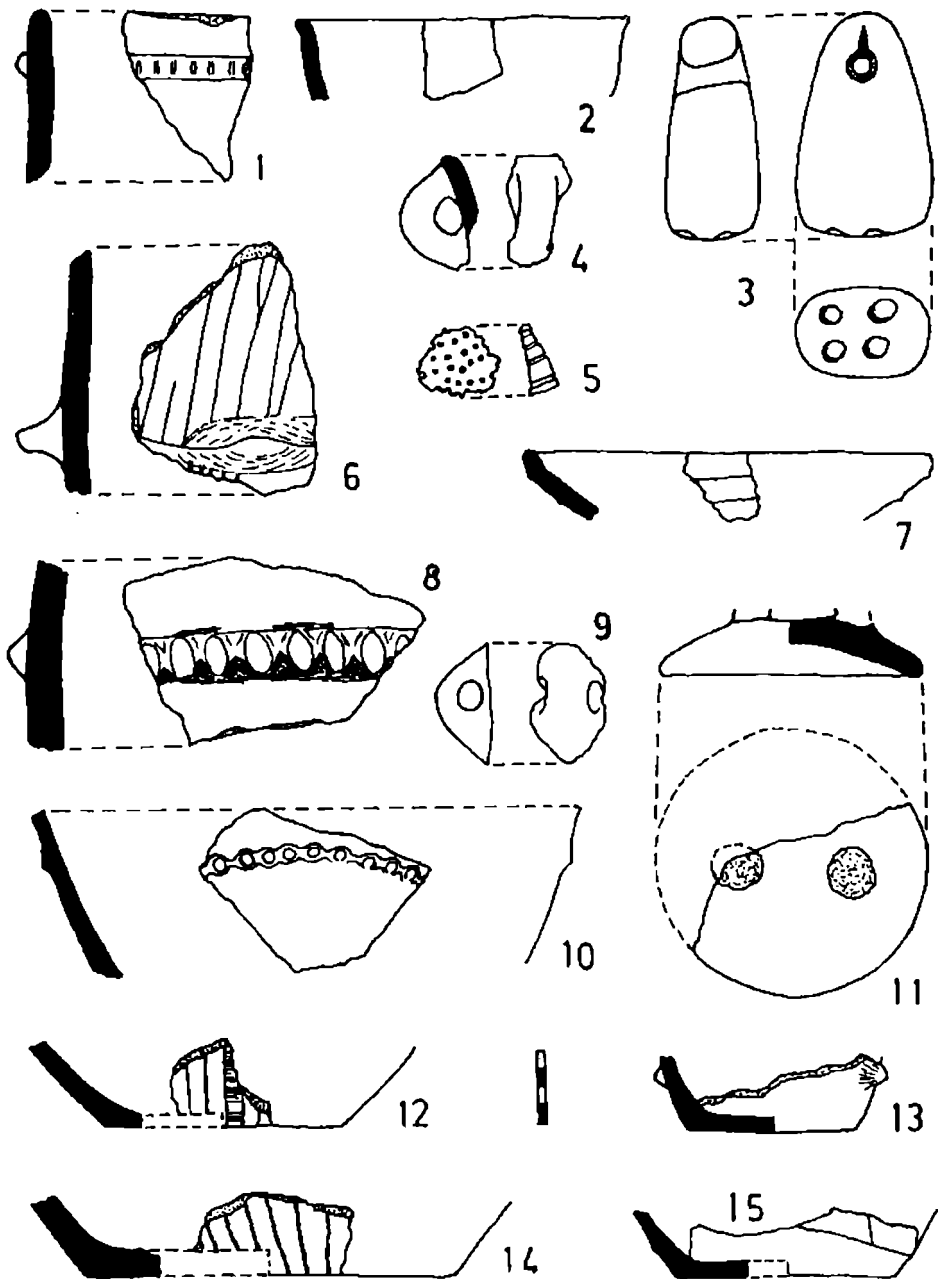

Figura 13. Brănești „Ostrov” Ceramică neolitică, cultura Gumelnița

urechilor sunt perforați cu câte patru orificii. Șuvițele părului sunt redată prin linii incizate. Ca manieră de tratare a unora din detaliile anatomice capul de statueta de la Brănești-*Ostrov* se aseamănă cu capul statuetei feminine cu rochie „clopot” care ține un vas pe cap, descoperită în stațiunea Gumelnița datată în neoliticul târziu, faza Gumelnița B⁵³, care corespunde fazei II din cronologia lansată de D. Berciu.

Cap de la o statueta antropomorfă din lut ars (Fig. 11/4 a-c). Are exteriorul galben-marونیu, miezul negricios, $\hat{I} = 4$ cm; $l = 2,9$ cm și $GR = 2,2$ cm. Părțile fiziologice ale capului sunt stilizat redată astfel: fruntea este teșită, nasul buzele și bărbia au forma unei creste verticale, gura este o creștătură orizontală, ochii prin două perforații rotunde, care ajung la ceafă, sprâncenele prin incizii al căror traseu în jos sugerează încruntarea extremă a chipului. Lobii urechilor sunt delimitați de cap printr-un șanț superficial și sunt observabili numai din profil și spate. Sub bărbie sunt niște linii oblice incizate superficial și sub ceafă la fel incizii superficiale verticale, care sugerează probabil un veșmânt.

Pe baza asemănării profilelor de străchini descoperite la Tangâră⁵⁴ și a decorului cu vârci și incizii oblice, materialul ceramic din așezarea de la Brănești „*Ostrov*” se încadrează potrivit cronologiei stabilite de D. Berciu în fazele I b, I c și II a ale culturii neolitice Gumelnița⁵⁵.

*

*

*

Cercetările arheologice de suprafață efectuate până în prezent pe teritoriul comunei Brănești din județul Ilfov au vizat malul stâng al pârâului Pasărea deoarece acesta este solicitat insistent pentru extinderea zonelor rezidențiale. Dar tot pe malul apei au preferat să se așeze și strămoșii noștri ale căror urme de locuire încercăm noi astăzi să le descoperim, în vederea protejării de la distrugere a suprafețelor ocupate de acestea, distrugere provocată de construcția de case, sau dacă nu se poate, prin acțiuni de supraveghere și de recuperare a datelor istorice, tehnice și a materialului mobil. Așa după cum am precizat la începutul raportului prospecțiunile arheologice de suprafață sunt departe de a fi încheiate pe întreg teritoriul comunei. Sperăm să putem continua.... noi sau altcineva.

Extinderea zonelor rezidențiale. Dar tot pe malul apei au preferat să se așeze și strămoșii noștri ale căror urme încercăm noi astăzi să le descoperim, în vederea protejării de la distrugere a suprafețelor lor, distrugere provocată de construcția de case, sau dacă nu se poate, prin acțiuni de supraveghere și de recuperare a datelor istorice și a materialului mobil. Așa după cum am precizat la începutul raportului prospecțiunile arheologice de suprafață sunt departe de a fi încheiate pe întreg teritoriul comunei. Sperăm să putem continua.... noi sau altcineva.

⁵³ Vladimir Dumitrescu, *Artă neolitică în România*, București, 1968, p. 107, Fig. 93.

⁵⁴ D. Berciu, în *op. cit.*, p. 462, Fig. 238.

⁵⁵ Gumelnița D. Berciu, în *op. cit.*, p. 415-470, Fig. 195-244).

Până în prezent în cele opt situri au fost identificate: 2 așezări neolitice; 3 așezări din epoca bronzului; 2 așezări hallstattiene; 4 așezări geto-dacice (una din secolele IV-III î. Hr. și 3 din secolele II-I î. Hr.); o așezare din secolul III d. Hr.; 2 așezări din secolele III-IV; o așezare din secolul IV; o așezare din secolele VI-VII; 5 așezări din secolele IX-XI; 3 așezări și un cimitir medieval.

Archaeological Discoveries in the Branesti Village, Ilfov District

SUMMARY

Till the present day, eight archaeological sites have been discovered on the territory of the Branesti village, Ilfov district. Among them, archaeologists have identified: 2 Neolithical settlements, 3 dating from the Bronze Age, 2 from the Hallstatt, 4 Gaeto-Dacian settlements (one from the 4th-5th centuries B.Chr. and 3 from the 2nd-1st centuries B.Chr.), one settlement from the 3rd century A.D., one settlement from the 6th-7th centuries, 5 settlements from the 9th-11th centuries, 3 settlements and a cemetery from the Mediaeval period.

ANALIZA CHIMICĂ ȘI ANALIZA DE FAZĂ A CERAMICII GUMELNIȚENE DIN PUNCTUL „OSTROV”- BRĂNEȘTI, JUD. ILFOV

dr. Geolog Florentin Stoiciu – IMNR

În ultimele decenii, pe teritoriul Comunei Brănești, pe ostrovul de pe râul Pasărea în sudul localității s-au găsit fragmente ceramice din pastă de culoare neagră, cenușie și roșie decorate cu ornamente în relief, alveole, motive incizate. S-au găsit de asemenea obiecte din lut ars – greutatea pentru războiul de țesut vertical, precum și unelte din silex. Interesantă este prezența printre obiectele ceramice a unor statuete antropomorfe, întregi sau fragmentate, printre care deosebit este capul de statueta numită de găsitorul ei „Idolul de la Brănești” (Figura 1).

Presupunând că obiectele ceramice descoperite au fost fabricate din materie primă autohtonă, s-a considerat că această materie ar fi putut fi loess-ul, rocă neconsolidată de natură eoliană, foarte abundentă în zonă. În compoziția loess-ului intră ca minerale cuarțul, feldspații, miclele, calcitul, kaolinitul, illitul, anatasul, uneori oxizii și oxihidroxizii de fier. În afară de anatas (care, de altfel în loess apare în cantitate mică, celelalte minerale intră în compoziția materiei prime pentru fabricarea ceramicii. Pentru a se demonstra că această presupunere este corectă asupra celor trei tipuri de ceramică, precum și asupra unei probe de loess, în laboratoarele IMNR, com Pantelimon, au fost făcute analize chimice și de fază prin difracție de raze X, microscopie și analiză termo diferențială

Probe din cele trei tipuri de ceramică găsite pe Ostrov (cu pastă ceramică neagră – CBN, pastă ceramică cenușie – CBC și pastă ceramică roșie – CBR) împreună cu o probă de loess, au fost supuse **analizei chimice**. Rezultatele analizei chimice sunt prezentate în tabelul următor :

Figura 1. „Idolul de la Brănești”

	Si	Al	Na	K	Ca	Fe	Mg	Ti	C
CBN	22,72	8,15	1,10	2,15	1,25	4,34	1,60	0,48	1,69
CBC	25,88	8,68	1,15	2,25	2,28	4,09	1,56	0,48	0,62
CBR	23,09	8,72	1,25	1,15	1,05	5,15	1,76	0,49	0,10
Loess	29,33	5,54	1,05	0,56	5,22	3,06	0,13	0,40	2,17

De asemenea probe mojarate din materialele de mai sus au fost supuse **analizei de fază prin difracție de raze X**, pe un **diffractometru de tip DRON 2.0**. Metoda folosită a fost **metoda Bragg-Brentano** și s-a făcut în intervalul unghiurilor Bragg de [3.000 ;36.00] grade. Radiația utilizată a fost radiația caracteristică $K\alpha$ a unui generator cu anod de cupru cu lungimea de undă de 1,4518Å. Diffractogramele obținute sunt prezentate în figurile 2, 3, 4 și 5.

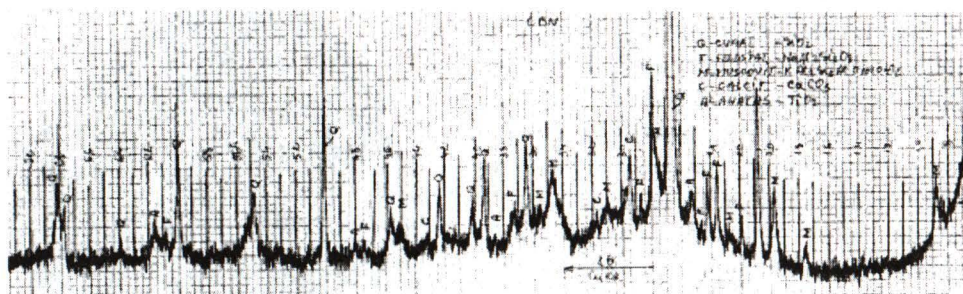

Figura 2. Diagrama de difracție a probei de pastă ceramică neagră

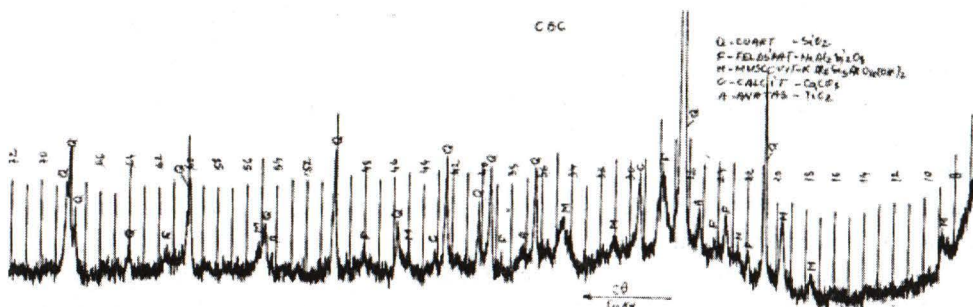

Figura 3. Diagrama de difracție a probei de pastă ceramică cenușie

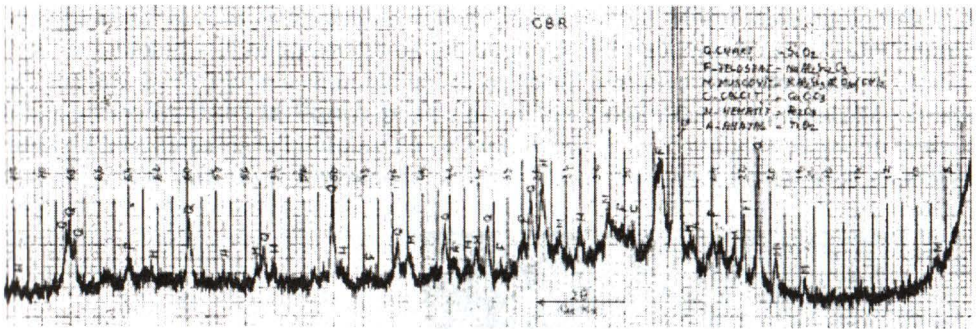

Figura 4. Diagrama de difracție a probei de pastă ceramică roșie

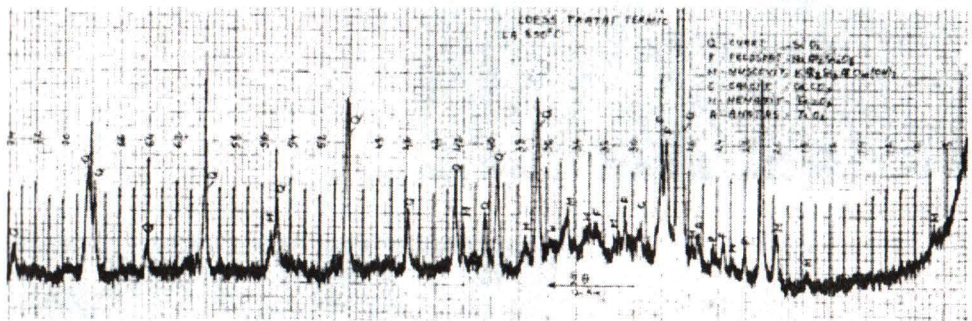

Figura 5. Diagrama de difracție a probei de loess

Pentru ca proba de loess să fie comparabilă cu probele de pastă ceramică, aceasta a fost supusă **tratamentului termic (Analiză termică)** la temperatura de 1000 C (Figura 6). **Analiza termică** a fost efectuată cu un aparat de tip **Derivatograph C**.

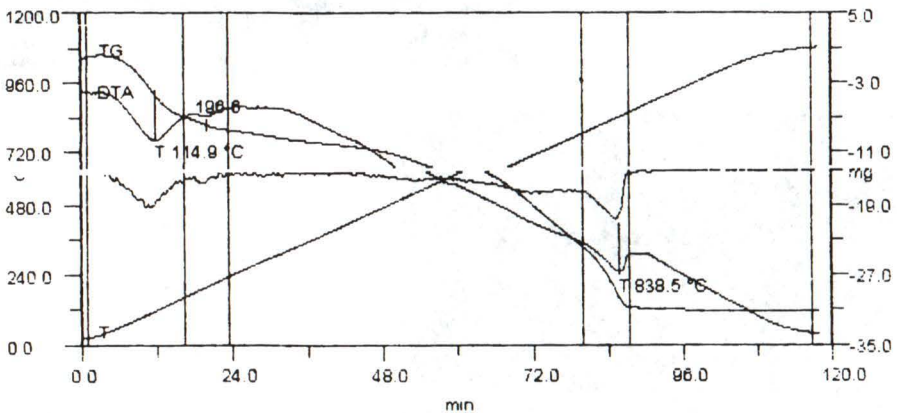

Figura 6. Diagrama analizei termice (DTA) a probei de loess

Diagrama arată la 838° efectul termic de descompunere a calcitului, însă analiza prin difracție arată că până la 1000°C, acesta nu se descompune în totalitate.

În final, probe din cele trei tipuri de ceramică au fost pregătite și studiate în lumină polarizată cu un **microscop mineralogic de tip Amplival Pol U**. Microfotografiile ale celor trei probe (Figurile 7, 8, 9) au fost executate cu ajutorul unei **instalații automate de fotografiere de tip DFAM 2**, atașată unui **stereomicroscop de tip Citoval**.

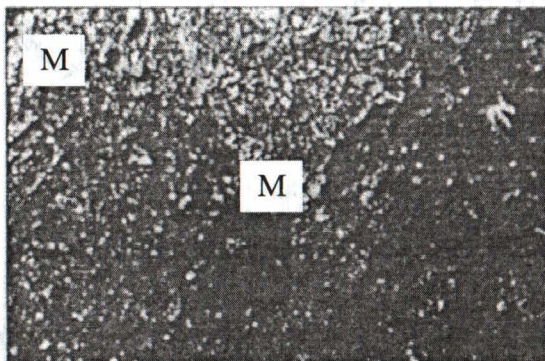

Figura 7. X10. Ceramică neagră
M-mangal

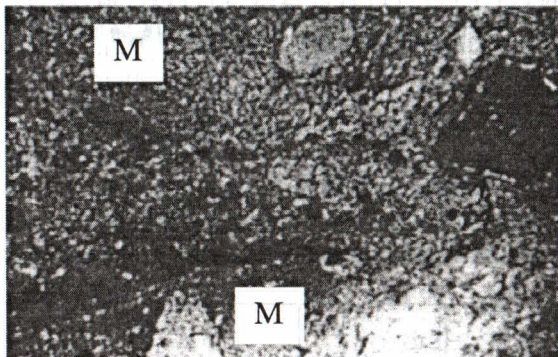

Figura 8. X10. Ceramică cenușie
M-mangal

Figura 9. X10. Ceramică roșie

Studiindu-se repartiția elementelor chimice în cele patru probe (vezi tabelul de mai sus), se constată că aceasta este relativ omogenă în toate cele trei probe de ceramică, excepție făcând carbonul, care, din punct de vedere al conținutului descrește constant de la ceramica cu pastă neagră, la ceramica cu pastă roșie. Corelându-se această descreștere cu rezultatele studiului microscopic (vezi figurile 7, 8, 9), care arată că, în pasta de culoare neagră, există o cantitate însemnată de cărbune vegetal (mangal), în pasta de culoare cenușie există o cantitate mai mică, iar în pasta de culoare roșie mangalul lipsește, se poate spune deci că cea mai mare parte din conținutul de carbon este cuprinsă în mangal. Acest mangal a avut un dublu rol :

- 1) de a da pastei o culoare neagră prin culoarea proprie și
- 2) efect reducător prin prezența sa atunci când materialul a fost supus arderii.

Efectul reducător al mangalului se manifestă asupra oxidului de fier hidratat (limonit) și asupra oxihidroxizilor de fier (goethit, lepidocrocit), care, după procesul de ardere se descompun dând oxidul de fier FeO (wüstit), cu fierul în starea de oxidare II și oxidul de fier Fe₃O₄ – magnetit, cu fierul în stările de oxidare II și III. Acești oxizi de culoare neagră, împreună cu mangalul, imprimă pastei o culoare negricioasă. Absența mangalului din pasta supusă arderii are ca efect formarea oxidului de fier Fe₂O₃ (hematitul), cu fierul în stare de oxidare III, care imprimă pastei ceramice o culoare roșcată. Diagramele de difracție (vezi figurile 2, 3, 4, 5) confirmă prezența hematitului în pasta ceramică roșie și în loess-ul tratat la 1000°. Diagramele de difracție arată de asemenea, în toate probele un conținut mic, aproximativ egal, de calcit. Acest calcit include o mică parte a carbonului din aceste probe. Loess-ul conține în mod normal cantități însemnate de calcit care, după Todor, se descompune total la încălzire la temperatura de peste 1000°C. Faptul că probele noastre conțin o mică cantitate de calcit arată că ele au fost arse la o temperatură mai mică de 1000°C.

Repartiția elementelor chimice în proba de loess este ușor diferită de cea din probele de ceramică. Se poate pune această diferență pe seama unui mic adaos de nisip la patsa ceramică, adaos care a modificat ușor raportul dintre elemente. Supoziția este susținută de faptul că elementele la care apar diferențe mai pronunțate – Si, Al, K, Mg – sunt elemente constitutive ale mineralelor din nisipurile obișnuite, anume, cuarțul, feldspații micile. Cantitatea mai mare din proba de loess arată că aceasta a fost prelevată din orizontul de îmbogățire secundară în calcit. Toate depozitele de loess prezintă, la o anumită adâncime "orizontul păpușilor de loess", concrețiuni compuse din carbonat de calciu.

Cel mai interesant este conținutul de titan, foarte apropiat ca valoare în probele de ceramică și în proba de loess. Titanul este cuprins în anatas, mineral obișnuit în loess și foarte rar în nisipurile obișnuite.

Alura diagramelor de difracție este foarte asemănătoare pentru cele patru probe studiate atât în ceea ce privește compoziția de fază, cât și în ceea ce privește raportul cantitativ dintre faze, definit prin raporturile dintre amplitudinile peak-urilor.

Pe baza considerațiilor de mai sus se pot trage următoarele concluzii:

1. Culoarea ceramicii este dată de prezența sau absența carbonului sub formă de mangal, acesta având rol de pigment și de agent reducător (atunci când este folosit) în cursul procesului de ardere.

2. Materia primă folosită la confecționarea vaselor ceramice este, cu probabilitate de aproape 100%, loess-ul, rocă foarte abundentă în zonă.

BIBLIOGRAFIE

1. Anastasiu, N. – *Minerale și roci sedimentare*, București, Editura Tehnică, 1977.
2. JCPDS – *Powder Diffraction File*, Search Manual, Swarthmore, Pennsylvania, 1976.
3. Todor, D.N. – *Analiza termică a mineralelor*, București, Editura Tehnică, 1972.

Chemical and Phase Analysis of the Gumelnitza Ceramics Discovered at Ostrov, Branesti Village, Ilfov District

SUMMARY

The present paper studies the chemical composition of the paste types of which the ceramic items discovered at Ostrov-Branesti were made of. The study was completed by chemical analysis and a phase analysis. The phase analysis of the three types of paste – black grey and red, and also that of a sample of loess, were made by diffraction with X rays, microscopy and thermo-differential analysis. It was observed that the studied ceramics had loess as a raw material, and that the paste also contains charcoal, in variable quantity for the black and the grey ceramics.

II. STUDII ȘI ARTICOLE

ASPECTE ALE RAPORTULUI CENTRU - PERIFERIE ÎN BUCUREȘTI LA SFÂRȘIT DE SECOL XIX

Cristina Constantin

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul rezolvării treptate a «chestiunii orientale», interveniseră câteva schimbări în lumea sud-est europeană. Dobândirea unui nou statut în relațiile internaționale avea să confere statelor din această zonă un alt impuls dezvoltării lor prin crearea cadrului necesar adoptării unor reforme politice și economice.

Eugen Lovinescu spunea că orașele, dar mai ales capitalele sunt «porii prin care se absoarbe șuvoiul tuturor înnoirilor civilizației moderne»¹. Din păcate, adoptarea unui nou model, cel occidental, s-a făcut prin ceea ce s-a numit în epocă «arderea etapelor», fără a se ține seama de realitățile diferite din spațiul românesc. Acest aspect a determinat discrepanța între capitală și provincie, iar în cadrul orașelor – între centru și periferie.

Unificarea administrativă din 1862, stabilirea capitalei noului stat la București, a făcut ca acesta să devină centrul politic, administrativ, economic și cultural al țării, care să capteze o parte din prestigiul și importanța Iași-ului. Bucureștiul devenise, practic, un veritabil magnet pentru clasa politică, pentru elita culturală a vremii.

Un aspect al acestui raport centru – periferie este dat de însăși definiția periferiei: «ținut, regiune, cartier, zonă, punct situate la margine în raport cu centrul, sau cu un punct de referință.»²; inexistența unor obstacole naturale sau istorice (ziduri de cetate), faptul că era un oraș de câmpie, au făcut ca suprafața Bucureștiului să crească într-un ritm necontrolat. În 1878, orașul ajunsese la o întindere de 30 km², din care: 4.236 m² case și curți, 360.692 m² grădini de flori, 4.129.270 m² pometuri, 3.001.527 m² grădini de legume, 12.118.122 m² vii, 2.892.213 m² locuri virane și 2.515.830 m² străzi și piețe³. Abia a șaptea parte din oraș era ocupată de construcții și de curțile lor, la 1878, în timp ce străzile și piețele reprezentau mai puțin de 10%.

Stoparea extinderii necontrolate a suprafeței orașului a fost una din problemele întâmpinate de edilii capitalei, dar măsurile de limitare a fenomenului s-au lovit și de interesele unor persoane particulare. Astfel, într-o ședință a Consiliului Comunal București din 1895, se arată că la marginea orașului se aflau moșiile câtorva mari proprietari, care nu agreau proiectul de lege privind periferia orașului deoarece «ar fi privați de speculă ce fac astăzi prin transformarea locurilor lor, odinioară pentru agricultură, în loturi

¹ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, 1992, vol. II, p. 72.

² D.E.X., Institutul de lingvistică «Iorgu Iordan», București, 1994.

³ *Istoria orașului București* (coordonator: Florian Georgescu – Muzcul de Istoric a Orașului București), 1965, p. 29.

parcelate, deschizând pe dânsle strade din cele mai insalubre, fără nici o autorizație și fără a se conforma regulelor Comunale.»⁴

Această situație punea Primăria Bucureștiului într-o dilemă: să accepte crearea în jurul orașului a unor cartiere insalubre, a unui «brâu de infecțiune din zi în zi mai larg sustras de la orice reglementare și supraveghere»⁵, sau să încerce luarea altor măsuri. Printre măsurile propuse s-au aflat: admiterea proiectului șanțului înconjurător al orașului, votat de către Consiliul Comunal încă din 1887 (așa numitul proiect Câmpineanu), cumpărarea de la proprietari a terenurilor pentru care aceștia aveau deja planuri întocmite de parcelare, spre a le vinde. Totodată, Primăria Bucureștiului a trimis în zona periferică a orașului o comisie, care a întocmit un raport asupra situației existente. În urma raportului acestei comisii, Consiliul a arătat că este o urgență «a anexa la București cătunul Floreasca și o parte din Colentina, pentru a se întinde la aceste regiuni măsurile sanitare ce se aplică în Comuna București.»⁶ Totuși, extinderea orașului a continuat. În 1891, pentru o mai bună funcționare în administrația orașului se face o schimbare importantă în structurarea acestuia. În ordonanța care este dată, la articolul 1, se stipula: «De la data publicațiunii prezentei, stradele orașului vor fi clasificate în *ocoale*, în ceea ce privește regulile de observat la clădirea edificiilor sau salubritatea lor, și în *secțiuni* întrucât privesc lucrările municipale ale serviciului tehnic de alinieri, ale serviciului medical etc.»⁷ Disponerea ocoalelor era circulară, de la centru către periferia orașului. Prin urmare, orașul avea trei ocoale și zone secțiuni; erau publicate, de asemenea, toate străzile cu ocolul și secțiunea din care făceau parte (în total 848 de străzi). În 1894 se formează cel de-al patrulea ocol, care era o zonă mai mult rurală, o zonă rezervată plantațiilor și fabricilor. Suprafața orașului în 1894 ajunsese la 5.000 ha, iar populația sa la 232.009 locuitori, conform recensământului din 1894. Aceasta făcea ca orașul să rezerve aproximativ 130 m² de locuitor, în timp ce Viena avea 36 m², Budapesta 65 m².⁸

Înființarea s-a făcut nu în scopul de a se clădi pe el, ci pentru a se face plantații și grădini, care circumscrie mai bine cele trei ocoale. În același an, se încorporează Bucureștiului Floreasca și câteva case din comunele Militari și Roșu⁹. În discuțiile din Comitetul Comunal cu privire la acest ocol IV, primarul N. Filipescu nu a găsit bun proiectul lui Câmpineanu de delimitare a orașului printr-un șanț, și nici proiectul lui Pake Protopopescu, care viza restrângerea Bucureștiului și divizarea acestuia în mai multe comune suburbane, lăsându-se numai Culoarea de Roșu să fie Bucureștiul propriu-zis. N. Filipescu considera această ultimă propunere o ficțiune, deoarece «ar da naștere la un cuib de infecție în jurul Bucureștiului, pe care administrația le-ar neglija în a le supraveghea, nefăcând parte din București»¹⁰. De asemenea, suma de 40.000 de lei alocată pentru a cumpăra terenuri în noul ocol IV pentru a nu se putea clădi, era considerată insuficientă.

⁴ F.A.S.M.B., Fond P.M.B. – Secretariat, dosar, nr. 4/1895, fila 123.

⁵ Idem, fila 124.

⁶ Idem.

⁷ Primăria Orașului București, Ordonanța și tabela pentru clasificarea stradelor pe ocoale și secțiuni

⁸ Marcell Dicționar Geografic al României (coordonator: George I. Lahovari, C.I. Brătianu, Grigore Tocilescu), vol. I, București, 1898, fila 55.

⁹ F.A.S.M.B., Fond PMB – Secretariat, dosar nr. 3/1894, fila 55.

¹⁰ Idem, filele 59 și 60.

Acest fapt a determinat adoptarea unui proiect de lege prin care erau puse condiții foarte grele celor care voiau să construiască în ocolul IV, și se acordau facilități celor din ocolul II pentru același lucru.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atât creșterea demografică, cât și creșterea spațială a orașului, au determinat înmulțirea mahalalelor. Se constată două fenomene: pe de o parte, dispariția din interiorul unor mahalale a terenurilor virane, ceea ce determină desprinderea din vechile mahalale a unora noi, care poartă aceleași nume, dar cu calificativul de «Nou», sau «Noi», iar pe de altă parte apariția unor mahalale noi la periferia orașului.

În cadrul primului fenomen se încadrează mahalalele: Sfântul Gheorghe Vechi și Sfântul Gheorghe Nou, Precupeții Vechi și Noi, Delea Veche și Nouă etc.

Unele străzi și unele mahalale erau denumite și după natura activității pe care o desfășurau locuitorii din zona: Cărămidari, Blănari, Oțelari, Negustori, Tăbăcari, Olari, Făinari etc.¹¹

Crește totodată și numărul de clădiri: Bucureștiul avea în 1864 aproximativ 16.000 de case, iar în 1878 numărul acestora ajunsese la 31.037. Nu există o repartitie uniformă a acestora: cele mai multe se găseau în Culoarea de Negru (5.681), apoi în Culoarea de Albastru (5.175), în Culoarea de Galben (4.857), în Culoarea de Verde (3.891), iar în Culoarea de Roșu, care era și centrul orașului, numai 1.430 de case.¹²

Numărul mic de case din partea centrală a orașului are drept cauză principală prevederile speciale existente în acest sens în regulamentele de epocă, relative la construcțiile din această zonă și implicit la costurile ridicate ale acestora.

Inevitabil, am atins o altă problemă, aceea a reglementărilor arhitecturale cu implicații la acest raport centru – periferie. Pentru București, premise în ceea ce privește supravegherea construcțiilor în oraș datează încă din perioada Regulamentelor Organice, când se emite prima legislație precisă în acest sens, și anume «Așezământ pentru înfrumusețarea orașului București»¹³, în aprilie 1831.

Acest document prevedea necesitatea unei autorizații de construcție, amplasarea scăriilor doar în interior; un arhitect urma să supravegheze toate aceste măsuri. După incendiul din 1847, reglementările pentru construcțiile din oraș s-au înmulțit, regulamentele devenind din ce în ce mai clare.

«Regulamentul pentru construcții și alinieri» împărțea orașul în trei circumscripțiuni sau ocoale în ceea ce privește condițiile de construcție¹⁴. În articolul 19 al acestui regulament se arată că nimeni nu putea «construi, reconstrui sau împrejmuji» fără acordul Primăriei.

Cea mai mare parte a clădirilor importante se aflau în zona centrală a orașului, care corespundea Culorilor de Roșu și de Galben, în timp ce la periferia orașului construcția caselor a avut o creștere mai mult numerică, și mai puțin calitativă. Acest fapt s-a datorat reglementărilor diferite pentru centru și periferie. Astfel, articolul 22 al

¹¹ George Potra, *Din București de ieri*, București, 1990, vol. I, p. 256.

¹² Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștiului*, București, p. 154.

¹³ Cezara Muccnic, *Arhitectura civilă a Bucureștilor în secolul al XIX-lea*, București, 1989, p. 23.

¹⁴ *Regulament pentru construcții și alinieri*, București, 1879, p. 13.

regulamentului din 1879 stipula că în centrul orașului (ocolul I), toate construcțiile, atât la stradă, cât și în interiorul curții să fie din zid; totodată, numai pentru străzile de 20 metri lățime se permiteau case cu patru etaje, de 17 metri înălțime maximă. De asemenea, înălțimea unei camere nu putea fi mai mică de 2,70 metri¹⁵. Potrivit unei statistici din 1878, imobilele fără etaj din București reprezentau 91% din totalul construcțiilor, iar procentul pentru clădirile construite din cărămida era doar de 44,24%.¹⁶

Caracterul rustic și imaginea de arhaic a Bucureștiului – prezente până spre jumătatea secolului al XIX-lea – se estompează pe măsură ce procesul de modernizare se manifestă. Fenomenul de schimbare a înfățișării orașului nu este izolat de ceea ce se întâmpla în Apus. Este perioada reconstrucției Parisului în timpul lui Napoleon al III-lea, coordonator fiind Eugène Haussmann (1853 – 1872), este – de asemenea – perioada reorganizării Romei (1820 – 1882), după planurile lui Alessandro Viviani, precum și aceea a modernizării celebrei Vienesse Ringstrasse, în 1860 etc.¹⁷

Această urbanizare începe de la centru către periferia orașului, și este mai lentă sau mai evoluată, înregistrând fluctuații în funcție de disponibilitățile financiare ale edililor capitalei. Acest aspect este relevat în special de relațiile călătorilor străini, în care se subliniază faptul că zona centrală a orașului modifică prima impresie dezagreabilă. De altfel, există un interes al autorităților locale pentru familiarizarea eventualilor călători străini cu planul orașului.

Într-o notă a Șefului Diviziei Comonale către Prefectul capitalei, se arată că maiorul Papazoglu a prelucrat planul în București, elaborând și un alt plan, mai mic, în care «se vede centrul orașului»¹⁸ și care se vindea la prețul de doi lei.

Există anumiți factori, de natură economică, demografică și socială, care au influențat dezvoltarea și modernizarea orașului. Lipsa unui sistem financiar propriu până la schimbarea statutului politic a îngreunat procesul de urbanizare. Greutățile financiare întâmpinate în finanțarea lucrărilor edilitare, a făcut necesară contractarea de împrumuturi.

Sumele obținute astfel nu aveau doar o întrebuintare edilitară, ci erau utilizate și pentru rambursarea unor împrumuturi mai vechi, sau a dobânzilor acestora. De exemplu, în 1898, primarul Bucureștiului, N. Filipescu, propunea Consiliului Comunal negocierea unui împrumut de 30.000.000 lei, considerat avantajos pentru că anula alte împrumuturi contractate de către Primăria orașului; jumătate din sumă urmând a fi data Casei de Depuneri și Consemnațiuni, la care se spunea: «plătim dobânzi mari»¹⁹. Datorită faptului că suportul statului în astfel de acțiuni era limitat, iar împrumuturile mai mari erau și mai avantajoase, se apela la băncile din străinătate. Împrumutul pe care N. Filipescu îl propunea Consiliului Comunal avea o dobândă de 4,5%, și era contractat pe timp de 50 de ani²⁰; urma să fie încheiat în baza unei convenții cu băncile «Berliner Handels – Gessellschaft» și «Deutsche Bank» din Berlin, care erau reprezentate la București de «Dl. Blank», în numele casei Marmorosch Blank.

¹⁵ Ibidem, p. 339.

¹⁶ Gheorghe Brătianu, *Sănătatea Bucureștilor 1862 – 1944*, București, 1970, p. 16.

¹⁷ Zeynep Celik, *The making of Istanbul. Portrait of an Ottoman City in the Ninetenth Century*, Washington – Seattle – London, 1986, p. 7.

¹⁸ A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne – Diviziunea Comunală, dosar nr. 216/1871, fila 3.

¹⁹ F.A.S.M.B., Fond PMB – Secretariat, dosar nr. 4/1898, fila 70.

²⁰ Idem.

Jumătate din acest împrumut, adică 15.000.000 lei, era utilizată pentru achitarea altor datorii, iar cealaltă jumătate urma să fie folosită în scopul efectuării unor lucrări de înfrumusețare a capitalei.

Pentru înlesnirea accesului la fonduri financiare, prin legea din 1 iunie 1893 era înființată «Casa specială a lucrărilor orașului București»²¹. Această casă a fost mai întâi înzestrată cu 30.000.000 lei, la care se adaugă și prețul locurilor expropriate ce se vindeau de către Primărie, și 50% din valoarea locurilor virane.

Un alt factor de întârziere a urbanizării l-a constituit birocrăția, moștenită din perioada anterioară, și centralizarea excesivă a actului decizional. Pentru a ilustra acest fapt este suficient a aminti că alinierea unei simple străzi din București presupunea, din punct de vedere procedural, următorul parcurs: mai întâi Serviciul Tehnic al Primăriei întocmea planul de aliniere al acelei străzi, apoi acesta era aprobat de către Consiliul Comunal, și înaintat spre a fi aprobat Consiliului Tehnic Superior de pe lângă Ministerul Lucrărilor Publice. După aceea, mergea la Ministerul de Interne, apoi la Consiliul de Miniștri, la Camera Deputaților, la Senat, și în cele din urmă – la Rege.²²

O componentă importantă a dezvoltării unui oraș, și în același timp un însemnat indiciu al acesteia, este creșterea demografică. Acest fenomen a fost generat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de mai mulți factori: creșterea numărului de nașteri, migrația din provincie în Capitală, stabilirea unor străini, în interes de afaceri, sau ca simpli profesioniști. Pentru București, creșterea demografică este spectaculoasă: la 1859, orașul avea 121.734 locuitori, în 1894 – 232.009 locuitori, iar în 1899, 276.178 locuitori; de la 1859 la 1899, creșterea populației bucureștene este de 127%.

Sub raport social, se poate observa o anumită repartizare ierarhică în cadrul celor cinci Culori: Roșu, Galben, Albastru, Verde și Negru. În acest sens, maiorul D. Papazoglu specifică (în 1871) faptul că în Culoarea Galben «locuia toată nobilimea orașului», în Culorile Albastru, Verde și Negru «locuia populația claselor de mijloc», iar despre Culoarea Roșu arată că «este centrul centrul capitalei încărcat cu magazinele comercianților.»²³

În Bucureștiul sfârșitului de veac XIX, raportul centru – periferie se exprima așadar prin diverse aspecte – administrativ, arhitectural-edilitar, demografic, social – , a căror unitate se reflectă în evoluția urbanistică a Capitalei românești.

Aspects of the Center-Outskirts Relationship, in 19th Century Bucharest

SUMMARY

An important part in the life of any urban settlement is given by the relationship between the center and the outskirts. Usually, in Bucharest, the outskirts were formed around a church, and were named after the typical inhabitants' occupations. The article presents the above-mentioned relationship, from various points of view – administrative, architectural, edilitarian, demographical, social.

²¹ F.A.S.M.B., Fond PMB – Secretariat, dosar nr. 3/1896, fila 198.

²² A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne – Diviziunea Comunală, dosar nr. 180/1888, filele 43, 65, 176.

²³ G. Costescu, *Bucureștii Vechiului Regat*, București, 1944, p. 34.

STILUL NEOROMÂNESC ÎN ARTELE APLICATE - PERIODA PÂNĂ LA ANUL 1900 -

drd. Camelia ENE

„ Aș dori, domnilor, ca și cel căruia nu i-a venit niciodată gândul cum că s-ar fi ivit și în trecutul nostru cel mult tulburat manifestațiuni estetice cari, în felurite ramure ale artelor, constituie până la oarecare punct un adevărat stil românesc; ca acela cari n-a băgat niciodată de seamă cu cât poporul nostru (...) se osebește din celelalte nații vecine sau îndepărtate (...), ca acela, zic, să iasă de aici cu întemeiata convicțiune că și în domeniul frumosului, românii pot fi, mai mult decât ei însuși cred, mândri de trecutul și de prezentele lor”.

Alexandru Odobescu¹

I. Contextul artistic în care se afirmă artele aplicate în România sfârșitului de sec. al XIX-lea.

În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea țările europene doresc să-și găsească identitatea atât în planul politic și social cât și în cel al sentimentelor și tradițiilor naționale. Sub acest impuls apare căutarea și promovarea specificului național în artă, curent de eliberare de sub tutela academismului în special a celui promovat de *Ecole de Beaux Arts* din Paris. În Țările Române această mișcare artistică se încadrează preocupărilor perioadei postpașoptiste de emancipare politică, socială și culturală.

Pe de o parte oamenii de cultură se manifestă explicit și implicit contra stilurilor bazate pe prelucrarea eclectică a limbajelor artistice istorice, a carac-

¹ Alexandru ODOBESCU *Artele din România în periodul preistoric. – Conferință la Athencul Român -17 dcc.1872 –*. În : *Opere*, vol.II, București, E.S.P.L.A., 1955 pg. 78

terului compozit a expresiei artistice, pe de altă parte doresc să găsească un mod de creație propriu bazat pe tradițiile autohtone. Iar aceasta se percepe ca un mod de exprimare nou care va trebui aplicat tuturor genurilor artistice.

Între oamenii de cultură care au promovat ideea găsirii unui drum specific românesc în creația artistică un prim cuvânt l-a avut cel care se remarcase prin „...vederile sale adânc democratice cu rădăcini pașoptiste”² – eruditul Alexandru Odobescu—. Aceste convingeri îl vor determina să susțină în conferințele publice: „studiați rămășițele, oricât ar fi ele de mărunte, ale producțiunii artistice din trecut și faceți dintr-însele sorginta unei arte mărețe și avute / .../ reproduceți și formele plastice și coloritul armonios ce vă prezintă poporul, în tipurile, în pozele, în portul și uneltele lui”³ cerând în mod expres arhitecților să creeze o arhitectură nouă care să-și tragă seva din tradițiile populare. „Lucrați dar, ca din vechile monumente să iasă , precum fluturile din crisalidă, monumente mai mărețe, dar cu același caracter de originalitate locală (...), culegeți cu ardoare impresiuni vii din tot ce poartă , sub o formă estetică, o înfățișare adevărat românească”⁴

De altfel creatorii înșiși au căutat forme particulare de exprimare artistică care să lege operele lor ce aparțin epocii în care își desfășoară activitatea, de realizările înaintașilor, simțind acea nevoie de întoarcere la matca autenticității oferită de tradiție. Se explică atunci de ce tezaurul bogat al culturii populare a putut fecunda operele marilor poeți ai veacului al XIX-lea: Vasile Alecsandri și Mihai Eminescu, a povestitorului Ion Creangă, a pictorilor Theodor Aman, Ion Andreescu sau Nicolae Grigorescu dar și al arhitecților precum Ion Micu, Grigore Cerkez și alții.

Stilul care s-a conturat – neoromânescul – aparținând celor mai roditoare idei vehiculate de generația creatorilor din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, s-a exprimat în primul rând în București ca oraș/sinteză care oferea condiții de afirmare spiritelor mai evolute sau originale ale epocii .

Îl evocase anterior Alexandru Odobescu când susținea : „Pentru a ridica starea fizică a poporului român, agricultura e pârgia cea mai puternică (...).Cât pentru starea lui morală, avem două mijloace pe care nimeni nu le va tăgădui, adică : dintr-o parte instrucția publică, bine răspândită, din cealalta, formarea unei literaturi și a unor arte naționale”⁵ și continuându-și ideea scriitorul, arheologul, profesorul mai spunea: „în timpul nostru vine o epocă unde o artă nouă e negreșit de trebuință pentru a exprima lucruri de tot nouă; arta trebuie acum să formeze o școală pe baze cu totul nouă...”⁶.În aceeași perioadă ideile legate de căutarea unui limbaj artistic de sorginte națională, s-au manifestat în toate domeniile artelor, atât în pictură, sculptură sau grafică, cât și în artele aplicate. Poate tocmai de aceea în 1890 când a luat ființă prima publicație specializată scoasă de arhitectul I.N. Socolescu ea s-a numit „*Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*”, iar în proaspăt înființata Societate a arhitecților români intrau ca membrii asociați și artiști reprezentativi creatori în alte domenii ale artelor. De altfel

² Răzvan THEODORESCU *Grațiile unui erudit-Istoria arheologiei*. În 150 de ani de la nașterea lui Alexandru Odobescu. București, Academia RSR, seria IV,tom.VI,1984. p.67

³ Alexandru ODOBESCU *Viitorul artelor în România*. În: Op.cit., p.83

⁴ Idem

⁵ Alexandru ODOBESCU Op. cit., p.7*

⁶ Alexandru ODOBESCU Op. cit., p. 8

„*Analele Arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*”, a fost o adevărată tribună a mișcării, în programul revistei fiind cuprinse dezbateri pe teme actuale privind creația arhitecturală semnată de arhitecții George Mandrea, Ștefan Ciocărlan sau de directorul revistei arhitectul I.N.Socolescu.

Este de asemenea de subliniat interesul pe care îl manifestă arhitectul George Mandrea în articolele sale pentru legătura dintre artele decorative și arhitectură. Acesta considerând chiar că motivele între aceste două genuri se intersectează, remarcă: „... vedem cum covoarele țesute cu desaturile lor formează stilul pentru decorația arhitectonică a zidurilor... formele tradiționale de ornamentică precum chiar și detaliurile arhitectonice erau cunoscute înainte ca arta monumentală să se fi manifestat ca artă independentă.”⁷

Același autor își manifestă într-un alt articol satisfacția pentru reînvierea arhitecturii românești motivându-și atitudinea prin argumente istorice și estetice: „Renaștere! Ce cuvânt magic. Și de ce renașterea artei naționale nu și-ar găsi continuarea ei; pentru ce adică secolul nostru nu și-ar avea o perioadă de tranziție a stilului, care n-ar reproduce numai vechea artă ci ar fi încă suplimentată în programul ei cu dificultățile cerințelor moderne; căci pentru a continua dezvoltarea stilului românesc nu e de ajuns numai a se mărgini la aplicarea motivelor și formelor decorative a clădirilor vechi ce ne-a mai rămas din străbuni... Trebuie mai întâi să se facă studii în țară, fie la mănăstiri și orașe unde se mai găsesc destule documente lapidare de arhitectură românească...” Iar în continuare refuză explicit pastșa, simpla copiere, reproducere a formelor vechi fără a fi gândite și însușite de arhitect: „Arhitecții ce voiesc să se distingă în renașterea stilului românesc trebuie să se apropie cât se poate mai mult de

tradițiile și manierele construcției vechii arte, fără ca să copieze sau să se repete diferitele dispozițiuni. Numai astfel operele lor vor forma o tranziție a artei naționale.”⁸

Ideea va fi reluată doar câțiva ani mai târziu de arhitectul Ion Traianescu unul din adepții și creatorii curentului neoromânesc: „această bogată moștenire ne-a răscolit gândul unei renașteri (...) umblând pe urmele trecutului, vom ajunge într-o zi la desăvârșirea stilului românesc.”⁹

În contextul evoluției artei europene de la sfârșitul sec. al XIX-lea și din prima parte a sec. al XX-lea contribuția expresiei naționale din România la peisajul variat al perioadei, citibilă în creații aparținând diferitelor genuri ale artei, a însemnat înscrisura realizărilor artistice în tendințele cele mai moderne ale timpului.

⁷ George MANDREA. *Relațiile dintre artele decorative și arhitectură* În: *Analele arhitecturii...*, an IV, 1893, nr. 3, p. 42

⁸ George MANDREA. *Începutul de renaștere a artei române*. În: *Op.cit.*, an II, 1891, nr.3, p.153

⁹ Ion TRAIANESCU *Stilul românesc* În: *Gândirea estetică în arhitectura românească*, București, Ed. Meridiane, 1983, p. 38

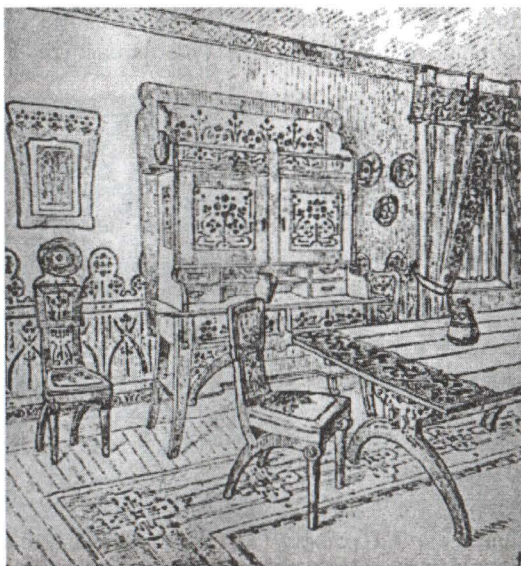
Aceasta cu atât mai mult cu cât în epocă și discuțiile teoretice asupra acestui rol au constituit un subiect amplu dezbătut, atât pentru teoreticienii și comentatorii fenomenului cât și chiar pentru unii dintre practicieni – I. Mincu, Șt. Ciocârla, G. Mandrea, Sp. Cegăneanu, P. Antonescu, I. Traianescu A. Baltazar, N. Iorga, P. Comarnescu, G.M. Cantacuzino și alții – adică toți aceia ce aveau dorința și capacitatea de a comenta fenomenul la care erau părtași.

În această perioadă pe plan european se afirmă un nou curent care s-a dovedit fertil exprimării artistice fiind preluat în majoritatea țărilor ce-l nuanțează cu trăsături locale – stilul Arta 1900/ Art Nouveau/ Modern Style/ Sezession/ Coup-de-Fouet/ Jugendstil -. În paralel se va dezvolta mișcarea Arts and Crafts. Ambele concepții se remarcă prin vocația integratoare, încercarea de a reconsidera echilibrul dintre arte și meserii tratate de pe aceeași poziție și acordându-li-se aceeași importanță.

În jurul anilor 1900 „nașterea unui spirit nou ce va inspira nu numai arhitectura ci toată creația modernă”¹⁰, va da o „lovitură fatală academismului muribund”¹¹. Arta 1900, sfărâmând canoanele academiste, a creat condițiile unei diversificări stilistice, incitând la originalitate, libertatea expresiei, afirmarea unei viziuni proprii. De altfel în anul 1898, președintele curentului Sezession berlinez Max Liebermann declara, la deschiderea primei expoziții din capitala Germaniei: „Noi vrem libertate...”¹².

Va urma o remarcabilă dezvoltare a artelor aplicate ceea ce va determina conceperea unor interioare sau spații în care limbajul artistic să fie unitar și integral armonizat. Dezvoltarea acestui curent stilistic în a doua jumătate a anilor 1890 a dus la înflorirea variantelor naționale, fiecare cu particularitățile sale caracteristice. Decorația arhitecturală și renașterea tehnicilor decorative având un rol important în procesul de diversificare stilistică. Aceste elemente căpătând o pondere neobișnuită în Arta 1900, au favorizat diversificarea modelelor și inspirația din sursele folclorice sau tradiționale întrucât în Arta 1900 cu variantele sale naționale, manifestarea preponderentă rămâne tratarea decorativă a suprafețelor, pentru prima oară fiind pus în discuție raportul structură-ornament.

„Viollet-le-Duc își va manifesta interesul pentru structură ca expresie arhitecturală, iar Henri van der Velde va reformula raportul dintre ornament și

¹⁰ Jean CASSOU *Panorama artelor plastice contemporane*. București, Ed. Meridiane, 1971, p. 26

¹¹ *Dictionnaire de l'architecture moderne*. Paris, Ed. Fernand Hazan, 1964, p.15. Apud Paul CONSTANTIN op.cit., p.46

¹² B. BRĂNIȘTEANU *Adevărul*. 1902

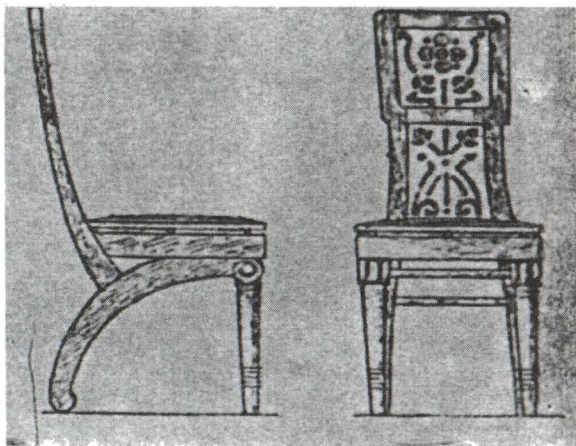
construcție.”¹³ El susține că funcția ornamentului nu constă în a decora ci în a construi; ornamentația trebuie să pară că determină forma. De asemenea el credea că ornamentul împreună cu forma trebuie să exprime și să simbolizeze funcția obiectului.

Un aspect dintre cele mai inovatoare ale stilului Art Nouveau e reprezentat de celebrarea liniei și prin aceasta deschiderea drumului spre diminuarea masei construite.

Conform definițiilor larg acceptate, decorația caracteristică Art Nouveau-ului se bazează pe linii lungi, sinuoase și organic utilizate, cel mai adesea în arhitectură, decorație interioară, bijuterii, sticlărie, afișe și ilustrații. Totuși, variantele de manifestare din Scoția și Austria nu se supun în întregime acestei definiții. Partea comună a definiției Art Nouveau se referă la refuzul istoricismului și căutarea de surse noi de inspirație. Lumea vegetală va constitui principala sursă de inspirație la care se vor adăuga totuși și unele surse istorice până atunci neexploatare așa cum a fost bogăția ornamentelor bizantine ce va influența limbajul Wiener Werkstaette, sau motivele celtice care vor fi preluate în varianta scoțiană a Art Nouveau-ului. Toate aceste surse însă refuză să facă referire la ornamentele arhitecturii istorice, fiind considerate că reprezintă „o artă nouă, care nu simbolizează sau nu reprezintă nimic, nu amintește de nimic, dar care poate să ne stimuleze sufletele...”¹⁴

Se trăiește în epocă într-o viziune nouă adaptată aspirațiilor naționale în care pe de-o parte oamenii de cultură se manifestă explicit și implicit contra stilurilor bazate pe prelucrarea eclectică a limbajelor artistice istorice vest europene, a caracterului compozit al expresiei artistice, pe de altă parte doresc să-și găsească un mod de creație propriu bazat pe tradițiile autohtone.

„Europa întreagă a fost în criză: un discredit total era aruncat asupra filosofiei care dominase întreg sec. al XIX-lea, filosofia pozitivistă. Această discreditare grăbită a raționalismului a dus în artă la pierderea încrederii în capacitățile artei elino-latine, care este

prin excelență raționalistă, de a fundamenta culturile naționale. Toate culturile naționale europene au început să-și întoarcă fața de la academismul elino-latin îndreptându-se spre civilizațiile în care nu pătrunseseră mașinismul și în care viziunea despre lume nu fusese fragmentată: civilizațiile extra-europene. Dar în același moment, la Paris, Brâncuși înțelege că Europa nu are nevoie să apeleze la tradițiile culturale extra-continentale și că se poate adresa unor tradiții de pe chiar teritoriul ei...”¹⁵

¹³ Apud Marcu Marius LAPADAT *Fefe ornamentului – Arhitectura bucureșteană în sec.20*. București, Ed. Univers enciclopedic, 2003, pg.7.

¹⁴ August ENDELL Apud Felices HODGES *The New Design Source Book*. Londra, Quatro Publishing, 1986, pg.39.

¹⁵ Ion FRUNZETTI *În căutarea tradiției*. București, Ed. Meridiane, 1998, p. 113

II. Locul artelor aplicate în peisajul artistic al sfârșitului de veac.

În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea se afirmă un interes deschis către creația țăranelui exprimată în obiectele sale cotidiene, în arhitectură sau în costum. Un imbold important îl va da atenția acordată acestora de către principesa României viitoarea regină Elisabeta care va impune în protocolul curții princiare/regale ca îmbrăcăminte oficială –portul popular – și ca preocupare a tinerelor domnișoare de onoare broderia sau desenul de inspirație folclorică.

Devenind materie de studiu în școlile patronate de regina Elisabeta, apoi în nou înființatele școli de arte și meserii care au oferit o posibilitate riguroasă de pregătire celor dotați către astfel de lucrări depășindu-se condiția meșterului/țăran. Au rezultat expoziții în care aceste obiecte au devenit opere menite a fi achiziționate și a împodobi interioarele.

De aceea în unul dintre articolele sale critice Abgar Baltazar afirma cu privire la modul de a judeca arta decorativă/arta aplicată: „și pentru că critica noastră artistică a trebuit să se pronunțe și asupra artei decorative, un gen cu totul nou și pentru noi... care a fost criticul subtil; care să guste stilul acesta, care să înțeleagă rolul stilisticii dintr-un vitraliu sau pe cel al unui vas, al unui paravan, sau cel al unei mobile oarecare? Cine iarăși – și aici ca și în celelalte arte – a descoperit între lucrările expuse un decor cu caracter original, un decor nou care să fie produsul unei fantezii alese, al unui spirit distins ce în căutarea motivelor decorative să fie călăuzit de un gust superior”¹⁶. Se introducea astfel în circulație noțiunea de artă aplicată/artă decorativă folosită în acest caz în legătură cu o pictură cu multiple valențe decorative, de ordin special.

Interesul pentru un domeniu ce se profesionaliza tot mai mult determina pe tinerii artiști să-l urmărească astfel cum acesta se manifesta pe alte meridiane. Un exemplu ar fi recenzarea marilor expoziții internaționale de artă decorativă modernă așa cum o făcea tânărul arhitect Remus Iliescu, subliniind în articolul „Arta Decorativă Modernă”, în legătură cu celebra expoziție de artă decorativă din Torino din 1902, caracterul ei inovator în domeniul ambianței și evocând rolul fântânilor, al armoniei culorilor etc.¹⁷.

Dar deși suntem în perioada deplinei manifestări a stilului Arta 1900, nu se poate vorbi despre fenomenul vreunei dominații stilistice în sensul Jugenstil-ului în cadrul acestor expoziții.

Ideile Semănătorismului, ale Poporanismului pătrund și în formele artei decorative românești apropiindu-le prin motive de unele soluții decorative specifice ale arhitecturii neoromânești. Multe dintre obiectele expuse în cadrul secțiilor de artă decorativă sunt de „artă românească”. Numeroase expoziții sunt în întregime consacrate artelor aplicate românești. La *Casa Școalelor*, la *Școala de Arte Frumoase* au loc expoziții de covoare și țesături românești.

Descrierile de interioare urbane românești de la începutul sec. al XX-lea sesizează acest caracter expresiv și pitoresc care repetă sub forme diferite și alte momente de conglomerat cultural sau de civilizație materială, care au constituit interesante și rodnice etape în istoria poporului român în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea.

„Arta trebuie să pătrundă în viața de toate zilele a omului, să i-o facă mai frumoasă, mai comodă, mai plăcută. Arta trebuie să aibă deci o tendință practică” remarca B. Brănișteanu. Și tot acela sublinia „(...) arta nu trebuie să servească numai pentru a împodobi zidurile și a

¹⁶ Abgar BALTAZAR *Critica, publicul și artiștii*. În: *Viața Românească*, 1908, sept. apud Amelia PAVEL *Ideii estetice în Europa și arta românească la răscruce de veac*. Cluj, Ed.Dacia, 1972, p.79

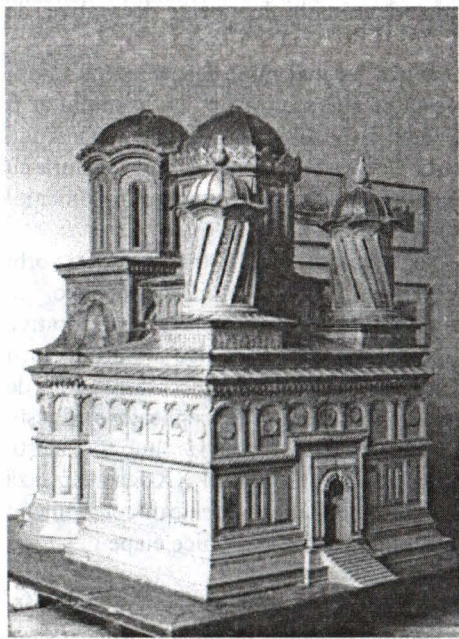
¹⁷ Remus ILIESCU *Arta decorativă română*. În: „Adevărul”, 1902, 29 april.

delecta ochii, ci pentru ca să i se dea un avânt mai mare trebuie ca să devină populară, să fie în ochii oamenilor oriunde aceștia mișcă, să le fie de utilitate practică. (...) obiectul să nu mai fie obiect; să fie obiect de artă” (...)”¹⁸

Tendențele Semănătoriste și ruraliste în general se născuseră, dar în domeniul artelor decorative ecoul lor teoretic nu căpătase încă un contur. Recomandările unui critic ca N. Vaschide adresate căutărilor arhitectului debutant Petre Antonescu invitat să acorde o mare atenție față de ceea ce el numea „atmosfera de idei românești”¹⁹ – ne aflăm în 1901, în plină efervescentă *semănătoristă* – sunt simptomatice pentru momentul acesta, momentul mișcărilor de reînnoire națională a artelor .

Faptul că *Ileana* cea mai reprezentativă și expresivă revistă românească de artă, deși apariția ei s-a limitat la o perioadă extrem de scurtă, înțelegea să teoretizeze existența caracterului național al artei arată că și în această etapă gândirea artistică românească își susținea anumite repere de viziune tradițională.

Cel mai categoric își mărturisește optica Abgar Baltazar marcând prin caracterizările sale un moment important în istoria gândirii asupra artei. „mai toate încercările în stil așa numit românesc au ca punct de plecare o decorațiune prezentată prin cusături naționale, ouăle de Paști, creștăturile de lemn din obiectele de industrie casnică, cum și decorațiunea monumentelor religioase: biserici, mănăstiri, pietre de mormânt, troițe, scaune etc. Și în toată această decorațiune se disting bine două caractere deosebite: caracterul rustic-național și caracterul religios-bizantin.”²⁰

Relevând valoarea artei bizantine în general și subliniind existența unor trăsături naționale diferențiate în interiorul ei, A Baltazar găsește unele dintre meritele sale semnificative – pe care de altfel le caută – în caracterul decorativ al viziunii bizantine. Dar prin felul în care înțelege acest „caracter decorativ”, ca simptom al integrității stilistice, se dovedește foarte actual în epocă în ceea ce privește interpretarea sensului și rolului artei decorative.

Articolul *Bizantinii ca decoratori* îi slujește lui A. Baltazar drept prilej de a elabora prin comparație și în legătură cu arta bizantină, o teorie a „decorației moderne”. „În decorațiune – scrie el – pictura este un pretext de care se folosește artistul pentru a înfrumuseța un zid, o

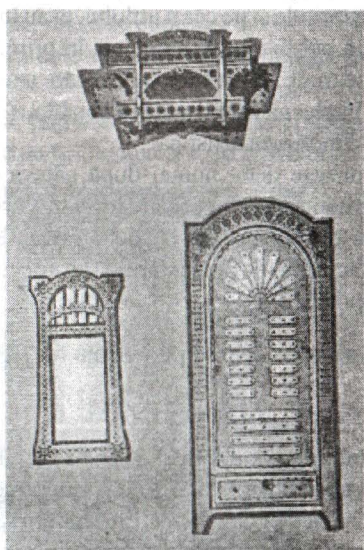
¹⁸ Paul CONSTANTIN *Arta 1900 în România*. București, Ed. Meridiane, 1972 p.12

¹⁹ KEAN (N.VASCHIDE) *Pictura și sculptura română la expoziția universală de la Paris*. În: *Literatura și arta română*, III,1900, p.211

²⁰ Abgar BALTAZAR *Spre un stil românesc* În: *Sinteze, perspective, opinii*. Din gândirea românească despre artă. București, Ed. Meridiane, 1980 p.130

stofă, un ecran, care toate trebuiesc să rămână cu însemnătatea lor de obiecte uzuale, și, dacă primesc figurile decorative, este numai pentru a fi înfrumusețate printr-o utilizare decorativă, adică printr-o adaptare a artei potrivit cu destinația obiectului...Decorațiunea trebuie să fie numai în linii, culori puține, demi-tente și mai puține trebuie să se reducă la o armonizare convențională care însă să aibă marea calitate de a fi obținută cu gust. Și bizantinii pot fi considerați din acest punct de vedere ca niște mari stilști. De la decorațiunea murală până la arta casnică, frescuri, evanghelii, manuscrite, veșminte, cupe, potire etc, care rămâne tot întregă chiar dacă am socotit că bizantinii cei din frescuri erau slabi desinatori.”²¹

Posibilități de afirmare a specificului național în artele plastice, arhitectură sau artele aplicate a fost favorizat de prezența românească la expozițiile universale, prezență care impunea prezentarea unor obiecte care să aibă trăsături specifice distincte. Prezențele la Paris (1867), Viena (1873), Paris (1889), Bruxelles (1897), Paris (1900) au însemnat variațiuni pe tema recunoașterii identității naționale românești în cadrul general european de fondare și afirmare a ideologiilor naționale. Cunoscându-se gustul veacului al XIX-lea pentru reconstituirea istorică, opțiune științifică ideologizată, s-a adăugat și reluarea tradiției folclorice.

Deci un alt domeniu în care se remarcă o preocupare pentru renașterea specificului național este acum, la sfârșitul secolului al XIX-lea cel al artelor aplicate între acestea afirmându-se: arta lemnului în piesele de mobilier pentru interioare casnice sau oficiale, arta broderiei și țesutului în costume, țesături decorative pentru interior, arta decorării clădirilor în exterioare sau interioare cu elemente în stuc sau feronerie ca și arta decorării hârtiei ceea ce însemna ilustrația de carte, ilustrațiile decorative pe coperti sau în interiorul revistelor.

²¹ Abgar BALTAZAR *Bizantinii ca decoratori* În: *Viața Românească*, 1907, dec.(Articolul va fi reluat în textul *Pagini uitate* În: „Universul literar”, 1930, nr.26, 22 iun.)

Fapte ca alcătuirea unei colecții de artă decorativă și populară așa cum întâlnim la începutul secolului al XX-lea în colecția pictorului Alpar (Al. Paraschivescu), includerea artelor decorative și a scenografiei în preocupările unor pictori ca Abgar Baltazar și Ludovic Basarab, menționat printre cei care, împreună cu Ștefan Popescu „a încercat picturi decorative române”²² prezența unei secții de artă decorativă în marile expoziții colective încă din 1897, actualizau la noi aceste probleme.

Se ajunsese în 1912 să se poată afirma de către M. Burileanu în cronica expoziției *Tinerimea Artistică* că artele decorative i s-a dat mai multă importanță, fiind bine reprezentată de Pavel Popescu, Theodorescu-Sion, L.Basarab și Mihăilescu Alex. În acest caz, noțiunea de artă decorativă este folosită în legătură cu o pictură cu multiple valențe decorative, de ordin special, iar reproșul amintit adresat criticii românești de Abgar Baltazar cu privire la modul de judecată a artei decorative apare justificat.

De altfel și Tzigara Samurcaș remarcă în 1903 valoarea acestei ieșiri către public „, într-adevăr, membrii cercului, partizani ai marii mișcări artistice din restul Europei, s-au încumetat, cei dintâi, să învingă prin expozițiile lor tradiția (...)împărțirii artei în categorii (...). Convinși fiind că arta în general nu-și poate îndeplini înalta ei misiune decât atunci când sfera frumosului cuprinde și pe cea a utilului, ei au încercat să dea și artei române această îndrumare (...). Educația publicului trebuie deci în primul rând îngrijită prin popularizarea așa ziselor produse industriale; căci numai acela care știe să aprecieze un covor sau o țesătură aleasă va fi în stare să înțeleagă frumusețile unui tablou (...). Acesta este frumosul program ce-și propune să realizeze Tinerimea artistică „,²³

Se ajunsese deci, numai după câteva decenii ca spirite superioare, cunoscători ai mișcărilor artistice contemporane lor, din Europa să aprecieze și să trateze pe un palier egal de valoare artele plastice și cele decorative . Reproșul care se mai menține este dat de lipsa integrării în acest tip de prezentare și a arhitecturii astfel ca întreaga paletă a artelor vizuale să poată fi apreciată.

III. Surse de inspirație pentru artele aplicate realizate în expresia de inspirație națională

Artistul/arhitectul român dorind să schimbe sursa de inspirație a căutat modele în ceea ce constituia tradiția națională.”Avem asupra-ne mai mult decât grija de a ne bucura la nașterea acelor arte, avem a le pune temeliiile!...Să fie și arta, ca una din cele mari baze ale restabilirii măreței noastre personalități.”²⁴

Deci arhitectul, căci el este primul care a încercat să abandoneze sursele de inspirație occidentală, s-a întors către arta bizantină și arta din epoca medievală, respectiv creațiile secolelor al XIV-lea și al XV-lea, cele care în fond continuau stilul bizantin de abstractizare a decorației, apoi s-au apreciat și considerat de interes pentru a fi preluate motive ale artei din perioada post Ștefan cel Mare așa cum era arta din epoca lui Neagoe Basarab și Vasile Lupu.

²² Amelia PAVEL, Radu IONESCU *Nicolae Vermont*. București, 1958

²³ Alexandru TZIGARA-SAMURCAȘ *Tinerimea artistică (I)* În : TZIGARA-SAMURCAȘ, Al.: “*Scrieri despre arta românească*”, București, cd. Meridian, 1987

²⁴ Alexandru ODOBESCU *Viitorul artelor în România*. În: Op.cit., p.20,21

În plus s-au preluat elemente de limbaj din perioada de maximă înflorire artistică datorată domnitorului Constantin Brâncoveanu, etapă creatoare esențială, aceea în care diferitele genuri artistice au găsit în limbajul decorativ elemente comune de exprimare. „Pentru arhitectura românească, epoca lui Brâncoveanu a reprezentat o adevărată renaștere. Specificul românesc al cerdacurilor și coloanelor a căpătat în această epocă, un nivel academic. Simțul artistic robust și rafinat ce se degajează din originalitatea formelor și bogăția decorațiilor Palatului de la Mogoșoaia și Mănăstirii Hurezi, așează neamul românesc printre neamurile de puternică creație artistică (...).²⁵

Problema creării stilului național va fi larg dezbătută în epocă, opiniile fiind diferite. Dar, chiar cei care se situau la extrema negării existenței unor creații specifice acceptau prezența acestora în elementele decorative. Arhitectul Ștefan Ciocârlan afirmând în revista „*Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*”: „în ce privește artele... niciodată nu am ajuns să ne fixăm asupra unui stil propriu caracteristic țării”, admitea totuși „numai în elementele decorative – și acestea sunt multe -, numai în detaliu se pot observa caractere bine definite, caractere originale”.²⁶ Altă poziție îmbrățișa arhitectul George Mandrea ce vedea posibilitatea făuririi unui stil românesc dar recomanda cu o intuiție remarcabilă: „trebuie să se înțeleagă sistemul constructiv și decorativ și să se continue, nu să se copieze”²⁷

La acestea s-a adăugat selectarea unor elemente specifice artei țărănești, în special din arta construcțiilor și a decorării lemnului.

„(...) tradițiile milenare ale artei noastre populare, care este de origine preistorică, tracică, abstractă, geometrică, așa cum se vede pe ii, pe covoare, în sculpturile în lemn ale

²⁵ Ioan D. ENESCU *Diferite curente în arhitectura ultimilor 50 de ani* În: *Gândirea estetică în arhitectura românească*. București, Ed. Meridian, 1983, p. 112

²⁶ Șt.CIOCÂRLAN *Clădirile vechi*. În: *Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, an I, nr.1, p.13.

²⁷ George MANDREA *Început de renaștere a artei române...* În: *Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, an II, nr. 5, p.109-110

ciobanilor noștri. (...) Arta populară cuprinde, am spus, în ea, afară de elementul frumosului, un element principal, care este reducerea la forme geometrice. (...) Floarea (...), omul, un supune la o (...) operațiune matematică, prin care lucrurile din afară sunt umanizate pentru ca stilizate fiind de gândirea abstracă să dea forme care există apoi prin ele însele (...). Întâi reducerea la forme geometrice. Al doilea, cum spuneam, proporție în ce privește măsura (proporția). Al treilea, poporul acesta al nostru are un simț deosebit pentru culoare.”²⁸

Rezolvarea acestor tendințe de dezvoltare a artei vechi decorativ-aplicate inspirată de sursele artei populare este influențată de dezvoltarea mișcării ruraliste, a concepțiilor Semănătoriste și Poporaniste. După cum au existat însă în momentul respectiv personalități ca Ovid Densusșeanu în același timp pasionat cercetător al folclorului și promotor a ceea ce se numea modernism în România, tot așa o serie de manifestări artistice moderne dintre care se remarcă în special cele ale artei decorative aplicate se aliază cu problema folosirii motivelor populare românești.

De altfel nu numai Densusșianu va fi una dintre personalitățile proeminente din alt domeniu ce se va preocupa de noul limbaj artistic. Un alt lingvist de seamă, Sextil Pușcariu, pledează în articolul „Arta aplicată” publicat în 1900 în „Noua revistă română”: „, arta aplicată la obiectele de care sunt legate cele dintâi mișcări ale tale, arta aplicată în casa ta, va da sufletului tău hrana indispensabilă. În țările culte ale apusului, în Anglia, în Franța și în Germania, există deja de un șir de ani o industrie artistică înfloritoare. Pictori de seamă au părăsit pânza și penelul și s-au dedicat acestei arte aplicate.... O adevărată revoluție s-a produs în felul de aranjare a locuinței”, vorbind apoi și apreciind „, arta aplicată la comerț, afișele ilustrate”.²⁹

Dar spiritul acestor preluări este de multe ori incorect deoarece se recurge la maniera eclectică de preluare, manieră prin care ceea ce se folosește sunt elementele exterioare ale limbajului. Remarca aceasta Abgar Baltazar: „,se disting bine două caractere : caracterul rustic-național și caracterul religios-bizantin. Câteodată aceste două caractere ale artei întâlnite pe pământul românesc se asociază, se contopesc cu intențiunea vădită de a reda un tot omogen care, pentru că rezumă mai multe caractere ale artei românești ar putea fi – așa se speră cel puțin – un complet rezultat (...) și o netăgăduită chintesență a diferitelor curente (...) Așa încât pentru un decorator ce vrea să pară român arta decorativă se rezumă în reproducerea mai mult sau mai puțin fidelă a artei din industria casnică sau a artei bizantine păstrată în monumentele religioase . Următor al acestei convingeri decoratorul nostru, atunci când e chemat să decoreze ceva, răscolește în mulțimea de cusături naționale sau decorațiuni bizantine, de unde ia la întâmplare motive, pe care apoi le întrebuițează în opera ce are să facă și care pentru aceasta (...) e în stil românesc. E vorba de a decora o copertă de carte, un timbru poștal, o cutie de chibrituri....”³⁰

²⁸ Paul CONSTANTIN *Arta 1900 în România*. București, Ed. Meridiane, 1972 p.12

²⁹ Nicolae IORGA *Ce este vechea noastră artă*. În: Scrieri despre artă. București, Ed. Meridiane, 1968, p. 170

³⁰ Abgar BALTAZAR *Spre un stil românesc* În: Sinteze, perspective, opinii. Din gândirea românească despre artă. București, Ed. Meridiane, 1980 p.130

Modul acesta de abordare, spune artistul-critic de artă, trebuie radical schimbat „Decoratorul va împrumuta din motivele de industrie casnică sau din decorațiunea bizantină formele de cusături în linii geometrice , linii în zigzag, steluțe înscrise în cercuri, ochiuri, puncte ce se întâlnesc pe lemnul lucrat de țăranul nostru, ciubece , așa numitele brâuri care înconjoară bisericile, rozete care decorează pereții (...),împletituri de linii de pe evanghelii, imprimate sau manuscris și alte motive luate din bogata artă veche (...). Dar toate aceste motive, cu întreg acest sistem de a compune (...) aparțin unor tradiții și mai ales, unor domenii de care nu ne putem apropia fără riscul de a alunga (...) sensul operei. (...)”³¹

Mult mai târziu criticul Ion Frunzetti observa : „, specificul artei populare ține însă de originalitatea formelor și de echilibrul perfect al ornamentului cu funcționalul „³²

Din perspectiva istorică ce s-a creat, stilul neoromânesc este una dintre etapele esențiale ale istoriei noastre.

IV. Rolul arhitectului Ion Mincu în afirmarea stilului neoromânesc în artele aplicate.

Apariția curentului neoromânesc s-a produs în mod explicit, pentru început, în arhitectură odată cu primele creații ale lui Ion Mincu – Casa Lahovari 1885, Bufetul 1889/1892 – și a creat un șoc cultural pus imediat în discuție de profesioniști dar și de publicul/comanditar. Arhitectul s-a bizuit tot pe acest fond al tradiției constructive țărănești la care însă a adăugat și limbajul monumental existent în marile creații ale arhitecturii ecleziale.

Ceea ce Ion Mincu realiza în deceniul 8 în practică fusese precedat de ideile aceluiași vizionar”om al formei îndelung cizelate”³³ Alexandru Odobescu: „...s-a format cu încetul în mine niște convicțiuni din ce în ce mai întemeiate și adică: pe de o parte , că există , în stare latentă, un instinct artistic propriu poporului român și mai dezvoltat la dânsul decât la cea mai mare parte din națiunile culte moderne; pe de alta, că chiar din puținele monumente ce păstrăm de la străbunii noștri, putem distinge în acele producțiuni ale trecutului niște caractere care constituie un stil artistic românesc...”³⁴

Cauzele acestei rupturi cu vechea formă eclectic-academică ce se încetățenise în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, au fost diferite. Pe deoparte a însemnat o manifestare de rezistență a artistului român împotriva eclecticismului ca import de elemente stilistice străine tradițiilor artistice locale pe de altă parte era o prelucrare a stilului *Art Nouveau* apărut la sfârșitul sec. al XIX-lea. Aceasta însemna acceptarea repertoriului decorativ cu forme vegetale dar mai ales extinderea expresiei sale la aproape toate genurile artei. De altfel tradiția de forme și motive cu care românul și-a educat privirea, în special cele din repertoriul vegetal, l-a determinat să fie receptiv față de stilul *Art Nouveau*.

Având acest fond bogat, arhitecții, dintre care primul cu reală înțelegere pentru valoarea moștenirii artistice a fost Ion Mincu, au încercat – și Mincu a și reușit – să transpună forme și elemente decorative în construcții care răspundeau noilor programe de arhitectură. „Pe vremuri,

³¹ Abgar BALTAZAR Op.cit. p.132

³² Ion FRUNZETTI *În căutarea tradiției* București, Ed. Meridian, 1998

³³ Răzvan THEODORESCU Op.cit. pg.67

³⁴ Alexandru ODOBESCU Artelc din România în periodul preistoric.- Conferință la Atheneul Român

când moda servilismului stăpâna pe toți aproape el a îndrăznit să admire monumentele arhitectonice ale trecutului nostru, a avut răbdarea să le studieze, a avut pătrunderea ce trebuia ca să le descopere originalitate și marele talent ce se cerea pentru ca ele să poată da mari clădirinouă civile, potrivite pentru nevoile altei epoci, Deosebindu-se esențial de aceia cari fac astăzi o hală de bere ca o navă de biserică, o lojă ca un anvon(...) el a topit elementele vechiului nostru meșteșug (...) spre a da forme nouă. „³⁵

Din epocă și mai târziu creația arhitectului Mincu a fost apreciată fiind sesizată diferența între modul în care acesta gândea suprafețele, volumele, spațiile și opera altor colegi valoroși dar a căror unicitate nu se punea în discuție.

“Întreaga lui operă de arhitectură, în care acordă un loc important ornamentului și sculpturii este (...) o mărturie a stăpânirii tuturor tehnicilor de prelucrare a lemnului, metalului, ceramicii și faianței, dublată de un simț înăscut al decoratorului”.³⁶

Mai mult arhitectul Mincu a știut să creeze și o școală în jurul ideilor sale astfel că o serie de arhitecți reprezentativi ai sfârșitului sec. al XIX-lea și ai începutului de veac XX, s-au manifestat creator în același limbaj stilistic: Petre Antonescu, Stăniș Ciortan, Grigore Cerchez etc. Stilul neoromânesc a continuat să se manifeste major și în creațiile unora dintre arhitecții care și-au dat măsura talentului lor în perioada interbelică așa cum a fost în continuare Petre Antonescu sau Cristofi Cerchez, I.D. Trajanescu, Constantin Iotzu și alții.

„Preocuparea față de dezvoltarea calităților și cunoștințelor tuturor celor care conlucrează la realizarea cadrului material al vieții – arhitect, zidar, tâmplar sau vopsitor – izvorâtă din conștiința că acest cadru alcătuiește un tot complex în care trebuie incluse alături de arhitectură și toate artele aplicate ca mobilier, decorație și obiecte de uz cotidian îl apropie pe Ion Mincu de teoriile propagate de continuatorii lui Morris care (...) înființează în 1888 *Arts and Crafts Exhibition Society*” remarca istoricul arhitecturii arh. Mihail Caffé³⁷, acesta considerând posibil ca Mincu să fie la curent cu ideile acelei mișcări.

De altfel chiar I. Mincu susținea: „va trebui încă să ne îngrijim a pune la îndemâna artiștilor toate meșteșugurile de care au nevoie pentru executarea operelor lor și să creăm o întreagă populațiune de ornamentalști, platrieri (ipsosari), săpători în piatră, zugravi (...). Va trebui prin urmare să creăm o școală anume în acest scop, sau să înființăm ateliere separate pe lângă școlile de arte și meserii, cele mai în măsură de a răspunde acestor cerințe, (...). Pe lângă toate acestea va trebui încă să pregătim societatea noastră la o cultură generală artistică (...)”³⁸

În lumina acestei concepții arhitectul pe de o parte s-a implicat direct în perioada anilor 1891-1895 în formarea tâmplarilor de artă, a marchetarilor și sculptorilor în lemn din cadrul școlii de arte și meserii iar pe de altă parte și-a extins meseria proiectând mobilier : un leagăn de lemn sculptat pentru copilul fiicei sale și mobilierul destinat interioarelor Catedralei din Constanța „desenat în spiritul artei decorative populare a creștăturilor în lemn, fiind prima încercare de a transpune în arta mobilierului modern cult, inspirația populară”³⁹

³⁵ Nicolae IORGA *Ioan Mincu* În: *Scriseri despre artă*. București, Meridiane, 1968, p.281

³⁶ Mihail CAFFÉ *Ion Mincu* București, Ed. Meridiane, 1984, p. 80

³⁷ Mihail CAFFÉ *Ion Mincu* București, Ed. Meridiane, 1984, p. 79

³⁸ Idem p. 80

³⁹ Idem

A urmat mobilierul sălilor de ședință din Palatul de Justiție din București, palat realizat după proiectul arhitectului francez Ballu dar la care Mincu a asigurat supravegherea lucrărilor de construire. Mobilierul conceput „în care întâlnim atât filonul imaginației folclorice cât și linia desenului de mobilier din Renașterea italiană și franceză”⁴⁰.

V. Caracteristici ale artelor aplicate ce au folosit limbajul neoromânesc

Domeniul larg al artelor aplicate a permis creatorilor de diverse formațiuni artistice să-și manifeste talentul și să încerce să găsească limbajul adecvat pentru ca un obiect util să capete valențe artistice.

Este cazul ilustrației revistelor sau ilustrației de carte la care este izbitor, pentru criteriile estetice ale momentului istoric, preferința acordată liniei ca element decorativ în dauna culorii. Ilustrațiile care însoțesc articolul menționat mai sus, din revista *Ileana*, demonstrează clar viziunea folclorică românească în pictura și arta decorativă românească. Dar Abgar Baltazar a observat că „naționalizând” a înțeles că transpunerea în arta decorativă a unor motive rustice naționale, nu are nici un rost. Funcționalitatea obiectelor de artă populară este alta decât aceea a obiectelor de artă decorativă modernă... toată această artă populară se va putea folosi în fond de inspirații pe care însă să se altoiască alte motive reprezentative ale unor noi forme, noi idei reunite laolaltă cimentate prin regulile artei decorative moderne.”⁴¹

Artiștii sunt preocupați de posibilitățile de modernitate ale ornamenticii românești. Deseori figuri artistice a căror creație în ansamblu nu se situează pe primul plan al interesului, au totuși un rol important în vehicularea unor idei și tendințe fecunde – Kimon Loghi, Ipolit Strâmbu, N. Vermont, vor aduce o contribuție semnificativă prin concepția lor în problema raporturilor tradiție-inovație în arta românească.

Este interesant de amintit schițele în vederea unor picturi murale cu subiecte de basm la Kimon Loghi – *Balada, Schițele decorative și Panoul pentru o sală de mâncare* – expuse la Tinerimea Artistică în 1904, adică în anul când discuțiile despre arta veche românească și arta modernă erau în toi.

Frecvența motivului *mănăstirii* și al *portalului* sau *interiorul de biserică veche* în pictura lui N. Vermont și a altor expozanți la expozițiile *Tinerimii Artistice* oferă un aspect care se adaugă celui întâlnit în broderiile și mobilierul cu încrustații prezentat în expozițiile, tot mai frecvente, de artă decorativă, inclusiv în cele ale *Tinerimii Artistice*.

Nu trebuie uitat arhitectul Ion Mincu, care în viziunea stilisticii neoromânești creează mobilierul din sălile Palatului de Justiție, sau creația arhitectului Nicolae Ghica-Budești (1869-1943) în domeniul decorației interioare.

Prezentându-și încercările de artă decorativă românească în revista „Arhitectul”, N. Ghica-Budești scria în preambul: „Arta decorativă și mai ales cea a mobilierului, care aproape în tot cursul sec. al XIX-ea părea părăsită și se mulțumea a reproduce în mod invariabil copii mai mult sau mai puțin deformate ale stilurilor clasice din trecut, și-a reluat de vreo zece, cincisprezece ani un loc de onoare printre preocupățiunile și încercările artiștilor moderni”⁴².

⁴⁰ Idem

⁴¹ Abgar BALTAZAR *Bizantinii ca decoratori* În: *Viața Românească*, 1907, dec

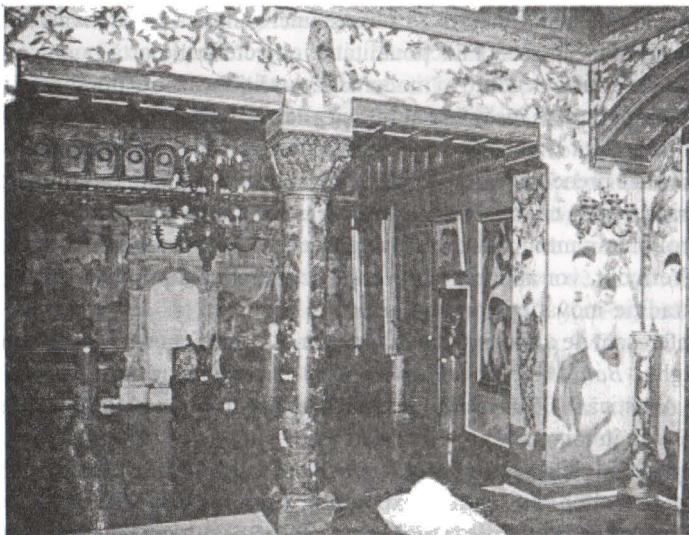
⁴² Nicolae GHICA-BUDEȘTI *Încercări de artă decorativă românească*. În: „Arhitectura”, anI, nr.1, ian.-febr., 1906, p.38-41.

Desenele, publicate în 1906⁴³ de arhitectul Nicolae Ghica-Budești sau piesele păstrate în colecția familiei ne dezvăluie o viziune raționalistă, echilibrată, căutând expresia modernă a unor structuri și elemente specific naționale, de data aceasta preponderent folclorică.

„Vroind a purcede de la simplu la compus, siluetele mobilei sunt simple, scândurile fiind numai profilate și fără nici o sculptură. Decorațiunea e obținută prin perforarea tăbliilor care formează astfel panouri ajurate așa cum se găsesc adesea la lemnăria pridvoarelor, la casele țăranilor noștri de la munți”⁴⁴, așa își explică chiar autorul concepția.

Într-un articol din 1908, unde prezenta rezultatele unui concurs de proiecte pentru mobilier și releva, ca pildă de urmat, creația de mobilier a lui N.Ghica-Budești, Alexandru Tzigara Samurcaș încerca să stabilească termenii dificili în care se punea problema unui stil românesc în acest domeniu.

„În această direcție – scria el – totul era de făcut, căci nici chiar modele de mobile vechi românești, care să se poată imita, nu existau, rămânând ca ele să fie create”⁴⁵

Căutând sinteza într-un ansamblu stilistic coerent, arh.N.Ghica-Budești a creat și în alte domenii ale artelor aplicate: textile, ceramică etc. În același articol el precizează mai departe caracteristicile altor piese din proiectul publicat: „Decorațiunea sufrageriei este completă printr-un covor în genul scoarțelor românești, având mijlocul alb, rezervat pentru masă și un chenar cu flori portocalii cu inima violetă pe un câmp verde deschis, la fel cu tapetul camerei. Perdelele, fața de masă precum și șezutul scaunelor, sunt în postav alb de Azuga, decorate cu flori portocalii, aplicate și cusute cu bignea neagră, astfel cum sunt împodobite sumanele țăranilor noștri”⁴⁶

⁴³ Nicolae GHICA-BUDEȘTI Op.cit.

⁴⁴ Alex TZIGARA-SAMURCAȘ *Cronica artistică : Mobile românești*. În: Convorbiri literare, anul XLII,nr.9, București, sept.,1908, p.312-316.

⁴⁵ Idem

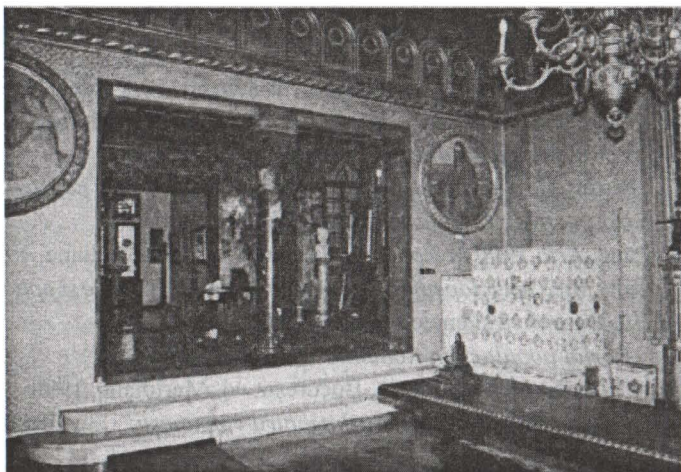
⁴⁶ N. GHICA.BUDEȘTI Op.cit. p.38-41

O orientare rațională, spre modernism și originalitate, fundamental opusă celei ce se limita la reproduceri de strane sau jilțuri bisericești, a fost proprie și altor creatori de mobilier neoromânesc de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutului sec. al XX-lea: arh. Cristofi Cerchez, George Sterian sau arh. A. Clavel, precum și unora dintre cei ce fuseseră premiați la concursul din 1908, pe care îl anunța Tzigara Samurcaș în articolul înainte amintit: arhitectii Gh. Lupu și Hugo Storck sau pictorul Octav Roguschi.

Prin intrarea în circuit cotidian a diversității valorilor semnalăm și o altă manifestare, de pildă, includerea artei decorative în compoziția tabloului de școală; fie în tablourile înfățișând interioare în care amestecul de obiecte de stiluri diferite este izbitor, fie în portrete sau naturi moarte în care intervine ostentativ prezența unei adevărate ilustrații decorative: „Femeia cosând” de Ipolit Strâmbu, portrete de Th. Sion – în care interiorul este mobilat cu elemente decorative din sfera artei populare românești și elemente din repertoriul Artei 1900.

Se remarcă de atunci trăsături ale artei populare ce trebuie luate în considerare, fiind caracteristici dominante, caracteristici ce surprind esențialul și nu detaliile: „Desenurile de pe scoarțele noastre se mai disting și prin lipsa totală a reliefului. Nu cunoștem decât contururi și culori. Ornamentația e în general cea geometrică. De la motivele cele mai simple ale liniei frânte ce se repetă în culori deosebite, ajungem uneori până la desene destul de complicate și variate. Prin împărțirea câmpului în pătrate și romburi și prin succesiunea diferită a modelelor ornamentale în aceste despărțiri se obțin în genere cele mai multe variații. În afară de figuri geometrice, mai sunt uzitate și elemente florale sau chiar animale. Toate însă foarte stilizate și reduse la prototipuri (...). Marea calitate a acestor scoarțe vechi constă în armonia perfectă a culorilor (...).⁴⁷

Toate lucrările realizate de reprezentanții stilului neoromânesc în domeniul artei aplicate justifică existența unei școli românești originale ilustrată, de asemenea în ceramică, cioplitorie, feronerie și argintărie, legătorie și artele tiparului, covoare și țesături de tot felul.

⁴⁷ Alexandru TZIGARA-SAMURCAȘ *Arta în România* În: „*Scrieri despre arta românească*”, București, ed. Meridian, 1987 p.55

„(...) cerința de a da un caracter de artă chiar celor mai simple veșminte se regăsește la toți românii (...). Dar ceea ce mai ales trebuie să admirăm este îndemnarea mâinilor și siguranța gustului în alegerea izvoadelor și potrivirea culorilor.(...)”⁴⁸.

Aprecierea care s-a acordat în epocă acestor categorii artistice a schimbat viziunea asupra artelor în general și a determinat o atenție deosebită către obiectul folosit în viața curentă, către interioare și către costume, atenție care a determinat ambianța caselor acelei epoci.

„A menține tradiția artei strămoșești acolo unde ea persistă și a o reînvia pe unde a dispărut e o datorie sfântă ce ni se impune. Căci numai cultivând și dezvoltând arta populară, vom putea năzui să avem vreodată o mare artă românească.(...)”⁴⁹.

Arta de la cumpăna secolelor XIX-XX din România nu aparține nici *Art Nouveau*-ului, nici *Jugendstil*-ului, nici *Modern Style*-ului sau *Sezession*-ului, ci reprezintă o creație independentă, originală, proprie.

*

The Neo-Romanian Style in Decorative Arts – up to 1900

SUMMARY

Like other European nations, the Romanian one was in quest of its own cultural identity, by the end of the 19th century and the beginning of the 20th. Local folk tradition was redeemed, in this respect, and, a synthesis was elaborated, starting also from Byzantine trends in ecclesiastical art, and from the achievements in the Romanian official mediaeval architecture.

*

Bibliografie

- BERCHINĂ, Doina: „*Moda pe înțelesul tuturor*”, București, ed. Paideia, 1999.
 CAFFÉ, Mihail „*Arhitectul Ion Mincu*”, ed. A II-a, București, Ed. Meridiane, 1970.
 COMARNESCU, Petru: „*Apcar Baltazar*”, București, Espla, 1956.
 COMARNESCU, Petru: „*Ce a adus nou Cecilia Cuțescu-Storck în arta noastră*”, în *Catalogul expoziției retrospective „C. Cuțescu-Storck”*, București, 1958.
 CONSTANTIN, Paul „*Arta 1900 în România*”. București, Ed. Meridiane, 1972.
 CONSTANTIN, Paul „*Mică enciclopedie de arhitectură, arte decorative și aplicate moderne*”. București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1977.
 FORMAGIU, I.: „*Portul popular din România*”, ed. Artist, 1974
 FRUNZETTI, Ion: „*În căutarea tradiției*”, București, ed. Meridiane, 1998
 JOJA, Constantin: „*Actualitatea tradiției arhitecturii românești*”, București, ed. Tehnică, 1984

⁴⁸ Idem p.45

⁴⁹ Idem p. 46

- NANU, Adina: „*Artă, stil, costum*”, București, ed. Meridiane, 1976
- NANU, Adina: „*Arta pe om*”, București, ed. Compania, 2001
- OROS, Constantin: „*Pagini din istoria costumului*”, Cluj-Napoca, ed. Dacia, 1998
- PETRESCU, Paul: „*Arcade în timp*”, București, ed. Eminescu, 1983
- TZIGARA-SAMURÇAȘ, Al.: „*Scrieri despre arta românească*”, București, ed. Meridiane, 1987
- VITRY, Paul: „*La Renaissance des Arts Décoratifs à la fin du XIX-e siècle et au débuts du XX-e siècle*”: În: MICHEL, A. „*Histoire de l'Art*” vol. VIII, partea a III, Paris, 1905.
- B. Articole și periodice
- BALTAZAR, Apcar: „*Spre un stil românesc*”, în VIAȚA ROMÂNEASCĂ, anul III, noiembrie 1908.
- GHICA-BUDEȘTI, Nicolae: „*Încercări de artă decorativă românească*”, în revista ARHITECTURA, anul I, nr. 1, ianuarie-februarie 1906, pp. 38-41
- PAVEL, Amelia: „*Confluențe în gândirea estetică europeană și cea românească la finele sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*”, în SCIA, ser. Artă plastică, t.17 nr. 2, București 1970, pp. 245-247
- TZIGARA-SAMURÇAȘ, Al.: „*Cronica artistică: mobile românești*”, în CONVORBIRI LITERARE, anul XLII, nr. 9, septembrie 1908, pp. 312-316

*

- ANALELE ARHITECTURII ȘI ARTELOR CU CARE SE LEAGĂ, București, 1890-1893.
- ARHITECTURA, București, 1906.
- ARHITECTURA – SCULPTURA – GRAVURA – DECORAȚIA – COMPOZIȚIA. Soc. Arhitecților români, 1916-1944.
- BOABE DE GRĂU, București 1931-1934

PRESA MAGHIARĂ BUCUREȘTEANĂ (1860-1941)¹

Hilda Hencz

Colecțiile incomplete păstrate în București, bibliografiile restrospective parțiale și lacunare, dificultățile legate de cercetarea fondurilor existente în provincie, precum și în bibliotecile particulare sau în arhivele bisericești permit doar o evaluare estimativă a celor aproximativ o sută de titluri de publicații periodice maghiare apărute în București sub formă de ziare, gazete, reviste, calendare și anuare.

Presa studiată oferă o viziune de ansamblu asupra istoriei de aproape un mileniu a maghiarilor din spațiul românesc extracarpatic, în special a celor din București, cu informații prețioase despre organizarea lor religioasă, socială și culturală, eforturile de supraviețuire în diasporă prin biserică și școală. Sunt surprinse totodată și aspecte interesante ale relațiilor româno-maghiare, precum și cauzele obiective sau subiective ale procesului de asimilare.

Putem distinge două mari perioade în viața presei maghiare bucureștene, strâns legate de statutul maghiarimii din spațiul geografic menționat, numit generic și Vechiul Regat Român (Muntenia, Oltenia, Moldova, Bucovina și Dobrogea) și anume, presa apărută până la 1918, perioadă în care maghiarii sunt cetățeni străini și perioada de după Marea Unire, când devin cetățeni români.

Ca cetățeni străini, maghiarii se supun legilor pentru străini în toate domeniile vieții lor sociale, culturale sau religioase; nu au drepturi politice. Interesele lor sunt reprezentate de consulatele austriece, respectiv austro-ungare, răspândite pe întreg teritoriul sus-amintit.

Pentru această perioadă au fost depistate 20 de titluri în fondurile Bibliotecii Academiei Române. Cele mai importante periodice apărute în București sunt:

– *Bukaresti Magyar Közlöny*, săptămânal (15 mai 1860: număr-semnal; 16 iunie-22 dec. 1860 – 27 numere). Redactori: Váradi Ádám (numărul-semnal), pastorul reformat Koós Ferenc (provizoriu) și dr. Oroszhegyi Józsa (de la nr. 12); editor: asociația *Hunnia*.

– *Bukaresti Híradó*, săptămânal (1 oct.1876-3 oct.1885); redactor și proprietar Vándory Lajos. Colecția este incompletă, conține doar 17 numere (nr.18, 1880, nr. 44, 1882 și nr.12-26, 1885); pentru scurt timp, a apărut și în română sub titlul *Gazet/ta de Bucuresci*.

– *Bukaresti Közlöny*, buletin cu apariție bilunară (1884-1885; 1899, serie nouă); redactor: pastorul reformat Bartalus János. Colecția este incompletă (doar nr. 8-12 din 1885 și nr.1-3, 5-7 din 1899). Bartalus încearcă să-i prelungească viața cu o publicație lunară: *Romániai Értésítő* (30 dec. 1899/11 ian. 1900-30 apr./13 mai 1900).

¹ Studiul are la bază comunicările prezentate la Sesiunea științifică a Uniunii Culturale a Maghiarilor din Ardeal, secția bibliotecii (Sf. Gheorghe, 10-11 iunie 1993; Arcuș, 30 iunie 1994); prima comunicare a fost publicată (*Bukaresti magyar sajtó a XIX. században.* = Örökség és fcladat, Sepsiszentgyörgy, 1995, p. 112-139).

– *Bukaresti Magyar Képes Naptár* (1890), calendarul ilustrat al maghiarilor din București, tipărit la Brașov în 1889; redactor și editor: Veress Endre².

– *Romániai Magyar Néplap*, săptămânal (7 ian.- 30 dec.1900). Redactor: preotul catolic Bálinth János, iar de la nr. 38: Rákosy Gerő.

– *Bukaresti Magyar Újság*, săptămânal (18 nov./1 dec.1901 numărul-semnal; 5 ian.1902 – 1 iulie 1908). Redactor șef și proprietar Bálinth János, redactor responsabil Kertész József (iunie-aug.1903); redactor și proprietar Poliány Zoltán din august 1903; din 1905 (nr. 27) apare bisăptămânal; totalizează 513 numere.

– *Romániai Magyar Újság*, bisăptămânal (12 dec.1908-27 aug.1916). Redactor șef: Székely Béla, redactor responsabil Szócs Géza. Lipsesc anii 1914-1915; totalizează 600 numere.

– *Romániai Magyarok Nagy Képes Naptára* (1905-1916), marele calendar ilustrat al maghiarilor din România se tipărește la Budapesta. Redactor și proprietar: Poliány Zoltán³. Lipsesc anii 1905, 1906, 1909,1910, 1912, 1913.

Valoare documentară aparte are și săptămânalul redactat de Feleky József: *Bukaresti Magyar Hírlap* (5 mai-3 nov. 1918 – 27 numere); este singurul periodic maghiar, cu o existență efemeră de altfel, apărut după intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei, și anume, după Pacea de la Buftea (5/18 martie 1918), când se mai spera în reluarea unei vieți normale și redeschiderea școlilor.

Publicații mai puțin importante sunt: *Missiói Lapok*, „primul buletin al misiunii protestante maghiare” (1866-1867; nr. 1 apare la București, iar celelalte 4 la Galați), având ca proprietar și redactor pe pastorul reformat Czelder Márton; anuarul Societății Maghiare (*A Bukaresti Magyar Társulat Értesítője*: apare din 1883; colecția studiată cuprinde anii 1885, 1895-1897, 1899; continuă să apară și după 1900); dărilor de seamă periodice, începând din 1894, ale asociației catolice caritative pentru ajutorarea copiilor (asociație înființată în 1886): *A Bukaresti Magyar Kath. Segélyező-Egyesület működésének kimutatása*, cu redacția la parohia Bărăția. Mai pot fi menționate săptămânalul lui Saier Németh Ignác: *Romániai Hírlap* (17 dec.1907-18 dec. 1910; lipsește anul 1907; totalizează 177 numere), două săptămânale catolice: *Szent István Király* (1910-1911) și *Magyarok Vasárnapja* (1913-1914), ambele având ca redactor pe (Nemes) Tóth Zsigmond, precum și o gazetă bilunară reformată: *A Jó Pásztor* (1910-1911), redactată de pastorul Márton Árpád.

Surse secundare semnalează existența din 1878 a dărilor de seamă periodice ale comunității reformate din București, urmate din 1899 de un anuar⁴; apar și anuare ale asociației catolice Regele Ștefan cel Sfânt sau ale asociației femeilor protestante.

² Veress Endre (1868-1953), istoric de marcă, fiul ing. Veress Sándor. Studii: școala maghiară din București, apoi la Cluj și Viena. În 1892 familia sa se mută la Cluj; spre sfârșitul vieții se stabilește la Pécs, Ungaria.

³ În 1908 părăsește România, dar calendarul continuă să apară; ultimii ani nu precizează numele redactorului.

⁴ Singurul număr depistat din *A Bukaresti Református Egyházközség Értesítője* este din 1925/26.

Ce caută maghiarii în regiunile transcarpatice românești, cu precădere în București și în ce împrejurări a apărut presa maghiară în urmă cu aproape 150 de ani?⁵

Prezența maghiarilor în țările române are cauze religioase, politice și economice⁶. Primele atestări datează din 1093 și sunt legate de misiunile de catolicizare ale regelui ungar Ladislau cel Sfânt. Alte documente vorbesc despre dominicanul Magyar Pál (ulterior beatificat), profesor de drept la Universitatea din Bologna, care pleacă după 1221 într-o misiune de catolicizare a cumanilor din Moldova. Aici (re)înființează episcopia cumană, condusă de Teodoric, subordonat arhiepiscopiei din Strigoniu (Esztergom); în 1241 Magyar Pál este ucis de tătari. Misionarii maghiari se întâlnesc și în Muntenia; înființează mai multe mănăstiri, numite bărății, una dintre ele aflându-se în București. Abia în 1626 misiunile catolice din țările române sunt preluate de Congregația de Propaganda Fide, condusă de minorii italieni, iar maghiarii sunt marginalizați.

Primii protestanți maghiari apar tot în Moldova, și anume husiții, între 1432/39; se pare că ei sunt cei care dau denumirea orașului Huși. Doi dintre predicatori, pomeniți doar în Codexul münchenez, sunt Pécsi Tamás și Újlaki Bálint (cu primele încercări de traducere a Bibliei). Prigoniți de papă, husiții se convertesc mai târziu la calvinism; în 1861 mai trăiau șapte familii în Sascut. Abia în sec. XX trec la catolicism și se românizează. O altă comunitate protestantă importantă se înființează în 1786 la Măneuți, jud Rădăuți sub Imperiul Habsburgic, având școală maghiară din 1834.

Maghiarii, în special secuii, vin valuri-valuri în țările române și în urma conflictelor cu principii transilvani sau cu Casa de Habsburg (de ex. uciderea în masă a secuilor în 1764); rămân deja legendare luptele curuților din sec. XVII-XVIII, și mai ales răscoala condusă de principele Rákóczi Francisc II (1703/11) care aduc și ele alte valuri de refugiați⁷.

În același timp, orașul București este un loc de popas important spre Constantinopol pentru negustori, iar meseriașii din Țara Bârsei și din secuime sunt atrași de posibilitatea de câștig, găsindu-și ușor de lucru. Cei câțiva intelectuali maghiari ajunși în Principate, majoritatea artiști sau medici (Barabás Miklós, Wallenstein Károly, Chladek Antal, dr. Fialla Lajos etc.), își pun talentul și pricepera în slujba românilor, pictorul C.D. Rosenthal jertfindu-și chiar viața⁸. Un destin mai aparte are pictorul Szathmári Pap Károly⁹.

⁵ Abordarea istorică face trimiteri și la scria de 82 de articole publicate de Nagy Sándor în *Egyházi Újság* între 1931/35, sub titlul *A regáti kérdés* și continuată cu alte 9 părți în 1939, sub titlul *A bukaresti magyarország szervezeti kérdése*. Deoarece colecția studiată nu are anii 1931/32, adică primele 48 părți, trimiterile bibliografice se fac la studiul republicat în volum (Nagy Sándor: *A regáti magyarország*, Kolozsvár – Sopron, 2000, p. 17-284).

⁶ Márki Sándor: *A magyar missziók kezdete*. = *Bukaresti Magyar Képes Naptár*, 1890, p. 21-24; Nagy Sándor, op.cit., p. 20, 112, 113, 139, 140, 160, 213-223.

⁷ Unii autori (Nagy Sándor și Beck György) atribuie înființarea comunității protestante din București unor ofițeri curuți, și anume Décsey și Makray (1690) și Bercsényi (1717) – cel care dă și numele de *Berceni* localității în care își stabilește tabăra. Referiri la disputa dintre maghiari și germani asupra întâietății construirii primei case de rugăciune/biserică protestantă în mahalaua Stejarului, la Fântâna Boului (azi Piața Palatului) se găsesc și în însemnările lui Ürmösy Sándor din 1843 (cf. George Potra, *Bucureștii văzuți de călători străini*, 1992, p. 184).

⁸ Cf. Árvay Árpád: *Pilda precursorilor*. În rom. de Gelu Păteanu, București, Kriterion, 1975.

⁹ Szathmári Pap Károly (1812-1887), pictor și fotograf, primul fotoreporter de război, coproprietar din 1858 al unei tipografii și editor al rev. *Ilustrațiunea* (1860/61); din 1863 devine fotograf al Curții domnești/regale.

Numărul ungarilor din București devine destul de însemnat, de vreme ce pastorul reformat Sükei Imre, separându-se de sașii lutherani, înființează *prima comunitatea reformată maghiară din București* la 2/14 mai 1815¹⁰. Această dată este considerată ca fiind și *începutul învățământului în limba maghiară*; lecțiile se desfășurau la locuința preotului, lucru obișnuit la acea vreme, iar preotul avea și pregătire de învățător sau de cantor. Limba de cult, ca și limba de predare este limba maternă, deci maghiara, conform dogmei înscrise în Catehismul de la Heidelberg, precum și în Crezul helvet sau în învățăturile lui Calvin. Până la moartea sa în 1849, Sükei va face lungi peregrinări în vederea adunării fondurilor necesare pentru școală și biserică. În 1819, cumpără de la prințul Iordache Filipescu cu suma de 2650 de piaștri o casă și terenul aferent din mahalaua Fântâna Boului (azi Piața Palatului), peste drum de biserică lutherană. Abia în 1821 începe construcția concomitentă a bisericii de lemn și a școlii. Sükei face concesiile ritului ortodox: pe turnul bisericii se afla o cruce, iar în biserică – altar, lumânări și o pictură cu Christos răstignit, elemente străine ritului reformat. Potrivit obiceiurilor de atunci, lângă biserică se afla și cimitirul în care își va dormi somnul de veci și Sükei, lăsând bisericii o avere de 2000 de galbeni. După schimbarea legislației românești privitoare la amplasarea cimitirelor, reformații cumpără 15 pogoane de teren pentru un nou cimitir pe Calea Giulești, cimitir sfințit pe 4/16 ianuarie 1853. Aici este înmormântată în 1857 Vass Susanna, mama pictorului Szathmári.

Înfrângerea revoluției maghiare din 1848 aduce un nou val de refugiați în țările române. De data aceasta vin și mulți intelectuali, unii având deja o activitate publicistică, astfel încât se va înfiripa în câțiva ani o viață culturală și socială înfloritoare, creându-se totodată premisele necesare apariției presei maghiare. Emigrația honvezilor, mulți stabiliți în București pentru a fi mai aproape de țară, în speranța continuării luptei pentru libertate, revitalizează viața maghiarimii și-i dau un nou conținut.

De această perioadă efervescentă este legat numele pastorului reformat Koós Ferenc (1828-1905), fost honved al lui Bem. După cum observa peste opt decenii pastorul Nagy Sándor, sufletul său geamăn, „a schimbat din rădăcini înfățișarea societății maghiare de aici, a ridicat nivelul întregii sale vieți și a umplut-o cu conștiință națională”, devenind un adevărat simbol pentru toți maghiarii din spațiul românesc extracarpatic. Koós a avut discernământul necesar să selecteze ideile bune sugerate de alți conaționali, în general dezbinați sau nepăsători, a știut să le pună în practică, a insuflat sentimente de solidaritate umană, dragoste de țară și mândrie națională; a stat alături de el, încă de la început, pictorul Szathmári Pap Károly.

Numit în București la 1 aprilie 1855 de către Consiliul Superior al Eparhiei Reformate din Ardeal, Koós ține prima slujbă în Duminica Floriilor. Ajutat de câțiva intelectuali sau foști honvezi, precum și cu entuziasmul celor 27 de ani, pune bazele primelor asociații culturale, caritative și profesionale, construiește o școală, editează și redactează prima gazetă maghiară din București; și totul în primii cinci ani de la venirea sa în București; după câțiva ani, ridică și o nouă biserică.

¹⁰ Bartalus János: *A bukaresti ev. egyház rövid története.* = *Bukaresti Magyar Képés Naptár*, 1890, p. 6-20; Kertész József: *A bukaresti ev. református iskola története.* = *Bukaresti Magyar Újság*, nr. 66, 1905; Nagy Sándor, *op. cit.*, p. 75-76, 113, 177-180.

Principiile după care s-a condus au caracterizat majoritatea reprezentanților unguri din spațiul extracarpatic: recunoștință față de ospitalitatea statului român, loialitate și respect față de legile și tradițiile poporului român, dar și hotărârea de a-și păstra limba, religia și propriile tradiții naționale, deci păstrarea identității naționale.

Sosit în București, constată că maghiarii de aici vorbeau deja o limbă atât de ciudată încât abia o putea înțelege; frunțașii bisericii reformate erau căsătoriți cu nemțoaice, iar copiii lor nu mai știau maghiara. Își dă seama că școala este o prioritate: dacă nu va avea grijă de școală, va pieri maghiarimea de aici¹¹. De aceea, încă din 1856 construiește, cu 1650 de piaștri, tot lângă biserica lui Sükei, o nouă școală cu o sală de clasă având capacitatea de 60-70 de elevi, pe strada Calvin¹². Limba română se predă prima dată în 1858 de către un învățător român, apoi Koós însuși predă limba română pe care o cunoștea din copilărie.

Înființarea unei societăți nu era lipsită de anumite riscuri: Consulatul austriac controla atent activitatea supușilor săi. De aceea ia naștere mai întâi o asociație de lectură pe lângă biblioteca școlii reformate, apoi o asociație corală și în sfârșit, după modelul cazinoului maghiar din Constantinopol, ia naștere pe 26 oct./7 nov. 1857 asociația culturală *Hunnia*, având ca președinte pe Koós. De-a lungul deceniilor apar zeci de asociații în București și în câteva orașe din provincie: asociația de ajutorare în caz de deces (1864), asociația de lectură a meseriașilor (1865), asociația austro-ungară (1882), asociațiile femeilor protestante și catolice, asociații corale etc. *Hunnia* are primul sediu în Piața Episcopiei (pe locul Ateneului de azi); își schimbă sediul de opt ori în 12 ani, până când, din 1873 ia denumirea de Societatea Maghiară din București (*Bukaresti Magyar Társulat*) și devine proprietara clădirii cumpărate cu 31.185 piaștri din str. Zalomit nr. 6 (azi, Casa de cultură *Petőfi*, clădire retrocedată în 1998). Clădirea dispune de bibliotecă, sală de lectură și de biliard, sală de festivități (din 1887) și un restaurant cu grădină. Societatea publică și un anuar din 1883, dar informații despre activitatea sa se găsesc în aproape toate publicațiile maghiare din București.

În cadrul *Hunniei*, Koós inaugurează cursurile pentru ucenici, ține conferințe despre istoria maghiarilor, organizează seri de muzică și poezie, întreține legături cu mari personalități ale vieții culturale din Cluj și Pesta.

Sosise momentul potrivit pentru publicarea unei gazete; ideea exista de mai mult timp. Inițiativa îi aparține însă lui Váradi Ádám, care dorește să devină redactor și îi propune lui Koós, ca președinte al *Hunniei*, să fie editorul noii publicații. Astfel, presa din Ardeal începe o campanie de sprijin financiar și de atragere a abonaților. Deși rezultatele nu sunt prea încurajatoare, la 15 mai 1860 apare numărul-semnal din *Bukaresti Magyar Közlöny*, primul periodic editat de maghiarimea din București și totodată prima gazetă în limba maghiară apărută în străinătate în afara granițelor Imperiului Habsburgic.

¹¹ Unele date sunt extrase din lucrarea sa autobiografică, tipărită în 600 de exemplare și existentă doar în colecții particulare: *Életem és emlékeim*, Brassó, 1890, 338 p. (I); 502 p. (II); a fost retipărită fragmentar, cu informații restrictive și cu o introducere de Beke György, în 1971, la editura Kriterion din București.

¹² Clădire demolată în 1889, prin sistematizarea străzilor; atunci str. Calvin devine Știrbei Vodă.

După apariția acestui număr, Váradi părăsește brusc țara, iar următorul redactor, dr. Oroszhegyi, este numit medic la Focșani, de unde trimite totuși cu regularitate articole; însă toată răspunderea pentru apariția publicației îi revine lui Koós. Szathmári îi înzestreaază mai târziu cu o tipografie cu litere maghiare.

Caseta redacțională precizează scopul revistei: o punte de legătură între țara-mamă și maghiarii risipiți prin alte țări, cunoașterea istoriei și legislației din Principatele Române, dar și un îndrumător politic pentru înfrățirea națiunilor, în special a maghiarilor și a ungarilor.

Primele trei numere se tipăresc în 300 de exemplare, iar în august, numărul lor ajunge la 450. Scrisorile primite dau o imagine asupra ariei de răspândire a maghiarimii în spațiul extracarpatic românesc: de la Turnu Severin la Călărași sau Botoșani; zeci de numere sunt trimise ceangăilor din Moldova, iar alte numere ajung în Ardeal, în Ungaria, la Viena și chiar la Paris. Apariția gazetei este salutăată chiar de *Telegraful* din Sibiu, dar nu și de o gazetă din Augsburg, care vede în ea un pericol.

Un eveniment cultural de seamă pentru această perioadă, relatat pe larg în gazetă (nr.1-9), este turneul întreprins la București de către Havi Mihály, directorul Teatrului din Cluj, la chemarea *Hunniei*. Timp de două luni, pe o căldură sufocantă, maghiarimea asistă la spectacole de operă și balet. Primul spectacol prezentat este opera maghiară *Hunyadi László*; cântă de asemenea celebra cântăreață de la Pesta, Hollóssy Kornélia. Succesul trupei este atât de mare, încât până și lăutarii cântau marșurile lui Rákóczi și Hunyadi, iar cronicarul muzical constată cu mândrie că maghiarii au devenit „subiecte demne de respect și dragoste în fața străinilor”¹³.

Gazeta oferă date și despre școlile străinilor din București. Școala maghiară calvină are deja 74 de elevi, în timp ce școala evanghelică germană are 231 de elevi și zece învățători și, printre alte discipline, se predă italiana și franceza, ca limbi străine; există și o instituție pentru pregătirea diaconeselor. E drept că sunt admiși și elevi maghiari, cu condiția ca „nur Ungarisch nicht sprechen”. Dar cea mai bine organizată școală confesională străină este Institutul domnișoarelor engleze, „splendidă mănăstire” având și internat, înființat în 1855¹⁴ de către monsegniorul Parsi (azi, str. Pitar Moș nr. 7-13, sediul unor instituții aparținând Ministerului Educației, Ministerului Sănătății etc.). Se predă germana, franceza, engleza, româna, religia, istoria universală etc. de către 20 de învățătoare și facultativ, chiar maghiara.

Destinul dramatic al ceangăilor din Moldova este relatat încă din numărul-semnal, prin publicarea unui fragment din jurnalul lui Jernei János. Misionarii catolici italieni aplică pedepse scandaloase celor care vorbesc maghiara: biciul și bâta, sau amenzi, acolo unde batjocura sau poruncile nu au succes.

Gazeta publică acte legislative care interesează pe maghiari (dreptul de proprietate al străinilor, dreptul la cetățenie), momente din viața politică sub domnia lui Cuza, date despre istoria și cultura românească (intemeierea orașului București, legenda Meșterului Manole, Gheorghe Lazăr etc.). Deoarece uneori traduce articolele, G.M. Bossueceanu,

¹³ „becsülés és szeretet tárgyai lettünk az idegenek előtt”.

¹⁴ Cunoscut și sub denumirea de Institut anglican, a fost înființat în 1852; primul său sediu era pe Calea Călărașilor.

redactorul foii *Secolul*, îl solicită să facă mai multe traduceri. Acesta se vede nevoit să-l refuze, deoarece nu cunoaște suficient „dulcea limbă română”; sugerează însă tipărirea unor manuale și dicționare, care ar putea ajuta la înfrățirea celor două nații. Maghiarii sunt gata să acopere costurile tiparului. „Dați-ne ocazia, încheie Koós, să vă dovedim că maghiarii, iubind nația română, le place a cunoaște și limba lor”.

În ciuda prezentării unor relații amicale dintre cele două nații, rănilor revoluției din 1848, când s-au aflat pe baricade opuse, nu s-au închis. Frustrările se manifestă în acuzații și atacuri reciproce. E posibil ca antimaghiarismul din gazetele românești să fi fost provocate și de articolele lui Oroszhegyi, care face referiri la Garibaldi și la Kossuth, exilat în Italia, astfel încât *Naționalul* vorbește despre „planurile diabolice ale maghiarilor”. Apar polemici și cu C. Bolliac sau G. Barițiu. Concomitent, gazeta lui Koós este atacată de ziarele austriece, precum și de ziarul *Românul*. Curând autoritățile habsburgice nu mai acceptă abonamentele, iar Koós primește un avertisment de la poliție; condiția de a plăti o cauțiune de 5000 de piaștri pentru prelungirea autorizației de tipărire nu poate fi satisfăcută de *Hunnia*, iar gazeta își încetează apariția.

De numele lui Koós se leagă și construirea unui biserici din zid după planurile arh. Enderle Károly. Astfel, biserica de lemn a lui Sükei este dărâmată, iar pe 25 martie 1863, doamna Elena Cuza, în prezența consulului austriac Carol Eder și a comunității maghiare, pune piatra de temelie a noii biserici. Sfințită în ziua de Crăciun a anului 1864, biserica este terminată abia în octombrie 1866; pe turnul bisericii strălucea, pentru prima oară, steaua reformată. Clopotele fuseseră cumpărate deja din 1857, iar orga, mai târziu, în 1880, de preotul Gyárfás Albert.

Ultimul an din activitatea lui Koós la București este umbrat de un scandal provocat de Czelder Márton în sânul bisericii reformate. Trimis în 1861 ca preot misionar pentru Muntenia și Moldova, el reușește doar în câțiva ani să construiască școli și biserici la Pitești, Ploiești, Galați, Buzău, Brăila, Sascut și Focșani și să înființeze comunități reformate la Târgoviște, Câmpina, Văleni și Călărași, după cum aflăm din buletinul pe care îl editează între 1866/67. Inițial s-a aflat în relații cordiale cu Koós, în gazeta căruia publică o poezie. Măcinat de dorința de a deveni episcop, hotărăște ruperea de biserica din Ardeal și, prin suspendarea lui Koós pentru vini imaginare, ocupă postul acestuia. Deși Sinodul bisericii reformate din Ardeal anulează hotărârile lui Czelder, Koós va părăsi pentru totdeauna Bucureștii în 1869, constatând cu durere în amintirile sale, că pentru tot ce a făcut, răsplata a fost „coroana de spini și toiagul de cerșetor”.

Urmează o perioadă de câțiva ani tulburi în viața bisericii reformate din București. După lungi dezbateri și având aprobarea Conventului reformat ungar încă din 1773, se înființează în 1887 *Eparhia misiunii reformate pentru România*; preotul paroh din București, Bartalus János la acea dată, primește rangul de protopop și coordonează eclesiile din provincie. O singură biserică se mai clădește în București până la primul război mondial, și anume în 1909, la Cimitirul calvin, pastor fiind Márton Árpád; inscripția de pe zidul bisericii stă și acum mărturie.

Se continuă și construirea a două clădiri cu etaj pentru școală lângă biserica lui Koós (1875 și 1889), având în total cinci săli de clasă, precum și locuințele învățătorilor și ale preoților, astfel încât la sfârșitul secolului aici învățau 160 de elevi. Societatea

Maghiară își va înscrie în statut înființarea unei singure școli pentru toți elevii maghiari din București; se renunță însă repede la această idee, deoarece era imposibilă asigurarea unei clădiri corespunzătoare pentru cei cca 500 de elevi.

După Legea învățământului a lui Cuza (1864) și Legea învățământului privat (1894), statul român încearcă să reglementeze mai strict folosirea manualelor școlare străine în școlile particulare, chiar dacă și până acum Ministerul publica periodic lista manualelor și a autorilor aprobați sau interziși. Deoarece nu existau manuale întocmite de maghiarii din România, biserica reformată inițiază un concurs de alcătuire a lor. Autorii au obligația să respecte anumite cerințe legate de conținutul lecțiilor din manualele de citire, istorie, geografie și muzică în vederea eliminării tendințelor șovine: „nu ca să facem români din copiii maghiari, ci să formăm cetățeni care să respecte instituțiile și trecutul țării în care trăiesc”, precizează decizia ministerială.

Problema loialității maghiarilor față de statul român provoacă destule atacuri din partea presei românești; se contestă chiar dreptul maghiarilor de a avea școli confesionale. Trecuse deja momentul festiv al încoronării regelui Carol I, relatat cu mult entuziasm atât de pastorul Gyárfás Albert, cât și de ing. Veress Sándor; cel care și-a închinat întreaga viață relațiilor de prietenie româno-maghiare și a fost decorat de Carol I cu medalia *Coroana României*¹⁵. Primiți de rege, acesta le urează: „Doresc ca maghiarii să trăiască totdeauna în pace printre noi și să se bucure de acele libertăți care întruchipează puterea poporului român”¹⁶. Atunci au străbătut Calea Victoriei cu făclii aprinse, cântând marșul lui Rákóczi, acompaniați de fanfara militară.

În același an 1881, a fost decorat de Carol I și ziaristul Vándory Lajos, redactor la *Bukaresti Híradó*; decorația i-a fost înmănată chiar de fostul prieten al pictorului Rosenthal, C.A. Rosetti, ministru interimar de externe, redactorul și proprietarul gazetei *Românul*. Colecția publicației maghiare fiind extrem de lacunară nu putem ști amploarea polemicilor, în special cu *Românul*, dar Vándory, rememorând etichetările făcute la adresa maghiarilor („vandali, sălbatici, fără inimă, incapabili de cultură”) și a Ungariei („o țară barbară”), își afirmă loialitatea față de statul român: „noi, maghiarii care trăim aici în România, respectăm legile și instituțiile române, învățăm limba română, ne bucurăm de bucuriile României și împărtășim în mod sincer și nefericirile ei” și „îndrăznesc să afirm că noi, maghiarii iubim și respectăm mai mult România decât mulți limbuți români care trăiesc pe spinarea poporului român”¹⁷.

O situație îngrijorătoare care frământă guvernul ungar, dar și intelectualitatea este emigrarea în masă, în special a secuilor. Amploarea acestui fenomen îl determină pe cunoscutul scriitor maghiar, Benedek Elek, să adreseze un apel fetelor din secuime să

¹⁵ Articolul lui Gyárfás a apărut abia în Calendarul redactat de Veress Endre (1890). Mormântul lui Veress Sándor (1828/84) se află la Cimitirul Calvin din București.

¹⁶ *Bukaresti Híradó*, nr. 12, 1882 („Kivánom, hogy a magyarok mindig békében éljenek közöttünk, s élvezzék azon szabadságokat, amelyek a román nép erejét képezik”).

¹⁷ Idem, nr. 16, 18, 1885 („vandál, vad, szívtelen, a műveltségre képtelen”; „egy barbár ország”; „mi itt Romániában élő magyarok tiszteljük a román intézményeket és törvényeket, megtanuljuk a román nyelvet, örvendünk, ha Romániát öröm éri és a legőszintebben veszünk részt Románia balsorsában is”; „merem állítani, hogy mi magyarok jobban szeretjük és tiszteljük Romániát, mint sok szájkaskodó, a román nemzet testén élősködő román”).

nu se lase atrase de mirajul unui inexistent pământ al fĂgăduinței; o mare rĂspundere revine ĂnsĂ guvernului ungar, care ar trebui „acasĂ, pe pĂmĂntul lor sĂ le facem posibilĂ existența”. La sfĂrșitul sec. XIX, datele statistice consemneazĂ un numĂr de peste 31 de mii de secui emigrați, fĂrĂ a se cunoaște numĂrul celor plecați ilegal. Numai Ăn luna februarie 1900, Ungaria a eliberat peste 15 mii de pașapoarte, majoritatea pentru America, dar și 2357 pentru RomĂnia. FĂrĂ prelungirea vizei, majoritatea, oameni foarte sĂraci, Ăși pierde cetĂtenia dupĂ 10 ani. Taxa de vizĂ costĂ ĂnsĂ; și mai mult costa acordarea cetĂteniei, Ăn afarĂ de faptul cĂ dura foarte mult timp. Chiar se spunea cĂ Ăn RomĂnia cetĂtenia se obține mai greu decĂt primul milion. Puțini maghiari primesc cetĂtenie, unul dintre aceștia fiind SzathmĂri Pap KĂroly, dupĂ cum se anunțĂ Ăn *Bukaresti Híradó* (nr. 18, 1880).

MeritĂ subliniat faptul cĂ o bunĂ parte dintre publicațiile apĂrute Ăn sec. XIX sunt redactate de preoți, cĂțiva cu certe talente de ziariști: Koós, Bartalus și BĂlinth. Prin semnificație și conținut un loc aparte ocupĂ atĂt prima publicație maghiarĂ (*Bukaresti Magyar Kozlony*), cĂt și calendarul lui Veress Endre (*Bukaresti Magyar Képes Naptár*, 1890). Veress colecționa toate publicațiile maghiare apĂrute Ăn București; la data respectivĂ avea deja 120 numere de periodice și alte 75 titluri de publicații, majoritatea cuvĂntĂri festive, dar și regulamentele diverselor asociații maghiare. Ăn acest calendar semneazĂ sau sunt evocate cele mai pregnante personalități ale maghiarimii bucureștene din acea vreme. CĂteva au fost deja amintite: ing. Veress SĂndor și fiul, Koós Ferenc și Bartalus JĂnos; lor li se alĂturĂ și medicul Fialla Lajos (fondatorul Crucii Roșii și colaborator al dr. Carol Davila). Un loc cu totul aparte ocupĂ SĂndor József, cu mesajul cĂruia se deschide volumul; poate nu ĂntĂmplĂtor, acest mesaj are un motto luat tocmai de la C.A. Rosetti: „Mi-am iubit neamul, n-am urĂt pe nimeni”. SĂndor József se naște Ăn 1853 la București unde frecventeazĂ școala maghiarĂ; trimis ca bursier la Colegiul din Aiud, Ăși continuĂ studiile la Budapesta și Cluj. ColaboreazĂ la gazeta *Kolozsvári Kozlony* Ăn care va publica, la 25 dec. 1885, prima traducere Ăn maghiarĂ a unei poezii eminesciene: *AtĂt de fragedĂ* (sub titlul *Cseresznyefa fehér virága*). Tot Ăn 1885 este ales secretar al *SocietĂții culturale maghiare din Ardeal* (EMKE). Va face carierĂ politicĂ, fiind ales Ăn Parlamentul ungar (1896-1905). Fondator și președinte al Partidului Național Maghiar (1918/21), devine deputat Ăn Parlamentul RomĂniei (1922/26) și senator din 1926; este și curatorul eparhiei bisericilor reformate din Regat. Moare Ăn 1945 (?) la Cluj¹⁸.

Ăn Calendarul lui Veress apare pentru prima datĂ fotografia, devenitĂ emblematicĂ, a bisericii lui Koós – fĂcutĂ de MĂndy Ferenc, succesorul lui SzathmĂri Ăn funcția de fotograf al Casei Regale.

Deși spiritul polemic n-a lipsit nici la fețele bisericesti, odatĂ cu apariția ziariștilor profesioniști, presa maghiarĂ Ăncepe sĂ primeascĂ o altĂ ĂnfĂțișare. Cu aceștia intrĂ Ăn conflict Bartalus JĂnos, pastorul bisericii reformate (oct. 1881-1901). O bunĂ perioadĂ de timp el este și președintele SocietĂții Maghiare, precum și redactorul a douĂ publicații editate de Societate. Societatea are o existență agitatĂ sub președinția lui Bartalus JĂnos.

¹⁸ Parlamentar fiind, este supus unor atacuri virulente din partea presei romĂne și va trebui sĂ demonstreze cĂ nu este patron de bordel.

Unele neplăceri sunt de ordin financiar, legate de plata anuală a unei taxe pentru inscripțiile bilingve, iar mai târziu, în 1899, izbucnește un scandal pricinuit de excluderea unor membri. În loc să aplaneze conflictul, Bartalus își atacă adversarii în ziarul său și cere autorităților române expulzarea acestora. Unul dintre adversari este Saier Németh Ignác, care va edita mai târziu săptămânalul de scandal *Romániai Hírlap* (1907/10).

Bartalus intră în conflict și cu ziaristul Vándory, considerând gazeta acestuia o foaie de scandal prin știrile senzaționale pe care le publică. Apare un portret deloc măgulitor al acestor ziariști: „oameni de nimic, îndeobște pierde-vară, haimanale, care au oroare de orice muncă mai grea și mai pretențioasă”, care practică șantajul și înșelăciunea, iar cuvintele mari ca „țară, neam, biserică sunt doar șarlatanii”¹⁹. Bartalus vede un rival de temut și în preotul catolic Bálinth János. Temerile sale se vor adevăra curând: în 1899, Bálinth îi va lua locul la conducerea Societății, iar maniera de a face ziaristică a lui Vándory va fi continuată chiar de Bálinth, dar mai ales în secolul următor. Conținutul presei devine mult mai bogat și mai variat, predominând relatările despre evenimentele din Ardeal și Ungaria.

Astfel, până la intrarea României în primul război mondial, presa maghiară va cunoaște o înflorire fără precedent; la fel școlile și bisericile maghiare din spațiul extracarpatic; de data aceasta comunitatea catolică va ocupa primul loc.

Două titluri *Bukaresti Magyar Újság* și *Romániai Magyar Újság* realizează o continuitate în timp de cca 15 ani (dec.1901-aug.1916), însumând peste 1100 de numere. Apar informații despre viața social-culturală și religioasă a maghiarilor din spațiul extracarpatic românesc, precum și date exacte cu privire la construirea școlilor și bisericilor, numărul de elevi și învățători etc. Marele Calendar ilustrat al lui Poliány Zoltán, *Romániai Magyarok Nagy Képes Naptára*, apărut timp de 12 ani (1905-1916), completează aceste date prin fotografiile acestor clădiri din Vechiul Regat Român, precum și cu lungi liste de preoți, învățători și elevi. Aceste fotografii, de o valoare documentară excepțională, constituie uneori unica sursă de identificare a imobilelor respective. Deși des atecat în presa română, inclusiv de Spiru Haret (*Școala naționalistă*, 1907), calendarul prezintă elogios atât Casa Regală, cât și pe români.

Numărul exact al maghiarilor din Regat nu este cunoscut; statisticile îi menționează ca supuși austro-ungari. Oricum, emigrația secuilor scăzuse și se știa că maghiarii erau mai mulți decât austriecii. O statistică din 1903 despre populației României, care înregistrează ca străini doar pe cei cu pașapoarte, dă cifra de 104.108 supuși austro-ungari. Cel puțin jumătate trebuie să fi fost maghiari și mai mult de jumătate din maghiari trăiau în București; ceangăii deveniseră deja cetățeni români după Unirea Principatelor.

Problema dezvoltării rețelei de școli se pune tot mai insistent la începutul secolului, făcându-se comparații și cu celelalte comunități de străini, mai puțin numeroase, dar cu școli înfloritoare: germanii, francezii, evreii etc. Reglementările statului român privind funcționarea acestor școli deveniseră și ele mai ferme, în special în timpul ministeriatelor lui Spiru Haret. Aceste școli erau obligate să aibă autorizație de funcționare, programe

¹⁹ *Bukaresti Közöny*, nr. 8, 11, 1885 („scmmi emberck, a legtöbb csetben naplopók, csavargók, kik irtoznak minden nchczebb és több kitarást igénylő munkától”; „haza, nemzet, egyház csak szemfényvesztés”).

și manuale școlare aprobate de statul român; predarea limbii române, apoi a istoriei și geografiei României deveniseră obligatorii, precum și întocmirea actelor administrative în limba română etc.; în 1903, Haret introduce și obligativitatea intonării imnului regal, includerea de cântece și recitări în limba română cu ocazia sărbătorilor naționale românești și la serbările școlare.

Școlile maghiare erau controlate și de forurile superioare ale celor două confesiuni: Biserica reformată din Ardeal (Conventul reformat ungar pentru o perioadă foarte scurtă), printr-un protopop-inspector școlar și Arhiepiscopia catolică de București, printr-un inspector pentru școlilor germane și maghiare din România, în persoana unui prelat papal.

Reformații, potrivit deja unei tradiții de decenii, continuă dezvoltarea rețelei școlare. Deocamdată închiriază în 1902 o clădire tot pe str. Știrbei Vodă nr. 36 pentru școala reformată de fete. Abia în mai 1905 se dă în folosință noua clădire cu un etaj și cinci săli de clasă din str. Sf. Voievozi nr.50 (azi nr.52-54, sediul Centrului de perfecționare, consultanță și management pentru comerț internațional). Aici, în nov. 1907 se va deschide și o grădiniță, (unde, preluând obiceiul introdus la grădinița catolică, copiii primesc gratuit o cană de lapte și o bucată de pâine), iar din 1909, prin extinderea construcției, clădirea devine și sediul protopopiatului reformat, asigurând locuințe și pentru cadrele didactice. Tot în 1909 se înființează o școală de croitorie de 3 ani.

Se extinde și rețeaua școlilor reformate de băieți. În 1906 se deschide școala din str. Sf. Ștefan nr. 34 (azi nr. 24, sediul Facultății de Științe Politice a Universității București); are 6 săli de clasă și două locuințe pentru învățători. În 1909 se deschide cantina și sala de sport, iar grădinița abia în 1911, într-o clădire închiriată pe str. Popa Soare nr. 29.

Ultima statistică pentru școlile reformate din Regat pe anul școlar 1913/14 înregistrează un total de 543 de elevi: 458 în București și 85 în provincie (Ploiești, Brăila și Pitești).

Comunitatea catolică maghiară din București are o istorie diferită de cea reformată. Deși aveau activități comune cu ceilalți maghiari încă de la apariția *Hunniei*, pivotul vieții lor spirituale era la Biserica Bărăției. Abia din 1886 încep să-și înființeze asociații caritative sau culturale proprii. Călugărul franciscan Bálinth János, devenit preot la Bărăția (1898-1903), joacă un rol crucial în viața comunității și pune bazele înfloririi uimitoare a acesteia în perioada următoare. Este redactorul a două gazete și autorul unui volum omagial dedicat lui Ștefan cel Sfânt, rege apostolic din dinastia Arpadiană al cărui cult îl inițiază și de la încoronarea căruia se împlineau 9 secole; asociația cu același nume a fost înființată tot de el în 1900. Anul 1903 marchează alte două evenimente în viața catolicilor maghiari. Unul se referă la înființarea în 15 noiembrie a *comunității catolice maghiare independente* din Vechiul Regat, prin care maghiarii încetează să constituie doar o filială a celei germane. Președinte este ales ziaristul Poliány²⁰, scopul său declarat fiind construirea unor noi școli și a unei biserici în care să apară chipurile sfinților maghiari. Îndrumătorul lor spiritual este Nemes Tóth Zsigmond. Alt eveniment

²⁰ În 1907 va fi ales președinte al Societății Maghiare din București.

este legat de sprijinul masiv oferit de două organizații din Budapesta: Societatea Sf. Ladislau (*Szent László Társulat*) și asociația Iulian (*Julián egyesület*). Societatea, ce poartă numele regelui ungar din dinastia Arpadiană și înființată încă din 1861, sprijină maghiarii din diasporă prin angajarea de preoți și învățători, construcția de școli și biserici; are acordul statului român. Până acum sprijinise învățarea limbii maghiare în rețeaua școlară a Institutului domnișoarelor engleze, precum și la școala catolică germană din București de pe str. Călărăși nr. 10; numărul acestor elevi era însă nesemnificativ, iar orele de religie și de limbă maghiară erau facultative. De altminteri, majoritatea elevilor maghiari urmau școlile primare gratuite ale statului român, asimilându-se în mod inevitabil.

Prima școală catolică maghiară din București se deschide în 1903 într-o clădire nouă pe str. Polonă nr. 24 (str. Cantacuzino nr. 50, azi Jean-Louis Calderon nr. 19-21, sediul Institutului de Geodinamică al Academiei Române); sunt înscriși 311 elevi în 3 clase de băieți și 2 clase de fete; în 1909 se deschide aici prima cantină școlară. În 1904, clădirea nouă de pe str. Scaune nr. 10 devine școală de fete cu o grădiniță gratuită; prin extinderi succesive, va adăposti din 1905 și Inspectoratul școlilor catolice germane și maghiare (condus de un prelat papal, polonezul Augustin Kuczka), apoi locuințele învățătorilor și o infirmerie. Ultima școală este construită în 1913 în cartierul Tăbăcari, pe str. Cuza Vodă 100 (azi sediul Școlii populare de artă), cu o extindere pe str. Leon Vodă; complexul include două clădiri cu etaj având 4 săli de clasă, grădiniță, locuințele învățătorilor și o infirmerie. Alături, în același an începe și construcția bisericii Sf. Elena, după planurile arhitectului Carol Cortobius. Piatra de temelie este pusă de prelatul A. Kuczka (3 iunie 1914) și este sfințită pe 7 ianuarie 1916 de R. Netzhammer, arhiepiscop catolic de București, în prezența ambasadorului austro-ungar. Se păstrează și acum cele 12 vitralii pictate, cinci dintre ele înfățișând sfinții dinastiei Arpadiene. Numele donatorilor, printre care doi arhiepiscopi, Societatea Sf. Ladislau din Budapesta etc., sunt inscripționate în limba maghiară și rămân singurul indiciu al originii acestei biserici; un vitraliu este reinscripționat după 1921 cu noul nume al Societății Maghiare.

Ultimele date statistice se referă la anul școlar 1913/14 și înregistrează 1224 de elevi care învață în București în două grădinițe, o școală elementară de fete, o școală civilă de fete, o școală de croitorie (ambele din 1907), o școală de băieți (clasele I-VI), o clasă de ucenici (din 1907), o școală primară mixtă, o școală duminicală, una de repetiție și una de adulți. În provincie învață 615 elevi (Brăila, Craiova, Galați, Giurgiu, Ploiești și Târgoviște), deci un total de 1839 de elevi.

Totalizând, în anul școlar 1913/14, în școlile confesionale maghiare din *Vechiul Regat Român învață 2382 de elevi, dintre care 1682 în București.*

Maghiarii participă la încă un eveniment fericit din viața românilor, la 25 de ani de la încoronarea lui Carol I, și anume la Expoziția națională jubiliară din 1906. Ei își construiesc un pavilion propriu, în formă de leaie, pe frontispiciul căruia scria „Fii cetățean credincios țării tale și cere binecuvântarea Domnului pentru țara în care îți câștigi pâinea”.

Reacțiile ostile împotriva școlilor confesionale străine, mai ales maghiare sau evreiești, sunt frecvente atât în presa românească, cât și prin acțiunile Ligii Culturale sau chiar în interpelările parlamentare; presa maghiară le consemnează, dar, în general, evită

polemicele. Situația devine mai tensionată în 1907, după promulgarea Legii lui Apponyi, când unele ziare din România cer expulzarea maghiarilor. Frecventarea școlii maghiare nu este însă o garanție a păstrării identității naționale. Marea majoritate este de condiție modestă, fără preocupări intelectuale; toate eforturile se concentrează pentru supraviețuire, dorindu-și doar puțină bunăstare, de aceea cuvinte românești ca *servici* sau *leafa* apar obsesiv în convorbirile cu conaționali. O situație mai aparte o au meseriașii unguri, angajați în școlile profesionale românești încă din ultimul deceniu al sec. XIX. Oamenii bogați și intelectualii maghiari, în număr foarte redus de altminteri, nu se implică în viața culturală și socială a conaționaliilor săi, maghiarii rămânând, în ciuda hărniciei și seriozității lor, recunoscute și de români și în ciuda sprijinului acordat de statul ungar, cei mai săraci dintre toți străinii din România, după cum consemnează presa maghiară de la Koós la Nagy Sándor.

Intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei și crearea României Mari reprezintă o etapă crucială în destinul maghiarilor din spațiul analizat. Încă din 1916, bărbații sunt internați în tabere speciale, iar familiile rămase în Vechiul Regat nu îndrăzneau să vorbească maghiara nici măcar în propriile lor case. Alții, foarte mulți, părăsesc România, vânzându-și proprietățile pe nimic, dar între timp, pierzându-și cetățenia maghiară, o parte se vede silită să se întoarcă, capabilă de orice compromisuri, renegându-și limba și schimbându-și numele. Toate clădirile construite de maghiari sunt confiscate sau puse sub sechestru ca bunuri ale dușmanului. Nu avem informații clare dacă și biserica reformată din București a fost închisă; știm doar că Nagy Sándor s-a aflat aici în toamna anului 1922 ca preot suplinitor; în același an apare noul Statut de organizare a comunității reformate din București.

Doar cei mai curajoși îndrăznesc să-și asume identitatea și să încerce reorganizarea vieții lor spirituale, culturale și sociale; se lovesc însă de interdicții greu de imaginat altădată. Presa maghiară va juca un rol fundamental în această perioadă, cu toate reproșurile ce i se pot aduce.

Cifra de 76 de titluri de periodice maghiare apărute în București în perioada interbelică, potrivit bibliografiei lui Monoki István²¹, este impresionantă, însă înșelătoare; cifra poate fi chiar ceva mai mare. Dar „nu tot ce strălucește e aur”, se afirmă într-un articol apărut în românește în *Politica* (gazetă parțial bilingvă) din 25 aprilie 1934. Multe publicații apar inițial în ediții bi- sau trilingve (română-maghiară-germană), dar curând redacția lor se mută în Ardeal sau apar doar în română; jumătate din aceste titluri au o apariție efemeră. Pentru cel care vrea să studieze presa din această perioadă, constată că cca 20 de titluri nu se mai găsesc în colecțiile bucureștene și alte multe colecții sunt incomplete. Conținutul este însă foarte variat, de la presă proletară, la cele de divertisment sau sport; un timp (1930/36) apare *Bukaresti Lapok*, suplimentul gazetei literare din Brașov (*Brassói Lapok*); apar și câteva almanahuri.

Prima publicație în limba maghiară apărută în București după război este ziarul *Bukaresti Hírlap* (6-25 ianuarie 1921, 14 numere).²² Următoarea, *Bukaresti Kurír* (25

²¹ *A magyar időségi sajtó a román uralom alatt 1919-1940*. Összeállította Monoki István, Budapest, 1941, 267 p.

²² *Bukaresti Újság*, redactată de scriitorul Franyó Zoltán în 1921, nu se mai găsește.

sept. 1921-8 ian. 1922) are 16 numere; este cenzurată și colecția studiată are doar 3 numere. Abia săptămânalul *Az Élet* din 1922 (redactor Tókéş Ernő) conține mai multe numere, și anume 33. Toate abordează problema școlii.

Școala trece printr-o perioadă dramatică. Nu numai că nu primește autorizație de funcționare, dar este interzisă chiar și tentativa de a se pune problema redeschiderii școlilor maghiare. Situația este cu atât mai dezarmantă și chiar paradoxală, cu cât maghiarii ca cetățeni străini s-au bucurat de școlile lor; acum, devenind cetățeni români, pierd acest drept. Un cititor întreba de ce nu mai au acest drept, din ce rațiuni? Pentru siguranța statului? Ei, care au contribuit la dezvoltarea industriei românești și erau prețuiți pentru hărnicie, nu merită un drept stipulat în paragraful 10 al Tratatului de pace? Maghiarii își pun mari speranțe în Octavian Goga, fost prieten al marelui poet Ady Endre și devenit acum ministru; celor din Ardeal le promisese o universitate secuiască, iar cei din București speră să-i ajute să-și recâștige școlile. După cereri repetate, la 19 noiembrie 1921, școlile reformate din București trec în posesia bisericii reformate din Ardeal, iar în septembrie 1922 încetează sechestrul asupra școlilor din str. Sf. Voievozi și Sf. Ștefan; totuși ele nu sunt retrocedate. Opinia unor politicieni este că nici țiganii nu au școlile lor, totuși continuă să rămână țigani, deci lipsa școlilor nu periclitează păstrarea identității. În acest timp însă continuă să funcționeze în București școlile confesionale germane, italiene, Institutul anglican de fete etc. Mărturie stă și Anuarul Liceului evanghelic din București pe anul școlar 1919/20, care atestă existența unei întregi rețele de școli, însumând 1715 elevi. Sub influența fascismului, chiar va crește rolul școlilor germane și italiene.

Această stare de lucruri care se prelungește „este o dovadă de netăgăduit că în situația juridică a maghiarimii a survenit un regres sumbru și dureros”²³, după cum comentează gazeta *Bukaresti Magyar Hírlap* la sfârșitul lui noiembrie 1926.

Se autorizează în schimb funcționarea din 8 mai 1921 a Societății Maghiare unite cu Societatea catolică *Sf. Ștefan* (*Szent Istvánnal egyesült Bukaresti Magyar Társulat*). Deși exclude preoții de la conducere, reduce activitățile culturale și desfășoară aproape exclusiv acțiuni caritative, Societatea rămâne un simbol al continuității maghiarilor în București. Vor apare și alte asociații religioase, sociale și profesionale, incapabile de altminteri să facă față situației noi în care se găsea maghiarimea din diasporă. Zilnic, zeci de tinere, în special din secuime, în căutarea unui loc de muncă, asaltau asociațiile caritative reformate și catolice, atrase de mirajul Capitalei, „locul de pierzanie al vieții de maghiar”.

Cu venirea unor noi valuri de maghiari din păturile sărace, va spori numărul proletarilor, dar și al copiilor care se asimilează prin frecventarea școlilor românești. Nagy vede aceasă emigrare masivă a unguirilor ca sângerarea unui corp din mii de răni; rana cea mai adâncă stă deschisă spre Regat. Anuarul bisericii reformate pe anul 1925/6, apoi studiul publicat mai târziu de Nagy Sándor încearcă să identifice cauzele și etapele procesului de asimilare a maghiarilor prin instituțiile statului (școală, primărie,

²³ „cáfolthatlan bizonyítéka annak, hogy a magyarság jogi állapotában sötét és fájdalmas visszaszökkenés következett bc”.

armată), dar și la serviciu sau prin întocmirea actelor notariale sau prin căsătorii mixte. O primă etapă este schimbarea sau deformarea numelui în acte, „gratuit și fără taxe”; rectificarea se poate face doar prin hotărâre judecătorească. Dar efectul cel mai devastator îl au școlile românești; aici copiii maghiari suferă atâtea traume sufletești, încât își doresc asimilarea. Ei sunt educați într-un mediu ostil lor, bazat pe denigrarea națiunii maghiare. Manualele școlare românești, ocultând existența marilor valori din cultura maghiară, prezintă trecutul și prezentul maghiarilor în așa fel încât elevii să urască și să disprețuiască tot ceea ce este maghiar, ungurii devenind țapi ispășitori, veșnicii dușmani, barbarii băutori de sânge, o adunătură venită din Asia, care prin forță brută a asuprit bravele minorități timp de un mileniu. Copilul crescând, vede în societate confirmarea tuturor minciunilor învățate la școală: „ungurii sunt servitori și slugi, săraci și incuți, fără instituții, nu pot fi organizați, o adunătură insignifiantă sub raport social”. Această educație are repercusiuni și asupra percepției sau a atitudinii românilor față de maghiari, astfel încât „oricine dorește poate să-i asmută pe ceilalți împotriva noastră, în tramvaie, localuri, la serviciu, pe stradă în mulțime, și să ne trimită ‘la Budapesta’, chiar și pe copilul ce scâncește, dacă îndrăznește să-și apere dreptatea în maghiară”²⁴.

Nici măcar predarea orelor de religie nu este posibilă, deoarece preoții maghiari nu sunt admiși în școlile statului; oricum, cei doi preoți reformați n-ar putea face față, în Capitală existând peste o sută de școli, fiecare având între 3-15 elevi maghiari. Abia din 1925 se obține aprobarea pentru predarea religiei în limba maghiară, însă în școlile confesionale germane.

Prin sosirea din Ardeal a mii de maghiari angajați în industrie, presa maghiară din București cunoaște o înflorire și o diversificare uimitoare. O pondere semnificativă și longevitatea cea mai mare, circa 20 de ani în unele cazuri, ocupă titlurile adresate muncitorilor din industria textilă, morărit, minerit, metalurgie, prelucrarea lemnului, a tutunului, construcții, tipografie, căi ferate. Câteva titluri sunt adresate unor categorii speciale: femeia muncitoare, tânărul proletar, sindicalistii, comercianții, farmaciștii. Contrar așteptărilor, maghiarimea nu se întărește cu forțe noi. Unele gazete muncitorești atacă biserica reformată și Partidul Maghiar. Cei mai organizați sunt social democrații: au partid, sindicate și organe de presă (ex. *Előre*, redactor: Hoffer Géza) și luptă pentru drepturi, indiferent de naționalitate sau religie. Ei dezavuează atât partidele formate pe criterii etnice, cât și partidul comunist; Partidul Maghiar, format din aristocrați, este considerat cel mai neputincios deoarece „n-a apărut drepturile politice sau economice nici măcar ale unui singur muncitor maghiar”. Curând muncitorii, influențați de idei internaționaliste, desființează secția și biblioteca maghiară a sindicatelor, sunt împotriva școlilor în limba maghiară și devin adepții asimilării prin căsătorii.

Majoritatea titlurilor noi, și anume 50, apar în perioada 1929/39, chiar dacă se ivesc noi piedici, în afară de cenzurarea unor numere și procurarea anuală a unei autorizații de la Ministerul Comunicațiilor. Dacă în 1930 sunt autorizate 53 de publicații pentru

²⁴ Nagy Sándor, *op. cit.*, p. 44, 87 („a magyar cseléd és szolga, szegény és műveletlen, szervezhetetlen és intézmények nélküli, társadalmilag számba nem vehető csürhe nép”), p. 85 („aki csak akarja, nekünk ugrassa és küldje ‘la Budapesta’ villamosokon, lokálokban, hivatalokban, utcai tumultusban még a pityergő szájú gyermeket is, ha magyarul védi igazát”), p. 122.

minoritățile din România, în 1931 sunt autorizate doar 16 publicații maghiare. Din 1936 există și obligația folosirii în exclusivitate a toponimiei românești în periodice, astfel, că cel puțin în București, unele renunță la toponimice în titlurile publicațiilor.

O apariție mai interesantă este *Bukaresti Magyar Újság* (20 aprilie 1930-18 iulie 1932, redactor Volnay Jenő, totalizând 72 numere); de la nr. 33 apare un supliment în franceză (*Gazette Hongroise de Bucarest*). Încă din nr. 6 începe o campanie de înființare a unui teatru maghiar în București; deși spectacolele încep în toamna anului 1930 la Teatrul Alhambra de pe str. Sărindari, curând, din lipsă de spectatori, teatrul își va înceta activitatea. Gazeta furnizează și date despre filiala din București a Partidului Maghiar (cu sediul în str. Transilvaniei nr. 6), reproșând totodată parlamentarilor maghiari că sunt preocupați mai mult de propriile afaceri decât de problemele maghiarimii.

O pondere considerabilă din totalul titlurilor are presa editată de comunitățile religioase maghiare sau cu membri maghiari, însă imaginea apare total schimbată față de perioada antebelică²⁵. Pe primul loc se situează publicațiile neoprotestante (adventiste, baptiste, Martorii lui Iehova), cu cca 15 titluri, în care se dezbate, în general, aspecte organizatorice sau sunt explicate textele biblice. Adventiștii au o biserică și o tipografie proprie, iar bapțiștii au șapte case de rugăciune și din 1922 țin slujbe în limba maghiară. Maghiarii sunt în număr relativ mic; oricum, pentru aceste culte apartenența națională nu are importanță.

Evreii maghiari emigrați din Ardeal se constituie într-o organizație religioasă din 1928. La început desfășoară activități religioase și culturale în limba maghiară, apoi vor prefera germană, maghiara fiind vorbită doar în familie. În statutul Clubului Pax, înființat de către o parte dintre ei, nici nu apare cuvântul 'maghiar'; poate fi membru al clubului oricine și nu se discută probleme religioase, politice sau naționale. Nici copiii nu și-i trimit la școala maghiară, considerând că aceasta are un nivel prea scăzut. În publicația lor efemeră, *Zsidó Újság* (1935/36), nu găsim nici o referire la viața lor din spațiul extracarpatic românesc.

O evoluție interesantă au evanghelicii maghiari din București. Biserica evanghelică lutherană S.P. maghiară devine o entitate ecleziastică distinctă abia în 1887, la cererea ceangăilor din Țara Bârsei. Evanghelicii maghiari din București, aparținând bisericii reformate încă de pe vremea lui Sükei, se constituie în comunitate religioasă independentă în 2 iulie 1933; actul se legitimează pe 17 septembrie 1934. Gazeta editată de ei, *Évangélikus Harangszó*, apare între 1933/36; între 1937/42 informațiile despre ei le găsim doar într-o rubrică a gazetei *Evangélikus Élet*; redacțiile pendulează între București, Satulung și Baciu (azi incluse în orașul Săcele). În 1936 cumpără un teren pe str. Badaea Cârțan nr. 10; imobilul aflat acolo devine casă de rugăciune, inaugurată pe 4 nov. 1936, dar folosesc în continuare pentru diverse activități și sălile de clasă ale școlii reformate din str. Sf. Voievozi²⁶, deși, grație unei donații, au până astăzi clădiri pe str. Occidentului nr. 47. Tot în 1933 se separă și unitarienii de reformați și editează gazeta *Unitárius Hírnök* (1933/38). Unitarienii și evanghelicii din București au avut doar școli duminicale în București.

²⁵ Idem, *op. cit.*, p. 164-200.

²⁶ Biserica se construiește abia în 1957.

Involuția cea mai spectaculoasă o are comunitatea catolicilor maghiari. Încă din 1917 li se închid toate școlile și bisericile construite de ei, li se desființează toate asociațiile; predarea limbii maghiare în școlile din spațiul românesc extracarpatic va fi interzisă pentru totdeauna. Protestelor lor au fost firave; se resemnează, considerând că dispariția lor ca maghiari este o consecință firească a pierderii războiului. Catolicismul îi absolvă de orice vină, nu li se reproșează trădarea de neam, ci dimpotrivă, sunt încurajați să nu-și mai vorbească limba maternă, deoarece cuvântul lui Isus este același în orice limbă, iar ei și religia catolică nu pot supraviețui decât în asociere cu puterea²⁷.

După ce biserica Sf. Elena din str. Cuza Vodă a fost închisă între 1917-1924, apoi până în 1935 deschisă doar marți și duminică, din 1935 se află sub oblăduirea unei asociații iezuite. În același an primește chiar dreptul de a edita o foaie: *Bukaresti (Bucureștii, din 1937) Katolikus Tudósító* care apare până în 1941 și este redactată de preotul Alexandru Horváth. Deși conține informații restrictive și, în general, doar lungi liste de donatori pentru diverse acțiuni caritative sau pentru repararea bisericii, putem afla câteva lucruri interesante. Astfel, prin contribuția credincioșilor maghiari, germani și români, la Cimitirul Bellu Catolic se clădește biserica Sf. Tereza, sfințită la 1 nov. 1936; într-o clădire din incinta cimitirului se țin ore de religie în cele trei limbi. Prin donațiile strânse de preotul Horváth Árpád György de la biserica Bărăției, credincioșii maghiari cumpără o vilă și terenul aferent în cartierul Colentina (str. Turtucaia 115, azi Magnoliei 115); prin transformarea vilei după planurile arh. Carol Cortobius, se construiește biserica Sf. Anton din Padova, sfințită la 8 nov. 1936. Sculptura în basorelief, neinscripționată, înaltă de 4 m și aflată pe zidul clopotniței, aparține sculptorului Fekete József (Iosif Negrulea); este sfințită la 1 iunie 1937. Catolicii maghiari primesc și dreptul de a-și răscumpăra fosta școală de pe str. Cuza Vodă; cumpără și o casă parohială cu etaj la nr. 119 (demolată de curând). La începutul anului 1940 nutreau și speranța construirii unui pavilion cultural în aceeași zonă. Deși gazeta, în nr. 6 din 1939, amintește de lucrările de renovare de la Bărăția din 1932, trece sub tăcere amplasarea în stânga altarului a statuii lui Ștefan cel Sfânt, rămasă neinscripționată până astăzi și trăind doar în memoria credincioșilor unguri din București²⁸.

Dar cea mai importantă publicație din această perioadă este cea a comunității reformate: *Egyházi Újság* (1 febr.1929-dec.1941)²⁹, cu informații prețioase despre trecutul și prezentul maghiarimii din Vechiul Regat, însoțite de câteva fotografii.

Anul de apariție al gazetei coincide cu anul în care s-a autorizat deschiderea în București a primei școli maghiare din spațiul extracarpatic românesc după primul război mondial. Școala are statutul de școală particulară confesională mixtă. Au dreptul să se înscrie toți copiii protestanți și catolici, care au ca limbă maternă limba maghiară; cei de altă religie se pot înscrie doar cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii. Elevii plătesc

²⁷ Nagy Sándor, *op. cit.*, p. 146, 159, 229, 278.

²⁸ Cf. Árvay Zsolt: *A bukaresti római katolikus magyarok vázlatos története.* = A Bukaresti Pctőfi Művelődési Társaság Értesítője, 1998, p. 88.

²⁹ Din colecția studiată lipsesc anii 1929/32, nr. 5 și 14/1933. Până în 1938 apare bilunar, apoi apar 22 de numere în 1939 și câte 12 numere în 1940 și 1941. Redactor șef: Nagy Sándor; redactor responsabil: Kányádi Béla; de la nr. 1/1934 apare pe prima pagină fotografia bisericii lui Koós.

o taxă de înscriere și o taxă școlară; li se asigură manuale și rechizite gratuite. Școala funcționează în vechea clădire din str. Sf. Voievozi și este finanțată de comunitatea reformată; sunt interzise subvențiile și donațiile de orice fel din străinătate. Cadrele didactice trebuie să aibă cetățenie română și să fi trecut examenul la limba română, istoria, geografia și Constituția României. Predarea se face după programa statului, cu manuale autorizate. Controlul exercitat asupra ei este dublu: al statului român și al Episcopiei reformate din Ardeal, printr-un protopop-inspector școlar.

Remarcabil și indispensabil pentru cunoașterea problemei maghiarilor din spațiul analizat rămâne studiul lui Nagy Sándor (preot paroh în București între 1925-1941), intitulat *A regáti kérdés*, o istorie patetică a conașionalilor săi asimilați în ritm amețitor de majoritatea ortodoxă a statului național unitar. Caută cu disperare soluții pentru salvarea acestora; a rămâne nepăsător, ar echivala cu o trădare. Nu are încredere în conașionalii săi: proletarii care cred că politica nu are conținut național, intelectualii oportuniști care se izolează, văduvind astfel maghiarimea de valorile ei naționale și nici în politicienii din Partidul Maghiar, știut fiind că „între caracter și politică nu este nici o legătură”. Aceștia din urmă nici nu acceptă planurile de salvare a diasporei, de vreme ce instituții culturale seculare din Ardeal au murit sau abia supraviețuiesc. E sceptic și față de presa maghiară, știind că unele titluri, rămase necunoscute pentru totdeauna, au apărut doar în câteva exemplare, prilejuite de câte o ocazie festivă sau doar ca propagandă deșănțată în preajma alegerilor, lăsând în urma lor și mai multă amărăciune și deziluzie.

Este conștient însă de rolul intelectualității și este primul care sprijină studenții maghiari veniți din Ardeal. Nagy înființează pentru ei în 1925 o secția în cadrul cercului *Koós Ferenc* de pe lângă biserica reformată, oferă un adăpost cu 60 de locuri pentru studenți și mai multe locuri în Căminul de fete de pe str. Th. Aman nr. 24 (azi, probabil, clădirea de la nr.12), înființat de catolici în 1914 și reînființat de reformați în 1934; totul însă prea puțin pentru cei cca 300 de studenți. Are chiar ideea, nepusă în practică, să renunțe la școala confesională extrem de costisitoare pentru comunitate, păstrând doar școlile duminicale din București și din provincie. Toți banii ar putea fi reorientați astfel în folosul studenților, singurii care simt instinctiv noile posibilități de afirmare oferite de învățarea limbii române și cunoașterea adevăratei Românie; ei ar deveni reprezentanții viitoarei intelectualități maghiare.

Nagy ar dori să facă o politică deasupra intereselor materiale proprii și adevăratele resurse le vede în credință și în biserica reformată, singura păstrătoare a identității naționale. A început prin redeschiderea unei școli. Al doilea pas constă în înființarea comunităților reformate și a școlilor în cartierele bucureștene. Înființarea filialelor devine o urgență când, prin adresa Primăriei Capitalei din 8 oct. 1936, comunitatea este înștiințată că îi vor fi demolate cele două clădiri parohiale din str. Lutherană 10 și biserica din Știrbei Vodă 9, ca urmare a extinderii Palatului Regal.

În primăvara anului 1937 ia naștere comunitatea din cartierul de est al orașului, pe Șoseaua Pantelimon nr.167; în același timp, pe str. Vatra Luminoasă nr.173 sunt construite Casa de rugăciune și școala, sfințite pe 19 sept. 1937 în prezența episcopului reformat de Ardeal, Vásárhelyi János. Cam în aceeași perioadă, în partea sudică a orașului, se deschide o altă casa de rugăciune și o școală într-o clădire închiriată pe str.

C-tin Bonea nr.21. Se demarează însă construcția unei biserici-școală în apropiere, pe Șos. Viilor nr.115 (azi 97), după planurile arh. Katona József; în clădirea încă neterminată se sărbătorește Crăciunul anului 1939. În februarie 1940 se înființează și comunitatea din partea de nord a orașului într-o clădire închiriată pe Șoseaua Chitilei nr. 42. Datele statistice pe anul școlar 1939/40 menționează existența a trei școli (clasele I-VII) cu un total de 294 de elevi, la o populație de 36.036 de maghiari reformați bucureșteni, potrivit Calendarului reformat pe anul 1940. În restul spațiului studiat mai erau încă cca 21.500 de reformați maghiari, dar școlile se desființaseră (Pitești, Craiova, Buzău) sau erau în agonie (Brăila, Galați, Mănești, Ploiești). Numărul maghiarilor de alte religii nu este cunoscut.

Între timp, după un proces de trei ani, hotărârea de demolare rămâne definitivă în iulie 1939, deși demolarea unei biserici creștine era un fapt fără precedent în București. După primirea despăgubirilor, comunitatea cumpără în 1940 un teren tot pe str. Lutherană nr. 27-29 (azi, nr.11, sediul CINOR până în 2004) și tot după planurile arh. Katona, începe construirea unei clădiri de 6 etaje, ca sediu al Calvineum-ului. Construcția este aproape terminată, când două evenimente consecutive din 1940 (Tratatul de la Viena din 30 august și cutremurul din 10 noiembrie) frâng pentru totdeauna visurile lui Nagy Sándor legate de viitorul maghiarimii. Consecințele sunt catastrofale: cam 35 de mii de maghiari părăsesc România și toate clădirile lor devin inutilizabile, în afara sălii de sport din spatele Calvineum-ului. Deși în 1941 se revizuieste hotărârea de demolarea a bisericii³⁰, dar, din lipsă de elevi, preoți și învățători, școlile de la periferie se desființează. La școală din str. Sf. Voievozi, reparată între timp, mai rămân doar 65 de elevi în anul următor. Chiar Nagy Sándor, amenințat de legionari, părăsește România pentru totdeauna în 1941³¹.

Putem concluziona că Nagy a făcut mult mai puțin decât ar fi dorit, adică 5 școli la periferia Capitalei, un liceu, internate, un teatru, un ziar românească pro-maghiar, școli profesionale pentru ceangăii din Moldova, transformarea celor 14 foste consulate austro-ungare în *Collegium Hungaricum* etc. Era conștient că nici nu se pot face prea multe într-un mediu ostil, în care antimaghiarismul în sine constituie o trambulină de lansare a strălucite cariere politice, prin care se pot dobândi sinecure și averi demne de invidiat. Situația devine și mai complicată, deoarece nici românii de bună credință nu înțeleg conceptul de minoritate: cine nu e român e străin. Totodată, din necunoaștere, manifestă intoleranță față de alte religii, identificând creștinismul cu ortodoxia (e creștin doar cine e ortodox) și știu mai multe despre budism sau Islam decât despre reformați.

Presa maghiară bucureșteană din perioada 1860-1941 este marcată la începutul și sfârșitul ei de două personalități ieșite din comun: Koós Ferenc și Nagy Sándor. Întâmplător, amândoi sunt păstori de suflete, asumându-și datoria de a face tot ce e omenește posibil spre ajutorarea celor aflați la ananghie și pentru a înceti asimilarea semenilor lor care au ales să trăiască în diasporă. Dar acest proces de fapt, nu poate fi oprit: „mai devreme sau mai târziu neamul nostru va accepta acest târg” cu prețul

³⁰ Biserica va fi demolată în 1959.

³¹ După peregrinări prin Ungaria, Austria etc., moare în 1954 la Cleveland, S.U.A.; soția sa și unul dintre fii rămân în Ungaria comunistă.

renunțării la ființa sa națională, având „tovarăși de drum frica și oboseala” și „în acest timp, puterea noastră, munca noastră, sufletul și sângele nostru, copiii și viitorul nostru, totul-totul va fi al altora³².

Hungarian Press in Bucharest (1860-1941)

SUMMARY

The incomplete collections preserved in Bucharest, the lacks in parallel retrospective bibliographies, the difficulties in accessing and studying various documents outside Bucharest, in private collections, or belonging to the Church archives, renders difficult and estimative the view upon the almost one hundred titles of Hungarian periodical publications issued in Bucharest, such as newspapers, gazettes, magazines, calendars or yearbooks.

The studied press offers a general vision upon the history of the Hungarians in Bucharest, upon various interesting aspects of the relations between Romanians and Hungarians.

³² Nagy Sándor, *op. cit.*, p. 88, 227-228: „a mi népünk ebbe a vásárba előbb-utóbb mind belemegy”; „Félclem és fáradság az útitársunk”; „Közben pedig az erőnk, a munkánk, a lelkünk, a vérünk, a gyermekünk, a jövődönk, mind-mind a másé lésczen”.

STRADA ȘEPCARI - SCURTĂ MONOGRAFIE

dr. Adrian Majuru

Perimetrul restrâns al străzii Șepcari s-a aflat inițial pe latura unui promontoriu natural care urca dinspre malul Dâmboviței și platoul de jos al Pieței de Flori (Sf. Anton), către ulița boiangiilor de mai târziu, uliță care are axa actualului bulevard Magheru.¹ Însă, pentru perioada evului mediu, zona străzii Șepcari a făcut parte din perimetrul Curții Vechi Domnești. Pentru veacurile XIV-XV, a fost o zonă liberă sau cu anexe lipsite de relevanță. Între veacurile XV-XVI, în zona străzilor Covaci și Șepcari a fost amenajată o grădină a Curții Domnești împodobită de un chioșc din lemn pentru relaxarea domnului.

Pentru ultima perioadă a Curții Vechi Domnești curtinsă între 1650-1750, situația se schimbă. Aflată în partea de apus de arealului Domnesc, spațiul actual al străzii Șepcari, este treptat integrat sistemului de fortificații al Curții.² Între timp, apar în preajma laturii estice a Curții domnești primele ulițe care compuneau târgul Bucureștilor. Astfel, la final de veac XVIII, în planul lui Ernst (1791) apar ulițele: Căldărarilor care dădea în marea ulița a Boiangiilor spre nord-est; apoi ulița din dosul Șelarilor care înconjură spre nord Curtea Veche (devenită ulterior Gabroveni), fiind paralelă cu ulița Marchitanilor, aflată mai spre nord și devenită mai târziu Lipscani. Zona Șepcari se afla încă în perimetrul Curții Domnești. După 1790, zona domnească a Curții Vechi a fost scoasă la licitație și s-au trasat în scurt timp noi artere stradale care vor compune noua mahala a Curții Vechi. Această mahala se va dezvolta în jurul bisericii Sf. Anton și a Bisericii Domnești. Cele două biserici se aflau la dreapta și la stînga de începutul străzii Șepcari. Din acest moment, perimetrul străzii este integrat orașului din punct de vedere edilitar-urbanistic. Pînă la final de veac XVIII, a fost o zonă liberă, amenajată în parc sau culoar de acces în interiorul Curții Domnești.³

În primele decenii ale veacului al XIX-lea, mahalaua Curtea Veche se conturează avînd ca nucleu biserica Sf. Anton și era cuprinsă între străzile Covaci, Cavafii Vechi

¹ „(...)Se afla aici un ușor promontoriu protejat de albia Dâmboviței la sud, de Bucureștioara, ce curcea nu prea departe, la est, de smârcurile din zona Blănarilor de azi, și de văioagele adînci de la Sf. Dumitru Poștă.” (Panait I. Panait, *Evoluția Perimetrului Curții Vechi*, M.I.M., vol. VIII, București, 1971, p. 82

² „(...)Pe toată lățimea străzii Franceze (fostă 30 Decembrie n.n.), la intersecția acesteia cu strada Șepcari de astăzi s-au găsit fundațiile turnului și ale clădirilor de la poarta de jos a Curții Domnești. Pereții acestor clădiri au dăinuit pînă târziu către mijlocul secolului al XVII-lea. Dar în 1790-1791 construcțiile de la poarta de jos erau năruite căci ele nu mai apar în planurile de epocă.” (Ibidem, p. 86)

³ Valeriu-Eugen Drăgan, *Planul Ernst (1791). Analiza rețelei stradale din centrul orașului București*, M.I.M., vol. XIII, București, 1999, p. 88 și p. 90

și piața Zarzavagiilor sau a Florilor de mai târziu. Așadar, strada Șepcari de mai târziu forma o axă relativ centrală a mahalalei și făcea legătura din punctul sudic al acesteia (Piața de Flori) și strada Cavafii Vechi spre nord. Potrivit lui Constantin Giurescu, mahalaua apare menționată prima oară în 1852.⁴

Unul dintre primii mari proprietari din mahalaua Curtea Vevche și din vecinătatea străzii Șepcari de azi, a fost Anastasie Bazaca, secretar particular și om de încredere al principelui Prozorovski, general șef al aramatei de ocupație rusești în Principate (1806-1812). El s-a îmbogățit rapid iar după 1812 „s-a stabilit în București unde a cumpărat locurile pe care și-a ridicat hanul, ce și-a câștigat renumele mai mult ca stradă decât ca han. Știuse unde să-și aleagă terenul și să-și ridice prăvăliile, căci pe acolo se făcea ușor și direct trecerea dinspre Piața de Flori (mai apoi Piața Sf. Anton) spre Piața Mare.”⁵

Strada Șepcari, de mică întindere, a fost locuită însă cu precădere de meseriași mărunți iar mai apoi și de liberi profesioniști. Dar de unde acest nume? A existat o breaslă profesională a șepcarilor după modelul străzilor apropiate care i-au adăpostit pe blănari, boiangii, băcani, căldărari, zarafi, abagii, lipscani, etc?

Meseria sau meșteșugul de șepcar nu apare decât cu primele decenii ale veacului XIX când apar străzile vecine amintite mai sus. Numele străzii cu siguranță ar fi putut să fie altul întrucât până către 1840-1850, șapca nu era un accesoriu vestimentar de larg consum care să justifice existența unor prăvălii. Se purtau încă calpacuri. Astfel, pentru 1832, în *Catastihul patentarilor de neguțatori și meseriași împărțiți pe corporații*, avem numeroși calpaccii care locuiau în mahalaua Curtea Veche. Calpaccii erau meșteri de calpacuri. Calpacul era o căciulă enormă în formă de balon, din piele neagră de berbece, îmblănită pe margini. O purtau domnii și boierii de diferite ranguri. Calpaccii cei mai numeroși (peste 60% din total) locuiau în mahalaua Curtea Veche și este posibil ca ei să fi locuit pe artera devenită mai târziu Șepcari. Ea se afla în vecinătatea Curții Vechi unde locuiau mulți boieri și neguțatori bogați care-și cumpăraseră între timp boieria. Toți aceștia purtau calpacuri sau ișlice. Ișlicul era o căciulă de sobol sau era de formă pătrată și era îmblănită. Ișlicul era de mărimi diferite, după rangul boieresc al purtătorului. După 1830, șapca adusă de ruși ca accesoriu vestimentar se impune treptat printre noile generații. Șapca a fost una dintre primele accesorii vestimentare adoptate de tinerii boieri, după cizme. Cele două elemente vestimentare au fost o vreme purtate împreună cu șalvării și anteriul oriental. Cu acest moment, vechii calpacii ajung să facă șepci datorită faptului că cererea pieței a înclinat definitiv pentru purtarea acestora. Astfel, ulița calpaciilor și ișlicarilor a devenit Șepcari, cam în același timp cu prima menționare documentară a mahalalei: 1852. Calpaccii din mahalaua Curtea Veche, care în numai un deceniu au ajuns să meștească șepci, au fost: Preda Ion, Gheorghe Manciu, Stan Radu, Grigorie Velicu, Marin Nicolaie, Dumitru Nicolaie, Tudor Nicola, Panait Nedelcu, Mărgărit Mincul, Ioniță Ion, Necolaie Gospodin. În rest, mai existau în București doar 7 calpaccii: unul pe Podul de Pământ, altul în Olari, unul la Sf. Gheorghe Nou și patru în Sf. Ioan Nou.

Ciudat însă că în mai puțin de 50 de ani, șepcarii dispar din strada Șepcari. Pentru 1899, pentru această mică stradă sunt menționați 100 de locuitori în 14 case. Aceștia

erau de etnii variate: 32 de români (un precupeț, doi cofetari, un băcan, un antreprenor în construcții, un lucrător la fabricile statului, un servitor și alte trei servitoare, o bucătăreasă și 10 băieți de prăvălie); albanezi 14 locuitori dintre care: doi băcani și cârciumari, un servitor și o servitoare, petru băieți de prăvălie; greci, 6 persoane (un bucătar și cinci băieți de prăvălie); austro-ungari erau 13 locuitori dintre care: cinci servitori și șapte servitoare, două bucătărese, trei băieți de prăvălie și apoi un număr de 35 de mosaici (trei funcționari particulari, un blănar cojocar iar în rest, diferiți comercianți).⁶

Ambientul arhitectural al străzii Șepcari este în întregime din veacul al XIX-lea, cu posibile refaceri sau restaurări în primii cincizeci de ani ai secolului XX. Clădiririle au fundații mult mai vechi, ziduri de pivniță boltită care coboară în veacul al XVIII-lea. Este un areal edilitar urbanistic modern, ancorat în proporție majoritară în veacul al XIX-lea. Astfel, după 1847, au început lucrări de canalizare în perimetrul Curții Vechi și zonele stradale învecinate precum Lipscași, Smârdan, Doamnei, Bazaca, etc.⁷ Apoi, începând cu 1830, au început să fie pavate cu bolovani de râu străzile Covaci, Șelari, Gabroveni, Smârdan și posibil și Șepcari.⁸

Așadar, strada Șepcari, este un areal modern constituit pe parcursul veacului al XIX-lea, și a fost locuit de diferiți negustori și comercianți de clasă mijlocie; după 1850 au apărut și liberi profesioniști. A fost o arteră tipică pentru centrul târgului, drept pentru care, pe o suprafață de mici dimensiuni aflăm 100 de locuitori la 1900 de variate etnii și confesiuni (creștini de rit răsăritean, apusean sau protestant precum și mosaici. Posibil printre albanezi să fi fost și mahomedani.

The Sepcari Outskirtrs – A Short Monography

SUMMARY

The author remakes the history of the Sepcari street in Bucharest, inhabited, during the Middle Ages, mainly by artisans and craftsmen, among whom, the hat makers: the street was named after them.

Although the street existed during the 15th century, its present aspect dates from the 19th century.

⁴ Constantin Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele de azi*, Editura Enciclopedică, București, 1976, pp. 361-362

⁵ Lelia Zamani, *O veche stradă din București intrată în legendă: strada Bazaca*, M.I.M., vol.XV, București, 2001, p.268

⁶ *Anuarul Statistic al Orașului București pe anii 1898 și 1899*, Primăria Comunei București, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, București, 1901, pp. 70-81

⁷ Ștefan Ionescu, *Dezvoltarea edilitar-urbanistică a orașului București la sfârșitul secolului al XIX-lea*, M.I.M., vol.VII, București, 1969, p.91

⁸ Camelia Ene, *Documentar istoric și edilitar urbanistic privind zona Șelari-pasajul Marhitaniilor*, M.I.M., vol.XIV, 2000, p.196

BALCANII SUB STĂPÂNIREA NEGUSTORILOR

dr. Adrian Majuru

Motto: „...la București, comerțul se află în mâinile tuturor națiunilor.”
Ștefan Dietrich –1856

București – un microcosmos negustoresc balcanic

Deplasarea către nordul Dunării a interesului imediat de supraviețuire a populațiilor balcanice au transformat Bucureștiul într-un univers balcanic miniatural. Astfel, pe fondul dispariției statelor balcanice libere în cursul secolelor XIII-XV, procesul „declanșează valuri de refugiați din această zonă, în speranța de a-și păstra identitatea religioasă, principala formă de identitate colectivă în Evul Mediu, iar, uneori, chiar să-și salveze viața. Și-au găsit locul firește, pe moșii, în târguri ori în capitală, în anturajul boierilor sau chiar al domnitorului – de la viteazul Baba Novac la micul orfan din Sviștov, Anton Pann. Așa sosește în Valahia, în timpul Viteazului, într-un moment de retrezire a speranței popoarelor din Balcani un numeros grup de albanezi.”¹

Au existat fluxuri succesive de emigrare nord-dunăreană, dinspre peninsula Balcanică, pe mai multe paliere socio-profesionale simultan: simpli plugari, liberi-profesioniști, negustori, cărturari, clerici, etc. Cu veacul al XV-lea final „se constată un fenomen caracteristic pentru această epocă în sud-estul european: intelectualitatea creștină ortodoxă emigrează spre nord, fugind de furia distrugătoare a invaziei militare otomane. Am spus intelectualitatea creștină, pentru că în aceste veacuri intelectualitatea sud-estului european este compusă aproape în exclusivitate din clerici, activitatea intelectuală era organizată mai ales în instituțiile creștine, iar intelectualitatea din administrația statală era în majoritate tot de formație teologică. În aceste veacuri emigrează spre România preoți, călugări copişti, traducători din spațiul teologic, adică intelectualitatea tradițională a sud-estului european.”

Această emigrație va căpăta o nouă configurație socio-profesională la final de veac XVIII când se discută de o „emigrare a intelectualilor de tip nou-modern, intelectualitatea în formare. (...)Emigrația intelectuală din aceste veacuri este exponenta noului, a noilor valori culturale, a unei noi structuri intelectuale, a unor noi instituții culturale; spre deosebire de cea din secolul XV, ea este aproape în exclusivitate laică.”²

¹ Ferenc Csortan, *București, oraș multiethnic*, Citadela, an.IV, 1999, Cerașu-Prahova, p. 76

Același autor afirmă: „vecinătatea statului otoman a adus până la Dunăre și dincolo și celelalte elemente ale societății otomane, plurale prin definiție. Așa cum și societatea romană și apoi bizantină, societăți ale unor imperii supra-etnice, întinse pe mai multe continente, la fel și cea otomană era plurală, în orașe coexistau, într-un intricat sistem economic și relațional, musulmani, creștini ortodocși (greci, bulgari, sârbi, români, caucazieni) și catolici (dalmați și italieni), armeni și evrei.” (idem).

² Elena Siupiur, *Intelectualii bulgari de emigrație în România în secolul al XIX-lea*, apud *Intelectuali din Balcani în România (sec.XVII-XIX)*, vol.II, București, 1984, pp.125-126

În veacurile XV și XVI, negustorii și comercianții balcanici stabiliți deja în țările române, jucau „un rol de seamă în organizarea comerțului oriental și în cel de tranzit spre Europa Centrală. Noile idei vehiculate de acești negustori, care aveau funcții politice nu numai la Poartă, dar și în diplomația occidentală, produc schimbări mari în viața economico-politică, socială și culturală a lumii răsăritene.” Pe de altă parte, în aceeași perioadă, au intrat în rândurile boierimii române „reprezentanți ai familiilor de arhonți greci”, sosiți în general odată cu urcarea pe tron a domnilor pribegi precum Mircea Ciobanul, Radu Mihnea, etc.³

Mai mult, cu veacul al XVIII-lea, în timpul regimului fanariot, balcanicii cunosc o integrare fără precedent în societatea moldo-valahă. Valurile de tinere generații grecești care au venit în țările române, erau impulsionate „fie de stabilirea părinților sau a unor rude” aici sau „fie de dorința imperioasă de a urma cursurile Academiiilor Domnești, în care faima unui Neofit Cavsacalivitis, Lambros Photiadis sau Vardalach îi atrăgea pe tinerii balcanici, mai ales greci sau bulgari din cele mai îndepărtate regiuni ale Peninsulei.”⁴

Fluxul de populație balcanică, cu oscilațiile sale contextuale, a fost constant până la mijlocul secolului al XIX-lea. Sute de ani, în principate, „către capitalele lor s-au îndreptat fugarii bulgari (ei se vor numi cel mai des *sârbi* ori *schei* și sunt ortodocși ori catolici), (...) Sosesec arnăuții, albanezi dârji, paznici și portari de încredere. Iar bucureștenii îi primesc cu bucurie. (...) s-au stabilit mulți negustori și meseriași greci, armeni, bulgari, evrei dar și turci, precum și un număr foarte mare de țărani. (...) Domnitorii, boierii au nevoie de orice nou venit, de mână de lucru, de negustori, grădinari, de meseriași, de vizitii, hangii, spițeri, așa cum în secolul al XIX-lea va fi nevoie de

³ Olga Cicanci, *Cărturari greci în Țările Române (sec. XVII-1750)*, apud ibidem, p. 16

Potrivit autoarei, „în veacul al XVII-lea se produce în peninsula Balcanică o nouă mișcare de populație, ale cărei cauze au fost studiate de istorici ca de pildă: I.Cvijic, I.D.Popovici, N.Iorga, Ap.Vacalopoulos, N.Svoronos, T.Stoianovich, etc. Împună cu alți negustori balcanici, grecii emigrează spre țările ce făceau parte din sistemul economic și politic otoman, dar unde condițiile desfășurării activității lor comerciale erau mai prielnice: printre acestea cele trei țări române aveau să joace un rol deosebit.” (ibidem, p. 15)

⁴ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Formația intelectualilor greci din Țările Române (1750-1830)*, apud. Ibidem, pp. 78-79

„Ocupând funcții în divanul domnesc sau în cancelaria domnului, participând la viața diplomatică a vremii și la conducerea unor țări cu o puternică tradiție istorică, cunoscând înca aproape realitățile românești și modul în care s-a operat sinteza tradiției bizantine în contact cu acestea, fanarioții și numeroasa lor clientelă își făceau pe pământul românesc o adevărată școală de practică politică.” (ibidem, p. 70)

„(...)Comunitatea greacă din București participă la viața Capitalei mai mult decât obișnuitele colonii străine poate tocmai datorită acestei pătrunderi masive grecești în societatea românească. O serie de profesori greci, nu numai că predau la școlile românești, dar se și românezăază cu totul, scriind cărți românești, și luând parte la viața publică a țării. Unii pleacă în Grecia, la sfârșitul carierei și de acolo continuă să scrie ziarelor din București, cuprinși de o nostalgie firească. Fără să mai vorbim de puternicele legături economice care existau între negustorii români și greci și de activitatea utilă a unor filantropii ca: Xenocrat, Kiriazi sau Zappa.” (Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitatea grecească din București*, Citadela, an.IV, nr.4, Cerașu-Prahova, p. 92)

pictori, fotografi, muzicanți, tipografi, ingineri, medici. Nu se poate închipui modernizarea, occidentalizarea societății românești fără ei.”⁵

Lumea bucureșteană era deosebit de pestriță între veacurile XVIII și XIX. Această diversificare socială și etnică se întâlnea chiar și la nivelul mahalalelor. Raoul Perrin descrie acest mozaic uman de pe străzile negustorești ca fiind „uneori interesant, alteori dezgustător din pricina sărăciei și a murdăriei. Sânt de toate neamurile: valahi, moldoveni, turci, rumelieni, bulgari, sârbi, bosniaci, greci, armeni, ruși, oameni veniți din Crimeea, Basarabia, Transilvania, unguri, italieni, germani și, mai ales, evrei.”⁶ De Giers va întâlni în București „toate neamurile din Occident și Orient, în veșmintele cele mai pestrițe” fiind uluit de „varietatea costumelor.”⁷

Adesea, valurile de imigranți balcanici erau atât de consistente încât se produceau „multe abateri de la cele mai elementare norme morale din cauza nenumăraților aventurieri veniți din sudul Dunării.” În consecință, domnia a trebuit să ia măsuri pentru „a evita alunecarea pe povârnișul unei totale anarhii morale” cum s-a întâmplat între 1790-1795.⁸

Prin aportul substanțial al balcanicilor sosiți timp de trei-patru sute de ani în valuri succesive, Bucureștii devenise unul din marile centre urbane din zona Balcanilor, având cel puțin pentru secolul al XVIII-lea, trăsăturile unui oraș oriental. Elitele moderne ale spațiului balcanic au fermentat propriile lor ideologii și proiecții imaginare în spațiul Moldo-Valah, Bucureștii și Iașii fiind principalele foruri culturale în acest vast proces. Mai mult, Bucureștii devin cu final de veac XVIII, un spațiu al interferențelor culturale prin conexiunile directe dintre spațiul balcanic și central-european. Componenta culturală sud-dunăreană a Bucureștilor a predominat până dincolo de mijlocul veacului al XIX-lea, când pătrund tot mai multe și variate elemente socio-profesionale central-europene și occidentale. În aproape 50 de ani „pătura socială a meșteșugarilor și negustorilor de stil oriental din epoca precedentă se dizolvă: o parte din Greci, Sârbi, Bulgari, Albanezi, se repatriază, câștigând un rol de seamă în țările lor de origine, devenite între timp independente; o altă parte din ei se asimilează Românilor și constituie împreună cu aceștia pătura conducătoare politică și funcționăria noului stat român.” Locul lor va fi luat de „valul gros” al imigranților din Austria, Rusia, Germania, Franța și Italia.⁹

⁵ Ferenc Csorban, *ibidem*, pp. 76-77

În Bucureștiul premodern și modern „au existat – în condiții diferite, de declin ori de avânt –, comunități de greci, albanezi, ucraineni (sosiți mai ales din Bucovina), ruși (emigranți politici dar provenind din Basarabia ori din comunitățile de ruși lipoveni din Dobrogea sau Moldova de nord), bulgari (din Dobrogea și din sudul Basarabiei), turci și tătari din Dobrogea. Unele din aceste comunități au reușit să aibe un lăcaș de cult propriu, unele forme de învățământ, gazete proprii.” (*ibidem*, p. 79)

Cornelia Papacostea afirma despre grecii care imigrau în Valahia în veacurile XVIII și XIX început, că erau „oameni formați, care erau atrași de Principatele române mai ales pentru exercitarea carierei, în condițiile unui mai mari libertăți ideologice și a unor condiții incomparabil mai prielnice în care își puteau scrie și publica operele.” (Cornelia Papacostea-Danielopolu, *op.cit.*, p. 77)

⁶ Raoul Perrin apud. Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident, Țările Române la începutul epocii moderne*, Humanitas, București, 1995, p. 168

⁷ De Giers, apud, *ibidem*, p. 174

⁸ Ștefan Ionescu, *Bucureștii în vremea fanarioșilor*, Editura Dacia, Cluj, 1974, pp. 238-239

⁹ Ferenc Csorban, *op.cit.*, p. 78

Aromânii, negustori, meseriași și cărăuși afluesc spre București pe măsură ce habitatul lor se restrânge în Imperiul Otoman în urma confruntărilor dintre turci și grecii pe de o parte, și bulgari pe de alta. De cele mai multe ori sânt echivalați cu grecii, regăsindu-se alături de aceștia în primele statistici moderne, iar mai apoi ca macedoneni. Deși greaca era limba lor de cultură, ei vorbeau un dialect al limbii române și locuiau pe spații mari în Tesalia, Epir și Macedonia. Ei sunt cei care în veacul al XVIII-lea dominau – împreună cu confracții lor albanezi, o impresionantă rețea de neguțatorii care legau Italia, Balcanii și Moldo-Valahia. Este vorba de „jupân Pano Pepano” al cărui căru fief se afla la Veneția și despre care ne vom ocupa în a doua parte a demersului nostru.¹⁰

După greci, – care erau cei mai numeroși, cei mai activi și cei mai ambițioși în perioada premodernă a Bucureștilor, o componentă balcanică consistentă în București au format-o bulgarii. Emigrația bulgară a cunoscut câteva valuri care au părăsit în grup teritoriile bulgare, cu o permanentă emigrație individuală între valuri.” În ceea ce îi privește pe intelectualii bulgari, aceștia au emigrat „absolut individual, cu motivație personală de la caz la caz; cazurile personale sunt numeroase, atât de numeroase pe tot parcursul secolului al XIX-lea până la 1877, încât în final, ele dau în România o comunitate intelectuală de emigrație, cu conștiința de colectivitate.” Mai mult, elitele intelectuale bulgare emigrează în Moldo-Valahia „nu numai din Bulgaria, ci din toate colțurile Europei, din Rusia, din Austria, din Serbia, din Grecia, de la Istanbul, din Germania, din Cehia.”¹¹

În București, majoritatea bulgarilor s-au așezat în centrul orașului pe străzile comerciale și meșteșugărești. Perimetrul cel mai cunoscut este cel cuprins între Lipskani, Curtea Veche, Hanul lui Manuc, Gabroveni, Cavafii, Sfântul Gheorghe, Colței, Călărași, Mântuleasa, Traian, Calea Moșilor până spre Târgul de Afară.¹²

Din spațiul vest-balcanic, multe elemente sud-slave: sârbi, croați sau bosniaci, au intrat în corpurile seimenilor și ulterior ale arnăuților, așadar, soldați legegii. Pe lângă aceasta, îndeosebi dintre sârbi, mulți s-au ocupat cu variate meșteșuguri și negoțuri, întemeiind numeroase localități în jurul Bucureștilor și chiar o mahala care le-a purtat numele.

Din spațiul balcanic, au sosit și comunități de armeni care, în București, au fost „o comunitate importantă ca număr și forță economică. Emigrația armenescă în București

¹⁰ a se vedea Nicolae Iorga, *Știri despre comerțul nostru în veacurile XVII și XVIII*, Analele Academiei Române, tom XXXVII, Memoriile Secțiunii Istorice, București, f.a.

¹¹ Elena Siupiur, *Intelectualii bulgari de emigrație în România în secolul al XIX-lea*, apud, op.cit., p. 122

Autoarca subliniază faptul că „un prim val de emigrație bulgară este la sfârșitul secolului al XVIII-lea după războiul ruso-turc din 1789; al doilea val este în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812; al treilea val îl înregistrăm între 1828-1830; al patrulea în timpul războiului Crimeii (1854-1856). Între războaie există o permanentă emigrație individuală.” (idem)

¹² „(...)această zonă comercială și de servicii publice, este înțesată de nenumărate ateliere (ale bulgarilor) de produse de bunuri de toate trebuințele unui oraș în plină dezvoltare: de la jococării, blănării, ateliere de pălării, pasmanterie, croitorie, lumânării, fierării, tâmplărie, mobilă, plăpumării, tapițerii, legătorii, plăcintării, covrigării, măcelării, patiserii, brăgăgerii, cofetării, birturi, etc.” (Elena Siupiur, *Bucureștiul, centru cultural, economic și politic al mișcării de emancipare a bulgarilor în secolul al XIX-lea*, Citadelă, an.IV, nr.4, Cerașu-Prahova, 1999, pp. 103-104)

a avut două direcții de penetrare: una dinspre spațiul otoman asiatic și al orașelor balcanice și cealaltă dinspre Podolia și orașele moldovene.”¹³

Din populația totală a Bucureștiului premodern, sud-Dunărenii au format un segment numeros și variat socio-profesional; în jur de 30-40% din populația orașului (împreună cu flotanții).

La final de veac XVIII, în 1795, „Bucureștii cu o populație de 70 000 de locuitori, numărau 1795 de străini (central-europeni). Populațiile balcanice nu aveau statutul „suditului” adică de supus străin, (al unei puteri europene). Aceasta deoarece ei erau supuși otomani precum erau și românii. Numărul lor este asimilat cu cel al localnicilor, țările române în ciuda statutului lor de relativă autonomie, erau percepute ca făcând parte din spațiul otoman.

În București, în afară de vechea mahala a Sârbilor, au fost așezați numeroși pribegi balcanici între 1778-1810, 1793, 1806, 1828. În cartierul Dudești-Cioplea în 1806 și 1828 – la acea vreme de început de veac XIX era un sat aflat la mare distanță de București; la fel în vechile sate Giulești și Giulești-Sârbi, 1789 și 1828, absorbite în mai puțin de o sută de ani de oraș; în actualul cartier Militari în 1806; în satul Roșu în 1806; în localitățile Băneasa, Tunari, Cernica, Fundeni în 1806.¹⁴

La început de veac XIX, în structura etnică a Bucureștilor, balcanicii reprezentau cea mai numeroasă colonie: 2. 232 capi de familie numai în preajma orașului la 1815.¹⁵

Balkanii sub stăpânirea negustorilor.

Apropierea de lumea otomană – uriașă piață de desfacere, urmată de aceea reprezentată de Rusia – și de vitalitatea economică și culturală a spațiului central-european prin care se afla în legătură organică cu apusul, Bucureștii au absorbit elemente de civilizație din toate aceste spații de cultură.

Pe de altă parte să adăugăm toleranța regimului fanariot față de noii veniți; regim care se dorea a fi un vârful de lance al reformismului din spațiul otoman. Ceea ce nu se putea realiza în provinciile turcești de facto, se putea afirma nuanțat în țările române. Pentru popoarele din sudul Dunării oprimare de regimul politic și fiscal agresiv al turcilor, țările române reprezentau un ideal de libertate; sud-dunărenii, adesea emigrau clandestin la nord de Dunăre.¹⁶

¹³ Adrian Majuru, *Modernitate Vs. Multiculturalitate în Bucureștiul epocii moderne*, Altera, , An.V, nr.12, 1999, Tg.Murcu, pp.148-152

¹⁴ Louis Roman, *Așezări de bulgari și alți sud-dunăreni în Țara Românească (1740-1834)*, apud. *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor*, vol. II, București, 1984, pp.136-138

¹⁵ Urmău armenii și cvrcii. Aceștia din urmă era 6000 ca număr în 1824 și erau urmați de germani: 4000. Mai puțin numeroase erau coloniile de albanezi, ruși, italieni, francezi, englezi și polonezi. Numărul lor va crește după 1830. Foarte numeroși erau robii țigani. (Constantin Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1966, p. 252

¹⁶ „(...)L'autonomie politique dont jouissait la principaute valaque, par comparaison a la situation de totale dependance des Grecs, des Serbes, des Bulgares et des Albanais envers les Turcs, a permis a la Valachie d'etre consideree par les peuples des Balkans, beaucoup plus que la Moldavie, comme le centre de ralliement de leur lutte d'eliberation, et a Bucarest la capitale de la principaute valaque, de devenir l'un des sieges les plus marquants d'organisation de cette action.” Paul Cernovodcanu, *Bucuresti. Important centre politique du Sud-Est Europeen a la fin du XVII siecle et au commencement du XVIIIe*, „Revue Des Etudes Sud-Est Europeennes”, Tome IV, 1966, nr.1-2, Acadcmia RSR, p.148

Bucureștiul se transformă cu rapiditate într-un „centru urban plin de contraste și de pitoresc”, unde nenumărații străini, îndeosebi cei sud-dunăreni, erau principalii clienți de fiecare zi și de fiecare noapte ai pivnițelor de la hanuri sau ai cârciumilor. De fapt, în aceste „tunele ale vieții”, cum erau numite, „putea fi văzută o lume variată, amestecată, alcătuită din mai toate semințiile balcanice. Căci Bucureștii erau pentru sud-dunăreni un centru urban în care asuprirea otomană nefiind așa de mare, se puteau face multe afaceri și negustorii. Aici se întâlneau greci, armeni, sârbi, arnauți, bulgari, evrei sau turci fugiți de la sudul Dunării, atrași de viața reședinței domnești.. (...) Și unii și alții se întâlneau în lupanarele cu atmosferă orientală, cu *Craii* ce umblau nesupărați prin oraș. Aici se vorbea în nenumărate idiomuri balcanice și se risipeau bani mulți în cele vreo 40 de monede străine care au circulat în acest veac în Țările Române.”¹⁷

Pe bună dreptate, această insolită realitate, îl îndreptățește pe Richard Kunish, aflat pe punct de plecare din București, să afirme din nou: „Cărei națiuni îi aparține majoritatea locuitorilor e greu de spus; greci și evrei, italieni, armeni și moldoveni par în egală măsură reprezentăți.”¹⁸

Marea majoritate a negustorilor și meșteșugarilor albanezi aveau afaceri mici, cel mult medii. O parte foarte restrânsă a reușit să se ridice la statutul unor mari și influenți negustori sau chiar bancheri. O parte mai redusă au ajuns să ocupe diferite funcții la curtea domnească. Din aceste ultime categorii sociale se va ridica o elită intelectuală care va începe să devină un factor de închegare a unei identități culturale albaneze, atrăgând două corpusuri sociale fără de care nu ar fi reușit în proiectul ei: noii veniți pentru acest scop din Albania și marea masă a simplilor negustori de sorginte albaneză sau chiar aromână. Acest proces se produce lent începând cu mijlocul veacului al XVIII-lea dar, își face simțită prezența după 1830.

Potrivit lui Victor Papacostea, marile migrații către Principate ale albanezilor și epiroților încep în perioada cuprinsă între finalul secolului al XVI-lea și începutul celui următor. Concesiile comerciale sau cele din agricultură, i-au atras pe foarte mulți dintre ei.¹⁹

¹⁷ Ștefan Ionescu, *Bucureștii în vremea fanarioșilor*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1974, p.44

Iată un alt reper similar lăsat de francezul Poujade comentat de Nicolae Iorga: „(...)Bucureștii îi apar ca un oraș de contraste: palate și colibe, echipagii de la Binder sau Clochez, cu vizitii în livrea, și căruțe ardelențești cu opt până la 20 de cai și mânzi, arce ale lui Noc; pe de o parte cai de rasă, pe de alta bivoli greci; elegantul de modă apuscană stă lângă asprul DAC; albanesul cu bragă-și desface marfa lângă vitrina cu *friandises de Boissier et de Potel et Chabot*; călugări fumcăză la cârciumă cu lăutarii la ureche.” (Poujade, citat de Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, *Memoriile lui Poujade*, p. 71)

¹⁸ Richard Kunish, op.cit., p.149

Spectacolul care s-a desfășurat în fața lui Kunish a fost mult mai complex. Prin fața lui se derulau „greci și armeni murdari, evrei și moldoveni murdari” care „stau sporovăind, tocmindu-se, lărmuind în fața tuturor porților. Cuvinte striccate românești și italienești, grecești și turcești răsună din toate părțile într-un talmeș-balmeș bezmetic. Strada e plină de care, de turme de vite și de haite de câini, nori de praf îngreunază respirația.” (idem)

¹⁹ Victor Papacostea, *Esquisse sur Les rapports entre la Roumanie et L'Empire*, „Balcania”, 1938, București, pp.231-232

„(...)Les Epirotes ont eu dans les derniers siècles une preference marquée pour les Principautés. Leurs caravanes renaissent, on le sait, jusqu'au Danube, passaient en Russie, on bien, par l'Ardeal et la Sloveenie, penetraient jusqu'au centre de l'Europe. (...) Les sources de gains les plus profitables pour les epirotes etablis dans les Pays Roumains, etaient les diverses concessions commerciales, et l'agriculture. Par l'achat de grandes proprietes, nombre d'entre eux sont devenus des boyards et ont pur ainsi, prendre part au gouvernement de l'Etat. Meme avant l'epoque des Phanariotes, quelques-uns d'entre eux ont penetre jusque dans l'entourage des Princes et meme dans leurs familles.” (idem)

Locuitorii munteni și ai regiunilor neproductive din Albania au venit și au devenit comercianți, artizani, funcționari, mulți s-au ocupat cu agricultura. Erau adesea numiți „greci” cum recunoaște și Nicolae Iorga și veneau la nord de Dunăre pentru a-și încerca norocul. Emigrația albaneză a avut și alte paliere de emigrare precum Italia, Egiptul și Sudanul.

Primul efect al procesului de infiltrare la nordul Dunării „s-a văzut în apariția frecventă a prenumelor obținute după originea etnică sau a comunității de unde au sosit, precum: Anghirocastritul, Tetovanliul, Ohârdeanul, Beratliul, Dibranul, etc.”²⁰

Dealtfel, pentru veacul al XVIII-lea, Aurelian Sacerdoțeanu a identificat numeroase elemente de onomastică albaneză sau de sorginte albaneză printre locuitorii bucureșteni. Între numele „cu totul caracteristice” ale acestui veac XVIII bucureștean, amintim: Baibulat, Crunia, Ganul, Ghelmez, Ghiptana, Dalcea, Zafbeta, Zaneptu. Acestea și altele „sînt necunoscute dicționarului nostru onomastic” ceea ce reflectă realitatea unor importuri onomastice prin așezarea unor valuri de noi veniți.²¹

Ulterior, numele albaneze se vor „naturaliza” prin adăugarea terminațiilor românești. Astfel Enciu va deveni Enciulescu, Eftimiu va deveni Eftimescu; Toncea – Toncescu; Zotu – Zotescu; adesea Christari, Cristu sau Hristu devin Hristescu sau simplu Cristescu, etc. Aceste schimbări apar după o generație și îndeosebi cu început de secol XIX. Astfel de exemple pot fi urmărite în listele patentarilor bucureșteni – prezente ceva mai jos – al căror nume trimite la sorgintea albaneză sau epirotă; iar dacă numele este complet românesc, atunci branșa meșteșugărească specifică etniei albaneze prin tradiție este prezentă ca nume prenume.

Între primele menționări de meșteșugari și negustori albanezi apar nume precum acela al lui „Babachi croitorul” menționat la 6 mai 1672 sau „Cuciuc grecul arcar” la 6 mai 1572, personaj care cumpăra atunci un loc de casă. Mai este amintit și „Ianiu sandaciul – probabil lumânărar, la 30 mai 1589. La aceeași dată este amintit „Ianachi cizmarul” alături de „Sima miedarul”, probabil fabricant și negustor de mied, băutură fierbinte din miere. „Ianiul cojocarul” apare cu aceeași ocazie. În 1594, ca martor al vânzării unei case, este amintit „Necula brăgarul”, fabricant și negustor de bragă. Toate aceste mențiuni sunt anterioare venirii celor 15 000 de albanezi din Cervena Vodă la nord de Dunăre.

În 1668, este amintit „hoinarul” sau „teleleul” Cârstea, vânzător de mărunțișuri și haine vechi care își ducea cu greu traiul pe străzile Bucureștilor.

La 15 martie 1694, Alexandrache Muselimul, „ceauș de aprozi” cumpăra de la cupețul Alexe, un răzor de vie „în dealul Lupeștilor de lângă București”. (astăzi zona C'otroceni)

În 1763, este menționat „Leca plăcintarul” care „plătește chirie pentru locul plăcintăriei ce lucrez” câte cinci taleri pe an; mai târziu, mergându-i bine, se vede, treburile, mai adaugă un taler la chirie.”

Meșteșugarii erau afiliați pe branșe, în frății conduse de vătafi, respectiv staroști. Ulterior, apar breslele. Dacă în cazul frățiilor se întâmpla să fie grupați meșteșugari din

²⁰ Sava Iancovici, *Relațiile româno-albaneze în epoca renașterii și emancipării poporului albanez*, „Revue des Etudes Sud-Est Europeennes”, tom IX, 1971, nr.1, Academia RSR, p.9

branșe înrudite sau similare dar și de aceeași confesiune sau origine etnică sau comunitară, în bresle, intrau o diversitate de persoane, de diferite identități culturale, etnice, confesionale, pe măsură ce orașul se extinde și se dezvoltă.

Procesul se petrece cândva între veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea. Cu siguranță, mulți meșteșugari albanezi au făcut parte din aceste asociații care le asigurau protecție, sprijin bănesc în caz de calamități, boli, neajunsuri, etc.²²

Prima breaslă care apare în București este aceea a croitorilor în 1760. Apoi au urmat și celelalte. Până la 1774 s-au organizat în bresle și alți meșteșugari: boiangii, tabacii, cavafii și cizmarii; în 1775, cojocarii, șalvaragii, pânzarii și abagii; în 1780, săpunarii și blânarii, iar în 1782 ișlicarii. Cel care a contribuit la reorganizarea breslelor prin reglementarea condițiilor de funcționare, a fost domnitorul Alexandru Ipsilanti. La final de secol XVIII, existau în București 51 de bresle și cu siguranță, meșteșugarii și negustorii albanezi fuseseră cuprinși în ele. Printre ele se aflau și noile bresle ale cojocarilor, pânzarilor, abagiilor și ișlicarilor. În anul 1810, jimblarii, simigii și brutarii se unifică într-o singură breaslă. Se cunoaște faptul că în aceste domenii se aflau foarte mulți albanezi și epiroți, aromâni și macedoneni. Către 1819-1821 apar alte două bresle unificate: aceea a lumânărilor și săpunarilor precum și aceea a meșteșugarilor care lucrau în construcții (tâmplari, dulgheri, zidari, cărămidari, lemnari, tavangii, etc), breaslă în care erau încadrați „și meșterii veniți din sudul Dunării” aduși îndeosebi de Ioan Vodă Caragea între 1813-1814.²³

Negustorii luaseră în stăpânire Balcanii cu spațiile înconjurătoare. Un drum la Constantinopol „dura până la două săptămâni iar un drum la Viena până la șase săptămâni.”²⁴

Un alt grup de negustori dominau în secolul XVIII traseul inferior al Dunării cu filiale în majoritatea porturilor și în orașele apropiate. Nucleul acestei rețele comerciale erau Silistra, Turtucaia și Bucureștii. Printre acești negustori amintim selectiv pe Vlad Iordache din Turtucaia, Dobre Ienipava, Iorga Enciu, Mitu Iabrașu, Ahmet Banghi, Hasan Aga, Hagi Iomer, Suleiman Desmeemet.²⁵

De remarcat cazul negustorilor „udricani” numiți așa pentru că aduceau marfă de la „Udrii” adică Adrianopol. Mulți dintre ei au fost probabil albanezi, epiroți și aromâni. Aveau un cartier al lor în București al căror nume s-a păstrat până către anii '60 -'70 când a fost sistematizat. La 5 februarie 1765, este amintit un „Hristea Dimitriu Liptcanul” căruia domnul Ștefan Racoviță îi întărea prin hrisov „o boltă de piatră” cumpărată cu 2500 de taleri de la Hagi Constandin Stoenescu.

²¹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Etnografie bucureșteană în secolul al XVIII-lea*, „Materiale de Istorie și Muzcografie”, vol.IX, Buxurești, 1972, p.153

²² Dinu Giurescu, *Istoria Bucureștilor, de la începuturi pînă în prezent*, Editura Enciclopedică, București, 1967, pp.279-287

²³ Ștefan Ionescu, op.cit., pp.47-48

²⁴ Liviu Ștefănescu, *Comerțul bucureștean, factor important în determinarea prevederilor cu caracter economic al tratatului de la Kuciuk Cainargi – 1774*, apud Materiale de Istorie și Muzcografie, București, 1981, p.48

Trasele comerciale dintre București și Berlin, Viena, Liepzig, Magdenburg și Breslau erau dominate în secolul XVIII de numeroase „case de comerț din București cum erau: Kiriak Mărgărit, Zamfir Dumitru, frații Constantin Popp, Diamandi Anastase, Kircă Anastasiu” de unde luau mărfuri pe credit. (ibidem, p. 44)

²⁵ Tudor Matcescu, *Din legăturile Dobrogei cu orașul București înainte de 1877*, apud ibidem, p. 168

De semnalat că majoritatea celor veniți de la sud de Dunăre erau numiți „greci”. Nu se făcea o distincție între albanezi și aromâni trăitori în Albania, între greci și albanezi plecați din localități grecești, toți înscriindu-se în apelativul *greci*.²⁶

De semnalat și faptul că mulți negustori de etnii diverse se declarau ca fiind *greci* sau chiar își luau numele de *Grecu*. Un răspuns ar fi – cel puțin pentru veacul al XVIII-lea – faptul că, în urma procesului accentuat de grecizare a societății moldo-valahe, când peste tot se vorbește grecește, iar grecii pătrund în toate structurile puterii chiar și în mănăstiri, era primejdios să te declari altceva decât cerea curentul vremii. Există riscul să nu poți începe o afacere sau să fii depozat de bunurile deținute.

Adesea, sud-nărenii de origine slavă erau numiți în Valahia și Moldova *sârbi* chiar dacă erau de alte origini: croați, macedoneni, bulgari, herțegovini, dalmați, sau aromâni și albanezi.

II

Veneția anului 1667. Negustorii albanezi și macedoneni pun bazele unei corporații negustorești cu filiale la Veneția, București, Padova, Sibiu, Chilia, Moscopole. Cel care coordona acest veritabil mecanism negustoresc era vestitul Pano Pepano sau „jupânul Pană” care la mijloc de veac XVII, acorda în Veneția fiind, întregul sprijin bănesc boierului valah Constantin Cantacuzino aflat în căutare de sprijinitori financiari pentru scaunul domniei din Valahia. Era începutul unei perioade care avea să prindă contur cu 1678 și care pentru mai bine de 30 de ani avea să facă din București un centru calificat ca „amplissimum et ditissimum”.²⁷

Pano Pepano coordona de la venetia o rețea de negustorii care cuprindeau Balcanii și țările române cu extindere la Liov, Viena, și Leipzig. Aceste trasee comerciale erau cunoscute de negustorii italieni de cel puțin două sute de ani și au fost în general un efort al domnilor români de a se ajunge la un culoar direct și profitabil cu Veneția.

De pildă, în 1560, Ștefăniță Lupu domnul Moldovei face o ofertă de vânzare a unor mari cirezi de boi orașului Veneția. Republica răspunse că „drumul pentru negoț e lung și greu, totuși se vor da instrucții furnizorilor de carne.” Este trimis pentru primirea cirezilor de boi agentul Giambattista Galliciuoli din Brescia; plata urma să se facă „parte în aur curat, bani unguerești, iar alta în mărfuri precum catifea, brocard, atlas, mătase roșie, damasc și alte câteva feluri de postav și mătase precum și granat (ciocârlat – ecarlate), postav de Londra, Bergamo, etc.”²⁸

²⁶ Panait I. Panait, *Etnia albaneză la București în epoca feudală*, „Anuarul Albancul”, nr.401, București, 1996, p.35

²⁷ Radu Ștefan Ciobanu, *Orașul București în politica balcanică a lui Șerban Cantacuzino*, apud. *Matricele de Istorie și Muzeografie*, IX, 1972, București, p.131

²⁸ Cu mult mai devreme, negustorii venețieni cumpărau animale vii din Moldova. În 1520 Vincentțiu Italianul, ginerele lui Iacob Italianul făcea negoț cu vite „în legătură cu unii Moldoveni, prin Ardeal”. În 1556, italieni veneau la Brașov pentru a cumpăra grâu iar în 1568, italieni de-ai lui Alexandru Vodă din București cercetau orașul. Boinii din Moldova erau foarte apreciați la Veneția, numiți fiind „boi unguerești” potrivit lui Gratiani unul dintre biografiile domnitorului moldovean Despot Heraclid (1561 – 1563)” Nicolae Iorga, *Istoria Comerțului Românesc*, vol.1, Tipografia Tiparul Românesc, 1925, pp. 174-177

Mulți supuși genovezi din Dodecanez (Chios) dar și supuși Venețieni din Cipru ajunseseră din negustori, înalți dregători în Moldova, patronând comerțul balcanic cu Italia din această funcție. Astfel, în 1582 italianul Simo Vorsi ajunge Mare Vameș al Moldovei și în 1584 încearcă pentru întâia oară o legătură directă pe mare cu Veneția. Nava sa era încărcată cu 12 000 piei de bou, lână ceară, și altele pe care voia să le schimbe cu produse industriale venețiene. Familia Vorsi coordona din Moldova afaceri nu numai cu Veneția, dar și cu Constantinopol, Roma, Ancona și Cipru. Alături de el s-au aflat în acest angrenaj și alți negustri din Dodecanez precum: Nicolae Anselmo, Petru Cefaluco, Iani Coresi, Giani Salvago, Pompeiu de Carpi, Leonard Bersiamo, Anton de Massari, Ioan Foscanini. Se importa din Veneția brocard și hârtie orientală alături de zahăr, măslină, cofeturi, pahare de sticlă, piei de leopard. săbii turcești, postavuri de toate calitățile și toate culorile.²⁹

Raguzanii aveau și ei traseul lor comercial pe care-l controlau. Cu o puternică colonie în Timișoara și așezăminte de bancă la Sofia, își aveau nucleul la Silistra în jurul Casei de Luccari. Raguzanii „au fost recomandați și sprijiniți de sftnicul albanez al domnului moldovean Radu Mihnea (1616-1619, 1623-1626), Bartolomeo Bruti” originar de altfel din Albania venețiană, orașul Scutari.³⁰

A urmat perioada când jupânul Pană aflat în strânse legături cu domniile munteni Șerban Cantacuzino (1678-1688) și Constantin Brâncoveanu (1688-1714), reușește să creeze contacte directe între Veneția și târgurile Valahiei și ale peninsulei Balcanice. În comerțul venețian, alături de Pano Pepano, s-a aflat și un confrate al său, Necula a lui Bubuli. Pepano „era un om cu însemnătate în Veneția, plătind cu sume mari lui Constantin Cantacuzino gazda, profesorul și ceva de cheltuială”; erau sume cuprinse între 40 – 80 de galbeni. Jupânul Pepano avea o istorie a sa, ancorată pe meleaguri valahe, căci unchiul său, jupânul Dona, a refăcut mănăstirea de la Argeș.

Alături de el, ca oameni de afaceri „venețieni”, se afla fiul său Mihail (cu 1717) și Nicolae Caraiani, venit din Ianina. În ceea ce-l privește pe Emanoil Bubulli, acesta era fiul lui Zorzi de la Padova, și fusese tovarășul de locuință a lui Constantin Cantacuzino, găzduit de Pano Pepano. Iată cum, un grup de negustori balcanici, știau să îndeplinească negustoria cu perspectivele politice din țara lor de adopție, Valahia. Și desigur, aveau o corespondență variată și numeroase legături de afaceri cu cei rămași acasă pentru desfacerea sau trimiterea de produse manufacturate.³¹

Dona Pepano aducea în Valahia hârtie orientală, brocard, alte stoffe scumpe de catifea și atlas, poate oglinzi. La 1696, al doilea fiu al lui Pepano se afla la Focșani de unde trimitea asociatului sau din București, Pano Glyky, din familia tipografilor și editorilor venețieni, ceară la 630 de ocale, pentru postavuri, argintării și alte produse industriale și lucruri scumpe. Mai mult, un alt asociat, Polo Minio, soțul domniței Maria,

²⁹ Ceva mai devreme, un alt mare negustor ajunseseră Mare Vameș al Moldovei, Zotu Tzigaras din Ianina, altfel ginere al domnitorului moldovean Petru Șchiopul (1574-1577, 1578-1579, 1582-1591). Fratele lui Zotu Tzigaras, Apostolul, face negoț cu Veneția alături de alți macedoneni: Procopie Syropulo, Manoli Masino, Anton și Gheorghe Coresi, Marcu Lavri din Constantinopol și Pano Limidari. (Ibidem, pp.197-202)

³⁰ Ibidem, p. 206-207

³¹ Adrian Majuru, *Albanezii în București*, Albanezul, IX, nr.92, martie 2001, p. 4

văduva lui Zotu Tzigara, aducea din ambele principate române cai împreună cu călăreții lor, prin Vidin și Bosnia până la Spalato.³²

Pe lista spătarului valah Zotu Țigara, se aflau trecuți cu diverse afaceri compatrioții ai săi care, aveau pe ruta București-Veneția, foarte multe negustorii. Astfel, Niko Popa-Zaraful, între 1695-1716, a făcut negoț cu ceară, mătase, atlas, postav și zaharicale. Are chiar legături „cu Domnul însuși” adică Constantin Brâncoveanu și cu alți mari negustori precum Mano Apostolu, Caraiani și Pilarino.

Un alt negustor menționat de spătarul Zotu a fost Spiro Panu care-și începe negustoria la Focșani în 1696. Face negoț de același fel, plus pergament, zăbrance și mărgean. Face numeroase drumuri la Sibiu. Un altul, Sava Stoica era la Brașov și avea legături cu Chilia. Vindea postavuri și „săftiene”. Un Panos Tamarra era așezat la București și făcea negoț cu zăbrance.

În acest adevărat păienjenis negustoresc valaho-venețian se aflau foarte mulți negustori macedoneni aromâni. Despre ei scria Miron Costin că „în țerile grecești, este un neam de-i zicem Coțovlah”. La fel scria și stolnicul Cantacuzino: „Avem pe acei Coțovlahi, cum li zic Grecii, – ce-i vedem că și pînă astăzi se află și sânt, însă puțini acum rămași... . Sînt două ramuri acești Coțovlahi(cum le spun vecinii lor, și încă și când cu dînșii am vobit), oameni nu mai osebiți nici în chip, nici în unele obiceiie, nici în tîria și făptura trupului, decît rumîni aceștia, și limba lor rumânească, ca a acestora, numai mai stricată și mai amestecată cu de această proastă grecească și cu turcească. Pentru că foarte puțini, cum s-au zis, au rămas la niște munți trăgându-se de locuiesc, cari sã întind în lung de lângă Ianina Epirului.” – de unde veniseră și Caragiani, și frații Glykys – „până spre Arbănași, lângă Elbasan, unde-i zic, în sate numai locuind. ... iată acum, câți sînt, mojici și țărani sînt, și, locurile lor cu greu de hrană fiind, pentru multă piatră și munți ce sînt, se împrăștie și sã duc mai mulți prin acele orașe mari turcești... . Zic și aceasta, că, de-i întrebi și pe ei: creștine, ce ești? El zice: Vlahos, adică Rumân, și locurile lor, unde locuiesc, ei zic: Vlahia, iar țării acesteia ei îi zic Vlahia cea Mare. Pare-mi-se, zic, că ei grăind, mai mult îi înțeleg ceștia Rumâni, decăt, aceștia grăind, aceia sã înțeleagă și vorbind adesea, prea lesne se pot înțelege.”

Centrul armănesc era Moscopolea care, în veacul al XVIII-lea înflorea, fiind întreținut de negustorii aromâni care aveau relații direct, prin Durazzo și Valona cu Veneția. Acolo se trimeteau, afară de unele produse orientale, meșini, săftian, piei zise „schiavine”, dar mai ales cergi de pâr de capră, foarte mițoase, vopsite în culori tari, „cari și acum sunt o specialitate a Ținuturilor acelora.”

Mulți negustori originari din Moscopole au plecat spre Italia unde au reușit să-și creeze debușeuri negustorești care au rezistat în timp: Gheorghe Sideri, Dimitrie Bendu, Nicolae Dedu, Ioan al lui Nicola, Teodor Nicola, Nicola Stavro, Adam Dimitriu, etc.

Aceștia „își trimeteau mărfurile, dar își încredințau agentului lor de aici, Zorzi Cumano, și copiii, pentru a învăța, fie și cu sila, socoteli și frâncește.” Când era vreun

³² Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc*, op.cit., p 260

Un alt italian pe numele său Alberti, avea trascul său negustoresc din Moldova, prin Cracovia, Praga, Nuremberg, Chiavenna, Milan și apoi Bologna, orașul său. Ibidem, (p. 273)

prilej de câștig, mulți dintre ei se întovărășeau (cum au fost arnăuțchii din București) pentru a lua supra-le un venit împărătesc ori o slujbă de oaste (cazul arnăuților), cum au făcut la 1697 tatăl lui Teodor Nicolau și Dimitrie Bendu, care aveau boii miriei, ai statului, ai oștirii, și mergeau pentru aceasta până la Belgrad.

Lucrurile se pare că mergeau în general bine căci aflăm din scrisoarea lui Nicola Teodoru din Moscopole (15 octombrie 1696) către „venețianul” Gheorghe Cumano: „De aceea te iubesc tare pe dumneta, că ești învățat mai mult decât toți, și știi și din Turcia lucruri, și fiul meu, Todor, e al tău pînă cînt trăiesc eu... Slavă Domnului vine din mână; pentru toate să mă îmbogățești ca pe alți negustori.” La fel îi scria și Nicolo Stavro din Moscopole la 20 iulie 1697: „Și așa să faci bine dumneta și te rog să aibi drag pe Dimitrachi, să-l înveți și să-l silești socoteli și să scrie frînțește.”³³ Acest comerț bogat cu Veneția a fost interzis de austrieci îndeosebi după anexarea temporară a Olteniei și Serbiei la 1718-1739.

Aromâni și albanezi, macedoneni depotrivă, aveau în veacurile XVII-XVIII, o rețea de negustorii pe care le moșteniseră dinainte. Preocupările lor pentru diversificarea afacerilor dar și pentru cultura și educația odraslelor, aveau prioritate. Astfel, în secolul al XIX-lea, diasporele lor din Valahia vor îngroșa pătura socială a liber-profesioniștilor, cu numeroase vârfuri în domeniile liberale: medicină, avocatură, profesorat, litere, istorie, finanțe, inginerie.

Așadar, Bucureștii, chiar din veacul al XVIII-lea avea o viață comercială trepidantă, cu un „aspect pitoresc și inedit”. Bogăția târgurilor bucureștene a intrat și în folclorul balcanic. În balada antiotomană *Aguş al lui Topală*, eroul promite iubitei sale „că se va duce la București să-i cumpere *cimbir* și *fes* și chiar *rochii* și *paftale* de la *hanul cel mare*; adică de la hanul Sf.Gheorghe.”³⁴

Negustoria – un mod de viață

Cum trăiau meșteșugarii, negustorii de tot felul, în Bucureștii secolelor XVII și XVIII înainte ca procesul de modernizare să se facă simțit în Principate? Negustorului bucureștean Constantin Lada îi plăcea „să aibe la masă șapte-opt feluri de bucate, vin bun și desert. De două ori pe săptămână ținea postul tradițional. Atunci mânca pește proaspăt adus din Dâmbovița. Vobea curent cinci limbi – românește, nemțește, grecește, franțuzește și italienește. Se purta cu antiriu de Suvaia (stofă fină, un fel de brocard cu fir de aur) sau de cutnie (mătase și bumbac). Se încingea peste antiriu cu un șal turcesc de preț. Deasupra îmbrăca giubeaua îmlănită cu samur sau binișul de postav englezesc numit *floare străină*. Își acoperea capul cu ișlic, lucrat din pielicele de Crâm, brumării și foarte subțiri.

³³ Nicolae Iorga, *Știri despre comerțul nostru în veacurile 17 și 18*, „Analele Acadmici Române”, tom.XXXVII, Memoriile Secțiunii Istorice, București, 1915

³⁴ Ștefan Oitcanu, op.cit., p.58

„(...)Mulți negustori erau greci, bulgari, armeni sau evrci. Ei își strigau mărfurile lor în diferite idiomuri, pe diferite tonuri. Era o amestecătură de limbi, de obiceiuri și de costume care imprima târgurilor un ritm de viață dezordonat și chiar anarhic, ce nu se deosebea întru nimic de acela din bazarurile turcești. Aici veneau după cumpărături și țărani din satele și chiar județele limitrofe.” (idem)

Ziua lui Lada începea, după găteală, cu cafeaua nemțească sau ciocoladă. După care pleca în piața Lipscanilor, unde rămânea până la amiază, unde se vedea cu alți neguțători, încheind vânzări și cumpărări de mărfuri. Apoi venea la masă, dar de obicei nu singur, ci însoțit de doi-trei prieteni. Mânca bine și apoi se odihnea. Pe seară ieșea la plimbare pe Podul Mogoșoaiei, în caleașca lui cu doi cai buni. Sfârșea seara la jocul de cărți. Deși avea acces în toate casele boierești, Lada peferea să frecventeze pe consulii puterilor străine și dintre aceștia pe generalul Kirikov, consul al Rusiei. Lada ținea mărfuri aduse din Austria și Saxonia, pe care le vindea numai cu ridicata, nu cu cotul. Mai ținea în arendă cu alți tovarăși, ocne, poște și vămi.” Și acestea se petreceau către 1813.³⁵

În general însă negustorii erau apăsați de o fiscalitate excesivă. Toți proprietarii de prăvălii sau localuri de petrecere trebuiau să plătească birul fumăritului. Pe de altă parte existau taxe pentru mărfurile ce intrau în București chiar din satele vecine. Erau scutiți de vamă numai tabacii și cizmarii pentru materiile lor prime și cei care-și aduceau cu spinare lemnele sau hrana. Oamenii cei mulți, erau disprețuiți de boieri și de curteni. Nefasta influență fanariotă pătrunsese în mentalitatea tuturor acelor care, într-o formă sau alta, aveau legături cu Curtea domnească sau cu marii boieri.³⁶

Vizita în Valahia și în București a călătorului englez Wilkinson, i-a lăsat acestuia o impresie tulburătoare, pentru începutul veacului al XIX-lea: „(...)nu există popor mai asuprit de un guvern despotic și mai strivit de biruri și de angarale. (...)Totuși, obișnuți cu această stare de servitute care părea intolerabilă, ei nu sunt în stare să conceapă măcar nădejdea unei soarte mai bune. Starea de deprimare sufletească în care sunt ținuți s'a prefăcut într'un fel de nesimițire și de apatie naturală care-i face deopotrivă de nepăsători la bucuriile vieții și de nesimțitori la fericire, ca și la amărăciunile grijilor și durerilor.”³⁷

În cronică sa, meșteșugarul Ioan Dobrescu, lăsa fiului său moștenire o succesiune de sfaturi de care trebuia să țină seama pentru a-i merge bine în societate: „Fiule, să te ferești de beție, capul și rădăcina tuturor relelelor, de curvie, de hoție, de pizmă, de mânia, de înșelătorie să nu mărturisești strîmb, să nu te bucuri de paguba altora, să nu rîzi de sărac, să iubești pe vecinul tău, să cinstești pre mai marele tău, să fii blind și smerit, să nu rîzi fără socoteală, cînd vei vrea să cauți plimbare să cauți oameni deopotrivă, să nu te însoțești cu mițăi; să ceri sfat la oameni înțelepți și mai pe scurt să te ferești de tot lucrul cela ce vatămă sufletul și trupul.” Scrise la 1802, rândurile sunt semnificative pentru a evidenția idealul de cetățean pe care societatea valahă nu ajunsese să-l producă. Căci același autor menționa către 1813-1814, despre cei mulți și cu dare de mîna că „nu credeau în Dumnezeu, numai în ziduri, în haine, în înșelătorii, în mâncăruri bune, în

³⁵ Nicolac Vătămanu, *Catastih de bucureștean*, Editura Litera, 1998, București, pp. 136-137

³⁶ Ștefan Olteanu, *op.cit.*, pp.65-70

³⁷ Wilkinson apud. Andrei Oțetca, *Regimul fanariot*, Balcania IV, București, 1931, p. 66

beții și mai vârtos în curviia pe față. Acestea le aveau obicinuite toți de obște. Iar mai marii noștri cu mâncătoriile, încât nu mai era de suflet... ”³⁸

A existat și altă categorie de negustori, aceia care „țineau în arendă moșii, fiind oameni harnici și pricepuți; trăgeau mare folos și pentru ei și pentru stăpânii de moșie. Ei se mai ocupau cu cârciumăritul și cu băcănia. După ce făceau bani se duceau în țara lor, unde cei mai mulți își lăsaseră familia.”³⁹

Balcanii reprezintă un segment cultural în cadrul vastului complex cultural mediteranean, pe care-l completează. Strânsa interdependență economică dintre Balcani și Mediterana, a determinat structurarea a trei zone culturale distincte, pe teritoriul peninsulei: zonele mediteraneene sau italiană, greacă sau bizantină și patriarhală.⁴⁰ În primul caz, sunt reprezentate regiunile stăpânite și aflate sub dominația Venetiei și Genevei, teritorii cărora li s-au alăturat spații învecinate, de interferență culturală (coasta mării Adriatice și Ionice cu extindere către spațiul dinaric și albanez).

Arealul grecesc care, o perioadă de timp a coabitat cu factoriile statelor italiene de pe țărmurile mării Egee, a cuprins sudul peninsulei cu variatele complexe insulare din Marea Egee. Spațiul numit patriarhal, este un vast areal geografic, multicultural și pluriconfesional care se află în spatele țărmurilor, în interiorul platourilor muntoase. Aici trăiau numeroase comunități organizate în triburi sau mari familii patriarhale (albanezi, aromani, sârbi, bulgari, etc) cu o economie structurată pe transumanță și așezări sezoniere. Alături de aceste micro-universuri balcanice, s-a conturat un altul, populat de vaste migrații ale evreilor iberici, imigrați la sfârșitul secolului al XV-lea și care „ocupă treptat posturile importante ale negoșului”, deschizând „prăvălii cu mărunțișuri de fierărie, au instalat primele tiparnițe cu litere latine, grecești și ebraice; au pus pe picioare țesătorii de lână și brocart”.⁴¹

Schimbările economice au legat Balcanii de vastul areal economico-cultural al Mediteranei. Factoriile venețiene, genoveze sau pisane de pe țărmurile peninsulare și insulele învecinate, au preluat și exportat elemente de cultură și civilizație balcanică către bazinul mediteranean și invers, prin aceleași factorii, pătrundeau în spațiul balcanic,

³⁸ Ilic Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu(1802-1832)*, extras, „Studii și articole de istoric”, vol.VIII, București, 1966, p.339 și p.341

Redau mai jos un scurt pasaj reprezentativ pentru cursul sinuoș al afacerilor pe care micii meșteșugari încercau să le închege în București. Am ales în mod special cazul brutarilor și făinarilor, întrucât, albanzii formau un grup numeros printre aceștia: Brutarii care nu respectaseră prețul fixat în 1818, adică 104 și jumătate dramuri de pîine la o para, nu s-au mulțumit cu prețul fixat în primăvara anului 1819, pretextând că sporul la coacere este de două la zece și cerînd să li se scadă și zeciuiala, adică remiza de unu la zece pentru cci ce le desfăceau pîinea. Cererile lor au fost respinse. O dată cu fixarea noului preț al pîinii, s-a desființat în primăvara anului 1819, și starostia, adică autonomia lor, fiind readuși sub supravegherea agici.” Bragagii plăteau anual agici 5000 de taleri, pentru „a nu supăra de oca drcaptă”. (Ilie Corfus, *Însemnările cronicarului Grigore Andronescu despre vechea gospodărire a Bucureștilor*, „Materiale de Istorie și Muzeografie”, vol.VI, București, 1968, pp.133-134)

³⁹ Victor Papacostea, *La participatiopn de L'ecrivain albanais Vechilhardji a la revolution de 1821*, „Balcania” VIII, București, 1935, p.66

⁴⁰ J Cvijic, *La Peninsule Balkanique*, p.27

⁴¹ Fernand Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, Meridiane, vol.IV, 1986, București, p.102

elemente de cultură și civilizație occidentală. Spațiul cultural și economic al Balcanilor a avut o regiune apropiată cu care făcea corp comun: este vorba de bazinul Mării Negre, controlat economic de italieni până către veacul al XIV-lea și al XV-lea. Și aici factoriile italiene de pe țărmurile orientale și occidentale ale Mării Negre, coordonau comerțul dintre țările învecinate lor și metropolele mediteraneene. Cucerirea otomană a bazinului Mării Negre, a însemnat înlocuirea negustorilor occidentali cu negustori turci sau supuși otomani, atât în bazinul mării Negre cât și în spațiul Balcanilor.⁴² Dar indiferent de puterea politică care a coordonat mecanismul economic al acestui întins areal cultural, „pretutindeni vedeai aceiași greci, armeni, albanezi, levantini, evrei, turci, italieni”.⁴³ Această realitate multiethnică, multiconfesională și pluriculturală a Balcanilor, cu interdependențele economice specifice, a existat la scară redusă în București, capitală a Valahiei.

Astfel, pătura negustorească balcanică din București a fost o prezență permanentă în angrenajul economic general. Prin intermediul ei, au apărut mecanismele economice locale în cartierele periferice și a fost un model pentru românii care voiau să înceapă o afacere acolo.

Sud-dunărenii au dat Bucureștilor imaginea unei lumi balcanice la scară redusă. Corpurile etnice alimentate continuu cu veacurile XIV-XV au adus limba și cultura slavonă înlocuită mai târziu cu greaca, în rândul elitelor politice. Transferul acesta se va definitiva în cursul veacului al XVIII-lea. Elementele balcanice pătrund cu rapiditate în elita politică, economică și culturală moldo-valahă, regăsindu-se în toate compartimentele sociale ale Bucureștilor până târziu, în veacul al XIX-lea. Din rândurile balcanicilor vor fi un număr necunoscut de mare de înalți și mici funcționari, dregători, comercianți și neguțatori. A venit apoi rândul familiilor domnești să absoarbă elemente balcanice, pentru ca, în anumite momente, acestea din urmă să devină predominante în structurile puterii laice și religioase.

Străzile orașului, arhitectura caselor și ambientul lor interior, resorturile vieții particulare, elementele vestimentare și gusturile literare, muzicale sau spirituale sunt ancorate în civilizația complexă a Balcanilor. Orașul în veacul al XVIII-lea semăna în multe dintre privințele enumerate mai sus, cu Constantinopolul, de unde veneau ultimele noutăți în materie de modă, preparate culinare, mobilier, obiceiuri, etc. Manierele, raporturile dintre soți, vecini, rude, prieteni erau preluate din lumea oriental-balcanică, cu întreaga suită de trăsături mentale. Nu mai vorbim de raporturile oficiale dintre autorități și locuitori, dintre domn și supuși. Toate aceste valori însumate în corpul social moldo-valah se vor numi tradiție iar în numele ei se va duce violenta confruntare dintre formă și fond care a basculat procesul de modernizare a societății românești. De fapt, succesul acestui proces a avut la bază diminuarea preponderenței elementelor oriental-balcanice din societatea românească, locul fiind luat de elemente etnice și culturale venite din Europa Centrală și Occident. Pe acest fundament s-a sprijinit apoi noua orientare a elitelor locale, către Europa modernă. Fondul se diminuea pe măsură ce

⁴² Ghorghe Brătianu, *Marea Neagră*, vol.I-II, Meridanc, București, 1988

⁴³ Fernand Braudel, op.cit., p.105

vechile generații se stingeau iar mulți balcanici se retrăgeau în tinerele lor țări din Balcani.

Astăzi, se produce un fenomen similar de transmigrare socio-economică. În locul balcanicilor de odinioară și al occidentalilor care i-au înlocuit în cursul secolului al XIX-lea, mecanismul este predominant de asiatici: arabi, turci, kurzi, chinezi, coreeni la care se adaugă creșterea fără precedent a unei comunități ancorate temeinic în mentalitatea asiatică: țiganii. Acest fenomen își va arăta în curând urmările în societatea urbană românească, ale cărei trăsături deja se văd: dughenizare, înghesuiala bazarului și lipsa igienei, vulgarizare și dezgust pentru valorile culturilor europene. Și toate acestea deoarece românii nu au reușit să monitorizeze vastul mecanism economic. De fapt, ei nu au reușit acest lucru niciodată în istoria lor. Micul comerț, marele comerț en-gros, primele bănci, burse de mărfuri, etc, le-au adus străinii și tot ei le-au controlat, întâi ca „sudiți” – supuși străini iar mai apoi ca cetățeni români.

The Balkans Ruled by Merchants

SUMMARY

The Ottoman invasion in the Balcanic peninsula, during the Middle Ages, determined an important phenomenon of immigration from the disappearing Balcanic states, towards the Romanian territories, where the people of various origins, hoped to find shelter and mostly protection for their Orthodox Christian Religion. The article presents various ethnical, social and professional groups of immigrants in Bucharest, their part in the life of the town, their professional structures and ways of organization.

BUFTEA. LUNGA DEVENIRE A UNEI AȘEZĂRI ILFOVENE*

dr. Panait I. Panait

Dacă ne-am referi strict la evoluția așezării de azi Buftea, lucrurile ar fi relativ mai clare. În nomenclatorul oiconimelor¹ din Țara Românească satul Buftea este menționat într-un act scris la 20 iulie 1752². La acea dată Constantin Râmniceanu, comis al doilea, iscălea și pecetluia cartea sa, la mâna egumenului mănăstirii „Sf. Troiță” din București, chir Filaret, adevărind că a primit loc „să-mi fac Odaie” pe moșia Mănești unde urma să-și organizeze o herghelie cu 60 de cai, boi, vaci în număr de 40 capete, pentru care se angaja să achite, anual, 13 taleri. În continuare beneficiarul, având nevoie de brațe de muncă își propunea să strângă oameni „la satul ce să cheamă Bufteni” și să achite mănăstirii proprietare valoarea clăcii la care erau obligați rumânii, aceștia urmând să lucreze pentru noul arendaș. Din studiile de specialitate rezultă că dregătoria de vel comis era veche în Divanul Țării Românești și revenea marelui boier care se ocupa cu procurarea și îngrijirea cailor domnești. Am spune că era „mai mare peste grajduri” sau „șeful grajdurilor”³. Vel comisul era ajutat de „comiși ai doilea”, care puteau fi 2-3, ce proveneau din mica boierime. Herghelia de pe imașul arendat pe Colentina și întreținută de țărani bufteni, era strâns legată de rangul pe care îl deținea Constantin Râmniceanu, cel care primea și învoirea să ridice acolo o biserică de lemn și să facă patru chilii pentru preoți și dascăl „ca să învețe copii”. Suntem într-o perioadă în care învățământul elementar prinsese cheag și în alte sate în zona Bucureștilor, cum erau Tărtășești, Greci, Buda, Obilești, Agiești „din sud Ilfov” ș.a.⁴ Din actul evocat mai sus rezultă că temelia lăcașului fusese pusă de un alt boier „Dumitrache nepotul dumnealui Stavăr fost mare pitar”, anterior zilei de 20 iulie 1752, ceea ce ne îndreptățește să considerăm că „Odaia” respectivă se alătura unui sat Bufteni existent, dar care urma să primească și alți rumâni veniți. Documentul respectiv indică plasarea hergheliei comisului C. Râmniceanu „la moșia ce să numește Mănești și Bălcătaciul”. Așezări și moșii cu denumirea Mănești au fost mai multe în Țara Românească în sec. XV-XVIII, așa cum rezultă din documentele vremii. Cu aproape șapte decenii în urmă istoricul I. C. Filitti lua în discuție trei atari toponime⁵; moșia Mănești din Ilfov, aflată „cam pe unde este astăzi Buftea”⁶, moșia și

* Studiu elaborat la repetatele insistențe ale regretatului prof. Neculai Mercan împătimit istoric al orașului Buftea în care a profesat slujba educațională și de cercetare.

¹ Oiconim – denumire de așezare umană.

² Arh. Stat. Buc., fond Radu Vodă, XXXVI/6 Document pus la dispoziție de prof. N. Mercan-Buftea.

³ Nicolae Stoicescu, *Sfatul Domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1968, p. 295.

⁴ Nicolae Anderco, *Contribuție la istoricul învățământului sătesc din Țara Românească în sec. XVIII-XIX. Școala de la Agiești*, în „București”, VII, București, 1969, p. 262.

⁵ Ioan C. Filitti, *Regeste și documente. II. Trei sate Mănești (Ilfov, Prahova și Dâmbovița). O confuzie în istoriografia noastră*, București, 1938, p. 1-3.

⁶ Ibidem, p. 2.

desigur așezarea Mănești din Prahova și Mănești din Dâmbovița⁷. Documentele puse în circuitul științific ulterior au confirmat și un Mănești, aflat probabil în apropierea localității Dorobanțu-Drăgănești, cu hotar în drumul Nicopolei, trecut de Neagoe Basarab în actul de danie făcută mănăstirii Cutlumuz, de la Sf. Munte Athos⁸. Și un alt document emis de același evlavios domn, la Pitești, se referă la satul Mănești de pe Olteț⁹. Către începutul secolului XVII actele scrise privesc un alt sat Mănești, plasat, probabil, în zona așezării buzoiene Pogoanele¹⁰. Oiconimul „Mănești” indică o veche așezare, consemnată în sec. XV, în ținutul Neamț- Moldova¹¹, altul în ținutul Tigheciu¹² ș.a.

Într-o atare situație efortul de identificare a satului respectiv menționat în izvorul scris, medieval, a fost anevoios și pentru specialiștii întocmitori ai „Indicelui numelor de locuri” trecute în documentele Țării Românești și incluse în volumele Corpusului academic tipărit în anii 1953-1954¹³.

Preocupări de studiu istoric privind localitatea ilfoveană Măneștii de pe Colentina sunt chiar mai vechi în istoriografia noastră. În monumentală monografie „Istoria Bucureștilor” prof. G. I. Ionescu-Gion făcea o legătură directă între așezarea anterioară și Buftea de azi, vorbind despre Mănescii Bufti, plasat „tot lângă Bucuresci”¹⁴. Documentele vremii vorbesc despre un sat, o moșie și o pădure Mănești pe Colentina. După aprecierile lui Gion aici s-au purtat ciocnirile dintre domnia reprezentată de Alexandru Vodă Coconul și călărașii de la Mănești, Gherghița, Ploiești și Rușii de Vede din 1623, ca și lupta, anterioară, a lui Mircea Ciobanul cu rivalii săi, desfășurată la Periș și la „Mănescii Bufti” după consemnarea cronicarului¹⁵. Cum existau mai multe așezări cu aceeași denumire, iar istoricul Bucureștilor, Gion plasează evenimentele respective la Buftea, fără a aduce precizările cuvenite, aflarea adevărului rămâne deziderat științific. Și nu este singurul caz privind istoria Bufti de azi.

Totuși G. I. Ionescu a avut dreptate deplină când a atribuit „Măneștii de pe Colentina” lui Mihnea Vodă cel Rău (1508-1509) și eventual antecesorilor acestuia, pornind istoricul de la hrisoavele lui Alexandru II Mircea (1568-1577) de la care au rămas două acte de danie către Mănăstirea „Sfânta Troiță” din București, zidită de el, în care este evocat numele satului Mănești. Primul a fost emis la 15 iunie 1577 prin care domnitorul dona ctitoriei sale de pe Dâmbovița vama de la salina Ghitioara și cea percepută la ocna Telega dar și „satul Măneștii de pe Colentina cu tot hotarul; pentru că s-a aflat moștenire, a domniei mele de la bunicul meu Mihnea Voievod”¹⁶. În cel de-al doilea act, dat tot din București, la 28 iulie 1577, același Alexandru Mircea Voievod

⁷ Ibidem, p. 3.

⁸ DIR, B, Țara Românească, veacul XVI/1, p. 78-82. Hrisov dat la 23 iulie (1512-1513).

⁹ Ibidem, p. 133. Hrisov din 28 ianuarie 1518.

¹⁰ Idem, Veacul XVII/2, p. 422. Hrisov din 31 iulie 1615.

¹¹ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 554.

¹² Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II/1, București, 1940, p. 411.

¹³ DIR., B, Țara Românească. Veacurile XIII-XVI, Indicelul numelor de locuri, București, 1956, p. 84.

¹⁴ G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 553, p. 55, p. 578.

¹⁵ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grăcescu, București, 1963, p. 52.

¹⁶ DIR, B, Țara Românească, Veac XVI/4, p. 281-282.

„nepotul lui Mihnea Voevod” reîntărindu-și dania privind „satul Mănești de pe Colentina” adeverește că acesta „au fost de moștenire... răposatului Mihnea voevod¹⁷”. Ambele hrisoave sunt date în ultimul an al vieții bătrânului domn de la care a rămas o bogată arhivă scrisă în cancelaria sa. Stingerea lui Alexandru Mircea s-a petrecut după 11 septembrie 1577 și a fost provocată de o suferință mai veche. Încă din 1574 el asociase la domnie pe fiul său Mihnea aflat la vârsta de 9 ani¹⁸, care va intra în istorie și sub numele de Mihnea Turcitul (1577-1583, 1585-1591) după trecerea sa la mahomedanism. Ambii purtători de coroană, tatăl și fiul au emis acte privind și moșia și respectiv satul ilfovean Mănești. Prin hrisovul din 28 iulie 1577 domnitorul se referă numai la Mănești, detașându-l de celelalte danii către Mănăstirea Sf. Troiță. La rândul său Mihnea II Voievod întărește într-un lung document, stăpânirile așezământului monahal bucureștean, începând lungul șir de bunuri cu „satul Mănești toți, cu tot hotarul și cu vecinii și cu morile, pentru că acest sat Măneștii, a fost de moștenire al domniei mele”, de la „bunicul domniei mele răposatul Mihnea Voevod”¹⁹. Un fapt este sigur și anume, existența satului „Mănești de pe Colentina” ca parte a domeniului Drăculeștilor din centrul Câmpiei Române²⁰. Într-adevăr Vlad Dracul și fiii săi Vlad Țepeș-Dracula și Radu cel Frumos zis Drăculea cel Tânăr, au manifestat un interes susținut pentru această parte de țară. Dacă Vlad Țepeș a folosit „Cetatea Dâmboviței” ca reședință de unde a emis celebrul hrisov din 20 septembrie 1459, în care este consemnată „Cetatea București”, Radu cel Frumos a domnit, cea mai mare parte a șederii sale în tron, din București²¹. El este cel care a zidit biserica mănăstirii Tânganu, una din vechile așezăminte monahale din zona Bucureștilor²². Numele Drăculeștilor sunt evocate și în legătură cu mănăstirile Snagov, Comana, Târgșor ș.a., beneficiare de danii voievodale²³.

În contextul acestor fapte se conturează și istoria celui mai vechi sat cunoscut în raza orașului Buftea denumit „Măneștii de pe Colentina”. Din nefericire nu direct privind începuturile pe care le-au evidențiat cercetările arheologice, ci pentru momente ulterioare. Cel pe care îl cunoaștem sigur ca stăpânitor asupra satului Mănești-Ilfov este Mihnea cel Rău, consemnat în izvoarele cronicărești ca fiu natural al lui Vlad Țepeș, cel care l-a procreat „cu o fată” ce va deveni jupâneasa unui Drăcea armașul²⁴. Letopiseșul cantacuzinesc îl prezintă pe Mihnea I ca fiind „feciorul Drăcii armașul”²⁵, în timp ce un manuscris de epocă completează: „Mihnea voievod cel Rău, fecior Drăcii armașul de la Mănești, acesta au tăiat mulțime de boieri”²⁶. Legătura familială între Vlad Țepeș și

¹⁷ Ibidem, p. 289.

¹⁸ Constantin Rezachevici, *Enciclopedia domnilor români*, I, București, 2001, p. 270.

¹⁹ DIR., B, Țara Românească, veacul XVI/4, p. 473.

²⁰ Panait I. Panait, *Drăculeștii și centrul Câmpiei Române*, în „Muzeul Național”, V, București, 1981, 177-181.

²¹ Idem, *Un voievod în viltoarea vremurilor – Radu cel Frumos*, în „Magazin Istoric”, SN, 12, anul XXXVIII, 2004, p. 26-27.

²² Idem, „Magazin Istoric”, SN, 1, an XXXIX, 2005, p. 46-48.

²³ Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele lui Vlad Țepeș*, București, 1979, p. 106-109.

²⁴ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 133.

²⁵ *Istoria Țării Românești, 1290-169. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. critică C. Grăcescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 14

²⁶ Ibidem, p. 205.

Mihnea I, cel crescut în casa armașului Drăcea²⁷, i-a determinat pe unii istorici să afirme că satul Mănești putuse fi o danie a lui Dracula către adoptivul fiului său și ca atare moșia respectivă fusese a acestuia. Nu avem însă nici un document scris privind o asemenea posesiune domnească transferată de Țepeș lui Drăcea și de la acesta la Mihnea cel Rău, deși unele ipoteze pot fi luate în seamă. Istoricul Pavel Chihaiia pune sub semnul întrebării existența aceluși Drăcea armașul, dar admite că Măneștii „era domeniul ereditar al Drăculeștilor”. Istoricul medievist dr. C. Rezachevici presupune că prin acel Drăcea a dobândit vodă Alexandru II Mircea locul pe care a fondat mănăstirea sa cu hramul Sf. Troiță din București, el fiind nepot al lui Mihnea I²⁸. Ar rezulta, după această ipoteză, că armașul respectiv fusese în posesia marelui mamelon de pe malul drept al râului Dâmbovița, aflat în aval de București. Prof. dr. Ion Ionașcu, istoric al Bucureștilor și șef al Șantierului arheologic Radu Vodă din anii 1953-1954, nu face însă nici o legătură între Drăcea și Dealul respectiv, în schimb reține că acest ctitor a donat mănăstirii sale terenuri, până la hotarele moșiei Văcărești, ceea ce poate indica un domeniu domnesc²⁹. În afara precizării provenienței dregătorului armaș de la Mănești, din completarea cronicărească, nu avem nici o altă legătură între acesta și familia lui, privind eventuala locuire la Măneștii de pe Colentina, în prezent teritoriu buftean. Avem certitudinea însă că moșia și satul Mănești au aparținut lui Mihnea cel Rău și urmașilor acestuia din sec. al XVI-lea. Către acel secol conduceau vestigiile unei biserici păstrate, până la seismul din 4 martie 1977, pe terasa din partea dreaptă a râului Colentina, din arealul comunei de atunci, ulterior orașului Buftea. Localnicii plasau acolo resturile unei mănăstiri numite de ei „Cârna” pe care o considerau „veche”. Până în prezent nu cunoaștem nici un izvor intern scris privitor la un așezământ călugăresc, în jurul Bucureștilor, cu denumirea Cârna existent în sec. XVI-XVII. Cert, fusese o Biserică trilobată, zidită în maniera veacului al XVI-lea. Monumentul istoric respectiv, acum complet năruit, era un rest din peretele de Nord al unui lăcaș zidit din cărămidă, care se desfășura pe o lungime de cca 6 m și se ridică, mai bine de 4 m, anunțând un atare monument, mai rar întâlnit în vatra unui sat din Câmpia Română. Faptul acesta a stârnit interesul specialiștilor Petre Ș. Năsturel și Paul Cernovodeanu care, au făcut o cercetare de suprafață în perioada 1952-1953 și au atras atenția asupra vestigiului respectiv, considerând necesară o săpătură arheologică. Cum Șantierul arheologic București, intrat în activitate în 1953, avea unul din obiective Dealul Radu Vodă s-a revigorat interesul pentru domnia lui Alexandru II Mircea „Oaie seacă”, porecla pe care și-a dobândit-o în urma dării la care erau supuse și oile sterpe. Ctitorul de la Sf. Troiță nu avusese viață liniștită până la urcarea pe tron și nici în cei nouă ani de domnie. Făcuse surghiun în „Țara Arăpească la Alep” și dobândise tronul la 39 de ani și jumătate, manifestându-se tiranic și vărsător de sânge încă din prima lună, când a ucis „mai mult de 200 dintre ai săi”³⁰. În primul raport al amplei campanii de cercetare de la Radu Vodă, echipa condusă

²⁷ Ștefan Andrcescu, *Vlad – Țepeș (Dracula). Între legendă și adevăr istoric*, București, 1976, p. 151.

²⁸ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 133.

²⁹ I. Ionașcu – Vlad Zirra, *Mănăstirea Radu Vodă și Biserica Bucur*, în „Bucureștii de odinioară”, București, 1959, p. 60.

³⁰ E. Hurmuzaki, *Documente*, II, p. 585.

de prof. univ. Ion Ionașcu și arheologul Vlad Zirra a pus accentul pe descrierea investigației în teren, fără a se omite izvoarele scrise care privesc actul ctitoricesc prestat de Alexandru II Mircea³¹. Nu au fost neglijate hrisoavele care se referă la daniile domnitorului către ansamblul arhitectonic pe care îl pregătea să devină sediul Mitropoliei Ungrovlahiei. Printre acestea se află și hrisovul din 11 februarie 1620 în care se menționează o hotărnicie a moșiei Mănești (Buftea) cu semn de hotar „unde se întâlnește moșia Colentina cu moșia Dâmbovița”³² ceea ce indică partea dreaptă a râului Colentina. Tot acestor autori datorăm ipoteza că Mănești era „moșie a lui Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Țepeș, de la care o moștenise, probabil”³³. Cinci ani mai târziu a apărut studiul lui I. Ionașcu și Vlad Zirra în care sunt valorificate și alte documente privind „această sfântă și dumnezeiască mitropolie”, înconjurată cu chilii pentru care se cheltuiseră mari sume de bani³⁴. Alexandru II Mircea nu a reușit să-și termine opera sa ctitoricescă de la Sf. Troiță, sarcină pe care și-a asumat-o fiul său Mihnea II Voievod. De numele acestuia se leagă și lucrările de rezidire a mănăstirii de la Podul Colentinei – Plumbuita³⁵, îngrijirea mănăstirii Tutana, înălțată de strămoșul său Mihnea cel Rău³⁶ ș.a. Ca atare acești Drăculești-Mihnești din a doua jumătate a sec. XVI au manifestat o atenție evidentă față de lăcașele de cult strămoșesc. Dar nici un document din cele 407 hrisoave rămase de la Alexandru II Mircea, dintre care 94 (23,1%) se referă la mănăstiri³⁷ nu conține vreo informație cât de palidă, privind lăcașul de la Mănești-Buftea, s-au ne scapă nouă. La rândul ei Mănăstirea Sf. Troiță – Radu Vodă beneficiază de o bogată zestre arhivistică compusă din 35 de Condici, la care se adaugă suluri, alte acte, planuri etc.³⁸

În „Condica Sfintei Mănăstiri Radu-Vodă leat 1794” (Ms 256) sunt inseriate 1219 documente românești și grecești, emise între 1506-1815, dintre care 36 se referă la Mănești pe Colentina și la satele existente pe această moșie, printre care și hrisoavele din 1577, 1580 ș.a. După cum s-a mai menționat aici cea mai veche așezare atestată în acest areal este, în lumina actelor scrise, acest sat „Măneștii”³⁹. Ca atare moșia a primit numele de la o așezare al cărui oiconim derivă de la onomasticul Manea. Vatra acestui sat, între timp dispărut, a fost presupusă în jurul, sau în apropierea vestigiului bisericesc, rămas la cca 100 m de malul drept al Colentinei de azi. Pe cealaltă parte a râului se desfășoară acum gospodăriile părții sudice a orașului Buftea și în aval localitatea

³¹ I. Ionașcu, Vlad Zirra, D. Berciu, Margareta Tudor și studenții practicanți, Săpăturile arheologice din sectorul Radu Vodă, în „București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953”, București, 1954, p. 132-183.

³² DIR., B, Țara Românească, vvac. XVII/3, p. 139.

³³ I. Ionașcu și col., *Săpăturile arheologice*, p. 139.

³⁴ I. Ionașcu – Vlad Zirra, în „*Bucureștii de odinioară*”, p. 60.

³⁵ Mănăstire începută de Petru cel Tânăr (1659-1668) și continuată de Alexandru II Mircea și fiul său Mihnea II, Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 251.

³⁶ I. Ionașcu – Vlad Zirra, *op. cit.*, p. 60-61.

³⁷ Ion Donat, *Le domain princier rural en Valachie (XIV-XVI siècle)*, „R.R.d.H”, 2, tom VI, 1967, p. 29. Tabel 3.

³⁸ Ileana Leonte, *Actele Secției bunuri-publique București. Mănăstirea Radu Vodă, București*, București, 1948.

³⁹ DIR., B, Țara Românească, vvac XVI/4, p. 473.

Buciumeni. Prin anul 1964 zidul din cărămidă indicat de P. Ș. Năsturel și P. Cernovodeanu era înconjurat cu culturi agricole flancate, pe latura de NV, de puținele case ale satului Bucoveni, ai căror locuitori parcurgeau o cărare ce ducea la un pod de lemn rudimentar pe unde ajungeau în Buftea.

Către sfârșitul aceluia deceniu, împreună cu arheologul Valeriu Leahu, am revenit într-o perieghază, eu culegând cioburi medievale iar colegul pe cele mult mai vechi. La 15 septembrie 1972, de data aceasta însoțit de proaspătul absolvent al Facultății de Istorie, Aristide Ștefănescu, membru al Colectivului Șantierului arheologic București, eram din nou pe malul buftean al Colentinei, în vederea începerii șantierului arheologic.

Terenul era ocupat de o viguroasă cultură de trifoi, fapt ce ne-a determinat să amânăm sondajul comandat de Muzeul de Istorie a orașului București în care ne desfășuram activitatea. În ziua de 27 octombrie 1972 s-a trasat Șanțul I orientat N-S, săpat într-o zonă în care vegetația era mai firavă. Această secțiune măsoară 39 m. lungime și 1,50 m. lățime, fiind practic axul lateral al fostului lăcaș, trasat perpendicular pe cele două abside ale naosului. S-a obținut profilul stratigrafic al terenului în care se aflau fundațiile bisericii treflate, cu absidele circulare în interior și poligonale în afară, cu zid separator între naos și pronaos. Materialul arheologic provenea, în cea mai mare parte, din ceramica sec. XVI ceea ce întărește convingerea bazată pe tehnica și materialele de lucru, că zidirea s-a făcut în acel veac. Biserica a avut axul longitudinal de 16 m. și cel lateral de 8 m, fără a beneficia de exonartex. Întreaga fundație, mai lată decât paramentul, a fost susținută de șiruri de stâlpi de lemn.

În prima campanie, desfășurată între 27 octombrie – 15 noiembrie 1972, au fost cercetate și primele morminte descoperite în jurul lăcașului, acestea fiind depuse normal, creștinește, cu o singură excepție (M2).⁴⁰

M1 – matur, -090m⁴¹, orientat V-E, craniul rămas pe stânga cu maxilarul inferior desprins, ambele brațe strânse pe lângă trup, mâna dreaptă ridicată sub bărbie, cea stângă pe abdomen. În pământul de umplură a gropii *bulgări mici de mortar*.

M2 – adolescență, capul la E privind spre apus (?) căzut pe bărbie, brațele strânse, mâinile pe clavicule. În umplură *bulgări mici de mortar*; *cerce* la urechea dreaptă, în formă de coșuleț, *bumbi sferoidali mici, semisferă de bumb* mai mare, cu urechiușă de prindere, din firet. Ambele tipuri de bumbi, păstrați pe piept.

M3 – matur, 090 m, capul căzut pe stânga, maxilarul inferior desprins, brațele strânse de corp cu mâinile ridicate spre clavicule, zona bazinului deranjată, picioarele strânse la genunchi.

M4 – matur, craniul căzut pe bărbie, brațele foarte strânse de trup, mâna dreaptă pe abdomen, cea stângă alunecată spre zona pubiană.

M5 – copil sub 5 ani. În groapa lui o bucată de *cărămidă*.

M6 – Copil sub 10 ani de la care a rămas numai partea de la bazin în jos.

M7 – copil sub 5 ani, – 075 m, depus chiar lângă fundația de N a absidei naosului.

⁴⁰ Carnet arheologic personal, m. 30/1972.

⁴¹ Cotă de la nivelul actual. În general gropile mormintelor coboară 040-060m față de nivelul din sec. XVI. Mormintele copiilor sunt mai la suprafață decât cele ale maturilor.

M8 – matur, craniul pe stânga, brațele strânse, mâna stângă pe zona lombară, cea dreaptă pe bazin. La mâna dreaptă a avut o monedă de argint cu diametrul de 1 cm (aspru sec. XVI ?)

M9 – matur, capul pe ceafă, brațele strânse, mâinile pe bazin, picioarele alăturate, fără inventar.

Toate aceste morminte au fost cercetate în S I, pe latura de N a lăcașului. Pe segmentul sudic s-au aflat:

M10 – copil înhumat lângă fundația absidei, putând fi o reînhumare târzie.

M11 – matur, craniu rămas pe ceafă, brațele foarte strânse, mâinile pe bazin. Sub cap se mai păstra puțin cărbune. Pereții gropii arși, înroșiți.

M12 – matur, capul pe ceafă, maxilarul inferior desprins, brațele strânse, stare rea de conservare. În umplutură o cărămidă.

M13 – matur, craniul rămas pe ceafă, brațul drept strâns de trup, mâna ridicată la claviculă, cea stângă rămasă pe abdomen. Mormântul a fost săpat peste o groapă de bucate. Înhumatul purta pe stern un bumb sferoidal.

M14 – adolescent, capul căzut pe stânga, cu maxilarele încleștate, mâna dreaptă pe bazin, cealaltă pe piept. Tot scheletul strâns.

M15 – matur, capul rămas pe ceafă, resturile osteologice puternic descompuse. Pe partea dreaptă a corpului au rămas 3 bumbi sferoidali din bronz.

M16 – adolescent, capul pe ceafă, brațele distanțate de trup de la coate, ambele mâini rămase pe piept.

M17 – matur, capul ușor pe stânga, brațele distanțate de la cot, mâinile pe piept.

M18 – copil sub 5 ani, schelet puternic afectat de umezeală.

M19 – copil sub 10 ani, capul căzut pe dreapta, brațele ușor distanțate de trup, de la coate.

M20 – matur, capul pe ceafă, maxilar inferior desprins, brațele distanțate de la coate, mâinile pe abdomen, picioarele distanțate.

M21 – matur, capul pe ceafă, maxilarul inferior căzut, brațele strânse de corp, mâinile pe abdomen, picioarele alăturate.

M22 – matur, capul pe stânga, brațele distanțate de la coate, mâinile pe abdomen, picioarele distanțate.

Acestea au fost primele morminte cercetate în jurul vestigiului istoric de la Buftea și ele aparțineau la 13 maturi, 3 adolescenți, 6 copii. Inventarul lor s-a dovedit deosebit de cel pe care avea să-l descopere Aristide Ștefănescu în alte două cimitire aflate de el în aceeași zonă. Înumații din jurul bisericii aparțineau tuturor vârstelor, așa cum s-a confirmat și de campania următoare. Obiectul cel mai frecvent a fost nasturele sferoidal de bronz, bumb păstrat la 3 morminte din cele 22, piesă prezentă la înhumările din sec. XV-XVI, ca accesoriu vestimentar. Exceptând cercelul de argint purtat de o femeie (**M2**) și de o monedă otomană (**M8**) nu a mai apărut în această primă campanie, nici un alt obiect de podoabă. S-a observat însă depunerea resturilor pământene puternic strânse, eventual prin folosirea unui cearceaf, dar și întrebuințarea sicriului care a permis rămânerea coatelor mult distanțate de trup. Nu s-a semnalat nici un mormânt de călugăr sau preot depuși aici, fiind clar o comunitate laică.

Cea de-a doua campanie a fost deschisă la 23 iulie 1973, având la început ca obiectiv de studiu tot ruinele bisericii de zid. S-a trecut la cea de-a doua secțiune (SII/ orientată E-V, respectându-se axul longitudinal al monumentului. Puține zile mai târziu SII a fost prelungit cu cca 100 m, până la buza malului Colentinei. Săpătura a confirmat depunerea stratigrafică din interiorul lăcașului pornind de la stratul de pământ castaniu, peste care s-a așternut stratul cenușiu închis, păstrător de dovezi ale locuirii din sec. III-IV, și mai sus, stratul cenușiu medieval în care au rămas urme de locuire din sec. XV-XVI și stratul îngust de mortar lăsat de constructori. În imediata apropiere a altarului a fost găsit un singur mormânt și mai multe pe latura vestică, ajungându-se la cifra de 15 indivizi, copii și maturi⁴². Doi dintre cei înhumați au avut, la cap, câte un vas de sticlă, asemănător cu cele găsite la Sf. Troiță – Radu Vodă⁴³ și mai aproape, la Măicănești⁴⁴, datate în sec. XVI. Un alt mormânt a avut inventar funerar compus dintr-un inel sigilar și o monedă otomană emisă de pașahul Murad III (1574-1595)⁴⁵. Campania 1973 a marcat trecerea preocupărilor de studiu a sitului respectiv pe seama arheologului Aristide Ștefănescu cel care a reușit, cu consecvență și profesionalism, să organizeze un important șantier arheologic medieval la Buftea. Acest sit arheologic se compune acum din vestigiile lăcașului zidit din cărămidă și mortar, un număr de 8 locuințe – bordeie medievale dintre care una este apreciată a fi atelier de fierărie, gropi de bucate, cuptor, vetre, afumătoare⁴⁶ ș.a. Cele mai convingătoare argumente s-au obținut în sectorul funerar alcătuit din patru cimitire, trei dintre ele aparținând în exclusivitate cercetării arheologului A. Ștefănescu.

C 1 din jurul bisericii de zid prin care au fost găsite monede emise de regele polon Ludovic II (1506-1526) un dirhem al pașahului Murad III (1574-1595)⁴⁷ bătut la Canca și adesea falsificați⁴⁸ dar și alte dovezi privind partea finală a necropolei pe care A. Ștefănescu o plasează în prima jumătate a sec. XVII⁴⁹ date însușite și de un alt arheolog bucureștean⁵⁰.

C 2, medieval, plasat pe malul Colentinei presupus a fi format din cca 300 morminte⁵¹, datate cu un bogat inventar alcătuit din podoabe, monede, datând din a doua jumătate a sec. XIV și din veacul următor ș.a.

⁴² Aristide Ștefănescu, *Note privind locuirea din sec. XIV-XV pe raza orașului Buftea*, „C.A.B.”, VI, București, 2005, p. 282.

⁴³ I. Ionașcu – Vlad Zirra, în „*Bucureștii de odinioară*”, p. 66, fig. 19-a.

⁴⁴ Panait I. Panait, Aristide Ștefănescu, *Relațiile orașului București cu satele învecinate în secolele XIV-XVI*, „C.A.B.” III, București, 1981, p. 121.

⁴⁵ Aristide Ștefănescu, *op. cit.*, „C.A.B.”, VI, p. 283.

⁴⁶ Idem, *Contribuții arheologice privitoare la începuturile locuirii feudale în Buftea*, în „*Buftea. Pagini de istorie*”, București, 1989, p. 63-64.

⁴⁷ Idem, *Note privind locuirea...*, „C.A.B.”, VI, p. 283.

⁴⁸ Mihaela Blasko, *Un dirhem otoman fals din a doua jumătate a secolului al XVI-lea descoperit la București*, „C.A.B.”, VI, p. 283.

⁴⁹ Aristide Ștefănescu, *op. cit.*, „C.A.B.”, III, 1981, p. 182.

⁵⁰ Gheorghe Mănușu – Adameșteanu, *Vase de sticlă descoperite în complexe funerare din secolele XV-XIX*, „C.A.B.”, VI, p. 197.

⁵¹ Aristide Ștefănescu, *Contribuții arheologice privitoare la începuturile locuirii feudale la Buftea*, „C.A.B.”, III, 1981, p. 182.

C 3, medieval, semnalat la cca 200 m NV de ruinele bisericii de zid, fiind atins de un canal de irigații, investigat și acesta parțial. Pe baza unor dovezi certe cimitirul provine din sec. XIV-XV⁵².

C 4 necropola din sec. III-IV din care au fost cercetate 12 urne de incinerări și altele deranjate de gropile cimitirului medieval⁵³.

Inventarul arheologic general și îndeosebi cel funerar arată o locuire medievală rurală existentă în a doua jumătate a sec. XIV și care se manifesta și în veacul XVIII. La Mănești-Buftea este acum cunoscută o bogată colecție de monede emise de Radu I (1377-1383), Mircea cel Bătrân (1386-1418), Mihail I (1418-1420), Vlad Dracul (1436-1442 ; 1443-1447), alte emisiuni străine⁵⁴ toate marcând o continuitate de locuire, începând cu a doua jumătate a sec. XIV. Pentru această etapă comunitatea locală folosea, cu predilecție, moneda voievodală, fapt care s-a constatat și în satul Măicănești, plasat în aval și existent în aceeași perioadă cu situl de la Buftea⁵⁵. Cercetarea arheologică practică de A. Ștefănescu, aproape an de an, a stabilit fără tăgadă, că vatra unei așezări rurale se afla pe malul drept al Colentinei buftene cu cca 200 de ani înaintea emiterii hrisovului lui Alexandru II Mircea care menționează satul și moșia Mănești. Din motive mai puțin elucidate țărani de acolo foloseau în sec. XIV-XV două cimitire, numărul celor înhumați indicând un sat de mărime mijlocie, așa cum erau cele mai multe din așezările din centru Câmpiei Române. După inventarul cu care plecau pe drumul Judecării supreme erau în sec. XIV-XV oameni avuți, purtând la mâinile lor inele sau verighete, monede, la urechi cercei, nasturi sferoidali din bronz pentru prinderea cămășii sau a ilicului, vase din sticlă cu mir, puse la cap ș.a. În stadiul săpăturilor întreprinse se constată o discrepanță între populația înhumată în cele două cimitire de ordinul sutelor, plasate în sec. XIV-XV și numărul mic al locuințelor interceptate prin secțiuni. Din rapoartele publicate de arheolog rezultă că au fost găsite 8-9 bordeie, dintre care cinci sunt plasate în sec. XIV-XV⁵⁶. Înseamnă că platoul pe care se va ridica lăcașul de zid reprezenta un spațiu periferic de locuire, știut fiind faptul că spre limitele așezărilor de epocă densitatea construcțiilor era mai răsfirată⁵⁷. Nici un act scris nu indică procesul de aservire a acestor țărani până la stăpânirea lui Mihnea I, toate afirmațiile făcute în istoriografia temei fiind ipoteze de lucru. Cert este faptul că „Mănești pe Colentina” a făcut parte din domeniul lui Mihnea cel Rău. Nu știm dacă a existat acolo o casă boierească, în care să-și fi petrecut anii copilăriei fiul nelegitim al lui Vlad Țepeș. Săpăturile arheologice nu au surprins, până acum, o construcție de acest gen ci numai bordeie obișnuite mediului rural de atunci. Hrisoavele emise în sec. XVI-XVII privitoare la Mănești-Ilfov, se referă la Mihnea cel Rău, pe care un alt urmaș al său, Radu Vodă

⁵² Idcm, *Note privind cercetarea arheologică a necropolelor din secolele XIV-XV de la Mănești-Buftea*, „C.A.B.”, IV, p. 126-129.

⁵³ Idcm, *Necropola din secolele III-IV descoperită la Mănești-Buftea*, „C.A.B.”, IV, p. 126-129.

⁵⁴ Idem, *Un sat domnesc pe Colentina*, „Izvoare arheologice bucureștene”, București, 1978, p. 54.

⁵⁵ Panait I. Panait, *Prezențe monetare în vatra satului Măicănești pe Colentina-București (sec. XIV-XVI)* în „Fațetele istoriei. Omagiu Academicianului Ștefan Ștefănescu.”, București, 2000, p. 154.

⁵⁶ Aristide Ștefănescu, *op. cit.*, „C.A.B.”, IV, p. 343.

⁵⁷ Panait I. Panait, *Vatra satelor din jurul Bucureștilor în lumina cercetărilor arheologice (secolele XIV-XVI)* în „C.A.B.”, IV, p. 75-76

Mihnea, îl numește, într-un lung act iscălit de la Târgoviște, în ziua de 14 ianuarie 1615, „strămoșul domniei mele”⁵⁸, urmând exemplul înaintașilor săi care îl invocau pe efemerul domn prin cuvintele „răposatul Mihnea”, „bunicul meu Mihnea Voevod”, etc. Domnia acestuia fusese scurtă și agitată, fiind începută după 23 aprilie 1508 și încheiată, neoficial, în octombrie 1509, prin transferul coroanei către fiul său Mircea III⁵⁹.

În lucrarea bibliografică a sa N. Stoicescu nu menționează nici o ctitorie a acestui Mihnea I în Țara Românească⁶⁰, deși Tutana i se atribuie. Singurul argument care l-ar indica pe acest presupus ctitor la Mănești-Buftea este prezența unor monede descoperite în cimitirul din jurul lăcașului, emise de regele Ludovic al II-lea. Raportul arheologic precizează că „cinci morminte au conținut monede poloneze emise în perioada lui Ludovic al II-lea (1506-1526)”⁶¹. Acest fapt dovedește că la începutul sec. XVI, pe terenul ocupat ulterior de biserica de zid, se practicaseră înhumarea unor localnici. Datarea acestui monument de zid propusă de arheologul Aristide Ștefănescu se oprește la sec. XVI⁶², a doua jumătate a sec. XVI⁶³, în timpul domniei lui Alexandru II Mircea⁶⁴, locaș „ante actul de danie a satului și moșiei Mănești din 15 iunie 1577”⁶⁵ ș.a. Planul lăcașului, tehnica și materialele de lucru, inventarul arheologic conduc către a doua jumătate a veacului XVI. Pentru a explica prezența monedelor regelui Ludovic II, (nu o piesă ci cinci-șase) trebuie să admitem existența anterioară a unei alte biserici, din lemn, a satului Mănești, în locul căreia s-a ridicat lăcașul de zid. Deoarece nici un act cunoscut în prezent nu indică numele lăcașului se presupune a fi opera de pioșenie a lui Alexandru II Mircea⁶⁶, domn care și-a legat numele de zidirea mării mănăstiri Sf. Troiță din București, pe care nu a putut să o vadă isprăvită. Este cel care s-a preocupat de ansamblul Curții Domnești din București⁶⁷, de amenajări gospodărești de acolo privind procurarea apei de băut⁶⁸, ca și de cele de la Ocenele Mari⁶⁹. Mănăstirea Sf. Troiță a început să fie zidită prin anii 1575-1577, fără a se reuși terminarea ei, act ce i-a revenit fiului-succesor Mihnea II Turcitul. Un izvor din 1586 consemna că acesta a zidit „chiliile din jurul sfintei mănăstiri”, cheltuind 106.000 aspri, bani obținuți din vânzarea vămii ocnelor de la Ghitioara și Telega⁷⁰. În condițiile în care Alexandru II Mircea este ctitorul lăcașului de la Mănești-Buftea, fapta sa putea fi pusă, în practică, în anii anteriori deschiderii șantierului

⁵⁸ Neculai Mercan, *Un document mai puțin cunoscut despre satul Mănești-Buftea*. în „*Buftea. Pagini de istorie*”, p. 93.

⁵⁹ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, I, p. 132-135.

⁶⁰ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, Craiova, 1970, p. 765.

⁶¹ Aristide Ștefănescu, *op. cit.*, „C.A.B.”, VI, p. 283.

⁶² *Ibidem*, p. 282.

⁶³ *Idem*, *op. cit.*, „*Izvoare arheologice bucureștene*”, I, 1978, p. 53.

⁶⁴ *Idem*, în „*Ilfov*”, București, 1978, p. 181-185.

⁶⁵ *Idem*, *op. cit.*, „C.A.B.”, III, p. 184.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Panait I. Panait, Aristide Ștefănescu, *Muzeul Curtea Veche. Palatul Voievodal*, București, 1973, p. 40-41.

⁶⁸ Panait I. Panait, Daniel Flaut, *Arheologie medievală română*, Constanța, 2004, p. 126.

⁶⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 455.

⁷⁰ *Bucureștii de odinioară*, p. 60.

de pe Dealul bucureștean, și deci anterior hrisovului de danie din 15 iunie 1577. Este de presupus că fundația bisericii Mănăștilor a fost turnată cu puțini ani înaintea lui 1575. Îmitem această ipoteză constatând stadiul unei biserici lipsită de dotările specifice unei mănăstiri domnești. Este și cazul mănăstirii Tânganu, ridicată de Radu cel Frumos și acesta cu o domnie frământată, la care voievodul nu a reușit să înalțe decât biserica din piatră, construcțiile de locuit pentru cin fiind bordeie similare celor ale țăranilor din apropiere⁷¹. Abia către mijlocul sec. XVII, la Tânganu, se zidește o casă spațioasă din cărămidă cu pivnițe și parter ridicat. La Mănăști, deși s-au trasat câteva secțiuni lungi, care au străbătut terasa Colentinei nu se cunoaște, până acum, existența unor chilii, evocate la Sf. Troiță, turn-clopotniță, un sistem cât de rudimentar de apărare, morminte ale unor călugări indicate prin cărămida pregătită de monah pentru a i se pune în groapă, sub cap, așa cum făceau călugării de la mănăstirea Sf. Sava, în aceeași perioadă ș.a. Toate acestea stârnesc întrebarea dacă această ctitorie, rar întâlnită în lumea satelor medievale din Câmpie, putea aparține unei mănăstiri, unei gospodării boierești sau se datora comunității țăranilor mănășteni. Hrisoavele voievodale din 1577 și ulterior, arată moșia și satul Mănăști în domeniul mării mănăstirii Sf. Troiță-Radu Vodă, devenită cea mai importantă din așezămintele călugărești ale Țării Românești închinată la Sf. Munte Athos. La rândul ei această mănăstire avea câteva metohuri care depuneau sume de bani ce se contabilizau pe numele: Bisericii Stelea din București, Mănăstirii Tutana, Mănăstirii Săcuieni (Cernica), Mănăstirii de la Izvorul lui Vodă (Elefterie-nn) schitul Bălteni, Ezerul (Căldăraru)⁷². Un hrisov dat de Leon Vodă la 11 ianuarie 1631 arată mănăstirea Chiajnei jupâneasa vornicului Cernica (Căldăraru-nn) drept metoh la Sf. Troiță⁷³, așa cum erau atunci și mănăstirile Glavaciogul și Tutana, cu consemnarea de a fi „metoașe date și închinată la Sfânta Troiță de aicea de București”⁷⁴. Nu cunoaștem nici un document care să înscrie o mănăstire – pe moșia Mănăști –Ilfov drept metoh al Sf. Troițe, cel puțin pentru sec. XVI-XVII. Și totuși monumentul, rămas acum numai prin fundațiile lui, depășea trăsăturile unei biserici de sat, apropiindu-se de ctitoriile domnești sau boierești din acea vreme⁷⁵. Este de presupus că lăcașul a rămas în slujba enoriașilor locali, cei care au transmis, prin tradiție, existența enigmaticii mănăstirii Cârna pe care contele Bawer o plasează între Buftea și Flămânzești sub numele de mănăstirea „Kryka”⁷⁶. Cert este faptul că biserica domnească a fost construcția care a înfrumusețat veacurile, rămânând singulară, înconjurată de morminte, satul Mănăști mutându-și vatra în aval de cea veche, deși fusese cel dintâi și cel mai cunoscut din grupul de așezări care flancau ambele maluri ale Colentinei. Unele dintre aceste sate și-au păstrat denumirea așa cum sunt: Buciumeni (1515), Bucoveni (1580), altele au dispărut, contopite în așezări mai prospere, cum este cazul satelor: Bogătești-Atârnați (1684), Cocoși (1786), Trestieni, toate existente pe teritoriul orașului Buftea de astăzi. Urmărind, în cronologia lor

⁷¹ Panait I. Panait, *op. cit.* „Magazin Istoric”, 1, 2005, p. 47.

⁷² Ilcana Leonte, *op. cit.*, p. 12.

⁷³ Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească, XXII, București, 1969, p. 318-319.

⁷⁴ Idem, p. 377-378, hrisov din 1631 mai 2, București.

⁷⁵ Aristide Ștefăncescu, *op. cit.*, „C.A.B.”, VI, p. 282.

⁷⁶ Contele de B(awer), *Memoire Historiques et geographiques sur Valaschie, 1778, p. 151.*

documentele așternute în sec. XVIII-XIX, se constată procesul de stingere a așezării Mănești pe vatra ei tradițională. Plângându-se domnitorului, la 7 august 1786, Hrisant egumenul mănăstirii Radu Vodă, arată că iobagii de pe moșia sa Măneștii pe care se află trei sate „Flămânzeni, Cocoși și Bufti” nu-și îndeplineau îndatoririle lor⁷⁷. Lipsește, din această evidență, satul Mănești, aflat în alte diferende similare în anii 1775-1776. La 3 martie 1805 este menționată claca de 12 zile a rumânilor de pe moșia Mănești⁷⁸. Este printre ultimele nominalizări ale denumirii acestei moșii. Își fac loc toponimul și oiconimul Flămânzeni. Contopirea satelor respective se oglindește într-un act întocmit la 21 ianuarie 1837 în care se vorbește despre „Flămânzeni sau Mănești”⁷⁹. Din cartografia sfârșitului de veac XVIII se constată că așezarea Flămânzeni se afla pe malul drept al Colentinei, în aval de biserica veche, la 3-4 km de fostul Mănești. Era un nod de joncțiune a cel puțin trei drumuri; unul coborând dinspre Nord, altul urcând de la Străulești-Mogoșoaia pentru a trece râul pe un pod la Flămânzeni și cel de-al treilea, pornit de la Popeștii de Jos, de pe Dâmbovița. La acea dată Flămânzeni avea o mare curte boierească, pod de lemn peste Colentina și un mare iaz. Harta austriacă, din 1791, marchează ctitoria domnească de la Mănești prin semnul crucii și cuvântul „Kirche” dar nu indică așezarea, monumentul fiind izolat⁸⁰.

Al doilea sat beneficiar al spargerii Măneștilor a fost Buftea, așezare existentă în 1752, dar având o evoluție mai lentă în acel veac. Harta lui F. I. Schmid din 1774 privind Moldova și Țara Românească plasează, pe malul drept al Colentinei, satul „Uftea”, având în aval satul Fauszar (Flămânzeni)⁸¹. Meticuloasa hartă ridicată de F. Jos. Ruhendorf, în 1788, pune localitatea „Buft” pe malul stâng⁸², pentru ca Harta austriacă din 1791 să opteze pentru varianta lui F. I. Schmid, adică spre locul Măneștilor. Pentru actualul plasament subscrie și Rigas Velestinul în harta sa din 1797 care indică Buftea (Mpuș) și cătunul Kokoșelu pe stânga râului⁸³. Se poate afirma că Buftea s-a înfiripat inițial în partea de Nord a platoului ocupat de ctitoria domnească, trecerea pe malul actual ocupat făcându-se în ultimele decenii ale sec. XVIII. În noua poziție evoluția a fost mai alertă. Documentele privitoare la clacă și dijme, din primele decenii ale sec. XIX, nominalizează „Flămânzeni și Buftea” sau „Buftea-Flămânzeni”⁸⁴ unul pe o parte a râului, beneficiind de drumul Mogoșoaiei către Târgoviște, iar celălalt pe malul opus, făcând parte din așezările dintre râul Colentina și Dâmbovița. Șansele de progres îi vor fi mai favorabile, una din primele îndatoriri administrative fiind aceea de reședință a plășii Snagov, în 1833, sub denumirea de Buftea de Jos. În acea perioadă cele două cătune: de Jos și de Sus aveau 65 de familii, fiind cea mai aglomerată așezare din grupul acestor sate ce vor deveni buftene⁸⁵. La sfârșitul veacului XIX satul Buftea, alături de Atârnați, Flămânzeni,

⁷⁷ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII lea*, I, Țara Românească, București, 1961, p. 741.

⁷⁸ Ilcana Lconte, *op. cit.*, p. 119.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 300.

⁸⁰ Harta austriacă, 1791, Bib.Acad. Rom., Harți, inv. 1003-D, XXVII/6.

⁸¹ I. Ciortan, *Buftea în izvoare cartografice*, în „*Buftea. Pagini de istorie*”, p. 104.

⁸² *Ibidem*, p. 105.

⁸³ *Ibidem*, p. 106.

⁸⁴ Ileana Leonte, *op. cit.*, p. 124, p. 219.

⁸⁵ Panait I. Panait, *Fapte de istorie în documente buftene*, în „*Buftea. Pagini de istorie*”, p. 85.

Buciumeni, Chitila, Mogoșoaia, Odăile făceau parte din Comuna Bucoveni⁸⁶. Buftea a fost ridicată în categoria comunelor în 1932, apoi sediu de plașă, în 1943, iar în 1968 dobândește statutul de oraș. În prezent este centrul administrativ al Județului Ilfov.

Buftea – the Long Evolution of a Settlement in the Ilfov District

SUMMARY

The Buftea town, urban centre of the Ilfov district surrounding the Romanian Capital, is part of the old villages formed in the Romanian Plain. The name of Buftea, coming from the respective onomastical noun, was first recorded in a document dating from 1752. Previous to this date, the territory of the present town was populated by several villages dated by the archaeologists between the 15th-19th centuries, the most important of which was the Mănești village, a princely estate donated by the ruler Alexandru 2nd Mircea to the Holy Trinity monastery he had founded in Bucharest, in 1577. A princely church existed at the core of this village investigated by archaeologists; the vestiges of this church were preserved up to the year 1977. By repeated fusions and translations, the Buftea settlement coagulated, becoming a small town, in 1968.

⁸⁶ *Marele Dicționar Geografic al României*, I, București, 1899, p. 85.

O CARTE POȘTALĂ A LUI PETRE PANDREA, DIN ANUL 1965

Angelo-Barbu Popescu

În urmă cu aproape un an, am intrat în posesia unei cărți poștale expediate de Petre Pandrea unui corector de la revista *Viața Românească*.

Cine a fost Petre Pandrea ? Acesta s-a născut la 26 iunie 1904, sub numele de Petre Marcu, în comuna Balș, județul Olt. A făcut școala primară la Balș (1911-1915), a fost elev la liceul militar «Nicolae Filipescu » de la Mănăstirea Dealul (1915-1922), obținând bacalaureatul (*magna cum laudae*) la Colegiul Carol I din Craiova. Absolvă Facultatea de Drept din București (1922-1926). Între anii 1926-1933 este bursier al Statului român (cu specializarea în enciclopedia dreptului), la Berlin, fiind și atașat de presă al Legației României la Berlin. În 1930, devine membru al Partidului Comunist German. În aceeași perioadă îl cunoaște pe Lucrețiu Pătrășcanu, însurându-se cu sora acestuia, Eliza, în 1933.

Debutează literar în revista « *Gândirea* », încă din 1923 și colaborează, cu eseuri, la *Viața Românească*, *Veac Nou*, *Adevărul*, *Azi*, *Adevărul Literar și Artistic*. Împreună cu alți scriitori, editează revistele *Viitorul Social*, *Stânga* și *Curentul Liber*.

După un stadiu juridic la Paris și în Italia, se întoarce în țară, devenind unul dintre cei mai vestiți avocați (de talia unui Istrate Micescu). Printre multe procese bine remunerate, apără foarte mulți comuniști (gratuit), reușind să le reducă mult pedepsele iar pe unii scăpându-i chiar de la moarte. Printre cei apărați se numărau Ana Pauker, Teohari Goergescu și alți comuniști de vază.

Publică peste 8 cărți, până la prima arestare – cărți juridice și literare. Printre primii din lume publică «*Germania hitleristă*». Ambasada germană din România vrea să-i cumpere lucrarea, pentru 2 milioane de mărci, dar Pandrea refuză.

Începând din 1945, până la prima arestare, apără pe « noii oropsiți ai sorții ». Este arestat de către comuniști, pe care îi apăraseră în zeci de procese, pentru vina de a fi cumnatul lui Lucrețiu Pătrășcanu, dar nu este judecat. La 19 noiembrie 1952, trecând prin temnițele comuniste, dintre care Aiud și Ocnele Mari, va fi eliberat. După executarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, în 1954, i se permite să profeseze meseria de avocat. Apără « cauze pierdute », printre care și pe cea a călugărilor de la Vldaimirești; este din nou arestat și condamnat la 15 ani de temniță. Va fi printre cei amnistiați în anul 1964.

După eliberare, traumatizat definitiv de anchete interminabile, își încearcă norocul în literatură, dar este boicotat de revistele literare ale vremii.

Cartea poștală găsită de mine, este expediată din Caracal, la 13 martie 1965, scrisă cu creionul, către « Colea corectorul » (numele adevărat fiind Nicolae Piroțici) de la *Viața Românească*.¹ Iată conținutul acestei c.p. :

« Dragul meu Colea,

Reconsiderarea lui C.Stere (73 pagini bătute de Afrodita [sora lui Piroțici, corectorul] au căzut. Te rog, te implor să ai grijă de *Scrisoarea de la Craiova* (50 pagini), aflată în mapa lui Demostene Botez [redactorul-șef al revistei *Viața Românească*]. Aș vrea să apară într-un număr cât mai proxim. De zece luni încerc să apar ca scriitor și nu reușesc. Grație Egerei [sfătuitoarea secretă dar ascultată], au apărut 3-4 pagini [în fapt, un necrolog al unui avocat comunist]. Poate că Demostene îți dă manuscrisul *Scrisorii* cu bun de imprimat pe matie-aprilie-mai. Sunt singur și cam deprimat. Salutări cordiale. Dr.Petre Pandrea. »

¹ Clădirea în care se află redacția revistei VIAȚA ROMÂNEASCĂ era pe b-dul Ana Ipățescu (actualmente b-dul Lascăr Catargiu), la nr. 15, unde în prezent se află ambasada Libiei.

Până la moartea sa din 8 iulie 1968, publică o carte de amintiri și exegeze despre Constantin Brâncuși – acestea din urmă bine periate de cenzura comunistă. Este reabilitat post-mortem (vezi stenograma ședinței C.P.E. al C.C. al P.C.R. din 19 septembrie 1968, publicată de Stelian Neagoe: Petre Pandrea, în pușcăriile comuniste – pag.229 și 300 – Ed.Machiavelli, 2001).

După deces îi apar câteva lucrări ne semnificative, în editurile de stat.

Începând din anul 2000, S.R.I.-ul restituie fiicei sale, Nadia Pandrea, un număr de manuscrise confiscate în timpul perchezițiilor de la cele două arestări, precum și cele scrise în timpul „reeducării” de la Aiud, în anii 1961-1964. Dintre cele returnate de S.R.I., cel mai bun text este „*Memoriile mandarinului Valah*”. Cartea „*Brâncuși, amintiri și exegeze*”, editată de Fundația C.Brâncuși, la Tg.Jiu, în anul 2000 – text necenzurat – este cea mai frumoasă lucrare scrică până în prezent despre celebrul sculptor, oltean prin naștere.

Doamna Nadia Pandrea ar trebui să se adreseze redacției *Vatra Românească*, pentru a i se înmâna – dacă se mai găsesc – dactilogramele de la „*Reconstituirea lui C.Stere*” și „*Scrisoarea de la Craiova*”, pe care să le publice, în calitatea D-sale de moștenitor legal al lui Petre Pandrea.

A Post Card from 1965 sent by Petre Pandrea

SUMMARY

In spite of having defended, as a lawyer, numerous noted communists of his time, Petre Pandrea was a victim of the communist jails which he knew while he was twice imprisoned. Among his writings – one of the most beautiful exegeses dedicated to the sculptor Constantin Brâncuși. The author of the article presents a post-card he sent in 1965.

MORMINTE ALE UNOR ROMÂNI CELEBRI

Angelo-Barbu Popescu

În vara acestui an am onorat invitația unei doamne din Paris. Împreună cu soția am colindat timp de 17 zile prin cel mai frumos oraș din lume.

M-am gândit să caut prin cimitirele orașului mormintele unor concetățeni care au făcut faimă românilor. Am fost impresionat că numele acestor personalități sunt menționate în prospectele oferite vizitatorilor. Am vizitat două dintre celebrele cimitire-monument: Montparnasse și Père-Lachaise. În acestea sunt înmormântați creștini, musulmani, chinczi aparținând diferite culte, evrei. Nu se face nici o discriminare.

Mai întâi am vizitat cimitirul Montparnasse (înființat la 1824 cu o suprafață de circa 19 ha). Aici am găsit mormintele a patru români celebri: sculptorul Constantin Brâncuși (1876-1957), Eugen Ionesco (1909-1994), scriitor și eseist, membru al Institutului francez (academician între cei 40 de titulari), Tristan Tzara (1896-1963) celebru inventator al curentului dadaist și Emil Cioran (1911-1990) filozof, eseist și romancier.

Toți cei de mai sus, români, sunt considerați și oameni de cultură ai Franței. Brâncuși (parcela 18-poz. 4) și Cioran (parcela 13-poz. 1) au mormintele amplasate în cele două părți ale aleii de nord, Ionesco (parcela 6-poz. 4) este pe alea Lenoir, iar Tzara (parcela 8-poz. 6), pe alea de vest în rând cu mormântul lui Charles Baudelaire.

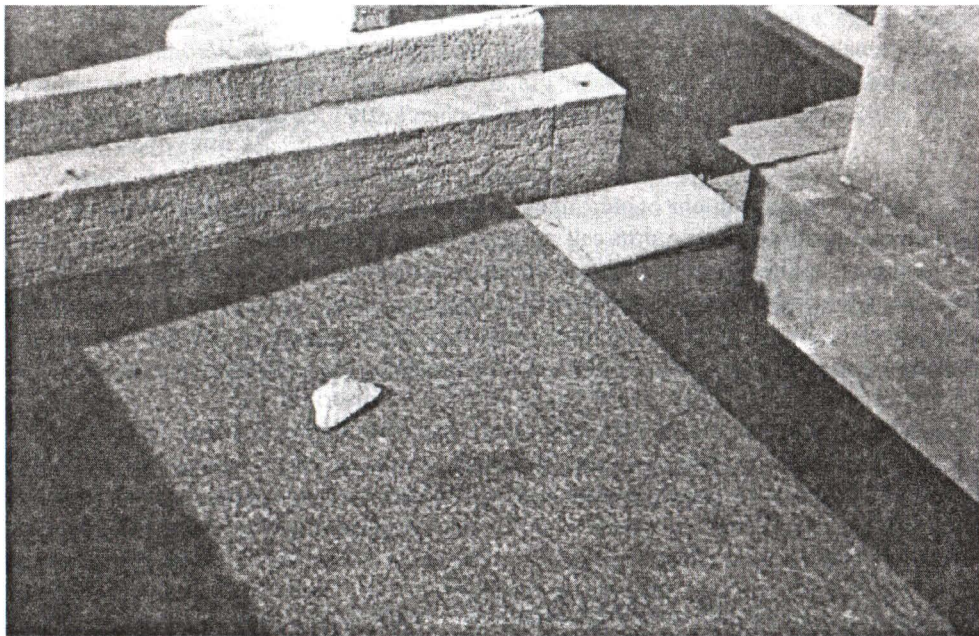
Tot în acest cimitir, pe alea Raspail, pe mormântul unei fete tinere bulgăroaice, la comanda părinților acesteia este amplasat un monument, „Sărutul” de Brâncuși.

În cimitirul Père-Lachaise se găsește mormântul lui George Enescu (1881-1955) cel mai mare compozitor român. Anual, se face o slujbă de pomenire ortodoxă la care participă ortodocși, catolici, protestanți și evrei născuți în România. În testamentul compozitorului acesta și-a exprimat dorința de a fi înmormântat în România, împreună cu soția sa Maruca. Regimul comunist nu au acceptat decât transferul lui Enescu dar fără soția sa.

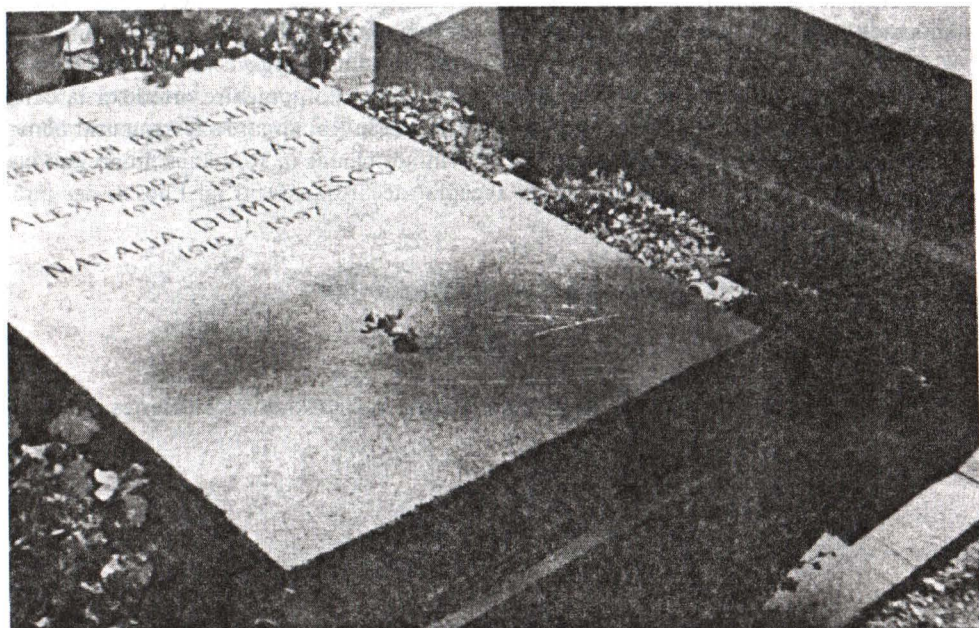
Tombs of Famous Romanians

SUMMARY

The author refers to famous Romanians buried in well-known cemeteries in Paris.

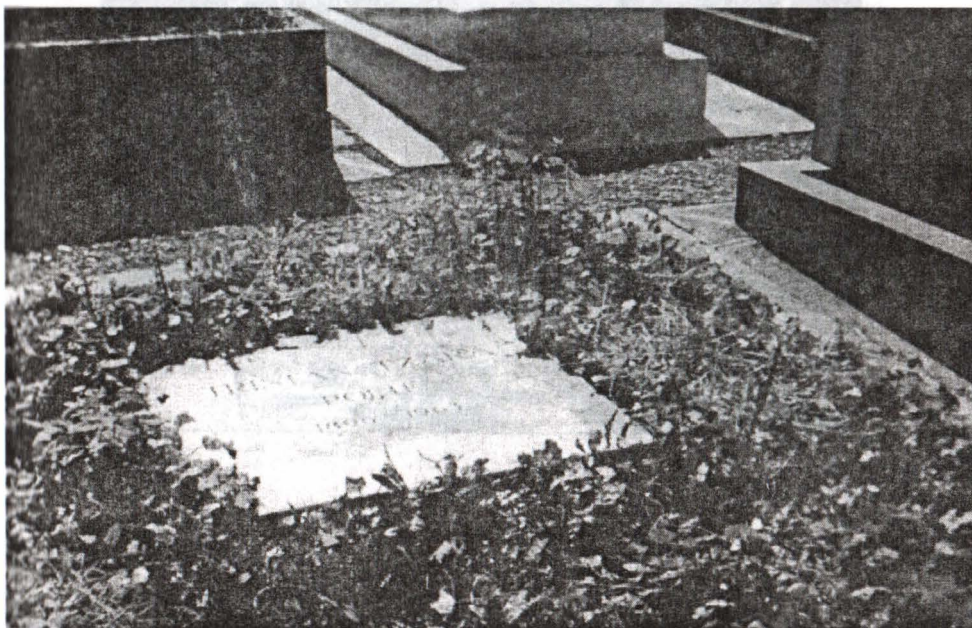
Mormântul lui Emil Cioran

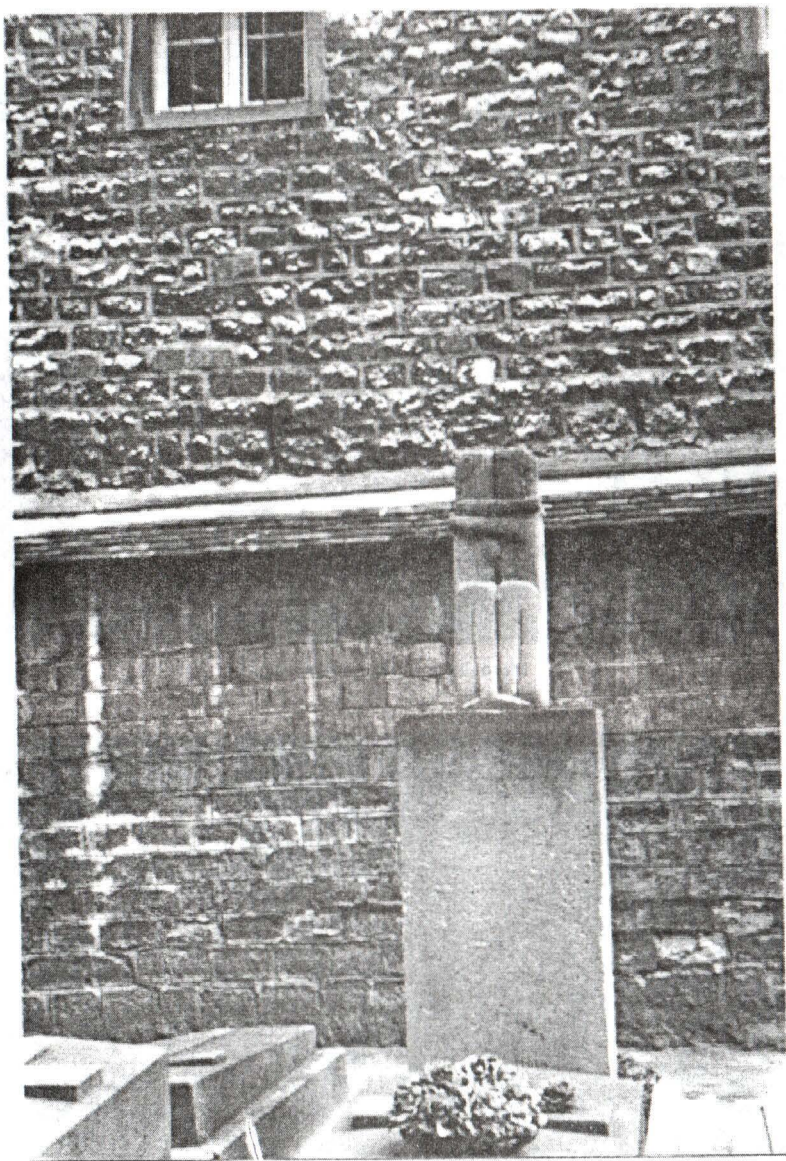
Mormântul lui Constantin Brâncuși

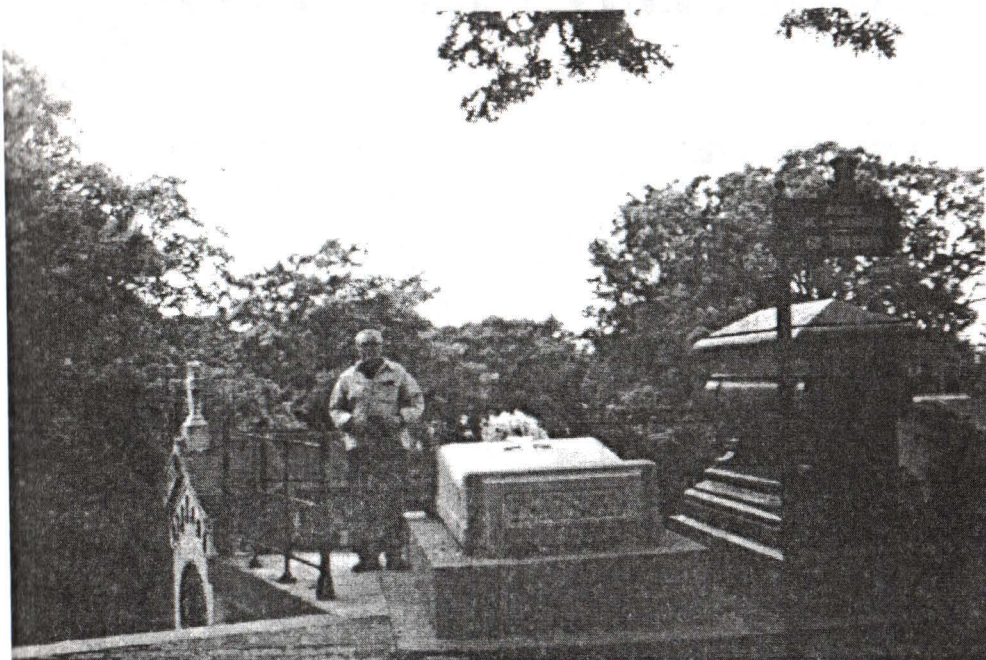

Mormântul lui Eugen Ionescu

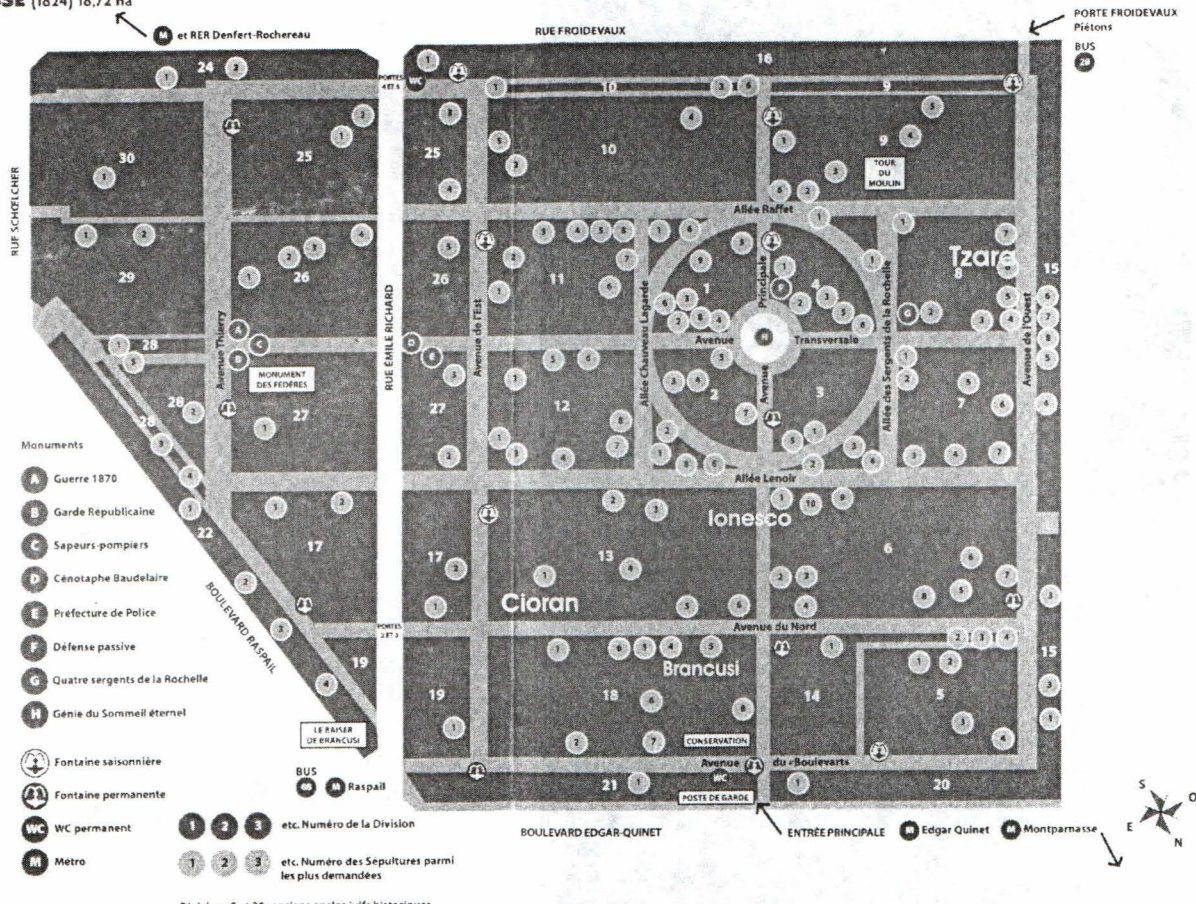
Mormântul lui Tristan Tzara

Autorul articolului, la mormântul lui George Enescu

PLAN DU CIMETIÈRE MONTPARNASSE (1824) 18,72 ha

fiecare stradă are o biserică, iar în inventarele emise de ei, cel mai spectaculos, desigur fără temei real, numără 360 de lăcașuri. Anton Maria dell Chiaro, secretarul italian a trei domni munteni, la sfârșitul sec.XVII și începutul celui de-al XVIII-lea notează: „*în general, valahii nu sunt prea evlavioși, totuși nu uită să-și facă cruce de câte ori trec dinaintea unei biserici ori a unei icoane, și sunt atât de riguroși observatori ai zilelor de post, că nici nu vor să audă de scutirea lor în timpul unei boli sau altei nevoi*”³ De asemenea el remarcă prezența icoanelor în case, ca unic „ornament”, începerea ospetelor cu rugăciune, marea atenție acordată Paștelui, Bobotezei, strălucirea slujbelor la marile sărbători „*că în afară de Moscova, nici o țară creștină orientală nu o egalează*”, diverse obiceiuri și credințe, preocuparea pentru pomenirea morților. De obicei, la moartea unei fețe domnești condamnații civili și chiar unii criminali erau eliberați din închisori pentru a se ruga de sufletul mortului; „*calicimea (...) ușurează sufletul celui mort prin diverse patimi, timp de un an întreg, umblând cu capul gol pe ploaie, ninsoare sau sub arșița soarelui*”⁴. Bucureștenii erau iubitori de procesiuni, care se organizau în diferite părți ale orașului pentru ploaie și recoltă îmbelșugată în fiecare din cele 6 joi de după Paște, și la vreme de nevoie, în cazuri de molimă ori alte calamități naturale. În 1658 la o astfel de procesiune participa și domnitorul și patriarhul Antiohiei. Autori mai recentii, între primii istorici ai Bucureștilor, ne vorbesc în mod explicit despre cultul sfinților și al icoanelor, despre încrederea în puterea lor de vindecare: „*(...) fiindcă era înaintea tuturor, biserică tămăduitoare de boale și făcătoare de minuni, aci, la Sf.Ion, alerga omul de avea bolnav greu în casă; făcea o sfeștanie sau mai multe apoi, încărcat cu anafură, aghiasmă, mir și cu un șiret de bumbac pe care erau înnodate evangheliile ce se citeau la caz de boală, se înapoia la căpătâiul bolnavului. Mirul i-l pune la cap, anafura i-o dădea să mănânce și aghiasma s-o bea, găitanul cu noduri i-l atârna de gât și bolnavul se însănătoșea, dacă nu se miluia Dumnezeu să-l cheme la Dânsul. Iar pentru cazurile mai speciale de bărcă, preoții de la sf.Ion mai știau un leac ce nu da greș și anume făceau pe umflătură semnul crucii cu creneală*”⁵. O renumită icoană făcătoare de minuni era cea a Maicii Domnului de la Sărindar. Bolnavii importanți trimiteau trăsura la mănăstire după icoană și aceasta era dusă de egumen însoțit de călugări cu făclii. Lumea bătea mătânii în praful drumului la trecerea convoiului; la cei săraci se ducea o copie a icoanei de către un călugăr simplu. Colonelul Popescu Lumină lasă un „inventar”, al sfinților pe specialități: „*Sfântul Stelian de la biserica Vergu pentru sănătatea copiilor, sfânta Varvara pentru ca fetele să nu fie ciupite de vărsat, sfinții Cosma și Damian și sfântul Mina pentru sănătate, sfântul Elefterie pentru plămădirea căsătoriilor și ușurarea la nașteri, sfântul Haralambie de ciumă, capul sfântului Visarion de ciumă și holeră, sfântul Nicolae pentru sărăcie, sfântul Spiridon pentru dovedirea hoților*”⁶. Aceasta este însă o mărturie târzie, și oarecum nespecifică,

³ Anton Maria DEL CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, după textul receditat de N.Iorga, Iași, Viața româncască, 1929

⁴ Idem, p.48.

⁵ G.CRUȚESCU, apud Radu OLTEANU, *Bucureștii în date și întâmplări*, Ed.Paidcia, București 2002, p.22-23.

⁶ POPESCU-LUMINĂ, *Bucureștii din trecut și de azi*, Ed.Ziarul Universu, 1935, p.23-25.

COMUNITATE ȘI SFINȚI ÎN BUCUREȘTII EVULUI MEDIU

Adriana Scripcariu

*« L'hagiographie naît de l'existence des cités
et se nourrit de leur diversité culturelle ».*

Gilbert Dagon

Ne propunem în cercetarea de față o întrebare a istoriei medievale bucureștene¹, oraș și oameni, dintr-o perspectivă inedită, cea a trăirii religioase. Dacă obștile restrânse gravitează de obicei în jurul unui singur lăcaș de cult, având prin urmare un singur intercesor principal, în marile aglomerări urbane sfinții se aglomerează și ei, devenind ei înșiși comunitate. Traseul și destinul fiecăruia, împletindu-se cu cel al oamenilor, creează un foarte expresiv mozaic divino-uman, în jurul căruia se naște ritmul și culoarea aparte a trăirii religioase, specifică fiecărei comunități urbane în parte. Care va fi fost dinamica anului creștin în Bucureștii veacului de mijloc, care erau sfinții intercesori ai bucureștenilor și de ce, vom încerca să deslușim în cele ce urmează.

Bucureștiul antro-po-hagiografic

Cazul Bucureștiului este unul aparte în ce privește comunitatea sfinților protectori. Format în evul mediu, orașul este lipsit de sfinți de proveniență locală ori de necropole-martiria. Prin urmare, toți sfinții săi, mai puțin se pare Maica Domnului, ajung aici ca urmare a unei inițiative private, care este adoptată și absorbită de comunitate.

Preluând schema antropologică expusă de Vintilă Mihailescu în studiul său Bucureștiul antro-po-geografic², credem și noi că trei au fost focarele care împreună au dus la ivirea orașului: o comunitate rurală, provenită foarte probabil din urmașii unui moș Bucur, târgul, care apare aici într-o mare intersecție de drumuri comerciale și cetatea domnească prezentă pe Dâmbovița începând cu sec.XV. Fiecare dintre ele își are aportul său în schema hagiologică bucureșteană.

Pe de altă parte, extinderea orașului s-a petrecut atât din interior, prin creștere demografică, cât și din exterior, prin înglobarea în limitele orașului a diverse comunități rurale din proximitatea târgului, care devin cu timpul mahalale bucureștene. Acest fenomen face ca religiozitatea bucureșteană să cuprindă în același timp tipul de pietate al orășanului târgoveț, al boierului cultivat, al voievodului, al clericului, dar și pe cel al țaranului agricultor. Astfel, creștinismul practicat la București este în egală măsură de sorginte teologică și populară. Oamenii se amestecă în bisericile bucureștene, fiecare cu motivațiile, nivelul său de înțelegere și tipul său de sensibilitate, cu toții sub poalele sfinților.

Mărturii despre pietatea bucureștenilor ne sunt lăsate de călători străini. O remarcă foarte întâlnită este cea privitoare la mulțimea bisericilor din oraș. Unii călători cred că

¹ Studiul își propune ca limită cronologică superioară sfârșitul scolului XVIII.

² Vintilă M. MIHĂILESCU, Evoluția geografică a unui oraș, București, cd.Paidcia 2003.

fiind ușor de echivalat cu informațiile provenite din calendarele populare. Vom încerca să urmărim în continuare în special aprortul comunității orașenești la spectrul hagiografic al Bucureștilor.

Un aspect demn de remarcat, care creează un context aparte hagiologiei bucureștene este lipsa unui mare patron, până târziu, la sfârșitul sec.XVIII, când este adus aici trupul întreg al sfântului Dimitrie Basarabov, devenit protectorul consacrat al orașului. Dacă cetățile de scaun ale Moldovei, au primit de foarte timpuriu, spre consacrare, din inițiativă domnească, moaște întregi, sfântul Ioan cel Nou la Suceava și sfânta Parascheva la Iași, Bucureștiul a fost lipsit de un asemenea privilegiu din motive pe care vom încerca să le deslușim.

Moaștele întregi au un statut aparte în mentalitatea medievală. Chiar dacă în plan teologic, o părticică are aceeași relevanță cu întregul, relicvele nedespărțite au beneficiat de un tratament deosebit, fiind în mod special protejate și căutate. Trei sunt sfinții ale căror moște întregi se află din evul mediu în Țara Românească: sfântul Nicodim de la Tismana, călugărul balcanic care a reformat în sec.XIV viața monastică din sudul Carpaților, fiind inițiatorul primelor mănăstiri de obște din Valahia; sfânta Filoftea, ale cărei moaște au fost aduse probabil în sec.XVI, din sudul Dunării, la Curtea de Argeș, a doua cetate de scaun a domnilor munteni; sfântul Grigorie Decapolitul, al cărui trup a fost cumpărat de boierul Barbu Craiovescu pentru ctitoria sa de la Bistrița, tot în cursul sec.XVI. Nici unul dintre acești sfinți nu a beneficiat însă de o cinstire aparte în Bucureștiul medieval.

De ce chiar odată cu stabilizarea la București a curții domnești voievozii nu au avut inițiativa de a consacra orașul prin aducerea unui trup nestricat? O astfel de idee ne este totuși menționată de un text hagiografic privitor la viața sfântului Nicodim de la Tismana, dar a rămas un proiect nerealizat. Iată ce scrie în 1840 ieromonahul Ștefan de la Tismana: „*Iar după trecerea a mulți ani, un domn al țării acesteia, înțelegând multele faceri de minuni ale sfântului Nicodim, a vrut să le ridice (moaștele n.n) din sfânta mănăstire Tismana și să le ducă în orașul București ca să fie acolo stătătoare. Și nefiind voia sfântului să se înstrăineze sfintele sale moaște din sfântul său lăcaș, cu minune a făcut de s-a părăsit domnul acela de acel sfat și lucru neplăcut sfântului. Ci încă zic unii că acel domn ce vroia ca să ridice sfintele moaște ale sfântului ar fi fost Basarab Voievod cel Tânăr la leatul 6981 (1473)*”⁷. Hagiograful târziu a notat o tradiție, probabil cu teme istoric, având în vedere exactitatea numirii și datării voievodului, fapt imposibil la acea vreme prin surse bibliografice. Legăturile ctitoricești ale Basarabilor cu Tismana ar putea îndreptăți o astfel de inițiativă. Istoricul P.Ș.Năsturel expune o ipoteză în care leagă acest eveniment de un lăcaș apărut târziu în București, în zona primei curți domnești, cu hramul Sf.Antonie⁸, vocabulă unicat în capitală, aceeași cu cea a mănăstirii Tismana. Cercetătorul crede că acest edificiu târziu ar fi suprapus o veche ctitorie domnească, contemporană inițiativei lui Basarab cel Tânăr, care ar fi fost destinată

⁷ Ieromonahul ȘTEFAN, apud P.Ș.NĂSTUREL, Bucureștiul în veacul XV, MIM 1/1964

⁸ Biserica sfântului Antonie, zisă a Pușcărici, ctitorită în prima jumătate a sec.XVIII de un anume Antonie Cămărașul, a dispărut din peisajul bucureștean la mijlocul sec.XIX; hramul a rămas să fie sărbătorit la biserica Curtea Veche, aflată în imediata apropiere, unde cultul sfântului a luat în prezent o mare amploare.

adăpostirii moaștelor sfântului Nicodim. Aceasta ar fi fost „biserica doamnei Maria”, soția lui Basarab cel Tânăr, edificiu menționat în Bucureștiul medieval, ale cărui coordonate ne sunt astăzi neclare. Inițiativa a rămas însă fără urmări și nici un domn nu a mai avut-o. Chiar un voievod luminat și extrem de bogat cum a fost Constantin Brâncoveanu, care a refăcut și înzestrat mai multe lăcașuri de cult în București, lucrare ce a culminat cu rectitorirea mănăstirii Sf.Gheorghe Nou, la o măsură cu adevărat împărătească, nu se gândește să aducă aici un trup de sfânt. Se pare că domnia nu s-a simțit niciodată prea în largul ei la București. Adoptarea orașului ca cetate de scaun s-a petrecut foarte probabil sub presiune turcească, locul, la doar 60 de km de Dunăre, fiind mai ușor de supravegheat. Primul domn care ctitorește la București o biserică a curții este Mircea Ciobanu, totodată primul domn care își cumpără firmanul de la Poartă, procedură care va continua de-a lungul timpului, culminând cu epoca fanariotă. Fragilitatea domniei se accentuează odată cu mutarea ei la București. Probabil, din acest motiv, domnii nu s-au simțit aici acasă, ci mai degrabă în mici reședințe retrase ca Mogoșoaia, Potlogi ori Brebu. De asemenea, orașul era adesea în calea jafurilor și a prăpădurilor de tot felul, ori astfel de prețioase relicve trebuiau păstrate în siguranță.

Sfântul Dimitrie Basarabov ajunge la București din inițiativa unui cleric, mitropolitul Grigorie și cu sprijinul financiar al unui negustor bucureștea bogat, Hagi Dimitrie. În timpul războiului ruso-turc, un general rus Peter Salnikov, ridică sfântul din biserica satului său natal, Basarabi, pe valea Lomului, spre a-l adăposti din calea turcilor, în Rusia. La propunerea mitropolitului, generalul schimbă relicva pe bani, luând cu el doar mâna dreaptă a sfântului pe care o depune la Lavra Pecersca. Trupul aproape întreg al sfântului Dimitrie este depus în biserica mitropolitană și orașul își primește astfel protectorul. Cultul său va lua mare amploare, suferind contaminări cu cel al sfântului Dimitrie de la Salonic. Găsim important de remarcat, în cazul achiziționării moaștelor sfântului Dimitrie Basarabov, starea socială a donatorului. El nu a fost nici domn, nici boier, ci doar un negustor bogat, aflat sub patronajul onomastic al acestui sfânt, absent până atunci din hagiografia bucureșteană⁹. Din această perspectivă, se pare că adevărata vocație a Bucureștilor a fost cea de târg, căci iată, un negustor și un cleric îi aduc sfântul protector.

Cercetarea de față se va concentra pe comunitatea de sfinții protectori ai Bucureștiului, configurată aici înainte de apariția marelui patron, sfântul Dimitrie Basarabov.

Primul protector al orașului a fost se pare Maica Domnului, căci imaginea ei este prezentă pe peceți ale orașului, care ni s-au păstrat începând cu sec.XVI. Acest tip de sigiliu aparținea conducerii obștii bucureștene, premergătoare instalării aici a domniei, formată foarte probabil după modelul tradițional, din 12 bătrâni și un județ. Pecetea

⁹ Remarcăm diferența netă de scenariu între cazul sfântului Dimitrie Basarabov și cel al sfintei Parascheva de la Iași, al cărei cult accentuat a fost remarcat la moldoveni și încurajat la nivel politic încă înaintea venirii moaștelor ei la Iași. vezi Dan Ion MUREȘAN, *Autour de l'element politique du culte de sainte Parascheva la Jeune en Moldavie, în L'empireur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantyne*, New Europe College – Institut d'Etudes Avancees, 2001.

¹⁰ P.I.CERNOVODEANU și N.VĂTĂMANU, *Considerații privitoare la pecetea orașului București în secollele al XVI-lea și al XVII-lea*, în MIM IV/1966, p.3-14

orașului, reînnoită în fiecare an odată cu schimbarea giudețului, dar păstrând imaginea Maicii Domnului, era adăpostită în biserica din Pazar, care a fost, se pare, centrul spiritual al primei comunități bucureștene¹⁰. Patronajul Maicii Domnului, căruia îi vom dedica un capitol aparte în cele ce urmează, a fost perpetuat de ctitorii de toate tipurile. Astfel, privind și ponderea bisericilor puse sub protecția ei, Maica Domnului pare a fi patroana suverană a Bucureștilor până la sfârșitul sec.XVIII.

Odată cu sec.XVI, orașul devine cetate de scaun, statut pe care îl va avea cu intermitențe încă un secol, până la stabilizarea aici a capitalei țării. În același timp, căderea Brăilei sub turci în 1546 duce la creșterea importanței târgului Bucureștilor, prin devierea pe aici a principalei artere comerciale ce lega Occidentul de Orient. Între sec.XVI și XIX, Bucureștiul este singurul mare târg din câmpia Munteniei. Cercetat de negustori din toate zările, orașul va fi din acest moment într-un progres continuu.

În prima perioadă de existență a orașului, inițiativa ctitoricească, și deci și cea a patronajelor, a aparținut boierimii și domniei. Începând cu a doua jumătate a sec.XVII apar ctitoriile de negustori, meșteșugari și clerici. Spectrul hramurilor este destul de redus, diversificându-se ușor odată cu înaintarea în timp. Noile vocabule sunt introduse de cele mai multe ori de venetici stabiliți la București, fie ei domni, boieri sau negustori, ori de bucureșteni de elită, deținători ai unei culturi teologice mai vaste. Alți factori ce nu dus la diversificarea hramurilor începând cu sec.XVIII au fost: calamitățile naturale, traducerea și răspândirea literaturii teologice și preocupările edilitare. Vom cerceta în cele ce urmează câteva dintre aceste aspecte.

Comunitate în jurul caselor sfinților – despre relația mahala – parohie.

„Panaceu și breviar instituțional, biserica de parohie a fost adevărata oglindă a orașului”¹¹ (Teodor Baconsky)

M-am oprit recent în câteva articole asupra relației mahala-parohie¹². Dezvoltam câteva idei pe care mă voi baza în cele ce urmează. În Bucureștiul medieval și până târziu în secolul XIX, mahalaua și parohia se suprapun aproape perfect, biserica, prin sacramentele ei, fiind deținătoare a „inventarului” de locuitori ai zonei. În interiorul mahalalei/enoriei funcționau reguli stricte ce priveau pe mahalagii pe de-o parte și pe preoți, ca reprezentanți ai instituției bisericii, pe de alta. După cum preoții aveau datoria de a săvârși slujbele după rânduială, atât pe cele din biserică cât și pe cele „la domiciliu”, la fel enoriașii aveau obligația de a primi aceste servicii tainice în parohia lor și de a-i „cinsti” pe slujitori cu „dreptul” lor. Dacă astăzi alegerea bisericii și a preotului este o opțiune absolut personală, în trecut, aceasta era determinată direct de locația domiciliului. () mahalaua nu putea avea două biserici de enorie. Preoții bisericii de enorie aveau „*drept de mahala*”, așadar, erau singurii îndreptățiți cu botezul, cununia, sfeștania ori paraclisul în mahalaua lor.

¹¹ Teodor BACONSKY, Orașul cu turle, Secolul XX, nr.4-6/1997, p.62.

¹² Adriana SCRIPCARIU, Evoluția zonei Mântulcasea din vremea mahalalei până astăzi, MIM XVII; Despre relația mahala-parohie în câteva documente bucureștene de la mijlocul secolului al XIX-lea, MIM XVIII/2004.

În Bucureștiul medieval bisericile puteau fi „de enorie” sau paraclise particulare. Decizia asupra statutului bisericii aparținea deopotrivă ctitorului și autorității administrative bisericesti. Probabil acesta a fost și un factor de extindere a orașului, căci la București voința ctitoricească a depășit în mod evident nevoile cultului, fenomen specific de altfel orașului oriental, în care pietatea comunitară se grupează în jurul celei private¹³. Ceea ce la un anume moment este o capelă familială ridicată pe o moșie la marginea orașului, poate deveni după o vreme biserică de mahalala. Astfel, datele pietății private se răsfrâng asupra comunității ce se formează în jurul bisericii. De multe ori, comunitatea formată este inițiatorul unui nou act ctitoricesc, punându-și amprenta asupra lăcașului adoptat prin adăugarea de noi hramuri.

Cum se reflectă cele de mai sus în contextul pietății comunității bucurește? Credem că acest tip de funcționare a enoriilor a dus la un anume profil aparte al sensibilității religioase, specifice fiecărei zone de oraș. Dacă firească era ca mahalagii să frecventeze biserica din propria mahalala, aceasta fiind centrul micului lor univers, firească este credem și crearea unei anume legături între sfântul patron al lăcașului și enoriași. Această legătură se putea stabili în primul rând prin intermediul imaginii. Icoana sfântului de hram este prezentă deasupra intrării în biserică, fiind un prim semn de personalizare al lăcașului; ea este astfel accesibilă în orice moment și oricui; în interiorul bisericii, icoana de hram este așezată la nivelul privitorului, în partea dreaptă a iconostasului; este un element foarte prezent în spațiul liturgic și terțul receptacul, în ordine teologică, al rugăciunilor credincioșilor, după icoana Mântuitorului și cea a Maicii Domnului, care flanchează ușile împărătești. Începând cu secolul XVIII, legătura cu sfântul de hram se putea crea pentru toate sufletele și prin pomenirea sa în diferite momente ale slujbei, căci înainte de acest moment este foarte probabil că mare parte a credincioșilor nu înțelegeau limba de cult. În fine, momentul de sărbătoare pe care toată comunitatea îl percepea în directă legătură cu sfântul protector, era ziua de hram, praznicul bisericii, zi aparte pentru toată mahalala și specifică fiecărei enorii în parte. În această zi, ceremonia liturgică era foarte amplă: se făcea pomenirea ctitorilor mari și mici, biserica și mahalala erau în atenția mării comunități, primind vizita arhierilor sau chiar a domnilor. Apoi, toată ziua, pe maidanul cel mare, în jurul bisericii se ținea târg, bâlci cu muzică, mâncare de pomană pentru toată gura, distracții pentru copii. Astfel, ziua sfântului protector devenea un reper important al calendarului personal al enoriașului, iar sfântul de hram era cu siguranță prezent între protectorii cei mai frecvențați de către mahalagii. Când privește legătura sfântului cu marea comunitate, ziua de hram era cea în care mahalala era deschisă către oraș, era prilejul cu care credincioșii puteau fi în proximitatea sfântului patron. În cazul icoanelor făcătoare de minuni erau organizate procesiuni și mahalala devenea permanent vizitată, sfântul extinzându-și parohia prin rugătorii săi.

În Bucureștiul medieval, spațiul orașului era împărțit între sfinți, ca într-o rețea de nuclee și conexiuni prin care comunitatea comunica cu Dumnezeu.

¹³ „Dans les villes d’Orient, l’édifice chrétien est avant tout répétitive, et non pas unique (...) elles (les églises) excèdent les nécessités du culte”, „cette diversité est une règle qui différencie très tôt l’Orient, ou les monuments ont tendance de se fondre dans la ville, de l’Occident, ou la ville a tendance à se reformer autour d’eux”, Gilbert DAGRON, *Le christianisme dans la ville Byzantine*, Dumbarton Oaks Papers, 31, 1977, p.5-6.

Cum puteau fi sfinții cunoscuți la București

Urmărind din nou schema antropologică a lui Vintilă Mihăilescu, vom deduce că primul nivel al cunoașterii sfinților a fost cel al unei comunități creștine timpurii, formate foarte probabil înainte de instituirea bisericii canonice în Țara Românească, în a doua jumătate a secolului XIV. Foarte probabil, primul patron al acestei comunități a fost Maica Domnului, a cărei imagine s-a perpetuat în sigiliile obștii până la primul care ni s-a păstrat din secolul XVI. Un argument în favoarea acestei ipoteze este tipul iconografic prezent pe primele peceți, anume, cel al Maicii Domnului bust cu pruncul în brațe. Această reprezentare, sub patronajul căreia era pusă biserica din Pazar, este cea mai la îndemână, cea mai simplă prezentare a Maicii Domnului. Ea nu corespunde nici unei sărbători din ciclul marianic, ci este modul cel mai general de figurare a Fecioarei, deci, probabil, cel mai accesibil unei comunități rurale, practicantă a unui creștinism auroral. În documente din veacurile al XIV-lea și al XV-lea găsim deseori hramul Maicii Domnului, fără referire la un anume moment din viața ei¹⁴. În lipsa unui patron local, adoptarea ca principal protector a Maicii Domnului, gest foarte corect în ordine teologică, relevă o comunitate ale cărei trăiri creștine, fie ele și rurale, erau bine fundamentate în dogmă.

Pe măsură ce orașul începe să capete contur, clasa ctitoricească se diversifică, la fel și hramurile. În târg și în împrejurimile sale apar noi lăcașuri de cult puse sub protecția sfinților celor mai populari în biserica Răsăritului, personaje consacrate încă din antichitatea târzie: sfântul Gheorghe, sfântul Ioan Botezătorul, sfântul Nicolae, sfinții arhangheli Mihail și Gavril, sfinții Petru și Pavel. Nu lipsesc, desigur, noi biserici închinare Maicii Domnului, de astă dată cu praznicul bine precizat. Există în secolul XVI două lăcașuri ale căror hramuri mărturisesc legăturile ctitorilor cu două mari locuri de pelerinaj ale Orientului: Muntele Sinai și Ierusalimul. Donatorii își închină ctitoriile celor două mari lavre: sfânta Ecaterina din Sinai, respectiv sfântul Sava în Țara Sfântă. Chiar dacă nu fost ctitorii boierești, ele vorbesc limpede despre o anume atitudine a valahilor față de locurile sfinte, care se poate citi și în daniile voievozilor. Ctitorul domnesc al mănăstirii Sfânta Treime de la marginea târgul dâmbovițean este în 1576 dăruitorul unui paraclis cu hramul sfântului Ioan Botezătorul la muntele Sinai, iar arhivele mănăstirii sfântul Sava de la Ierusalim, vorbesc despre „stăruințele domnilor Vlahiei” în urma cărora s-a redeschis în sec.XVI mănăstirea și de un anume egumen Ioachim Vlahul¹⁵.

Hramurile secolului XVI bucureștean, denotă o elită ctitoricească, înscriindu-se în contextul general balcanic, hrănit de tradiția bizantină. Odată cu crearea statului medieval, ridicarea instituției domniei, afilierea oficială a bisericii la Târnovo și apoi la Constantinopol, s-a născut în țările române o elită instruită, care întreținea legături stabile cu Constantinopolul și cu Balcanii. În egală măsură, știm că odată cu căderea Constan-

¹⁴ P.I.CERNOVODEANU și N.VĂTĂMANU, op.cit, p.4, nota 9.

¹⁵ Marcu BEZA, Urme românești la muntele Sinai și la mănăstirea Sf.Sava, în Boabe de Grâu VI-1932, p.449-465

tinopolului și cu înaintarea turcilor în Balcani, fugari de neam bun și clerici vin să se stabilească în țările române, aducând cu ei un val cultural și teologic de sorginte bizantină. Parte dintre ctitorii bucureșteni aparțin acestei clase, fapt mărturisit și de închinările de ctitorii în peninsula balcanică, gest care lega transfugii de locurile lor de proveniență. Un caz foarte explicit este cel al lui Ghiorma banul, mare dregător în Valahia secolului XVI, epiriot, ctitor al mănăstirii omonime din București, pe care o închină eparhiei Pogoniana și mănăstirii atonite Simonospetras. Remarcăm alegerea hramului, același cu cel al lăcașului de la Sfântul Munte, anume, Nașterea Domnului, vocabulă care nu va mai fi regăsită decât odată în București, la o ctitorie boierească târzie. Nu este de mirare că vocabula nu a făcut carieră în târgul dâmbovițean, în ciuda mării ei semnificații, căci geneza sa aparține unui alt tip de pietate alta decât cea a târgovețului¹⁶.

Pătrunderea elementului balcanic în comunitatea bucureșteană a fost urmat de asimilarea lui și de întărirea legăturilor cu peninsula, chiar prin rudenie. Soția epiriotului amintit mai sus este jupânița Caplea din Stănești, care ridică pe malul Dâmboviței biserica cu hramul sfântul Nicolae, lăcaș închinat tot la Simonospetras.

Un alt mobil al gestului de închinare era cel al trăirii religioase a pelerinului. Un exemplu mai târziu este cel al marelui spătar Mihail Cantacuzino, care, în urma unei călătorii la muntele Sinai, ridică pe Valea Prahovei o mănăstire pe care o numește Sinaia și o închină lavrei sinaite. Este posibil ca și Panos Vistierul, grec de origine, ctitor în sec.XVI al unei mănăstiri cu hramul sfânta Ecaterina la București, să fi răspuns aceluiaș impuls pe care l-a resimțit mai târziu spătarul Mihail.

Dacă o călătorie la locurile sfinte era în acele timpuri un deziderat foarte greu de realizat, legătura cu ele a fost permanent întreținută de elita ctitoricească românească, domnească și boierească prin numeroase dării. Cât privește pătura largă a comunității, ea beneficia din timp în timp de vizite ale călugărilor orientali, veniți aici în căutare de mile, care purtau cu ei și distribuiau diverse obiecte receptacul al binecuvântărilor Țării Sfinte: ulei, flori din grădina Maicii Domnului, așchii din Sfânta Cruce și altele.

Un alt sfânt adoptat de bucureșteni prin filieră orientală este sfântul Spiridon. Începând cu sfârșitul sec.XVII se vor ridica pe malul Dâmboviței patru lăcașuri sub patronajul său, dintre care unul, nu și cel mai timpuriu, știm sigur că a fost ctitorit de un doctor venit din Corfu, care purta numele sfântului. Începând cu sec.XV, sfântul Spiridon devine patronul acestei insule grecești, după strămutarea moaștelor lui din Cipru aici. Și ctitoria domnească Sfântul Spiridon vechi, închinată de Nicolae Mavrocordat patriarhiei Antiohiei, „*spre a fi sălaș călugărilor arabi*”¹⁷, ar putea sta într-o legătură neîntâmplătoare cu aria de proveniență a cultului acestui sfânt, căci Cipru, prima insulă patronată de el, unde cu siguranță cultul s-a perpetuat și după mutarea moaștelor în Corfu, se află la mică distanță pe mare de coasta Antiohiei. Sfântul Spiridon, unul dintre participanții la primul sinod ecumenic de la Niceea, rămas în iconografie și în tradiția

¹⁶ Este vorba de o arătare minunată pe care călugărul întemeietor al lavrei atonite a avut-o în seara de Crăciun: o stea se cobora din cer poposind pe culmea unei stânci, arătând monahului locul sortit providențial mănăstirii, vezi Theodor BODOGAE, *Ajutoarele românești în Athos, Sibiu 1941*.

¹⁷ *Inscripții medievale ale României I – Orașul București*. Ed.Academicii R.S.R, București 1965, Alexandru ELIAN redactor responsabil, în continuare notat: *Inscripții medievale....*, I,418

hagiografică prin pilda emblematică a cărămizii, chip al alcăturii nedespărțite a Sfintei Treimi, a fost adoptat de bucureșteni și probabil nu doar de ei, ca patron ajutător în dovedirea hoților¹⁸. Așadar, un calc cu teme teologice, la nivel popular. După cum sfântul Spiridon a dovedit adevărul în fața ereticului Arie, așa bucureștenii îl rugau să dea în vileag adevărul și întru ajutorarea lor.

După cum elita ctitoricească bucureșteană instruită era destul de restrânsă, marea majoritate a orașenilor erau în acel veac neștiutori de carte. „...*într-o societate analfabetă, comunicarea se baza pe capacitatea de sugestie a imaginii și pe puterea aproape magică a cuvântului rostit*”¹⁹. Aș mai adăuga la cele de mai sus, forța sărbătorii și literatura populară. La acea dată, oficiul divin se săvârșea încă în limba slavonă, neînțeleasă decât de parte de clerici și de pușinii oameni învățați. Plasându-ne într-un început de secol XVII la București, repertoriul sfinților cunoscuți de comunitate trebuie să fi cuprins patronii bisericilor existente în târg la acea dată. Le vor mai fi fost familiari, măcar ca imagini, sfinții reprezentați în decorația lăcașelor de cult și sfinții puternic asimilați de cultura populară, legându-se de evenimente ale anului agrar și pastoral, bunăoară sfântul Gheorghe, începutul primăverii, ori sfântul Dimitrie, începutul iernii, sfinți ca Sisinie, Alexie, vehiculați în tradițiile populare, dar niciodată ajunși patroni ai unei biserici, căci, în ciuda marii lor popularități, ei se adresau unei clase care, din motive de stare, nu putea ctitori.

Înaintând spre secolul XVIII, părți din ceremonialul religios încep să fie accesibile tuturor. Prima citire în limba română a fost cazania, din care tot orașanul putea înțelege despre marile sărbători, marii sfinți, viețile și minunile lor. Sursa acestor tălmăciri era de bună seamă de tradiție bizantină, iar textele erau alese din culegeri vaste și în funcție de pietatea locală. Au urmat apoi, în timpul lui Șerban Cantacuzino, evangheliile și Faptele apostolilor. Sfârșitul sec.XVII și tot secolul XVIII este marcat de o intensă activitate de traducere a cărților de cult, care a participat la ridicarea nivelului general de cunoaștere teologică. În paralel se traduc și texte apocrife, culegeri de miracole care alimentează abundant pietatea populară și nu numai. Odată cu dezvoltarea învățământului public, accesul la carte se lărgeste și acest fapt se citește și în diversificarea hramurilor. În sec.XVIII ele devin mai specializate, atât la nivel comunitar cât și la cel individual. Apar în această perioadă patronaje ale sfinților vindecători: sfântul Pantelimon, sfântul Visarion, sfântul Haralambie, chiar dacă stimulii lor, marile epidemii, bântuiseră capitala și înainte. La nivel individual, întâlnim mai des hramurile patronimice, mai ales în rândul ctitorilor proveniți din pătura de mijloc.

La sfârșitul sec.XVIII, repertoriul hagiografic al bucureșteanului era cu siguranță mai amplu decât cu un veac înainte, expresie a creșterii orașului, a împetrișării sale entice și a accesului mai larg la literatura teologică.

Patronii Bucureștilor: privire statistică și topografică

Vom face în cele ce urmează câteva observații privitoare la dispunerea bisericilor și a sfinților patroni în spațiul orașului. Planul maiorului Borroczyzn, chiar dacă alcătuit

¹⁸ POPESCU-LUMINĂ, op.cit., loc cit.

¹⁹ Iolanda ȚIGLIU, Între diavol și bunul Dumnezeu, cler și cultură în principatele dunărene, ed.Paidicia, București 2002, p.73.

în prima parte a sec.XIX, depășind deci limitele cronologice propuse de studiul de față, oferă cea mai bună imagine asupra Bucureștiului medieval și premodern, surprinzând epoca imediat premergătoare sistematizărilor urbane ce vor da urbei începutului de veac XX aerul „micului Paris”, ducând însă și la dispariția unor importante repere ale pietății comunitare²⁰.

O primă remarcă privește densitatea lăcașelor de cult. Observăm aglomerarea lor în zona propriu-zis medievală a orașului, aria primului târg și a curții domnești. Bucureștiul medieval este un oraș oriental, cu biserici dese, de dimensiuni reduse, expresie multiplă a devoțiunii particulare, care se oglindește ca factor formator în cea a comunității. Pe tronsonul central al Căii Mogoșoaiei se înșirau în sec.XVIII, pe o distanță de câteva sute de metri nu mai puțin de 8 mari lăcașuri de rugăciune, nenumărându-le decât pe cele de la stradă.

Înaintând în timp spre Bucureștiul fanariot, vom constata, odată cu extinderea orașului, o rarefiere a bisericilor care coincide cu o decongestionare a tramei stradale. Orașul fanariot, care înconjoară târgul medieval, desfășurându-se mai amplu de-a lungul marilor poduri, preia legile urbanistice constantinopolitane: casele sunt mai rare, grădinile și livezile mai largi. Este Bucureștiul mahalalelor despărțite de maidane generoase, a cărui viață comunitară se concentrează în parohii, este orașul noilor ctitori proveniți din păturile mai modeste, ridicate odată cu prosperarea târgului, care devin binefăcătorii micilor comunități de mahala.

În ordinea statistică a devoțiunii, prima patroană a orașului rămâne Maica Domnului, ale cărei case abundă în orașul medieval și în jumătatea estică a celui fanariot, unde mahalalele erau mai dese. Îi urmează sfântul Nicolae, foarte prezent în zona locuită de negustori și meșteșugari, sfinții arhangheli Mihail și Gavril, patroni luptători și justițiar, ale căror lăcașuri formează un inel la îngemănarea orașului medieval cu cel fanariot, sfinții militari Gheorghe și Dimitrie, invocați cu precădere în orașul medieval, sfinții vindecători: Pantelimon, Visarion, Haralambie, Cosma și Damian, cu lăcașuri către marginea orașului, acolo unde iau ființă primele spitale, sfântul Ioan Botezătorul, în centrul vechi și la mănăstiri din apropierea orașului, sfinții orientali Ecaterina, Spiridon și Sava, la marginea târgului, sfinții Parascheva, Petru și Pavel, Ștefan, împărații Constantin și Elena, sfântul Ilie, cu câteva lăcașuri răspândite prin oraș.

Vom dezvolta în cele ce urmează cele mai ample dintre aceste patronaje.

Bucureștii Maicii Domnului

**„(...) e Dumnezeu după Dumnezeu și a doua după Sfânta Treime (...)”
(Sf.Grigorie Palama)²¹ „Bucură-te precurată, și dă plată. Chir Daniilu episcopu,
care ți-au închipuit chipul, leat 7187”²²**

Maica Domnului este în ordine teologică primul intercesor al oamenilor înaintea lui Dumnezeu. Acest fapt se resimte îndeobște în marea popularitate de care se bucură,

²⁰ Mănăstirile Sărindar, Sf.Ioan ce Mare, Episcopia Râmnicului, Sf.Sava dispar în această perioadă, în vederea reorganizării tramei stradale.

²¹ Apud TEOCLIT Dionisiatul, Maica Domnului în teologia și iconografia Sfinților Părinți, Ed.Bizantină, București 2002, p.20

²² Inscriptiile medievale..., I.744, p.569

deopotrivă împărtășită de toate straturile societății. Statura sa teologică se răsfrânge și asupra literaturii religioase populare, astfel că un volum însemnat al acesteia îi este dedicat.

La București, Maica Domnului deține supremația hramurilor și închinătorii ei sunt deopotrivă voievozi, boieri, negustori, meșteșugari, clerici, săteni. Ea este prima și marea patroană a orașului înaintea venirii sfântului Dimitrie Basarabov. Primii lideri ai obștii bucureștene își pecetluiau zapisurile cu imaginea ei cea mai emblematică și ea era, cel mai probabil, protectoarea bisericii primei comunități. Odată cu ridicarea târgului și diversificarea ctitorilor, cultul Maicii Domnului capătă mai multe nuanțe. Bisericile nu îi mai sunt închinare la modul general, ci precizându-se o sărbătoare anume a ciclului marianic. Alegerea acesteia nu este întâmplătoare, fiecare praznic în parte creionând un mesaj specific, legat de textul evanghelic ori apocrif și de tâlmăciri ale acestora. Sărbătorile „*ne amintesc de darurile date de Dumnezeu și de deplina izbăvire de dureri*”²³, de aceea hramul unei biserici poate fi nu doar un sfânt, ci și un anume moment din istoria sacră, cu semnificații aparte pentru ctitor.

Cea mai răspândită vocabulă marianică este cea a Adormirii Maicii Domnului. Această alegere este, s-ar spune, cea generală, pentru că sfinții se prăznuiesc de obicei în ziua trecerii lor la Domnul. Este ziua în care Fecioara dobândește statutul de mare intercesoare, prin urcarea ei la tronul lui Dumnezeu. Ceremonia religioasă este amplă, asemănătoare celei din vinerea mare. Maica Domnului este prohodită, oamenii înconjoară biserica în urma trupului său, ocolind în mod simbolic întreg pământul. La fel ca în ecuația pascală, sărbătoarea este bucurie, căci „moartea s-a făcut trecere la viață veșnică”²⁴ și Maica Domnului devine „neadormită întru rugăciune”²⁵. Prin alegerea acestui hram ctitorii invocă apăsăt intercesiunea. Capitole ale literaturii religioase populare, vizitată livresc sau oral de toate straturile societății, dezvoltă această temă. Apocalipsul Maicii Domnului, text foarte răspândit în Balcani, pătrunde în țările române în mai multe rânduri, în sec.XVI și XVII. Iată un episod de intercesiune aparținător acestei scrieri: coborând la iad, văzând chinurile la care sunt supuși păcătoșii, Fecioara cade la picioarele Mântuitorului și cu multe rugăciuni izbutește să captureze o înlesnire pentru ei: din Vinerea mare a Paștelui și până în Duminica T tuturor Sfinților vor locui în rai, după aceea vor merge iarăși la munci ²⁶. O altă imagine este cea a Maicii Domnului care „*în cer stă ingenuncheată la picioarele lui Dumnezeu și se roagă neconținut ziua și noaptea pentru păcatele și fărădelegile oamenilor*”²⁷. Așadar, Maica Domnului este rugătoare fierbinte și pentru sufletele morților, ori o astfel de îndeletnicire nu putea fi decât foarte căutată de ctitorul medieval, care se îngrija să-și rânduiască zile în care să fie pomenit de oameni după trecerea sa. La sfârșitul sec.XVII, pătrunde în principate o culegere cu minuni ale Maicii Domnului; principalele spaime ale omului medieval sunt mângăiate

²³ TEODORET al Cyrlului, apud.Teoclit Dionisiatul, op.cit, p.143

²⁴ TEOCLIT Dionisiatul, op.cit., p.294

²⁵ Idem, p.271

²⁶ N.CARTOJAN, Cărțile populare în literatura românească, Ed.Casei Școalelor, București 1929, vol.I, p.72

²⁷ Idem, op.cit, loc cit.

minunat de Fecioară: ea vindecă bolile, mântuie de la pieire orașele care venerează icoana ei, trimite îngeri să smulgă din ghiarele diavolului sufletele păcătoșilor. Este unul dintre textele cele mai citite în epocă în mănăstiri, de către cler, de către marii boieri. În 1726 Iordache Crețulescu vel vornic, cerea lui „*Gheorghe logofăt za divan*” și lui „*Mihaiu logofețelul Cernătescu ot sud Mehedinți*” să-i scoată o copie a volumului după ce îi mai făcuseră una în 1724. În 1722, boierul ridicase paraclisul caselor sale cu hramul Adormirii Maicii Domnului și a Sfinților arhangheli²⁸. O altă scriere despre Fecioară, care a avut și are până în ziua de azi mare circulație, este Visul Maicii Domnului. Textul avea și continuă să aibă și funcție de talisman. De mare interes erau și „cele 72 de nume ale Maicii Domnului”, text ce făcea pereche celor „72 de nume ale lui Hristos”, și care consta într-o înșiruire de apelative extrase din scripturi care o desemnau pe Maica Domnului: „Toiag, Rădăcină, Pământ sfânt, Scaun, Ușă...”²⁹. Astfel de scrieri erau de natură să adâncească, într-un mod foarte simplu, cunoașterea personajelor sacre.

Următoarea vocabulă marianică în ordinea frecvenței, mult inferioară celei dintâi, este cea a Bunei Vestiri. Din patru lăcașuri cu acest hram, două sunt ctitorii domnești, una boierească și una dania unui cleric. Mesajul duhovnicesc al Bunei Vestiri poate fi deslușit în evanghelia și troparul zilei. Este vorba de „*începătura mântuirii noastre și arătarea tainei celei din veac*”³⁰, este zi de mare bucurie în care Dumnezeu anunță prin arhanghel salvarea lumii. Este momentul în care omenirea întruchipată de Maica Domnului primește în sine spre împăcare pe Dumnezeu, este timpul la care se săvârșește marea minune a întrupării din Fecioară „*că unde Dumnezeu voiește, ușor se săvârșesc chiar și lucrurile cele mai minunate*”³¹. Este clipa în care Maica Domnului se dăruiește cu bucurie desăvârșită Creatorului: „*Jată roaba Domnului, fie mie după cuvântul Tău*”, „*Mărește suflete al meu pe Domnul...*”. Una sau mai multe dintre aceste fațete de înțeles ale sărbătorii, interiorizate de ctitor, puteau duce la alegerea acestei vocabule. Să fi fost alegerea minunată în cazul lui Mircea Ciobanu, primul ctitor domnesc la București, ori dăruirea desăvârșită în cazul monahiei Tatiana, care „*după mântuirea ei din robie, fiind pornită spre multă evlavie*”³² ctitorește Schitul Maicilor.... Menționăm de asemenea că pecețile bucureștene au preluat începând cu sec.XVII tipul iconografic al Bunei Vestiri. Cercetătorii pun în legătură această schimbare cu perioada imediat următoare marelui asediu al Bucureștilor din timpul lui Sinan Pașa, când târgul arde, pierind de bună seamă și biserica din Pazar. Au rămas atunci în picioare doar lăcașurile din piatră, între care paraclisul curții domnești. Într-o perioadă în care domnia prefera ca reședință Târgoviștea, comunitatea se apropie de acest lăcaș, aflat în apropierea celui dispărut, iar giudețul,

²⁸ Referitor la cazul capelci Crețulescu, al cărei co-ctitor este Safta Brâncovcanu, fiinca voievodului martir, combinația celor două vocabule ar putea avea un sens aparte. Pentru cei din familia Brâncovcanu sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului coincide cu ziua martiriului lui Constantin voievod și a prinților săi. Vocabula sfinților arhangheli are printre altele un sens justițiar, deci alăturarea celor două ar putea fi citită ca o invocare a dreptății divine pentru cele petrecute la 15 august 1714.

²⁹ N.CARTOJAN, op.cit, vol II, p.107

³⁰ TEOCLIT Dionisiatul, op.cit, p.250

³¹ Canonul Bunei Vestiri, apud TEOCLIT Dionisiatul, op.cit, p.183.

³² Inscricții medievale...I.359

păstrând patronajul Maicii Domnului, preia în pecetea sa tipul iconografic al hramului paraclisului³³.

O altă vocabulă marianică este cea a Intrării în biserică a Fecioarei, purtată de două lăcașuri bucureștene, unul ctitorit de clerici, cel de-al doilea de breasla cârciumarilor. În cazul clericilor, alegerea sărbătorii mărturisește o orientare teologică isihastă. În discursul său la Intrarea în biserică a Maicii Domnului, sfântul Grigorie Palama, arată că prin viețuirea sa în Templu, Fecioara este prima isihastă, învățătoare a contemplației și a rugăciunii desăvârșite, „*într-aripându-și vederea cugetului către frumusețea celor nevăzute*”³⁴. Și un alt gest votiv al mitropolitului Daniil, ctitor al bisericii Sfinților, dă în vileag preferința pentru această sărbătoare. Cu șase ani înainte de a-și pune ctitoria sub patronajul sus amintit, el donează paraclisului Mitropoliei o icoană înfățișând Intrarea în biserică și alți opt sfinți.³⁵ Care va fi fost motivul adoptării acestui patronaj de către breasla cârciumarilor...? Este posibil ca ei să fi ales intercesiunea Maicii Domnului, iar sărbătoarea din toamna târzie să fi coincis cu un moment important al vinăritului.

Ultimul hram marianic în ordinea frecvenței este Nașterea Maicii Domnului. Este sărbătoare patronală a bisericii Foișor, ridicată ca paraclis de reședință domnească de către Smaranda, doamna lui Nicolae Mavrocordat. Probabil, sărbătoarea suprapunea un moment biografic important din viața donatoarei.

Un alt episod al pietății bucureștene către Maica Domnului este cel al icoanelor făcătoare de minuni. Cea mai populară era cea de la Sărindar, icoana purtată cu convoi luminat prin oraș, către casele bolnavilor mai de vază și trimisă în copie suferinșilor de rând. Ea era prin urmare doctorul cel mare al bucureștenilor. Un chivot, dăruit în 1783 de către un boier bucureștean mănăstirii, poartă înscrisă mărturia că aici „*s-au săvârșit multe minuni*”³⁶. O altă icoană era cea de la biserica Icoanei, lăcaș care și-a schimbat și numele odată cu popularizarea odorului. Unul dintre ctitorii bisericii, lasă un așezământ precis cu privire la gestionarea fondurilor provenite din daniile provocate de obiectul minunat, fapt ce atestă marea lui popularitate. Un alt martor este lungul pomelnic înscris în ferecătura de argint a icoanei în 1783³⁷.

Bucureștii sfântului Nicolae

„*Închinare la sfântul Nicolae, a lui Hagi Constantin boierul aga, la biserica Negustori*”³⁸

Patronajul sfântului Nicoale este al doilea ca frecvență în Bucureștiul medieval, după cel al Maicii Domnului. Biserici închinare marelui ierarh de la Mira Lichiei apar începând cu sec.XVI, iar în secolul XVIII se ridică 16 hramuri cu numele său, dovadă a marii popularități pe care sfântul arhiereu o avea.

³³ P.I.CERNOVODEANU și N.VĂTĂMANU, op.cit.

³⁴ Apud, TEOCLIT Dionisiatul, op.cit.p.16

³⁵ Inscriptii medievale...I.238

³⁶ Idem, I.757, p.575

³⁷ Idem, I.154, 155

³⁸ Idem, I.213

Preferința românilor pentru sfântul Nicolae, a fost adesea remarcată de cercetători. P.Ș.Năsturel susține cu argumente filologice prezența acestui cult de foarte timpuriu, odată cu primirea creștinismului de populația din nordul Dunării.³⁹ Un fapt relevant este alegerea acestui patron pentru primele biserici domnești de la Argeș, respectiv Rădăuți de către voievozii secolului XIV. La București, marele păstor al Mirei Lichiei este, asemenea Maicii Domnului, un protector aproape universal. El patronează voievozi ca Mihai Viteazu, Nicolae Mavrocordat⁴⁰, Nicolae Mavrogheni, boieri, negustori, calici. Marea adresabilitate a minunilor atestate de biografia sfântului îl face ajutor în aproape orice situație. Sfântul Nicoale este taumaturg, vindecător, protector al negustorilor, al marinarilor, al călătorilor, al săracilor, al fecioarelor, aducător de daruri. În tradiția populară el trece ca preferat al lui Dumnezeu între sfinți, stând la masă cu Atotțiitorul, plimbându-se pe pământ cu El, șezând de-a dreapta Sa⁴¹.

Începând cu secolul XVII bucureștenii primesc prin danie voievodală, de la Mihai Viteazu, mâna dreaptă a sfântului, care s-a aflat cel mai probabil la mănăstirea Mihai Vodă, iar apoi, până astăzi, la Sf.Gheorghe Nou. Prezența unei relicve atât de prețioase în târg va fi susținut și întezit fervoarea deja existentă. Privind planul orașului observăm răspândirea caselor sfântului pe toată întinderea sa, punctând mai aparte zona Podului Târgului din Afară, mobilată de mahalalele negustorești și meșteșugărești. Se remarcă nomenclatura hagiografică pe care o păstrează în planul maiorului Borroczyn parte din bisericile sfântului, ceea ce nu se întâmplă în cazul Maicii Domnului. Câteva comunități specifice puse sub patronajul său sunt șelarii, negustorii, „sârbii” (comunitate de proveniență sud-dunăreană, nu neapărat sârbească), calicii de la biserica din Țigănie, postăvarii. Aceștia din urmă se instalează în jurul unui lăcaș de cult deja existent, biserica Caplei, purtând hramul sfântului Nicolae, rectitoresc edificiul adăugându-i alte două hramuri dar păstrează și vocabula inițială. Același lucru se remarcă și în cazul ctitoriei mitropolitului Antim Ivireanu, care prin așezământul mănăstirii sale, rămâne atașat ierarhului de la Mira Lichiei, primul patron al mahalalei⁴².

Sfinții militari

„(...) și milostivul Dumnezeu cu rugăciunea lui Sfeti Gheorghe supusu-i-au sub sabia domniei mele si i-am biruit.”(Leon vodă, 1632)⁴³

Dintre sfinții militari, Gheorghe și Dimitrie, sunt prezenți la București încă din a doua jumătate a secolului XVI, din inițiativă boierească. Vatra orașului se structurează în jurul bisericii Sf.Gheorghe Vechi, unde converg și principalele drumuri comerciale. Aici a fost primul loc de târg al bucureștenilor. Ridicate la mică distanță în timp și spațiu, cele două biserici centrale patronate de sfântul Gheorghe, sunt plasate ca prime

³⁹ P.Ș.NĂSTUREL, Notes sur le culte de Saint Nicolas en Roumanie, extras din La Chiesa Greca in Italia dall'VIII al XVI secolo, Padova, 1973

⁴⁰ Inscripții medievale...I.498

⁴¹ T.PAMFILE apud P.Ș.NĂSTUREL op.cit., p.1273

⁴² ANTIM Ivireanu, Opere, ediția G.Ștrempel, Ed.Minerva 1997, p.277-303.

⁴³ Inscripții medievale...I.435

paveze ale orașului, probabil de primi boieri ai locului. Sf. Gheorghe vechi a funcționat până în sec.XVIII ca centru spiritual al orașului, fiind, împreună cu Radu Vodă biserică mitropolitană de ocazie; aici a funcționat și prima școală de slavonie. Praznicul sfântului Gheorghe funcționa în Bucureștiul medieval și ca reper administrativ, fiind momentul de început al noului an agrar, când se alegea giudețul, se tocneau ciobanii, se dădeau locurile cu chirie.

Destul de timpuriu, în a doua jumătate a sec.XVI, apare și primul lăcaș al sfântului Dimitrie, în zona care se va numi peste puțin timp mahalaua Bălăceanului. Rectitorită în trei rânduri ea va fi cunoscută în sec.XVII ca „biserica de jurământ”, locul consacrat în care bucureștenii se jurau pe evanghelie în diverse pricini.

O vocabulă militară singulară și izolată este cea a sfinților Serghie și Vach, prezentă la biserica de lemn care a precedat marele așezământ de la Cotroceni. Sfinții de proveniență orientală, cinstiți în mod deosebit în zona Siriei dar și la Constantinopol, vor fi fost aleși de ctitorul necunoscut al acestui lăcaș, posibil venetic ori pelerin prin acele locuri. După dispariția bisericeții, hramul este preluat ca vocabulă secundară de mânăstirea Cotroceni, el nefiind străin ctitorilor Cantacuzini, foarte familiari cu mediul constantinopolitan.

O vocabulă militară neașteptată ne este descoperită de pisania paraclisului sfintei Parascheva al mânăstirii Colțea: „*A zidit această biserică în strălucire, cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu, boier (...), în cinstea muceniței luptătoare, sfintei Paraschevei (...)*”⁴⁴. Acest patronaj al sfintei, îndeobște cunoscută ca sfânta Vineri și foarte iubită mai ales de moldoveni, ne este lămurit de o cercetare a lui Dan Ion Mureșan⁴⁵, în care autorul dezvoltă legătura între factorul politic și patronajul sfintei Parascheva în Balcani, simbol și apărător al acestei părți de creștinătate aflată sub jugul turcesc. Acest patronaj, asimilat ca militar și militant, s-a resimțit mai ales în Moldova, după, dar și înainte de aducerea la Iași a moaștelor întregi ale sfintei. La București, această vocabulă apare doar la patru biserici și foarte probabil nu cu această nuanță. O icoană făcătoare de minuni a muceniței este menționată la biserica Sf.Vineri și se păstrează în prezent la Sf.Gheorghe Nou.

Statistic vorbind, hramurile militare în București rămân puține, ele păstrându-și popularitatea prin vechimea și importanța lăcașelor. Acest fapt este o mărturie a unei nititudini necombative, căci mutarea domniei la București a însemnat plecarea capului față de Poartă și căutarea păcii, iar luptele care s-au dat, tot mai puține, aveau loc cel mai adesea în afara orașului. Patronii Bucureștilor mărturisesc că principala nevoie a orașenilor era cea de protecție, de apărare, împotriva prăpădurilor de tot felul.

Sfinții vindecători

Una dintre marile probleme ale omului medieval era sănătatea. Bolile, fie ele și ușoare din perspectiva contemporană, erau cel mai adesea fatale. În lipsa doctorilor, și de multe ori chiar în prezența lor, terapia religioasă era singura speranță a oamenilor. Până și capete încoronate, frecventate de medici din străinătate, credeau cu tărie în

⁴⁴ Inscriptii medievale...,I.82

⁴⁵ Dan Ion MUREȘAN, op.cit.

însănătoșirea prin harul sfinților și a icoanelor făcătoare de minuni. Bunăoară, Radu cel Mare, suferind cumplit de gută, era cărat într-un pat din mănăstire în mănăstire și din mijlocul său de transport asculta jălbele, judeca și împărțea dreptatea⁴⁶.

Pe lângă bolile comune, o mare spaimă a medievalilor erau molimele, care făceau adesea ravagii, bântuind țara ani de-a rândul. Ciurma, cea mai spăimoasă dintre ele, este menționată de cronici din prima jumătate a sec.XVI. Este prezentă în mai multe valuri în a doua parte a aceluiași veac și nelipsită până la în sec.XIX. În ciuda acestui fapt, hramurile specializate: sfântul Pantelimon, sfântul Haralambie, sfântul Visarion, sfântul Mina, nu apar decât în a doua jumătate a sec.XVIII, odată cu preocuparea pentru organizarea de spitale. Remarcăm absența lor și din paginile cazaniilor din sec.XVII și începutul veacului următor. În 1705 se imprimă la București în grecește slujba sfântului Visarion, episcopul Larisei, fapt care relevă un oarecare interes pentru sfânt, dar nu unul lărgit, și probabil, nu neapărat în aria românească. Tipăriturile erau adesea destinate comunităților balcanice iar cele de actualitate erau la acea vreme traduse în română.

Până spre mijlocul sec.XVIII, bucureștenii și-au pus nădejdea în marea lor apărătoare, Maica Domnului, care rămâne mare doctor prin icoanele ei făcătoare de minuni până târziu, în sec.XIX. Sfântul Nicolae era și el socotit vindecător. Un loc foarte asaltat de bolnavi era și mănăstirea Sf.Ioan cel Mare. Apoi, practicile sacro-terapeutice care ne sunt menționate în sec.XIX, nu vor fi lipsit nici înainte. Vizitele icoanelor în casele bolnavilor, utilizarea de mici obiecte receptacole ale harului divin, date spre înghițire bolnavului, ori puse în preajma sa, aducerea deci a sfinților din lăcașele lor la domiciliu, asemeni unor doctori, era marea nădejde în caz de boală.

Prima inițiativă de înființare a unui spital, cu un paraclis pus sub patronajul unor sfinți anarghiri, aparține spătarului Mihail Cantacuzino. Ampla sa fundație filantropică de la Colțea, cuprindea un spital mixt, o spițerie, o casă pentru hrana săracilor, o școală. Lăcașurile de cult erau o biserică mare și trei paraclise, cu hramuri bine alese pentru destinatarii lor. Capela dedicată bolnavilor era pusă sub patronajul sfinților Cosma și Damian, doctori fără de arginți, de proveniență orientală, al căror cult este răspândit în egală măsură în răsărit și apus. Ei nu puteau fi însă accesibili decât unei persoane cosmopolite cum era spătarul Cantacuzino, călător la Padova, ca și la Constantinopol, unde sfinții erau cinstiți. Preoții acestui paraclis aveau prin așezământ îndatorirea de a se îngriji de bolnavi administrându-le sfintele taine, făcând sfeștanii dese și slujbele cu rânduială. Iată poziția unui intelectual bucureștean din zorii veacului al XVIII, care își organizează gestul filantropic într-un mod profesionist, atât din punctul de vedere al doctorului trupesc cât și din punctul de vedere al terapiei sacre.

Către jumătatea sec.XVIII, apare în familia sfinților de la București, prin mijlocire domnească, sfântul Pantelimon. Grigorie Ghica ridică la 1750 mănăstirea cu spitalul Pantelimon. Relațiile Ghiculeștilor cu sfântul Pantelimon sunt atestate și de daniile la mănăstirea sfântului din Athos. De altfel, anarghirul era cunoscut de voievozii români, căci începând cu Vlad Țepeș și până în sec.XIX, când Scarlat Callimach, domn moldovean, vindecat de o boală incurabilă prin intercesiunea sfântului, este nou mare

⁴⁶ D.H.MAZILU, Voievodul dincolo de sala tronului. Scenă din viața privată, Ed.Polirom, 2003, p.335

ctitor, mănăstirea deține 22 de hrisoave de donație de la aceștia. În cursul sec.XVIII, unul dintre domnii moldoveni Ghiculești aduce moaștele sfântului în peregrinare în Moldova și este foarte probabil că ele au trecut cu acest prilej și prin București. Fundației domnești de la Pantelimon, îi urmează la foarte scurt timp o biserică de mahala, pe Podul Târgului din Afară, care preia vocabula tămăduitoare.

Tot Grigore Ghica ctitorește în 1750 și biserica Sf. Visarion a spitalului de ciuțați. Este foarte probabil ca bucureștenii să fi resimțit nevoia unui sfânt specializat, căci în 1738 un edict domnesc, dat de Constantin Mavrocordat, interzicea practicile vrăjitorești împotriva ciumei. Cultul sfântului ia amploare, desigur, și sub presiunea epidemiilor. În 1792 este adus cu alai mare la mănăstirea Cotroceni capul vindecătorului, de la biserica Dussico, din Macedonia. Este posibil să se fi găsit în târg la acea dată și relicvele unui alt tămăduitor, sfântul Mina, căci în 1847, după marele foc, ele erau mutate de la biserica Stelea, care suferise mari daune în urma incendiului, la Vergu, unde sălășluiesc și astăzi. În 1797, un grup de negustori și meșteșugari, cărora li se alătură Petre, protopopul Bucureștilor, ctioresc un lăcaș pe care îl pun sub triplul patronaj de sfinți vindecători: Visarion, Haralambie și Mina, invocație multiplă, care dă măsura nevoii bucureștenilor de astfel de intercesiune.

Familia Ghica, neam de proveniență balcanică, a stat și sub patronajul sfintei Anastasia cea tămăduitoare de otrăvuri, căreia voievodul Alexandru îi ridică un paraclis la Athos, la mănăstirea Grigoriu. Îi este închinată pentru o vreme și biserica Udricani din București⁴⁷.

În hrisovul său de întemeiere a spitalului Dudești, domnitorul Alexandru Morruzzi, desemnează în 1796 trei sfinți tămăduitori: Haralambie, Alexandru și Visarion, cărora le adaugă și pe sfântul Dimitrie Basarabov, de puțin timp mare patron al Bucureștilor,.

Un ultim capitol al hramurilor vindecătoare bucureștene îl vom dedica vocabulei Izvorul Tămăduirii, care apare în târg la sfârșitul sec.XVIII, din inițiativa unui fanariot originar din insula Paros. Nicolae Mavrogheni, ctitorește „Mănăstirea de la cumpăna apelor”, pe care o închină fundației religioase Ecaton Daphiliani din insula sa natală, pusă sub același patronaj. Apariția acestui hram este, credem, de pus în legătură și cu preocupările edilitare ale voievodului, care reface conductele de ceramică și aduce în oraș apă bună, din satul Crețulești până la casele sale din capul Podului Mogoșoaiei, „*făcând chioșc cu odăi și cu toată podoaba sus, și jos harvuz (...), unde pot ajunge și toți locuitorii ai politiei de merg pe jos, fiind aproape și-și fac priveala lor*”⁴⁸. Resimțirea necesului la apă bună ca o binecuvântare și acceptarea lui sub patronajul unui episod biblic din inițiativa ctitorului, este foarte de înțeles într-un București în care oamenii aveau doar câteodată puțuri în curte, iar ele dădeau „*apă rea și sălcie din care ni se pricinuieste boala*”⁴⁹. Apa pentru băut putea fi cumpărată de la sacagii care colindau ulițele strigând cât îi ținea gura „*Apă! Apă! Haap!*”, ori era filtrată în vase mari de

⁴⁷ N.IORGA, „Fundațiunile domnilor români în Epir”, în *Analele Academiei Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXXVII/1913-1914.

⁴⁸ G.POTRA, *Din Bucureștii de altădată*, Ed.Științifică și Enciclopedică, București 1981, p.123

⁴⁹ G.POTRA, *Din Bucureștii de ieri*, vol I, Ed.Științifică și Enciclopedică, București 1990, p.241

însănătoșirea prin harul sfinților și a icoanelor făcătoare de minuni. Bunăoară, Radu cel Mare, suferind cumplit de gută, era cărat într-un pat din mănăstire în mănăstire și din mijlocul său de transport asculta jălbele, judeca și împărțea dreptatea⁴⁶.

Pe lângă bolile comune, o mare spaimă a medievalilor erau molimele, care făceau adesea ravagii, bântuind țara ani de-a rândul. Ciurma, cea mai spăimoasă dintre ele, este menționată de cronici din prima jumătate a sec.XVI. Este prezentă în mai multe valuri în a doua parte a aceluiași veac și nelipsită până la în sec.XIX. În ciuda acestui fapt, hramurile specializate: sfântul Pantelimon, sfântul Haralambie, sfântul Visarion, sfântul Mina, nu apar decât în a doua jumătate a sec.XVIII, odată cu preocuparea pentru organizarea de spitale. Remarcăm absența lor și din paginile cazaniilor din sec.XVII și începutul veacului următor. În 1705 se imprimă la București în grecește slujba sfântului Visarion, episcopul Larisei, fapt care relevă un oarecare interes pentru sfânt, dar nu unul lărgit, și probabil, nu neapărat în aria românească. Tipăriturile erau adesea destinate comunităților balcanice iar cele de actualitate erau la acea vreme traduse în română.

Până spre mijlocul sec.XVIII, bucureștenii și-au pus nădejdea în marea lor apărătoare, Maica Domnului, care rămâne mare doctor prin icoanele ei făcătoare de minuni până târziu, în sec.XIX. Sfântul Nicolae era și el socotit vindecător. Un loc foarte asaltat de bolnavi era și mănăstirea Sf.Ioan cel Mare. Apoi, practicile sacro-terapeutice care ne sunt menționate în sec.XIX, nu vor fi lipsit nici înainte. Vizitele icoanelor în casele bolnavilor, utilizarea de mici obiecte receptacole ale harului divin, date spre înghițire bolnavului, ori puse în preajma sa, aducerea deci a sfinților din lăcașele lor la domiciliu, asemeni unor doctori, era marea nădejde în caz de boală.

Prima inițiativă de înființare a unui spital, cu un paraclis pus sub patronajul unor sfinți anarghiri, aparține spătarului Mihail Cantacuzino. Ampla sa fundație filantropică de la Colțea, cuprindea un spital mixt, o spițerie, o casă pentru hrana săracilor, o școală. Lăcașurile de cult erau o biserică mare și trei paraclise, cu hramuri bine alese pentru destinatarii lor. Capela dedicată bolnavilor era pusă sub patronajul sfinților Cosma și Damian, doctori fără de arginți, de proveniență orientală, al căror cult este răspândit în egală măsură în răsărit și apus. Ei nu puteau fi însă accesibili decât unei persoane cosmopolite cum era spătarul Cantacuzino, călător la Padova, ca și la Constantinopol, unde sfinții erau cinstiți. Preoții acestui paraclis aveau prin așezământ îndatorirea de a se îngriji de bolnavi administrându-le sfintele taine, făcând sfeștani dese și slujbele cu rânduială. Iată poziția unui intelectual bucureștean din zorii veacului al XVIII, care își organizează gestul filantropic într-un mod profesionist, atât din punctul de vedere al doctorului trupesc cât și din punctul de vedere al terapiei sacre.

Către jumătatea sec.XVIII, apare în familia sfinților de la București, prin mijlocire domnească, sfântul Pantelimon. Grigorie Ghica ridică la 1750 mănăstirea cu spitalul Pantelimon. Relațiile Ghiculeștilor cu sfântul Pantelimon sunt atestate și de daniile la mănăstirea sfântului din Athos. De altfel, anarghirul era cunoscut de voievozii români, căci începând cu Vlad Țepeș și până în sec.XIX, când Scarlat Callimach, domn moldovean, vindecă de o boală incurabilă prin intercesiunea sfântului, este nou mare

⁴⁶ D.H.MAZILU, Voievodul dincolo de sala tronului. Scenă din viața privată, Ed.Polirom, 2003, p.335

ctitor, mănăstirea deține 22 de hrisoave de donație de la aceștia. În cursul sec.XVIII, unul dintre domnii moldoveni Ghiculești aduce moaștele sfântului în peregrinare în Moldova și este foarte probabil că ele au trecut cu acest prilej și prin București. Fundației domnești de la Pantelimon, îi urmează la foarte scurt timp o biserică de mahala, pe Podul Târgului din Afară, care preia vocabula tămăduitoare.

Tot Grigore Ghica ctitorește în 1750 și biserica Sf. Visarion a spitalului de ciuমাți. Este foarte probabil ca bucureștenii să fi resimțit nevoia unui sfânt specializat, căci în 1738 un edict domnesc, dat de Constantin Mavrocordat, interzicea practicile vrăjitorești împotriva ciumei. Cultul sfântului ia amploare, desigur, și sub presiunea epidemiilor. În 1792 este adus cu alai mare la mănăstirea Cotroceni capul vindecătorului, de la biserica Dussico, din Macedonia. Este posibil să se fi găsit în târg la acea dată și relicvele unui alt tămăduitor, sfântul Mina, căci în 1847, după marele foc, ele erau mutate de la biserica Stelea, care suferise mari daune în urma incendiului, la Vergu, unde sălășluiesc și astăzi. În 1797, un grup de negustori și meșteșugari, cărora li se alătură Petre, protopopul Bucureștilor, ctioresc un lăcaș pe care îl pun sub triplul patronaj de sfinți vindecători: Visarion, Haralambie și Mina, invocație multiplă, care dă măsura nevoii bucureștenilor de astfel de intercesiune.

Familia Ghica, neam de proveniență balcanică, a stat și sub patronajul sfintei Anastasia cea tămăduitoare de otrăvuri, căreia voievodul Alexandru îi ridică un paraclis la Athos, la mănăstirea Grigoriu. Îi este închinată pentru o vreme și biserica Udricani din București⁴⁷.

În hrisovul său de întemeiere a spitalului Dudești, domnitorul Alexandru Morruzzi, desemnează în 1796 trei sfinți tămăduitori: Haralambie, Alexandru și Visarion, cărora le adaugă și pe sfântul Dimitrie Basarabov, de puțin timp mare patron al Bucureștilor,.

Un ultim capitol al hramurilor vindecătoare bucureștene îl vom dedica vocabulei Izvorul Tămăduirii, care apare în târg la sfârșitul sec.XVIII, din inițiativa unui fanariot originar din insula Paros. Nicolae Mavrogheni, ctitorește „Mănăstirea de la cumpăna apelor”, pe care o închină fundației religioase Ecaton Daphiliani din insula sa natală, pusă sub același patronaj. Apariția acestui hram este, credem, de pus în legătură și cu preocupările edilitare ale voievodului, care reface conductele de ceramică și aduce în oraș apă bună, din satul Crețulești până la casele sale din capul Podului Mogoșoaiei, „*făcând chioșc cu odăi și cu toată podoaba sus, și jos harvuz (...), unde pot ajunge și toți locuitorii ai politiei de merg pe jos, fiind aproape și-și fac priveala lor*”⁴⁸. Resimțirea necesului la apă bună ca o binecuvântare și acceptarea lui sub patronajul unui episod biblic din inițiativa ctitorului, este foarte de înțeles într-un București în care oamenii aveau doar câteodată puțuri în curte, iar ele dădeau „*apă rea și sălcie din care ni se pricinuieste boala*”⁴⁹. Apa pentru băut putea fi cumpărată de la sacagii care colindau ulițele strigând cât îi ținea gura „*Apă! Apă! Haap!*”, ori era filtrată în vase mari de

⁴⁷ N.IORGA, „Fundațiunile domnilor români în Epir”, în *Analele Academiei Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXXVII/1913-1914.

⁴⁸ G.POTRA, *Din Bucureștii de altădată*, Ed.Științifică și Enciclopedică, București 1981, p.123

⁴⁹ G.POTRA, *Din Bucureștii de ieri*, vol I, Ed.Științifică și Enciclopedică, București 1990, p.241

piatră spongioasă⁵⁰. O altă biserică cu același hram apare câțiva ani mai târziu din râvna unui grup de negustori și meșteșugari, tot în preajma unei fânâni publice, la un alt capăt al orașului. I se va spune biserica „Izvor”.

Hramuri izolate, două exemple: sfântul Elefterie, sfinții Athanasie și Chiril ai Alexandriei

Există în comunitatea sfinților de la București protectori care nu au în grija lor decât un singur lăcaș de cult. Bunăoară, sfântul Eftimie la biserica Fundeniei Doamnei, ctitorie a spătarului Mihail Cantacuzino, sfinții Ioachim și Ana la Oborul Vechi, sfânta Sofia la biserica Floreasca, sfinții Serghie și Vach la biserica veche de la Cotroceni, sfântul Elefterie la biserica omonimă, sfinții Atanasie și Chiril ai Alexandriei la biserica Bucur și lista mai poate continua.

Aceste exemple oglindesc cel mai limpede alegerea deliberată a hramului și valoarea lui simbolică la nivelul intenționalității ctitorului. Fiecare din aceste cazuri și-ar merita arheologia. Ne vom opri în cele ce urmează doar asupra a două dintre ele.

Biserica Sf. Elefterie vechi se ridică pe la jumătatea sec. XVIII pe moșia Mitropoliei, într-o zonă izolată de codru secular. Pisania din 1744 ne vorbește despre „*cheltuiala răposatului jupân Constantin sin Macsin cupeț*” și „*osteneala sfințitului mitropolitu al Ungrovlahiei chir Neofit*”⁵¹. Așadar, negustorul Constantin, lasă prin testament mitropoliei banii necesari „*să facă biserică de piatră unde ar socoti părintele vlădică mitropolitul, aici în București, cu toate câte trebuiesc*”⁵². Lăcașul ctitorit are mai multe hramuri, așa cum îndeobște se întâmplă când există mai mulți mari ctitori. Dacă cel al sfântului Gheorghe este unul deja obișnuit la București, patronajul sfântului Elefterie este o noutate. Avem motive să credem că inițiativa acestui hram a aparținut mitropolitului Neofit. Întâi stătător al scaunului arhieresc al Ungrovlahiei între anii 1738-1753, vlădica Neofit, străin de neam, originar din Creta, este un arhieriu cu o aleasă cultură teologică și laică, un foarte bun gospodar, un păstor care s-a atașat profund de turma sa slujind-o cu devotament. Dascăl al „*măriei sale Alexandru, beizadea*”, fiul domnului Constantin Mavrocordat, Neofit participă activ la treburile divanului, susține învățământul (este întemeietorul primei școli de sat din Țara Românească), sprijină traducerea de carte în limba română, chiar pe cheltuială proprie, introduce obișnuința datării actelor cu anul după Hristos. Un important aport al său pe tărâmul vieții politice românești este susținerea desființării rumâniei. Arhieriu încurajază prin cuvânt și prin exemplu propriu acest act politic. Iată ce mărturisește într-un document din 15 martie 1746: „*(...) de vreme ce răscumpărarea robilor iaște mai cinstită decât toate celelalte milostenii câte se fac (după socoteala sfinților părinți), pentru aceasta și smerenia noastră iertăm și slobozim pe toți rumânii, atât cei ai sfintei mitropolii de la Târgoviște, cât și pe cei de aicea din București (...) ori de domni ori de boieri de vor fi închinați, ori de arhieriei vor fi*

⁵⁰ În sec. XIX o saca de apă costa 50 de bani. În zilele de pomană oamenii plăteau sacagiilor pentru a împărți de suflctul morților.

⁵¹ Inscricțiile medievale..., I.381, p.377.

⁵² apud Radu OLTEANU op.cit, p.78-79

cumpărați, ca să fie pentru sufletele fericiților și pururea pomeniților ctitori ai acestor două mitropolii ..."⁵³. Neofit eliberează rumâni fără a le cere răscumpărarea, ba chiar despăgubește cele două mitropolii din resurse proprii, dăruindu-le moșii. Este un gest care nu a mai fost regăsit ulterior la vreun arhiereu al Țării Românești.

Sfântul Mare Mucenic Elefterie, prăznuit de biserica orientală la 15 decembrie, este un martir al secolului II. Episcop al Iliricului, el are o istorie foarte asemănătoare cu a multor alți sfinți din zorii creștinismului: prin har și dragoste aduce la Hristos multe suflete; convertește prin minunea trecerii nevătămate prin felurite suplicii; dat spre slășiere fiarelor sălbatice, acestea îi ling picioarele, în sfârșit, își dă sufletul fiind străpuns cu sulițele. Ceea ce a făcut, credem, ca sfântul mucenic să fie ales de mitropolitul Neofit ca protector al ctitoriei sale este patronajul pe care i-l alocă numele. Elefterie înseamnă în limba greacă „cel liber”⁵⁴. Așadar, Neofit dăruiește casă sfântului „cel liber”, ca semn a preocupării sale pentru libertatea omului, dovedită din plin și în actele sale publice. Dacă în pisania lăcașului, ordinea sfinților protectori o urmează pe cea a ctitorilor, în condica Mitropoliei, ordinea hramurilor este inversată, ceea ce ar putea dovedi perceperea privilegiată a inițiativei arhieriești într-un act intern al instituției: „*acea biserică de piatră unde se cinstește și se prăznuiește sfântului sfințit mucenic Elefterie și sfântului marelui mucenic Gheorghe, după cum mortul a fost lăsat cu sufletul lui (...)*”⁵⁵. În întărirea ipotezei de mai sus, amintim că biserica Sf. Elefterie a fost singura ctitorie a mitropolitului Neofit, deci, singurul gest major de acest fel în care își putea exprima grațitudinea față de un sfânt patron personal.

În rest, cultul acestui sfânt își mai găsește o mărturie în epocă, donatorul fiind tot o persoană cultivată, suspectabilă deci de astfel de patronaje exotice. O icoană a sfântului se găsește la biserica Doamnei⁵⁶. Datată 1752, imaginea este obolul lui Matei Ghica, voievod al Ungrovlahiei. Ironia sorții face ca acest domn să fie mazilit tocmai în urma protestelor populare conduse de mitropolitul Neofit. O inscripție pe aceeași icoană îl menționează pe Ioan Văcărescu, vistier la 1777.

Biserica Sf. Elefterie s-a făcut repede remarcată bucureștenilor prin icoana de hram a sfinților Gheorghe și Elefterie, făcătoare de minuni. Biserica s-a instalat în conștiința publică sub patronajul Sf. Elefterie. Ionescu Gion spune că „*acatistele la sfântul Elefterie sunt bune pentru multe încă din sec. XVIII*”⁵⁷ iar mai mulți autori vorbesc despre „*specializarea*” sfântului în probleme de dragoste: „*iubirea care cerea acatiste făcea ca biserica să fie foarte vizitată*”. Aceeași aplecare a sfântului o găsim menționată și în calendarul popular. „*Sfântul Elefterie e făcător de minuni. Dă noroc la fetele mari. Se vorbează mai ales de femei și mai ales de moașe. Ele țin la sfânt, că ușurează nașterea femeilor*”⁵⁸ Credem însă că direcția pe care a luat-o cultul sfântului, existent foarte

⁵³ V. MIHORDEA, Un colaborator al lui Constantin Mavrocordat la desființarea rumânicii, mitropolitul Neofit (1738-1753), B.O.R.-1965, nr.7-8, p.721.

⁵⁴ Aurelia BĂLAN MIHAILOVICI, Dicționar onomastic creștin, Ed.Minerva, București 2003, p.167.

⁵⁵ G.M.IONESCU, Istoria Cotrocenilor Lupescilor și Grozăvescilor, p.515.

⁵⁶ Inscriptiile medievale..., I.123, p.253

⁵⁷ IONESCU GION, apud C.D.FLORESCU, op.cit, vol.VII, p.2

⁵⁸ Antoaneta OLTEANU, Calendarele poporului roman, Ed.Paideia, 2001, p.533.

probabil și înainte ca un cult minor, nu este în legătură cu apariția lui ca protector al lăcașului de pe moșia Mitropoliei. Cu patronaje asemănătoare sunt investiți și alți sfinți, bunăoară sfântul Nicolae atât de popular la București. Desigur, apariția noului hram a atras către sine public din cel mai divers, a cărui fervoare a consacrat în scurt timp lăcașul. La începutul secolului XX se ridică sub aceleași hramuri biserica Sf. Elefterie Nou, astăzi cel mai căutat lăcaș bucureștean pentru oficierea cununiiilor. Mitropolitul Neofit, a dus cu sine mesajul său, el nemaifiind astăzi descifrabil decât în file vechi de arhivă⁵⁹, în schimb, sfântul s-a împământenit trainic la București și spre pomenirea arhierelui cretan.

Un alt caz este cel al sfinților Athanasie și Chiril, arhiepiscopii Alexandriei, protectori ai bisericii Bucur. Acest edificiu de dimensiuni modeste și de un farmec aparte a atras atenția cercetătorilor de-a lungul timpului. Este probabil monumentul bucureștean care a făcut să curgă cea mai multă și mai diversă cerneală. La sfârșitul sec. XVIII și începutul celui de-al XIX, se începe căutarea originii numelui București. Dacă la mijlocul sec. XVIII Fr. Sulzer credea că numele orașului vine de la bucurie, a se bucura, la 1818 un alt musafir, Wilkinson, înregistrează legenda ciobanului Bucur, care a fost popularizată de-a lungul sec. XIX. În acest context, dimensiunile reduse și aspectul rustic al bisericuței de pe malul Dâmboviței, au atras atenția, creându-se o legătură între ciobanul Bucur și acest mic lăcaș de cult. Ideea a mers până acolo încât, preotul Grigore Musceleanu, mare iubitor al istoriei orașului, alcătuiește pe la jumătatea sec. XIX o pisanie, datată în sec. XIV și redactată de Mircea cel Bătrân⁶⁰, pe care o așază deasupra intrării în biserică, după reparațiile din 1853-1863. Acest act desăvârșește intrarea edificiului în conștiința colectivă ca „biserica lui Bucur”, cea mai veche biserică din București. Încă de la sfârșitul sec. XIX, Ionescu Gion, dă în vileag cu delicatețe și căldură acest fals, care a indus în eroare cercetătorii superficiali ai orașului. Dacă, antropologic vorbind, originea denumirii de București, ca loc al urmașilor moșului Bucur, este foarte probabilă, legătura dintre cioban și biserică de pe malul Dâmboviței este inacceptabilă științific. Tipologic vorbind, edificiul se înscrie în sintaxa secolului XVIII, iar cercetările arheologice au demonstrat că lăcașul de piatră din secolul XIV, de care mărturisește pisania lui Grigore Musceleanu, nu a existat. Chiar Ionescu Gion ne spune că a cercetat cu îndemânământul arhivele și nici un document din acea epocă nu vorbește despre presupusa ctitorie a lui Mircea. În plus, chiar după două secole, locul în care s-ar fi aflat biserică lui Bucur, se găsea în afara orașului de atunci (la fel ca și Radu Vodă), cu totul excentric față de vatra localității⁶¹. Cercetătorii au încadrat acest monument în limita inferioară a sec. XVIII, având ca termen ante quem, anul 1705, înscris pe una dintre icoanele de tâmplă⁶², considerând-o paraclis sau bolniță a mănăstirii Radu Vodă.

⁵⁹ Cercetarea ulterioară a scrierilor mitropolitului, existente sub formă manuscrisă, ar putea aduce mărturie mai directe asupra cultului său pentru Sf. Elefteric.

⁶⁰ Inscricții medievale...I.1246

⁶¹ P.Ș. NĂSTUREL, Bucureștiul în veacul al XV-lea, în. MIM, nr.1, 1964

⁶² N. STOICESCU, Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București, Ed. Academiei R.S.R., 196, p.178

Nici unul dintre cercetători nu s-a oprit însă în mod explicit asupra analizei hramului acestui lăcaș. Vocabula sfinților Athanasie și Chiril ai Alexandriei, nu mai apare sub această formă în nici o pisanie bucureșteană.

Sfântul Athanasie al Alexandriei mai este menționat ca patron a două biserici bucureștene⁶³, dar fără tovarășul său, sfântul Chiril. În cazul bisericii Stejaru, este evidentă alegerea patronimică a acestui hram, biserica fiind o rectitorire de grup, cu un anume Tanase capitanul înscris în pisanie.

În tradiția populară sfântul Athanasie, fie el patriarhul Alexandriei, ori călugărul athonit din sec.X, este pus în legătură cu protecția împotriva ciumei. Sfântul Chiril i se alătură prin forța lucrurilor, căci data prăznuirii celor doi este comună, 18 ianuarie. Alăturarea lor nu este însă întâmplătoare. Încă din antichitatea târzie, sfinții Athanasie și Chiril ai Alexandriei, teologi și luptători împotriva ereziilor, patroni ai teologilor, beneficiază de un cult combinat în amintirea trudei lor comune pentru dreapta credință⁶⁴. Un astfel de hram nu putea fi ales, credem, de ciobanul Bucur, ci mai degrabă de o persoană cu ceva cultură teologică și într-un scop precis.

Aflată în prezent în imediata apropiere a mănăstirii Radu Vodă și odinioară pe moșia acesteia, biserica lui Bucur, numită în documentele de sec.XVIII, biserica Sf.Athanasie, este considerată cum am mai menționat paraclis sau bolniță a lăcașului Sf.Troiță. Există un episod tragic al istoriei bucureștene în care mănăstirea Radu-Vodă a jucat un important rol strategic. În asediul Bucureștilor din 1595, Sinan Pașa ocupă colina ce se afla atunci în apropierea orașului și în 8 zile o fortifică, stabilindu-și aici cartierul general. Biserica mănăstirii, ridicată cu câteva decenii în urmă de Alexandru II Mircea, ca necropolă domnească și sediu pasager al Mitropoliei, este transformată în moscheie⁶⁵, iar la plecarea lui Sinan Pașa este umplută cu praf de pușcă și incendiată. Mănăstirea este reconstruită începând cu 1613 de Radu Mihnea, de la care va păstra și numele de Radu-Vodă, și este readoptată, sub același hram al Sfintei Troițe, ca necropolă și reședință domnească. Acest Radu Mihnea, nepotul întâiului ctitor, este fiul lui Mihnea turcitul, personaj care a stârnit multă vâlvă în epocă. Crescut la Constantinopol, voievod iubitor de pareneze și de fast împărătesc, a indispus mult pe boierii țării, căci adusese cu el în alai pe frații și surorile sale făcuți de tatăl său în harem. „În țara noastră acum strigă hoguea, că-și ține acest domn frații și surorile cu el în casă (deci la Radu Vodă, n.n) și sunt turci”⁶⁶. Începând cu 1613, mănăstirea este închinată lăcașului athonit al Ivirilor, și va avea îndeobște egumeni greci.

Găsim neîntâmplător ca o biserică cu hramul sfinților Athanasie și Chiril ai Alexandriei, teologi și luptători împotriva ereziilor, să apară după evenimentele sus depănate, în imediată apropiere și în directă legătură cu mănăstirea Radu Vodă. Credem

⁶³ La biserica Stavropolcos într-o pisanie din 1728, biserica Stejaru, vezi Inscricțiile medievale... I.443, I.467

⁶⁴ Sinai, Byzantium, Russia, Orthodox art from the VI to the XX century. The state hermitage museum, St.Petersburg, 2000.

⁶⁵ Acecași soartă a avut-o biserica mitropolitană din Târgoviște dar nici o altă biserică bucureșteană, Ilurmuzaki, vol.I.p.363.

⁶⁶ Dan Horia MAZILU, op.cit, p.584.

că ea a fost inițial un paraclis, căci hramul sfinților arhieriei nu pare a avea vreo legătură cu funcția de bolniță, nici în accepțiunea sa de capelă de cimitir, nici în cea de capelă de azil. De obicei pentru lăcașuri de cimitir se aleg hramuri ca sfântul Ioan Botezătorul, sfântul arhangel Mihail ori sfântul Lazăr cel a patra zi înviat din morți, intercesori dincolo de moarte, iar pentru cele de azil, vocabule mai specifice, în ordine lumească mai puternice, cum ar fi sfântul Visarion, sfântul Pantelimon, sfântul Haralambie. Credem prin urmare că paraclisul, chiar devenit ulterior bolniță ori capelă de cimitir, va fi fost inițial, probabil din lemn, ctitoria unui egumen raduliot din a doua jumătate a sec.XVII, echivalentul unui gest de exorcizare, după trecerea domnilor cu rău renume îngropați aici. În Istoria Bucureștilor, Nicolae Iorga vorbește, fără a-și menționa sursele, despre ridicarea bisericii lui Bucur de către localnici în chiar timpul asediului lui Sinan Pașa. După ce descrie, urmând mărturia călugărului Nikifor notată de Hurmuzaki, împrejmuirea orașului cu șanțuri de pământ, savantul completează „*biserica lui Bucur, fu cuprinsă în acest înconjur, ridicându-se cu aceeași grabă numai într-o săptămână, prin locuitori, desigur mânați la aceasta hervalea, alte cincisapte băști*”⁶⁷. Este foarte posibil ca savantul să fi avut în vedere același element, hramul, când a afirmat cele de mai sus, căci în acel moment biserica mănăstirii Sfânta Troiță era moscheie. O viitoare incursiune în arhiva mănăstirii Radu Vodă ar putea pune mai multă lumină în cele expuse mai sus.

Un sfânt „musafir”, neasimilat la București, sfântul Mihail Mărturisitorul, episcopul Sinadei.

Sfântul Mihail Mărturisitorul, episcopul Sinadei, este unul dintre acei sfinți care au populat conștiința medievală într-un mod foarte precis, funcționând ca un antidot într-una dintre problemele foarte practice pe care o avea de întâmpinat trăitorul veacului de mijloc: lăcustele.

Episoade ale biografiei terestre a sfântului justifică pe deplin patronajul pe care l-a continuat după trecerea sa la Domnul. Originar din Sinada – Frigia, se călugărește de foarte tânăr la Constantinopol și ajunge în 784 mitropolit al ținuturilor sale natale. Iconodul luptător, arhierul este depus și trimis într-un exil itinerant de durată. În timpul prigoanei sale sfântul își face simțită puterea rugăciunii în comunități rurale, „specializându-se” în probleme agricole. Cuviosul explică sătenilor că năpastele le sunt trimise de Dumnezeu pentru păcatele lor și le cere să postească, să se roage împreună cu el, să facă procesiuni. În urma devoțiunii comunitare, însoțită de intercesiunea sfântului, prădătorii recoltelor cad în crăpăturile pământului ori se ridică în nori părăsind ținutul⁶⁸.

Un scenariu foarte asemănător celui de mai sus este relatat de Radu Greceanu în cronica sa, opt secole mai târziu: „*când au fost al treilea an den domnia mării sale, aflându-se la mare lipsă și foamete de stricăciunea lăcustelor, Constantin Vodă trimis-au la Sfetagora și au pohtit pe părinții de acolo de au adus capul lui sfeti Mihail Sinadschi*

⁶⁷ N.IORGA, *Istoria Bucureștilor*, București 1939, p.57.

⁶⁸ Le synaxaire – Vies des saints de l’Eglise Orthodoxe – tome IV, Ed.To Perivoli tis Panaghias , Thessalonique, 1993, p.348.

(...) și plimbându-se capul sfântului prin București și prin țară, pe unde era lăcuste, cu arhieriei și cu preoți, iată că s-au ridicat lăcustele și au pierit dupe pământul acesta”⁶⁹.

În anul 978, împăratul Vasile II Macedoneanu oferea în dar capul sfântului Mihail Mărturisitorul mării Lavre atonite a sfântului Athanasie. Începând cu 1640, în decurs de un veac și jumătate, relicva a călătorit de cinci ori în Țara Românească, atingând de fiecare dată și Bucureștiul⁷⁰. Într-adevăr, această perioadă este cea în care au fost nemnalate cele mai multe valuri de lăcuste, dar, în același timp, este o vreme de ananghie pentru călugării athoniți, care practicau astfel de călătorii pentru a aduna milele mai mari sau mai mici ale creștinilor. Pentru aceeași năpastă a lăcustelor monahii de la Xiropotamu aveau adevărate contracte cu satele din Calcidica pentru aducerea la ele a lemnului sfintei cruci.

Finanțatoare și comanditară a acestor călătorii a fost în Țara Românească domnia. Suma tradițională pe care voievozii o donau Marii Lavre pentru intercesiunea sfântului era de 6000 de asprii. Aceasta a fost mărită de Constantin Racoviță la 8000 de aspri și alți 800 pentru însoțitori, iar Scarlat Ghica mărește de 4 ori suma alocată acestora din urmă. Pe lângă acestea, unii domni și-au însoțit mulțumirea cu ample gesturi votive, ei fiind astfel, la rândul-le, intercesori între comunitate și sfânt. Dacă în Țările Române, chiar în urma ajutorului repetat din partea sfântului, cultul său nu s-a împământenit⁷¹, Matei Basarab își manifestă din plin devoțiunea personală către sfânt, el fiind în același timp și purtătorul de cuvânt al obștii sale. În 1643, voievodul ridică din temelie o capelă a sfântului în curtea Marii Lavre atonite, împodobind-o cu frescă și cu toate cele trebuincioase, apoi cumpără pentru necropola sa de la Arnota, părți din moaștele sfântului, despre care spune: „*le-am plătit cu mult preț și le-am împodobit cu aur și cu argint și cu pietre prețioase (...), să ne fie nouă și părinților noștrii spre veșnică pomenire*”⁷². Asemenea și Constantin Brâncoveanu, dăruiește sfântului un chivot bogat împodobit „*în umintirea evlaviei lui*”⁷³.

Relația între sfântul Mihail al Sinadei și comunitatea bucureșteană a fost una episodică. Odată semnele vremurilor trecute, sfântul este astăzi aproape uitat, revenit în rândul „sfinților de toată ziua”, pe care nu-i pomenesc decât o dată pe an monahii.

Concluzii

Relația comunitate – sfinți, legătură de reciprocă adopțiune, este unul dintre elementele care dau coerență bisericii, privită în ansamblul ei. Prin sfinții săi, Bucureștiul este parte a mării comunități a tuturor sfinților, a eclesiei, înrundindu-se nevăzut cu obști îndepărtate, prin apelul la intercesori comuni.

Prin hramuri și închinări, Bucureștiul se leagă de centrele importante ale creștinătății orientale, pe care, de altfel, elita românească le susține într-o nobilă asumare

⁶⁹ Radu GRECEANU, apud Paul CERNOVODEANU, Paul BINDER, *Cavalerii Apocalipsului*, București 1993, p. 90-91

⁷⁰ 1643, 1691, 1729, 1756, 1768 cf. Theodor BODOGAE, *Ajutoarele românești la Athos*, Sibiu 1941.

⁷¹ Calendarul popular nu menționează nici o tradiție sau vreo devoțiune mai aparte acordată sfântului, Antoaneta OLTEANU, op.cit.p.246

⁷² Theodor BODOGAE, op.cit., p.98

⁷³ Ioan COMNEN, apud, idem, p.101

a poziției sale. Constantinopol, Athos, Ierusalim, Sinai, apoi centrele balcanice în care clopotelor nu le era îngăduit să bată, erau în comuniune prin extensie cu târgul dâmbovițean, ajuns în secolul XVIII cel mai răsărit centru din spațiul balcanic. Călătorii de tot felul se regăseau aici, într-un mediu familiar ca referițe ale sacrului, lăsându-și câteodată urmele de recunoștință în bisericile bucureștene.

Familia sfinților bucureșteni oglindește spațiul geografic, mentalitatea, cursul istoriei orașului. Și-au găsit rugători aici sfinții cei mai populari ai creștinătății orientale și balcanice, fără nuanță națională⁷⁴, intercesorii cei mai frecvanțați în acel „commonwealth bizantin”: Maica Domnului, sfântul Nicolae, sfântul Gheorghe, sfântul Dimitrie, sfântul Ioan Botezătorul, sfinții arhangheli Mihail și Gavril, sfinții Petru și Pavel. Prin permanenta raportare la model, ctitorii, chiar atunci când nu mai provin din os domnesc ori boieresc, rămân în preajma sfinților consacrați, dând peisajului hagiografic bucureștean o nuanță conservatoare. Accente mai exotice, pătrunse prin donatori erudiți ori prin ctitori venetici nu trec neobservate, dar rămân de interes restrâns.

Prin ctitorii săi, modelați de tradiția bizantină, păstrând reflexele împăraților donatori, târgul devenit capitală capătă statura unui oraș creștin oriental, care pulsează interior în legea sărbătorii religioase. Timpul se fragmentează între bătăile clopotelor, lunile între duminici, anul între marile praznice. Comunitatea, prin părțile ei mai mici, obștile de enorie, gravitează în jurul caselor sfinților, încredințându-le acestora firul vieții lor. Orașenii vizitează sfinții și sfinții își petrec protejații în casele lor. Între rugăciunea tainică, darul discret, procesiunea pestrîi și zgomotoasă, fastul marilor slujbe, între agonia prăpădurilor de tot felul și zarva zilelor de hram, comunitatea rămâne ancorată, prin semnalele verticale ale turlor și crucilor, de poalele sfinților și prin ei de tronul ceresc.

Comunitate și sfinți se întrepătrund în Bucureștii veacului de mijloc, creând un mediu de permanentă comunicare cu nevăzutul, care adună laolaltă, fără ifos, voievozi, boieri mari și mici, negustori, meșteșugari, țărani, clerici, târgoveți, într-un caleidoscop pestrîi de trăiri și nuanțe, deopotrivă la urechea lui Dumnezeu.

Community and Saints in Mediaeval Bucharest

SUMMARY

The communities gravitate around the Saints' Houses. The townsmen visit the saints and the saints care about the townsmen. Community and saints stay mingled together, united in a varied kaleidoscope. The authoress renders, in a dense, poetical panoramic image, the part played by the saints and by the townsmen's belief in their protective virtues, during the Middle Ages, in Bucharest.

⁷⁴ Menționăm că nu s-a împământenit în Țara Românească cultul sfinților crai sârbi Sava și Simcon, în pofida elementului sârbesc stabilit aici și alcătuitor al elitei comunității.

PRIMA EXPOZIȚIE DE ANVERGURĂ A ARTIȘTILOR DIN BUCUREȘTI (1864)

dr. Adrian Silvan – Ionescu

Spre sfârșitul anului 1863, Dimitrie Bolintineanu – unul dintre clarvăzătorii deținători ai portofoliului Cultelor și Instrucțiunii Publice – a voit să dea un imbold mișcării artistice românești. În acest sens a inițiat o expoziție a artiștilor locali și i-a solicitat pe toți să-și prezinte lucrările. Aceasta avea o dublă finalitate: aceea de a obișnui publicul Capitalei cu manifestările artistice și aceea de a achiziționa lucrări pentru Galeria de Tablouri.¹ În acest scop, ministerul a dat și un Comunicat de presă ce a apărut în mai multe periodice în primele zile ale lunii ianuarie 1864.² Pe 28 decembrie 1863, Bolintineanu îl invită pe Th. Aman, pictorul de maximă prestanță al aceluia moment, să participe la expoziție, subliniind intenția de a fi făcute achiziționări pentru cele două muzee ale țării: „ În urma dispozițiilor luate de acestu Ministeriu, relativu la îmbunătățirea galeriei de tablouri din Bucuresci și Iassy amu onore a ve invita și pe D-Vostră că de veți poseda nișce asemenea tablouri, se bine voți a le depune în sălile ce s'au destinatu într'adinsu pentru acésta, în Academia națională, unde voru sta espuse la viderea publicului mai multe zile adecă de la 2 până la 20 Jannariu fiitoru despre care apoi guvernulu să potă cumpéra pe acelea asupra căroru ar puté se attragă gustulu publicului și allegerea artei.”³ Asemenea invitații fuseseră trimise și celorlalți artiști din București dar nu toți le dăduseră curs.

Expoziția a fost organizată în trei săli de la Colegiul Sf. Sava – numit, în chip pompos, Academie – și a atras un public numeros și entuziast, foarte curios să vadă atât operele originale ale artiștilor noștri cât, mai ales, copiile după creații ale picturii Renascentiste și manieriste, care se bucurau la aceea dată de mare apreciere în rândul

¹ George Oprescu – *Fondarea Școlilor de Arte Frumose, a Pinacotecilor și primelor expoziții ale artiștilor în viață*, în *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, Ed. Meridiane, București, 1984, p. 199; Petre Oprea – *Cronici și critici de artă plastică în presa bucureșteană din secolul al XIX-lea*, Ed. Litera, București, 1980, p. 22

² „Reforma” Nr. 4/12 ianuarie 1864; „Buciumul” Nr. 178/22 ianuarie 1864 – „Acestu Ministeru, dorindu a îmbunătăți atâtu galcria de tablouri din Iași cât și aceea din Bucuresci, care de o potrivă lasă atâtu de mult de dorit, a decis? a da două sau trei sale din Academia Sf. Sava din Bucuresci în dispozițiunea pictorilor și negoțătorilor de tablouri, carii espunându-le câtu-va timpu subț ochii publicului, Guvernulu se potă cumpăra pe acelea asupra căroru gustulu publicului și alegerea artei, ar putea se cadă.

Spre realizarea acestui scopu, Ministerialu a și depusu în dispoziția personceloru de mai sus, trei din mulce de 2 până la 20 Ianuarie inclusivu dupe care nu se va mai putea prelungi acésta esposițiune.

Până la arătatu timpu, D-nii amatori voru putea să viziteze esposițiunea menționată în fie care zi, de la 5 până la 20 Ianuarie, inclusivu, și de la orele 9 de dimineață și până la 3 ore dupe amiază.”

³ Biblioteca Academiei, Manuscrise, Arhiva Theodor Aman, Acte 1-68, actul 17

acelora care nu vizitaseră galeriile europene și nu văzuseră cu proprii ochi acele pânze celebre. Afluxul de public a determinat pe organizatori să prelungească cu încă o lună durata expoziției programată inițial pentru intervalul 2-20 ianuarie.

Cronicile apărute în câteva publicații sunt elogioase mai ales la adresa lui Th. Aman, urmat de Szathmari și de Tattarescu.

Ulysse de Marsillac, în gazeta sa de limbă franceză „La Voix de la Roumanie”⁴ își arată regretul că, de pe simeză lipsesc lucrările de Constantin Lecca, Petre Alexandrescu, Henri Trenk și că familia promițătorului pictor Mihail Lapeti, recent decedat, nu a trimis nici una dintre pânzele sale. La fel, regretă că C.I. Stăncescu, aflat încă la studii la Paris, nu trimisese nici o pictură (fiind prezent doar cu niște desene, cum se va vedea mai jos). Văduvită de creațiile acestor autori, expoziția nu putea da măsura talentului plasticienilor români: „Noi am fi dorit ca fericita și fecunda idee a D-lui Bolintineanu să se realizeze în mod complet și că Expoziția pe care o găzduiește astăzi Academia Sf. Sava să reprezinte întradevăr stadiul actual al artei din România”. – după care autorul adaugă – „Așa cum este și în ciuda lipsurilor pe care le-am semnalat, expoziția de față este un lucru bun pe care îl salutăm, cu bucurie, ca pe o promisiune cât și ca pe o realitate. Cultivarea frumosului duce la dragostea pentru bine. Din ziua când arta va câștiga în România locul care i se cuvine noi vom face un mare pas pe calea progresului”. Dar aceea zi era încă departe iar Ulysse de Marsillac avea toate motivele să critice lipsa de gust a concetățenilor și dezinteresul acestora pentru arte: „Cine încurajează artele în România? Edificiile publice sunt decorate cu ornamente grotești; saloanele cele mai elegante sunt lipsite de tablouri; picturile murale nu sunt decât niște bălături ridicole; dacă se renunță la arabescurile de pe plafoane este pentru a le înlocui cu niște caricaturi ca acelea care dezonorează sala tronului, la palatul princiar; (...) fotografia a omorât portretul artistic; ce vreți să faceți un pictor în aceste condiții? (...)”

Apoi cronicarul se ocupă, pe îndelete de picturile expuse de Aman, *Bătălia de la Plonin și După bătălia de la Rusciuk (Răpirea cadânelor de ostașii lui Mihai Viteazul)* scene istorice meritorii cărora nu le face o descriere prea amănunțită pentru că mai vorbise despre ele într-un articol anterior, când prezentase atelierul lui Aman (“La Voix de la Roumanie” Nr. 42/9/21 Nov. 1861). Dar autorul francez este atras mai mult de un subiect de istorie contemporană în care patria sa natală se impusese ca o mare putere europeană, Războiul Crimeii, ilustrat prin compozițiile cu zuavi. Afecțiunea pentru acești militari de elită pictorul o datorează legăturilor sale cu Franța: „D. Aman a fost mult timp un copil al Parisului. Acolo a prins drag de zuavi, aceasta i-a purtat noroc. (...) Astăzi avem *Zuavi mergând spre tranșee și Zuavi și vânători pedestri în fața Sevastopolului*. Aceste pânze sunt franțuzești prin subiect, desen și culoare. Un mai bun elogiu nu cunoaștem”.

În numărul următor al ziarului⁵ său Ulysse de Marsillac se ocupă de exponatele lui Tattarescu căruia îi evidențiază stilul clasicist și amprenta lăsată de studiile efectuate în Italia.

⁴ *Beaux Arts. Exposition de peinture à Bucarest, „La Voix de la Roumanie” No 10/26 Janvier 1864*

⁵ *Beux Arts. Exposition de peinture à Bucarest, „La Voix de la Romanie” No 11/4 Février 1864*

Dacă pentru Aman nu avea decât cuvinte de laudă, în prezentarea exponatelor confratelui său – majoritatea copii după mari înaintași – apar și critici, nelipsite de justete, în privința compunerii, a redării anatomiei și a gamei cromatice: „Majoritatea tablourilor Dlui Tattarescu sunt studii și studii de tinerețe. Nu îl blamăm (... Vârsta fericită la care nu ai altă grijă decât să iubești binele și să-l reproduci! (...)) Dl. Tattarescu îl iubește pe Guido Reni. Este un model bun. El i-a împrumutat câteva subiecte. Acest Crist care moare pe Cruce nu ne-a emoționat deloc. Nu așa înțelegem noi figura în suferință a divinului supliciat. Acest trup flasc și calm nu este cadavrul sfâșiat al lui Ișus; este fantezia rece a unui pictor lipsit de inspirație. Nici această Judit nu ne place mai mult, teatrală și cochetă, ce pare că pozează extazul în loc să se gândească să fugă uscuzînd într-un sac capul dezgustător însângerat al lui Holoferm. Brațul lui Holoferm este imposibil iar trunchiul seamănă cu un arbore de culoarea cărnii pe care securea tăietorului de lemne l-a doborât pe un covor. (...) Deasupra o copie mediocră a Încoronării Fecioarei. Alături, două tablouri [originale] de Dl. Tattarescu aparținând genului bizantin. Un Crist și o Fecioară, amândoi bogat colorați, plutind într-o atmosferă fără umbre dar amândoi reci, țepeni în imobilismul etern al unei dogme care nu admite progresul. Această liniște imposibilă își are grandoarea sa. Aceasta obosește ochiul dar place minții. (...) Apoi să ne oprim pentru a vedea o copie redusă a principalei opere a Dlui Tattarescu: Deșteptarea României. Nouă ne plăcea mai mult prima variantă, aceea pe care o deține de multă vreme muzeul de la Sfântul Sava”.

Lui Carol Szathmari îi consacră cel de al treilea articol dedicat expoziției.⁶ Artistul « prezentat atât lucrări originale, cât și copii după operele unor maeștri europeni din vechime: *Portret de băiat* de Dürer, *Flora* de Titian, *Diana ieșind din bae* de Rubens, *Bacanta* de Albano, *Sine Baccho et Cerere, friget Venus* de Jordaens, *Cleopatra murind* de Pietro da Cortona, *Căderea zeilor învinși* de Carlo Maratta, *Fumători* de Frans Mieris, *Învățătorul* de Van Ostade, *Ruine* de Salvator Rosa și *Peisaj* de Canova și de Wouwerman). Ulysse de Marsillac face o pledoarie în favoarea copiilor după lucrări celebre care sunt altfel inaccesibile oamenilor de rând și chiar statului român, dar care, prin prezența lor pe simeză, aveau să contribuie la dobândirea gustului estetic al publicului: „Nu toată lumea poate să-și procure operele maeștrilor. Este un motiv de a fi condamnați la opere de mână a doua sub pretextul originalității? În fond, ce contează la urma urmei dacă un anumit tablou nu este ieșit din mâna lui Rafael dacă eu regăsesc desenul său atât de curat și grupurile sale atât de armonioase? Preferați, mai bine, să vi se dea o firmă de sat mângălită de un ucenic de pictor în vacanță? (...) Nu se dau toate acestea ca perfect autentice. Îmi ajunge că regăsesc reconstituirea marilor maeștri și spun că, pentru București ar fi un mare noroc dacă guvernul ar putea cumpăra cea mai bună parte a tablourilor care compun tripla expoziție a d-lor Aman, Tattarescu și Szathmari și le-ar lăsa constant sub ochii publicului românesc, care ar sfârși prin a prinde gust pentru lucrurile de artă care i-au lipsit foarte mult până în prezent.”

⁶ *Beaux Arts. Exposition de peinture à Bucarest, „La Voix de la Roumanie”* No 12/11 Février 1864; Adrian-Silvan Ionescu – *Cronica plastică semnată de Ulysse de Marsillac în ziarele bucureștene de limbă franceză de secol XIX, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”* – Historia XLII, 3/1997, pp. 19-20

Pentru Szathmari, gazetarul francez avea o adevărată slăbiciune iar informațiile despre succesele acestuia din țară și de peste hotare erau totdeauna inserate, cu ample și elogioase comentarii, în periodicul său. Este evident că și cu această ocazie artistul beneficiază de o caracterizare flatantă: „Dl. Szathmari nu este doar un colecționar inteligent și un copist abil. El are un adevărat talent de pictor și expoziția va conține mai multe tablouri de el pe care le-am văzut cu mare plăcere. A împrumutat din România câteva subiecte care i-au purtat noroc. Recomandăm în special o piață din Craiova, strălucind toată de lumină și o căruță de poștă de o remarcabilă veridicitate. Dl. Szathmari s-a dedicat de câțiva ani fotografiei. A ajuns la niște rezultate minunate. Altă dată vă vom vorbi pe îndelete de acest talent căruia Franța, Anglia și Germania i-au adus răsunătoare omagii.”

Maiorul Pappasoglu trimisese ziarului „Reforma” în chip de corespondență impresiile sale la vizitarea expoziției.⁷ Militarul cu suflet de artist se entuziasma în fața picturilor celor trei artiști și, la fel ca Ulysse de Marsillac, propune achiziționarea lor de stat: „Galeria aceia ce depindă de onor. artistu în pictură, D-nu Tătărescu, în considerația unor tablouri bine executate de mâni române, nu numai că merită laude, dar guvernul aru face bine când le-ar opri, pentru formarea unei galerii de tablouri în țera noastră, ca în tôte țerile civilizate, și de care sîntem lipsiți cu desevărsire.

Intrând în galeria ingeniosului pictor român D-nu Aman, am admiratu acele doue opere istorice, lucrate de D-nia sa, I-iu *Intrarea Românilor în orașul turcescu Rușciugul pe timp de iarnă grea*, incendierea și prada lui, și al II, *Bătălia Moldovenilor cu Polonii prin stratagema dărămării copacilor spre a împiedica pe inamicu*; amândoe sunt vrednice de a trage admirarea publicului. Iar cel din tâiu, în adev eru, e singura operă română care așeză pe capul artistului român, D-nii Aman, laudele meritate. Guvernul nostru ar face forte bine daca ar opri aceste doe opere pe seama galeriei naționale.

Sosiu și în frumoșa galerie a Onor. D-nu pictoru Satmari. În adev eru, mult mai numerosă decât cele lalte două, mult mai admirabile din punctul de vedere al artei, căci partea cea mai mare din tr'ensa, este adunată de acest ingeniosu artistu din mai multe state ale Europei luminate. Opera a mai multor artiști iluștri și vechi în pictură, colecțiune ce nu se pôte face de cineva de cătu după un tîmpu îndelungatu, și cheltueli numeroșe.

Ca Român, ca cunoscătoru în pictură și ca iubitor de progresul țerei mele, în arte și în științe, și ca unulu ce tot dauna am invitat Guvernulu la fapte folositoare națiunii, îi facu și acum căldurosulu meu apelă ca totă galeria Onor. D-nu Satmari, care a dat dovezi tot-dauna că iubescu România ca și patria sa adoptivă, se o facă și pe densa proprietatea statului nostru, învauțîndu-l și cu această galerie de Tablouri naționale, care vor aduce tot-dauna cea mai mare lumină tinerilor Români cari vor profesa arta picturei.”

Ambii cronicari nu se ocupă decât de operele celor trei pictori ca și când alții n-ar mai fi expus, așa cum de altfel, Marsillac semnalase. Totuși, în expoziție au figurat și alți plasticieni care sunt amintiți de Constanția de Dunca în cronica sa *Două ore la esposițiunea de la Academie* publicată în „Amicul Familiei” revista a cărei directoare

⁷ Maioru D. Papazolu – *Arta română. Pictură*, „Reforma”; No 7/20 ianuarie 1864; Petre Oprea – *op.cit.*, pp. 22-23

și aproape sigură autoarea era.⁸ Este posibil ca, la început acești expozanți să fi ezitat a-și prezenta lucrările dar, văzând succesul de care se bucura manifestarea, le-au adus ulterior.

Într-un lung preambul autoarea dorește să-și evidențieze cunoștințele de artă învățându-și cititorii cum să analizeze o pictură și destăinuindu-și propriile experiențe în muzee, în fața cadrelor lui Leonardo da Vinci, Rafael și Titian. Apoi laudă portretul fratelui ei, căpitanul Nicolae Dunca, mort în 1862 în Războiul Civil american unde plecase voluntar, pe care C.I. Stăncescu îl desenase în creion, folosind ca model o fotografie carte-de-visită.⁹ Din cauza acestei dureroase pierderi domnișoara Dunca afirmă că nici nu se mai poate uita la scenele de luptă realizate de Aman și atât de gustate de public. Totuși, găsește poezia peisajului într-una dintre compozițiile inspirate de evenimentele recente ale războiului anglo-franco-turco-rus și devine chiar colocvială în interesul pe care i-l suscită doi dintre militarii figurați în prim plan adresându-se direct autorului spre a afla de soarta lor: „ (...) E un lagăr de zuavi în Crimea. Ah! Ce dulce, ce lină, ce ferice natură e sub cerul Crimeei, dacă Dl. Aman a reprodus-o precum este. Cerul e belu, câmpia întinsă, liniscită (...) Nimic mai armonios, mai artisticamente natural decât gruparea personajelor, decât diversele expresiuni ale soldățeștilor phisionomii. E un zuav văzut de față și înalt de trei cuarte, ce ne zice, lucru ce nu știam, că zuavul e om. Ce de suvenire pe facia sa! Are mumă, are surore, are pôte ... are desigur și mirésă acest june militar. D-le Aman, mă interesează atât de mult eroul D-tale încât zi'mi , te rog curând de nu cumva a sucombat fatalului resbelu dela '56[?]'”

Baia turcească îi suscită o investigație a psihologiei femeilor orientale, încercare pe care o extinde și la tabloul *O barcă pe Bosfor* unde apăreau figuri cunoscute ale protipendadei bucureștene îmbrăcate în straie turcești și-i reproșează autorului că nu a redat trăirile interioare proprii vârstei pe chipurile modelelor sale. Apreciază calitățile de naturmortist ale lui Aman atunci când tratează materialitatea covorului ce atârnă peste marginea bărcii sau vesta verde ce o poartă unul dintre personaje. Revine însă la părerea că artistul are o deosebită înclinație pentru redarea naturii: „Cred pre D. Aman mult dispus la pictura peisagiului; D-lui are un sentiment al naturii, o dulceață ș' o variațiune în colorit forte proprie la opere remarcabile. Cât pentru situri, desigur România și Carpații săi i-ar oferi destule modele. Am întrevăzut tabloul, bătălia de la Plonin, acel efect de lumină, acea vigore de ton ne întăresce în credință că D. Aman ar excela în pictura peisagiului. „ Trecând, în grabă, la ceilalți expozanți, amintește un peisaj de Henri Trenk, o compoziție religioasă de Constantin Lecca – *Drumul spre Golgota*, un studiu de nud de Mișu Popp – pe care critică, voalat, că „poesia sa e însă prea mănoasă, idealul său prea cărnos.” Și pentru Tattarescu are o înțepătură la adresa finisajului academist: „(...) multe sale tabelle curate, spălate, lustruite, copii proprii a plăcea iubitorilor de curat.”

⁸ C. Dunca – *Două ore la expozițiunea de la Academie*, „Amicul Familici” No. 22 și 23/1 Ianuar și 15 Februar 1864; Petre Oprea – *op.cit.*, p. 23

⁹ Paul Cernovodcanu, Ion Stanciu – *The Romanians and the American Civil War*, „Revue Roumaine d'Histoire”, vol. 19, No. 4/1980; Adrian-silvan Ionescu – *Images of Romanians in the American Civil War*, „Military Images” vol. VI, No. 5/March-April 1985; *Idem* – *Images of Romanians in the American Civil War*, „Revue Roumaine d'Histoire” Nr. 1/1983; *Idem* – *Voluntari români în Războiul civil american*, „Studii și Materiale de Muzcografic și Istoric militară” nr. 17-18/1984-1985

Acestea sunt și primele comentarii critice din istoria artei românești: uneori timide, alteori ironice pentru a nu fi mușcătoare, bazându-se mai mult pe descrieri și comparații poetice decât pe o adevărată analiză plastică, aceste cronicile aveau darul de a stârni interesul cititorilor și de a-i îndemna să viziteze expoziția.

La solicitarea Ministerului, o comisie formată din Nicolae Mavros, Ion Ghica, George Grigore Cantacuzino și Petre Alexandrescu face o selecție de lucrări ce meritau a fi achiziționate de stat pentru îmbogățirea colecțiilor muzeelor din București și Iași. Acestea erau: *Bătălia de la Plonin* și *Zuavii* lui Th. Aman, patru copii de G. Tattarescu – *Diana* după Corregio, *Judith* după Guido Reni, *Un costum național de la Sorrento* după Natale Carta și *Lavandeja* după un tablou vechi de școală spaniolă; *Sfânta Familie* de Ulysse Crețianu, probabil tot o copie după un artist străin, iar de la Carol Szathmari una din lucrările sale originale, documentare, *Un târg românesc* (în care se evidențiau costumele populare) și o pânză din colecția sa, *Iacob cel tânăr*, presupus a fi o operă a lui Murillo¹⁰ (dar, la fel de bine, putea fi și o copie). Împreună cu această listă, comisia înaintase și un memoriu de propuneri privind obiectivele educative ale unei Galerie de Tablouri și mijloacele de a o îmbogăți prin încurajarea artiștilor de a executa copii după operele pictorilor iluștri din vechime și prin întocmirea unei liste cu evenimentele cele mai reprezentative ale istoriei naționale pe care să le illustreze plasticienii autohtoni ce, spre validarea calității rezultatului final trebuiau să le expună la Salonul de la Paris.¹¹

Pentru o evaluare corectă a lucrărilor selectate, Ministerul se adresează generalului Nicolae Mavros dar aceasta, printr-o adresă din 16 martie 1864, își declină, plin de curtoazie, capacitatea de a prețui opere de artă a căror valoare immanentă e greu de stabilit printr-un calcul pecuniar obișnuit, sigur supus erorilor. El propune să li se sugereze artiștilor să solicite prețuri moderate care să fie compensate de onoarea de a figura în Galeria Națională: „Dar cu destulă părere de rău, [subsemnatul] vine să vă aducă la cunoștință dle. Ministru, că se găsește în imposibilitate de a corespunde unei asemenea dorinți, căci tablourile despre care tratează menționata Dv notă, fiind obiecte de artă, fără vre o valoare materială pozitivă, nu se pot prețui fără a se comite o greșeală, mai mult sau mai puțin exagerată, sau prea moderată și astu-feliu ficsarea prețului lor emanează de la bunul gust a celor ce voescu a le poseda, și mai cu seamă de la cei cari avându-le voescu după împrejurări a le înstrăina prin vânzare de bună voe sau siliți de vre o trebuință.

Prin urmare, D-le Ministru, ca să puteți ajunge la scopulu de a dobândi acele tablouri cu prețuri moderate, subt scrisulu socotește că nu ar fi alt mijloc mai nemerit decât să observați DD. lor pictori ce le posedă că ele fiind destinate a înfrumuseța galeriile Statului, și ca români cari datorescu a face oarecare jertfe patrii lor, mai multu sau mai puținu fiecare după a sa poziție, negreșit că vor renunța la prețuri enorme ceea ce se și speră de la acești domni pictori români, cari printr'o asemenea faptă vor dovedi

¹⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (în continuare A.N.I.C., M.C.I.P.), dosar 126/1864, f. 57

¹¹ *Ibidem*, f. 55-56

bunele sentimente ce au pentru tot ce privește în interesul statului, și mai mult pentru înfrumusețarea galeriilor cu parte din tablourile DD. Lor.”¹²

Atunci, pe 11 aprilie 1868, prin mai multe adrese Ministerul le cere plasticienilor să-și formuleze pretențiile pentru picturile lor.¹³ Aceștia nu întârzie să răspundă și să-și prezinte propriile evaluări. Astfel, Theodor Aman se evidențiază drept cel mai scump pictor român al momentului: el cere 500 galbeni pentru *Bătălia de la Plonin* și 200 pentru *Zuavi*.¹⁴ Pe 15 aprilie, Szathmari anunță Ministerul că dorește câte 200 galbeni pentru fiecare dintre cele două lucrări ale sale, *Jacob cel tânăr* și *Târg românesc*.¹⁵ (Faptul că le estimează pe amândouă la același preț ne face să credem că și cea dintâi era datorată tot penelului său, copie după un original din străinătate). Gh. Tattarescu propune prețuri diferențiate în adresa lui din 20 aprilie: 250 galbeni pentru *Judith*, 150 galbeni pentru *Diana*, 210 pentru *Costumul italian* și 350 galbeni pentru *Lavandaja*.¹⁶ Ulysse Crețianu nu a comunicat prețul lucrării sale. Spre aprecierea acestor prețuri este din nou convocată comisia care făcuse și selecția.¹⁷ Printr-o nouă adresă, din 5 mai 1864, Nicolae Mavros revine la precedentă sa afirmație că nu are căderea să estimeze prețurile propuse de plasticieni.¹⁸

Rezolvarea acestei probleme vine, oarecum, de la sine pentru că bugetul de care dispunea Ministerul era mult mai mic decât suma solicitată de autorii tablourilor. Dimitrie Bolintineanu, deținătorul portofoliului Cultelor și Instrucțiunii, prezintă un referat în Consiliul de Miniștri în care le expune această situație colegilor de cabinet și le cere părerea: În urma acestora scrisorile prin adrese am întrebatu pe DD proprietari de tablouri de prețurile cu care ar voi să cedeze tablourile Dloru. De la cari, afară de D. Crețianu, s-au primit răspunsuri că pretindu precieurile următoare. Pentru tabloului trecut la N 1 200 #, pentru acele la N 2, 500 #, pentru acele de la N 3, 150 #, pentru acele de la N 4, 250 #, pentru acele de la N 5, 200 #, pentru acele de la N 6, 350 #, pentru acele de la N 8, 200 #, pentru acele de la N 9, 200 # sau în totalu se pretinde pentru tablourile de mai sus 2050 #.

Cercetându-se fondurile de care s'aru putea dispune pentru asemenea trebuință, s'au constatu că din anulu contenitu este încă o resursă de 9000 lei iară din anulu presentu se dispune de 12.000 lei sau în total 21.600 lei sau 685 #.

Considerându dar pucinătatea sumei de care se dispune în comparațiune cu aceea ce DD. Proprietari pretindu.

Considerându că precieurile pretinse se paru în genere prea urcate, scrisorulu are onore a referi acesta Onor. Consiliu cu rugăminte să bine voiască a decide cele ce va găsi de cuviință.”¹⁹ Se hotărăște a fi achiziționată doar câte o lucrare de la fiecare ofertant și, de asemenea, se propune o reducere a prețului solicitat. Într-un raport la

¹² *Ibidem*, f. 139

¹³ *Ibidem*, f. 124-124v

¹⁴ *Ibidem*, f. 138

¹⁵ *Ibidem*, f. 140

¹⁶ *Ibidem*, f. 141

¹⁷ *Ibidem*, f. 142

¹⁸ *Ibidem*, f. 158

¹⁹ *Ibidem*, f. 162

domnitor din 19 iunie 1864 este prezentată spre ratificare decizia Consiliului de Miniștri: „Din aceste tablouri, după mijlocele bănesci de care dispune astăzi acestu Ministeru, nu se pote cumpăra pe sema Statului, cu totă dorințe ce are Subsemnatul d'a dota galeriile de pictură din Bucuresci și Iași, decât trei adică tabloul ce reprezintă Bătălia de la Plonin, proprietatea Dlui Aman, în sumă de # 450, tabloul reprezentându pe Judita după Guido Reni proprietatea Dlui Tattarescu în sumă de # 200 și Jacobu celu Tînăru allu Dlui Szathmari pe suma de # 200, în totalu galbeni 850”.²⁰

După cuvenita aprobare, artiștilor li se aduce la cunoștință decizia luată: Aman este încunoștiințat prin adresa nr. 22481/13 iulie 1864 că i-a fost achiziționată, cu 450 galbeni, compoziția *Bătălia de la Plonin* pentru muzeul din Iași și este invitat să o depună la sediul Ministerului.²¹ Peste 10 zile, Carol Ferratti, directorul muzeului semnează o adresă către forul tutelar prin care confirmă primirea celorlalte două lucrări ale lui Szathmari și Tattarescu și așezarea lor în Galeria de Tablouri.²² Împreună cu adresa Nr. 51476 este trimisă la Iași *Bătălia de la Plonin*. Îi este atrasă atenția lui Gh. Panaiteanu să deschidă lada în prezența chirigiului evreu și, dacă avea să găsească vreo stricăciune produsă în timpul transportului, trebuia să-l facă responsabil pe acela.²³ În ultima decadă a lunii decembrie 1864, Panaiteanu raportează, prin adresa Nr 26, că rama lucrării a ajuns deteriorată, dar nu din vina chirigiului – căruia îi și achitase restul plății – ci din cauza defectuoasei execuții a lăzii care avea pereții la fel de înalți ca și rama iar aceasta s-a frecat de capac.²⁴

Mereu atent la viața artistică locală, Ulysse de Marsillac însera o notiță entuziastă în jurnalul său: „Pentru a încuraja artele frumoase, prea neglijate până în prezent, guvernul a cumpărat mai multe tablouri de la Dnii Aman, Tattarescu și Szathmari. Școala de Belle-Arte care va fi fondată nu va putea decât să dea un puternic impuls acestei mișcări artistice. Noi vom fi foarte fericiți pentru că ochii ne sunt însetați de frumos.”²⁵

Încurajat atât de succesul expoziției cât și de faptul că-i fusese reținută lucrarea, Szathmari supralicitează și-și oferă întreaga colecție spre achiziționarea Ministerului. Petiția este concepută în termeni flatanți, chiar lingușitori, față de oficialități și impregnată de mult patriotism: „Fericire care am avut o când dupe voia Domnii Vostre am ecspus'o la vederea Nobililor Cetățeni Rumâni, Galeria de Tablouri, colecție ce am făcut-o în forte îndelungat timpu din Streinătate, și negreșit a mai multor însemnați Artiști am adăugat D-le Ministru, peste onorea ce tot d'auna am, avut, și mulțumirea sufletului meu, ca Cetățianu Românu și cu zelu ce am avut tot d'auna pentru progresu în științe a Nații Române, Viu cu onore a vă face următorea propunere.

Acea Galerie de Tablouri în ulei ce am ecspus'o la vederea Nobilului publicu, am dorință a o desface, părerea mea însă (dacă va fi bine primită și de Dnia Vostră) ca să nu se lase din Statul Rumâni, a se înștrăina niște Opere a mai multor artiști din Europa

²⁰ *Ibidem*, f. 199

²¹ ANIC, M.C.I.P., dosar 127/1864, f. 5

²² *Ibidem*, f. 23

²³ ANIC, M.C.I.P., dosar 527/1864, filele 35-36

²⁴ *Ibidem*, f. 133

²⁵ „La Voix de la Roumanie”, No 34/14 Juillet 1864

luminată, care negreșit sînt a aduce cel mai mare folos și dezvoltare Arti Picturii în Academia Națională.

Dorescu a le vinde Statului, și prețul cu care m'ăși putea învoi, vă mărturisesc Dle Ministru, că nu va covârși considerația mea și recunoștiința ce sunt dator nobilii Națiunii Române.

Și depinde de la înțeleaptă calcule ce veți bine voi a face Dnia Voastră într'aceasta a mea sinceră propunere. Îmi veți ordona Dle Ministru ca să vă înfățișezu cu respectu Catalogul esactă al Galeriei ce posed, unde voi arăta și prețurile moderate al[e] Tablourilor în parte.

Cu această patriotică faptă ce veți săvârși, nu numai veți adăoga un Actu peste patriotice Acte ce ați făcut de când sunteți la Minister. Dar veți avea și recunoștiința tutulor Românilor a cărora voce de mulțumire am avut onore a o întâmpina însumi în persoană de la numeroși vizitatori, precum și a o vedea exprimată și prin mai multe foi publice.²⁶ Pe acel act nu este așternută nici o rezoluție, nici măcar implacabila trimitere „la dosar” ce echivala cu un refuz sau o temporizare *sine die*. Neprimind vreun răspuns și, în același timp, neavând spațiu de depozitare, în a doua jumătate a lunii iunie 1864, artistul – aflat pe picior de plecare în Franța, pentru a supraveghea tipărirea hărții Munteniei – solicită să-i mai fie găzduite lucrările un timp, în sala unde fuseseră expuse.²⁷ Cererea îi este acceptată cu condiția ca, în cazul intrării în repetiție a acelu spațiu, proprietarul să-și ridice toată colecția. La nici două luni după aceasta, Ferreratti cere să fie evacuate lucrările lui Szathmari în vederea zugrăvirii acelor săli ce urmau a primi recente achiziții.²⁸ În consecință prin adresa 39541/12 August 1864 i se pune în vedere lui Szathmari să-și ridice tablourile de la Muzeu.²⁹ La 10 zile după această adresă imperativă, Ferreratti anunță că artistul și-a luat lucrările și, deci, poate începe renovarea acelu spațiu.³⁰

*

Cu scăpări inerente oricărui început, expoziția de la Academia Sfântul Sava a demonstrat că românii sunt dotați cu mult simț artistic și dragoste pentru plastică, atrăgând un numeros public spre a admira operele plasticienilor locali, fie ei profesioniști, fie amatori. Cu acest prilej apar în presă și primele cronici plastice timide și chiar naive, ce-i drept, dar suficient de convingătoare pentru a stărni interesul cititorilor și a-i determina să viziteze expoziția.

Acesta a fost un bun început pentru viața artistică națională. În toamna aceluiași an, Aman – ce devenise director al Școlii de Belle-Arte și al Pinacotecii³¹ – este solicitat să compună un regulament pentru organizarea de expoziții anuale, ce este ratificat în

²⁶ ANIC, M.C.I.P., dosar 126/1864, f. 58.

²⁷ *Ibidem*, f. 200

²⁸ ANIC, M.C.I.P., dosar 127/1864, f. 25

²⁹ *Ibidem*, f. 26v

³⁰ *Ibidem*, f. 59

³¹ Adrian-Silvan Ionescu – *Învățământul artistic românesc 1830-1892*, Ed. Meridiane, București, 1999, pp.97-99

decembrie³² iar, din anul următor, Expozițiunile Artiștilor în Viață aveau să se deschise, cu oarecare discontinuitate, în tot restul veacului.

The First Major Art Exhibition in Bucharest (1864)

SUMMARY

In mid-19th century, most of the Romanian artists who studied abroad, either in France, Italy or Germany, were back home and ready to begin an artistic career in their own country. Such painters as Theodor Aman and Gheorghe Tattarescu were trying hard to found a school of fine arts and to accustom their countrymen with modern painting (i.e. painting of their time). As a coronation of their efforts was the first exhibition mounted in Bucharest, in January 1864, in the Saint Sava Academy's halls. The goal of this exhibition was to select and buy works of art for enriching the Art Museum. But the main goal was to show that Romania has its own skilled and talented native artists whose accomplishments were meant to encourage other youngsters to embrace such a career. The event was a great success in this respect. That very year the National School of Fine Arts was founded in Bucharest with Theodor Aman as its head. As director of the school and of the Art Museum, Aman was also in charge of the annual Exhibition of Artists Alive (Expozițiunea Artiștilor în Viață) which was organized since 1865.

³² „Monitorul” No.279/13/25 Decembrie 1864

JUSTIȚIA ÎN BUCUREȘTII DE ODINIOARĂ

Ionel Zănescu

În secolul al XVII-lea, apar primele legiuri românești: „*Pravilele împărătești*” sau „*Pravila lui Vasile Lupu*” și „*Îndreptarea Legii*” a lui Matei Basarab. Cele două legiuri prevedeau pedepse în funcție de gravitatea faptelor, în mod gradat, iar pentru unele nelegiuri deosebite se prevăd pedepse dintre cele mai aspre: tăierea mâinilor pentru falsificarea de bani, bătaia cu toiege, trimiterea la ocnă sau surghiun la vreo mânăstire, și, în ultimă instanță, pedeapsa cu moartea, care îmbrăca forme diverse: tragerea în țepă, spânzurătoarea sau pierderea capului pe butuc.

În documentele cuprinse între anii 1794-1831, găsim numeroase pricini de judecată pentru care se aplicau pedepse dintre cele mai diverse. Aria fărâdeleșilor era foarte diversă: bârfeli și vorbe de ocară la adresa mamei, uciderea soției, bătaie cu încercare de asasinare, forțarea unuia de a trece la o altă religie, indivizi ce s-au făcut diaconi sau proeți fără hirotonisirea cuvenită, neanunțarea bolnavilor de ciumă, luarea de mită, jaful, bătaia, haiducia, pârre mincinoase etc. Cele mai multe fapte consemnate s-au petrecut în timpul domniei lui Alexandru Moruzi, care poate fi considerat cel mai mare justițiar al vremii sale, de unde și marea abundență de pitacuri date de cancelaria acestuia.

Tragerea în țepă se pare că a fost folosită, chiar până la începutul secolului al XIX-lea. Ar fi greșit să se creadă că acest înfiorător supliciu a aparținut numai veacurilor îndepărtate și cumva numai voievodului cu porecla. Din nefericire, s-au înălțat țepile, și nu numai ca sperietoare, până la domnia lui Mavrocordat și chiar a lui Caragea Vodă.

Mavrogheni porunca la 1 iunie 1786 să se ridice pe la toate „*răspântiile*” din țară țepe de cherestea groasă și țepăpână ca să se intimideze cetele de nemulțumiți, adică pe cei ce „*la vremea primăverii (...) au cugetat a se porni pe sapte hojești și tâlhărești*”. Printre faptele rele, pasibile de tragerea în țepă erau însă și ...nemergerea la biserică!

Execuția prin spânzurare este cunoscută încă din secolul al XVII-lea, când domnitori ca Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu aplicau pedeapsa supremă pentru trădători și răzvrătății împotriva domniei, dar și pentru alte categorii de fapte: tâlhărie, hojie, jaf la drumul mare, pentru spărgătorii de case și cei ce ucideau din răzbunare, din ură sau pentru jaf.

În Bucureștiul medieval existau două locuri de osândă. Primul era pe Podul Târgului de Afară sau Bariera Moșilor, unde cu precădere se aplica pedeapsa cu moartea, în acele zile de târg, când era mai multă lume adunată. Cel de-al doilea, era în preajma Curții Domnești, pe maidanul unde astăzi este parcare din fața Hanului lui Manuc. Locul era cunoscut ca „*Locul osândeii*” sau „*La butuc*”, și cum vom vedea are o istorie interesantă, care de multe ori ținea și de mentalitatea oamenilor și a vremurilor în care trăiau.

Anton Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin vodă Brâncoveanu, referindu-se la locul de osândă din Târgul Moșilor arăta următoarele: „*Locul potrivit pentru spânzurătoare este numit de români Târgul de Afară pentru că într-adevăr se afla afară*”

din oraș, la o jumătate de milă și acolo se ține târg de două ori pe săptămână, miercurea și sâmbăta. Așadar, când este cineva osândit la moarte, trebuie să străbată pe jos toată acea cale și tuturor celor pe care îi întâlnește în drum, el le zice cu glas tare: „Iertați-mă fraților” la care fiecare răspunde: „să fie iertat”. Dar frumusețea lucrului stă în faptul că la fiecare crâșmă pe lângă care trece, toate femeile de acolo îi ies în cale cu câni pline cu vin, îndemnându-l să bea vârtos, ca să nu-l cuprindă teama de moartea apropiată”. Așa s-a întâmplat cu paharnicul Staicu Merișanu din București, care a uneltit împotriva lui Constantin Brâncoveanu. Judecat și condamnat de divan, în 1691, nefericitul „a fost dat prin târg cu cărțile de grumaz, călare de-a-ndoaselea pe un măgar și după ce a fost purtat pe ulițele cele mari ale Bucureștilor, a sfârșit în furcile ridicate de călău”.

Tot în timpul lui Constantin Brâncoveanu, asistăm la un al doilea caz, însă de această dată mai mult pentru luare aminte de către cei ce ar îndrăzni să uneltească împotriva domniei.

În vara anului 1689, generalul austriac Heissler a ocupat orașul București și „*cât au șezut multă pagubă și stricăciune au făcut*”. S-a retras însă reprede din fața tătarilor, chemați în taină de Brâncoveanu. Apoi, în lupta de la Zărnești (11 august 1690), Heissler a căzut prizonier în mâinile lui Brâncoveanu, iar Constantin aga Bălăceanu, partizan fățiș al Austriei și vrăjmaș al lui Brâncoveanu, a murit în luptă. Domnitorul a pus să i se desprindă capul de trup și, trimițându-l la București, l-a pus în prepeleac în fața casei Bălăceanului.

Târgul Moșilor a fost și martorul unor execuții, unele dintre ele regăsindu-se în baladele și cântecele populare, pe care lăutarii le-au transmis posterității. Poporul a știut să disece gravitatea faptelor, pe unele aprobându-le, iar pe altele înfierându-le. Faptele unui „*Miul Voinicul*” sau „*Miul haiducul*” au stat la baza unui blestem, ce s-a transmis din generație în generație; pe când isprăvile haiducului Corbea au fost pe placul poporului și au fost consemnate într-o baladă populară sub forma unui dialog între domnitor și mama haiducului. Corbea a sfârșit în ștreang, dar faptele lui au rămas în conștiința poporului de rând, ca idealuri pentru dreptate și egalitate.

Scopul acestor pedepse capitale era de a constitui pildă pentru ceilalți de a nu cădea în păcat. În funcție de gravitatea faptei comise, corpurile neînsuflețite rămăneau atârnată în ștreang mai mult sau mai puțin. Dar a fost și un caz, cel al lui aga Constantin Bălăceanu, al cărui corp a rămas în laț mai bine de un an.

Pedeapsa capitală era aplicată și falsificatorilor de bani, numiți și calpuzani, care pe lângă osândă își pierdeau și bunurile imobile în favoarea domniei. Cei mai de seamă falsificatori erau țiganii, cu precădere cei nomazi, dar au fost și cazuri când cei prinși proveneau chiar dintre dregători. Au fost cazuri în care pentru cei ce făceau „*bani mincinoși*”, pe lângă tăierea capului, se proceda și la arderea trupului în foc. După 1800, parțial, se renunță la pedeapsa cu moartea, în favoarea „*bătăii prin târg*” și trimiterea la ocnă pe viață. Străinii aveau privilegiul, ca după un număr de ani de stat la ocnă, să fie eliberați și expulzați din țară. Deoarece faptele de genul acesta se înmulțesc, la începutul secolului al XIX-lea, Caragea Vodă în legiurile scoase în două ediții, reconfirmă aplicarea acestei pedepse.

Măsuri drastice au fost aplicate și în cazul speculanților: băcani, măcelari, brutari și contrabandiști. În 1792, Alexandru vodă Moruzi, ia măsuri dure împotriva brutarilor care au scumpit pâinea fără nici un motiv. Scumpirea pâinii este adusă la cunoștința domnitorului de însăși mitropolitul Dositei. În consecință, domnul, în pitacul către vel agă, poruncește: „*Iar cei cari vor pune obrăsnicii, vor da lipsă la cântar sau vor scumpi pâinea mai cu osebite pe ăst timp (iarna n.n.), fără milă și multă văbavă să fie spânzurați în piața de la Curtea Veche. Să fie ținut în spânzurătoare, trei zile necurmăte și în fiecare zi barbanciu să bată a se strânge lume, iar crainicul să spună pățania de ce este spânzurat*”.

În același an, Vodă Moruzi înspăimântat de mulțimea jalbelor ce le primise în legătură cu scumpirea alimentelor de bază, emite un pitac în care spunea: „*Armașul să aibă lângă el un vas plin cu gaz să-l toarne pe hainele negustorului lacom de îmbogățire, să-i dea foc, suferind și el usturimile trupului ars, ca sârmanul cumpărător; chiar d-ar muri veninosul negustor*”.

Pe fondul unei sărăcii lucii, în 1793, măcelarii găsesc de cuviință să scumpească carnea, fiind nevoie din nou de intervenția domnitorului. Pentru prima greșeală, grăia pitacul către ispravnicii de Vlașca, Ilfov, Ialomița și Dâmbovița, „*că a scumpit prețul cărnei sau a dat lipsă la cântar, fără nici o milă, va fi gădilat cu 50 lovituri la tălpile picioarelor. De se va dovedi a doua oară că a căzut în aceeași greșeală, i se va da 50 de lovituri și la partea moale a trupului; lovituri fără odihnă, ci una după alta*”. Pentru a treia greșeală, pedeapsa era necruțătoare: „*...și să înceapă a-l răsfăța pe măcelar, aplicându-i până la 250 lovituri ori unde va nimeri, neținând seama de părțile trupului*”. După acest „*tratament*”, măcelarul era așezat într-o căruță și plimbat pe ulițele Bucureștilor, „*...iar pe unde va fi purtat să nu înceteze a striga: Sunt măcelarul cutare cine va face ca mine, tot ca mine să păfească... De se va dovedi că încă va mai făptui, atunci aruncat să fie ca orice criminal la ocnă pe viață*”.

Se pare că asprele pedepse aplicate nu i-a speriat pe măcelari, căci în anul următor, un număr de șapte negustori din diverse mahalale, refuză să mai aducă carnea în scaunele (măcelăriile) lor, cerând scumpirea prețului cărnii. Decizia va fi promptă: trimiterea lor la ocnă fără nici o altă pedeapsă în prealabil.

Cei prinși a face contrabandă, mai ales cu cereale, după ce-și primeau porția de lovituri și plimbarea pe ulițele orașului, în văzul lumii, erau întemnițați la ocnă de la Telega. De fapt, până a ajunge la Telega, contrabandistul urma să pacurgă mai multe „*etape*” de pedepsire. Mai întâi, în primele 20 de zile, urma ca „*să li se gădile tălpile picioarelor pe fiește zi cu 50 lovituri cu varga mlădioasă de oțel; la caz de lipsa vergii cu vâna de bou sau cu gârbaciu*”. Urma, „*după aceasta cu străjeri, Numbașirul și omul armășii îi vor duce la fiecare vamă din Vlașca, și la fiecare străjuire vor fi alintați cu câte 50 lovituri, unde va voi Numbașirul, ca să vadă toți fapta lor și să nu cadă în aceeaș greșală*”. Ca în finală, „*După ce vor fi plimbați pe la toate vămile din această parte a județului să fie aruncați în Ocnă Telega pe viață ca și ăștia’ s ucigași*”.

Se pare că numărul celor întemnițați la diverse ocne era destul de mare. Astfel, pictorul Auguste Lancelot care a vizitat Țara Românească pe la mijlocul veacului al XIX-lea, ne semnalează că numai la salina Ocnele Mari, din cei 1070 de lucrători, 280 de oameni erau ocnași.

Haiducia ca și jaful la drumul mare erau și ele sever pedepsite, în general cu spânzurătoarea. Un caz aparte este cel al haiducului Tunsu. Urmărit de putere de neferi și arnăuți este în cele din urmă prins, dar moare din cauza rănilor primite în luptă. Ceilalți ortaci din ceată, ca de fapt și numeroasele gazde, cu toate că nu făcuseră nici un omor, au fost tratați ca hoți și tăinuitori. După lungi zile de tortură, în cele din urmă au fost trimiși la ocnă pe mulți ani de temniță grea.

Deoarece în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, execuțiile din Târgul Moșilor s-au înmulțit, Grigore Ghica (1822-1828) a interzis aplicarea pedepsei capitale, ea fiind înlocuită cu ocna, bătaia cu toiege, amenda etc.

Bătaia cu toiege a fost cea mai utilizată metodă în evul mediu românesc, fiind în multe cazuri combinată cu surghiunul la mânăstire, ocna, amenda, punerea în obezi a împincinuitului la răscruce de drumuri etc. Aceasta se aplica într-o mulțime de cazuri: pentru cei ce nu anunțau o epidemie de ciumă, pentru bătăi fără nici un motiv sau abuz de funcție, celor prinși în toiul nopții prin oraș fără nici un motiv, uzurpare de calități oficiale, prostituție, falsificarea lumânărilor, spiritism, pări mincinoase, pentru holtei și neînsurați etc.

Străinilor sau sudiților li se îngrădeau unele drepturi. Unul dintre acestea era de a nu avea voie să țină băcăni, brutării și cârciumi.

În cronică lui Miron Costin găsim un pasaj destul de semnificativ: „...oh, oh, oh, vai de țara Românească. Ce cumpilate vremi au ajuns și la ce cumpănă a căzut...dar de sudiți să te scapi nu e cu puțință”. Față de această situație, o serie de domni fanarioți au luat măsuri de stăvilire a acestui fenomen de acaparare a unor bunuri și servicii în cele două țări române. Unul dintre ei, Alexandru Moruzi, copleșit de mulțimea jalbelor venite la domnie, a hotărât stoparea fenomenului, luând măsuri în consecință.

Prin pitacul din 29 martie 1793, vodă Moruzi limitează aria de acțiune a sudiților în domeniul comercial și cel al proprietăților. În caz contrar, pedeapsa mergea până la confiscarea bunurilor și la expulzarea împincinatului. Pentru lichidarea sau vinderea cârciumelor, brutăriilor, băcăniilor sau altor „aliverișuri”, sudiții primeau un termen de 15 zile, în caz contrar avea loc confiscarea silită și implicit expulzarea din țară. Erau scutiți de la aceste măsuri „sudiți deor-ce nație, ai cărui străbuni sunt născuți pe pământul țării românești, neclintiți de aici, îndurând umăr la umăr cu băștinașii țării toate greutățile căzute pe capul lor, se vor bucura de aceleași drepturi ca ori care cetățean român”.

Dar, s-au găsit unii care să nu dea curs poruncilor domniei. Un astfel de caz este cel al lui Lațco Ungureanu, care a cumpărat o casă în București, pe Podul Mogoșoaiei, cu 100 taleri, pentru care, ulterior, a investit 200 de taleri pentru a-i aduce îmbunătățiri. Spătăria, fiind înștiințată de Agie, descinde la locul cu pricina și îi pune în vedere suditului că nu are voie, conform canoanelor nizamului, să dețină acareturi și pământ în Țara Românească. La refuzul acestuia, el aga face plângere la domnie, care prin pitac, hotărăște prompt: suditul va fi despăgubit de Epitropia orașului și „în rădvanele Agiei să i se strângă toate boarfele, suite cum și el cu toți ai lui fără răsufierea cailor să-i duceti trecându-i hotarul ce voesc... Noi așa poruncim, întocmai să se facă și toți să tacă, cârtire să nu s'audă, căci cărui sudit nu-i place, poate din țară să fugă”.

În timpul domniei lui Ioan Caragea (1812-1818), din porunca Spătăriei, Agia face catagrafia populației bucureștene. Iscodind cu amănuntul, se încredințează pe deplin că toate slugile la sudiți, nu sunt decât români și nici un sudit nu s-a putut dovedi slugă. Spătăria îl înștiințează pe domn, menționând faptul, „*că acest lucru îi pune pe mirare, socotind ca o jicnire pentru români, ca tu în țara ta să fii slugă la un străin, lucru nemaipomenit la noi*”.

Domnitorul, prin pitac, îl înștiințează pe Agă, iar ulterior pe Mitropolit, că toți cei dovediți a avea slugi dintre români, „*i se va face confiscarea averei sale și va fi aruncat peste hotar, iar românul, după ce va mângâiat la părțile moi ale trupului cu câte nuiete ve-ți porunci, îl veți trimite surghium la o mânăstire alăturându-l în tahma figanilor*”.

Un fapt mai aparte s-a petrecut tot în timpul domniei lui Ioan Caragea, când mai mulți preoți, români și greci, au fost acuzați că mergeau la „*Chioșcul de la Herăstrău*”, unde petreceau cu femei galante (grizete). Populația enoriașă s-a scandalizat, iar domnitorul a trebuit să ia măsuri. Drept urmare, s-a poruncit ca preoții români să fie spânzurați, iar cei străini, după ce plăteau o amendă de 300 taleri, erau expulzați din țară. Totodată, domnul a înștiințat obștea „*că de azi încolo, or ce fată sau muere socotiți de Agie ca fată sau femeie ușuratică (grizetă) voe nu mai are să umble cu capul gol, ci peste tot locul acoperit cu bariș sau tistimel de culoare stacojie*”.

În atenția justiției de odinioară, un loc aparte revenea apărării familiei și a unor moravuri bine stabilite de-a lungul veacurilor. Uciderea soției era considerată o mare fărădelege, cel învinuit de o asemenea faptă fiind supus la cazne foarte mari. Un asemenea caz s-a întâmplat cu o fată, Ciuca, căsătorită cu un fost polcovnic de Vâlcea pe nume Florea Barbu. Fostul comisar din județul Argeș, după ce a aflat că soția sa nu este fecioară, a supus-o la tot felul de cazne și bătăi, în urma cărora i s-a tras moartea. Familia fetei face plângere la Mitropolie, care în urma cercetărilor îl înștiințează pe domn, cerând pedepsirea celui vinovat. Citind anafora Mitropolitului, domnul poruncește: „*Să se lege ferecându-se în lanț de fier, legătura lui să fie în așa chip, ca mâinile, grumajul și genunchii cu restul trupului încovoiate să formeze un ghem. Din duminică în duminică vreme de o lună să fie dus în piața Curtea Veche*”, urmând ca trecătorii să ia aminte asupra celor întâmplate. Urma apoi „*să fie dus la Ocna Telega, așa cum este legat ghem, ne fiind descătuășt nici mort ci cu cătușele să fie îngropat, acest netrebnic chinuitor față de femeia lui*”.

Încă din vechime „*stricarea fecioriei*” era o faptă ce se lăsa cu urmări. Cel ce făcea abuz de forță, cuvinte mincinoase sau promisiuni de luare în căsătorie, era obligat să plătească o anumită sumă de bani. Așa s-a întâmplat cu un împetricinat Nicolae, în mai 1796, care neputând achita o liră de aur, domnul a poruncit „*să se bată, să se tundă și să se surghiunească*”.

Pedepse aspre, uneori cu moartea, se aplicau și pentru cei ce înjurau de mamă și copii. Primul caz semnalat documentar, datează din martie 1672, când Grigore Ghica ordonă ca doi căpitani din tagma cantacuzină să fie „*tăiați dinaintea porții, pentru că injurase pă Panoiotache dă muiere și dă copii*”. Ulterior, asemenea fapte se vor concretiza doar prin bătaia cu toiege.

Nici cei neînșurați sau holtei, nu erau omiși de rigorile legii. Pitacul emis de Alexandru Moruzi, referitor la această categorie, grăia următoarele: „*să se dea un răgaz de 6 luni spre a se căpătui...luând fată sau femeie legitimă*”, altfel ei urmau să presteze munci la drumuri sau la familii cu mulți copii. În caz de refuz sau de sustragere, porunca era cât se poate de categorică: „*Dacă se va dovedi vr-unul numai din holtei că a fugit sau furișându-se de poruncile Noastre, apoi toți holteii să fie adunați și întemnițați la Plumbuita fără osebire de rang sau avuție*”.

Dacă până la Regulamentul Organic, pentru prostituție pedeapsa putea merge până la lațul ștreangului, după adoptarea acestuia în 1831, femeile ușoare erau doar rase în cap, rareori pedepsite cu bătaia sau alungarea din oraș.

Un poet bucureștean care se plimba prin capitală în vara anului 1847, arăta în aceste cuvinte ce-l impresionase mai mult, când luând-o pe Lipscani, ajunsese la Hanul lui Manuc: „*Ce să vezi la Pușcărie?...Femei, oameni, moși, copii/ Lume multă adunată, zgomot, răsuri, gălăgii/ Se zgăia la o muiere cu osânda ei la gât/ Rasă tivgă sta la soare cu un aer amărât*”.

Dacă pedeapsa cu moartea a fost comutată în ocnă pe viață, călăul continua să-și primească leafa de 500 de lei pe lună; dar acum el nu mai tăia căpățâni sau mâini, ci doar rădea în cap.

Pe la 1797, avem și un caz mai aparte, și anume, „*făclieri*” care falsificau ceara pentru lumânări. În urma jalbelor de la populație, răspunsul a venit repede. În afara celor 150 de lovituri primite în piața de la Curtea Veche, făclierul pierdea pentru el și urmașii săi dreptul de a mai fabrica lumânări.

Pitarul Petricani, judecător de departament, poate fi considerat primul bucureștean care s-a ocupat cu spiritismul. La 5 februarie 1794, Alexandru Moruzi, emite un pitac destul de hazliu, prin care era trimis la mănăstirea Dealu, „*unde, odihnindu-se, să-și poată lucra treaba bine*”.

Tot în acel an, la 10 decembrie 1794, călugărul Grigore aducând la cunoștința lui Alexandru Moruzi că serdarul Constantin Cantacuzino, ispravnicul orașului Ploiești, a bătut rău, cu 500 toiege la tălpi (fapt nemaientâlnit până atunci) pe fiul slujitorului Dobrin, domnul îl condamnă să plătească 100 lei amendă în folosul numbașirului care a venit și a cercetat reclamația la fața locului. Constatând însă că slujitorul Dobrin este vinovat, fiindcă „*a fost pricinuitorul începutului gâlcevei cu vorbe de ocară și cu răspunsuri împotrivoare*”, poruncește să fie scos din rândul slujbașilor și să fie trecut să plătească dajdie. Nu uită să-l pedepsească și pe călugărul Grigore pe care îl trimite în surghiun la mănăstirea Târgșor, fiindcă în loc să potolească cearta „*ca un obraznic bisericesc*”, a fost un ațățator al scandalului.

Tot o gâlceavă a fost nevoit același domnitor să o rezolve. În toamna anului 1794, femeia Zoița înaintează jalbă la domnie împotriva mamei sale. Din ordinul domnului, marele spătar cercetează pricina la fața locului, în mahalaua respectivă și constată din spusele vecinilor celor două femei, că Zoița este vinovată, fiind femeie rea și gâlceviitoare asupra mamei sale cât și a cumnatei.

Marele spătar propune ca pentru necinstea ce Zoița a făcut-o mamei sale, să fie bătută cu 20 toiege la fața locului, ca „*să se părăsească de reaua purtare*”.

Același domn, Alexandru Moruzi, fiind informat că unul, Petre croitorul, vrând să creștineze cu sila un copil de evreu, la 4 iulie 1795, dă un pitac către marele spătar prin care poruncește ca băiatul să fie lăsat liber în voia lui și numai dacă vrea, din proprie inițiativă, să se creștineze atunci să se prezinte la mitropolit care „*cercetându-l bisericește va face ceea ce se va cădea*” și nimeni din fețele bisericești să nu îndrăznească a-l boteza fără răvașul mitropolitului.

Pe vinovatul Petre croitorul care a pricinuit „*inșelăciune*” să-i aplice o „*cercetare*” cu 100 toiege la tălpi și apoi să-l surghiunească peste hotar, în Moldova, de unde venise.

Un alt caz de vinovăție și cu pedepsie cu bătaie cu toiege, este cel reclamat de Stan Dimache Dudescu, cum că un arnăut de la Agie, împreună cu alți tovarăși de-ai lui, au vrut să-l omoare.

Cercetându-se și aflându-se vinovăția arnăutului, care spunea că era beat la acea dată, Alexandru Moruzi, la 22 iulie 1795, poate ca o circumstanță atenuantă, a ordonat ca să fie bătut numai cu 100 toiege, chiar în fața casei lui Stan Dudescu și apoi, în căruță cu pază, să fie dus și întemnițat la ocna Slănic.

În vremea epidemiei de ciumă, epistaiii mahalaleor, medicii și preoții erau obligați să aducă la cunoștința autorităților, numele tuturor celor care fuseseră atinși de această cruntă boală, pentru a se lua cele mai grabnice măsuri, ferind pe cei sănătoși de cei ciumați. Epistatul din mahalaua Mihai Vodă n-a anunțat boala, nici moartea unui locuitor ciumat din acea mahalala, scuzându-se, poate, că n-a cunoscut această dispoziție.

Domnul, fiind înștiințat de acest lucru, la 25 iulie 1795, poruncește spătarului să facă cunoscut tuturor epistaților din mahalale că sunt obligați a anunța orice caz de boală, iar cei care nu se vor conforma, indiferent „*de orice treaptă va fi acela*”, se va pedepsi cu 20 toiege și cu surghiun la mânăstirea Snagov.

Un caz foarte interesant, în care se dovedește multă îndrăzneală și șarlatanie, este cel arătat de mitropolitul Dositei în anafora sa către domn. El spune că s-a prezentat la Mitropolie grămaticul Vasile Nuțul cu rugămintea să fie numit diacon. Dar cercetarea ce i s-a făcut, mitropolitul l-a repartizat la biserica „*Buna Vestire*” a Curții Domnești, rămânând însă ca în slujbă să nu intre decât după ce domnul va da cuvenita aprobare de hirotonisire.

Vasile Nuțul însă „*din îndemnul vrăjmașului diavol, a îndrăznit până a nu se hirotonisi*” și a slujit în câteva rânduri liturgii diaconicești.

Mitropolitul se și gândea să-i dea un canon, dar Vasile Nuțul, în acest timp, și-a ticluit un act fals, ca și când ar fi fost dat de mitropolit. Auzind despre aceste fapte, mitropolitul a ordonat să fie adus la Mitropolie, unde va fi tuns și ras. La rândul său, domnul, la 24 martie 1795, a poruncit să-l ducă în fața bisericii unde a slujit, să-l pună în falangă unde să fie bătut cu 100 toiege la tălpi, iar după aceea să fie trimis în surghiun la mânăstirea Căldărușani unde starețul, „*să-l aibă la osândă acolo*”.

În sfârșit, ultimul caz de pedepsire de bătaie cu toiege, ce ne este cunoscut, îl găsim menționat în timpul generalului Kiseleff. Doctorul Alcibiade Tavernier împreună cu un prieten s-au dus la vânătoare, unde au fost atacați de o bandă de hoți care, i-au fjeuit de bani și lucruri.

Dintre aceștia unul singur, rănit fiind, a fost prins, Gheorghe Medrea. Conform pravilei vechi, trebuia condamnat la moarte, înainte însă trebuia să i se aplice bătaia cu 200 toiege. Ulterior, generalul Kiseleff i-a comutat pedeapsa la 15 ani muncă grea în ocnă.

„*Locul osândeii*”, ce a dăinuit până la marele incendiu din martie 1847, se afla în apropierea Curții Vechi, maidanul din fața Hanului lui Manuc. Tot acolo se afla Pușcăria, unde se închideau vinovații dar numai cei de rând, fiindcă cei cu rang boieresc se „*bucurau*” de cinstea de a fi închiși în turnul de deasupra porții.

În timpul marelui incendiu din 1847 se aflau arestați aici peste 150 de oameni. Focul a năruit, pentru totdeauna, atât temnița cât și biserica temniței, Sf. Anton, aflată în apropiere.

La un moment dat Caragea Vodă a găsit de cuviință să dăruiască clerului Curții Domnești o bucată de loc din vecinătate. Ceea ce făcu la 3 iunie 1814. Dar când aflară boierii, se produse mare nemulțumire. Locul acela nu putea fi cedat, deoarece avea o destinație precisă: era „*locul osândeii*”. Prin cuvenită anafora ei îl lămuresc pe domn că lângă zidul Pușcăriei, era un „*drum de obște*” și că pe acea bucată de drum, după străvechiul obicei, se trăgeau în țepă sau își pierdeau capul pe butuc osândiții. Dacă, Doamne ferește! se dăruia locul, se strica o venerabilă tradiție! Domnul speriat, a revenit în grabă asupra donației, iar locul a rămas pe mai departe rezervat pentru viitoarele execuții, cunoscut ca „*locul osândeii*”.

Până în perioada contemporană, bătaia nu va dispărea ca „*mijloc de educare*”, și după cum spunea Alexandru Constantin Moruzi într-o anafora, „*nu spunem că la Agie să piară bătaia, dar să nu se omoară...Așa am zis, așa să se facă și toți să tacă*”.

Law in the Bucharest of Yore

SUMMARY

Since the Middle Ages, the ruler and several State authorities have shown concern with the strict obedience to norms and customs. Many of the measures taken prove to have been beneficent, others remained simple paleatives unable to resolve the real problems, especially in the context of grave discrepancies between the rich and the poor.

The first Romanian laws were issued during the reign of Matei Basarab. Among the most frequent punishments: beheading, impaling, hands cutting, beating, hanging. Faults were numerous and diversified – gossip, theft, murder, cheating, violence, political revolt a.s.o. Impaling was in use up to the beginnings of the 19th century. Traitors and the revolted were hanged, during Serban Cantacuzino's and Brancoveanu's times. Death sentences were executed preferably in front of a numerous public, as they had mainly an educative purpose.

The present paper makes a brief analysis of the law activity and trials in Bucharest, during the years 1784-1831.

TABLOUL VOTIV DIN PARACLISUL PATRIARHAL

Anca Beatrice Todireanu

Portretele românești, începând cu secolul al XIV-lea și până în epoca premodernă, sunt o moștenire de la Bizanț – directă, sau prin intermediarul slavilor de Sud – care a reprezentat o sursă activă de inspirație pentru a exprima situațiile particulare în domeniul istoriei politice, sociale și culturale a românilor. Astăzi, portretele românești mărturisesc diferitele maniere în care se manevra, de-a lungul epocii bizantine și post bizantine, vocabularul iconografic al Bizanțului. Acești ctitori de Biserici aparțin darurilor a ceea ce au fondat ; când se întâmplă ca ei să nu figureze deloc, imaginea lor rămâne obscură, necunoscută într-o carte care nu a fost încă citită¹.

Ceea ce ei aveau de spus, se adresa adesea într-o manieră foarte complexă compatrioților contemporani și viitori, dar nu era decât un monolog, ecoul cuvintelor lor încrucișându-se cu cel al portretelor bizantine sârbești, bulgărești, albaneze cu care este înrudit prin symbolism, prin mesaj adesea chiar și prin stil². În ciuda unității evoluției stilului, reprezentarea ctitorilor constituie o problemă independentă, datorită caracterului aparte al temei, diversității iconografice și calității sale de document istoric, social și cultural al unui popor; interesul său depășind cu mult domeniul artistic, legându-se de cel mult mai vast, al istoriei culturii³.

Tabloul votiv de care ne vom ocupa în lucrarea de față, este cel din Paraclisul Patriarhal. Acest edificiu ascuns privirilor, pe deoparte de Biserica mare, iar pe de alta de clădirile alăturate ale reședinței Mitropolitane, este unul dintre puținele monumente de artă religioasă cu caracter bizantin din București. Cel căruia îi revine titlul de ctitor este domnitorul Nicolae Mavrocordat, care în 1723, închina acest sfânt lăcaș Sfântului Gheorghe, iar puțin mai târziu, în timpul restaurării lui de către Mitropolitul Daniil, va fi închinat și Sfântului profet Daniil.

Dar iată ce aflăm din inscripția cu caractere grecești, aflată deasupra ușii de la intrare din interior: „*Nicolae, mlădiță a stăpânitorilor celor drepti în cuget și înțelepciune, ai vestitelor Domnii ale Moldovei și Țării Românești, câmpiile grase ale Țării Românești de cai hrănitore, spre mărirea Lui Dumnezeu celui mare și ca amintire a sufletului său răvniitor, a întemeiat această Biserică. Căci această sfântă Mitropolie atâșă spre mântuirea cărnii ce s-a dat celor făcuți din lut pe pământ. Iar pentru bisericile pe care cu temelii adânci din nou le-a clădit, întreabă-mă doar pe mine cel umilit. Ci lucrările acestea s-au învrednicit de sfânta supraveghere a lui Daniil, arhiereul cel ce păzește strașnic ceea ce este bine. În anul de la Nașterea Domnului 1723. Dimitrie Gh. Notara*”⁴.

¹ Maria Ana Musicescu, *Byzance et le portrait roumain au moyen âge*, în „Études byzantines et post-byzantines”, I, 1979, p. 157-158.

² *Ibidem*, p. 154

³ Maria-Ana Musicescu, , *Introduction d'une étude sur le portrait de fondateur dans le sud-est européen.. Essai de typologie*, RESEE , VII, 1969, 2, p. 281.

⁴ N. Iorga, *Inscripții din Bisericile României*, Ed. Minerva, București, 1905, p. 243.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Colonel Popescu-Lumină, *Din trecutul nostru...* Ed. Universul, Buc.
- C.C.Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1979
- Constantin Șerban, *Constantin Brâncoveanu*, Buc., 1969
- Constantin Caracaș, *Topografia Țării Românești*, Buc., 1937
- Dumitru Almaș, Panait I. Panait, *Curtea Veche din București*, Buc., 1974
- George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, Buc. 1990
- George Potra, *Documente privind istoria orașului București*, Buc., vol. I,II, 1975, 1982
- Grigore Ionescu, București, *Ghid istoric și artistic*, Buc., 1938
- Gh. I.Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1899
- Ionel Zănescu, Camelia Ene, *Documentar istoric și edilitar urbanistic privind zona Băcani-Lipscani*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, vol XV, Buc., 2001
- O. Stănciulescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea*, Buc., 1933
- Panait I. Panait, *Hanul Manuc*, în *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLI, 1972,2
- Panait I. Panait, Aristide Ștefănescu, *Muzeul Curtea Veche*, Buc., 1973
- Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, Buc., 1969
- V.A.Urechea, *Istoria Românilor*, III, XA, XII
- Vasile V. Dașkevici, *Istoricul reședințelor poliției capitalei, Fosta Agie*, Buc., 1934
- x x x – *București. Rezultatul săpăturilor arheologice*, Buc., 1954
- x x x – *Călători străini despre Țările Române*, Buc., 1938
- x x x – *Curierul Românesc*, nr. 47 din 25 iunie 1847, sub titlul *Fiziologia poetului. Poetul Intim*
- x x x – *Istoria Țării Românești, 1290-1690*
- x x x – *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, Buc., 1961
- x x x – *Istoria orașului București*, Buc., 1965
- x x x – *Letopisețul Cantacuzinesc*, Buc., 1960

Planul Paraclisului este compus doar dintr-un naos pătrat, susținut de patru arcuri pe console. Are 12 metri lungime pe șase metri lărgime în exterior⁵. Neexistând pronaos, intrarea se face pe latura de nord, pe unde el comunică direct cu Palatul Mitropolitan, din care face parte, printr-un vestibul spațios, boltit în „berceau” cu lunete⁶; acest vestibul având o ieșire directă în curte printr-un gingaș foișor de stâlpi, la care urcă o scară exterioară de piatră. Decorul pictural din interiorul Paraclisului este în mare parte cel original, din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, de pe vremea lui Nicolae Mavrocordat. Intrând în sfântul lăcaș, pe peretele de vest te întâmpină tabloul ctitorilor, în care vei recunoaște familia Domnitorului fanariot Nicolae Mavrocordat, tablou din care lipsește însă prima sa soție – Doamna Casandra și fiicele lor Ruxandra și Tarsia amândouă decedate de timpuriu, înainte ca Nicolae să devină Domn.

Nicolae Mavrocordat, s-a născut la 3 mai 1680 în Constantinopol. Era fiul lui Alexandru Exaporitul. Om învățat, vorbind cursiv mai multe limbi, printre care și limba neamului nostru, acesta a studiat teologia și filozofia. Fiind un eminent literat, și-a legat numele de câteva lucrări importante precum: Sfaturi,

Vodă Nicolae Mavrocordat cu fiii Constantin și Scarlat

Despre Datorii (tipărită la Londra), Cuvânt împotriva nicotinei (Iași 1786), Precuvântări la actele patriarhaicești ș.a. A ocupat scaunul Moldovei de două ori (17 noiembrie 1709 – noiembrie 1710 și 1711 – 5 ianuarie 1716) dar și al Țării Românești (21 ianuarie 1716 / la 11 februarie 1716 intră în București – 25 noiembrie 1716) și (martie 1719 / la 7 mai 1719 intră în București – 14 septembrie 1730). A avut trei soții: Casandra Cantacuzino, Pulheria Ciuki și Smaranda Stavropoleos și 10 copii: astfel că din prima căsătorie au rezultat Tarsia, Scarlat și Ruxandra; din a doua căsătorie – Maria, Constantin, Ioan și Toma, iar din ultima căsătorie – Alexandru, Sultana și Ștefan⁷.

În tabloul votiv, domnitorul este redat în picioare, ținându-și mâna dreaptă pe capul încoronat al feciorului său Alexandru, iar cu mâna stângă susține chivotul sfântului locaș ctitorit de el, alături de Doamna Smaranda. Pe cap poartă o coroană din aur. Este înveșmântat în haină de ceremonial, caftanul somptuos de culoare roșie, cu ceapzuri late de aur, îmblănit cu hermină și agrafat la gât formând un guler rotund din tivul subțire de blană, care se purta și sub Vodă Brâncoveanu⁸. Mânele sunt scurte având gurile îmblănite. Anterul verde este încins la mijloc de un brâu aurit, înnodat în față.

⁵ N. Ghika Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia*, p. 53.

⁶ Ion Trajanescu, *Mitropolia din București*, în BCMI, an V, 1912, p. 168.

⁷ Conform *Arborelui geneologic alcătuit de Paul Cernovodeanu*, în Planșa I, din *Istoria Românilor*, vol. VI, Ed. Academiei, 2003.

⁸ Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut, vol. II*, București, Ed. Meridian, 1987, p. 61.

În fața sa se află micuțul Alexandru, fiu rezultat din a treia căsătorie, cea cu Doamna Smaranda. Cu mâna dreaptă își susține mândru brâul care-i încinge mijlocelul, iar în cea stângă ține o garoafă roșie. S-a născut la 12 decembrie 1720 în cartierul Fanar și a decedat în 1790. S-a căsătorit cu Smaranda Sulgearoglu cu care a avut 8 copilași (cel mai mic dintre ei, anume Ioan, pe numele de călugărie Ieremia, va deveni Arhiepiscop de Vidin în 1780, iar în 1792 Arhiepiscop de Calcedon 1792⁹). În spatele lui Nicolae Mavrocordat se află fiii săi din a doua căsătorie: Constantin și Ioan, precum și Scarlat – fiu din prima căsătorie.

Constantin Mavrocordat este reprezentat în tabloul votiv, copil. Poartă veșminte asemănătoare tatălui său (însă de culoare verde), iar pe cap are coroană de aur. S-a născut la Constantinopol în 1711 și a murit la Iași în 1769. A ocupat scaunul Moldovei și a Țării Românești de mai multe ori. A fost căsătorit cu Smaranda Cantacuzino și cu Ecaterina Rosetti, din această din urmă căsătorie rezultând 6 copii: Alexandru zis „Delibei” Domn al Moldovei (1782-1785), Maria, Ioan, Ecaterina, Smaranda și Dimitrie.

Ioan Mavrocordat, fratele lui Constantin, apare și el redat ca un copilaș, purtând aceleași veșminte de ceremonie ca și tatăl său. Pe cap poartă coroană de aur, iar în mâna dreaptă ține o floare. S-a născut în cartierul Fanar la 12 martie 1712 și a decedat la 29 iulie 1747¹⁰. A fost Domn al Moldovei între anii 1743 și 1747. A avut două soții: pe Maria Guliano și Sultana Manu. Urmași a avut doar din prima căsătorie: Roxana, Ecaterina și Alexandru zis „Firaris” – Domn al Moldovei (1785-1786).

În spatele lui Ioan se zărește Scarlat Mavrocordat, fratele lui vitreg. Are aproape aceeași statură ca și tatăl său. Chipul îi este matur și fața senină. Poartă aceeași coroană de aur pe cap și este înveșmântat la fel ca frații săi în haine de ceremonie, închise la culoare.

În partea dreaptă a tabloului citoricesc se află Doamna Smaranda care cu mâna dreaptă susține macheta bisericii, iar cea stângă o ține pe capul fiicei sale Sultana. Pe cap poartă aceeași coroană de aur cu pietre prețioase ca și Domnul Nicolae Mavrocordat. Coroana lasă să se vadă puțin, părul negru, despărțit cu cărare pe mijloc. Poartă cercei în urechi, iar la gât se văd șase șiruri de mărghăritare și un medalion. Pe degete se zăresc mai multe inele cu pietre prețioase. Este îmbrăcată cu o rochie lungă, galbenă, ușor încrețită, cu talie înaltă până sub sâni, iar pe deasupra are o haină aurie țesută cu flori negre, care la margini este împlănită cu samur. În picioare este încălțată cu pantofi scumpi cu toc. În fața ei stă micuța Sultana care ține în mâini o ghirlandă de flori. Capul îi este acoperit de o căciulă din blană. Ca și maica sa, la gât are șase șiruri de mărghăritare, pe degete inele, iar în urechi, cercei bogați. Poartă o rochiță roșie, cu talie înaltă, iar pe deasupra, o hăinuță lungă și împlănită la margine cu samur. În stânga ei este redată Maria Mavrocordat, fiica acestuia cu cea de-a doua soție – Pulheria. A avut o viață scurtă, de doar 19 ani (s-a născut în 1706 și a decedat în 1725 la București), fiind înmormântată în același loc cu răposata sa maică Pulheria¹¹. A fost căsătorită cu Ioan Scarlatos – vistier al Patriarhiei din Constantinopol¹². Artistul ne-o înfățișează tânără,

⁹ A se vedea *Arborele genealogic...*

¹⁰ Cf. *Arborelui genealogic ...*

¹¹ *Cronica lui Radu Popescu în Magazin Istoricu pentru Dacia*, tom IV, Bucuresci, 1847, p. 142.

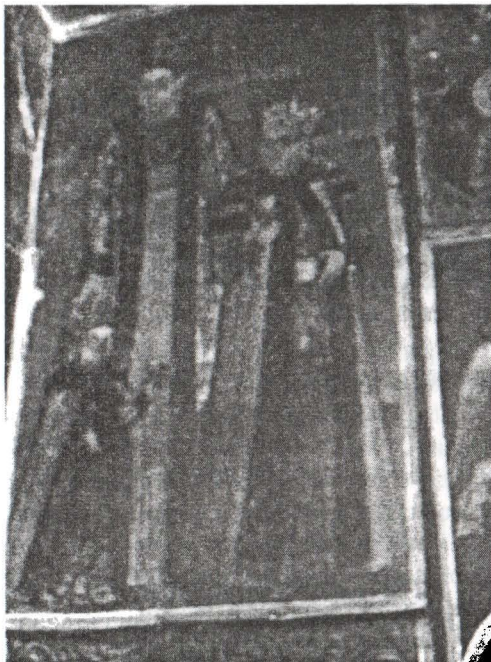
¹² *Ibidem*.

având trăsături frumoase. În mâna dreaptă ține două flori roz, pe când în cea stângă ține o florică roșie. Pe cap are o căciulă din blană neagră, care lasă să i se vadă ușor, părul negru. Poartă cercei în urechi, iar la gât are multe șiruri de mărghărire. Este înveșmântată cu o rochie roșie, lungă, ușor încrêțită și cu talie înaltă până sub săni, iar deasupra este acoperită de o haină aurie brodată cu motive florale, având marginile îmblănite cu samur. Toate personajele din tabloul votiv care îmbracă registrul inferior al peretelui de vest din Paraclis, privesc frontal, adică spre Sf. Altar.

Pe peretele de nord al lăcașului de cult, este reprezentată Doamna Pulheria însoțită de copilașul ei Toma și cel al Smarandei: Alexandru. În lucrarea sa, *Inscripții din Bisericile României*, Nicolae Iorga spune că este vorba de Ștefan (care a murit la o vârstă fragedă), și nu Toma, însă inscripția, destul de clară, îl contrazice. Despre Doamna Pulheria, cea de-a II a soție a lui Nicolae Mavrocordat, vorbește în cronică sa Radu Popescu, care ne spune că moartea acesteia în 1716 „a lăsat mare întristare Domnului și coconilor Măriei sale și tuturor”¹³. Tot din această cronică aflăm că Domnul a mai avut un băiat, la un an după moartea lui Ștefan, căruia i-a pus același nume.

Pulheria poartă coroană de aur pe cap. Este înveșmântată cu o rochie albă, ușor încrêțită și cu talie înaltă până sub săni, iar deasupra are o mantie aurie brodată cu motive florale și mărginită cu samur. Mâna dreaptă o ține pe umărul lui Alexandru, iar cea stângă pe capul micuțului ei Toma. Cei doi frați vitregi sunt îmbrăcați cu caftane roșii, precum tatăl lor, însă un singur lucru se deosebește: coroana lui Alexandru, care este diferită de coroanele tuturor celorlalți.

Tot pe peretele de nord este reprezentat și cel de-al doilea ctitor, Mitropolitul Daniil (1719-1731) care a întreprins lucrări importante de restaurare la acest Paraclis. În timpul păstoriei sale s-a refăcut întreaga decorație a tencuielilor și ciubucelor și s-a terminat minunata catapeteasmă, care dă strălucire sfântului locaș de cult. Datorită ostenelilor deosebite ale acestui Mitropolit, chipul i-a fost zugrăvit la loc de cinste, în rândul ctitorilor, în dreapta ușii de la intrare. Este reprezentat în întregime, ținând în mâna stângă cârja de mitropolit, iar cu mâna dreaptă binecuvintează. Pe cap are mitra arhierască și este îmbrăcat în veșminte de slujbă: sacos mov, omofor mare și bederniță.

Doamna Pulheria cu Alexandru și Toma

¹³ *Cronica lui Radu Popescu*, p. 43.

TABLOUL VOTIV DIN PARACLISUL PATRIARHAL

Anca Beatrice Todireanu

Portretele românești, începând cu secolul al XIV-lea și până în epoca premodernă, sunt o moștenire de la Bizanț – directă, sau prin intermediarul slavilor de Sud – care a reprezentat o sursă activă de inspirație pentru a exprima situațiile particulare în domeniul istoriei politice, sociale și culturale a românilor. Astăzi, portretele românești mărturisesc diferitele maniere în care se manevra, de-a lungul epocii bizantine și post bizantine, vocabularul iconografic al Bizanțului. Acești ctitori de Biserici aparțin darurilor a ceea ce au fondat ; când se întâmplă ca ei să nu figureze deloc, imaginea lor rămâne obscură, necunoscută într-o carte care nu a fost încă citită¹.

Ceea ce ei aveau de spus, se adresa adesea într-o manieră foarte complexă compatrioților contemporani și viitori, dar nu era decât un monolog, ecoul cuvintelor lor încrucișându-se cu cel al portretelor bizantine sârbești, bulgărești, albaneze cu care este înrudit prin simbolism, prin mesaj adesea chiar și prin stil². În ciuda unității evoluției stilului, reprezentarea ctitorilor constituie o problemă independentă, datorită caracterului aparte al temei, diversității iconografice și calității sale de document istoric, social și cultural al unui popor; interesul său depășind cu mult domeniul artistic, legându-se de cel mult mai vast, al istoriei culturii³.

Tabloul votiv de care ne vom ocupa în lucrarea de față, este cel din Paraclisul Patriarhal. Acest edificiu ascuns privirilor, pe deoparte de Biserica mare, iar pe de alta de clădirile alăturate ale reședinței Mitropolitane, este unul dintre puținele monumente de artă religioasă cu caracter bizantin din București. Cel căruiua îi revine titlul de ctitor este domnitorul Nicolae Mavrocordat, care în 1723, închina acest sfânt lăcaș Sfântului Gheorghe, iar puțin mai târziu, în timpul restaurării lui de către Mitropolitul Daniil, va fi închinat și Sfântului profet Daniil.

Dar iată ce aflăm din inscripția cu caractere grecești, aflată deasupra ușii de la intrare din interior: „*Nicolae, mlădiță a stăpânitorilor celor drepti în cuget și înțelepciune, ai vestitelor Domnii ale Moldovei și Țării Românești, câmpiile grase ale Țării Românești de cai hrănitore, spre mărirea Lui Dumnezeu celui mare și ca amintire a sufletului său răvniitor, a întemeiat această Biserică. Căci această sfântă Mitropoliei ațâșă spre mântuirea cârnii ce s-a dat celor făcuți din lut pe pământ. Iar pentru bisericile pe care cu temelii adânci din nou le-a clădit, întreabă-mă doar pe mine cel umilit. Ci lucrările acestea s-au învrednicit de sfânta supraveghere a lui Daniil, arhiereul cel ce păzește strașnic ceea ce este bine. În anul de la Nașterea Domnului 1723. Dimitrie Gh. Notara*”⁴.

¹ Maria Ana Musicescu, *Byzance et le portrait roumain au moyen âge*, în „Études byzantines et post-byzantines”, I, 1979, p. 157-158.

² *Ibidem*, p. 154

³ Maria-Ana Musicescu, , *Introduction d'une étude sur le portrait de fondateur dans le sud-est européen.. Essai de typologie*, RESEE , VII, 1969, 2, p. 281.

⁴ N. Iorga, *Inscripții din Bisericile României*, Ed. Minerva, București, 1905, p. 243.

Planul Paraclisului este compus doar dintr-un naos pătrat, susținut de patru arcuri pe console. Are 12 metri lungime pe șase metri lărgime în exterior⁵. Neexistând pronaos, intrarea se face pe latura de nord, pe unde el comunică direct cu Palatul Mitropolitan, din care face parte, printr-un vestibul spațios, boltit în „berceau” cu lunete⁶; acest vestibul având o ieșire directă în curte printr-un gingaș foișor de stâlpi, la care urcă o scară exterioară de piatră. Decorul pictural din interiorul Paraclisului este în mare parte cel original, din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, de pe vremea lui Nicolae Mavrocordat. Intrând în sfântul lăcaș, pe peretele de vest te întâmpină tabloul ctitorilor, în care vei recunoaște familia Domnitorului fanariot Nicolae Mavrocordat, tablou din care lipsește însă prima sa soție – Doamna Casandra și fiicele lor Ruxandra și Tarsia amândouă decedate de timpuriu, înainte ca Nicolae să devină Domn.

Nicolae Mavrocordat, s-a născut la 3 mai 1680 în Constantinopol. Era fiul lui Alexandru Exaporitul. Om învățat, vorbind cursiv mai multe limbi, printre care și limba neamului nostru, acesta a studiat teologia și filozofia. Fiind un eminent literat, și-a legat numele de câteva lucrări importante precum: Sfaturi,

Vodă Nicolae Mavrocordat cu fiii Constantin și Scarlat

Despre Datorii (tipărită la Londra), Cuvânt împotriva nicotinei (Iași 1786), Precuvântări la actele patriarhaicești ș.a. A ocupat scaunul Moldovei de două ori (17 noiembrie 1709 noiembrie 1710 și 1711 – 5 ianuarie 1716) dar și al Țării Românești (21 ianuarie 1716 / la 11 februarie 1716 intră în București – 25 noiembrie 1716) și (martie 1719 / la 7 mai 1719 intră în București – 14 septembrie 1730). A avut trei soții: Casandra Cantacuzino, Pulheria Ciuki și Smaranda Stavropoleos și 10 copii: astfel că din prima căsătorie au rezultat Tarsia, Scarlat și Ruxandra; din a doua căsătorie – Maria, Constantin, Ioan și Ioma, iar din ultima căsătorie – Alexandru, Sultana și Ștefan⁷.

În tabloul votiv, domnitorul este redat în picioare, ținându-și mâna dreaptă pe capul încoronat al feciorului său Alexandru, iar cu mâna stângă susține chivotul sfântului locaș ctitorit de el, alături de Doamna Smaranda. Pe cap poartă o coroană din aur. Este înveșmântat în haină de ceremonial, caftanul somptuos de culoare roșie, cu ceprazuri lute de aur, îmblănit cu hermină și agrafat la gât formând un guler rotund din tivul subțire de blană, care se purta și sub Vodă Brâncoveanu⁸. Mânecele sunt scurte având gurile îmblănite. Anterul verde este încins la mijloc de un brâu aurit, înnodat în față.

⁵ N. Ghika Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia*, p. 53.

⁶ Ion Trajancscu, *Mitropolia din București*, în BCMI, an V, 1912, p. 168.

⁷ Conform *Arborelui genealogic alcătuit de Paul Cernovodeanu*, în Planșa I, din *Istoria Românilor*, vol. VI, Ed. Academici, 2003.

⁸ Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut, vol. II*, București, Ed. Meridian, 1987, p. 61.

Doamna Smaranda cu fiicele Sultana și Maria

poartă în suflet pe toți fii duhovnicești ai dreptcredinciosului popor român.

Pictura Paraclisului a fost retușată între anii 1834-1840, prin grija Locotenenței mitropolitane, formată, după decesul mitropolitului Grigorie Dascălul, din Episcopii Neofit al Râmnicului, Chesarie al Buzăului și Ilarion al Argeșului. Un rol important în conservarea și restaurarea acestui edificiu de cult, concomitent cu curățirea și spălarea picturii, i-a revenit și Prea Fericitului Patriarh Teoctist, care după încheierea acestor lucrări migăloase, a sfințit Paraclisul în ziua de 7 februarie 2000, alături de un sobor de înalți ierarhi ai Sfântului Sinod, înconjurați de preoți și diaconi.

Astăzi, în acest minunat Paraclis Patriarhal, au loc slujbe doar în ziua hramului, Sf. Mare Mucenic Gheorghe și în ziua de prăznuire a Sf. Ioan Gură de Aur, ale cărui sfinte moaște se găsesc aici. Statutul acestui Paraclis este acela de locaș al rugăciunii de taină a Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Române, care

The Foundators' Portrait on the Wall of the Metropolitan Church Chapel in Bucharest

SUMMARY

The chapel of the Metropolitan Church – in fact the chapel of the complex housing the headquarters of the Romanian Orthodox Church – is a less known and lesser visited place, and nevertheless famous, in the dowry of the Romanian ecclesiastic architecture. The authoress had the opportunity and privilege to visit it and describe the „votive” painting portraying the founders.

INFORMAȚII PRIVIND ORGANIZAREA JUDECĂTOREASCĂ ÎN VREMEA LUI ALEXANDRU IPSILANTI (1774 - 1778) ÎN CRONICA LUI ATANASIE COMNEN IPSILANTI

Laura Vlădoiu-Stancu

La începutul secolului al XVIII-lea Imperiul Otoman hotărâ introducerea în Țările Române unui nou regim politic ce se dorea a fi o ripostă față de modificările survenite în spațiul carpato-dunărean datorate ofensivei victorioase a Imperiului Habsburgic ce reușise să acapareze Transilvania în urma păcii de la Karlowitz (1699), dar și prin încercările elitei moldo-muntene de a scoate cele două Principate din sfera de influență a sublimei Porții.

Ca urmare a acestei măsuri la conducerea Țărilor Române se vor afla pentru perioadă de mai bine de o sută de ani de prinții fanarioți, acele personaje prin care puterea suzerană controlează cele două state extra carpatine Țara Românească și Moldova, fără ca, formal, autonomia lor internă să fie abolită. Principii fanarioți trebuiau să asigure și să consolideze controlul Porții asupra Principatelor conduse de ei și să creeze condițiile funcționării mecanismului de exploatare a bogățiilor acestui spațiu. Se urmărea, pe de o parte, stabilirea unei mase de contribuabili și pe de altă parte o sporire a acesteia prin combaterea oricărei forme de evaziune și prin reducerea masivă a privilegiilor fiscale.

Îndeplinirea obiectivelor fiscale s-a dovedit a fi dependentă și de situația altor sectoare ale vieții sociale, printre acestea fiind și justiția. Măsurile din domeniul fiscal au reclamat impunerea unor măsuri reformiste de reorganizare a instituțiilor judecătorești și fiscale.

Politica de reformă devine astfel o trăsătură definitorie a regimului fanariot, germeii ei făcându-și însă apariția înaintea regimului fanariot prin reformele fiscale ale lui Antioh Cantemir (1700) și Constantin Brâncoveanu (1701)¹.

Spiritul fanariot se află întrupat în cartea de proporții îndrăznețe a medicului Atanasie care adaugă la numele său domnesc de Ipsilanti și pe cel al împăraților bizantini

Comnen². Istoria lui Atanasie Comnen Ipsilanti care pleacă de la facerea lumii cuprinde, până la epoca contemporană autorului, un fel de rezumat al celor întâmplate, detaliindu-se apoi evenimentele la care medicul Atanasie a fost martor ocular. În genere, cronicarul urmărește să scoată la lumină importanța unei opere de reforme, de fapt remarcabilă, pe

¹ *Istoria Românilor*, vol. VI, Ed. Enciclopedică, București, 2002, pp. 500-501

² *Nicolae Iorga, Bizanț după Bizanț*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1972, p. 239

care a întreprins-o în Țara Românească, după anul 1774, domnul Alexandru Ipsilanti.³ Atenția deosebită pe care autorul o acordă istoriei Țărilor Române în general, se explică prin contactele pe care acesta le avea cu Valahia.⁴

Cerințele societății românești, angajată pe calea reformelor, a înnoirilor în spiritul mișcării luminate europene, s-au făcut simțite și pe tărâmul juridic. Toate acestea au fost în strânsă legătură cu organizarea vieții administrative, promovată de domnia Mavrocordaților și susținută până la ultimii principii din Fanar. Opera cronicarului Atanasie Comnen Ipsilanti surprinde sub aspect juridic, reforma inițiată în acest spectru al vieții sociale de unul dintre cei mai străluciți purtători de coroană care a fost Alexandru Ipsilanti.

Prim deschizător de drum în organizarea justiției, în perioada fanariotă, a fost Vodă Constantin Mavrocordat. Concepția despre stat a acestuia a fost cea a unui monarh centralizator care și-a dorit trimiterea reprezentanților săi la nivel local pentru a pune capăt deplasării în Capitală a țăranilor nevoiți a cere dreptatea de la Divanul domnesc. Ispravnicii de județe, numiți de lege aveau largi atribuții judecătorești, pe lângă cele administrative, urmărind aplicarea strictă a deciziilor domnești în teritoriu. În vederea instituirii unei relații de dependență între dregători și autoritatea centrală care îi numea, Constantin Mavrocordat introduce salarizarea acestor dregători și slujbași. Pentru longevivul prinț justiția era un mijloc de a dovedi țăranului că în orice împrejurare el își poate cere dreptatea până la domn. Apropierea judecătorului de împăricinat, prin împărțirea dreptății în fiecare capitală de județ/ținut, a făcut ca Divanul să devină o instanță de apel. Prin hrisovul din 1741 Vodă a introdus obligativitatea redactării hotărârilor în dublu exemplar și înscrierea lor în condici numite „protocol”.⁵ În felul acesta se observă cum procedurile scrise iau locul celor orale.

Încă din vremea marilor reforme ale lui Constantin Mavrocordat se face simțită nevoia unei „legiferări” sau codificări a dreptului aplicat în Țările Române. În acest sens se poate observa cum politica de exploatare fiscală și de eliminare a elementelor grecești dusă de Ștefan Racoviță, în scurta sa domnie, se îmbină cu serioase preocupări de „codificare” a dreptului. Juristul oficial al lui Ștefan Racoviță, Mihai Fotino, a elaborat la îndemnul acestuia, într-o perioadă de 12 ani, trei „Manuale de legi” care și-au păstrat relativa actualitate până în plină perioadă regulamentară.⁶

„Manualul” lui Mihai Fotino din 1765 era destinat aplicării de către toți judecătorii, atât ai Divanului domnesc, cât și de către judecătorii țării, ceea ce indică faptul că în vremea aceea funcționau deja două grade de jurisdicție. Structurat pe 3 tomuri – 2 de drept laic și unul de drept canonic – manualul cuprinde unele idei și norme juridice care se regăsesc și în *Pravilniceasca Condică* a lui Alexandru Ipsilanti alcătuită, la 1780, din

³ *Idem*, p. 241

⁴ **Olga Cicanci**, *Atanasie Comnen Ipsilanti – un fanariot despre fanarioți*, în „Hrisovul”, Seric Nouă, I, 1995, p. 54

⁵ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 508

⁶ **Valentin Al. Georgescu**, *Prootimisul în „Manualele de legi” din 1765, 1766 și 1777 ale lui M. Fotino cu o analiză generală a operei sale juridice și a raporturilor ei cu „Suplimentul” publicat de frații Tunusli în 1806*, în „Studii și Materiale de Istoric Medic”, vol. V, 1962, p. 285-286

care Atanasie Comnen Ipsilanti citează, în cronică sa, aspecte cu privire la organizarea judecătorească și la atribuțiile judecătorilor și zapciilor. Sinteza juridică, editată de Mihai Fotino, în care noțiunile de drept bizantin se întrepătrund cu cele legate de obiceiul pământului, este considerată un pas înainte pe drumul codificării dreptului în Țara Românească în perioada fanariotă.⁷

Reforma judecătorească a lui Alexandru Ipsilanti, asupra căreia stăruie și cronicarul Atanasie Comnen Ipsilanti, reprezintă în contextul noilor condiții create de tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi (1774) posibilitatea adoptării de legi fără amestec străin.⁸ Măsurile și opera lui Alexandru Ipsilanti, în domeniul legislativ, au mers mai departe pe linia reformelor lui Constantin Mavrocordat și a Manualelor lui Mihai Fotino, fiind un eveniment de o deosebită importanță integrat într-o politică reformistă.⁹

Opera legislativă a lui Alexandru Ipsilanti s-a materializat în numeroase așezăminte fiind încununată de apariția unui important cod de legi al epocii fanariote, intitulat *Pravilniceasca condică*, redactată în limbile română și greacă și promulgată în 1780. Motivele care au dus la apariția acestui cod au fost, pe de o parte, neajunsurile obiceiurilor juridice ale pământului și greutățile ivite în administrarea justiției din pricina lipsei unor legi clare și a inadvertențelor ivite între diferite izvoare folosite și, pe de altă parte, din dorința domnului de a fi de folos tuturor locuitorilor, indiferent de statutul social-economic al acestora.¹⁰

Începuturile reorganizării judecătorești inițiată de Vodă Alexandru Ipsilanti sunt marcate prin hrisovul din 1775 intitulat „Pentru rânduiala departamenturilor de judecații” prin care se creea primele instanțe judecătorești moderne. Însă din acest hrisov, domnul menționează faptul că a alcătuit o „pravilă” ce urmează a fi discutată și apoi tipărită.¹¹ „Pravilniceasca Condică” la care se face referire avea să fie o sinteză între dreptul bizantin și „obiceiul pământului” (asemănător situației manualelor lui Fotino) ca atare o sinteză îmbogățită prin experiența instanțelor de judecată, în condițiile în care Vodă nu-și permitea schimbări radicale în structurile și practicile aparatului său de stat.¹²

Într-o societate cu o cultură juridică în formare, codul de legi a adus reorganizarea structurilor juridice. În acest domeniu, Alexandru Ipsilanti a fost un inovator. Poate că și din acest punct de vedere, cronicarul Atanasie Comnen Ipsilanti zăbovește asupra principalelor aspecte legiuitoare în cronică sa.

Plângerile împotriva nedreptăților justiției au provocat mari nemulțumiri încât reforma în organizarea justiției devenea imperios necesară. Domnul încearca astfel să pună capăt haosului care domnea în administrarea justiției, să limiteze durata indefinită a proceselor prin crearea unor instanțe judecătorești noi, cu competențe clar determinate,

⁷ **George Cronț**, *Le droit romano-bizantin dans le pays roumains a l'epoque phanariote*, la Symposium „L'epoque phanariote”, 21 – 25 octobrc 1970, Thessaloniky, 1974, p. 320-321

⁸ **Valentin Georgescu, Petre Chiroiu**, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1631)* *Partea I. Organizarea judecătorească (1740 – 1831)*, vol. II, București, 1981, p. 77, p. 79

⁹ *Ibidem*, p. 79

¹⁰ *Pravilniceasca Condică 1780*, Ed. Critică, Ed. Academici, București, 1957, pp. 4-5

¹¹ *Ibidem*, p. 165

¹² *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 510

prin consemnarea scrisă a hotărârilor judecătorești¹³ (după modelul lui Constantin Mavrocordat).

Cronicarul Atanasie Comnen Ipsilanti, martor al acestor transformări în plan juridic și având acces la cele două documente care notau modificările survenite în organizarea justiției și anume Hrisovul din 1775 și Pravilniceasca Condică din 1780, vorbind de intenția domnitorului de a „pune capăt tuturor pricinilor și neînțelegerilor dintre locuitori”¹⁴ menționează apariția celor „4 judecătoria permanente”.¹⁵

Dar corupția era izbitoare și în cazul proceselor în care se judecau criminalii. Nici un criminal nu era pedepsit dacă partea civilă n-o cerea expres la ispravnicul județului sau la Aga Capitalei. Comutarea sau iertarea pedepsei se făcea în mod arbitrar, după capacitatea de plată a inculpaților, fiindcă norma călăuzitoare era interesul judecătorului de a trage cât mai mare folos din orice proces. În acest context, Atanasie Comnen Ipsilanti menționează apariția în perioada domniei lui Alexandru Ipsilanti a „tribunalului criminaliei”, prima instanță de drept penal care își desfășura activitatea „într-un anume loc la Curtea noastră domnească”. Cronicarul prezintă componența acestei instanțe de judecată precum și obligativitatea consemnării celor judecați într-o condică. Pedepsele ce urmau să fie aplicate celor găsiți vinovați erau de asemenea consemnate în scris într-un codice special: – „să se dea în scris asupra felului de pedepse care trebuie să se aplice (...) potrivit cu orânduiala legii”.¹⁶

Atanasie Comnen Ipsilanti prezintă în lucrarea sa și atribuțiile celorlalte instanțe de judecată. Astfel, alte două instanțe „păstrau aceeași orânduială” judecând cauze civile și comerciale. Și acestea aveau obligativitatea de a ține un „codex separat în care să se scrie toate cele înfăptuite în tribunal”.¹⁷

O a 4-a instanță de judecată, numită tribunalul superior, îndeplinea funcția de instanță de apel. Aici, numai cu acordul domnului sau din porunca acestuia, „erau luate în considerație și pricini care au fost judecate și în alt tribunal inferior acestuia dacă se întâmpla ca împričinații să nu fi fost mulțumiți de hotărârea aceluia tribunal și să ceară apel”. Hotărârile promulgate în urma recursului făcut de una dintre părțile implicate în judecată trebuiau să fie susținute prin „legi, cu cuvânt cinstit și drept și cu anaforă și nu cu vorbe mărunte”. Ca și în cazul celorlalte instanțe, ducând practic mai departe inițiativa domnitorului Constantin Mavrocordat, și această instanță consemna într-un „codex anume (...) toate cele cercetate”.¹⁸

Aceste instanțe judecătorești erau ocrotite prin „doi vornici” numiți de domn, a căror îndatorire era „ca să nu-l lase pe fiecare (...) să intre în tribunale, ci numai pe cei împričinați...”.¹⁹

¹³ *Istoria României*, vol. III, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1964, p. 698

¹⁴ Atanasie Comnen Ipsilanti, *Istoria ecleziastică și politica în douăsprezece cărți sau După căderea Constantinopolului*, traducere în manuscris de prof. univ. dr. Olga Cicanci, p. 229

¹⁵ *Ibidem*, p. 230

¹⁶ *Idem*

¹⁷ *Idem*

¹⁸ *Ibidem*, p. 231

¹⁹ *Idem*

Divanul domnesc, prezentat și el de cronicarul Ipsilanti, constituia instanța supremă fiind prezidată de domn. Acesta „se întrunea de trei ori pe săptămână, luna și miercurea” când se cercetau pricinile civile și recursurile la hotărârile celorlalte tribunale și sâmbăta când se cercetau crimele. Dacă în analiza sa Divanul Domnesc găsea corectă decizia tribunalului inferior sau a celui superior care era contestată în fața instanței supreme de una dintre părți care „se va dovedi că din desfrânare și din pismă nu a fost mulțumită”, atunci „aceasta va fi pedepsită spre pilda tuturor”. Apelurile se judecau fără convocarea judecătorului care semnase hotărârea apelată. „Când se rejudecă pricina unui tribunal inferior să nu fie invitați acei judecători și să fie întrebați...”²⁰

Într-o bună desfășurare a activității judecătorești, în Divan au fost desemnate anume persoane – Marii logofiți – care urmau să aibă pregătite toate actele necesare în desfășurarea procesului (cărți de judecată ale celorlalte tribunale, seneturi – acte de proprietate) și chiar martorii, împiedicându-se astfel amânarea procedurii de judecată.²¹

Și în cazul Divanului se menționează obligativitatea menținerii unui „codice”, în care să fie transcrise în rezumat toate răvașele date, hotărârea Divanului, numele zapciului care făceau publică sentința, anul, luna și ziua emiterii acestuia.²²

Cronicarul Atanasie Comnen Ipsilanti consemnează într-un capitol separat îndatoririle judecătorilor și ale zapciilor.

În cazul judecătorilor se observă faptul că se pune accent pe pregătirea profesională a acestora. Cu toții trebuiau să cunoască textul legilor și obiceiul pământului. Se constată totodată preocuparea pentru legalitate și corectitudine, în aplicarea legii cerându-li-se judecătorilor imparțialitate și răbdare în judecarea pricinilor. În acest context li se interzice acestora contactul cu „părțile interesate” în alte locuri decât la judecătorie. Pentru luarea deciziilor bune se menționează necesitatea prezenței în justiție a celor care urmau „să consemneze cu aceleași cuvinte” cele spuse, adică a grefierilor de azi. Sentința promulgată era o hotărâre unanimă a tuturor judecătorilor participanți la proces – „Judec, cu părere comună, (...) toți să hotărască...”²³

În contextul preocupărilor legate de corectitudinea sistemului juridic se condamnă și se pedepsesc acei judecători care își „murdăresc mâinile cu primirea de daruri” în vederea emiterii unei sentințe favorabile vreuneia dintre părțile implicate.²⁴

În cadrul proceselor de drept penal judecătorii aveau obligația de a urmări dovezile strânse împotriva aceluși acuzat. În cazul celor care recunosc imediat învinuirea ce li se aduce, judecătorul are obligația să continue totuși cercetările și „să ceară și alte dovezi” pentru a se exclude posibilitatea de a mărturisi ceea ce nu au făcut „de frica chinurilor sau din ură pentru viața lor”²⁵

²⁰ *Ibidem*, p. 232

²¹ *Idem*

²² *Ibidem*, p. 234

²³ *Idem*

²⁴ *Idem*

²⁵ *Ibidem*, p. 235

Se constată o dată în plus asemănarea cu reformele lui Constantin Mavrocordat în același domeniu în cazul salarizării judecătorilor. Alexandru Ipsilanti oferă „judecătorilor tuturor celor patru judecătoria ... salariu lunar potrivit cu clasa și poziția fiecăruia”.²⁶

În cazul celor care se judecă, cronicarul surprinde câteva aspecte importante cum ar fi: se impune tuturor respectul față de judecător, o atitudine cuviincioasă față de acesta, pedepsindu-se încercarea oricărei persoane mai importante de a influența decizia sa.²⁷

În capitolul rezervat zapciilor se menționează obligativitatea acestora de a demonstra „ascultare și supunere față de judecători”. Zapcii erau cei care aduceau la judecată pe cei înpricinați, însă nu puteau îndeplini această sarcină fără hotărârea judecătorilor. Cel judecat trebuia să fie reținut de zapciu până când acesta primea hotărârea pentru pedeapsa sa. În cazul în care însă cel judecat era boier el trebuia să se aducă mai întâi la cunoștință judecătorilor pentru ca apoi să se acționeze potrivit poruncii domnului.²⁸

Fragmentele din opera lui Atanasie Comnen Ipsilanti referitoare la organizarea judecătorească întreprinsă de Alexandru Ipsilanti în Țara Românească indică evoluția acesteia către justiția modernă. Informațiile în acest sens furnizate de cronică subliniază pe de o parte continuitatea politicii domnitorului muntean pe linia începută de Constantin Mavrocordat iar pe de altă parte preocuparea pentru eficiența funcționării justiției care l-a determinat pe Vodă să revină asupra reformei predecesorului său, care investise cu atribuții administrative și judecătorești pe ispravnicii de județ și să separe aceste prerogative.

Importanța istoriei lui Atanasie Comnen Ipsilanti a fost subliniată în istoriografia românească îndeosebi de către Constantin Erbiceanu²⁹, Olga Cicanci³⁰. În studiul său Constantin Erbiceanu surprinde multiple aspecte ale istoriei românilor oprindu-se mai îndelung asupra domniei lui Alexandru Ipsilanti. Informații privitoare la organizarea judecătorească din această perioadă sunt redată cu exactitate, ele fiind practic confirmate de textul Hrisovului din 1775 și de cel al „Pravilniceascăi Condiții” din 1780. Corectitudinea datelor furnizate de Atanasie Comnen Ipsilanti se poate explica prin faptul că autorul a fost martor ocular al acestor transformări, căci „scrie ceea ce a văzut însuși cu ochii și ceea ce a cunoscut de aproape”³¹, fiind totodată considerat unul dintre posibila autori ai condiției care a stabilit modul de judecată a pricinilor, impunând reguli stricte tuturor celor care apelau la aplicarea justiției.³²

* *
*

²⁶ *Ibidem*, p. 236

²⁷ *Idem*

²⁸ *Ibidem*, p. 237

²⁹ **Constantin Erbiceanu**, *Atanasie Comnen Ipsilanti și chironicul său cu privire la români*, Analele Academiei Române, Seria II, tom XXIII, București, 1901, pp. 1-18

³⁰ **Olga Cicanci**, *op. cit.*, loc. cit., pp. 44-58

³¹ **Constantin Erbiceanu**, *op. cit.*, loc. cit., p. 8.

³² **Constantin Giurescu**, *Un remarquable prince phanariote: Alexandre Zpsilanti voévode de Valachie et la Moldavie*, Symposium: L'Époque phanariote, 21 – 25 octobre 1970, Thessaloniki, 1974, p. 65

Informations Concerning the Juridical System in Alexandru Ipsilanti's Time (1774-1778) According to Atanasie Comnen Ipsilanti's Chronicle

SUMMARY

The Atanasie Comnen Ipsilanti's chronicle shows the reforming work in the juridical field, undertaken by prince Alexandru Ipsilanti, proving that the juridical structures of Romano-Byzantine's law, interpreted in a creative and positive manner, played an important , active and positive part in the development of the Romanian law system.

III. PATRIMONIUL BUCUREȘTEAN

ASPECTE ALE ORAȘULUI BUCUREȘTI DIN ANUL 1948 PÂNĂ LA NAȚIONALIZARE

Gabriel Ciotoran

În acest articol, prezint cele mai importante aspecte ale orașului, din primele luni de după proclamarea R.P.Române, la 30 decembrie 1947, până la naționalizarea din 11 iunie 1948. Este vorba de primele luni ale perioadei comuniste, așa cum reies din presa timpului.

Anul nou a fost sărbătorit, din punct de vedere oficial, printr-un serviciu religios desfășurat la Patriarhie.¹ Slujba a început la orele 11, fiind oficiată de Iosif Caftan, delegat al lui Nicodim, Patriarhul României. Au fost prezenți membrii Guvernului, în frunte cu Petru Groza. Pe data de 6 ianuarie 1948, de Bobotează, s-a desfășurat o slujbă de sfințire a apelor, în fața Patriarhiei, în prezența Guvernului, a prezidiului R.P.Române. O companie de elită a dat onorul. După serviciul divin, a urmat defilarea companiei de onoare. S-a arborat drapelul țării. Invitații aveau ținută obligatorie: haină neagră, palton. Militarii aveau manta, centură, mănuși roșii. Aceste aspecte demonstrează că, deocamdată, se respecta credința strămoșească a poporului.

Din viața de zi cu zi a bucureștenilor

Din nefericire, anul a început cu un incendiu – flagel atât de prezent în întreaga istorie a orașului² – la locuința lui G.Marin, din strada Cantemir nr.21, din pricina unei lămpi cu gaz nesupravegheate. Pompierii au reușit să stingă incendiul după trei ore.

În cartierul Cotroceni a avut loc o crimă.³ Oamenii vedeau cum polițiștii sondeau Dâmbovița, cu apele tulburi și negre. Debitul apei era redus din pricina lipsei zăpezii. Era căutat trupul unei tinere ucise de iubitul ei, student la medicină. După ce a fost arestat, criminalul a recunoscut că a recurs la crimă deoarece nu mai suporta figura iubitei sale. A fost vorba, deci, de o crimă patologică!

Cu prilejul zilei de 24 ianuarie, de ziua unirii Principatelor, la Cercul Militar s-a desfășurat un bal, precedat de un select festival având drept protagoniști artiști ai Teatrului Național și cântăreți ai Operei Române. Cu acest prilej, a avut loc și Festivalul prieteniei româno-polone, deoarece se împliniseră trei ani de la eliberarea Varșoviei, de sub trupele de ocupație germane. Festivalul a avut loc la un sediu provizoriu, în care Teatrul avea acces deoarece sediul său fusese demolat în anul precedent, în ciuda opoziției multor oameni de cultură.⁴ Toți considerau că imobilul de pe Calea Victoriei ar fi putut fi salvat, în pofida avariilor pricinuite de bombardamentul german din 24 august 1944.

¹ Dreptatea Nouă, 3.01.1948.

² *Ibidem*, 10.01.1948

³ *Ibidem*, 25.01.1948

⁴ Dreptatea, 10.04.1947.

Una din primele măsuri aplicate în sport, de regimul comunist, a fost desființarea boxului profesionist. În compensație, pe 25 ianuarie 1948 s-a desfășurat o reuniune de box amator⁵, la sediul unui club bucureștean, având drept meci-vedetă întâlnirea dintre P.Brăescu și M.Voinea. Cu acest prilej, organizatorii galei au criticat foarte aspru „barbaria variantei profesioniste”.

Postul de radio, din strada G-ral Berthelot a fost înzestrat cu aparatură adusă din U.R.S.S., având o putere de 35 de ori mai mare decât avusese.⁶

După interzicerea comerțului ambulant, începând cu 4 februarie 1948⁷ s-a făcut o razie, în scopul depistării acelor care încălcau legea. Cu acest prilej, 70 de vânzători de covrigi și chifle au fost arestați și internați în colonia de muncă de la Plătărești. Iată cum, pentru fapte minore, care pot fi pedepsite în mod normal prin amenzi, oamenii erau arestați, luați de la casele lor și trimiși la muncă forțată! Cei care, ani de-a rândul, au practicat acest gen de comerț – în oraș, comerțul ambulant fiind o veche tradiție⁸ – încălcând legea, plăteau cu închisoarea!

Nicolae Doncea⁹, primarul general adjunct, a dispus astuparea gropilor și refacerea pavajelor. Operațiunea urma să se desfășoare pe parcursul a 30 de zile. Cetățenii urmau să-și repare casele, să-și refacă tencuielile, gardurile aflate în paragină, iar curțile să fie curat întreținute. Cei care nu se conformau, urmau să fie amendați, iar lucrările erau executate de Primărie. N.Doncea era primul comunist numit la Primăria Generală, din noiembrie 1947.

Pentru a-și manifesta solidaritatea cu noul regim, Asociația Centrală a Importatorilor a organizat o manifestație publică, pe strada Vasile Lascăr, nr.16.

Pe linia aservirii totale, față de U.R.S.S., a personalității sale, Facultatea de Filosofie și Litere l-a propus pe V.Molotov, ministrul de externe al U.R.S.S., pentru decernarea Premiului Nobel pentru pace, pentru anul în curs.¹⁰ Cel care, în anul 1939, semnase alături de ministrul de externe al Germaniei naziste, cunoscutul pact de împărțire a Europei în sfere de influență, pact cunoscut sub numele Ribentrop-Molotov, dând liber Germaniei pentru noi cuceriri, pact pe baza căruia, în anul 1940, România pierdea Basarabia și nordul Bucovinei, luate de U.R.S.S., era propus acum, de către instituția bucureșteană de învățământ superior, pentru decernarea celei mai mari distincții acordate personalităților cu cele mai mari merite pe tărâmul stopării războaielor!

Pentru îmbunătățirea transportului, în ședința Comisiei Interimare a Municipiului s-a decis „înființarea unei linii de autobuz care să lege comuna Dudești Cioplea de oraș”. O altă linie s-a înființat pe traseul cuprins între capul liniei 4, până în comuna Tudor Vladimirescu.

Pe ecranul cinematografului A.R.O. (Patria), în luna ianuarie rula filmul sovietic „În numele vieții”. Actorii Teatrului Național jucau piesa „Insula păcii”, de A.P.Cehov,

⁵ Dreptatca Nouă, 26.01.1948

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*, 2.02.1948.

⁸ Ionel Zăncescu, *Comerțul ambulant în București*, în Magazin Istoric nr.3/2003.

⁹ Națiunea, 1.11.1947.

¹⁰ Dreptatca Nouă, 10.03.1948.

având, prin urmare, tot un autor aparținând clasicilor poporului de la Răsărit. La „Maria Filotti” se juca „Filomena se mărită”, comedie în trei acte. La Teatrul Mic se juca „George Washington a dormit aici”, tot comedie în trei acte. Pe 31 ianuarie 1948, la Atheneul Român a avut loc un concert organizat de Asociația Româno-Bulgară, având protagoniști artiști ai Operei din Sofia și ai celei din București¹¹.

Autoritățile municipale au decis desființarea piețelor «Filantropia», «Aviator Bellu», «Vasile Lascăr», «Grivița», care erau volante și înființarea unor piețe de stat. La Străulești s-a construit o hală pentru produse agroalimentare. În diferite cartiere de periferie, municipalitatea a dispus înființarea unor băi populare, iar I.T.B.-ul a înființat, în luna februarie, noi linii de transport.¹²

Bucureștiul era gazda unei delegații maghiare sosite pe 9 februarie 1948, cu scopul de a lua parte la lucrările Comisiei Mixte, pentru aplicarea unui protocol încheiat la sfârșitul anului precedent.

Autoritățile au interzis existența localurilor de noapte care nu puteau îndeplini o serie de condiții ce le-au fost impuse. Pentru depistarea localurilor clandestine, s-a făcut o razie pe Calea Griviței, în urma căreia au fost găsite multe deschise ilegal. Localurile au fost desființate, iar patronii, arestați. Pe această importantă arteră fiind încă moloz din timpul bombardamentelor, s-a decis ridicarea lui. În comuna Militari s-a deschis un bulevard, prin munca voluntară a 300 de tineri.¹³

Balurile bucureștene, cu o tradiție de peste un secol, se mai organizează doar sub paravanul unor festivaluri artistice¹⁴. Practic, în sensul lor inițial, ele au încetat să mai existe¹⁵. Aceste festivaluri organizate cu concursul vedetelor din oraș, erau eclipse de Teatrul Nou ce se forma în epocă. Vechile vedete erau acuzate că veneau cu aceleași cuplete răsuflăte, din anii războiului, cu glume proaste, transformând festivalurile într-un fel de «plictiseală generală».

Din punct de vedere editorial, apăreau atât cărți occidentale, cât și cărți aparținând autorilor sovietici. În librării apăruse cartea lui Prelz, autorul american, «Inspectorul de poezie», tipărită sub egida Editurii de Stat. În editurile particulare au fost publicate, după cum am arătat, cărți sovietice. Lui Simonov i s-a publicat «Chestiunea rusă», autorului C.Petrov, «Insula păcii», iar lui A.Furdov, «Tânăra gardă».

Bucureștenii puteau viziona filmul «Marile», consacrat unei tinere lituaniene eroine de război, o comedie cu Fernandel, precum și trei filme turnate în zona sovietică a Germaniei, viitoarea R.D.G. Cu excepția filmului francez, producțiile sovietice erau dominante. Capitala, ca și întreaga țară, intrase în faza adaptării modelului sovietic și în privința culturii: avea loc sovietizarea acesteia. Modelul franțuzesc ținea deja de domeniul istoriei. Apăruse și Teatrul Muncitoresc. Dintre spectacolele sale, amintesc: «Trenuri de plăcere», «Canarul lui Diamart» și «Focurile» de Pernik. În luna martie, a avut loc premiera piesei «Când înfloresc anemonele» a autorului Tudor Șoimaru, cu ocazia organizării campaniei fondului creației în scop caritabil. Era prezent și celebrul dramaturg

¹¹ Dreptatea Nouă, 6.02.1948.

¹² *Idem*, 10.02.1948.

¹³ Dreptatea Nouă, 15.02.1948.

¹⁴ România Liberă, 15.02.1948.

G.B.Shaw, ajuns la peste 9 decenii de viață, cu piesa «Sf.Ioana», care se juca la Teatrul Armatei, în regia lui Mihai Raicu. Deși teatrele particulare continuau să mai dea spectacole în aceste luni din prima parte a anului, presa¹⁶ își manifesta regretul că acestea prezintă «simple fițiuci» împănate cu reclame comerciale și elogi serbede la adresa actorilor mai mult sau mai puțin geniali. Evident, aceștia știau că zilele le erau numărâte, fiind în aceeași situație cu întregul sector particular, fapt ce se repercuta, evident, asupra valorii spectacolelor date de ele. Iar sectorul de stat în domeniu exercita o concurență neloyală. Un exemplu în acest sens este elocvent. Actorii Teatrului Național dădeau reprezentația cu titlul «John Gabriel Barkman», de Ibsen, celebrul autor scandinav, de la nașterea căruia se împlineau 120 de ani. Era vorba de «... drama unui Napoleon al aurlui». Din distribuție au făcut parte Maria Voluntaru, Polizu Dănciulescu, și George Calboreanu. Regia i-a aparținut lui N.Longhin.

După proclamarea R.P.R., pe 30 decembrie 1947, noul regim a organizat, pe 28 martie 1948¹⁷, alegeri pentru desemnarea organelor puterii de stat: Marea Adunare Națională și Consiliile Populare. În vederea acestora, pe zidurile tuturor instituțiilor din oraș fuseseră lipite afișe electorale purtând un desen ce reprezenta soarele, având scrisă deasupra lozincă: «Soarele, izvor de viață și lumină», iar dedesubt «Acesta este semnul cu care se prezintă în alegeri Frontul Democrației Populare», organizație în fruntea căreia se afla P.M.R., apărut după unificarea din 23 februarie a P.C.R. Cu P.S.D.¹⁸

Presa, odată devenită total subordonată statului comunist, P.M.R. prezintă în hiperbole viața orașului.¹⁹ Informațiile trebuie privite cu multă circumspecție, selectiv. Astfel, se putea citi: „Ajunge să privești în jurul tău pentru a-ți da seama că Bucureștiul a devenit un șantier uriaș din care fășnește viața nouă.(...) Muncitorii vopsesc, construiesc, magazine noi, strălucitoare. Piața Amzei, cu leagăne curate și multicolore, pe fonduri uriașe de legume verzi, este îmbietoare. La magazinul de stat „București” (fostul magazin *Pap & Bunescu*), vitrinele îți iau ochii. Falduri grele de mătase, pulovere țesute fin, mii de metri de olandă, pantofi, genți, mercerie, toate sunt aranjate cu atâta gust, cum niciodată nu s-a mai văzut la noi...Bucureștiul ne face impresia unui stup uriaș în care este loc numai pentru albine lucrătoare. Se lucrează în Ferentari, se lucrează în Grivița, se lucrează la construirea Teatrului Național, declarat șantier național (inaugurat în anul 1972). Muncitorii se întrec în producție, puterea de cumpărare a salariilor crește, haosul instabilității trecute a dispărut...”

Despre cartierul Ferentari se consemnează următoarele²⁰: «Cartierul unde fiecare ploaie însemna inundație, se schimbă din temelie. La doi pași se găseau niște căsuțe unde, cu siguranță că găinile băteau în ferestre. Cred că erau cele mai mici case din București, construite parcă pentru liliputani. Într-o astfel de căsuță care avea un antreu și o odaie cu lut pe jos, trăiau 11 oameni – părinți, copii, un ginere, doi nepoți – de-a

¹⁵ Ibidem, 6.03.1948.

¹⁶ România Liberă, 11.03.1948.

¹⁷ Ștefan Pascu, *Istoria României*, cd.Didactică și Pedagogică, București, 1976, p.303.

¹⁸ C.C.Giurescu, *Istoria Românilor*, cd. Albatros, București, 1976, p.785.

¹⁹ România Liberă, 13.04.1948.

²⁰ România Liberă, 13.04.1948.

valma, pe cuptor, pe jos, fără lumină, fără aer. Când începeau ploile de toamnă, căsuța era sub apa care trecea peste geamuri.(...)Târnăcoapele și topoarele au intrat în funcțiune și înșiși cetățenii cartierului sunt în fruntea acțiunii pentru alinierea străzilor, pentru refacerea canalului, pentru dărâmare a ceea ce este inutil și vătămător.»

Din punct de vedere editorial, în luna mai, se prevedea lărgirea bulevardului Brâncoveanu (în prezent I.C.Brătianu), pe porțiunea cuprinsă între bluevardul Republicii (în prezent, Carol I), și piața Sf.Gheorghe²¹. În urma lucrărilor care s-au executat rapid, spațiul s-a lărgit, deschizând o vastă perspectivă bulevardului Brâncoveanu, până în Piața 28 Martie. Avem acum cel mai spațios bulevard din sud-estul Europei, lățimea lui fiind de 48 m, inclusiv trotuarele (care au câte 6 m lățime). Adevărul este că, în pofida acestui aspect, pe ansamblu, vechiul centru istoric, embrionul Bucureștiului, este punctul cel mai slab al orașului, din perioada comunistă!

Ștrandul Snagov

²¹ România Liberă, 30 o3.1948.

Vara, oamenii mergeau la ștrand. Fie că alegeau unul din oraș (în anul 1946 fusese deschis cel de pe șoseaua Kiseleff, denumit «Tineretului»²²), fie că preferau Snagovul. Acesta este situat la 30 de kilometri de oraș, pe ruta București-Ploiești. Se putea ajunge cu trenul, datorită prelungirii liniei de cale ferată până în stațiune²³. Gara era mică, din lemn. În apropierea ei se găsea un mic restaurant al societății comerciale municipale. Drumul spre lac mergea prin pădure – vestigiul, peste timp, al codrilor Vlăsiei. Lacul putea fi străbătut cu vaporul pus la dispoziție de U.C.B. Doritorii de înot puteau să practice acest sport la ștrandul dotat cu cabine din lemn.

Acest articol se oprește în preajma zilei de 11 iunie 1948, când a avut loc naționalizarea principalelor mijloace de producție²⁴. Orașul a continuat să se dezvolte, cu aspecte contradictorii, pe parcursul întregii perioade comuniste, care a durat până la revoluția din anul 1989.

Aspects Concerning the City of Bucharest from 1948 up to the Nationalization

SUMMARY

The author remakes, from the press of the time, the atmosphere of the Bucharestan society during the years before the shattering events planned by the Socialist rulers, which were to change the property regime in Romania.

²² Națiunea, 15.06.1946

²³ România Liberă, 15.05.1948.

²⁴ C.C.Giurescu, *op.cit.*, p.785.

PORTELAN VIENEZ ÎN COLECȚIILE MUZEULUI MUNICIPIULUI BUCUREȘTI (III)

Elisabeta Dragan Bovo

În secolele XVIII și XIX la Viena au existat ateliere de ceramică care au lucrat într-un stil original. În cadrul producției lor se remarcă cea de porțelan care cuprinde numeroase obiecte ornamentale sau de uz curent. Muzeul Municipiului București deține porțelanuri Alt Wien și copii ale acestora cum ar fi cele lucrate după 1889 în atelierul lui B.Grossbaum. O parte dintre acestea au fost prezentate în Materiale de istorie și muzeografie, volumele XIV și XV. De această dată vom continua expunerea cu o altă serie de astfel de obiecte muzeale: farfuri decorative, tip tablou, pictate cu scene mitologice, câmpenești, cu subiecte

din literatură uneori cu imagini inspirate din pictura de șevalet. În majoritatea cazurilor tema scenei pictate este indicată pe spatele porțelanurilor, scrisă cu roșu sau negru deasupra glazurii. Acolo unde notarea subiectului s-a șters sau nu a existat am aflat-o din fișele de arhivă realizate pe parcursul vremii de muzeografi. În ceea ce privește marca subliniem că se observă sub glazură, ecusoane albastre, specifice Alt Wien. Literele reprezentând marcile meșterilor și cifrele care formează data sunt imprimate în pastă înainte de ardere. Nu trebuie însă uitat faptul că atelierele lui Grossbaum copiau în amănunt și mărcile vechii manufacturi. Piesele prezintă valențe specifice artelor decorative, calitate în execuție și rafinament artistic¹. În continuare vom evidenția date de referință ale unui număr de zece piese care îmbogățesc colecția Secției de istorie a muzeului capitalei.

¹ Termenul de arte decorative a fost utilizat inițial ca sinonim pentru artele minore și aplicate. Ulterior istoricii de artă au început să definească cu termenii de artă cultă operele de mare rafinament artistic și de arte aplicate piesele cu pronunțat caracter artizanal, imitând mai puțin reușit arta cultă.

*
* *

1. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 25cm

Marca: Alt Wien (pe spatele piesei este un ecuson albastru)

Sec.XIX

Farfuria are pe margine cinci medalioane cu decor auriu pe fond roșu carmin alternând cu cinci suprafețe care prezintă patru linii delimitatoare curbe și ornamente: vrejuri cu frunze și urne aurii pe fond galben deschis. Tot pe margine se observă linii roz și aurii. În centru este pictată o scena campestră cu două personaje care stau sub un copac. În fundal se remarcă un castel. Culorile sunt: roșu, violet, ivoriu, roz, brun, verde, gri.

Starea de conservare: bună.

2. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D:25cm

Marca: Alt Wien (pe spatele piesei este un ecuson albastru)

Sec.XIX

Farfuria are pe margine cinci medalioane cu decor auriu pe fond roșu și alternativ cinci suprafețe care prezintă ca și cadru patru linii curbe. În centru o scena pastorală (într-un peisaj se remarcă două personaje în costume de epocă). Culori: verde, brun, galben, roșu, roz, alb, auriu.

Starea de conservare: bună.

Piese mai sus prezentate pun în evidență stilul picturii de șevalet din care se inspiră și amintind de Boucher.

3. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 24,7cm

Marca: Alt Wien (ecuson albastru)

Sec.XIX (pe spatele piesei imprimată data/818)

Pe spatele farfuriei scrie cu negru: Angelica u... Medoro (parțial șters).

Subiectul picturii este inspirat din opera scrisă de Lodovico Ariosto (1474-1533), Orlando furiosul. Scena îi prezintă pe cei doi îndrăgostiți într-un peisaj. Ea este îmbrăcată cu un costum antic, de culoare galben deschis și cordon albastru. În dreapta se află Medoro așezat pe un trunchi de copac. El scrie pe un arbore aflat mai în spate. Eroul poartă un veșmânt antic, violet, albastru cobalt și roșu carmin. Principalele culori folosite în realizarea imaginii sunt: roșu, verde, brun, ivoriu, ocru, bleu, gri și violet. Scena este încadrată într-un oval înscris în cerc, ambele având conturul auriu. Marginea farfuriei este ornamentată cu cinci benzi aurii de diferite lățimi. Pe banda din mijloc sunt: patru suprafețe hexagonale decorate cu: vrejuri, frunze în nuanțe de verde, alb, gri și alternativ

cinci grupuri cu decor format din câte două cercuri, un romb și triunghiuri pe suprafața cărora sunt desenate motive avimorfe și vegetale.

Stare de conservare: relativ bună (ușor ștersă culoarea).

4. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 24,5cm

Marca: Alt Wien (ecuson albastru)

Sec: XIX (pe spatele piesei imprimat în adancime/8o5, dar se remarcă o neconcordanță între ecuson și această dată. Este posibil ca porțelanul să fi fost produs în 1871, într-un atelier care copia modelele altor manufacturi).

În centrul piesei este ilustrată scena care apare și pe farfuria anterior prezentată. Imaginea este redată de această dată cu mai puțină grija pentru detaliu. Pictura degajă mișcare și aduce în fața privitorului o îmbinare stilistică astfel, dacă în pictarea figurilor și siluetele personajelor se urmează principiile neoclasicismului, peisajul lasă să respire o manieră de tratare romantică.

În mijlocul piesei într-un chenar auriu se afla un medalion oval unde sunt înfățișate personajele în peisaj cu pomi și un ochi de apă. Angelica are un veșmânt alb și cordon roz cu violet iar Medoro poartă un costum albastru deschis și o pelerină roșu cărămiziu. Alte culori din ansamblul picturii sunt: verde, brun, ivoriu, bleu, gri.

Pe margine se observă linii de culoare roșu, cu ornamente stilizate: frunze și flori aurii și o bandă mai lată care are cinci spații conturate cu linii albastru deschis pe care se profilează siluete de păsări în peisaj, desenate cu auriu. Aceste spații alternează cu cinci medalioane ovale cu fond verde foarte deschis și ornamente aurii. Fiecare medalion înscris un romb care are fond roșu magenta și contur auriu, iar în centru câte o floare stilizată, aurie.

Stare de conservare: bună.

5. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 24,7cm

Marca: Alt Wien (ecuson albastru)

Sec.XIX (pe spatele farfuriei imprimată data/8o4)

Farfuria are marginea decorată cu valuri stilizate, de culoare albastru, frunze aurii și albe. În mijloc, într-un oval înscris în cerc conturat cu auriu este pictată o scenă cu șase personaje în costume viu colorate. În dreapta se remarcă o ambarcațiune. Atitudinea tensionată a personajelor indică un naufragiu (?). Culorile sunt: ivoriu, bleu, violet, ocră, galben, verde, albastru, gri și auriu. Pictura prezintă personajele în mișcare.

Stare de conservare: bună.

6. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 24,5cm

Marca: Alt Wien (ecuson albastru care s-a folosit până în 1810)

Sec.XIX

Farfuria are o margine lată cu decor geometric și de inspirație vegetală, în contrast de auriu cu albastru cobalt. În centru scena mitologică: Amor și cele trei Grații. Acestea din urmă sunt personificări ale frumuseții feminine și apar uneori și alături de Amor înfățișat ca și copil. În această scenă Grațiile presară flori înaintea unei teleguțe unde se afla Amor. Grupul Grațiilor sunt înfățișate în mers spre stânga privitorului. Personajele sunt îmbrăcate în costume empire de inspirație antică, de culoare verde deschis, roz magenta, albastru deschis, roșu-oranj. Alte culori sunt: brun, ocră și griuri colorate.

Stare de conservare: bună.

7. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 24,5cm

Marca: Alt Wien(ecuson albastru)

Sec.XIX (data imprimată în adâncime/828).

În fișa de arhivă este indicat subiectul: Calipso și Jupiter.

Farfurie cu marginea conturată auriu și trei benzi decorative. Banda din mijloc are fond alb, este lată și prezintă ornamente stilizate. În centru sunt înfățișate două personaje mitologice așezate sub un copac. Ele poartă îmbrăcăminte în stil antic. În stânga Amor copil stă ascuns după un tufiș și privește scena. Culorile folosite sunt: ocră, verde, roșu cărămiziu, albastru cobalt, bleu, brun . În același timp se observă albul și negrul.

Stare de conservare: bună.

8. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 24,2cm

Marca: Alt Wien (ecuson triunghiular imprimat în adâncime și ecuson albastru)

Sec: XIX (imprimat în adâncime/828). Neconcordanța dintre ecusoane și dată indică posibila realizare a lucrării în atelierele specializate în copierea creațiilor Alt Wien.

În fișa de arhivă se indică tema: Nereida Thetis ieșind din mare îmbrățișează pe Peleus.

Într-un oval înscris în cerc auriu se observă un peisaj la malul mării. În stânga Thetis, iar în dreapta, pe mal, Peleus acoperit cu o țesătura roșu carmin. Spre stânga, pe apă plutește o liră. Culorile utilizate la realizarea picturii sunt: albastru, gri, bleu, ivoriu, roșu carmin, roșu magenta, violet, brun, verde. Compoziția scenei pictate se bazează pe asimetrie.

Marginea are o bandă îngustă, aurie, cu decor din linii frânte, în relief. Urmează o bandă lată cu patru casete trapezoidale pe fond negru, în care se înscriu romburi bleu și flori aurii. Alternativ sunt suprafețe roșu magenta care au în centru câte un medalion oval bleu cu păsări, arbori sau colivii aurii.

Starea de conservare este relativ bună. Se remarcă porțiuni de auritură ștearsă.

9. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 24,5cm

Marca: Alt Wien (ecuson albastru)

Sec.XIX (1810)

Conform fișei de arhivă este redată: „Răpirea Proserpinei”.

Farfuria are pe margine benzi subțiri de culoare brun. Acestea sunt decorate cu frunze aurii. Se observă o bandă mai lată care pune în evidență cinci suprafețe cu vrejuri și frunze în volută de culoare bleu pe fond auriu care alternează cu cinci medalioane ovale în centrul cărora se afla desenate urne aurii pe fond bleu. În partea centrală a farfuriei este interpretat subiectul mitologic. Pe fond albastru cobalt sunt redați în zbor eroii principali și amorași. Culorile folosite: ivoriu, albastru, roșu, verde, brun. Contrastele de culoare indică opoziția dintre cele două personaje (roșu și verde) și dintre umbră și lumină. Compoziția este în spirală.

Stare de conservare: bună.

10. Farfurie decorativă

Porțelan pictat

D: 24cm

Marca: Alt Wien (pe spatele porțelanului ecuson albastru)

Sec.XIX (pe spate imprimată data/832)

Pe spatele piesei este scris cu negru Paris & Helene

Scena pictată este înscrisă într-un cerc cu un contur auriu și ornamente din linii frânte și îi prezintă pe eroi pozând unui pictor. Într-un interior se vede un șevalet, pictorul stă în picioare cu fața spre dreapta privind spre cei doi îndrăgostiți care stau așezați pe o banca. Personajele poartă costume viu colorate: pictorul un costum albastru cu violet, Elena alb și turquoise, iar Paris costum verde smarald și pelerină roșu carmin. Accesoriile nu sunt în acord cu restul costumului. Mobilierul este și el parcă din alta epocă. Culorile folosite: brun, ocru, gri, verde închis și negru. Compoziția picturii din centrul porțelanului este de tip neoclasic, figurile și siluetele au atitudini ușor teatrale.

Farfuria este conturată cu auriu și decorată pe margine cu trei benzi concentrice: două au fond bleu și frunze aurii iar, împreună cu alte benzi bleu aflate perpendicular pe primele, delimitează o bandă centrală, mai lată. Pe banda din mijloc se remarcă cinci suprafețe cu fond roșu magenta, décor: frunze de acant și urne pictate auriu și verde. Alte mici casete decorative, trapezoidale prezintă pe fond negru pasări și șarpe.

Stare de conservare: deteriorări (ciobită, auritura parțial ștersă, unele repictări pe margine).

*

*

*

În cele trei episoade din volumele muzeului nostru, în care am abordat subiectul porțelanului vienez am prezentat farfurii decorative din patrimoniul Secției de istorie. Muzeul capitalei mai deține și alte modele de obiecte din porțelan vienez: cești, farfurioare,

zaharnițe, platouri, urne, autentice sau copii². Ceea ce am urmărit în acest caz a fost punerea în valoare a „tablourilor” pe suport de porțelan care au fost mult apreciate în epocă.

Viennese Porcelain in the Municipal Museum of Bucharest Collections

SUMMARY

The present article is the third in a series describing Viennese porcelain in the collection of the History Section of the Municipal Museum of Bucharest. The aim of the paper was to make noted the value and beauty of the painted motifs decorating the dishes – motifs much praised not only during the epoch when they were crated, but also today.

Fotografii: Oana Kohn

² Copiile au fost definite pe parcursul vremii prin mai mulți termeni: în stil, în maniera, de inspirație, imitație, gen, reluări stilistice, tip. Ultimul termen de: tip, inițial s-a folosit în sensul de model, apoi apare cu indicații referitoare la perioada în care s-a afirmat modelul (ex.tip secol XIX). Indicarea unei date sau perioade după termenul tip arată că atunci s-a afirmat modelul respectiv și nu reprezintă o datare, nu indică data de fabricare, aceasta putând să se situeze în timp pâna în prezent. Formula încearcă să acopere o arie explicativă mai largă și să fie mai clară prin acceptarea convenției de utilizare a termenului. În acest sens menționăm apariția semnăturilor unor artiști consacrați după termenul tip, ceea ce indică sursa de inspirație nu autenticitatea obiectului, nici locul sau timpul în care acesta a fost realizat (ex.tip Gallé-caz fericit al sticlăriei românești din ultimele decenii și care inscrie pe ea mențiunea: tip Gallé).

Trebuie subliniat că definirea de reluări stilistice are un accept mai restrâns incluzând copiile realizate în secolul al XIX-lea care după unii istorici de artă deja și-au dobândit titlul de stiluri, fiind urmate de indicarea secolului (reluarea stilistică din secolul XIX a unui model mai vechi) și un înțeles mai larg de copie realizată în orice perioadă ulterioară celei de afirmare plenară a creației originale.

UN PORTRET AL LUI CAROL I DE C. P. DE SZATHMARY

Elisabeta Dragan Bovo

În a doua jumătate a secolului XIX în Țările Române lucrează artiști veniți din spațiul Imperiului Austro-Ungar. Aceștia se manifestă în ansamblul artei dezvoltate la noi într-o manieră necunoscută înainte, acum adoptându-se simultan stiluri apărute anterior pe alte meleaguri în evoluție cronologică. Astfel se observă abordarea neoclasicismului de nuanță franceză și a romantismului. Dintre cei veniți de peste munți amintim pe C. Lecca, Mișu Popp și C.P. de Szathmary.

Privitor la C.P. de Szathmary (1812-1888) subliniem faptul că a fost educat la Viena, în Franța, Italia și că a venit la București în 1840 unde a desfrășurat o bogată activitate ca desenator, pictor romantic și fotograf. De altfel, în ceea ce privește arta fotografică el s-a evidențiat și ca prim reporter de război, în războiul Crimeei și apoi ca fotoreporter în războiul din 1877. În piesele realizate în acuarelă, ulei sau fotografie el nu a fost preocupat în mod deosebit de compoziție, ci a căutat să surprindă sugestiv tipuri de oameni din diferite zone ale țării, peisaje și portrete ale unor personaje importante ale epocii, în costume specifice epocii și/sau rangului lor social, redată în mărime naturală. Portretistica realizată de „zugravul de subțire” ia amploare în mediul românesc al secolului XIX odată cu apariția gustului pentru arta de tip occidental. În acest context C.P. de Szathmary ca reprezentant al stilului romantic a realizat lucrări în care doar arareori mai persistă amintirea portretelor de aparat, operele sale fiind pline de mișcare.

Cu această ocazie aducem în atenția dumneavoastră un tablou din colecția Muzeului Municipiului București în care este reprezentat Regele Carol I.

În documentele mai vechi din arhiva muzeului nu s-a precizat identitatea celui portretizat. În inventarul general, odată cu achiziționarea piesei în anul 1975 se menționează: „Pictură/Ulei, pânză, Personaj în picioare, semnat stg. jos, cu roșu, Szatmari, 1877”, cu dimensiunile „113 × 92 cm” și „stare mediocră”. În fișele de arhivă din

21.11.77 și 17.05.78 se denumește lucrarea: „Pictură – Portret de bărbat (în picioare)”, iar în ceea ce privește starea de conservare se indică: „Zgâriat pe margini și în interior în câteva locuri, culoarea căzută. Proces activ de degradare (!)!”.

După cercetarea tabloului facilitată de restaurarea efectuată în ultimii ani de domnul Ion Popa și doamna Simona Predescu, sunt puse în evidență și se consemnează informații inedite. Astfel, odată cu detașarea ramei se măsoară pictura: 112 × 91,5 cm, se clarifică tehnica de realizare: fotografie cașerată pe pânză, apoi pictată în ulei subțire și ulei pe pânză. Prin amabilitatea colegilor noștri, pictori restauratori, am aflat că înainte de restaurare se observau deteriorări cauzate de obiecte dure, zone închise produse de o intervenție anterioară care ascundea o ruptură și că în cadrul noului proces de restaurare s-au efectuat curățiri ale picturii, dar hârtia foto nu a permis utilizarea unui tratament clasic care se impunea (reantolarea) și de aceea s-au făcut consolidări locale cu presa pentru deformări pe timp scurt. Tot cu această prilej s-a observat că șasiul original prezenta vicii de confecționare neavând pantă și pene pentru întindere, dar nu a fost înlocuit. Amănunte privind recenta restaurare îi lăsăm pe realizatorii acesteia să le prezinte în cazul în care vor considera că este necesar.

Referitor la imaginea prezentată de către autor, fișa din 1977 conține o descriere amănunțită: „Portretul văzut din față al unui bărbat în picioare, cu mâna stângă sprijinită pe colțul unei mese bogat ornamentate, la fel ca și jilțul din dreapta personajului. Bărbatul este îmbrăcat de epocă, plastron alb, pantalon gri-bej, papillon negru, redingotă neagră. Din buzunarul vestei iese un lanț de ceas, cu piatră verde, asortată cu piatra inelului de la arătătorul mâinii stângi. Cromatica de ansamblu întunecată (bitumuri), predominând negrul, brunul și griurile”.

În 1978, descrierea se reia parțial cu modificări neesențiale: „Portretul văzut din față al unui bărbat în picioare, cu mâna stângă sprijinită pe colțul unei mese, bogat ornamentate, ca și jilțul din dreapta personajului. Vestimentație de epocă. Cromatică generală întunecată (bitumuri), predominând negrul, brunul și griurile”.

Din 2002 fișa tehnica a acestui obiect muzeal include și date relevate în urma cercetărilor efectuate în vederea restaurării: „Portret-Regele Carol I, / fotografie cașerată pe pânză, pictată cu ulei subțire și ulei pe pânză, / dimensiuni: 112 × 91,5 cm., / stare de conservare bună”. Descrierea: „Într-un interior de epocă este reprezentat stând în picioare Regele Carol I. Suveranul este înfățișat cu barbă, chipul fiind pictat pe suport fotografic. Vestimentația tipică epocii cuprinde: redingota și vesta negre, plastron alb, pantalon tip burlan, fără dungă, de culoare deschisă. Accesoriile vestimentare: papillon albastru închis, inel cu piatră verde purtat de rege pe arătătorul mâinii stângi, asortat cu piatra lanțului de ceas care se observă ieșind din buzunarul vestei. Încălțăminte este de culoare neagră. Atitudinea suveranului denotă calm și relaxare, el se sprijină cu mâna stângă pe o masă, iar mâna dreaptă este îndoită având palma la nivelul reverului redingotei. Pe masă se află o carte cu coperti verzi și un ceas de epocă. În partea opusă se observă un fotoliu stil, cu spătar în medalion și tapițerie de culoare roșu garanță. Mobilierul eclectic este decorat cu motive de inspirație vegetală. Culorile folosite în varianta inițială au fost evidențiate în urma ultimei restaurări, acestea fiind: roșu lac garanță, ocru, verde pământ, alb, albastru, negru, griuri colorate.”

În cadrul compoziției lucrării se remarcă verticalele, orizontala formată de covor și piramida în centrul căreia este prezentat suveranul. Astfel, deși se renunță la rigiditatea

și solemnitatea portretului de aparat, iar vestimentația nu este de mare gală, se subliniază subtil importanța eroului tabloului. Totodată, în schema compozițională se constată opțiunea pentru culorile complementare roșu-verde. În acest sens observăm pe de o parte contrastul cromatic între covorul verde și fotoliul cu draperie de culoare roșie, aflate în stânga tabloului, iar pe de altă parte raportarea culorii acestuia din urmă la verdele în care sunt pictate cartea și fundalul din partea dreaptă. Puncte de armonie cromatică sunt create în linie mediană prin folosirea ocului pentru redarea părților lemnoase ale mobilierului. Piesa este semnată și datată cu roșu stânga jos: Szathmari / 1877. Redarea de ansamblu a interiorului și a vestimentației ne îndreaptă însă spre o posibilă inspirație din anii anteriori datei de 1877, când autorul probabil a definitivat tabloul. Nu trebuie uitat faptul că artistul preciza adesea inițial spațiul în care era prezentat cel portretizat, atitudinea și costumul acestuia, iar figura o picta ulterior. După apariția tehnicii fotografiei, așa cum s-a procedat și în acest caz, chiar se cașera pe suportul lucrării o fotografie care era pictată. În prezent, tabloul este fixat într-o ramă aurie, cu muluri simple.

Nu cred că putem afirma că am identificat noi personajul din această pictură, fiind greu de presupus că specialiștii de mare valoare care au lucrat în muzeul nostru nu știau, în 1977, cine este cel înfățișat. Probabil pentru a face posibilă achiziționarea piesei într-o epocă în care exista oficial dezinteres pentru astfel de lucrări, i s-a dat acesteia o denumire fără precizarea numelui celui înfățișat. Ceea ce încercăm noi cu acest prilej este de a face cunoscut tabloul, mai ales în noua sa stare de conservare, ca urmare a deosebitei restaurări realizate de colegii noștri, subliniind identitatea ilustrului personaj reprezentat, așa cum s-a consemnat de noi, încă din anul 2002 și în fișa de evidență muzeala. Considerăm a fi necesar să se cunoscă de către cercetători și de publicul interesat de istorie acest tablou cu multiple virtuți în cadrul istoriei artei ca operă a lui C.P.de Szathmari și în același timp ca mijloc de rememorare a figurilor reprezentative ale istoriei noastre.

A Portrait of King Carol 1st, by C.P.de Szathmari

SUMMARY

The character represented in one of the portraits owned by the Municipality of Bucharest the King Carol 1st of Romania. The portrait is signed „Szathmari, 1877- noted painter, graphic artist and photographer, a pioneer in the Romanian modern art. Probably because of the suspicions and censure typical of the former communist regime, the older documents describing the painting make no notice as to the name of the person rendered by the portrait.

STRADA MÂNTULEASA DE LA 1 LA 37

Victoria Gavril
Carmen Constantinescu

Strada Mântuleasa, veche arteră bucureșteană, este menționată în numeroase studii de istorie a orașului precum și în opere literare sau articole de presă.

Deși stradă cu veche tradiție în istoria Bucureștilor, ea trebuia să intre, ca întreaga zonă, într-un proces de sistematizare a orașului, ceea ce presupunea demolarea tuturor construcțiilor existente aici după 1988-1989.

Așa cum s-a menționat și în studiul nostru „Strada Mântuleasa de la 2 la 42” din volumul XVIII – „București – Materiale de istorie și Muzeografie”, mergând pe ideea de păstrare a unor informații referitoare la aceste ansambluri arhitectonice ce aveau să dispară, echipa de muzeografi formată din Victoria Gavril, Carmen Constantinescu, Florica Jebeleanu și Dan Iliescu (în calitate de fotograf) a studiat zona, întocmind fișe care stau la baza acestui articol.

La numărul 1 de pe strada Mântuleasa, colț cu Calea Călărași, este o construcție frumoasă având demisol, parter, trei etaje și mansardă. Pe colț, blocul are, începând cu etajul unu și până la mansardă, un decroș pronunțat susținut pe console puternice. Același lucru se află și pe fațada stradală. Majoritatea deschiderilor sunt în arc în plicintru și cu ornamente. Interesant este faptul că deschiderile sunt diferite de la etaj la etaj, ceea ce dă un aspect deosebit clădirii. Unele apartamente au balconașe din zidărie sau din fier forjat. Acoperișul este din tablă având deschideri mari pentru mansardă. Construcția a fost prevăzută de la început cu mansardă și se păstrează încă un lift exterior, rudimentar, cu roată, pentru accesul în acest spațiu. Blocul are opt apartamente cu câte două și trei camere plus dependințe iar la mansardă trei camere cu dependințe.

Din informația de pe teren, construcția datează din anul 1922 și a aparținut unui general, care, apoi, a vândut proprietatea Silviei Șuşanu (născută Feldman) din strada Maria Rosetti numărul 34.

Informația de la Arhive ne arată ca proprietar în anul 1932 pe Lascăr Davidoglu. De la el cumpără imobilul Silvia Șuşanu, care rămâne proprietară până în anul 1941, când blocul intră în posesia Centrului național de Românilor. În Cartea Funciară, pentru numărul 1, se găsește înregistrat un teren de 314 m² plus casă cu parter, trei etaje și mansardă.

În cartea de telefon a Bucureștiului din anul 1929, figurează la această adresă inginerul Chiriac Alexandrescu, avocatul E. Hostiner, inginerul Stan Dimitriu și Ion Stoian, administrator-delegat la Banca „Danubiana”.

În Cartea de telefon din anul 1947, la aceeași adresă, ființa „Cercul Bănățenilor”, și ca locatari întâlnim compozitorul Nicolae Buicliu, avocatul Ion Dobrescu precum și doctorul Iuliu Popescu.

La data studiului nostru pe teren, în anul 1988, imobilul era proprietate de stat (I.A.L.) cu excepția apartamentului numărul 8 de la etajul 3, care era proprietate particulară, cumpărat de la stat în anul 1973.

La **numărul 3**, colț cu strada Zborului, se află o construcție modernă cu demisol, parter și cinci etaje. Colțul clădirii este rotunjit și are balcoane care urmează aceeași formă. Pe cele două laturi, blocul are și alte balcoane corespunzătoare apartamentelor. Toate deschiderile sunt dreptunghiulare.

În Anuarul Bucureștilor din anul 1918 și în Cartea de Telefon din anul 1929, apare ca proprietar Vasile Moțune, agricultor, fapt regăsit și în dosarul de la Cartea Funciară. Din același dosar reiese că, în anul 1933, proprietatea este moștenită de Constanța V. Moțune, care, în același an, va obține și o autorizație de construcție. Planurile imobilului erau alcătuite de către arhitectul Gavril Lungu. Pe 430 m² se construia o casă având parter și cinci etaje, cu 66 de camere și 24 de holuri, plus dependințe. Fiecare etaj avea câte două apartamente cu câte două camere, hol și dependințe, două apartamente cu trei camere, hol și dependințe precum și o garsonieră compusă dintr-o cameră, un vestiar și un hol.

Între anii 1933-1943, proprietatea ajunge, prin cumpărare, la Gustav Mihai Levinschi din strada Calea Călărași numărul 36.

În anul 1943, la acest număr figurează Institutul General de Asigurare, Economie, Credit și Asistență al Funcționarilor și Pensionarilor Publici (din strada General Berthlot numărul 13-15), prin cumpărare.

În anul 1988, blocul era proprietate de stat.

Pe celălalt colț cu strada Zborului, proprietatea este **numerotată 3A** și este lipită de o clădire ce figurează pe strada Paleologu numărul 28.

Construcția din cărămidă, parter și trei etaje, este fosta proprietate a familiilor Stroescu și Caragea, fiecare familie având mai multe apartamente.

În Cartea Funciară, imobilul apare în anul 1916. Pe fiecare nivel erau apartamente de câte patru camere și dependințe, în total 16 camere.

În anul 1988, clădirea era proprietate mixtă.

La **numărul 5** este situat un bloc cu parter, cinci etaje și subsol. Este o construcție modernă, cu o fațadă pe Mântuleasa și alta pe Paleologu, având balcoane rotunjite la toate nivelurile cu excepția etajului cinci, unde sunt în retragere. Pe la anul 1904, aici era proprietatea lui Athanasiu Lipatti, cumpărată ulterior de Constantin C. Popovici Tașcă. În anul 1922, prin succesiune, apare ca proprietar Albert C. Popovici, care vinde mai departe în anul 1923 lui Betty Steinfeld. Între anii 1929-1931, proprietatea este deținută de familia Anita și Teofil Revici ca, din anul 1931 să aparțină lui Mendel și Ana Maxim. Ulterior, în anul 1940, blocul este cumpărat de „Fondațiunea”- Casa de pensiuini și ajutorare a personalului Băncii Românești cu sediul în strada Smârdan numărul 7.

Din aceeași sursă, Arhive, aflăm că situația imobilului în 1941 era următoarea:

Pe 637 m² teren există o casă cu parter și cinci etaje al cărui arhitect este H. Clejan, așa cum apare de altfel și în inscripția din partea stângă a intrării în bloc. Fiecare nivel are câte două apartamente de câte două și trei camere; etajul cinci are câte un apartament de două și trei camere iar la subsol este o cameră de serviciu.

În anul 1988, blocul era proprietate de stat.

Pe aceeași stradă, la **numărul 7**, se găsește o construcție cu parter și etaj prin supraînălțarea părții centrale, cu deschideri în arc și cu ornamentații simple în zidărie. Casa este compusă din șapte camere și dependințe. În curte se mai există încă patru mici construcții.

Dosarul clădirii de la Cartea Funciară consemnează pentru această adresă că, pe 1600 m² teren, există o casă folosită ca „Școala primară de băieți numărul 1”. În anul 1942, ea aparținea Ministerului Culturii Naționale-Subsecretariatul de Stat al Școalelor-Direcția Învățământului Primar prin Casa Școalelor cu sediul în strada Spiru Haret numărul 12.

În anul 1988, clădirea era proprietate de stat având diferite destinații: Antrepriza Construcții Montaj numărul 3; Grădiniță; Dispensar Medical de Întreținere.

Mântuleasa **numărul 9** este o casă cu parter. Intrarea se face din curte printr-o ușă cu arc în plicintru și cu decorațiuni lineare în zidărie. Între partea superioară a ferestrelor și cornișa susținută pe console de lemn se află o bandă decorată cu elemente florale și geometrice. Pe colțurile clădirii se găsesc coloane adosate.

La Arhive, în dosarul casei de la această adresă, figurează următoarele: În anul 1911, Elena Mangăru cumpără 1047 m² teren, ca, în anul 1941, Nicolae Mangăru, avocat(din strada Știrbei Vodă numărul 64) să îl moștenească de la mama sa . Atunci, pe teren se afla și casa compusă din șase camere, dependințe, două camere de serviciu, garaj și spălătorie. Avocatul Mangăru vinde în anul 1945 clădirea principală și două atenanse(garaj și spălătorie) Casei Centrale a Asigurărilor Sociale(cu sediul în Bulevardul Carol numărul 33).

În anul 1988, casa era proprietate de stat.

La data apariției acestui studiu(2005), clădirile sunt demolate.

La **numărul 11** se află o casă cu un demisol foarte înalt și parter. Ferestrele sunt tripartite cu ancadrame de zidărie, console la pervaz și medalioane cu flori și volte deasupra. Intrarea în casă se face prin curte. Deasupra intrării se găsește un fronton

triunghiular cu ghirlande de fructe și flori. Ușa este protejată de o copertină din fier forjat și sticlă.

Dosarul proprietății ne arată că în anul 1913 averea aparținea Victoriei Hofman care o va vinde Societății Generale de Asigurări Naționale (cu sediul în strada Doamnei numărul 12). În anul 1941, proprietatea consta din 295 m² teren și casă cu șase camere și dependințe.

În anul 1988, casa era proprietate de stat.

Colț cu strada Negustori, așezată pe latura din spate a curții de la **numărul 13**, se găsește o construcție din cărămidă cu parter, etaj și mansardă având deschideri dreptunghiulare. Clădirea este compusă din două apartamente de patru camere și dependințe la parter, etajul fiind identic ca împărțire.

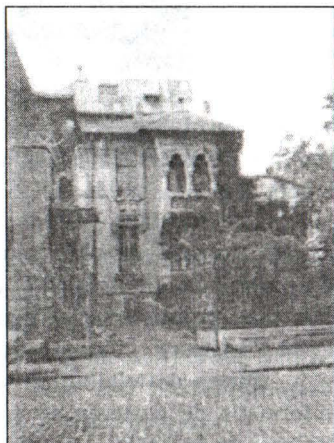
Dosarul proprietății o amintește ca deținătoare în anul 1913 pe Victoria Hofman care o va vinde Societății Generale de Asigurări Naționale (cu sediul în strada Doamnei numărul 12). În anul 1941, proprietatea consta din 750 m² teren și casă cu parter și etaj, fiecare nivel cu câte 16 camere și dependințe.

În anul 1988 era proprietate de stat (I.A.L.).

Pe strada Mântuleasa la **numărul 15**, colț cu strada Negustori, în aceeași curte se găsesc două imobile. Unul este compus din demisol și parter și celălalt din parter, două etaje și mansardă. În fundul curții se găsește un atelier cu garaj. Fațadele celor două corpuri de clădire sunt cu intrări dinspre curte. La corpul din stânga, intrarea se face pe o scară cu patru trepte, acoperite cu o copertină din sticlă și fier forjat. Casa are decorațiuni sub formă de bandă florală sub cornișă și coloane adosate în dreapta și în stânga intrării. Corpul din spate este frumos decorat cu benzi florale în zidărie și ancadramente proeminente la ferestre. La etajul întâi, deasupra intrării, există un balconaș cu trei coloane, cu capitelluri florale și arc trilobat. Balustrada este din zidărie traforată. Balconul se sprijină pe console solide din zidărie. Interioarele au ferestre cu vitralii și sobe de faianță albă cu medalioane precum și decorațiuni în stuc pe tavan.

Cartea Funciară ne informează că pe 1300 m² teren se găsesc două case: corpul principal este compus din demisol cu două camere, hol și dependințe și parter cu cinci camere și baie precum și corpul secundar având la parter cinci camere, hol, dependințe, la etajul întâi aceeași componență iar la etajul al doilea patru camere. Mansarda cuprinde două camere de serviciu. În fundul curții se află un atelier cu două încăperi și garaj.

În anul 1910, proprietatea aparținea lui Alexandru și Mariei Laurian care o constituie ca dotă fiicei lor Filofteia Odette Pangratti (născută Laurian). În anul 1947 se face un act de partaj între Odette și fiul ei Octav Radu Laurian. Cartea Funciară indica la această adresă trei corpuri de clădire. Studiind zona, am aflat că a treia clădire menționată mai sus fusese folosită ca fabrică de oțet, ulterior demolată. Informația obținută de noi a fost

confirmată și de Cartea de Telefon din 1947, unde am găsit la această adresă figurând „Distileria Balcani”.

În anul 1988, clădirile erau proprietate mixtă.

La **numărul 17** al străzii Mântuleasa se află o construcție cu parter supraînălțat. Pe fațada stradală, casa are patru ferestre dreptunghiulare tripartite supraînălțate cu ancadrame florale frumoase și bogat ornamentate cu arcade și medalioane. Cornișa are console decorative din zidărie și, sub console, un șir de denticuli tot din zidărie. Intrarea în imobil este situată pe fațada din curte având patru trepte din marmură albă. Deschiderea este gen nișă cu arcade sprijinite pe coloane și piloni adosați, încadrând o ușă din lemn sculptat. Intrarea are geamuri givrate. Interioarele sunt decorate cu stucaturi având motive vegetale și volute. Ușile sunt din lemn sculptat, cu geamuri givrate iar sobele din teracotă cu cahle de diferite culori.

Documentația proprietății de la Cartea Funciară menționează că pe 250 m² teren se ridică o casă parter cu patru camere, hol, baie, bucătărie și camere pentru servitori. Ca proprietari, figurează într-ani 1939-1941 Walburga Christescu din strada A, cartier Tei, fiica proprietarului Circului Tonola. Walburga moștenise de la fiul ei, colonelul Petre Christescu, în urma partajului cu nora sa, această casă și pădurea Racovița de Jos.

Cartea de telefon din anul 1918 menționează la această adresă pe S. Țvetcoff. Informația de pe teren ne arată că aici ar fi fost proprietatea „Asociația refugiaților Bulgari de la 1848”.

În anul 1988, casa era proprietate particulară, cumpărată în anul 1974 de la urmașii Walburgăi Christescu.

Numărul 19 este situat pe colț cu strada Pictor Ștefan Luchian. Aici se găsește un imobil cu parter și etaj. Fațadele sunt cu multe deschideri rectangulare bipartite, supraînălțate. Deasupra ferestrelor se observă cornișe decorative din zidărie, care se sprijină pe console decorative.

Casa are frontoane triunghiulare deasupra intrărilor și denticuli la cornișă.

Pe colțul retezat de la stradă se află un balcon cu balustradă din fier forjat pe console din zidărie. Deasupra balconului, pe fronton, este înscris într-un medalion anul „1898”. Casa are la parter spații-foste prăvălii-cu grilaje metalice și la etaj locuințe. Intrarea se face prin curte (pe Mântuleasa) printr-o intrare cu coloane și capiteliuri florale și o marchiză cu fier forjat și sticlă. La etaj, deasupra intrării, există o construcție din fier forjat și sticlă, ca un balcon închis.

Pe strada Mântuleasa **numărul 21**, colț cu strada Pictor Ștefan Luchian, se găsește un imobil din cărămidă acoperită cu tablă. Corpul principal-parter, are o intrare pe fațada laterală din curte și o alta către camerele de serviciu de la mansardă ce se ridică în partea din spate a clădirii. Deasupra intrării principale se află o copertină gen cochilie și pe toate fațadele sunt decorațiuni în zidărie. Particularitatea casei constă în decorațiunile interioare cu stucatură la tavan (motive florale) precum și decorațiunile florale din lemn de deasupra ușilor. Demn de remarcat sunt, deasemeni, sobele din faianță albă cu medalioane în culori roz-auriu, geamuri givrate și clanțe frumos executate.

Cartea Funciară menționează la această adresă: 357 m² teren și casă având la parter cinci camere, baie, bucătărie și antreu iar la mansardă trei camere. Proprietatea aparținea, pe la 1911, Societății Anonime „Imobiliara” București. Între anii 1911-1951, ea a aparținut, prin cumpărare, Mariei Voinescu (născută Drăghicescu) și lui Romulus Voinescu (fost Șef al Siguranței Statului), mort în 1935. Între anii 1951-1988, casa a revenit Constanței Dragomirescu Voinescu, fiica adoptivă a precedentilor.

În anul 1988, casa era proprietate particulară.

Casa de la **numărul 23** este identică cu cea de la numărul 21, probabil construite în aceeași perioadă și de același constructor.

În Cartea Funciară, primul proprietar menționat este Sebastian Șerbescu, care deține imobilul între anii 1929-1933. În anul 1933, casa este cumpărată de familia Cezar și Marcela Simionescu, iar după 1969, proprietatea revine prin moștenire Nataliei

Ceapanu. Situația imobilului în 1941, la întocmirea Cărții Funciare, era următoarea: pe un teren de 365 m² se găsea o casă cu cinci camere, dependințe și mansardă.

În anul 1988, imobilul era proprietate particulară.

Pe aceeași stradă, la **numărul 25** se găsește o casă asemănătoare ce cele de la numerele 21 și 23, despre care am vorbit anterior. Se observă aceleași decorațiuni: console din zidărie și copertină gen cochilie deasupra intrării. Tot aici, se află un cartuș cu inițialele „S „ și „I „, deși niciunul dintre proprietarii menționați în Cartea Funciară nu au nume cu aceste inițiale. Ca și precedentele case, și aceasta are sobe din faianță austriacă cu medalioane și cu decorațiuni Art Nouveau. De asemenea, plafonierele prezintă stucaturi.

Dosarul de la Arhive menționează că pe 336 m² teren se găsea o casă parter cu patru camere și dependințe. Primul proprietar menționat, în anul 1929, este Constantin Niculescu, consilier la Curtea de Casație. În anul 1940, casa este moștenită de Eugenia Niculescu, Georgeta Guțu și Aurora Niculescu. Ulterior, în anul 1946, este vândută de acestea Teodorei Calimachi iar la decesul ei, în anul 1965, este moștenită de publicistul Scarlat Calimachi. Conform informației de pe teren, casa s-a vândut în anul 1968 lui Teodor Potra, care o va deține până în anul 1980, când o va vinde lui Constantin și Elenei Achim.

În anul 1988, imobilul era proprietate mixtă (probabil, prin împărțiri ulterioare, jumătate era a proprietarilor și cealaltă jumătate aparținea administrației locale de stat).

Pe aceeași stradă Mântuleasa, la **numărul 27**, se află două corpuri de clădiri. Corpul principal are una din fațade la stradă, intrarea făcându-se prin curte, printr-o ușă bipartită și marchiză. Deasupra ușii se observă un cartuș cu monograma „BCE”. Fațadele prezintă ferestre bipartite supainălțate și cu ornamente în zidărie. Deasupra ferestrelor sunt capete de muze și medalioane florale. Acoperișul este executat din tablă și prezintă sub streșină console din lemn. Interiorul casei este decorat cu stucaturi sub formă de frunze de acant.

Cel de-al doilea corp de clădire, așezat în spate, are etaj și a fost construit probabil în 1936.

La Arhive, aflăm că, la această adresă, în jurul anului 1883, proprietar era Garabet Gasparovici. Probabil că și construcția corpului principal datează din această perioadă. Între anii 1883-1948, proprietatea a aparținut Ecaterinei Biciovski (născută Gasparovici), primită ca dotă. În anul 1941, pe 395 m² teren se găseau două case: una la stradă compusă din patru camere și dependințe și alta, în spate, cu două camere și dependințe pe fiecare nivel.

Din anul 1948, casa devine proprietate de stat (I.A.L.).

La **numărul 29**, în spatele unui gard compact și înalt din zidărie groasă, se găsește o sală și un teren de sport.

Mergând în continuare pe strada Mântuleasa, la **numărul 31**, întâlnim două corpuri de case. Primul corp are fațada spre stradă, cu parter și două etaje, deschideri multe din două părți precum și două balcoane din zidărie. Întreaga fațadă este decorată cu profile paralele, orizontale, în zidărie. Acoperișul se sprijină la streșină pe console din lemn.

La parter există patru intrări specifice prăvăliilor. Celălalt corp, cu parter și un etaj, este lipit de primul și nu prezintă ornamente.

Dosarul imobilelor de la Cartea Funciară, menționează că pe 960 m² teren se găsesc două corpuri de casă. Corpul principal avea la parter patru prăvălii, un atelier de tipografie precum și o cameră mică. La etajul întâi se aflau trei apartamente a câte trei camere și dependințe, situație identică cu etajul al doilea. Celălalt corp de clădire era constituit, atât la parter, cât și la etaj, din cinci camere mici și baie. Primul proprietar a fost Venera Mihăilescu și la decesul acesteia, în anul 1937, prin moștenire, revine minorei Emilia Mihăilescu. La parter a funcționat, de-a lungul timpului, un debit de tutun, un atelier de coafură, o croitorie, o ceasornicărie, depozite, etc.

La data studiului de pe teren (1988), proprietatea era de stat, prin naționalizare.

Imobilul următor, de la **numărul 33**, este o construcție cu demisol, parter și două etaje. Parterul prezintă deschideri tripartite în arc în plicintru, deasupra cărora se găsește o bandă ornamentală din zidărie cu ornamente geometrice, păsări și viță de vie. La primul etaj, ferestrele sunt rectangulare, bipartite, cu cornișă florală. La etajul doi, deasupra ferestrelor, se observă o decorație în arc mâner de coș și o bandă foarte lată cu decorație de frunze de acant în zidărie, bandă care urcă până sub cornișă.

Informațiile furnizate de Cartea Funciară pentru aceasta adresă sunt următoarele: pe 442 m² teren se afla o casă cu parter și două etaje. În anul 1921, proprietara Ernestina Aftalion vinde probabil numai terenul familiei Dumitru și Adriana Ioanițescu. Conform datelor culese de pe teren, actuala clădire a fost construită în anul 1926 după planurile arhitectului Cegăneanu. În Cartea de Telefon din anul 1929 găsim, la această adresă, pe D. R. Ioanițescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne și Jean Pherikide. În Cartea de Telefon din anul 1947 figurează Institutul de Studii și Educație Muncitorească, avocatul D. R. Ioanițescu și doctorul J. Himelbrand.

În anul 1988, imobilul era proprietate de stat.

La **numărul 35** al străzii Mântuleasa se află o benzinărie PECO. Terenul a aparținut tot Ernestinei Aftalion, ca și cel de la numărul 33, așa cum reiese din dosarul Carții Funciare. În anul 1943, proprietatea îi revenise prin moștenire lui Barbu Aftalion, ca ulterior, conform aceleiași surse, în anii 1943-1944, să aparțină Centrului Național de Românzare, prin confiscare. Imobilul, în anul 1943 era compus dintr-o cameră, o magazie și un depozit de benzină. Cărțile de telefon ale capitalei ne arată că în anul 1929 figura la această adresă un depozit de produse petrolifere aparținând „Foresta Minieră”, iar în anul 1947 un depozit de benzină al „Creditului Minier”.

În anul 1988, proprietatea era de stat.

La **numărul 37** se găsește o construcție în formă de „U” cu parter și etaj, fără decorații. Dosarul imobilului de la Cartea Funciară, menționează că pe 525 m² teren exista o casă cu subsol, parter și etaj. La subsol se găsea o curățătorie chimică și boiangerie, parterul era compus din opt camere și dependințe iar la etaj, zece camere și dependințe. Proprietatea era tot a familiei Aftalion, ca și cele două adrese precedente. La alcătuirea dosarului casei, proprietatea aparținea prin moștenire de la tatăl lor, Bontion Aftalion, următorilor: Ionel, Albert, David și Ernestinei Aftalion precum și Evelinei Glarberg.

În anul 1988, aici se afla un depozit de jucării, proprietatea aparținând I.A.L.

Strada este încheiată de fațada laterală a unei clădiri numerotată astăzi pe bulevardul Carol I.

*

Cele douzeci de construcții situate pe partea stângă a străzii Mântuleasa, mergând spre bulevardul Carol I, prezintă următoarele particularități:

- pentru trei din imobilele studiate cunoaștem numele arhitecților, fie din informațiile furnizate de Cartea Funciară, fie din inscripționarea pe zid sau din informația verbală și anume: la numărul 3-arhitect Gavril Lungu, la numărul 5-arhitect H. Clejan și la numărul 33-arhitect Cegăneanu.

- din aceleași surse, aflăm, uneori, data construcției. Astfel: la numărul 3-an de construcție 1933; la numărul 3A-an de construcție 1916; la numărul 19-an de construcție 1898 inscripționat în medalionul de pe clădire; la numărul 33-an de construcție 1926 și la corpul secund de la numărul 27, conform informației de pe teren -an de construcție 1936.

- pe frontispiciul a două dintre clădiri apar inițialele proprietarilor: la numărul 25 - „S” și „I” iar la numărul 27 - „BCE”.

- în anul 1988, situația proprietăților era următoarea: trei imobile (numerele 17, 21 și 23) erau proprietate particulară, unsprezece imobile (numerele 3, 5, 7, 9, 11, 13, 27, 31, 33, 35 și 37) erau proprietate de stat (I.A.L.) și ultimele trei (numerele 3A, 15, și 25) erau proprietate mixtă (particulară și de stat).

- situația socio-profesională a zonei se prezintă în anul 1988 astfel:

- a) studii superioare-arhitecți, ingineri, doctori, profesori, economiști, biologi, publiciști, traducători, ofițeri, avocați, meteorologi, diplomați, stomatologi
- b) studii medii – funcționari, tehnicieni, asistenți medicali, desenatori, contabili
- c) muncitori – electricieni, casiere, vânzători, mecanici
- d) pensionari, casnice, copii, elevi, studenți

*

Ca și pe partea numerelor cu soț, construcțiile au doar o valoare ambientală. În funcție de proprietar, de starea lui socială și materială, unele dintre construcții prezintă elemente valoroase în ceea ce privește interiorul: sobe din faianță de import (Austria), geamuri givrate, feronerie și stucatură.

*

Cu acest studiu am încheiat cercetare asupra străzii Mântuleasa, cercetare care s-a limitat (așa cum am arătat în toate articolele de acest gen) la cerințele fișelor ce trebuiau întocmite de Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București-privitor la zonele care urmau să intre în procesul de sistematizare a orașului București.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Fondul „Carte Funciară” a municipiului București-Arhive

Anuarul Bucureștilor – 1918

Cartea de telefon București – 1929

Cartea de telefon București – 1947

Constantin C. Giurăscu – „Istoria Bucureștilor” – Editura Sport – Turism – 1979 – pagina 94

Adriana Scripcariu – „Evoluția zonei Mântuleasa din vremea mahalalei până astăzi”

Materiale de istorie și Muzeografie – vol.XVII – București 2003

The Mantuleasa Street from nos.1 to 37.

SUMMARY

The present paper continues the one published in vol.XVIII, entitled „The mantuleasa Street from nos.2 to 42.”The authors had in view the left side of the street (starting towards the Carol Boulevard). The area is known by its buildings dating from the end of the 19th century – the oldest house having been built in 1898 (no.19), as was inscribed in a medallion on the front side of the building) – and has an ambiental and memorialistic value.

DONAȚII ȘI CLAUZE (ASPECTE JURIDICE) PRIVIND MUZEELE MEMORIALE AFLATE ÎN COORDONAREA MUZEULUI MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

drd. Ionel Ioniță

Datorită transformărilor de ordin politic și economic după 1945 colecționarii sau familiile acestora încep să doneze statului ceea ce strânseseră sau moșteniseră.

Între donator și stat, beneficiarul donației, s-au încheiat acte autentificate prin notariat, prin intermediul cărora s-a statuat legalitatea acțiunii. De obicei actele de donație sunt însoțite de documente de acceptare a donațiilor. Actele de donație și cele de acceptare a donației cuprind o serie de reglementări, de clauze, care, în mod obligatoriu, vor trebui să fie respectate de beneficiarul donației. Odată acceptată donația beneficiarul își însușea automat și obligațiile care îi reveneau față de donator.

Din studiul actelor de donație se desprind în principal trei aspecte privind bunurile donate. Primul se referă la spațiul unde se află colecția donată. Imobilul este oferit de donator în totalitate sau în multe cazuri, părți din clădire sunt destinate expunerii și vizitării obiectelor.

În toate cazurile în care imobilele au fost donate, (integral sau parțial) donatorul și-a păstrat, pe timpul vieții, dreptul de rezidență în clădirea care i-a aparținut. Chiar în circumstanțele în care casele au fost naționalizate, în actele de donație s-a specificat dreptul de locuire al donatorului și uneori chiar al familiei acestuia.

În destule alte împrejurări în care spațiul s-a donat parțial (un etaj, câteva încăperi, etc.), completarea donației cu restul imobilului s-a făcut ulterior prin testament.

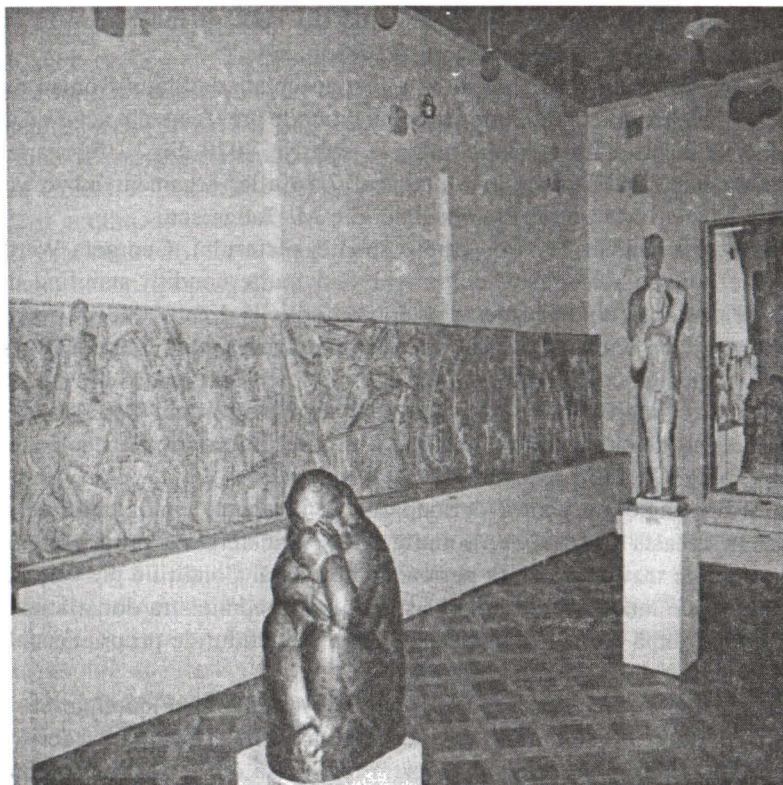
Al doilea aspect privește administrarea imobilului și a colecției. În toate actele de donație studiate, donatorul solicită și obține confirmarea prin documentul de acceptare a donației, ca muzeul nou înființat să fie condus de el însuși în calitate de administrator, custode, conservator etc.

Al treilea aspect este cu trimitere directă la conținutul și destinația colecțiilor care urmau să intre în proprietatea statului. Proprietarii colecțiilor sau urmașii acestora au instituit clauze speciale privind schimbarea aranjamentului general al colecției, deplasarea unor obiecte, împrumutul lor sau mutarea acestora într-o altă clădire.

La începutul anului 1948 Cornel Medrea donează statului român colecția sa compusă din lucrări de sculptură și desene. Sculpturile și desenele erau toate opera lui Medrea și ele urmau să alcătuiască un muzeu care se va numi „Muzeul Cornel Medrea”.¹

Clauzele din acest act de donație nu sunt foarte multe și nici deosebit de restrictive. Ca o primă condiție de donație Cornel Medrea stabilește necesitatea găsirii unui spațiu

¹ Actul de donație, din 17 februarie 1948, Arhiva M.M.B., p.1

Aspect din Muzeul „Cornel Medrea” (foto: Oana Kohn)

în care să fie organizat muzeul. Spre deosebire de alți colecționari sau artiști plastici, Cornel Medrea nu deține o construcție în care sculpturile să fie distribuite în funcție de gândirea și gustul creatorului și pe care să o doneze odată cu lucrările de artă.

În această situație actul de donație menționează că Muzeul Cornel Medrea „va fi organizat de Ministerul Artelor cât mai repede posibil, într-un local corespunzător și pentru importanța operelor dăruite”.²

Muzeul astfel format cuprindea lucrările lui Medrea de până în momentul donației. La acestea se adăugau ulterior sculpturile pe care le va executa și le va dăru „ministerului pentru completarea și îmbogățirea colecției existente”.³

A doua clauză în ordinea importanței, care condiționează donația stabilește dreptul lui Cornel Medrea de a fi lăsat să fie conservator onorific pe timpul cât va trăi. În act se menționează că „fiind sufletește atât de mult legat de creațiunile mele și în dorința de a contribui la ajungerea deplină a scopului pentru care înțeleg să fac această danie

² Ibidem

³ Ibidem

cer ministerului ca în tot timpul vieții mele să fiu lăsat să funcționez în calitate de conservator onorific al muzeului care îmi poartă numele.”⁴

Donația sculptorului Cornel Medrea a fost acceptată de Statul Român reprezentat prin Ministerul Artelor „în condițiunile și specificațiunile prevăzute din actul de donațiune, autentificat la Tribunalul Ilfov, secția notariat, sub Nr. 4070 din 17 februarie 1948.”⁵

Pe strada Domnița Anastasia la numărul 7 se află, organizat într-o veche casă bucureșteană, Muzeul Memorial Pictor Gheorghe M. Tattarescu.

Muzeul s-a format în urma donației nepotei pictorului, Georgeta Wertheimer.

Actul de donație este destul de simplu fără multe condiții stabilind doar două clauze. Donatoarea, în schimbul obiectelor donate, solicită dreptul de locuire în imobilul unde de altfel își avea domiciliul și numirea soțului său ca administrator al colecției și al casei care adăpostea colecția.⁶

Ceea ce este interesant de remarcat este faptul că Sfatul Popular al Capitalei R.P.R., beneficiarul donației, intra „de drept și de fapt în proprietatea colecției... chiar din momentul autentificării prezentului act de donație.”⁷

Această mențiune are pentru perioada de la începutul anilor cincizeci o arome semnificație. În aceasta situație, ca în multe altele, transferul de proprietate se face în mod direct și un pic mai brutal ca în perioada anterioară. Condițiile puse de donator nu mai erau nici așa de multe și nici dreptul statului de a administra donația nu mai avea aplicabilitate doar după decesul donatorului. Dreptul statului de proprietar al bunurilor se manifesta imediat după autentificarea actelor.

În toamna anului 1951 Cecilia Cuțescu – Storck împreună cu Gabriela Storck și Cecilia Storck – Botez dăruiau municipalității bucureștene „Colecția Frederic Storck și Cecilia Cuțescu – Storck, proprietatea noastră, compusă din sculptură și pictură.”⁸

O primă condiție de acordare a donației prevedea menținerea colecției, care lua numele de „Colecția Frederic Storck și Cecilia Cuțescu – Storck”, în „cele cinci încăperi”⁹ ale imobilului din str. Vasile Alecsandri, nr. 16”¹⁰

În același imobil donatoarele își asigurau și dreptul de locuire pe toată durata vieții lor. Mai mult decât atât beneficiarul donației, Sfatul Popular, se obliga să pună „la dispoziția donatoarelor un alt imobil în cazul sinistrării celui din str. Vasile Alecsandri, nr. 16”¹¹

⁴ Ibidem

⁵ Decizia nr. 2707 din 18 februarie 1948, publicată în Monitorul Oficial (Partea I B), nr. 41, din 19 februarie 1948, p. 1449

⁶ Act de donație din 16 iunie 1951, Arhiva M.M.B., p.1

⁷ Ibidem

⁸ Actul de donație din 20 octombrie 1951, Arhiva M.M.B., p.1

⁹ Trebuie menționat faptul ca în cazul donației Storck se delimitează două momente. Unul îl reprezintă donația din 1951, când colecției îi este afectată doar o parte din imobil, respectiv cele cinci încăperi. Al doilea moment este cel din 1982 cand se întocmește un al doilea act de donație prin care colecției îi revenea întreg imobilul.

¹⁰ Actul de donație din 20 octombrie 1951, Arhiva M.M.B., p.1

¹¹ Ibidem

Pe lângă dreptul de locuire al familiei Storck și menținerea colecției în imobilul stabilit, în actul de donație se prevedea și obligația Sfatului Popular al Capitalei „de a angaja în calitate de conservator al colecției pe Cecilia Cuțescu – Storck iar în caz de deces pe una din fiicele sale și după moartea acesteia, pe cealaltă fiică”.¹²

În final se menționează că „Sfatul Popular al Capitalei intra în proprietatea și posesiunea Colecției Frederic Storck și Cecilia Cuțescu – Storck chiar din momentul autentificării actului de donație”.¹³

Aici este cazul să facem totuși o observație privind intrarea în posesie a statului imediat după autentificarea actelor de donație sau după decesul donatorului. Raportat la schimbările de ordin politic și economic, care au avut loc după 1945 și în special al schimbării sistemului de proprietate, statul își manifesta dreptul său de aproape unic proprietar, dar nu fără a ține seama și de circumstanțe.

În cazurile în care avem de a face cu donații de colecții bine încheiate, cu o viziune clară a colecționarului asupra bunurilor culturale acumulate, cu o amprentă puternică a gustului său artistic și mai ales, condiție de bază, acesta să fie în viață în momentul donației, donatorul își păstrează dreptul de administrator exclusiv al colecției pe timpul cât trăiește, iar statul acceptă această clauză. Intrarea în posesie deplină a statului se petrece numai după decesul colecționarului.

La începutul anului 1955 apărea în București un nou muzeu: „Muzeul memorial Victor Babeș”. Acesta se forma ca urmare a donației lui Mircea Victor Babeș, fiul celebrului patolog și microbiolog Victor Babeș.

Deși se punea problema organizării unei case memoriale, imobilul din str. Andrei Mureșeanu, nr. 14A, nu era chiar locul unde trăise Victor Babeș. Muzeul era înființat în casa fiului său, pentru care Mircea Babeș dona Sfatului Popular al Capitalei R.P.R. parterul „compus din vestibul și trei camere”.¹⁴

Mircea Victor Babeș dona Sfatului Popular parterul casei sale și o parte din obiectele care aparținuseră tatălui său condiționând donația printr-o serie de clauze, care erau prevăzute în actul de donație.

Condițiile puse de donator stabileau înființarea muzeului, locul unde urma să fie organizat, dreptul donatorului de a locui în restul imobilului și de a conduce muzeul.¹⁵ Privite în ansamblu clauzele din actul de donație nu diferă prea mult de cele din alte documente asemănătoare.

Apar totuși și diferențe.

Conducerea muzeului era asigurată de Mircea Babeș. În cazul că „va fi împiedicat de a mai conduce muzeul, acesta va recomanda înlocuirea lui cu soția sa Sofia Mircea Babeș, în condițiunile legale.”¹⁶ În același timp donatorul accepta „ca muzeul să fie organizat pe baza unui plan tematic, ce va fi aprobat de forurile competente.”¹⁷

¹² Ibidem

¹³ Ibidem

¹⁴ Actul de donație din 22 februarie 1955, Arhiva M.M.B., p. 1

¹⁵ Idem p. 1 – 2

¹⁶ Idem p. 1

¹⁷ Idem p. 2

Muzeul „dr. Victor Babeș” (foto: Oana Kohn)

Printre condițiile puse erau și acelea ca „obiectele donate și prevăzute în inventar nu vor fi scoase din imobil fără consimțământul donatorului”¹⁸, iar „Sfatul Popular al Capitalei intra în proprietatea și folosința bunurilor donate în momentul autentificării prezentului act de donație.”¹⁹

¹⁸ Idem p.1

¹⁹ Idem p.2

Partea interesantă și originală a acestui document este în final, când Mircea Babeș punctează două aspecte. Primul menționează că Sfatul Popular al Capitalei nu va putea modifica nici una din clauzele stabilite "decât în urma unui acord scris intervenit între Sfatul Popular al Capitalei și donatorul Mircea Victor Babeș"²⁰. Al doilea, redactat în termeni foarte preciși stabilea că „în caz de nerespectare a vreuniei din condițiunile prevăzute în prezentul act și care toate sunt considerate ca esențiale, donatorul va putea cere revocarea donațiunei pentru neîndeplinirea condițiunilor, în conformitate cu prevederile Codului Civil și în acest caz donațiunea va fi considerată caducă”.²¹

Este singurul caz întâlnit în actele de donație studiate din perioada anilor 1950 – 1960, de revocare a donației în caz de nerespectare a clauzelor.

Ceea ce se întâlnește frecvent însă în actele de donație este condiția, care stabilește că obiectele muzeale trebuie să rămână în spațiul creat sau donat pentru ele. Bunurile donate nu pot fi înstrăinate, vândute, uneori chiar împrumutate sau mutate din loc decât cu acordul donatorului sau după decesul acestuia. În unele cazuri nici moartea donatorului nu dă dreptul beneficiarului donației să dispună oricum de obiectele din cadrul muzeal creat.

În iunie 1956 urmașii profesorului doctor Gheorghe Marinescu, fiul și fiica acestuia, Matei Gh. Marinescu și Maria Gh. Marinescu donează „Sfatului Popular al Capitalei R.P.R. tratatele, studiile, manuscrisele, diplomele, scrisorile, tablourile, fotografiile etc. ce au aparținut defunctului nostru părinte astăzi proprietatea noastră... în scopul de a se organiza un muzeu memorial, care să poarte numele „Profesor Dr. Gh. Marinescu”.²²

Pentru organizarea acestui muzeu cei doi puneau la dispoziția Sfatului Popular o parte din spațiul aflat la parterul clădirii din „str. I. Fucik”²³ nr. 27, raionul 1 Mai, casa în care a trăit și lucrat marele savant român, din anul 1910 până în anul 1938, când a încetat din viață.”²⁴

Pentru obiectele donate și spațiul afectat muzelului cei doi donatori stabileau prin actul de donație din 9 iunie 1956 o serie de condiții.

În primul rând spațiul în care funcționa muzeul nu era donat Sfatului Popluar al Capitalei. Sfatul Popular avea numai un drept de uz asupra spațiului și numai pe timpul cât muzeul memorial va funcționa în aceasta clădire.²⁵

Asemănător celorlalte clauze din actele de donație studiate și în acest document se stabilea că „obiectele donate, făcând parte din inventar, ca și cele ce vor fi achiziționate ulterior pentru muzeul memorial, nu vor putea fi înstrăinate sub nici o formă.”²⁶

Muzeul se organiza „în conformitate cu planul tematic aprobat și de acord cu familia defunctului prof. dr. Gh. Marinescu, reprezentată prin fiica sa Maria Gh. Marinescu.”²⁷

²⁰ Ibidem

²¹ Ibidem

²² Act de donatic din 9 iunie 1956, Arhiva M.M.B., p.1

²³ Astazi strada Thomas Masaryk

²⁴ Act de donatic din 9 iunie 1956, Arhiva M.M.B., p.1

²⁵ Ibidem

²⁶ Ibidem

²⁷ Ibidem

Observăm că implicată în acțiunea de organizare a muzeului este fiica lui Gh. Marinescu, Maria Marinescu și mai puțin fiul savantului, Matei Marinescu. De altfel și administrarea muzeului și a colecției o va executa tot Maria Marinescu. În actul de donație se menționează că „Sfatul Popular al Capitalei va angaja în calitate de conservator al Muzeului memorial „Profesor Dr. Gh. Marinescu” pe d-na Maria Gh. Marinescu, fiica profesorului dr. Gh. Marinescu.”²⁸

În luna noiembrie a anului 1956 se deschide pentru public Colecția „Maria și Dr. George Severeanu”. Muzeul era organizat în casa în care locuise George Severeanu, primul director al Muzeului Municipiului București și cunoscut colecționar.

Muzeul apărea ca urmare a donației Mariei Severeanu, soția lui George Severeanu, către Primăria Municipiului București. Organizarea muzeului durase destul de mult dacă avem în vedere faptul că donația avusese loc în anul 1939.

Maria Severeanu dona municipalității întreaga colecție de artă a soțului său precum și propriile sale colecții în schimbul unor obligații pe care Primăria se angaja să le îndeplinească.²⁹

Prima condiție pe care Primăria trebuia să o îndeplinească și de altfel condiția esențială pentru ca acest muzeu să funcționeze era construirea unui imobil în care să fie expuse toate obiectele donate.³⁰ La punctul unu din actul de donație se menționează că toate colecțiile donate „vor forma o anexă a Muzeului Municipiului București, ce se va construi pe cheltuiala Primăriei după ultimele cerințe ale tehnicii moderne și cu toate prevederile de siguranță.”³¹

Construcția trebuia să se realizeze ținând cont de toate solicitările unei activități tipice de muzeu și în primul rând de posibilitatea măririi colecțiilor: „colecțiunile vor putea fi mărite urmând a fi expuse în ordinea cronologică și științifică pe săli, ce vor cuprinde arheologia mai veche și mai nouă, numismatică, documente, gravuri etc.”³²

Această anexă menționată în actul de donație sub numele de PAVILION și pe al cărui fronton trebuia pusă inscripția „Colecția Maria și Doctor George Severeanu”³³ nu s-a realizat niciodată.

S-a ajuns însă la o soluție de compromis pentru expunerea colecției: s-a solicitat și s-a obținut casa Seveanu, casa în care locuise atât doctorul Seveanu cât și donatoarea, soția sa. Aici a fost amenajat muzeul, iar în curtea casei a fost amplasat bustul doctorului (o clauză îndeplinită din actul de donație).

În aceeași lună și an când se deschidea pentru public Muzeul Seveanu, Ana Nottara semna actul de donație prin care se naștea un nou muzeu bucureștean: Muzeul C. I. și C. C. Nottara.

Muzeul memorial se organiza „în apartamentul de la etajul I în trei camere și hall”³⁴ al casei din bulevardul Dacia.

²⁸ Ibidem

²⁹ Act de donație din 19 decembrie 1939, Arhiva M.M.B., p.1

³⁰ Ibidem

³¹ Ibidem

³² Ibidem

³³ Ibidem

³⁴ Actul de donație din 5 noiembrie 1956, Arhiva M.M.B., p.1

Muzeul „C. I. și C. C. Nottara” (foto: Oana Kohn)

Prin actul de donație încheiat în noiembrie 1956, Ana Nottara, dona „Sfatului Popular al Capitalei, colecția proprietatea mea, compusă din arhivă, bibliotecă, mobilă, precum și obiectele și bunurile prevăzute în inventarul anexat”³⁵ care trebuia să fie expusă în spațiul alocat muzeului.

³⁵ Ibidem

O mențiune aparte se făcea pentru obiectele care nu erau incluse în donație, actul menționând că „orice alte obiecte, oriunde s-ar afla în camerele în care sunt expuse și care nu figurează în inventar rămân în proprietatea mea (Ana Nottara).”³⁶

Spre deosebire de celelalte acte de donație studiate, în acest document se notează într-un punct special importanța clauzelor, dar nu se menționează în mod direct anularea actului în cazul în care acestea nu ar fi respectate: „Subsemnata donatoare menționez în mod expres că toate clauzele menționate în acest act de donație sunt clauze esențiale, sub care se face donațiunea și care se face sub aceste condițiuni.”³⁷

***Donations and Juridic Aspects Concerning Memorial Museums
Coordinated by the Municipal Museum of Bucharest***

SUMMARY

Due to the political and economical changes, after 1945, the collectors and their families started to donate their gatherings to the State. Documents were concluded between the donator and the State which legalized the donations. Sometimes, these documents contain conditions and regulations to be respected by the beneficiary. The paper deals with several donation documents settling the functioning of some collections in the patrimony of the Municipal Museum of Bucharest.

³⁶ Ibidem

³⁷ Idem p.2

BIBLIOTECA COLECȚIEI DE ARTĂ „LIGIA ȘI POMPILIU MACOVEI”

Florentina Limban

Trecătorul mai puțin grăbit ce străbate strada 11 iunie va întâlni la nr.36-38 o casă ce atrage atenția prin frumusețea arhitecturii, sub influența eclectismul francez, care te face să te întorci cu gândul la ceea ce a fost Bucureștiul odinioară. Astăzi monument istoric de arhitectură, această casă a fost una dintre clădirile de locuit pentru marile familii înstărite sau ale negustorilor bogați, care dădeau atâta farmec vechilor cartiere ale orașului. Clădirea este pusă în valoare și de o peluză de iarbă, arbuști, arbori decorativi și de o grădină amenajată cu flori, ocrotită de parfumul teiului bătrân, declarat monument al naturii.

Aici, într-o impresie de liniște și blândă intimitate, se află Colecția de artă Ligia și Pompiliu Macovei, o colecție alcătuită cu dăruire, pasiune, multă competență, cu multe obiecte măiestrit lucrate, opere de artă ce definesc și creează o atmosferă elevată și ospitalieră pentru iubitorii frumosului.

Colecția cuprinde, pe lângă picturi, sculpturi, mobilier, covoare de valoare, lucrări de artă ecorativă și populară, și o bibliotecă cu circa 11.000 de volume, din care au fost alese circa 10.000 din domeniul artelor, esteticii și filosofiei, precum și aproximativ 2000 de reviste din diferite ramuri ale artei.

Sunt cărți despre istorie, critică și estetică din domeniile artelor plastice, arhitecturii, muzicii, teatrului, baletului, poeziei, precum și din alte sfere ale culturii.

Pe lângă acestea, sunt și cărți cuprinzând teorii științifice din diferite domenii (astronomie, fizică, biologie, evoluția gândirii și istoriei omenești).

Biblioteca Macovei (fotografii de Oana Kohn)

Alte cărți fac referire la viața socială, cărți scrise de gânditori francezi, italieni, germani din secolul al XIX-lea, scrieri ale lui C-tin Dobrogeanu-Gherea, unele provenite din biblioteca Morțun, unul dintre „grenerosi”.

În bibliotecă sunt, de asemenea, cărți de filosofie, lucrări despre gânditori greci, germani, englezi, francezi și italieni.

Din domeniul artei sunt prezente cărți de istorie și teoria artelor, monografii despre marii artiști și despre curente în artele plastice care se adresează atât profesioniștilor din domeniul de practică artistică, istoricilor și criticilor de artă din domeniile respective, precum și publicului mai larg.

Cărțile cuprind istorii generale ale artei, dar și istorii pe ramuri de creație artistică (istoira artelor plastice, istoria arhitecturii, istoria mobilierului, istoria muzicii etc.).

Iată câteva titluri de cărți și câțiva autori: *Principii generale de estetică*, *Istoria artelor* scrisă de André Michel (20 volume), *L'Univers de formes*, ediție îngrijită de André Malraux, lucrări despre istoria artei ale unor Wölfflin, Elie Faure, René Huyghe, Herbert Read, Lionello Venturi, André și Igor Grabar, estetică muzicală (Hugo Riemann), precum și mari critici și istorici de artă români, Grigore Oprescu, Al. Busuioceanu, Romulus Cioflec, Tudor Vianu, Mihai Ralea, Al. Dima, K. Zambaccian, Eugen Schileru, Petru Comarnescu, Ion Frunzetti, Dan Hăulică, Dan Grigorescu și cercetători ai acestui domeniu din generațiile mai tinere.

Atrag atenția cărțile din colecția *Arts et civilisations*, publicate de editura Mazenod, în limba franceză, 12 volume de istoria artelor ale editurii Propyläen-Kunst-Geschichte, în limba germană, patru serii de monografii de diferite dimensiuni din editura Skira, cărțile din editurile italiene Mondadori, Hopeply și din editura franceză Braun.

Foarte valoroase sunt cărțile scoase de editura Meridiane, în colecția „Biblioteca de artă”, din care există primele 600 de voume.

Unele volume fac referiri la practica artistică și la teoriile esteticii din diferite țări sau curente, iar altele au un caracter de ansamblu, privind dezvoltarea marilor curente de creație și teorie.

Între marile colecții privind dezvoltarea culturii omenesti este și colecția *L'Evolution de l'humanité*, editată de Albin Michel, cu aproape 50 de volume.

Domeniul muzical cuprinde cărți de istoria muzicii, studii despre estetica muzicală, partituri pentru lucrări cu caracter simfonic ale marilor compozitori, cărți despre compozitori și interpreți, studii despre muzica populară.

Biblioteca mai cuprinde și cărți pentru cunoașterea altor civilizații și culturi ale diferitelor popoare, cum ar fi cele din colecția germană *Orbis Terrarum*.

Un număr mare de cărți abordează artele populare din toată lumea, ale popoarelor africane, ale popoarelor celor două Americi, din Oceania, din Extremul Orient, (India, China, Japonia), din Orientul Mijlociu (Iran, Iraq, Pakistan).

Istoria culturii și artei bizantine este, de asemenea, prezentă prin numeroase volume și albume ale lui Charles Diehl, Igor Grabar, N. Iorga, I. Ostrogorski, Răzvan Theodorescu.

Un loc aparte îl ocupă cărțile, cataloagele și tipăriturile referitoare la arta modernă, de exemplu la perioada de după impresionism, lucrări despre Pablo Picasso, Henri Matisse, Salvador Dalí, René Magritte, Max Ernst, Marc Chagall, Giorgio de Chirico,

Pierre Bonnard, René Huyghe, Edward Munch, Max Bechmann, Paul Klee, Paul Nolde, Otto Dix, Juan Mirò, Alexander Caldell, Constantin Brâncuși, Henry Moore, precum și cataloagele marilor expoziții de pictură din perioada 1959-1978.

Colecția mai cuprinde și cărți ilustrate de mari artiști, cum ar fi Gustave Doré, las operele lui Perrault, Rabelais, Cervantes, Balzac (*Les Contes Drôlatiques*), dar și ilustratori români precum Corneliu Baba, Jules Perahim, Florica Cordescu, Vasile Cazar, Tiberiu Nicorescu ș.a.

Sunt prezentate, de asemenea, unele din numeroasele cărți de poezie sau proză ilustrate de Ligia Macovei, ilustrații la poeziile lui Eminescu, Arghezi, Robert Desnos, Umberto Saba, la proza lui Lermontov, Gogol, Maria Rovin, Petru Dumitriu, Mihail Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Salvatore Quazimodo, la cataloage de expoziții românești în străinătate.

Merită menționate și revistele de artă din bibliotecă: *Arte frumoase*, cu numerele apărute în secolul al XIX-lea, *Connaissances des Beaux-Arts*, *Décorations Internationales*, *ABC Décor*, *Gazette des Beaux-Arts*, *L'Oeil*, *La Revue de Beaux Arts* – editate la Paris, *Musée de Genève*, *The Studio*, editată la Londra, *The Connaisseur Art in America*, editată la New York, *Deutsche Kunst und Decoration*, editată la Darmstadt, *Du și Laocoon*, editate în Germania, *Werk* și *Graphis*, editate în Elveția, *Bellas Artes*, editată la Madrid, *La Revue du Louvre*, *Revista Muzeelor și Monumentelor*, editată la București.

O notă aparte o dau cataloagele de anticariat de la marile licitații Sotherby, Kristi's, Drout, precum și publicațiile anuale ale licitațiilor publice pe diferite domenii, scoase în Franța sau Anglia.

O atenție deosebită este acordată artelor decorative și aplicate, publicații despre obiecte de mobilier, decorative, de uz practic, (podoabe sau de ritual) din diferite materiale (ceramică, faianță, porțelan, sticlă, cristal, metal, lemn, țesături, covoare, obiecte din piele).

În bibliotecă există și numeroase cărți de muzeologie, precum și cataloage și albume despre colecții muzeale din toată lumea: Louvre, Cluny (artă medievală), Guimet (artă asiatică), Cernuski (artă extrem-orientală), Muzeul de Artă Modernă al Orașului Paris, British Museum, National Gallery din Londra, Victoria and Albert Museum, Tate

Gallery, muzee din Dresda, Munchen, Berlin, Vatican, Muzeul Etrusc, Muzeul Termelor, Galleria Degli Uffizi din Florența, Muzeul de Artă Catalană din Barcelona, Muzeul Prado, Palatul Dogilor, Galeria Guggenheim, Albertina und Kunsthistorisches Museum din Viena (arheologie, obiecte de artă, pictură), , Ermitaj, Muzeul Pușkin, Metropolitan Museum, National Gallery din Washington, Muzeul din Boston, Muzeul National din Tokio, Muzeul din Budapesta, Reijk Museum, Mauritshuis Museum, Muzeul Van Gogh.

Un lucru mai puțin obișnuit într-o bibliotecă îl reprezintă cataloagele marilor expoziții generale, retrospective sau monografice, organizate de marile muzee sau galerii din Occident, în special din Franța, cataloage care, prin amploarea sau seriozitatea studiilor ce le însoțesc pe un număr mare de pagini, reprezintă un material de studiu indispensabil pentru cercetarea unor epoci sau personalități la care fac referință.

Demn de menționat este faptul că la aceste cataloage au fost introduse cronicile plastice din publicațiile cultural-artistice în care se comentează acele expoziții de către cei mai buni cronicari și critici de artă plastică din țările respective.

În biblioteca colecției nu se găsesc cărți de valoare bibliofilă, cum ar fi incunabule, ediții princeps sau foarte vechi. Totuși, se pot menționa și unele cărți de interes particular. Astfel, se găsește o ediție în limba germană a cărții Rumänische Dichtungen (Povestiri românești) de Carmen Sylva, publicată de editura Wilhelm Frederich din Leipzig. Volumul este legat în piele, brodat de regină cu motive populare românești și conține unele corecturi făcute în text de însăși autoarea cărții. Ea a fost oferită donatorilor, ca amintire a bunelor relații personale, de primul ambasador al Republicii Federale Germania la București, contele York von Watenberg, care o deținea ca moștenire de familie – carte dăruită de Carmen Sylva.

Biblioteca mai cuprinde și unele cărți ale marilor scriitori români și străini, cu autografele acestora.

Pentru cei interesați, va exista posibilitatea studierii cărților sau revistelor din bibliotecă, în chiar localul acesteia.

Adresez mulțumirile mele pentru sfaturile acordate cu multă competență, pe parcursul realizării acestui material, domnului Profesor Pompiliu Macovei.

Library of the Pompiliu and Ligia Macovei Art Collection

SUMMARY

One of the beautiful houses on the "June 11th" Street in Bucharest shelters an outstanding collection donated to the Municipality Museum of Bucharest by Ligia and Pompiliu Macovei. The collection comprises, among others, an important book inventory. The article briefly presents the contents of the Macovei library.

TÂRGUL DE AFARĂ-TÂRGUL MOȘILOR-TÂRGUL OBOR

dr. Cezara Mucenic

I. Despre locul pe care sau aflat primele târguri din afara orașului

Bucureștii au trecut încetul cu încetul de la așezarea rurală la cea urbană, când ponderea activităților de bază desfașurate de locuitori s-a aplecat către cele comerciale, activități favorizate de plasarea localității la întretăierea marilor drumuri de circulație a mărfurilor. În teritoriu una dintre mărturiile relevante ale acestei modificări a fost timpuria apariție a piețelor comerciale stabile, prima fiind cea care s-a dezvoltat chiar în apropierea Curții Domnești adică „Târgul din Lăuntru”. Creșterea întinderii orașului și intensificarea vieții comerciale va determina constituirea altor piețe fie în apropierea străzilor cu activitate negustorească intensă fie, ca o necesitate firească, la marginea orașului ca o piață accesibilă cu ușurință neguțătorilor din teritoriu și unde se puteau comercializa mărfuri care nu erau considerate propice vânzării în oraș. Diferitele denumiri ale acestei piețe vor aminti amplasarea sa specială adică în extravilan „Târgul de Afară”, sau funcțiunea sa deosebită „Oborul”¹. Terenul pe care s-a desfășurat a fost de la început situat la capătul din nord-est al arterei „Podul cel mare care merge la Târgul-de-Afară” sau mai simplu „Podul Târgului de Afară” drum ce pornea din apropierea Curții Domnești fiind menit a face o legatura lesnicioasă, directă, între piețele cele mai importante ale orașului „Târgul de Afară” și „Târgul din Lăuntru”.

Fiind legat pe de o parte de un drum cu întindere și capăt ce depindeau de întinderea orașului, iar pe de altă parte de necesitatea de a-și păstra poziția în extravilan, locul de amplasare al „Târgului de Afară” a fost fluctuant, modificându-se odată cu amplificarea teritoriului Bucureștilor. În lipsa mărturiilor cartografice, numai pe baza informațiilor oferite de documente, s-au identificat câteva din locațiile sale. În secolul al XVII-lea „Târgul de Afară” se afla imediat după Biserica Sibilelor-Biserica cu Sfinți care fusese construită din lemn anterior anului 1696. La începutul sec. al XVIII-lea se mutase deja în preajma Bisericii Olari ca rezultat al creșterii întinderii unui oraș în care viața comercială luase amploare odată cu diversificarea mărfurilor țărănești și dezvoltarea breslelor meșteșugarilor din sec. al XVII-lea, fenomene ce au condus la apariția breslelor de negustori în secolul al XVIII-lea.

În perioada de referință în extravilan existau două terenuri de interes public care aveau locuri diferite de amplasare, îndeplinind de altfel funcțiuni deosebite. Se afla, mereu în mișcare, în nord-est după „Bariera Târgului de Afară”, piața comercială „Târgul de Afară”. Tot în direcția nord-est aproape de râul Colentina, exista un teren numit „Câmpul Moșilor” deoarece aici se organiza un târg cu prilejul sărbătorii creștine „Moșii

¹ Obor = (a)loc împrejmuit unde se ține un târg de vite, de fân, de lemne; (b) piață (prin extindere).

de vară”². Terenul situat la sud de Balta de la Fundeni era locul unde Matei Basarab se luptase, în 25 octombrie 1632³, cu pretendentul la domnie Radu Iliș, bătălie în care își pierduseră viața mulțime de ostași. Pe locul ei, domnitorul a ridicat o cruce comemorativă și a făcut slujbe de pomenire celor căzuți ani de-a rândul. Prin extindere, cu timpul, locul a fost atașat celei mai importante zile de comemorare colectivă a celor plecați, „Moșii de vară”. În acest caz însă locul de amplasare a rămas nemodificat deoarece era legat documentar de un eveniment istoric cu locație topografică identificabilă.

Ulterior în zona de nord-est a orașului sunt atestate două piețe comerciale pe amplasamente diferite deși apropiate. Prima continuă să fie numită „Târgul de Afară” sau „Oborul Târgului de Afară” (1702)⁴ și rămâne legată de terenul situat după „Bariera Podului Târgului de Afară”. A doua a cărei denumire preciza funcțiunea specială era „Oborul de vite”, ce se situează ceva mai spre est față de piața principală. Amplasarea oborului de vite de asemenea va fluctua în perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea. Întâi este cunoscut locul din preajma Crucii lui Mogoș, ridicată în 1718-1719 tocmai lângă Oborul de Vite. Apoi se va afla lângă Biserica Oborul Vechi (1768) (actual str. Traian nr.204) iar mai tâziu pe lângă Biserica Oborul Nou sau Popa Lazăr (1854) (actual str.Oborul din Vii).

O etapă esențială în istoria amplasamentelor spațiilor de interes public din extravilanul orașului București se petrece la sfârșitul sec. al XVIII-lea când, prelungirea Podului Târgului de Afară spre nord-est va ajunge la întretăierea străzilor: Șoseaua Ștefan cel Mare-Șoseaua Mihai Bravul întâlnind astfel drumurile ce constituiau limita orașului în respectiva direcție, iar „Târgul de Afară” plasându-se, conform obiceiului, după această limită se așază pe moșia Colentina. Noul său loc de amplasare se suprapune atunci cu Câmpul Moșilor adică locul în care se desfășura tradițional piața produselor legate de sărbătoarea creștin ortodoxă a comemorării morților.

Tot atunci, Nicolae Mavrogheni va încerca să creeze o nouă piață extravilană pe Moșia Grozăvești, acolo unde ridicase „Casa apelor” de unde pornea noua rețea de alimentare cu apă bună a Bucureștilor și Biserica Izvorul Tămăduirii (1786-1787). Alături, ca să aducă venit ctitoriilor sale, va face loc pentru un târg-obor de vite „Încă am orânduit și obor de vite i de vânzare de bucate, afară de curte, Lunea și Joia, de 3 ori

² Sărbătoarea Moșilor, de comemorare colectivă a morților, a constituit un obicei al bisericii creștine de la începuturile organizării cultului. Înafara comemorării individuale în timp s-au stabilit 2 zile de comemorare colectivă a strămoșilor. Prima se ține în sâmbăta anterioară începerii Postului Mare și datează cam de la începutul sec. al VI-lea. Numită *Moșii de Iarnă* ca este legată numai de cultul creștin. A doua, -*Moșii de vară*- celebrată în Sâmbăta anterioară Duminicii Pogorârii Sfântului Duh (Rusaliele) este o sărbătoare creștină care s-a suprapus peste sărbătoarea romană păgână care avea loc vara numită *Parentalia* sărbătoare în memoria părinților (*parentes*). Ambele sărbători de comemorare s-au perpetuat în practica cultului creștin ortodox, cea din vară având o participare mai intensă dată fiind vechimea tradiției. (Cf. BRANIȘTE, Enc. „Zilele pentru pomenirea generală a morților din cursul anului bisericesc ortodox” În: Mitropolia Oltenici, anXV(1963), nr. 7-8, p.536-545.)

³ Tradiția a legat locul și de alte momente istorice anterioare: slujba de pomenire a ostașilor cazuți în lupta lui Mircea cel Bătrân (1386-1418) cu turcii din 1397 sau lupta lui Alexandru Mircea Vintilă (1567-1577) din 1574 cu Vintilă Voevod

⁴ În „Târgul de Afară” s-au vândut ocazional și animale, după cum reese din documente, dar nu erau un târg constant de vite.

în săptămână, iarăși pentru înleznierea lăcuitorilor, fiind locul cel mai [î]nalt și mai uscat, de nu se face tină, din care se pricinuieste trudă și necaz creștinilor ce vin la acest târg cu bucate și cu cherestele și mai vârtos având și îndestularea de ape, atât pentru oameni cât și pentru dobitoace...”⁵. Cu tot efortul, noul loc de negoț nu va supraviețui obligând în continuare autoritățile să respecte locul ce-și câștigase în timp prestigiu vadului comercial cu importanță economică deosebită pentru oraș.

„Târgul de Afară” își va păstra locul privilegiat între piețele Bucureștilor.

II. Fapte legate de locul pe care s-a desfășurat târgul în sec. al XIX-lea

Teritoriul situat în partea de nord-est a orașului București până unde trecea râul Colentina făcuse parte în secolele XVI-XVIII, din moșia domnească, părți din el fiind donate de Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu sau Grigore III Ghica unor mănăstiri sau boierilor. Acolo, pe ostrovul format între brațele râului Colentina s-a ridicat în sec. al XVI-lea Mănăstirea Plumbuita refăcută apoi și întărită de Matei Basarab (1632-1654) și Doamna Elina. În jurul ei s-a aflat moșia mănăstirii pe care s-au așezat locuitorii ce vor întemeia satul Colentina.

Din sec. al XVII-lea o mare parte din moșia Colentina aparținea familiei Ghica, ramura trăitoare în Țara Românească. Pe promotoriul aflat spre nord-vest pe malul lacului Plumbuita-Colentina aceștia își vor construi de timpuriu o reședință, loc bun de retragere pentru familie acolo unde „toți petrec și se distrează (...) împreună cu doamnele și cu boierii”⁶. Aici se va retrage Mihail Suțu în 1792 pentru a scăpa de ciuma ce bântuia Bucureștii și în aceleași case va poposi și Alexandru Ipsilanti cu eteriștii săi în anul 1821. Apoi prințul Grigorie al IV-lea Ghica, noul domn al Țării Românești, își va construi o casă-palat alături de care va înălța biserica-rotundă ambele clădiri fiind gândite în „modernul” stil neoclasic al începutului de sec. al XIX-lea. Pe acele locuri, proprietate a Ghiculeștilor, dar mai spre răsărit, a fost obligat să se așeze „Târgul de Afară”, fiind împins de realitatea topografică a întinderii orașului.

Importanța acestei piețe comerciale deschise producătorilor rurali va determina autoritățile orășenești să colaboreze cu proprietarul în vederea stabilizării locului de amplasare prin luarea unor măsuri favorabile funcționării în acel teritoriu. Deja în timpul domniei principelui Grigore Ghica (1822-1828), proprietarul moșiei Colentina, se va realiza, pe de o parte, prima delimitare topografică a teritoriului rezervat târgului, teritoriul declarat *non aedificandi* urmând a rămâne la dispoziția pieței comerciale. Pe de altă parte se va renunța la tradiționala amplasare a pieței în extravilan, acceptându-se ca orașul să se amplifice în continuare pe direcția nord-est depășindu-se terenul pe care se ținea „Târgul de afară” și piața cu ocazia „Moșilor”. Urmarea acestor intervenții a fost păstrarea amplasamentului fixat la nord-est de intersecția Podului Târgului de Afară/Calea Moșilor cu Șoseaua Mihai Bravul și Șoseaua Colentina. Pierderea caracterului de piață extrateritorială față de oraș, a însemnat transformarea „Târgului de Afară” în una

⁵ Apud IORGA, Nicolac „Documentul lui N.Mavrogheni pentru biserica Izvorul Tămăduirii” În: Revista Istorică, XVI(1930), p.202

⁶ Apud ENE Camelia; ZĂNESCU Ionel. „Ansamblul Ghica-Tei”. În: București. M.I.M.. XIV. București, MMB, 2000, p.186

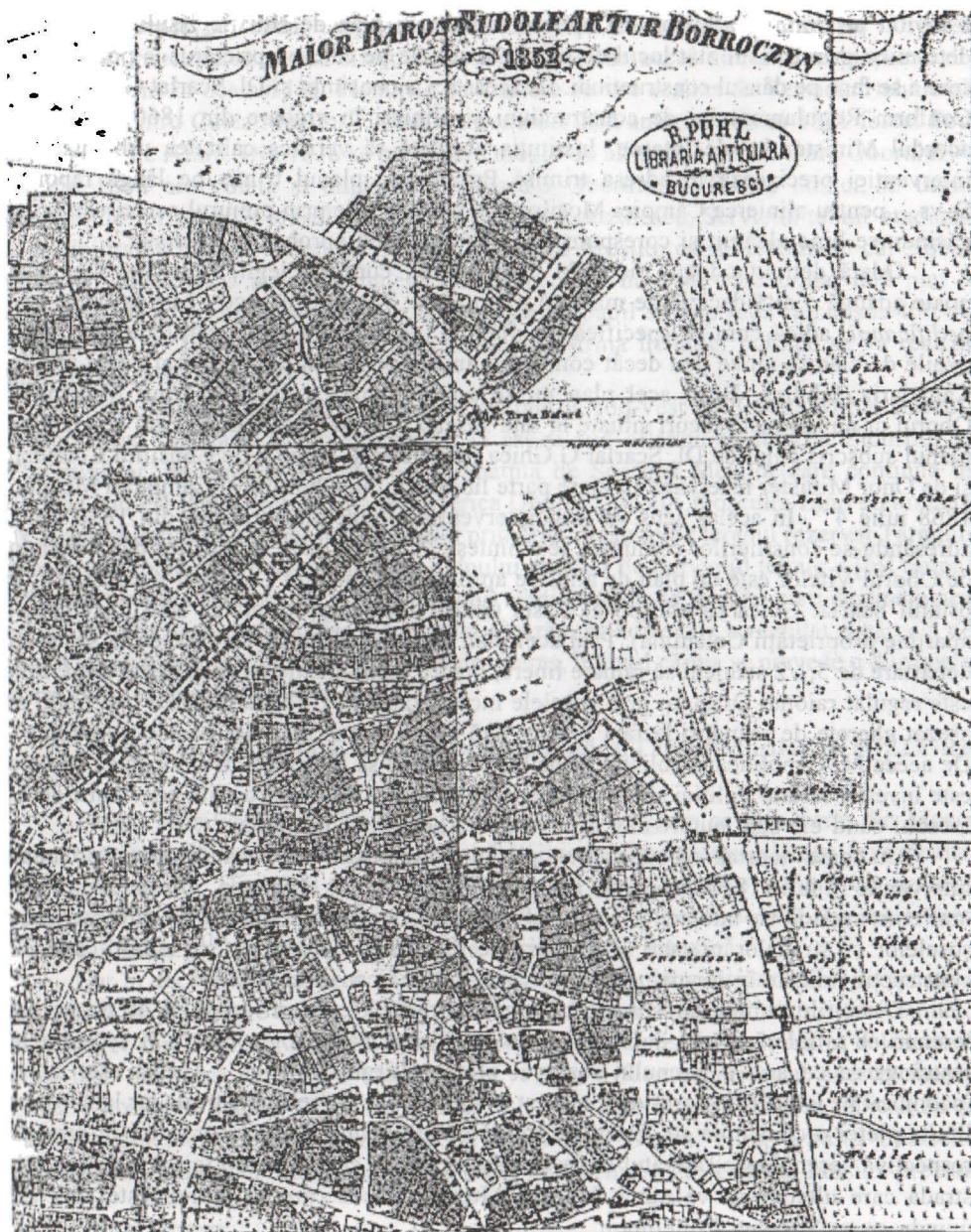
dintre cele mai importante piețe comerciale din intravilanul Bucureștilor denumită în mod curent „Obor/Târgul Oborului/Piața Obor”, sau ocazional în luna mai când se comemorează Moșii de Vară, „Târgul Moșilor”, întrucât vechea denumire „Târgul de Afară” devenise improprie. În ce privește „Oborul de Vite”, acesta până către sfârșitul sec. al XIX-lea continuă să fie amplasat pe direcția est în apropierea „Pieței Obor” dar menținându-se ca o parcelă separată de restul pieții.

„Târgul Moșilor” și „Oborul” continuă să-și îndeplinească rolul de-a lungul anilor. Dar în deceniile trei-patru nou înființata comisie ce urma să realizeze „Regulamentul pentru starea sănătății, buna orânduială și înfrumusețarea politiei București”, comisie constituită din inițiativa generalului Pavel Kiseleff, prezident al Divanului Țării Românești, propune mutarea Târgului de Afară reluând ideea avută și de Vvd. Nicolae Mavrogheni. În același timp, în 1830, dorindu-se desființarea cimitirelor intravilane și construirea lor în extravilan se avansează ideea transformării locului pe care se ținea Târgul Moșilor într-un cimitir. Ideea este desigur legată de tradiția privind comemorarea cândva, pe acele locuri, a strămoșilor. Propunerea nu se materializează în vreo formă. Plasarea celor două piețe va fi menționată clar în primul plan cadastral al orașului redactat în 1847 și reactualizat în 1852, „Planul Borroczyn”. Câmpul Moșilor, cum este denumit locul rezervat pieței, se află situat la nord de Bariera Târgului de Afară, având ca limite la vest o serie de terenuri parcelate ocupate de culturi, urmate de parcele ocupate într-o proporție redusă cu clădiri, după ele trecând Drumul la Focșani. Pe latura opusă pieței, la est se situau alte parcele cu culturi după care se afla moșia Grigore Ghica și pe direcția sud-est trecea Drumul la Pantelimon. La sud se amestecau parcelele construite cu cele neconstruite și cu acelea pe care se aflau numai culturi, la sud-vest rămânând loc de circulație către piața „Oborul de Vite” aflată pe latura de vest a Șoselei Mihai Bravu.

Dar în deceniul șapte primăria orașului este preocupată de identificarea bazei legale pentru intervențiile sale cu ocazia Târgului Moșilor. Adresa trimisă Prefecturii Poliției capitalei motivează: „Autoritatea comunală dorind a avea știință dacă (...) Prefectura posedă un act sau (...) o declarațiune întărită din partea proprietarului moșii Colentina...pentru locul pe care le cedează la bălciul Moșilor[pentru] un pavilion pentru serbare care se face în ziua de joi a bălciului, vă rog (...) informațiune”. În continuare se solicită în cazul lipsei unui act să se precizeze „cum și de când s-a obișnuit ca pavilionul să se așeze la Serbarea Moșilor, totdeauna în același loc”⁷. Răspunsul prompt al prefecturii Poliției aduce tradiționala invocare a cutumei „nu se găsește nici un act (...) pentru locul unde s-a așezat până acum cortul de la Serbarea Moșilor, ci acesta a fost înființat totdeauna după obiceiul din trecut și care se urmează de un timp îndelungat”.

Terenul ocupat de Câmpul Moșilor este încă variat ca formă și întindere așa încât la 1860 „Câmpia Moșilor/Piața Obor” și „Oborul de Vite” ajungea până aproape de traseul unde în anii 1890-1894 se va tăia Bulevardul Ferdinand. În această zonă se aflau prăvălii-ateliere inițial construcții ușoare și posibil provizorii: căldărării, căvâfii, cuțitării și altele asemenea. Transformarea lor cu timpul în prăvălii permanente având și locuință pentru proprietarul-meșter va duce la restrângerea terenului fixat pentru piața liberă.

⁷ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dosar 52/1865 f.2, 7, 33

În luna august 1865, cu acordul proprietarului din epoca respectivă Scarlat Ghica, Primăria orașului București realizează o nouă sistematizare a terenului „Câmpul Moșilor”. Așa cum spune actul respective: „Autoritățile comunale voinde a regula odată pentru totdeauna și a fixa periferia terenului dupe moșia Colentina unde se face Bâlcii Moșilor

a invitat pe domnul arhitect al Capitalei a face un plan de situație zisului teren și a determina prin trântul atât locul de bălci cât și cele pe care proprietarul le poate vinde spre a se face pe dânsul construcțiuni. La aceasta... a consimțit și Dl. Scarlat Ghica(...)"⁸. Conform Regulamentului de construcțiuni și alinieri în vigoare din 1860 se solicită acordul Ministerului de interne. Instituția abilitată să verifice calitatea urbanistică a intervenției precizează în adresa trimisă Primăriei: „planul trimis pe lângă raportul D-vs....pentru alinierea Câmpiei Moșilor și a stradelor de prin prejurul acelei câmpii și găsindu-se bine alcătuit și corespunzător trebuinței sau aprobat de Minister”.

Odată delimitat locul pieței în mod oficial, conform legii, Consiliul Comunal poate adăuga o altă decizie de maximă importanță. Terenul respectiv este declarat *non aedificandi*, adică cum se specifica în „Relația” la o cerere de construcție din 1868: „voile de clădire nu se dau decât conform alinierii printr-un plan aprobat ce se află în Caștelaria Tehnică. După acel plan nu se poate ocupa cu clădiri Târgul Moșilor și Oborul ci numai niște locuri situate la fața șoselei înconjurătoare după cum se arată pe planul subscris chiar de Dl. Scarlat G.Ghica proprietar și aprobat de Consiliul Comunal și de Onor Minister rezervând în mare parte liber târgului Oborului și Câmpului Moșilor. 1868 iulie 4”⁹. În acelaș sens va fi și intervenția arhitectului orașului din 1870 când, adresându-se consilierilor comunali, le amintește¹⁰: „De la bariera Moșilor până dincolo de Oborul Vitelor este un plan de aliniere aprobat de Consiliul Comunal și consimțit de prințul Scarlat Ghica ca episcop al Casei Ghica (fiindcă proprietatea Moșilor(Oborul) aparține proprietății Colentina). Prin acel plan s-a determinat că locurile de la șosea cu depărtare de 5,1/2 stânjani să rămâie libere, pentru comunicație publică astfel după cum este regulat raionul Orașului prin șoselele înconjurătoare. Cu toate acestea mai mulți ai așezat gherete de scânduri la fața șoselei fără autorizare și mai ales pe locuri publice”. De aceea M. Capuțineanu solicită Consiliul Comunal să intervină cu autoritatea cu care este investit cerând Poliției să nu mai permită ridicarea de construcțiile provizorii decât încazul când ele sunt autorizate, deci respectă hotărârile primăriei.

Cu toate acestea nerespectarea planului urbanistic de zonă determină o nouă intervenție în iulie 1871 din partea arhitectului capitalei. A. Matraca. Acesta pentru a fi mai convingător va întocmi și un tabel: „Tablou de construcțiunile așezate pe zona șoselelor și stradelor precum și pe piațele din Târgul Oborului.”¹¹, identificând 32 construcții ridicate în locuri nepermise care „împiedicau circulația”.

Discuțiile purtate constituiau o urmare directă a creșterii gradului de ocupare a terenurilor astfel că numai după câțiva ani pe Planul Pappazoglu din 1871 se constată restrângerea ca arie a terenului rezervat pieței „Târgul Moșilor”. Acesta este acum înconjurat pe laturile de nord-vest, sud-est și sud-vest de parcele construite iar la nord-est limita pieței o constituie str. Zidurile, stradă ce reprezintă și limita orașului în direcția respectivă. Terenul este străbătut de la vest spre est de o stradă, care-l taie relativ central, stradă care ulterior se va numi Șoseaua Moșilor, șosea care se prelungește spre est unindu-se cu Șoseaua Pantelimon.

⁸ idem

⁹ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dosar 52/1865 f.62,63

¹⁰ idem

¹¹ idem

În aceeași perioadă, amplificarea intereselor imobiliare pe direcția nord-est determină preocuparea pentru sistematizarea arterelor de acces direct către piață sau de acces adiacent în același loc. Planurile de aliniere se vor realiza de Serviciul tehnic al Primăriei pentru Calea Moșilor¹², cum era denumit încă anterior anului 1871 fostul Pod al Târgului de Afară. Din 1876 se prevăzuse modul de aliniere a străzii Gura Oborului¹², iar din 1888 era votată și alinierea Bulevardul Oborului¹³. Tot pe atunci, în urma dispozițiilor primarului orașului București Scarlat Kretzulescu, Serviciul tehnic studiază și posibilitatea mutării Oborului de Vite în Târgul Moșilor considerându-se că: „locul unde se vindea până acum animalele este susceptibil de a se transforma, fără nici o cheltuială de expropriațiune, într-un târg regulat capabil să cuprindă într-însul 400 de vite cornute și 200 de cai(...)”¹⁴. Amenajarea, în urma licitației publice se va realiza între 1873-1875.

„Piața Obor/Târgul Moșilor” era delimitată la sud-vest de Șoseua Mihai Bravul, la nord-vest de strada Câmpul Moșilor, la est și sud aflându-se străzile Zidurilor și Christigiilor. Pe direcția vest-est era străbătută de Șoseaua Moșilor care continua în direcția sud-est tăind străzile Eliade, Biserica Oborul Nou și Chioșcului fiind continuată de Șoseaua Pantelimon. Conform deciziei primăriei orașului pe terenul rezervat Târgului Moșilor tarabele erau dispuse pe baza planului realizat de Serviciul tehnic « [în] timpul bălciului terenul să se parceleze prin serviciul tehnic, dându-se fiecărei părți destinațiunea cuvenită ». ¹⁵ După sistematizarea terenului și străzilor adiacente a rezultat o parcelă de formă cvasi dreptunghiulară, cu un centru de interes, în jurul căruia se prevede o dispunere circulară a construcțiilor provizorii.

III. Istoria proprietății terenului unde se ținea Târgul Moșilor în al XIX-lea veac

Târgul Moșilor/Târgul Oborului fiind plasat pe un teren ce face parte din Moșia Colentina, proprietate a Prințului Grigore IV Ghica, comercianții plăteau taxe pentru folosirea locului. Din anul 1839 parcela ocupată de piață este donată de urmașii proprietarului Bisericii Sf. Dumitru Colentina¹⁶, a cărei epitropie se află sub autoritatea familiei Ghica, pentru a-i aduce venit și a o ajuta să se întrețină.

Dar în deceniul șapte a sec. al XIX-lea apare, pentru locuitorii orașului perspectiva dramatică de distrugere a pieței libere „ Domnule Primar, subscrișii delegați în numele locuitorilor din Raionul Oborului Nou pe proprietatea Colentina(...) venim de iznoavă a vă face cunoscut (...)despre vânzarea ce voiește a face proprietarul acestei moșii, D-nul Alexandru Scarlat Ghica prin procuratorul D-sale Scarlat Grigore Ghica...au și vândut ...din locul destinat pentru târgul Moșilor și Oborul Nou, d-nului Costache Coțofenescu...Cunoscut este Domniei voastre că din vechime ...atăt Târgul Moșilor precum

¹² Sistematizarea Căii Moșilor s-a realizat prin lățirea prospectului și regularizarea trascului în etape succesive: 1875, 1885, 1889, 1911. (Cf. AN.DMB. Fond PMB-Alinieri, Pl.210/1875;274/1889; 546/1911)

¹³ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Alinieri, Pl.405/1876

¹⁴ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Alinieri, Pl.128/1888

¹⁵ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dos. 33/1872 fl.7

¹⁶ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dos. 3/1890

și Oborul este și a fost o piață liberă și publică deși ca proprietate particulară proprietarul trăgea un beneficiu precum nu l-am contestat și nu-l contestăm dar totuși...nu credem că Dl. Proprietar ar putea fi tolerat de autorități a închide aceste piețe atât de mult publice și pentru utilitate publică unde nu numai că este în folosul Capitalei dar și pe lângă care se hrănesc prin speculațiuni peste 7000 de familii, locuitori care înconjoară aceste piețe (...) De aceea cu tot respectul venim (...) a vă ruga D-le Primar (...) ca să luați toate mijloacele convenite spre a se împiedica afectarea unei asemenea transacțiuni de către proprietar...luând inițiativa ...să declarați în virtutea legii această piață de utilitate publică răscumpărându-se pe seama comunei de la Dl. Proprietar...”¹⁷, 10 iulie 1868.

Îngrijorarea firească este pe moment spulberată de arhitectul orașului M. Capușeanul care precizează în „Relația” dată la cererea sus menționată:” Câmpul Moșilor și Oborul este regulat pe un plan aprobat și nu se închide ci numai mici părți, indicate în planul aprobat s-au vândut de proprietar, conform planului.”

La aproape două decenii după această cerere, Consiliul Comunal constatând mulțimea situațiilor negative ivite și pe care nu le poate administra, în ședința sa din 1 iulie 1886, hotărăște¹⁸ „(...) având în vedere că Târgul Oborului atât de mult frecventat dacă s-ar lăsa în starea actuală ar putea să devină un focar de infecție, Comuna neputând face îmbunătățiri fiind proprietate particulară(...) trebuie (...)de urgență să dobândească proprietatea asupra lui. De altfel demersurile Primăriei Orașului București începuseră la 25 iunie 1886 când episcopul principal al Bisericii Sf. Dumitru Colentina, prințul Scarlat Ghica acceptă negocierile. Dar terenul constituind averea unei epitropii, conform legii

¹⁷ După moartea prințului Grigore IV Ghica (1836) se construiește, pe terenul dăruit de el și soția lui Maria, biserica Sf.Dumitru-Colentina (1839) cu ajutorul preotului Dumitrache Popescu. Biserica va fi reconstruită de enoriași în anii 1924-1934 (proiect arh. I.D.Traianescu)

¹⁸ Cf.AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dosar 52/1865 f.10,19

nu se putea cumpăra direct de la proprietar. De aceea pentru a se încadra prevederilor legale primăria afișează o „Publicație”¹⁹ prin care anunță: „conformându-ne art.4 și 5 din legea de expropriațiune [1864] astăzi am depus (...)planul terenului numit Târgul de Afară (Oborul) dupe moșia Colentina care se expropriază de Primărie în întregul lui pentru cauză de igienă și salubritate(...)” și consimte la această formulă juridică astfel că la 3 iulie 1886 Scarlat Ghica propune pentru „drepturile mele asupra Târgului Moșilor și a Târgului Săptămânal de pe moșia Colentina”²⁰ să i se achite suma de „lei noi șase sute de mii, plătită în trei rate egale”, precizând și mărimea perimetrului care se tranzacționează: „Câmpul Moșilor are o întindere de pogoane 24 și 22 prăjini. 3 iulie 1886”. Ulterior în urma negocierilor Scarlat Ghica este de acord să renunțe la suma inițială anunțând primăria: „consimț la prețul de patru sute mii lei noi (400.000 lei noi) plătită în patru rate...”. Acceptându-se de ambele părți suma negociată, prin adresa primăriei din 15 iulie 1886 trimisă domnului Alex. Scarlat Ghica „se face cunoscut exproprierea Târgului de Afară numit Obor”²¹ urmând ca după prima plată și conform înțelegerii din 3 iulie 1886: „ (...)stăpânirea Târgului va începe pentru Primărie de la 23 aprilie 1887”²².

Dar în perioada anilor 1886-1890 dificultățile financiare ale Primăriei, care trebuie să facă față multitudinii de exproprieri, determină neplata exproprierii Târgului Moșilor, drept care ea nu-și face efecte. Discuțiile se vor relua în ședința Consiliul Comunal din mai 1890²³ când se decide „având în vedere trebuința ce este de a se răscumpăra Oborul pentru care deja s-a declarat utilitatea publică, având în vedere cererile reiterate din partea locuitorilor din acea parte, în vedere că prin această expropriațiune se va aduce un însemnat venit Comunei a decis a se efectua din fondurile (...)împrumutului de 16 milioane(...). Semnează primarul Bucureștilor Pake Protopopescu. În data de 16 noiembrie 1890 Primăria orașului București depune suma 500.000 lei ca avere a bisericii Sf. Dumitru Colentina, pe baza „evaluării întregului Câmpu Moșilor expropriat”, plătiind și 10.000 lei drept despăgubire arendașului. Tranzacția nu se încheie în acel moment întrucât Alexandru Scarlat Ghica contestă măsura depunerii banilor pe numele bisericii cerând ca aceștia să-i fie transferați pe numele său. S.Ghica va invoca în instanță calitatea sa de episcop principal și mai ales prevederile testamentare din 1833 ale principelui Gr. Ghica, fapte recunoscute și acceptate de tribunal. Prințul Scarlat Ghica odată cu cedarea posesiei asupra Târgului Moșilor și Pieței Obor va ceda noului proprietar Primăria orașului București, toate actele și înscrisurile ce le avea privind posesia locului²⁴.

Dar încă din 20 noiembrie 1890 Primăriei Orașului București devenită proprietara terenului se preocupă de măsurile necesare în vederea bunei organizări a activității și încasării taxelor cuvenite. „Prin efectuarea platei exproprierii târgului Moșilor Comuna intrând în stăpânirea acestui teren, conform dispozițiunilor luate de D-voastră [de primarul

¹⁹ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dos. 1/1886 fl. 13, 6

²⁰ idem

²¹ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dos. 1/1886 fl.3,4,6

²² idem

²³ ibidem

²⁴ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dos. 3/1890 fl. 1-12, 13, 30

Bucureștilor, Em. Protopopescu-Pake] ...am instalat agenți...cu încasarea în mod provizoriu, până la pronunțarea Consiliului, a chiriiilor pentru carele cu poveri ce staționează pe acel loc..”²⁵, propunând de asemeni măsuri de funcționare administrativă (angajați, atribuții, chirii etc) acceptate imediat în ședința sa din 21 noiembrie 1890 de Consiliul Comunal.

Ultimul pas legal va fi Decretul Regal nr. 193 din 1891²⁶, decret ce confirmă cumpărea de către primărie a terenului rezervat ținării Târgului Moșilor și Pieței Obor, parcela devenind proprietate publică a orașului București.

IV. Ce s-a întâmplat cu locul Târgului Moșilor/Pieței Obor în secolul al XX-lea

În prima parte a veacului se accentuează dezvoltarea orașului pe direcția nord-est Târgul Moșilor/Piața Obor, piață comercială intravilană fiind mărginită de străzile: Câmpul Moșilor la vest și Chiristigiilor la est²⁷. La mijloc de veac Piața Obor este decretată ca principala piață a orașului. Aici este mutată și Piața Bibescu care se desființează. Terenul de formă triunghiulară se limitează în urma Planului Director de Sistematizare al Capitalei votat în anul 1936, între străzile: fosta Șos. Moșilor la sud, str. Ziduri Moși la est și str. Câmpul Moșilor la vest. O parte a terenului pieței deschise aflat între fosta Șoseaua Moșilor și str. Chiristigii este ocupat prin construirea Halelor Centrale Obor.

După piața „Târgul Moșilor/Piața Obor” spre nord-est, de-a lungul Șoselei Colentina, în jurul mănăstirii Plumbuita s-a dezvoltat satul Colentina. Din 1939 zona Colentina adică satele: Pipera, Tei, Plumbuita, Colentina, Andronache și Fundeni este inclusă în intravilanul orașului București.

În deceniul șapte al sec. al XX-lea, la intersecția străzilor: Calea Moșilor – Șos. Ștefan cel Mare – Șos. Colentina – Șos. Mihai Bravu a fost delimitată o piață urbană ce spre nord-est a fost închisă prin construirea marelui bloc /magazin Bucur-Obor.

Piața Obor, mult diminuată ca întindere a rămas amplasată la nord de această clădire între străzile Aleea Câmpul Moșilor și Ziduri Moși, singurele care prin denumire amintesc de târgul de odinioară.

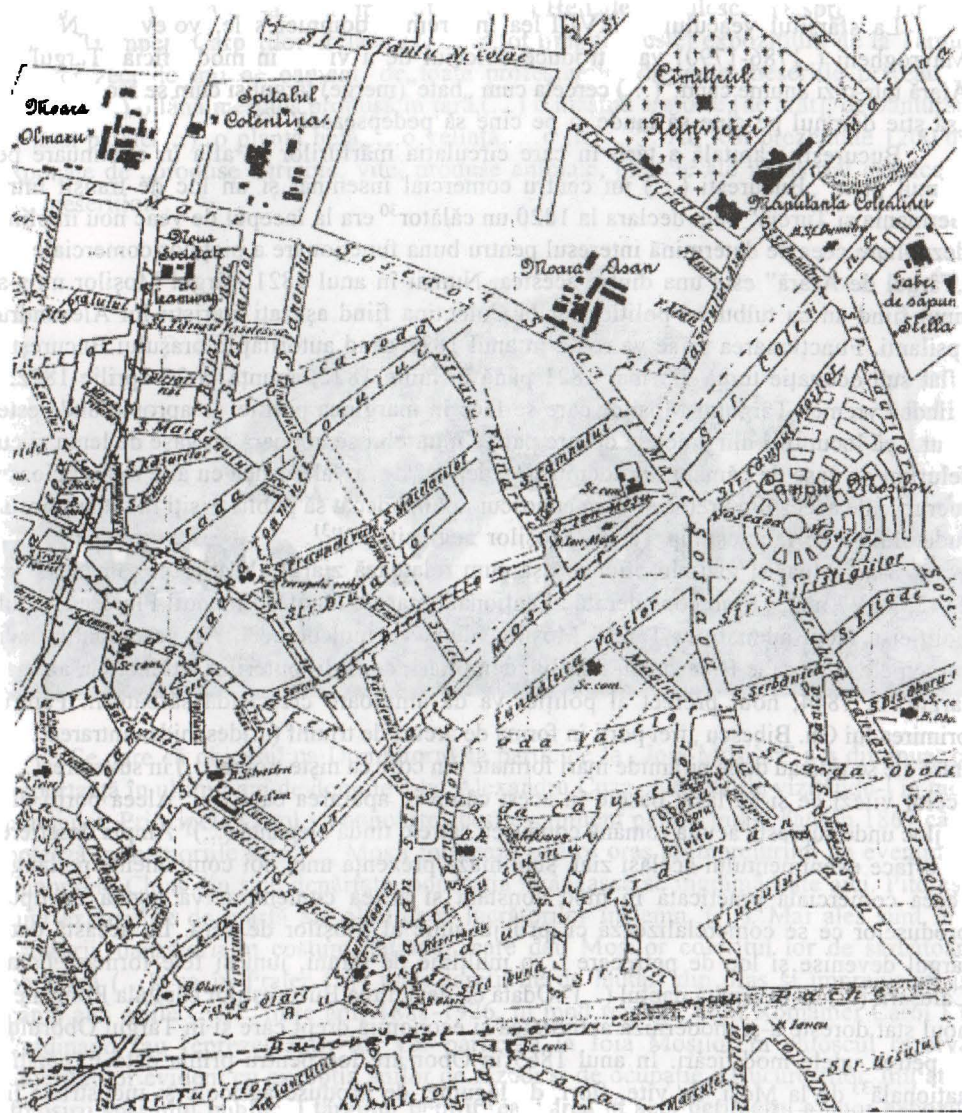
V. Întâmplări petrecute în Târgul Moșilor în perioada secolelor XVIII- XX

Piața „Târgul de Afară” din capul Podului Târgului de Afară, a continuat să fie prezentă cu regularitate în viața comercială a orașului. Dar funcțiunea sa publică a fost determinantă pentru introducerea și a altui rol ce se dorea a se desfășura într-un spațiu public și anume acela de loc în care se petreceau execuțiile celor condamnați la pedepse trupești sau la moarte. Se amintește de acest obicei încă din vremea domnitorului Constantin Brâncoveanu în memoriile lui Anton del Chiaro, secretarul domnitorului „(...) locul potrivit...este cel numit de români „Târgul de Afară” pentru că într-adevăr se află în afară de oraș, la o jumătate de milă și acolo se ține târg de două ori pe

²⁵ idcm

²⁶ ibidem

²⁷ Conform declarației fostului proprietar acesta a predat: cererea vornicului Gr.Ghica către Divan relativă la Târgul Oborului, aprilie 1812; copie legalizată după Hrisovul lui Gr. D.Ghica din 1824 confirmând Hrisovul emis de Vodă Caragea

săptămână miercuria și sâmbăta ”²⁸. Conform mărturiilor documentare acest mod de pedsire va continua și se va intensifica în sec. al XVIII-lea, obiceiul fiind interzis abia în sec. al XIX-lea, în timpul domniei lui Grigore al IV-lea Ghica (1822-1828)

²⁸ Străzile ce-l delimitează sau numit, în ordine cronologică: Calca la Afumați=Podul cel mare care merge la Târgu de Afară(1702)=Podul Târgului de Afară(1852)=Calca Moșilor (1871); La Focșani= str.Colentina/ Colentina=Șos. Colentina=Șos. Colentina=Șos. Colentina=Șoseaua Mihai Bravu (nume neschimbat de la 1871 până în prezent) Str. Christigiilor (post 1871, ante 1898. Nume meschimbat până în prezent) Str. Zidurile(1871)=str. Zidurilor(1898)=str. Zidurilor Moși (1923) =str.Ziduri Moși.

La sfârșitul veacului al XVIII-lea în vremea domniei sale, voievodul Nicolae Mavrogheni (1786-1790) va introduce obiceiul de a vizita în mod oficial Târgul de Afară într-o zi anume când:“(…) cerceta cum „bate”(merge) târgul și cum se fac vânzările, „să știe domnul pe cine să laude și pe cine să pedepsească”²⁹.

București, capitală a țării în care circulația mărfurilor se afla în continuare pe primul plan, „București (...) un centru comercial însemnat și un loc de transit între Germania și Turcia” cum declara la 1820 un călător³⁰ era la început de veac nou în plină dezvoltare ceea ce determină interesul pentru buna funcționare a piețelor comerciale iar „Târgul de Afară” este una dintre acestea. Numai în anul 1821 Târgul Moșilor nu s-a ținut fiind an cu tulburări politice iar la Colentina fiind așezați eteriștii lui Alexandru Ipsilanti. Funcționarea sa se va relua în anul 1822 când autoritățile orașului București, aflat sub ocupație turcă din mai 1821 până în iunie 1822, anunță la 25 aprilie 1822:„, Fiindcă vremea Târgului Moșilor care se face în marginea politiei se apropie unde este știut...că locuitorii din județele despre partea muntelui se coboară cu vase de lemn și cu felurimi de vase de pământ, iar locuitorii jedgețelor de la vale venea cu alte trebuincioase lucruri...de aceea din vreme se face cunoscut ..numaidecât să publicarișiți în tot cuprinsul județului că se face estimp Târgul Moșilor negreșit(...)”³¹.

S-au reluat și vizitele oficiale așa cum relatează ziarul „Vestitorul românesc”³²: 1843, joi 27 mai, „fiind considerată zi națională marele logofăt Emanoil Florescu, șeful poliției a făcut adunare la Târgul Moșilor, după vechiul obicei”. Au participat atunci principele Gheorghe Bibescu cu familia, demnitari, consulii puterilor străine. Un an mai târziu, în 1844, noul prefect al poliției va da amploare crescândă sărbătorii. Pentru primirea lui Gh. Bibescu „trei porți în formă de arcuri de triumf (...)deschidea intrarea(...), între ele se ridicau două piramide mari formate din cofe ca niște trofee(...) în suvenirea(...) acelor vitezi ce și-au lăsat oasele în acest câmp în apărarea capitalei. Alea porții din mijloc unde suprașta acvila română conducea către o tindă elegantă (...)” Ampla descriere ce o face evenimentului același ziar, subliniază prezența unei noi componente pe lângă aceea comercială practică în mod constant și aceea comemorativă legată de tipul produselor ce se comercializează cu prilejul unic al Moșilor de vară. La această dată târgul devenise și loc de petrecere : „o mulțime de țărani, juni și fete formară hora. Călușarii (...) își săvârșiră danțul (...)”.Odată cu devenirea Bucureștilor capitala României, noul stat dorește a-și moderniza activitatea și economia drept care și în Târgul Oborului se petrec unele modificări. În anul 1865 în Obor are loc pentru prima dată Expoziția națională³³ de la Moși, de vite, flori, de legume, de produse agricole și industriale în București (20-27 mai). Expoziția este organizată la nord-est de Câmpul Moșilor, în

²⁹ Apud *Târgul Moșilor În: POTRA George „Din Bucureștii de ieri” Vol.I. București, Ed. Științif.și enciclop., 1990 , pg.369.*

³⁰ Idem.

³¹ Apud BERINDEI Dan. „*Orașul București reședință și capitală a Țării Românești. 1459-1862*” București, Soc. De științe ist. Și filolog. Din RPR, 1963., pg.110

³² Apud *Târgul Moșilor În: POTRA George „Din Bucureștii de ieri” Vol.I. București, Ed. Științif.și enciclop., 1990 , pg.369.*

³³ Idem.

incinta clădirii în care s-a aflat tipografia lui Ion Heliade Rădulescu. Despre eveniment ziarul „Trompeta Carpaților” relatează: „(...) în tot timpul acestei expozițiuni de la Târgul Moșilor zeci de mii de oameni, de toate profesiunile, de toate meseriile priveau și admirau(...) o lână merinos produsă în țară,(...) o mașină aratorie [de arat], de vânturat, de tăiat paiele(...), o plantă belă, ...o velință, ...o iie...”³⁴. Au fost prezentate 1200 de exponate de „produse agricole, vite, produse animale, obiecte ale industriei casnice și așe meseriilor”.

Se pare că obiceiul ca Domnitorul să participe la „Joia Moșilor” s-a diminuat ca importanță în ultimii ani de domnie a lui Alexandru Cuza, autoritățile vizitându-l în mod neregulat. Principele Carol va cunoaște acest eveniment pentru întâia dată în 1867 când notează în memoriile sale³⁵: „ Moșii formează pentru oraș și împrejurimi un eveniment important. Chiar din sate depărtate, populația țărănească se îngrămădește aici. Pitorești sunt expozițiile de marfă ale olarilor și lucrătorilor în lemn, (...). Mai ales sunt însă călușarii, dansatorii în costum național, care dau Moșilor coloritul lor de sărbătoare populară (...); ca în Prater (...) toate tarafurile de lăutari din oraș și împrejurimi își cântă aici ariile (...)”. Între anii 1881-1926, în mod regulat, regii României Carol I și Ferdinand sau reprezentanții lor vor participa la Joia Moșilor în chioșcul rezervat autorităților evident cu excepția anilor de război și de ocupație a Bucureștilor. Inițiativa folosirii spațiului public al târgului pentru realizarea în acel perimetru a unor expoziții se va relua la debutul secolului al XX-lea, când în anul 1902, Consiliul Comunal hotărăște organizarea unei expoziții industriale în Târgul Obor. Interesul pentru această manifestare care adaugă o nouă componentă evenimentului tradițional și determină creșterea importanței acestei piețe, a fost urmat după război de decizia de a se permanentiza respectiva expoziția industrială. Activitatea întreruptă de evenimentele anilor 1916-1918

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

și apoi de marile probleme ce le avea de lămurit România, se va relua în 1927 când se organizează în acest perimetru o Expoziție de bunuri de consum produse industrial, alimente, obiecte casnice și bunuri realizate de asociații, cooperatie etc. Dar aceste manifestări nu au întrerupt permanenta activitate a pieței comerciale.

Cum se preciza într-un ghid al Bucureștilor din 1934³⁶ la capitolul « Tărguri » : [1] « Tărgul de vite « Obor », Câmpul Moșilor (pentru vite și furaje, se ține marțea și vinerea. Are comisariat special); [2] « Tărgul Moșilor. Se ține în Câmpul Moșilor în fiecare an, în mod tradițional, în lunile mai-iunie. Are o zi fixă zisă Joia Moșilor, când participă și familia Regală ».

După anul 1930 până în 1940 sărbătoarea Moșilor se realizează sub autoritatea Primăriei Capitalei care pregătește programul, se ocupă de oferirea standurilor și păstrează Joia Moșilor ca zi oficială în care vine familia Regală.. De asemenea, Comisia de organizare a Expoziției și Târgului Moșilor ia măsuri pentru a se înlesni transportul

³⁶ Expoziția organizată în temeiul Decretului din 12 iunie 1863 a Domnitorului Cuza prin care se atabilca modul de funcționare al expozițiilor și prin care se prevedea: „ exponatele trebuic să fie produse în țară, iar vitele, indiferent de originea lor, să fie născute la noi”.

expozanților și vizitatorilor pe calea ferată. Se menține dezvoltată zonă a bălciului, și se păstrează aspectul folcloric chiar atunci când comerțul fluctuează în funcție de starea economiei. « vitregia timpurilor de astăzi n-a răpit Târgului Moșilor ceea ce avea frumos în trecut : tradiția care îndemna pe fiecare cetățean al Bucureștilor să meargă odată pe an la ziua Moșilor. »³⁷

În ce privește activitatea comercială aceasta rămâne ca funcțiune constantă. O dovedește constituirea în anul 1938 pe lângă „Asociația frontului Negustoresc Obor”, a unei noi societăți a comercianților numită precis: „Asociația comercianților din Obor”, grupare ce-și sfințește steagul, în același an, la 15 August „Sf. Maria”, după cum anunță « Gazeta Municipală »..

După cel de al doilea război în anii 1950-1960 continuă să se organizeze Târgul Moșilor dar cu ignorarea voită a sărbătorii religioase de care este legat. Se păstrează piața alimentară aprovizionată de sectorul rural și ocazional componenta de bălci cu accent pe manifestările folclorice.

Odată cu restructurarea urbanistică a zonei, importanța Pieței Obor scade iar sărbătoarea este anulată și înlocuită cu „Sărbătoarea recoltei” care se ține în luna octombrie și a cărei loc central de desfășurare este fluctuant între piețele capitalei și orașele țării.

VI. Despre construcțiile ce au fost și sunt în Târgul Moșilor/Piața Obor

Spațiul rezervat pieței comerciale însemna tocmai un teren liber de construcții apt să primească negustorii ce-și expun improvizat mărfurile vândute, de cele mai multe ori direct din cătușele sau coșurile cu care erau aduse.

³⁷ București. Ghid Oficial. București, Fund. pt. lit. și artă „Regele Carol II”, 1934, p. 134

Totuși la sfârșitul sec. al XVIII-lea atunci când mărturiile documentare mărturisesc despre noul obicei al domnitorul țării Nicolae Mavrogheni de a vizita Târgul Moșilor, descriu și „un chioșc frumos împodobit, unde mergea(...)”³⁸. Apoi în 1843 pentru Gheorghe Bibescu s-a ales: „un loc mai frumos, s-au închis un ocol împodobit cu verdeață. Într-o parte(...)a făcut un șalon ostășesc înlăuntru mobilat cu oglinzi și frumoase mobile, decorat cu felurimi de gherlanțuri de flori pe dinafară ;îmbrăcat cu trestie verde ce da ochilor o priveliște plăcută”³⁹. Un an mai târziu noul prefect al poliției I. Manul, pe cheltuiala lui dând amplasare joi Moșilor, va face un cort cu „o tindă elegantă și măreață(...)Tinda primăvărată, formată în chip de salon de primire unde se vedea jețul princiar, era susținută de coloane de flori; peretele ei din fund era tapetat cu oglinzi (...)”⁴⁰. Tradiția cortului de la Serbarea Moșilor se va perpetua astfel că în anul 1866 Prefectura de Poliție precizează într-un act: „(...) acesta a fost înființat totdeauna după obiceiul din trecut și care se urmează de un timp îndelungat”⁴¹ drept care spațiul acesta provizoriu va continua să fie ridicat ocazional pentru vizitele oficiale. De la sfârșitul sec. al XIX-lea când vizita familiei regale în joia Moșilor devine obicei constant, iar dispunerea construcțiilor provizorii sau definitive se face conform planului urbanistic aprobat, plan ce prevede prezența unei zone centrale cortul oficialităților este o formă ce nu mai corespunde importanței ce i se acordă pieței. Urmarea este transformarea spațiului oficial într-o clădire definitivă „pavilionul de recepție” dar gândită încă în formă de cort⁴². Din anul 1902 se menționează, ca o construcție definitivă ridicarea unui „Pavilion regal”, clădire rezervată primirii familiei regale și organizării unor expoziții speciale.

În ce privește restul spațiului public din analiza întreprinsă în deceniul opt privind construcțiile din Piața Obor, analiză ce pune într-un tabel „toate umbrarele, șatrele, gheretele” și baracele în număr de 32, se poate deduce tipul construcțiilor ce mobilau spațiile destinate lor. De altfel la sfârșit de veac primăria orașului, în contextul alinierii și sistematizării zonei, depune eforturi și pentru „reconstrucția și consolidarea pavilionului și prăvăliilor din rondul „Câmpul Moșilor”⁴³. Atunci pe lângă pavilion se va face „consolidarea și completarea părților lipsă și rupte a scheletului prăvăliilor [din lemn] din jurul pavilionului(...)”⁴⁴. Nu mult după aceea, anterior anului 1923, se va ridica și

³⁸ Târgul Moșilor –azi- În « Gazeta Municipală » mai 1932

³⁹ Apud *Târgul Moșilor* În: POTRA George „*Din Bucureștii de ieri*” Vol. I. București, Ed. Științif. și enciclop., 1990, pg.369.

⁴⁰ *Târgul Moșilor* În: POTRA George „*Din Bucureștii de ieri*” Vol. I. București, Ed. Științif. și enciclop., 1990, pg.369.

⁴¹ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dos. 52/1865 fl. 5

⁴² Aprecieră recsă din lista „lucrări de lemnărie” realizate în 1899 cu prilejul „reconstrucției și consolidării pavilionului” în care sunt prevăzute:”procurarea prăjinii din mijlocul pavilionului având lungimea de 21,70 m. și diametrul 0,50 la bază; facerea gripiilor ...din mijlocul pavilionului și a celor de pe marginc(...); lemnărie(...)a scheletul acoperișului,(...) legături între prăjii, (...) cârpriori sub tiparele cupolei etc. (citată din dos. 175/1899 fl. 9-12, cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic)

⁴³ Cf. AN.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dos. 175/1899 fl. 9-12

⁴⁴ Idem.

în această piață o hală similară cu cele existente în alte piețe ale orașului toate pe tradiția Halei din Piața mare⁴⁵ „Hala Moșilor” a fost amplasată între Câmpul Moșilor și Șosea Colentina.

Intensificarea activităților comerciale și amploarea pe care o capătă Sărbătoarea Moșilor ca și organizarea în acest perimetru a altor evenimente semnificative, toate fiind și aducătoare de venituri orașului, determină primăria orașului la noi măsuri urbanistice care să-l avantajeze mai ales după anul 1930. Astfel la est de piață se va înființa Gara Obor ce are o linie directă pentru aprovizionarea pieței comerciale. Se adaugă construcții cu diferite funcțiuni legate de cea principală: clădiri în stil neoromânesc pentru restaurante și cafenele, pavilioane pentru expozițiile temporare organizate cu prilejul Târgului Moșilor; pavilionul Teatrul Popular.

La 1 noiembrie 1936 se pune piatra fundamentală a clădirii Halei Centrale Obor. Hala este amplasată la est de Câmpul moșilor între str. Chiristigiilor și ceea ce era Șos. Moșilor. Proiectul inițial al Halei Obor a fost realizat de arhitectul Octav Doicescu. Era prevăzută realizarea unui complex de clădiri-hale ce trebuiau să acopere suprafața de 7.500 mp. S-a renunțat la proiectul inițial dorindu-se degajarea cât mai rapidă a Piețelor Bibescu și Ghica din centrul orașului, de la poalele Dealului Mitropoliei.

⁴⁵ Hala din Piața Mare după modelul Halelor Centrale din Paris (inaugurată în 1866) a fost construită între anii 1865-1872 de arh. francez A. Godillot. Au urmat Hala Amzei (1870-1886), halele din Piața Ghica (1872-1899). Apoi Hala Matache (1887), Hala Traian (1896-1914); Hala Filantropia (cca 1900). (GLIGOR, Liviu *Fierul în arhitectura românească*. Buc., Ed. universit. I. Mincu, 2004, p. 153)

Noul proiect, conceput de arhitectul Horia Creangă în colaborare cu arh. Haralamb Georgescu prevedea pentru Halele și antrepozitul frigorific de la Obor, construirea unei clădiri unice cu suprafața redusă și de dimensiuni restrânse, având evident și altă expresie arhitecturală. În ce privește structura, inginerul Nedelcu propunea o soluție constructivă tehnică originală – pe fundații din beton un schelet din oțel sudat învelit de beton poros. Structura de oțel se va realiza la Uzinele Reșița întreaga concepție arhitecturală și constructivă fiind considerată „caz unic” între cele ridicate în sec. al XX-lea.

Opera arhitectului Creangă se remarcă din punct de vedere al creației arhitecturale proiectantul știind să rezolve un program arhitectural devenit tradițional într-o viziune nouă corespunzătoare expresiei arhitecturale moderne.

VII. Semnificația istorică și valoarea actuală a sitului urban Piața Obor

Piața Obor cum este numită în prezent constituie un loc cu o valoare istorică și simbolic-memorială pentru orașul București. Deși a trecut prin multe transformări ceea ce a rămas nealterat a fost în primul rând funcțiunea de piață comercială liberă cu produse agricole și produse manufacturiere legând activitatea productivă urbană de aceea rurală și în al doilea rând semnificația aparte, piață de aprovizionare specială pentru obiceiuri legate de comemorarea colectivă creștin-ortodoxă a moșilor și strămoșilor. Piața Obor aparține memoriei vii a bucureștenilor având o identitate neschimbată de-alungul istoriei orașului.

Dar față de tradiție actuala Piața Obor a pierdut calități importante întrucât terenul în mod voit a fost restrâns în mod special în ultimele decenii ale sec. al XX-lea, ceea ce a însemnat diminuarea rolului său în oraș în contrast cu cererea populației. În aceeași perioadă educația ateistă a determinat distrugerea Sărbătorii Moșilor. În acest context nici Halelor Obor, ce au fost concepute pentru a deveni o prezență semnificativă ca funcțiune și calități arhitecturale, nu au fost puse în valoare, deși clădirea reprezintă în creația arhitectului Horia Creangă o realizare remarcabilă. În plus amenajările arhitectural-urbanistice total neadecvate au dovedit ignorarea tradiției ca și a Halei Obor clădire declarată monument.

The Obor Fair and Market

SUMMARY

The most important market belonging to extra urban area of Bucharest was „Targul de Afara” Market, named since the XIXth century „Targul Mosilor” or „Obor” Market. Being known as a commercial market since the XVIIth century, as documents are attesting, later on it became a special market for necessary products destined to collective ceremonies in honour of the Dead, according to the Christian-Orthodox tradition. In the course of time „Targul Mosilor” has become the most important area for commercial deals between town and village as well as an occasion for feasts and visits of high rank officials.

In the last decades, although the commercial market has been kept, by the authorities, the other significations have been erased.

BIBLIOGRAFIA

- A.N.DMB. Fond PMB-Tehnic, Dos.52/1865,33/1872; 1/1886, 3/1890, 175/1899
- A.N.DMB. Fona PMB-Alinieri, Pl. 210/1875;405/1876;128/1888;274/1889;546/1911
- BILCIURESCU, Victor *București și bucureșteni de ieri și de azi* .București, Ed.Paideia, 2003.
- “*Gazeta Municipală*” București, Primăria Municipiului București, 1930-1942
- GHINEA, Nicolae „*Așezări sătești din sec.XV-XIX pe teritoriul orașului București*”. În: București, M.I.M.VII București, MIMB, 1970. Pg. 237.
- POTRA, George „*Din Bucureștii de ieri*” Vol.I. București, Ed. Științif.și enciclop., 1990.
- STAN, Maria „*Târgul de Afară*” de la capul Podului Mogoșoaiei”. În: București, M.I.M.. București,VII, 1971. Pg. 253
- ȚINCU, Bucur *Primele expoziții economice organizate în București în anii 1864 și 1865*” : În: București M.I.M..VI. București, MIMB, 1968, pg. 273

GRĂDINA LUI GEORGE CĂLINESCU

Duduța Olian

„Oamenii excepționali sunt plini de surprize și au întotdeauna o necunoscută”, scrie George Calinescu. Nu s-a gândit la el când a scris aceste cuvinte, dar teribil i se potrivesc. Personalitate plurivalentă, cu rădăcini renaștentiste, George Călinescu a dat opere fundamentale în toate domeniile de activitate. Cine nu a citit *Cartea nunții*, *Enigma Otiliei*, *Bietul Ioanide*, *Scrinul negru*? A scris versuri, piese de teatru, a desfășurat o bogată activitate jurnalistică. Picta, cânta la vioară. Actor, regizor. Profesor genial, cuvintele lui rămân veșnic întipărite în inimile tuturor: „învățați!”; „noi trebuie să trăim 10.000 de ani!”.

Sunt semnate de el monografiile: *Viața lui Mihai Eminescu*, *Viața lui Ion Creangă*, *Opera lui Mihai Eminescu* (5 volume), monografiile *Grigore Alexandrescu*, *Nicolae Bălcescu* și altele.

Istoria literaturii române este operă unică, monument plăsmuit cu trudă, migală și impresionantă exactitate.

Din cartea lui Ion Bălu, dedicată vieții lui Călinescu, aflăm că s-a născut la spitalul „Filantropia” din București, la 19 iunie 1899. Copilul primește numele de Gheorghe Maria Marin Vișa, după numele mamei.

Mama sa, fiică de țăran din jud.Olt, plecată de acasă împreună cu cumnata sa, din cauza bătăilor primite de la fratele ei, este angajată ca menajeră, chiar din Gara de Nord, de impiegatul C.F.R. Constantin Călinescu. Cumnatul acestuia, Tache Căpitănescu, grec de origine, o seduce. Copilul este înfiat de familia Călinescu. Mama adoptivă, dorindu-și foarte mult o fata, îl îmbrăca în rochițe, iar părul lung, cu bucle, era împodobit cu funde.

Târziu află adevărul în legătură cu tatăl său adevărat, despre decesul acestuia și despre originea sa grecească. „Eu sunt grec”, spunea adesea.

Mama Marița a slujit în casa Călinescu, chiar fără simbrerie, din dorința de a nu se despărți de copil. După moartea Mariei Călinescu, Marița locuiește în casa fiului său. Ființă aprigă, veșnic pusă pe ceartă, care nu suporta minciuna, moare în 1968 și este înmormântată la Cimitirul Herăstrău.

George Călinescu și-a ascuns tot timpul originea sa modestă. Dorea să se știe numai ce este, ce a devenit și nu de unde se trage. În copilărie era străin de natură. Revine la natură mai târziu, prin cultură.

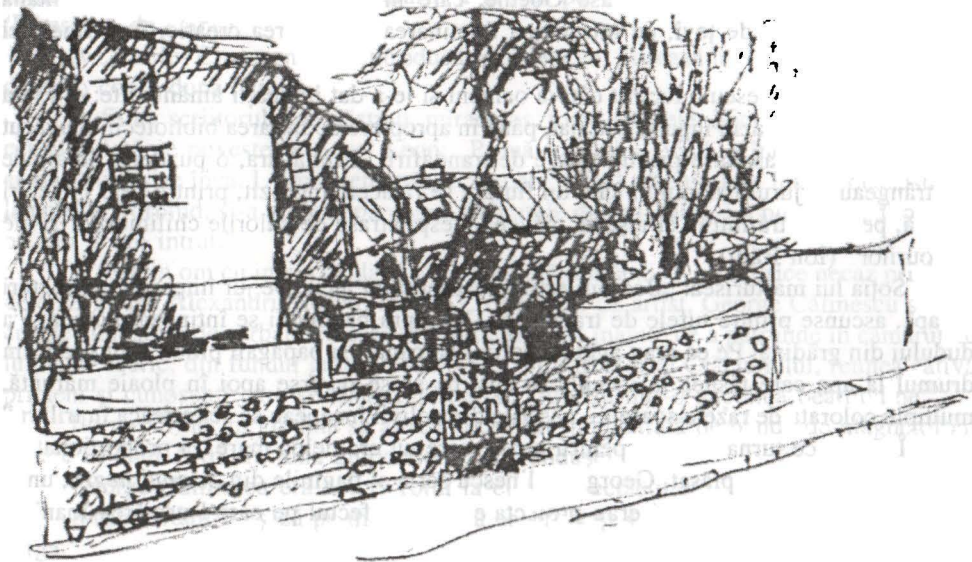
Se căsătorește cu Alice Vera Trifu, la data de 23 aprilie 1928. Alice era în ultima clasă de liceu. Căsătorie fericită. Tatăl ei, ardelean, cumpăraseră o parte din pământurile cartierului Floreasca; creștea vite, cultiva zarzavaturi, avea grajduri cu cai de curse. Căsuța de pe str.Vlădescu 53 a primit-o moștenire de la socrul său. Până atunci au locuit cu chirie în mai multe locuri.

Omul sfințește locul! Căsuța, probabil un fost grajd, este astăzi muzeu, iar terenul din fața casei l-a transformat într-o grădină botanică în miniatură.

Strada Vlădescu era o stradă aproape necunoscută, cu case mici, modeste, cu grădini invadate, primăvara, de liliac și dalii.

Locul, aflat la sfârșitul străzii Vlădescu – numită astăzi *George Călinescu* -pe Banul Andronache și începutul străzii Manu, îi aducea aminte de pământurile de acasă. Copacii enormi sfășiau tăcerea cu foșnetul frunzelor și pe câmpul ce se întindea spre lacuri pășteau nestingherite turmele. Până târziu, după întâiul război, colțul acesta de oraș a continuat să-și păstreze înfățișarea rurala. În 1951, când a fost numit director provizoriu la Institutul ce i-a preluat numele, a înlocuit gardul din lemn cu altul din cărămidă roșie combinată cu pietre de râu. Și peluzele din grădina sunt tivite cu pietre de râu. A construit de o parte și de alta a porții două cămăruțe betonate, îngropate în pământ cu aproximativ 70 de centimetri, spre a nu depăși înălțimea zidului. Într-una a transferat, în câteva dulapuri, cărți care i se păreau de prisos; în cealaltă a pus o masă și un pat de companie. Aici va scrie și se va odihni, în căldura caniculară a verilor bucureștene. Doar la doi metri depărtare trecea tramvaiul 5, zguduind pământul. Tot aici a locuit Marița, mama lui.

În vara anului 1960, cu drepturile de autor luate de pe *Scrinul negru*, și-a etajat cămăruțele din stânga grădinii. Începuse să picteze pe sticlă, icoane, după o rețetă

București, casa G. Călinescu

917

Casa G. Călinescu – desen de Alexandru Olian

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

proprie și le așeza pe peretele exterior al casei sau deasupra ușii de la intrare, fiind fericit când erau observate. Pe frontonul casei, icoana Sfântului Gheorghe călare este o lucrare rămasă de pe urma scriitorului.

Locuința sa din str. Vlădescu, ca și grădina, poartă amprenta gustului și fanteziei sale, până în ultimul amănunt. Micuța curte-grădină, configurată de el, avea ceva mirific, la mijloc cu îngustul bazin dreptunghiular (azi dispărut, acoperit), prevăzut cu guri de havuz, cu pergole pe de laturi, cu o bogată vegetație. De pe pragul casei, George Călinescu își privea adesea opera de arhitect-grădinar, cu binoculul întors, pentru a avea perspectiva unei prelungiri a planurilor, peste limita redusă.

Uneori era găsit în grădină, urmărind înduioșat deplasarea greoaie a micii sale broaște țestoase, Seneca, pe dalele de piatră din fața grădinii.

În grădină, printre pomi, tufe de liliac sau trandafiri, crini albi pitici ori tufe de zmeură și lămâiță, puteau fi văzute sculpturi: în dreapta, bustul scriitorului însuși, în marmură albă (un cap leonin), semnat de sculptorul Onofrei; un mic gigant de Paciurea (azi dispărut); un centaur de Ion Jalea; în fața intrării principale, o mască din bronz, semnată Oscar Spaethe; pe un soclu de cărămidă, un leu din piatră (vestigiu roman adus de la Sarmizegetusa); în stânga grădinii, un bust de femeie realizat de Oscar Han; pe zidul exterior, femeii de bronz din basorelieful lui Medrea. Zambaccian, care îl vizita adesea, aproape orb fiind, se încurca în tufe de trandafiri din grădină.

Ideea bazinului i-o sugerase Goethe, care imaginase într-o lucrare, o fântână arteziană cu o mie de țevi, ce întruchipa dominarea și dirijarea creației în formele ei particulare.

George Călinescu a tocmii câțiva oameni și le-a dat indicații amănunțite: din fața porții va porni un bazin îngust, betonat, până în apropiere de intrarea bibliotecii, prevăzut cu guri de havuz ascunse printre tufe de trandafiri. „Primavara, o puzderie de albine se strângeau în jurul bazinului, câte un fluture se rătăcea, îngrozit, printre cele 19 jeturi de apă; pe fereastră intrau și ieșeau „năuce” viespi atrase de culorile chilimurilor și ale tablourilor” (Ion Bălu).

Soția lui mărturisea: „Bazinul este creația soțului meu. De jur împrejur erau jeturi de apă, ascunse printre tufe de trandafiri. Deasupra bazinului se întindea o creangă a dudului din grădină. Pe ea erau agățate colivii cu canari și papagali pitici. Când dădeam drumul la apa care fășnea la început în sus, ca să se reverse apoi în ploaie mărunță, multiplu colorată de razele soarelui, păsările din colivii începeau să se întreacă în triluri.”

În timp ce turna betonul pentru bazin, care nu era deloc mare, ci proporționat cu spațiul în care era amplasat, George Călinescu scria și paginile din *Scrinul negru*, unde un număr de o sută de jeturi erau proiectate pentru efectul pe care-l urmărea Ioanide, ca să-și uimească invitații.

Cele două odăițe de lângă gardul din stradă, pe jumătate intrate în pământ, pe care cineva le-a numit, într-o revistă literară, „bunkere”, au fost construite în scopul cel mai pașnic cu putință. Acolo se retrăgea să exerseze la vioară, fiindcă îi plăcea rezonanța deosebită a pereților; tot de acolo privea de jos în sus grădina năpădită de vegetație primăvara, ca să aibă perspectiva unui fund de mare. Studia și cânta la vioară lucrări dificile de Bach, Beethoven, Lalo.

S-a desfășurat ani de-a rândul în interminabile dialoguri cu fratele sau, câinele. Fofează a fost un câine deosebit de inteligent și de sensibil. Figura lui era luminată de ochii pătrunzători și vioi. Alexandru Rosetti, prietenul și editorul scriitorului, mărturisește: « Din când în când ieșea, în tovărășia câinelui său grifon și se îndrepta spre terenurile vagi din dosul casei sale, care se întindeau înspre marginile orașului » .

Curierul revistei „*Contemporanul*” primea plicul cu „Cronicile optimistului”, la poartă, din gura lui Fofeaza.

Fofează a intrat în istoria literaturii ca personaj de roman, sub numele de Stoț. Pomenit și în *Cronicile optimistului*. Când stăpânul a fost plecat în China, Fofează nu a mai mâncat. Când i s-a dat o haină a scriitorului, s-a culcat pe ea cu voluptate.

Seara, pornea, însoțit de Fofează, către capătul dinspre lacuri al străzii Rahmani-nov. Prefera drumul de țară dintre malul de lut al lacului Floreasca și castanii înalți, spre care se întindeau atunci gardurile câtorva vile ce păreau izolate în câmpul de la marginea orașului.

Fofează a murit de bătrânețe. În ultimele clipe s-a târât din colțul lui, ocolind manuscrisele pe care nu călca niciodată, s-a culcat pe pieptul stăpânului și în clipa aceea, inima lui a încetat să mai bată. Stăpânul, omul, a suferit enorm la moartea lui Fofează.

I-a săpat singur groapa și l-a înmormântat în grădină, să-l aibă mereu aproape. În ziua aceea, stăpânit de grea tristețe, George Călinescu nu a vrut să vadă pe nimeni. I-a comandat o piatră funerară și pietrarul a gravat pe ea, în limba latină: *Cave canem*. (Ferește-te de câine).

A cerut lui Ciucurencu să introducă imaginea lui Fofează într-un tablou comandat de el, o copie după Tizian.

În ființa scriitorului se păstrau, miraculos, toate vârstele. Nici una nu a exclus pe cealaltă. Iată ce povestește Aurel Leon: „Primăvara lui 1936, (...) într-o zi l-am căutat acasă. Nu sosise încă. L-am așteptat între răzoare. Când a venit, m-a luat la descusut de la porțiță. Vorbind, și-a aruncat pardesiul în brațele duduii Alice, i-a pus, râzând, pălăria pe cap și am intrat.”

A fost un om cu inima caldă și n-a purtat ură nimănui. A uitat orice necaz pricinuit de cineva. Tot Alexandru Rosetti scria: „Cu firea lui de artist, George Călinescu știa să creeze atmosfera de sărbătoare care te cuprindea încă înainte de a pătrunde în cămăruțele luminate feeric, din fundul grădinii sale. Aici, de sărbătorile Crăciunului, reunea câțiva prieteni și cunoscuți care se lăsau răpiți și se afundau într-o angelică beatitudine.”

Bolnav fiind, în grădină se auzea vocea lui înregistrată pe bandă de magnetofon. Moare în anul 1965, în luna ghiocelor și a brândușei.

George Călinescu era actor. Totul la el era spectacol.

Iorgu Iordan îl așază pe marele cărturar, artist și scriitor, alături de Hasdeu și de Iorga.

În anul 1987, am vizitat muzeul și grădina, împreună cu soțul meu, graficianul Alexandru Oilan. În desenul său, din albumul intitulat *Memorabile*, se vede gardul, porțița din fier forjat, puțin din acoperișurile celor două cămăruțe de lângă gard, vișinul altoit, icoana de pe frontispiciul clădirii din stânga, iar în fund, căsuța muzeului.

Pe fosta stradă Vlădescu, care astăzi îi poartă numele, blocurile și vilele au înlocuit căsuțele și grădinițele cu tufe de liliac.

Alături de familia scriitorului, locuia fratele doamnei Călinescu, profesor la Iași. Pe locul acesta s-a înălțat o clădire din beton și sticla, care șochează prin forma ei și care fură din lumina grădinii.

Plimbându-mă prin grădina lui George Călinescu, doamna Daniela Șerban, custodele muzeului, suflet sensibil, ființă pură, contopită cu spiritul acestei case, îmi arată plante și pomi de pe vremea scriitorului: leușteanul plantat lângă bustul său, este menținut în viață; socul de la mormântul lui Fofează; vița-de-vie de la gardul despărțitor. Tufele de liliac alb și mov, vișinul altoit de la poartă, zarzărul cel bătrân și puilul lui, crescut alături; un arbust cu flori galbene, ce înfloreste întâiul, primăvara. *Chipiul turcului*, o plantă cu flori roșii, agățată pe poartă, prin cine știe ce minune, a ajuns peste drum, pe poarta părinților Trifu. O rădăcină s-a strecurat pe sub pământ, de-a latul străzii, până la casa socrilor. Să fie un semn al dragostei lor comune?...

Bazinul nu mai există. Nici gardul din sârmă, cu ochiuri mari, ce despărțea cele două clădiri. Doamna Șerban mi-a spus că se va strădui să refacă măcar un fragment din gard, ca să se știe că a existat. Pe gard era agățată o plantă numită *mâna Maicii Domnului*.

A plantat teiul pletos în amintirea lui Eminescu, atât de iubit de George Călinescu. Lăstarul a fost adus de la Palatul Căciulați, 40 de km după Otopeni.

A salvat o tulpină de vișin bătrân care a murit, împodobind-o cu caprifoi. Pe marginea bazinului au existat crini albi pitici, cu frunze mari, în formă de inimă, care nu mai existau. De la o vecină, a luat crini și a plantat.

Trandafirii roșii, galbeni, albi, au îmbătrânit. Vor fi plantați alții, tineri, pentru ca grădina să arate așa cum cum era pe vremea marelui scriitor.

Stâlpii din cărămidă roșie sunt o aluzie la roșul Tizian, culoarea preferată a marelui scriitor?

Ascuns în tufișuri, scaldându-se în bazin, dormind la umbra liliacului, jucându-se cu broscuța țestoasă, vestind sosirea musafirilor și bucurându-se de prezenta lor, Fofează era sufletul grădinii...

Max, câinele cumpărat mai târziu nu avea calitățile lui Fofează.

Grădina e vie, ca și opera celui ce a creat-o.

Ca istoric literar, Călinescu se distinge prin temeinicia informației, prin finețea analizei și calitatea expresiei, a stilului; prin opera sa extraordinar de variată, prin capacitatea creatoare, este una din personalitățile reprezentative ale culturii românești.

George Călinescu îi scria lui Alexandru Rossetti: „Pun mai presus patria, decât interesele mele personale.”

George Calinescu's Gardens

SUMMARY

As a delicate, sensitive soul, the actress Dudaș Olian describes the garden of a very special character of the Romania literature, the writer and literary critic George Călinescu - a good opportunity for her to evoke her visit to the memorial house – and gardens - sketched by her husband, the scenographer Alexandru Olian.

UN EPISOD DIN CONSTRUCȚIA NOULUI CENTRU CIVIC DIN BUCUREȘTI REFLECTAT ÎNTR-UN INTERVIU DE ISTORIE ORALĂ

Maria Raluca Popa

Între iunie 2002 și februarie 2003 am început un proiect de istorie orală, cu sprijinul financiar și moral al Fundației Academia Civică, prin Arhiva de Istorie Orală a acestei instituții. Prin acest proiect am încercat să păstrez pe bandă audio amintirile celor care au trăit și au fost implicați direct sau indirect în evenimentele bulversante din istoria Bucureștilor în anii '80 ai secolului XX. Printre cei intervievați (arhitecți, muzeografi, istorici, istorici de artă) se află și domnul arhitect **Constantin Hariton**, astăzi director al Rigips s.a. Am ales acest interviu pentru sinceritatea, proșpețimea și umorul în care arhitectul a ales să învâluie amintirile atât de greu de acceptat ale perioadei în care în București se lucra la ansamblul noului centru civic. Interviul descrie foarte bine negocierea continuă, lupta (în van) pe care profesioniștii acelei vremi o duceau cu pretențiile de specialist în arhitectură ale lui Ceaușescu și ale celor din jurul său. De asemenea, arhitectul face parte dintr-o familie în care arhitectura este o pasiune care se moștenește din generație în generație și astfel este cu atât mai semnificativ conflictul moral descris în acest interviu, între o conștiință profesională și o moștenire cultural de generații și realitatea momentului, ce se punea de-a curmezișul acestor încercări de a salva moral profesiunea de arhitect.

Interviul a durat două ore (două casete) și a avut loc la sediul Rigips S.A în iulie 2002. Selecțiunea părților prezentate în acest articol îmi aparține. Eventualele inadvertențe sau greșeli care s-ar putea găsi în acest text îmi aparțin în totalitate mie și transcrierii imperfecte a materialului înregistrat, și nu interviuatului. Cu această ocazie aș dori să-i mulțumesc domnului arhitect Hariton pentru bunăvoința și interesul arătat pentru acest proiect de istorie orală.

Regulile de transcriere folosite sunt următoarele: Prin paranteze drepte am marcat secțiunile omise și, de asemenea, am adăugat informații care nu există în înregistrare, acolo unde am considerat că aceasta ar ușura înțelegerea contextului. În paranteze rotunde am notat detalii legate de zgomote și mișcări care s-au petrecut în timpul interviului și care faceau parte din mesajul (de natură orală, narativă) transmis de interviu. Cuvintele subliniate se referă la acele cuvinte pe care interviuatul le-a pronunțat într-un mod accentuat. Punctele de suspensie marchează pauze mai scurte sau mai lungi în vorbirea interviuatului sau a intervievatorului.

Nume interviuat: Constantin Hariton (I)

Realizator: Raluca Popa (R)

Persoana care a realizat transcrierea: Raluca Popa

Data transcrierii: 27 iulie 2002

Fața A:

R: Am să vă rog să vă prezentați pe scurt și să includeți... tot ce considerați relevant din biografia personală...

I: Numele, Constantin Hariton... M-am născut la sfârșit de ianuarie... am două date de naștere, una e 27 ianuarie, cea reala și cealaltă e 31 ianuarie... 1951... [secțiune lipsă]

R: Formarea profesională, dacă puteți să amintiți.

I: Tatăl meu era... de profesie arhitect.... Mama mea [secțiune lipsă]... devenise proiectant de arhitectură prin forța lucrurilor, fiindcă trebuia să lucreze ca să câștigăm... să câștige de fapt existența familiei... [secțiune lipsă]

În familia tatălui meu mai existau o suită de arhitecți, un văr de-al lui... Alexandru B. B. Iotzu, și un unchi de-al lui, Constantin Iotzu, care fusese rectorul facultății de arhitectură în anii '40.... Probabil că îl influențaseră în decizia de a urma arhitectura. [secțiune scoasă]

..... Deci există un mediu să spunem apropiat de arhitectură și în perioada anilor acelora.... Sigur, colegii tatălui meu îl vizitau, purtau discuții aprinse vis-à-vis de arhitectură, era prieten cu... un arhitect care a devenit un personaj destul de... controversat al arhitecturii românești... Gypsy [Nicolae] Porumbescu... dar fără îndoială o personalitate.... și cu o serie de alți arhitecți care veneau seara pe la noi acasă și purtau discuții. Sigur că asta ne-a influențat, involuntar, probabil, nimeni nu ne-a împins să facem arhitectură, dar.... așa a vrut istoria ca... toți patru copii.... Să ajungem să facem arhitectură...

R: Toți băieții, nu?

I: Toți băieții... împărțiți cu un ax de simetrie, așa, doi Beldimani, doi Haritoni, doi fumători, doi nefumători, doi în Franța, doi în România...

R: (râsete)

I: Și... îmi aduc aminte de niște... cred că de niște concursuri la care lucrau... părinții mei și la care participau și colegi de-ai lor și veneau și lucrau în... mă rog, la noi în casă, deși casa era plină cu... unchi, bătrâni, mătuși bătrâne... cu o mulțime de lume... într-un holșor de... mă rog, un fel de cameră de zi, să spunem, dar care n-avea nici un fel de lumină directă, se mai punea și o planșetă și se mai lucra, se fuma și se... se vorbea mult. Deci astea au fost primele amintiri legate de arhitectură. [secțiune lipsă] Apoi, încet-încet am.... Am participat la diverse etape ale evoluției arhitecturii bucureștene prin intermediul lor... și prin intermediu câte unui frate mai mare care ajungea să facă facultatea, să termine și să intre în... mecanismele instituțiilor de proiectare de stat... și atunci deseori serile erau prilej de evocare... dezbateri și... adresare de injurii. (râsete)

R: Despre facultate? În ce perioadă ați făcut-o?

I: Facultatea am făcut-o între '73 și '79.... Într-o perioadă în care.... se introdusese sistemul... barajului, la jumătatea facultății, când.... Baraj care despărțea arhitecții de conductorii arhitecți. Am fost a doua generație care a avut barajul ăsta, o generație cu foarte multe fete în an. Cred că n-a fost un an prea bun... deși mulți sunt plecați în străinătate și zice-se că fac cariere bune acolo... Atunci poate că și facultatea era într-un.... Într-un moment de pierdere de elan destul de... serios. Începuse și o primenire a cadrelor

didactice.... Iar Ceaușescu începuse ușor-ușor să-și manifeste.... aplecarea lui către... arhitectură și construcții. Și... lucrurile astea se simțeau și în domeniul... evident, și în domeniul învățământului....., în... numirea arhitecților șefi ai orașelor, care încet-încet deveneau personalități mai puțin conturate, în schimb mai... mai oportuniști și mai doritori să-și construiască o carieră din pozițiile respective... Mai puțin profesioniști... Politizarea era... excesivă, pentru că... sigur că ea existase și înainte, categoric. Dar, înainte, partea profesională jucase totuși... totuși, un rol și oamenii care fuseseră în pozițiile de arhitecți-șefi... aveau și o anumită statură profesională, care... le permitea să aibă un anume tip de discurs, un anume tip de dialog cu oamenii politici. Ceea ce după aceea... nu s-a mai întâmplat. Încet-încet, dialogul cu oamenii politici a devenit monolog, și arhitectii n-au făcut decât să... încaseze indicații...și să le... punem în practică. Mai mult sau mai puțin. Unii s-au străduit mai mult, alții mai puțin să... să le pună în practică.

[secțiune scoasă]

R: Rector cine era?

I: ...Cezar Lăzărescu... [secțiune scoasă]

R: Puteți să-mi spuneți ce părere aveați despre București, la vremea aceea? Vă mai amintiți, vă preocupa problema?

I: Despre București la vremea aia? Chiar dacă n-aș fi vrut să mă preocupe, discuțiile de acasă mă....

R: Vă obligau.....

I: Mă obligau, da. (Râsete) Prin faptul că... tatăl meu și fratele cel mare lucrau la Proiect București și ca erau implicați în... acțiunile de.... hai să spunem de.... sistematizare, că nu le putem spune de urbanism, ale momentului, sigur că eram la curent cu ce se întâmpla și părtaş cu nemulțumirile... încercările de proteste, cu.... demersurile pe care le făceau.... Ei și alții din perioada aia.

R: Vă referiți la perioada de după '77, nu? De după... cutremur, sau înainte?

I: Da, și înainte, mă rog, și în timpul facultății. Și înainte de cutremur, dar înainte de cutremur... aplecarea lui Ceaușescu către arhitectură a fost mult mai puțin vizibilă. Chiar dacă..., să spunem, se începuse aplicarea teoriei placării bulevardelor în București, operațiunea Dorobanți... începuse... Erau niște prime elemente care... mă rog, arătau că Ceaușescu poartă un interes acestui domeniu. Dar evident că nu era atât de... puternic și cu amprenta, teribilă, pe care a lăsat-o asupra orașului, după... '78. După... de fapt, după cutremur. Când... nu știu... presupun că cineva totuși a existat care să-l fi, să-l fi... ajutat pe Ceaușescu să observe ce ușor... se pot demola clădirile.... și ce bun prilej îl constituie asta pentru un nou... pentru orașul comunist pe care trebuia să-l creeze.

R: Când a apărut ideea asta, vă aduceți aminte?

I: Păi cred că asta a apărut odată cu cutremurul.... Din '77... După aia, după aia foarte repede, sigur după momentele tragice și triste și... mă rog, chiar de tensiune... [secțiune scoasă] și imediat după aceea, au apărut deja primele... rumori, privitoare la un proiect pentru... amenajarea unui centru politico-administrativ... Au început o serie de consultări, de studii.... de... S-au făcut mai multe echipe, la un moment dat, de fapt, a prins... un contur mai zdravan și s-a făcut un fel de concurs, la care au participat mai

multe echipe, mare majoritate din facultate, conduse de profesori din facultate, dar... și unele din afară [secțiune scoasă] Au fost mai multe etape de... ale acestui așa-zis concurs... Fiindcă n-a fost un concurs real, cu un juriu de profesioniști....

[sfârșit fața A]

Fața B:

I: ...A fost... un concurs politic și încet-încet cei care s-au apropiat sau care au ghicit mai bine intențiile... megalomane ale lui Ceaușescu, au fost câștigătorii....

[secțiune scoasă]

În timp ce ceilalți erau profesori la Institutul de Arhitectură, erau oameni care lucraseră foarte mult, repet, indiferent de judecățile pe care le putem avea astăzi asupra arhitecturii lor, erau niște oameni cu.... ani mulți în spate. Unii dintre ei chiar cu merite.... Alifanti, Iotzu.... Chiar Cezar Lazarescu. [secțiune scoasă.] Demersul lui a fost un lucru... de bună factură pentru arhitectura acelor ani. În general, pentru gândirea arhitecturală a acelor ani. Era... cumva, eram sincroni cu ceea ce se întâmpla în altă parte. În anii '60, vorbesc. Deci erau oameni care aveau o anumită notorietate în profesie, care erau cadre universitare și care erau... cunoscuți și puteau să spună ceva. Nu era cazul Ancăi Petrescu. Întâmplarea a făcut ca tocmai ea să câștige acest concurs. Sau poate.... că nu tocmai întâmplarea, mă întreb dacă cineva citise memoriile lui Speer atunci, sau.... Dar cred că nu. Pentru că atunci când le-am citit am avut.... revelația unei similitudini cu cazul Ancăi Petrescu, preferarea lui Speer de către Hitler, în fața altor arhitecți cu... mă rog, cu opera în spate, tocmai pentru considerentul că era tânăr și manevrabil, și evident... și pentru că tinerii sunt... au un orgoliu cu mult mai activ...

[secțiune scoasă]

R: în perioada asta erai încă student, sau...

I: Terminasem facultatea, făcusem o scurtă trecere prin Râmnicu-Vâlcea și... după aceea am lucrat la Institutul de Proiectare... de fapt, se chema Centrul de Proiectare pentru Construcții de Învățământ și Cercetare. Era ceva foarte lung... Acest titlu, foarte lung... și acolo am avut... norocul, pe de o parte să găsesc o atmosferă mult mai... agreabilă decât în alte instituții, dar am avut norocul să lucrez cu un prieten al părinților mei, foarte bun arhitect, și un om extraordinar, Ion Mircea Enescu, cunoscut sub numele de „Ciuri” Enescu, care cred că acum este decanul arhitecților din România, un om cu o deschidere intelectuală, un mare convins de Le Corbusier, și un practicant al corbusianismului, și... un spirit liber, care m-a ajutat... extraordinar, în primii ani, atunci, după facultate. Probabil că mi-ar fi fost mult mai greu dacă nimeream într-o structură de tip Proiect București, superierarhizată, cu o mulțime de oameni, sute de arhitecți, sute, sau mii de ingineri, erau 2.000 de oameni la un moment dat. Ceva, un fel de colos de-asta care te.... te mesteca în el. Aici erau foarte puțini, erau o sută de oameni cu totul, și era o atmosferă mai... liberală.

[secțiune scoasă]

Cert este că noi nu am apucat să le construim [proiectele făcute la centrul de proiectare], și pentru că... în '82-'83 au început... în '82 chiar... proiectul centrului administrativ căpătase contur serios, Anca Petrescu deja lucra la... proiectul mare, se lucra la sistematizarea zonei, se făcuseră „N” variante, un fel de concursuri... la care au

participat iarăși cadre didactice... și Institutul Proiect București... și Institutul Carpați care era un fel de... apendice al Gospodăriei de Partid, deci în principiu el lucra pentru lucrările comandate de către partid... și unde era o lume de... arhitecți de mai bună calitate și care erau, cumva erau protejați, fiindcă lucrau pentru... Adică erau protejați de Gospodăria de Partid, pentru că lucrau...

R: Protejați în ce sens?

I: Protejați în sens că aveau lucrări mai... cu mult mai interesante decât celelalte, se făceau cu materiale mai bune... Totul trebuie raportat la... evident la momentele respective. Astăzi... par... ieftine și desuete, dar... atuncea erau cu mult mai mult decât tencuiala clasică și... în cel mai bun caz cărămida aparentă, care ajunseseră să fie... un fel de maximum de... de lux, practic. Deci și Institutul Carpați avea la rândul lui echipe care lucrau la acest centru. Și Ministerului Învățământului, care urma să-și facă un sediu în acest centru, îi fuseseră alocate... sediul ministerului... și sediul bibliotecii naționale... două lucrări. Eu lucram, cu Ciuri Enescu, lucram la sediul ministerului, și alte echipe lucrau la bibliotecă... Și, mă rog, la o prezentare care a avut loc în 1983... Ceaușescu a fost destul de enervat de... machetele prezentate de institutul nostru.... Cum v-am zis, noi eram pe filiera corbusiană, deci era ceva cu totul...

R: Modernist...

I: Aaa, da, și s-a enervat, a dat cu batul... în machete și a zis: „Cine a făcut porcăria asta,” și Anca Petrescu a zis.... S-a disculpat și a zis... „nu noi... au făcut-o cei de la centrul de proiectări al Ministerului Învățământului”... [secțiune scoasă]... și așa era... și urmarea a fost că la o săptămână după această vizită... Centrul de proiectare a fost desființat... și a fost preluat de Institutul Carpați....

[secțiune scoasă]

Și noi, cu Tudor Dumitrașcu... [secțiune scoasă] am mai putut o vreme să respirăm, nu ne-au preluat direct la Casa Republicii. La un moment dat, ne-a fost oferit de... Romeo Belea să ne mutăm undeva într-un atelier din cadrul facultății... și să lucrăm acolo împreună cu el la proiectul Casei Științei, care este acum Casa Academiei, care este... în partea dinspre... sud a Casei Republicii. Deci de partea cealaltă a Căii 13 Septembrie.

R: Pe dvs. și pe celălalt arhitect. Deci numai....

I: Da. Numai noi doi. Noi am fost singurii care am scăpat de Casa Republicii.... Nu că am scăpat pentru prea multă vreme,și că lucrurile au fost foarte-foarte diferite, dar oricum, măcar am fost ferit de...

R: Deci dacă rămâneți la Carpați...

I: Nu, am rămas la Carpați, deci eram la Carpați, dar n-am lucrat la proiectul Casei Republicii, am lucrat la proiectul Casei Științei.

R: Dacă ați fi rămas.... dacă nu v-ar fi invitat... Romeo Belea, ați fi lucrat la Casa Poporului?

I: Romeo Belea, da. Da. Pentru asta pot să-i fiu recunoscător [că nu a trebuit să lucrez la Casa Republicii.] (râsete)

R: (râsete)

I: și pentru că atmosfera era mai agreabilă în facultate, și pentru că... și relația cu el a fost alta, evident.... Și...

R: Romeo Belea era profesor?

I: Era profesor la facultate și mă rog, era responsabil pentru sediul Casei Științei și... Casa Științei și Culturii, parcă așa se chema...

R: ...sau Tehnicii...

I: (pauză) da nici eu... și eu am început să... să uit asta. Și mă rog, am început acolo cu tot felul de variante de proiect, noi sperând că vom reuși să propunem ceva mai... modern și... încet-încet variantele respective au căzut... și... în final s-a ajuns la varianta asta cu... cinci corpuri de... clădiri, articulate în jurul unor curți interioare și care să facă... față... fațadei de sud a Casei Republicii, având dimensiunile, însă, puțin mai... ceva mai mici. Dar totuși fiind tot o chestie colosală, fiindcă avea vreo... ajunsese în final la vreo 90 și ceva de mii de metri pătrați. Casa. După aceea, din faza de început și lucrul la variante și machete de lucru... încet-încet colectivul a început să crească... A ajuns și el la câteva zeci de persoane, la vreo 30 de persoane în final... dar n-a ajuns niciodată la dimensiunile de la Casa Republicii de sute de persoane... și o vreme am fost... să zicem așa, protejați, în sensul că... șantierul începând mai târziu decât casa Republicii, cu doi ani, ...nu era, nu... nu dădea nici un fel de interes lui Ceaușescu să facă vizite, fiindcă betoane, armături și astea, n-aveau ce să [vadă]... în momentul cand cladirea a început sa iasa serios din pamant, și a început sa se puna problema... fațadelor, și a diverselor finisaje, și ornamente... imediat a fost mutată... direcția vizitelor lui Ceaușescu și pe la Casa Științei și din momentul ăla a devenit o istorie absolut... groaznică... pentru că la fiecare, în fiecare săptămână schimba... mă rog, ceea ce... făcusem noi, și ceea ce solicita el, pe de altă parte, ...efectiv... un joc de-asta... pe care atunci l-am făcut cu toată credința că facem bine, un joc... Noi încercam să... filtrăm ceea ce vroia el, ca să iasă cât de cât totuși onorabil. Să-l aducem în limitele onorabilului... Sigur astăzi când te uiți în urmă e destul de... e destul de dezatsuos. Dar... atunci, am făcut eforturi uriașe, ca să salvăm niște aparențe... Din păcate a fost... aproape imposibil pentru că la aceste vizite erau..... Argumentele pe care le puteai oferi nu găseau decât rareori... calea spre.... spre a fi acceptate de Ceaușescu. Și, am avut niște... [vizite stresante din partea lui Ceaușescu]

[secțiune scoasă]

Sigur că acum, o pot spune mai... mai relaxat. Dar atunci, fiecare modificare pe care o făcea, noi o primeam în plex. Pentru că încet-încet proiectul devenea o... o hidosenie ca și vis-a-vi-ul lui [Casa Republicii]. Și... orice încercări de a le face mai curate și mai simple, și volumele și fațadele, primeau niște răspunsuri... Mi-aduc aminte că am făcut... El nu înțelegea planuri [Ceaușescu], sau mă rog, se uita la fațadele colorate, se uita la o machetă, dar avea nevoie de o machetă la scara 1:1. Deci construcția era un... cel mai bun material, construcția în sine, pentru a face macheta la scară...

R: Adică în mărime naturală?

I: în mărime naturală, da, da.

R: și cum? Se puneau așa pe pereți?

I: Aveam... construcția de beton era terminată, structura era terminată, și trebuia să aprobe... fațadele. Atunci se făceau... Întâi se făceau niște planșe, care erau... mari, colorate, în diverse variante, care erau văzute întâi de cei de la gospodăria de partid.

[secțiune scoasă]

I: [Casa Științei și Tehnicii] nu trebuia să fie terminată înaintea Casei Republicii! Care totuși era bijuteria... coroanei! Și... deci planșele astea erau prezentate.... Erau în principiu agreate... sau nu...

R: Erau puse pe perete, unde ar fi trebuit să fie...

I: Pe perete înainte de a veni Ceaușescu, le vedeau cei de la gospodăria de partid, ziceau OK, și după aia dădeam drumul și făceam, efectiv, două fațade de sus până jos... două travee, deci... asta însemna cam 12 metri lațime, parcă așa avea, travee de 6 metri acolo... și... la care se turnau betoane... se puneau finisajele... cam ca pentru construcția... terminată. În același timp în interior se făcea același lucru, pe coridoare, se faceau finisajele din camere, tratamentul... pereților de pe coridoare, ușile, plafoanele false, absolut...

R: Toate astea erau lucruri temporare, nu?

I: Temporare, doar ca să vină...

R: ...să le vadă Ceaușescu

I: Să le vadă Ceaușescu. Și el venea, și noi, credeam că suntem deștepți, și... reușim să-l păcălim...

[sfârșitul casetei I]

Caseta II. Fața A:

Realizator: Spuneți că discutați cu Ciurel.... [înainte să se termine caseta I]

Constantin Hariton: Da, și îl convingeam până la urmă pentru... pentru anumite demersuri și... odată am... de exemplu am... am încercat să (oftat)... ca toată fațada asta a Casei Științei să fie cu niște bovindouri, să fie cu niște planuri... ieșite în afară pe un... niște volume ieșite în afară pe niște planuri octogonale, o jumătate de octogon... ca forma. Și foarte... simple, așa, și care să dea o masă... volumetrică, așa, mișcată. Dar, clădirea fiind foarte mare, au trebuit turnate.... Dacă îmi amintesc eu bine vreo 158 de plăci de beton, după forma asta.... Enorm, o masă colosale de beton... noi zicând că asta e un argument în favoarea noastră ca Ceaușescu să nu mai dea înapoi, și să nu schimbe.

I: și două sau trei dintre fațade... le-am făcut complet, cu tâmplăria de aluminiu, cu finisajele de piatră, cu coloane, cu capiteli, cu.... nu știu ce.... Aaa, capiteliurile, la fel! Făcusem... în loc să facem un capitel... pseudo-corintic, cum s-au făcut peste tot, am făcut.... Găsisem niște capiteli bizantine foarte simplificate, așa, și făcusem un fel de capitel bizantin, doar cu niște forme geometrice...

R: Așa, nu? [arăt cu mâna forma] ...cu imposta....

I: Da, da, numai că, astea erau văzute de jos... par mici! în realitate, fiecare capitel ascundea în spatele lui vreo doi-trei metri cubi de beton! și ne-am apucat să le facem pe toate, zicând tot așa că îl... că asta va constitui un argument ca el să nu schimbe!

R: Să le lase...!

I: Or el a venit, s-a uitat la... a venit, mă rog, cu suita, întâi și-a trimis.... Era foarte amuzant, așa.... Veneau... întâi, egretele. Egretele erau securiștii care veneau, pe câmp... Erau chiar îmbrăcați în culori închise, și veneau de la Casa Republicii, se

termina vizita acolo, și fugeau la Casa Științei, dincoace pe câmp... Dar fugeau ca niște nebuni! Ca niște potârnichi care traversau terenul în goană... și intrau în Casă, prin șantier, ca nu cumva să fie undeva cineva ascuns și să-i arunce o... piatră, sau o bucată de beton, sau știu și eu, un fier, în cap lui Ceaușescu. Bun. După ce veneau egretele începeau să vină cei de la... Primărie, cei de la gospodăria de partid, arhitectul-șef al orașului...

R: Care era? Cine?

I: Care era Focșa... Și... după aia în final venea și... mașina... Generalii, tot felul de lume. Răposatul Vasile Milea, erou național, care... probabil că... a fost făcut erou... în orice caz, l-am cunoscut și era... un personaj absolut rudimentar, era... ceva de necrezut! Asta era ministrul Armatei! Șantierul nostru fiind... ținând de Armată, deci de o unitate de construcții a Armatei. Din cauza asta venea... Milea... Și... Ceaușescu deci venea cu suita și cu ea [Elena Ceaușescu]... își lăsa mașina în fața clădirii și acolo... stătea și se uita, și după... două minute... Belea a explicat cum e cu bovindourile, ce am vrut noi să facem, cu... bovindourile... și el a zis: Nu! "Bobindourile" astea mie nu-mi plac. Fără "bobindouri" aici, mie să-mi faceți balcoane... plate. Și nu închis, ci balcon. Și... mă rog, atuncea... am zis că... știți că pentru o clădire de birouri... balconul nu e... necesar, nu e o funcțiune. [Ceaușescu] (ton autoritar) „Nu contează, pentru frumusețea fațadei.” și ne-a și zis, nu trebuie să aibe mai mult de 50 de centimetri... Așa era, venea cu niște lucruri extrem de precise, așa...

R: (râsete)

I: „60 de centimetri... și paralel cu fațada!” 60 de centimetri și paralel cu fațada înseamnă că oamenii ăia pe care noi îi obligasem să facă... sute de plăci, trebuiau să spargă toate acele... (pauză) Și... după aia uitându-se la capituluri ne-a zis că așa ceva urât n-a mai văzut în viața lui... Și... am încercat să-i explicăm că astea au fost special simplificate, pentru că, de fapt, să... să creeze un fel de cadru pentru Casa Republicii! Aici trebuiau să fie [formele] mult mai simple și să fie într-un raport de deferență față de Casa Republicii. Și a zis: Ce!!! E!!! Este o porcărie asta!!! Se enervase și când se enerva dădea așa puțin pe... pe călcăie, pe spate și se lovea cu... cu palma, cu șapca peste coapsa dreaptă. (râsete) Nu-și stăpânea... mișcărilor. Bun. Și... nu conta că erau turnate... betoanele respective. Întâmplarea face că... la una din aceste... la vizionarea cu „bobindoul”, care aia n-a fost în paralel cu cea cu... n-a fost în același timp cu cea cu capitulurile, mă rog, acuma mi-am adus aminte, dar a fost paralelă cu niște coridoare, și... eu am zis, domne, coridoarele haideți să le facem mai moderne, și... îl convinsesem cu greu pe Ciurel să accepte... în interior era, ca ușile să fie într-un cadru de cărămizi de sticlă. Să fie un cadru, așa, de cărămizi de sticlă... mă rog, de culoare cognac... Așa, și cu ușa simplu prinsă în cărămizile de sticlă, fără nici un alt element. Și era în câteva variante asta... Ca să aveți o idee despre cum se desfășurau lucrurile în... economia socialistă... Aceste cărămizi de sticlă nu se făceau decât la... Buzău. Și m-am dus la Buzău, să discut cu ei și să le cer să-mi facă cărămizi de sticlă cognac. Cărămizi de sticlă cognac nu se puteau face pentru ca, calitatea sticlei pe care o aveau ei acolo era foarte proastă și trebuiau să facă nu știu câte șarje ca să obțină o șarjă ca lumea... Cert este că o șarjă avea vreo 50 și ceva de mii de cărămizi de sticlă... Deci, era un consum

fantastic de bani și... nu conta asta.... E drept că și noi eram inconștienți pentru ca vrând să salvăm ceea ce... credeam noi că e de salvat... nici nu ne gândeam la aspectul economic în momentul ăla.... Sincer să fiu... și... în discuțiile pe care le-am avut cu Belea și cu Cuiurel, mă rog, Ciurel a fost împotriva, dar m-a lăsat. Dar mă rog, Ciurel m-a amenințat că... dacă iese prost... zbor afară din institut. Fiindcă el era sigur că n-o să le placă... Acuma, norocul meu este că el n-a știut că s-au făcut trei șarje și că o șarjă avea 50 și ceva de mii de cărămizi... și am făcut... experimentul, pe un coridor, era o zi foarte frumoasă, cu soare, și când am intrat pe coridor, am zis, gata, am dat lovitură, era... era o lumină superbă, pe coridor, așa, se filtra, așa, parcă erau pereți din miere, parcă te uitai într-un borcan de miere. Eram foarte.... impresionat.... când.... Madam Ceaușescu zice: „Ce-ați făcut mizeriile astea aicea? Parcă ar fi la pisoarele publice!” (ras) ...Moment în care... moment în care toată lumea s-a pleoștit, Ciurel mi-a făcut un semn așa [de tăiat capul]... peste ei... și, au căzut toate cărămizile, s-au dus, au vrut cu pereți plini... doar cu o supralumină... însă au pătruns într-un din camere, și sigur că intrând în cameră au văzând ce înseamnă bovindoul ăla, că e o extensie frumoasă, în afara casei, așa, care e foarte agreabilă dinăuntru. Și ea [Elena Ceaușescu] a zis: A, zice, da uite, „bobindoul” asta e frumos, dinăuntru.

R: (ras) Tot așa zicea și ea?

I: Da, da. E un termen consacrat! „Bobindoul!”

R: Aaa, da? (ras)

I: Consacrat de ei!

R: (ras) Am înțeles!

I: Și... el a zis, epocala... chestie... „E adevărat, dar și fațadele contează!” (râsete)

R: (râsete)

I: Da. Și... deci... au contat și fațadele și a trebuit să spargem, adică... săracii cei de la Armată, au spart acolo... betoane.... Dar este... Astăzi, când povestești, pare hazliu, dar era ceva... absolut îngrozitor! în primul rând că trăiai cu... cu teama asta că... ești aruncat pe drumuri... a doua zi. Al doilea că era eșecul... zilnic... sau, mă rog, săptămânal, al fiecărei încercări pe care.... mică acolo, care nouă ni se părea extrem de importantă, luptăm pentru lucrurile astea, ca pentru ceva colosal. De fapt erau nimicuri, dar... încercăm să salvăm ceea ce ar fi putut să fie salvat. Nu... nu există nici un fel de... de șansa, și din păcate, era un cor de... tutari, fiindcă... totuși, puteai să-i spui! Deci, eu am spus-o, Belea a spus-o, alții au, i-au spus-o...

R: De față cu el?

I: Lui... Nu s-a întâmplat nimica! Nouă, direct, nu ni s-a întâmplat nimica, dar există un cor de tutari care imediat preluau ideile lui... Ceaușescu, și care îi... îi țineau isonul, acolo. Foarte scurt, de altfel, pentru că nu era nevoie de prea multe argumente, într-o direcție sau alta, pentru că nici nu le suportă, el. Dar... erau tot felul de lucruri, adică, n-acceptă spații tehnice sub.... în interiorul clădirilor! Fiindcă îi era teamă că... poate să explodeze, că se poate ascunde acolo ceva... cineva care să-i facă...

R: Ce înseamnă spații tehnice?

I: Spații tehnice... de exemplu, la centralele de ventilație, centrale de climatizare, cabinele.... în corpul central din Casa Științei era... în interiorul lui un fel de cilindru

așa, în care pe trei etaje erau.... o sală, de 400 de locuri, deasupra ei era un hol de intrare, și deasupra ei o altă sală. Și sub sala de jos era un spațiu de vreo 2 metri și ceva care era o cameră de aer pe unde urma să se ventileze... spațiu și de unde se mai legau alte spații tehnice. Și când a venit Ceaușescu acolo, și a coborât, s-a oprit la marginea... tubului ăstuia din beton, era.... iarăși o zi foarte frumoasă, era soare și prin tubul ăsta băteau niște raze, era așa o imagine metazifică puțin, și Ceaușescu stă la marginea... gropii și se uita așa și zice: «Dar ce mai sunt acolo, doi metri și ceva de.... groapa. De ce nu astupați chestia asta?» și nimeni n-avea curajul să spună nimic, pentru că nimeni n-avea curajul să spună că acolo sunt spații tehnice, pentru că ar fi zis: «Trebuie scoase în afara Casei!» Ceea ce era un dezastru! Pur și simplu! și atunci eu pur și simplu am mințit, am zis că... aia urmează să se umple, că întreaga clădire fiind compusă din cinci tronsoane și ca... fiind întinsă pe 200 și ceva de metri... așteptam ca tasările terenului să se încheie, și după care se va umple cu... cu beton. Ceea ce era, cum să spun, o chestie absolut grosolană, ...și... Ciurel, s-a uitat la mine așa cu [teama]... dar a acceptat și a trecut minciuna. Dar sigur că asta a fost o chestie de moment. și s-a întâmplat pur și simplu, ca altă dată ar fi... ar fi zis că nu contează sau ar fi avut o altă replică.... Ceaușescu. Nu... nu există ... ceva... care putea să fie încadrat într-o formă și să spui: domne asta de fiecare dată o să meargă. O să poți să îndulcești pastila într-un anumit fel, în așa fel încât să treacă. Era, avea o anumită formă de.... neprevizibilitate și una de previzibilitate, dar... era foarte-foarte greu de convins... de fapt, să-i schimbi opiniile cu care venea. Nu știu, niciodată... mă întreb dacă avea un *conseiller* în... materie de arhitectură. Dar în orice caz, venea cu niște lucruri precise. Pusesem o structură peste holul ăsta central, care avea 30 de metri diametru, sau nu, 24 avea tubul propriu-zis dar mai avea niște... ramuri, și de abia se încheiase... montarea structurii metalice, niște grinzi colosale și... a fost adus în vizită și a spus: «...E foarte mică! Sala asta e foarte mică!» Avea nouă metri cincizeci înălțime. Venind de dincolo, din Casa Republicii, toate spațiile i se păreau minuscule. Și a zis: saltați-o până la 12 metri cincizeci. Și atunci am avut o... iarăși am avut o controversă și am zis că asta nu este sală, asta, că aici e de fapt un hol de intrare și că sala este dedesupt... și nu știu ce. N-a avut nici un fel de... n-a... nici un fel de.... n-avea importanță chestia asta, dacă el spunea că e prea mică, atunci era prea mică. Și s-a desfăcut.... S-au desfăcut grinzile alea care abia fuseseră montate, și s-au înălțat mai sus! și așa s-a întâmplat cu foarte multe... toate.... toate spațiile alea. Gândiți-vă cum arată acum o încăpere, care are așa: are 6 m pe 6 m, are 4,50 m înălțime, foarte înalte, pentru că trebuiau să fie înalte coridoarele.... etajele, pentru că în partea alalaltă aveau 9 metri și aici i se păreau minuscule, dar pentru... o clădire de birouri erau gigantice! Patru metri cincizeci!

Si... [arătând prin mișcări] din chestia asta ieșeau, pe o ușă care avea 3 metri înălțime, și un metru și 20 lățime, deschideai ușa asta către afară și ieșeau într-un balcon care avea 50 de centimetri, doar puteai să pășești așa, nu? [să faci doar un pas în balcon]....

R: (râsete)

I: ...Și asta există astăzi, de jur împrejurul acestei Case, este ceva cumplit. Cumplit. Săracii lucrători ai... diverselor institute ale Academiei... îi plâng!

R: Astea-s balcoanele care au înlocuit...

I: Astea-s balcoanele care au înlocuit „bobindourile”, da... Și... mă rog, nici nu... și... intrase, pe măsură ce ne apropiam de '89 intrase într-o fază din asta accelerată de... construcție-deconstrucție, adică, făcea și desfăcea.... și chiar înainte de a fi... De a fi fost.... împușcat, în lunile dinainte, hotărâse ca.... să fie curțile interioare... umpluse cu alte săli, de-astea, de ședințe, pe două nivele... o hotărâre pe care o luase în timpul unei vizionari pe care o făcuse... Eram la mare, îmi luasem trei zile de concediu, eram la 2 Mai, și mi-a dat telefon un coleg să-mi spună, știi ce s-a întâmplat, a fost vizită... sâmbăta asta și rezultatul e că nu mai sunt curți interioare. Zic, cum să nu mai fie curți interioare! Păi, zice, nu mai sunt curți interioare! Păi, zic, cum se luminează, cum respiră oamenii aia de acolo... Nu contează! A hotărât că se vor umple cu (râs)... cu săli. Și se lucra la acest... la proiect la acesta... aberație, în momentul ăla. Sigur că nu se umpluseră complet, se lăsaseră niște coridoare, pentru.... dar era... cu totul altceva. Între timp.... s-a retras....

R: Deci astea au fost demontate, și curțile au rămas...

I: Da, da. Nu, n-au apucat să se construiască, n-au apucat, se lucra la aproiect. Dar asta era... ce e interesant, e că atunci... ne luptam așa cu toate forțele pentru lucruri care, efectiv, par nimicuri astăzi, și care oricum... n-au mai putut să influențeze în nici un fel proiectul, pentru că s-au schimbat fațadele... le-a schimbat... a mai adăugat corpuri peste corpuri...e totul... a devenit... incoerent.... Aproape. Și ziceam, bun, hai măcar în interior să mai salvăm ceva. Până la urmă... Oricum, în interior e mai curat decât la... la Casa Republicii, dar.... e un eșec! Mare! Adică încă un eșec, pe lângă multele eșecuri ale... construcției... anilor '70-'89.

[ultima secțiune a interviului scoasă]

*An Episode of the Building of the New Civic Centre in Bucharest,
Reflected by an Oral History Document*

SUMMARY

A reputed architect shares his memories concerning the epoch when he was involved in the building of one of the most commented monuments of the recent Bucharest, the so-called “People’s House”, today headquarters of the Romanian Parliament.

SF. DIMITRIE CEL NOU - OCROTITORUL BUCUREȘTILOR

Diac. Cristian Todireanu

Racla Sfântului Dimitrie cel Nou – Catedrala Patriarhală

Nu puțini sunt cei care calcă pragul sfintei Catedrale a bătrânei Mitropolii, pentru a înălța rugăciuni către Dumnezeu, la racla Sfântului Dimitrie cel Nou, ale cărui sfinte moaște, întregi, ocrotesc cu strășnicie, de mai bine de două veacuri, capitala plaiurilor noastre românești, București. Puțini sunt însă cei care știu că acesta este considerat și ocrotitorul Bucureștilor.

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, păstorită la vremea aceea de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian Marina, a hotărât, în ședința din 28 februarie 1950, canonizarea sfinților ale căror moaște se află pe pământ românesc și a căror pomenire se săvârșește în Biserica Ortodoxă, cu slujbe în Mineele românești. Printre acești sfinți se numără și Cuviosul Părintele nostru Dimitrie cel Nou (Basarabov)¹, a cărui prăznuire,

¹ Sesiunea ordinară a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din anul 1950, în „BOR”, anul LXVIII (1950), nr. 3-6, p. 298.

a fost stabilită, încă din 1779, de către Mitropolitul Grigorie II, ca să se țină în ziua de 27 octombrie a fiecărui an². În calendarul Bisericii Ortodoxe, mai întâlnim un sfânt purtând același nume, și anume Sfântul Mare Mucenic Dimitrie izvorătorul de Mir, la 26 octombrie, a cărui moarte mucenicească s-a săvârșit în anul 290, în timpul împăratului persecutor Maximian, iar sfintele sale moaște se găsesc la Tesalonic.

Revenind la Cuviosul Părintele nostru Dimitrie, care se numește *cel Nou*, spre deosebire de cel amintit mai sus, acesta a trăit în vremea împăraților româno-bulgari, într-un sat numit Basarabov, așezat pe marginea râului Lom, undeva lângă Rusciuc. Prea multe informații despre viața sa nu avem, însă ne este cunoscut că se îndeletnicea cu pășunatul vitelor din satul său, ca mai apoi, văzând că toate cele lumești sunt trecătoare, mergând în sus pe apa Lomului, a intrat într-o peșteră unde era o mănăstire, făcându-se monah³. Aici, s-a nevoit prin post aspru, privegheri, ascultare, sporind acestea cu smerita cugetare în frica Lui Dumnezeu, lucrări care i-a adus măsura înțelepciunii, curăția vieții, dobândirea darului Duhului Sfânt, care au dus la nestricăciunea trupului după moarte. Cunoscându-și vremea ieșirii sufletului din trup, s-a retras între două pietre mari, pe marginea Lomului și în timpul rugăciunii și-a încredințat strălucitul său suflet în mâna Lui Dumnezeu⁴. Venind apă mare, moaștele sfântului au fost purtate, rămânând acoperite vreme îndelungată până când Bunul Dumnezeu a hotărât ca ele să fie scoase la iveală în urma unui vis al unei copile bolnave căreia i s-a spus că de vor fi scoase de acolo, ea se va tămădui. Din acest moment încep minunile Sfântului asupra tuturor celor care năzuiesc cu credință la ajutorul lui. În iconografia ortodoxă, Sfântul Dimitrie cel Nou apare uneori reprezentat ca un păstor cu un picior desculț. Explicația acestui fapt o găsim în Proloage: „Într-o zi, pe când umbla prin iarba înaltă, în urma vitelor satului, a strivit din grabă și din nevedere, toți puii golași dintr-un cuib de pasăre. Și s-a simțit vinovat, în inima lui ... și și-a pedepsit piciorul cu care greșise, neîncălțându-se trei ani întregi, nici vara nici iarna, în chip de ispășire”⁵.

În timpul războiului ruso-turc, dintre anii 1769-1774, generalul rus Petru Saltikov, trecând Dunărea, a pornit război împotriva Rusciucului, atacând și câteva sate din jur, între care și Basarabovul, unde se aflau moaștele Preacuviosului Părintele nostru. Intenția acestui general era de a trimite în Rusia moaștele acestui sfânt, însă un credincios, anume Dimitrie, a reușit să-l înduplece pe Saltikov, ca să le dăruiască țării noastre, pentru jafurile și suferințele aduse de război.

Moaștele sale au fost primite în București și așezate în Catedrala Mitropolitană, de către Mitropolitul Grigorie II, la 13 iulie 1774⁶. Deși nu există nici o consemnare cu privire la primirea Sfântului Dimitrie în Biserica mitropolitană din București, credem că

² Pr. George I. Gibescu, *Istoricul Mitropoliei Ungrovlahiei și Mitropoliei Țării Muntenesti*, Tipografia cărților bisericesti, București, 1907, p. 84-85.

³ *Viețile Sfinților pe luna octombrie*, ediția a II a, Ed. Episcopiei Romanului, 1999, p. 334.

⁴ *Viața, Acatistul și Paraclisul Cuviosului Părintelui Nostru Dimitrie cel Nou*, Sfânta Arhiepiscopie a Bucureștilor, București, 2004, p. 12-13..

⁵ *Proloagele*, Ed. Buna Vestire, vol. I, Bacău, 1995, p. 194.

⁶ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, Ed. "IBMBOR", București, 1994, p. 396.

ea a decurs conform Canoanelor Bisericii și anume: înaintea sosirii convoiului cu moaște, se trag clopotele la toate Bisericile din localitate. Mitropolitul, însoțit de Episcopi, toți în mantie și cârje, apoi patru Arhimandriți, patru preoți și patru diaconi, cu dichere, trichere și cădelnițe, ies în pridvorul Catedralei pentru întâmpinarea sfințelor moaște. În fața Bisericii, pe două rânduri, vor aștepta călugări cu prapori, ripide și sfeșnice precum și cântăreții. La apropierea convoiului, diaconii cădesc iar cântăreții încep să cânte „Sfinților mucenici”, „Lăudați numele Domnului”. Patru preoți poartă pe umeri racla cu moaște și vin cu ea până în fața Mitropolitului care rostește cu glas tare: „*Minunat este Dumnezeu întru Sfinții Săi, Dumnezeul Părinților noștri*”, apoi racla este așezată în Biserică, la locul bine stabilit⁷. La început racla care adăpostea moaștele Sfântului a fost din lemn, ca mai apoi, în anul 1879, să fie înlocuită cu sicriul actual, din argint, a cărui inscripție poate fi văzută și astăzi: „*Făcutu-s-a acest sicriu de argint, împodobit cum se vede, prin osteneala și cheltuiala Episcopului de Argeș, Ghenadie II și a câtorva buni creștini, să fie spre pomenirea urmașilor... acest sfânt sicriu s-a făcut în zilele Măriei Sale Carol I...1879 luna decembrie București*”⁸. Pe raclă sunt redată scene din viața Sfântului Dimitrie Basarabov. De atunci și până azi, credincioși de pretutindeni, vin și îngenunchează la racla Prea Cuviosului Părinte, care lasă descoperită o mică parte din mâna dreaptă, spre a fi cinstită prin sărutarea ei.

De ce? Pentru că Mântuitorul Iisus Hristos ne-a dat ca izvoare mântuitoare moaștele Sfinților, care izvorăsc în multe chipuri, faceri de bine și dau la iveală mir cu bun miros. Prin cinstirea sfințelor moaște, oamenii se pun în legătură cu Sfinții Lui Dumnezeu. Moaștele, putem spune că sunt o anticipare a trupului pnevmatizat, de după înviere. Menținându-se incoruptibile, osemintele Sfinților arată că sufletul personal al lor și harul Sfântului Duh din ei rămân mai departe într-o legătură permanentă cu trupurile lor⁹.

Din inițiativa Mitropolitului Grigorie II, ucenicul său, care mai târziu îi va și urma în scaun, Filaret II, alcătuieste *Slujba Sfântului Dimitrie Basarabov*, pe care o tipărește în 1779¹⁰. Nu putem spune cu exactitate când s-a introdus această slujbă în Minei, însă odată cu tipărirea acesteia, ea a fost împărțită la toate Bisericile, pentru cinstirea și prăznuirea Sfântului. Abia în 1950, în urma canonizării sale, Sf. Sinod hotărăște ca Prea Cuviosul Părinte Dimitrie cel Nou „bucurându-se de cinstirea îndelungată locală din partea credincioșilor, să se venereze pe întreaga Biserică Ortodoxă Română; numele său va fi introdus în calendar, cu slujba cuvenită, la data la care este venerat local”¹¹. Pe lângă slujba din Minei, s-au mai alcătuit, tot în cinstea Sfântului, un Acatist și un Paraclis, care se citesc ori de câte ori este nevoie, în afara zilei de prăznuire. La

⁷ Arhid. Prof. Dr. Ioan N. Floca, *Drept canonic ortodox, Legislație și Administrație bisericească*, vol. II, Ed. „IBMBOR”, București, 1990, p. 192-193.

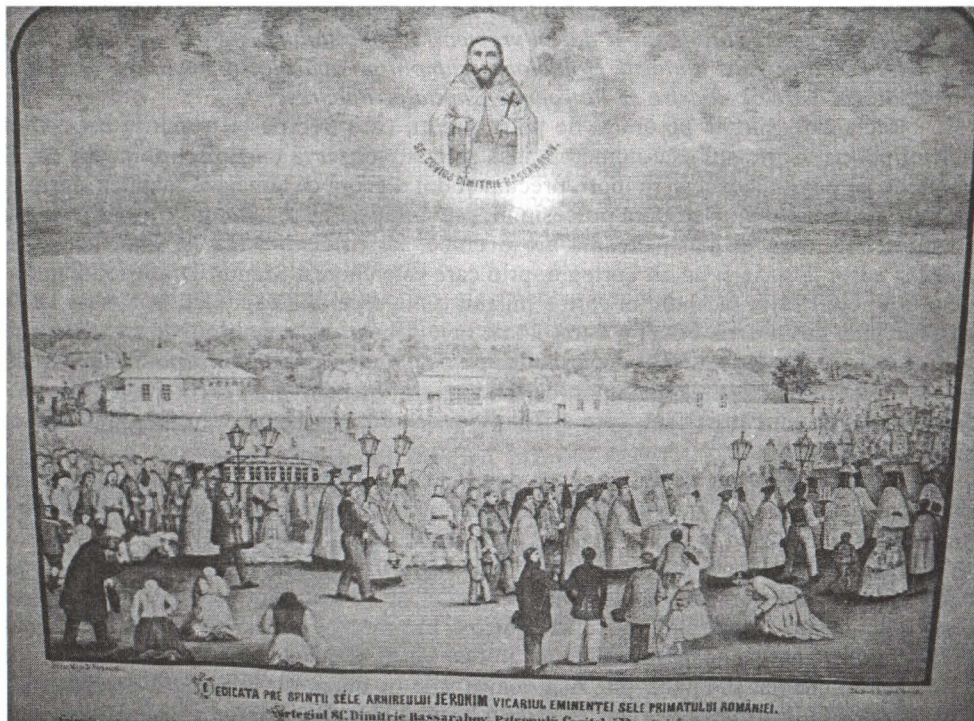
⁸ Pr. George I. Gibescu, *op. cit.*, p. 44.

⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloaică, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Ed. „IBMBOR”, București, 1978, p. 349-350.

¹⁰ I. Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508-1830*, tomul II, 1716-1808, București, 1910, p. 245-246.

¹¹ *Sesiunea ordinară...*, p. 299.

Catedrala Mitropolitană, însă, s-a statornicit obiceiul ca în fiecare zi, după slujbe, să se citească Acatistul Sfântului, la racla moaștelor sale. Tot de atunci, s-a obișnuit ca în fiecare an, cu 2-3 zile, înainte de a fi prăznuit, să aibă loc o procesiune în jurul Bisericii, cu sfințele sale moaște, care apoi sunt depuse afară, spre a fi cinștite de credincioșii adunați de pretutindeni.

Cortegiul Sfântului Dimitrie Basarabov – Patronul Capitalei București
(patrimoniul Muzeului Municipiului București)

În expoziția de bază a Muzeului Municipiul București, se poate vedea o stampă, editată de Maior Dimitrie Papasoglu la 1870, dedicată Prea Sfinției Sale Arhiepiscopului Ieronim Vicarul Eminenței Sale Primatului României, ce reprezintă Cortegiul Sfântului Dimitrie pentru încetarea unei epidemii de angină, stampă de o foarte mare importanță pentru bucureșteni, dar nu numai, deoarece imaginea este însoțită de un text în care este descrisă procesiunea, după care ne sunt oferite câteva informații despre viața Sfântului, însă cel mai important este faptul că Prea Cuviosul Părinte este numit „*Patronul Capitalei București*”, sau cum am spune noi astăzi – ocrotitorul Bucureștilor.

Dar iată și textul: „*Cortegiulu acestui Cuvios Sfânt care sau petrecutu prin suburbiile Capitalei pentru încetarea Epidemiei bolei de Angină și sau(sic!) lăsatu în Sfântă Biserică a Suburbiei Foișoru o noapte și apoi Delea Veche și Panteleimon din cauza torentelor de ploaie cu care puterea Sa divină în acea zi făcu a să spăla aerulu*

ce era asficsalu al acelor suburbii; grație pre sfințitului Arhiepiscop și Vicarului Sf. Mitropoliei Ieronimu, care primi rugăciuni poporului a face acestu religiosu Cortegiu cu Sfântul cu care pășea peste mulțimea bolnavilor prunci cari erau culcați pe strade, pentru tămăduire la anul 1870 Luna Iulie. Acestu Sfânt este găsit în apa Lomului în vremea Împăraților Bulgari. Sfintele Sale moște sau păstrat la o Mănăstire pe ace apa, iar la anul 1777 iulie 13 aflându-să slugerul Dimitrie Hadjiu deputat pe lângă generalul Russu Saltikoff l-au îndemnat ale dării țerei Romănesci drept despăgubire cheltuielilor cu trecerea armatei care le au și dat în vremea Mitropolitului Grigorie. De atunci Pre Cuviosulu Sfântu este ajutorul Holdelor, campiiilor, apărătorul nevoilor? Români, tămăduitorul boelor noastre și Patronulu Capitalei Bucuresci ”.

Racla este purtată pe umeri de patru preoți, care trec peste trupurile bolnavilor culcați pe jos. Cortegiul este numeros, însă se poate observa un Episcop, însoțit de 20 de preoți ce poartă icoane și prapori, precum și doi diaconi ce tămăduiesc înaintea sicriului cu moaștele Sfântului. Deasupra procesiunii, este înfățișat bust, „Sfântul Cuvios Dimitrie Bassarabov”, care în mâna dreaptă are o cruce, iar în cea stângă își ține metaniile. Același autor descrie și un alt cortegiu, prin care este chemat Sfântul Dimitrie în ajutor, pentru a potoli furia incendiului care a mistuit o mare parte a capitalei, în martie 1847, chiar în ziua de Înviere. Focul a durat 24 de ore. Atunci, Mitropolitul Neofit a poruncit să fie scos Sf. Dimitrie din Biserică și adus pe deal unde este astăzi clopotul. Înconjurat de tot clerul, de o mulțime de popor, de felinare cu lumânări, s-au făcut atunci cele mai fierbinți rugăciuni către Sfânt, spre a fi mijlocitor pe lângă Dumnezeu prea puternic ca să facă a înceta focul¹².

Bunul Dumnezeu a rânduit ca nu doar Capitala României, ci întreaga țară, să se bucure de moaștele a multor Sfinți, care ne ajută în momentele de grea încercare, bineînțeles atunci când le cerem ajutorul, însă, doar Sfântul Dimitrie cel Nou – Basarabov se bucură de titulatura de *Ocrotitorul Bucureștilor*, precum Sfânta Parascheva, de ocrotitoarea Moldovei. Nu Sfântul Sinod a fost cel care i-a atribuit această titulatură Prea Cuviosului nostru Părinte Dimitrie, ci credincioșii bucureșteni, care și-au pus toată nădejdea în sprijinul Sfântului și care niciodată nu au fost lipsiți de mângâiere din partea sa, ori de câte ori l-au chemat în ajutor, din ziua venirii sale în București și până în prezent.

Prea Cuviosul Părintele nostru Dimitrie cel Nou – Basarabov a fost, este și va fi mereu alături de cei care urcă dealul Mitropoliei și-și pleacă genunchii de marmura rece a Sfântului locaș, care adăpostește racla sa, din care Sfântul neîncetat înalță rugăciuni către Dumnezeu, rugându-se pentru mila, pacea, sănătatea și ajutorul lor .

St.Dimitrie cel Nou, Protector of Bucharest

SUMMARY

Since older times, the inhabitants of Bucharest have chosen St.Dimitrie as a protector of their village. The author narrates the events connected to the Saint's life, to the way his earthly remains were brought to Bucharest, also explaining, from a clerical point of view, the significance of his holy presence in the Metropolitan Cathedral of Bucharest.

¹² Lt. – colonel Dimitrie Papazoglu, *Istoria fondării orașului București*, Ed. Asociația Română pentru Educație Democratică, București, 2000, p. 187.

ASISTENȚA MEDICALĂ BUCUREȘTEANĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A VEACULUI AL XIX-LEA

**Ionel Zănescu
Camelia Ene**

La începutul veacului al XIX-lea în București existau numai cinci spitale, cu circa 54 paturi. Ele au fost înființate după cum urmează: Colțea (1704), Pantelimon (1752), Dudești (1796), Spiatalul Temniței (1804) și Filantropia (1812), iar din 1838, va intra în funcțiune și spitalul Brâncovenesc.

Documentele bucureștene, mai ales pentru secolul al XIX-lea, ne oferă date prețioase privind organizarea și funcționarea spitalelor, despre medicii de a căror asistență beneficiau, instituțiile care le conduceau, precum și alte date referitoare la dotare, surse de venit, litigii, personal auxiliar, despre dani, bărbieri și spițeri, calamități, etc.

Spitalul Colțea, și de fapt cel mai vechi, este menționat încă din 1800, când domnitorul Alexandru Constantin Moruzi înzestra spitalul cu cinci sălașe de țigani domnești pentru îngrijirea bolnavilor. Cât de important și eficient era acesta, aflăm de la economistul și mineralogul englez Clarke, care afirma în 1802, că edificiul Colței „este folosit în întregime ca un fel de spital Magdalenic”. Se pare că, după 1807, spitalul Colțea a fost distrus de un incendiu. La stăruințele lui C. Caracaș și din porunca lui Caragea Vodă i s-au făcut, în 1817, mari și costisitoare reparații.

În urma reformei sanitare din 5 aprilie 1824, Grigore al IV-lea Ghica a organizat „Departamentul caselor făcătoare de bine”, sub al cărui control a fost pus și spitalul Colțea. Gion, în biografia dr. C.Caracaș, spune că la 1798 spitalul Colțea avea 30 de paturi, domnitorul Alexandru Moruzi mărinind numărul lor la 50. După căderea acestuia, în 1802, epitropii le-a redus iar la 30.

Tot prin intermediul documentelor, aflăm și care era situația în privința personalului medical. Este cunoscut faptul, că începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Moldova și Țara Românească, încep să se pună bazele unui serviciu sanitar. Medicii și chirurgii, de obicei străini, cu diplome obținute în apusul Europei, se instalează la București și în alte orașe mari, unde desfășurau o foarte utilă, dar și o destul de mănoasă activitate. Priceperea medicilor noștri este reliefată de generalul rus Langeron, care cunoscându-i pe unii dintre ei, scria „...medicii rumâni au o mare obișnuință să trateze bolile care bântuie această țară și le tămăduiesc cu ușurință.” După mărturia lui Constantin Caracaș rezultă că, la 1824, profesau în București 15 medici cu diplomă. Dintre medicii greci care se bucurau de mai multă faimă prin anii 1780-1790 au fost cunoscuți mai ales doi: Silvestru Filiti și doctorul Dimitrie Caracaș. Doctorul Caracaș a studiat la Halle și Viena. A fost nu numai un întemeietor de spitale, ci și un spirit larg al sfârșitului secolului XVIII.

Un al treilea doctor, foarte cunoscut pe vremea aceea, a fost Constantin Darvari, dintr-o familie aromânească, din Clisura Macedoniei.

La București, începând cu secolul XIX, numărul medicilor crește foarte repede. Astfel sunt menționați: Atanasie Ioanide (1804), Atanasie Xenocrat, Mihail Hristari, medicul lui Alexandru-vodă Suțu, care a murit în timpul revoluției lui Tudor Vladimirescu, cu bănuiala că ar fi fost otrăvit. Hristari a fost și traducător din franțuzește, lui datorându-i-se traducerea lui Brutus de Voltaire. În aceeași perioadă este amintit și dr. Eustratie Rola.

Înainte de a merge mai departe, să pomenim și pe Constantin Caracaș, format la Viena. Cunoscut și sub numele de Constatinachi, Carcaș era și o figură populară pe la noi pe la 1820-1830. El a lăsat o carte, tipărită la tipografia lui Eliade, carte mai rară decât poeziile lui Dimitrie Caracaș. Cartea se intitula „Topografia Țerii Românești și cercetări antropologice privitoare la sănătatea și bolile acestei țări de către domnul medic-filosof Constantin Carcaș. 1830”. Cartea cuprinde numeroase date privind starea sanitară a principatului muntean, dar și știri de natură etnografică și politică.

După 1812, medicii străini din apus, apar din nou în București, în concurență cu medicii greci. Datorită dr. Crăniceanu, se păstrează o bibliografie a lucrărilor relative la medicină în Țările Române, precum și însemnări despre tezele susținute de medicii vremii.

Și la spitalul Colțea au funcționat numeroși medici, documentele reținând numele câtorva. Astfel, aflăm că în vara anului 1834, murind dr. Constantin Filitis, eforia spitalului numește în locul acestuia pe dr. Dimitrie Varthiadi, pe data de 1 septembrie 1834, eforia fiind încredințată „că va ține în bună rânduială căutarea săracilor bolnavi.”

Tot aici îl întâlnim pe dr. Johann Zucker, care în același timp era și „ocârmuitorul averilor casii răposatului Manuc Bei, în presudstviia sa.” (1837).

Eforia spitalului Colțea, preocupată de îngrijirea cât mai atentă a bolnavilor, angajează un nou medic, pe dr. Constantin Marsil, pe care-l anunță că a fost „însărcinat cu căutarea boalelor ce se ating de chirurgie”, fiind convinsă că nimeni nu poate îndeplini această sarcină „cu mai multă destoinicie decât dumneata” (iunie 1849).

Trebuie menționat că medicii nu erau numiți de stat, ca salariați permanenți, ci angajați de instituțiile spitalicești pentru perioada de timp cât aveau trebuință. De exemplu, dr. Dimitrie Varthiadi, despre care am amintit, angajat de eforia Spitalului Colțea pe data de 1 septembrie 1834, în momentul când spitalul a intrat în reparație (1837), i-a fost suspendat postul și abia după mai bine de 4 ani, terminându-se reparația, eforia l-a rechemat pe data de 1 ianuarie 1842. În document se menționează că doctorul avea dreptul să-și reocupe apartamentul pe care l-a deținut în cadrul spitalului. (16 noiembrie 1841).

Marea vornicie a trebilor din lăuntru (Ministerul Afacerilor Interne) era preocupată de sănătatea cetățenilor, urmărind cu grijă aplicarea strictă a regulilor sanitare. Astfel, la sesizarea poliției orașului că „din femeile ce se întorc de la spitale drept tămăduite de boala venerică”, după vizita medicilor de sectoare, se constată că „se găsesc tot în starea ce s-au aflat când s-au trimis la spital”. Ca urmare, se cere eforiei spitalelor să atragă atenția medicilor ce îngrijesc de aceste „pătimașe”, că au cea mai strașnică îndatorire de „a nu slobozi pe acele femei din spital până nu vor fi cu desăvârșire

vindecate”, eliberându-le și o dovadă de starea sănătății. Eforia Spitalului Colțea aduce așadar la cunoștința dr. Varthiadi, medicul șef, că are obligația să atragă atenția medicilor asupra celor de mai sus. (martie 1844).

Apoi, după aproximativ o lună, Eforia spitalului îi cere dr. Varthiadi să nu elibereze din spital bolnavi nevindecați.

Pe de altă parte, Marea Vornicie, preocupată să nu știrbească autoritatea medicilor de spital, face cunoscut Eforiei Spitalului Colțea și Pantelimon că nu este necesar ca femeile care au suferit de boli venerice și au fost tratate în spital, să nu fie vizitate (controlate) de medicii din sector, spre a nu se „vătăma încrederea de care merită a se bucura doctorii spitalelor” (14 aprilie 1844).

În anul 1839 se întoarce în București – după studii făcute la Paris, din îndemnul lui Kiseleff – doctorul Nicolae Kretzulescu, unul dintre primii medici români. El propune domnitorului Alexandru Ghica înființarea unei școli de subchirurgi (felceri). La 19 ianuarie 1842, Nicolae Kretzulescu este numit profesor al Școlii de mică chirurgie, care-și deschide cursurile în prezența lui Ghica Vodă, la spitalul Colțea, de curând reclădit. Cu această ocazie, Kretzulescu editează un „Manual de anatomie descriptivă” (1843) cu cheltuiala Eforiei, din economiile spitalului Pantelimon.

Manualul este prima lucrare didactică românească de anatomie. Kretzulescu, pentru a pune bazele învățământului practic, cere Eforiei să i se încredințeze sălile spitalului Colțea în care să poată face „școlarilor un fel de clinică”. Cererea fiindu-i respinsă, Kretzulescu demisionează de la conducerea școlii, la 17 mai 1843. După retragerea sa în 1843, școala a funcționat în condiții necorespunzătoare, astfel că în 1848 ea a fost închisă.

Lucrări de popularizare se mai editaseră până atunci, printre ele numărându-se și „Mijloacele și leacurile de ocrotirea ciumei”, tipărită în 1848 de Ștefan Episcopescu.

Data fondării spitalului Pantelimon este destul de controversată. Nicoale Iorga afirmă că spitalul a fost înființat în 1752 de Grigore II Ghica și nu în 1735 sau 1748 cum întâlnim la alți autori. În comparație cu alte spitale, la Pantelimon, erau internați bolnavi de ambele sexe, cu afecțiuni cronice.

Pentru secolul XIX, primul document datează din 12 iunie 1801, din el reieșind faptul că dr. C. Caracaș este numit medic al spitalului. El va depune o neobosită activitate, dar își va pierde viața alături de ciumații pe care îi îngrijea.

În același an, Alexandru Moruzi întărește ca episcop al spitalului pe căminarul Nestor. De la începutul mandatului său, el cere să se facă socotelile de până atunci și sesizează lipsa unui inventar al lucrurilor existente. Cererea lui denotă prudență, ceea ce conduce la concluzia că exista o proastă administrație, socotelile nefăcându-se conform cu realitatea. De aceea, C. Caracaș, arată că din veniturile existente puteau fi îngrijiți nu numai treizeci de bolnavi, ci o sută.

Prin hrisovul său din 22 septembrie 1803, domnitorul Alexandru Ipsilanti, întărește toate daniile și drepturile spitalului Pantelimon. Bogatul polcovnic Panait, cum confirmă un zapis din ianuarie 1805, a lăsat și el o moștenire, împreună cu alte bunuri, spitalului Pantelimon, cu condiția ca din veniturile ei să se adauge zece paturi de bolnavi la cele existente.

Un document din 2 aprilie 1807, dovedește că spitalul primește noi danii. Cu toată averea sa, spitalul cade în sărăcie, fapt ce nemulțumește populația orașului. În aceste condiții, Constantin Alexandru Ipsilanti, îl înlătură pe episcopul Nestor, care se dedase la numeroase abuzuri, mai ales în ceea ce privește veniturile eforiei spitalului.

În perioada 1806-1812, divanul ia o serie de măsuri pentru a-l sprijini printre care numeroasele scutiri din rândul funcționarilor. În 1810, se hotărăște ca spitalul să nu țină mai mult de 20 de paturi, mănăstirea fiind plină de datorii. Mai mult, se recomandă episcopului Predescu să procure medicamente de la spișeria unde vor fi cele mai ieftine. Spitalul nu poate să-i întrețină nici pe cei 20 de bolnavi, încât la 12 martie 1813, Ioan Vodă Caragea semnala grele datorii ale mănăstirii. Incorecta dirijare a veniturilor acestui așezământ, care cu 17 moșii, 13 mănăstiri și un întreg cartier în București, nu putea să țină nici bolnavii orânduși, este elocventă. Este numit episcop Grigore Ghica, urmând imediat unirea spitalului cu cel de la Colțea, sub episcopia lui Nicolae Trăsnea.

Doctorul C. Caracaș, care reușise să îmbunătățească starea sanitară a orașului prin clădirea spitalului Filantropia, nu renunță la îndreptarea situației de la Pantelimon. El reușește, în iulie 1816, să-l convingă pe Ioan Caragea de necesitatea reparării spitalului. Noul spital era compus din trei săli din câte patru stânci și jumătate, care puteau primi câte 10 bolnavi fiecare. Acestora li se adăugau o cameră de baie, un depozit de medicamente și altul de farmacie.

Uneori setea de bani a administrației spitalului, nemulțumește pe locuitorii din cele 16 mahalale, datorite de ctitorul Grigore Vodă Ghica spitalului Pantelimon. La 17 iunie 1819, domnitorul poruncește mitropolitului să curme abuzurile administrației, oprind în felul acesta și nemulțumirile locuitorilor. Totuși, prezența dr. C. Caracaș la spitalul Pantelimon este rău privită de episcopia spitalului, care reușește să-l înlătore. Grigore Ghica îl înlocuiește cu dr. Apostol Arsache, schimbarea fiind întărită și de domnitorul Alexandru Suțu la 19 iulie 1820.

Evenimentele din 1821 continuă procesul de distrugere a spitalului. Reprezentantul Prusiei la București, Krenchely, informează la 13 aprilie 1822 că spitalul a fost devastat de eteriști, iar după intrarea turcilor în capitală, aceștia l-au ocupat.

Cu toate că, după zaveră, spitalul a fost refăcut și numărul paturilor a crescut la 36, procesul de declin s-a accentuat. Noul domn pământean, Grigore IV Ghica (1822-1828), în loc să ia măsuri de remediere a unor abuzuri, le-a amplificat. Pe motiv că fratele său Mihai Ghica, devenit efor provizoriu al spitalelor în 1827, este lipsit de bani, căminarul N. Trăsnea, episcopul spitalului și favorit al domnului, primește în 4 martie 1827 poruncă de la Grigore Ghica să-i facă o leafă lunară de câte 275 taleri, din averea spitalului.

Perioada regulamentară aduce un nou suflu în viața spitalului Pantelimon. Eforia spitalului este nevoită la 18 noiembrie 1832 să trimită raportul cheltuielilor făcute. Mai mult, asupra tuturor spitalelor se instituie „Controlul Valahiei”, care întreprinde cercetări atente asupra socotelilor celor trei spitale. În toamna anului 1832, N. Trăsnea devenit între timp directorul spitalelor orașului, este invitat să justifice sumele încasate cu acte doveditoare.

Comparând cheltuielile spitalului Pantelimon cu cele de la Colțea, observăm că primul făcea economii mari la medicamente, dar nu se zgârcea când era vorba de fastuoase praznice sau executarea portretelor ctitorilor Ghiculești.

Spitalul nu primea niciodată nici un bolnav în plus față de numărul de paturi stabilite, iar dacă vreun nenorocit este adus acolo de către creștini miloși este „gonit fără milă, dacă nu este vreun pat liber”. Totuși dacă la spitalul Pantelimon, numărul paturilor a crescut de la 30 câte erau în 1833, la 66 în 1843, suma repartizată pentru hrana zilnică a bolnavilor a scăzut de la 33 parale în 1840, la numai 23 în 1844.

Ca și pentru spitalul Colțea, Comisia Bisericească încheie în anul 1848, condică de venituri și cheltuieli ale spitalului Pantelimon pe 14 ani în urmă (1832-1846), precum și pentru Spitalul de Nașteri pe primii săi opt ani de existență. Spitalul Pantelimon, la 1848 avea în posesie: 19 moșii, baia din Șelari cu prăvăliile din jur, dijma sării de la Ocnele Mari și 10 schituri. Același spital, avea închiriată cu 800 taleri pe an, baia de la Curtea Veche. Baia era proprietatea spitalului și era destul de bine înzestrată și organizată, cu inventar complet. (23 aprilie 1826). Baia era închiriată pe trei ani unui anume Gheorghe Constantin.

Din necesitatea de a mări localul spitalului sau de a mai crea noi venituri, Eforia spitalelor cumpără imobile. Putem cita astfel cumpărarea, prin mezat, de la serdarul Ioan Jianu a caselor „cele mari din mahalaua Radului Vodă cu locul și grădina lor, pe seama spitalului Sfântului Pantelimon”.

La 17 iunie 1832, se menționează într-un document că spitalele Pantelimon, Colțea și „Iubirea de Oameni” s-au înzestrat cu vase metalice (din cositor) de la fabricantul Drexler. Primele cheltuieli pentru aparate medicale apar în 1841. Un document eliberat de Obșteasca Adunare, din 1848, menționează, că în urmă cu șapte ani, s-au cheltuit 5.313 lei pentru „cumpărarea instrumentelor chirurgice necesare”. Cam în aceeași perioadă, se întocmește un regulament de funcționare al spitalului, cu obligațiile și drepturile medicilor și ale personalului de serviciu.

În afară de spitalele militare, temporare și permanente, în prima jumătate a secolului al XIX-lea iau ființă câteva importante așezăminte spitalicești, precum „Iubirea între oameni”- Filantropia, conceput de C. Caracaș ca o instituție civilă, scoasă de sub tutela boierească sau arhierească, Spitalul Brâncovenesc și Maternitatea, acesta din urmă având alături și o școală de moșit.

În legătură cu spitalul „Iubirea de oameni”, dar cunoscut până în zilele noastre ca spitalul Filantropia, părerile sunt împărțite în legătură cu data înființării. După unii cercetători spitalul ar fi fost deschis în 1810, după alții în 1811-1813, sau chiar în 1815. Cert este faptul că el a fost ridicat la marginea orașului, pe locul unde până în 1810 a funcționat Spitalul „nememicilor”. Generalul Kutuzov, comandantul militar al Bucureștilor, a adus personal o însemnată contribuție la clădirea spitalului Filantropia, împreună cu medicul român C. Caracaș; iar banul Grigore Băleanu și-a dat concursul din punct de vedere material.

Regulamentul viitorului spital, a fost întocmit încă din 1812, de o comisie formată din C. Caracaș, Constantin episcopul Buzăului, Grigore Brâncoveanu și Giani Orășanu. Acest regulament al spitalului, este primul de acest fel din Țara Românească.

În 1815, spitalul avea 20 de paturi, în 1833 doar 25 paturi, iar în 1834 numărul lor s-a ridicat la 37. În 1842, I. Iakovenko care a vizitat spitalul, însoțit de dr. C. Caracaș, admira ordinea și curățenia. Tot el ne mai relatează că așezământul avea deja

70 de paturi și se întreținea dintr-un venit anual de numai 32.000 de lei, prilej de a aminti că Pantelimonul și Colțea, deși aveau un buget aproape dublu, adăposteau abia jumătate din numărul bolnavilor internați la Filantropia.

De fapt, numărul de paturi pentru bolnavi era relativ, în funcție de veniturile încasate de spital. Spre exemplu, Divanul domnesc cercetând socotelile prezentate de ceaușul Amza pentru anii 1821-1823 și constatând că cheltuielile anuale sunt mai mari decât veniturile, îi recomandă economii serioase, să nu funcționeze cu mai multe paturi decât îi este venitul și să caute să plătească și din datoriile pe care le are; dar să încaseze și sumele pe care le are de primit de la unele persoane.

La data de 13 august 1823 epitropia spitalului, pentru crearea de noi venituri, vinde dreptul de vinărici din județele Buzău, Saac, Olt și Mehedinți medelnicerului Ioan Dârzeanu pentru 2.100 taleri. Se vede însă că vânzarea n-a fost corectă, fiindcă, numai după o săptămână, Dârzeanu îl revinde vornicului Mihalache Manu, cu suma de 3.300 taleri obținând un beneficiu de 1.200 taleri. Pentru ca noul arendaș al vinăriciului să-și poată încasa „milele de vinărici” domnitorul Grigore Ghica poruncește, la 16 august 1832, ispravnicilor și taxildarilor din județele respective să dea „ajutor orânduitului acestuia a nu i se face vreo zăticnire”. Pentru Spitalul „Iubirea de oameni” fiind relativ nou și neînregistrat, ca celelalte, cu nenumărate moșii și venituri se găseau oameni care-i sar în ajutor, făcându-i diferite donații. Așa este cazul lui Scarlat Mihăilescu fost mare lofofăt care prin actul întărit de mitropolitul Grigore (20 septembrie 1825) îi dăruiește moșia Toporul din județul Vlașca, ca toți cei bolnavi să-și afle în acest spital „milă și căutare, iar noi, în cealaltă viață mântuire”. El roagă pe membrii familiei (care de altfel semnează că sunt de acord), precum și pe toate rudele lui ca „să nu să ispitească cândva cu vreo pricină a o înstreina, ci mai vârtos să se silească, cât va fi prin putință, totdeauna a o întări”. Pentru conducerea spitalului pune condiția ca sub nici o formă (vânzare, schimb, etc) să nu înstrăineze această moșie, iar „cel care va îndrăzni, copiii lui să moară de foame”.

Spitalul primea venituri destul de mari și din partea unor corporații de meșteșugari. Un document din 7 iulie 1832 menționează că spitalul urma să primească de la „fabricanții basmagii”, suma de 22.000 taleri, sumă restantă pe anii 1828-1831.

În 1832, un nou proiect prevedea ca spitalul Filantropia să fie dotat cu 200 de paturi cu câte două caturi; lucru ce nu se va realiza decât în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În același an, spitalul se profilează numai pentru „bolile cele iuți” și nu pentru boli cronice.

În 1834, practicau în Muntenia 27 de doctori în medicină și 15 magiștrii-patroni în chirurgie și obstetrică. Era o mare lipsă de personal auxiliar, simțită îndeosebi în asistența la nașteri. Această problemă a preocupat elementele înaintate ale burgheziei și pe unii medici cu vederi înaintate.

Spitalul de nașteri și moșit de sub conducerea dr. Iosef Sporer, a fost ridicat de către marele ban Mihalache Ghica, care i-a asigurat veniturile din prinosul averilor spitalului Pantelimon. În regulamentul său, pus în aplicare la 14 martie 1834, se menționa, printre altele, că „se va fonda la București, pe un loc al Sf. Pantelimon, un spital în care

se vor primi femeile sărace, care vor veni să se ușureze”. Dar abia în sепembrie 1837 au fost cumpărate din „prisourile spitalului Pantelimon, casele dumnealui serdarului Jianu, de supt Radu Vodă” cu 40.000 lei.

Pana profesorului Genilie descrie localul spitalului ca fiind așezat într-un loc „plin de liniște și aer curat; în dos și alătura șerpuieste ocolindu-i dulcea Dâmbovița; din față-i pe o altă movilă străjuiește cu înaltele-i turnuri marea mănăstire Radu Vodă; alături mai spre răsărit, pe o movilioară privighează biserica lui Bucur, întâiu urzitor al Bucureștilor; înăuntru o grădină cu un pomet nemărginit vederii, însărcinate cu roduri ce mai atingând pajiștea verduii destinse, hrănesc și veselesc impozantă și sublimă, cu o curățenie desăvârșită și o podoabă prea simplă și priincioasă”.

Odată cu înființarea așezământului a fost aprobat și regulamentul spitalului și al Școlii pentru învățarea moașelor. Ambele instituții au fost puse sub conducerea lui Iosif Sporer, chirurg și mamoș. Ele au început să funcționeze în august 1839, cu 12 paturi, sub numele de „Institutul de naștere și școala de moșit”. Spitalul de naștere și școala de moașe – o primă formă de învățământ medical elementar în București – erau administrate de epitropia spitalului Pantelimon, din veniturile căreia aveau să fie întreținute, așa cum prevăzuse regulamentul asupra spitalelor din 1832.

Spitalul de ciumați de la Dudești a fost înființat în 1796 de Alexandru Moruzi. Nicolae Iorga, în lucrarea „Istoria românilor în chipuri și icoane” afirmă că spitalul ar fi fost ridicat în 1808 de către Mihai Suțu în scurta lui domnie. El cuprindea un local cu 15 camere pentru „prostime” și un altul cu rezerve. Tot acolo era și un lazaret cu 40 de odăi și 12 căsuțe pentru izolarea contaminațiilor.

Despre spitalul de ciumați de la Dudești, știrile sunt mai puține. Cu toate că spitalul a fost mai puțin folosit, cu excepția perioadei epidemiei de ciumă din 1813-1814, era cel mai mare așezământ spitalicesc din București. Domnitorii, de teamă de molipsire nu au afectat spitalul internării bolnavilor obișnuiți.

Din lipsa fondurilor, domnitorul Grigore Ghica, cere, la 17 martie 1825 boierilor să chibzuiescă de la ce instituție de stat pot găsi suma de 35.000 lei pentru repararea spitalului Dudești. Boierii prin anafora, arată că atât Casa datoriilor cât și Casa școalelor, în sarcina cărora cad reparațiile mănăstirilor, bisericilor, spitalelor și școlilor, nu au bani în „naht” (lichizi) și singura soluție, pentru moment, este de a se împrumuta această sumă „de veriunde vor găsi”. Și pentru ca să se poată face reparațiile convenite de către pitarul Nicoli, era absolut necesar ca ispravnicii județului Ilfov să orânduiescă din satele din apropiere 30 de care, cu câte doi boi, și 30 de salahori ca să ridice tot „calabalăcul”, adică pământ, moloz, etc. pentru „curățirea curților mari și mici, precum și a tuturor odăilor acestui spital și a-l arunca pă apa Dâmboviței”. (9 iulie 1825). Tot acum se delimitează locul spitalului, după vechiul hrisov domnesc, spre a se curma procesul de neînțelegere cu vistierul Ioan Moscu, proprietarul moșiei Dudești (18 decembrie 1825), făcându-se și o hartă a locului, rămânând numai ca paharnicul Ianache Hafta să așeze pietrele despărțitoare între cele două locuri.

Ctitoria moruzească a căpătat folosință integrală pentru ultima oară cu prilejul molimei din 1828-1829. În timpul „ciumei lui Caragea”, sunt menționați medicii austrieci Czikart și Frank, care constatau în 1814 lipsa de hrană, de medicamente și îngrijire la

lazaretul de la Dudești. În 1835, spitalul își încetează activitatea, el fiind transformat în temniță.

În 1804, pe lângă cele trei spitale care funcționau în București, Constantin Ipsilanti a înființat Spitalul temniței. Despre acesta găsim informații într-un pitac din 5 octombrie 1804, în care se precizau sumele alocate pentru terenul destinat clădirilor. În același document se sublinia necesitatea unui asemenea așezământ pentru izolarea și îngrijirea deținuților bolnavi.

Alte știri le aflăm într-o anafură de obște „ce s-au făcut pentru întocmirea dăjdiilor” (20 octombrie 1804). Cu acest prilej, Constantin Ipsilanti dă 200 de taleri vornicului Grădișteanu și 150 de taleri preoților domnești din vama Ploieștilor, pentru locul ce l-a luat de la ei și pe care s-a construit pușcărie, spital și alte clădiri anexe.

Zidurile pușcăriei-spital fiind șubrezite de vreme și calamități, Constantin Ipsilanti hotărăște să le refacă. Concomitent el lărgeste spitalul pentru cei închiși unde „de multe ori să încingea boala între dâșii bolnăvindu-să și cei sănătoși, din care li se întâmpla moarte la mulți”. În document se spune: „un spital pentru vinovații bolnavi”. După această dată – octombrie 1804 – nu mai avem nici un fel de informații privind spitalul Dudești.

Încă din februarie 1803, Constantin Ipsilanti a luat măsuri de reorganizare a armatei. Tot atunci a apărut și germenul primului spital militar pământean din București. La 18 aprilie 1803, domnul scria vel spătarului să închirieze o casă, unde să poată fi îngrijii pandurii bolnavi. Din cauza fluctuațiilor politice, armata lui Ipsilanti a fost desființată la sfârșitul anului 1807, iar spitalul i-a împărțit soarta.

Tot în primele decenii ale veacului XIX au fost create și unele instituții specializate precum: spitalul veneric temporar de la Mărcuța, în locul căruia se vor muta Institutul de boli nervoase și Spitalul de nașteri.

Abia la 10 februarie 1840 domnitorul Alexandru Ghica aprobă un doctor pentru bolnavii de nervi de la Institutul Mărcuța în persoana lui Nicolae Gănescu. Până atunci, bolnavii de maladii nervoase erau ținuuți izolați la mânăstiri fără nici o îngrijire medicală. Un asemenea lăcaș era și la ospiciul de la Sf. Vineri, ctitorie a boierilor Năsturel.

Mai amintim că în „planul unei încercări statistice a Țării Românești din 1822”, Krenchely enumera așezămintele spitalicești din București, incluzând printre acestea și cele câteva chilii ale Sărindarului, destinate bolnavilor mental. În lipsa altor tratamente, „smintiții” erau ținuuți în post și rugăciuni. Spre a-i împiedica să fugă sau să facă rău se obișnuia ca ei să fie puși în lanțuri, metodă, de altfel, folosită curent în mai toate așezămintele similare din străinătate.

Același Krenchely, în planul din 1822, amintea și „de puținele paturi de la Icoana” pentru asistența săracilor.

Spitalul Brâncovenesc, a fost înființat în 1838, de băneasa Safta Brâncoveanu, născută Balș, soția răposatului ban Grigore Brâncoveanu. Un document din octombrie 1838, ne semnalează, că în noul spital este angajat cu contract doctorul Francisc Nizato, în postul de chirurg. Contra sumei de 400 lei pe lună, locuință și întreținere, el era obligat „să săvârșească cu cea mai mare scumpătate toate cele ce privesc la această slujbă” și „să nu poată să se tragă dintr-această slujbă, decât după ce va da Direcții, cu trei luni înainte, știre pentru asemenea hotărâre a sa”.

Noul spital, avea 60 de paturi, iar instrumentele chirurgicale se comnadau la casa Charrière din Paris. În 1842 și 1856 i se adaugă apoi noi corpuri de clădiri, spitalul ajungând în 1861 la 200 de paturi.

Medical Services in Bucharest during the First Half of the 19th Century

SUMMARY

Only five hospitals existed in Bucharest, by the beginnings of the 19th century, summing up about 54 beds. They were founded as follows: Coltea (1704), Pantelimon (1752), Duesti (1796), Spitalul temnitei (1804), Filantropia (1812); in 1838, the Brancovenesc hospital also started to function. 19th century Bucharestan documents offer important pieces of information concerning the way these hospitals were organized, about their doctors, their incomes, donations, calamities and so on. By the 18th century, the bases were laid for a sanitary activity in Bucharest. The first doctors and surgeons were coming from abroad. The article presents various aspects concerning the development of the medical life in Bucharest.

Bibliografie

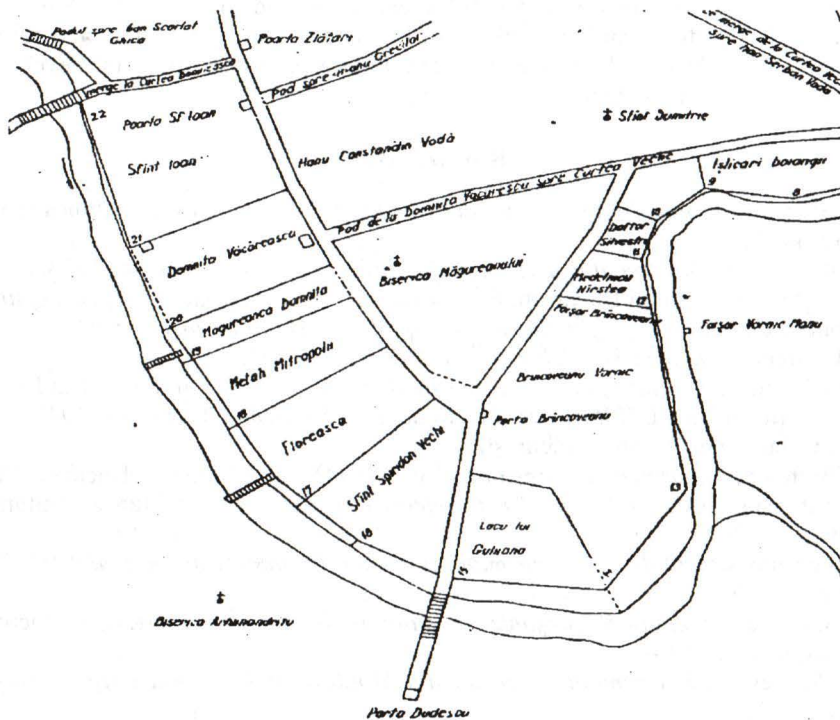
1. Gh. Petrovici, *Cum a luat ființă spitalul Filantropia din București*, în *Munca sanitară*, 1952, nr. 1.
2. Emil Vărtosu, *Din trecutul asezămintelor brâncovenesti*, București, 1938.
3. xxx – Arhivele statului București. Fondurile: *Interne, Mitropolie, Obștească epitropie, Vornicia din Lăuntru, Agia București, Logofetia pricinilor bisericesti*.
4. V.A. Urechea, *Istoria școalelor*, tom I, București, 1892.
5. Emil Vărtosu, *Sigiliul spitalului nemernicilor din București*, în S.C.I. Md.I (1957).
6. Gh. G. Bezoiconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947.
7. P. Gh. Samarian, *Ciuma*, București.
8. G. Brătescu, *Sănătatea Bucureștilor (1862–1944)*, Ed. Medicală, București, 1970.
9. N. Vatamanu, *Cea dintâi școală de felceri din București*, în *Munca sanitară*, IX (1961), nr. 2.
10. George Ionescu, *O descriere germană a ciumei din București, în anul 1915*, Piatra Neamț, 1936.
11. V. Manoliu, *Începuturile organizării sanitare în orașul București*, în *Ocrotirea sănătății*, nr. 2, 1954.
12. Al. Andrei, *Medici români și străini din Moldova și Muntenia între 1800–1850*, Cluj, 1927.
13. I. Geniile, *Institutul de naștere și moșire*, în *Cantor de avis și comers*, IV (1849), nr. 87 (30 iulie).
14. Ioana Cristache-Panait, *Funcționarea spitalului Pantelimon în prima jumătate a secolului XIX*, M.I.M.
15. V. Gomoiu, *Din istoria medicinei și învățământului medical în România înainte de 1870*, București, 1923.
16. Ghe. Brătescu, *Cele două școli de mică chirurgie de la Spitalul Coltea*, Ed. Medicală, București, 1978.
17. N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921.

MAHALAUA SCORȚARILOR DIN BUCUREȘTI

Oliver Velescu

În bine cunoscuta sa „Istoria Bucureștilor” Ionescu -Gion scriind despre Mahalaua Scorțarilor (pag.335) afirmă:

I s-a zis mai întâi a Scorțarului probabil pentru că pe aici locuia înainte de 1679 vreun țesător de scoarțe bine cunoscut, întocmai cum i se zicea la Puțu Spătarului după un fabricant de spete de război. Mai târziu acestei mahalale i s-a spus a lui Șerban – Vodă”.

George D. Florescu, în două studii consecutive , în 1935 și 1938 se ocupă de mahalaua Scorțarului¹. Cu privire la numele mahalalei autorul scria în 1935: „Nu am putut afla în mod documentar rațiunea acestei denumiri a mahalalei încă dinainte de

¹ G.D. Florescu, *Istoricul unei vechi case bucureștene. Casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului* în „Bucureștii Vechi” I-V , 1935, pag .4 . Și , de același, *O veche mahala bucureșteană. Ceva despre mahalaua Scorțarilor*, în „Gazeta Municipală” VII nr. 334 din 8 august 1938, pag. 1.

sfârșitul veacului al XVII-lea” și trimite la explicația lui Ionnescu – Gion. În 1938, cu privire la aceeași problemă a numelui vechi al mahalalei, G.D. Florescu se întreabă retoric:

„De ce?... Cine poate azi răspunde la aceasta întrebare? Și trimite tot la răspunsul lui Gion, iar în continuare dezvoltă o documentată și pertinentă istorie a mahalalei „lui Șerban Vodă”, până la dispariția ei odată cu rectificarea cursului Dâmboviței. „Fosta mahala a scorțarului se întindea potrivit lui G.D. Florescu, de-a lungul cursului șerpuit al Dâmboviței între fosta casă Prager, azi pe calea Victoriei și podețul uliței Măgureanu² azi strada Râureanu.

Pornind de la o generalizare, anume că multe mahalale își trag numele de la un meșteșugar și C.C. Giurescu atribuie originea numelui „probabil de la un scorțar sau

St. Ilie	Georgiu	D 5
St. Ilie	St. Ilie	E 5
St. Ion cel mare	Skortzari	D 6
St. Ion cel mic	St. Ion	D 6
St. Ion cel nou	St. Ion cel nou	E 6
Tarikuluz	Tarikuluz	D 10
Ion Mochin	Ion Mochin	G 9
Izvoru Zamandului	Izvoru	B 4
Izvoru	St. Ivoita	G 10
Ikoaria	Ikoaria	C 7
Kalinalz	Kalinalz	D 7
St. Katerina	Katerina	E 6
Kalina	Stegar	C 5
Kretsulasku	Kretsulasku	D 6
Kărămidari	Kărămidari	H 7
St. Konstandin	Podu de Pamint	D 4
Koltza	Koltza	D 6
Hurtea Teke	Hurtea Teke	E 6
Lukacu	Lukacu	E 8
Lutarana	Stegar	C 5
Mitropoiea	Vladika	E 5
Skorp. Măgureanu	Sk. Măgur	C 5
Măgureanu	Skortzari	E 6
Maru Kariyfu	Maru Kariyfu	G 6
Mărogeșel	Mărogeșel	A 5
Mărtuleasa	Mărtuleasa	D 8
Mihail Vodă	Mihail Vodă	D 5
Negustari	Negustari	D 7
St. Nikolae d. obel	St. Vik. din obeluz	D 6
St. Nikolae d. Pr.	St. Vik. din Pring	E 6
St. Nikolae	Vladika	F 5
St. Nikolae	Sirbi	F 7
St. Nikolae	Bărbătesku	F 3
St. Nikolae	Panăciu	F 7

² G.D. Florescu publică și comentează, în 1971, o schiță de plan din 1804 cu proprietățile aflate în bucla făcută de Dâmbovița, situată în fosta mahala a Scorțarului, fără ca numele acesta să fie pomenit în documentul cartografic pomenit Cf. G.D. Florescu. *Pe malul Dâmboviței la obârșia Podului Mogoșoaiei în anul 1804 în „București. Materiale de Istorie și Muzcografie” vol. VIII, 1979, pag. 357. (pe viitor se va cita București ...volumul și anul).*

*țesător de scoarțe*³. Într-o altă lucrare, ocupându-se de meserii legate de exploatarea pădurii și lemnului, istoricul citat amintește două localități cu numele de SCORȚARI și alta SCORȚOASA (jud.Buzău) explicând că „*locuitorii se îndeletniceau cu lucrul scoarței copacilor în special de tei*” dar surprinzător, pentru SCORȚARU afirmă că derivă de la adjectivul scorțos, om distant , mândru., greu accesibil⁴.

Așa dar „*de ce*”, sau mai corect, **de unde numele dat acestei părți a Bucureștiului medieval?**

Toți istoricii amintiți afirmă că numele de „Scorțarilor” este anterior anului 1679, când ctitorirea unei biserici de către Șerban-Vodă a schimbat numele mahalalei în cea de „Șerban-Vodă”, prilej de confuzii cu podul sau ulița Șerban Vodă, fostă a Beilicului.

Fapt este că numele de „Scorțari”, mahalaua, nu apare în documentele publicate decât la sfârșitul secolului al XVIII-lea ceea ce nu exclude că acest nume (urbanonim) să se fi păstrat în memoria colectivă a localnicilor, ca atâtea altele din oraș.

Un amănunt deloc neglijabil este felul cum este menționat acest nume în cele trei documente de la sfârșitul secolului al XVIII-lea . În Catagrafia din 1798⁵ mahalaua este numită la singular SCORȚARU de unde comentariul cu împletitorul de scoarțe. Relevantă este însă mențiunea făcută în documentul din 12 noiembrie 1799 în care casa spițerului Grigore scoasă la mezat este localizată în „mahalaua *Scorțarilor*”⁶ deci la plural, și tot așa apare acest toponimic și în planul Boroczyn în 1856. Acest nume este cel pe care îl considerăm corect prin analogie cu alte mahalale ce poartă denumirea unor meseriași, bărbieri, tabaci etc.

Este clar că suntem în fața unui topic bucureștean al cărui înțeles inițial s-a pierdut. **Scorțar vine de la coajă de copac, scoarță** și odată acceptată această etimologie se intră în istoria îndepărtată a Bucureștiului, judecata urmând a se face pe „durata lungă” (F.Braudel) a trecutului orașului.

Câteva delimitări topografice în orașul secolelor XVI și prima jumătate a secolului al XVII-lea credem că pot lămuri rostul unei mahalale a scorțarilor.

Reamintim că pe coasta care forma malul Dâmboviței și în părțile joase, mlăștinoase, curgea un pârâu⁷ prin locurile în care se afla și grădina lui Dura negustorul, locuri ce erau stăpânite de mănăstirea Sărindar. Aici locuiau și se îndeletniceau cu meseria lor tabacii grupați într-o mahala, atestată documentar la 5 noiembrie 1652 și 20 aprilie 1672 și care își aveau o biserică a lor amintită în 1654, mai 25.⁸ Biserica, despre care se afirmă că a devenit a zlătarilor după izgonirea tabacilor potrivit unui act din 1674,

³ C.C.Giurescu *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*. București Edit. pentru Literatură, 1966, pag.361.

⁴ C.C. Giurescu, „*Istoria pădurii din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*” București, edit. Ceres, 1976, ed.II-a, pag. 199. Pentru Scorțoasa , a se vedea nota 9.

⁵ Catagrafia a fost republicată în „*Historia Urbana*” t.XI, nr.1-2/2003, în studiul Oliver Velescu, *Catagrafia Bucureștiului, din anul 1810. O nouă lectură*.

⁶ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București 1634-1800*. Edit. Academiei București 1982 pag. 462. (Pe viitor se va cita G.Potra Documente...)

⁷ G.Potra, Documente 1594-1821.Documentul din 12 decembrie 1666 în care este menționat pârâul care se vărsa în Dâmbovița la Vadul Cailor (pag.131).

⁸ G.Potra Doczmente 1594-1821. paginile 108,109 și 162.

menționat în studiul jos citat⁹. Aici este locul unde tabacii se interferau cu scoarțarii, pentru că scoarța de copac, mai ales cea de stejar era esențială în procesul tehnologic de producere a pielii.

Dar înainte de a ne ocupa de felul cum era folosită coaja (scoarța) de copac de către tăbăcari trebuie reamintit că solul Bucureștiului este format aproape în exclusivitate din loes brun de pădure iar codrul des de stejari și arbori înrudiți din aceeași specie formau vegetația esențială a acestor locuri. Pe malul apelor bucureștene, în luncă, creșteau copaci cu esență moale cum ar fi salcia sau oțetarul (mahalaua Oțetari atestată în 1695, pe malul de odinioară al Bucureștioarei).

Ca și în alte locuri din țară topicul, la singular, **stejar, nu se refera la un arbore singuratic ci are înțeles de pădure de stejari**. Intre alte exemple Iorgu Iordan citează „Pădurea Stejarului”, „Stejarul” (ambele în jud. Neamț) sau „Valea Stejarului”(jud. Vâlcea)¹⁰. Credem că, în acest sens toponimicul **Stejar** din București (mahalaua și biserica Stejar, atestate în 1691¹¹ (biserica demolată în 1959, pe locul ei s-a construit Sala Palatului) evocă pădurea existentă în vechime și nu un arbore singuratic.¹² Nu este lipsită de interes și denumirea stațiunii arheologice de la Băneasa situată pe ambele maluri ale râului Colentina, numită „La stejar”. De altfel, într-o altă lucrare C.C. Giurescu discutând despre stejar și cuvântul slav cu același înțeles dâmbii de unde Dâmbovița și Dâmbovnice remarcă și el că „*există păduri numite Stejarul*”¹³.

Stejarul face parte din simbolurile dendromorfe și este integrat în cultura tradițională românească, parte a spiritualității indo-europene. Spațiul din jurul lui era considerat a fi sacru, loc unde omul comunică cu eternitatea¹⁴, dar foloasele lui practice nu au fost trecute cu vederea. Lemnul de esență tare sau scoarța în cazul nostru au fost folosite din vechime și fără scrupule (defrișările masive) pentru nevoile oamenilor.

Din nefericire, cercetările arheologice cu caracter de salvare întreprinse în zona bisericii Stejarul, în condiții precare, sub presiunea șantierului de construcții nu au descoperit decât locuri din secolele XVII-XIX. Solul viu, loesul de pădure, a fost surprins între 0,90 – 1,20 m. față de nivelul de călcare contemporan.¹⁵ Aceasta înseamnă că cel puțin pe locul sondajelor efectuate, locuirile mai vechi au fost rase încă din

⁹ Paul Cernovodcanu și Nicoalac Vătămanu, *Tabacii din Bucureștii de Sus în veacul al XVII-lea*” în „București...” vol.XI, 1992, pag.31.

¹⁰ Iorgu Iordan *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București ,edit. Academici 1952, pag 50.

¹¹Panait I. Panait, *Orașul București în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu* în „București..” .vol.XI, 1992, pag.54.

¹² Potrivit lui C.C. Giurescu în afara de „*biserica cu bradu*”(azi Botcanu) „*unei mahalale vecine i s-a spus Stejarul, după un stejar falnic de lângă biserică*”în „*Istoria Bucureștiului...*” pag.272 și 359.

¹³ În *Istoria Pădurii* , pag.277și 279. Nu lipsite de interes sunt exemplele citate la pag.203. Astfel,într-o hotărâmicie din 1579 a unei ocine a mănăstirii Cătălui se pomenește „*drumul lemnelor în drumul Bucureștiului*”. La Vădastra în 1629 se citează un „*drum al stejarului*”.

¹⁴ Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, edit.Amarcord, 1994, pag. 175.

¹⁵ Panait I.Panait, *Observații arheologice pe șantierele de construcții din Capitală. Șantierul Sala Palatului*, în „Cercetări arheologice în București” I, 1962, pag.151și următoarele. (Pe viitor se va cita C.A.B., volumul și anul apariției).

secolul al XVII-lea. Ceea ce nu ne împiedică însă a bănuși prezența unei vechi așezări existente aici în mijlocul sau la marginea unei păduri de stejari similară cu celelalte situri arheologice descoperite în aria Bucureștiului.

Scoarța de stejar, ca să poată fi folosită de tăbăcari se cerea prelucrată. Așadar, recoltarea și pregătirea cojii pentru argăsit, mărunțirea ei se constituie într-o meserie bine atestată în Evul Mediu. Scoarța de copac devine o marfă cu desfacere asigurată, fiind indispensabilă tăbăcarilor.

*

Pentru înțelegerea importanței folosirii scoarței de copac în tăbăcărie, o incursiune istorică în procesul de fabricare a pielii este necesară. Una din etapele importante în fluxul tehnologic este **ARGĂSEALA care constă în tratarea pieilor cu materie tanantă**. Într-un manual de tăbăcărie din anul 1894 se vorbește de folosirea scoarței de stejar ca fiind „*metoda cea mai veche și mult întrebuițată*”.

Iată cum sunt descrise modul de recoltare și de preparare a cojii de stejar:

„Scoarța se scoate din stejari de 10-15 ani tăiați primăvara când seva circulă cu putere. Taninul este în stare liberă în mijlocul scoarței, având o concentrație de 13%. Poate fi folosită și coaja de gorun sau peduncul. Se recoltează și ghinda a cărei căciuliță conține tanin în concentrație de 14-38 % ca și frunzele de stejar bolnave (gogoșile de pe frunze provocate de insecte care, iarăși conțin 20% tanin. Se mai folosește coaja de brad, fag și lemn de castan dar care sunt mai sărace în tanin”¹⁶

Argăseala se făcea în gropi de trei metri adâncime, numite și ”tocitori” căpușite cu scânduri de stejar pe fundul cărora se așezau coji vechi, adică refolosite de la operațiuni anterioare. Apoi se așezau straturi alternative de piei și câte 5 cm. coji proaspete măcinate sau mărunțite. Groapa se umplea până la jumătate de metru de la suprafața terenului, apoi se așeza un alt strat de coji vechi. Pe măsură ce se umplea groapa se turna apă iar umplutura se îndesa cu picioarele.

După o zacere de 3-4 săptămâni, pieile erau scoase și după ce erau curățate se așezau într-o altă groapă cu argăseală în care erau ținute 3-4 luni. Urma o a treia groapă în care pieile erau ținute alte 4-6 săptămâni. Pieile groase se îngropau într-o a patra groapă pentru alte 8-12 luni. Prin aceste procedee repetate în timp în care tananții coagulează pielea gelatinoasă se obținea pielea propriu zisă.

Din această prezentare a felului cum era tratată pielea supusă argăsirii trebuie reținut că se folosea o cantitate apreciabilă de scoarță de stejar recoltată primăvara. Scoarța de copac măcinată presupune o instalație care să execute această operație, adică o moară. Potrivit istoricului medievist Jaques le Goff prima mențiune sigură a unei mori de tăbăcărie în Europa datează din anul 1138 fiind atestată lângă Challes (Franța) pe valea Marnei, localitate pomenită încă din secolul al VI-lea¹⁷.

¹⁶ T. Serghiescu, *Notiță asupra fabricației postavurilor de trupă și despre tăbăcirea pieilor*, București 1894 pag.61. A se vedea și Căpitan intendent Gomoescu Ioan, *Industria pieilor în România Mare. Studiu istoric, tehnic, economic și practic*. București, 1922, pag.36.

¹⁷ J. le Goff, *Civilizația occidentului medieval*, București, 1970, pag.254.

La noi, cea mai veche atestare a unei astfel de instalații datează din 1342, pomenită într-o hotărnicire făcută între localitățile Cisnădie și Șelimbăr sub numele de LOHNMUELGRAB (în ortografia documentului.)¹⁸ adică „groapa morii de tăbăcărie”. Urmărind etimologia germană ea ne duce mult înapoi în istorie, fiind plină de sugestii cu privire la folosirea scoarței de copac. În germana veche LOH însemna pădure (Wald) dar și pădurice (HAIN), iar LOHE însemna SCOARȚĂ în general, dar și scoarță de stejar tânăr. GERBER înseamnă tăbăcar. LOHGERBEREI, tăbăcărie în timp ce LOHENGERBEREI înseamnă a face SCOARȚĂ DE STEJAR MĂCINATĂ. (cf. Brockhaus Lexikon, sub voce.)

Moara de scoarță este un toponimic destul de răspândit în intravilanul sau în afara vechilor orașe din Transilvania. În latina medievală MOLAM CORTICUM este întâlnit la Sibiu¹⁹ în 1367 februarie 24, moara fiind administrată de COMUNITAS CERDONUM. În documentele clujene este amintită la 1570 o astfel de moară: LOHMULL, proprietatea breslei, ordinea și organizarea fiind supravegheată de meșterul morar MUHLMEISTER. În 1587 se construiește la Cluj o nouă moară care , ca și în cazul celei amintite de lângă Șelimbăr avea alături groapa sau șanțul unde tăbăcarii își argeșeau pielea. Din documentul clujan din 1587 aflăm că în timpul măcinării scoarței de copac se ridicau nori de praf care dăunau procesului de fabricare a hârtiei într-o moară învecinată. Tăbăcarii au fost obligați să sădească o perdea de sălcii între cele două mori și se obligau să evite să treacă prin dreptul morii de hârtie atunci când aduceau pieile la argăsit²⁰. Desigur morile acestea trebuiau aprovizionate cu materie primă, scoarța de copac , dar nu cunoaștem forme de activitate organizată în acest scop. Sunt de amintit toponimicele care presupun satele sau cătunele specializate în cojirea copacilor. Merită a aminti aici numele unui cătun, fără istorie, din județul Cluj **Moara de Pădure**. Mai sunt de amintit **Coaja** (Jud. Hunedoara), **Cojani** (jud.Gorj) **Cojanu** (Buzău), **Scoarța** (jud.Alba) **Scorțaru**, (jud.Brăila), **Scorțeanca** (jud.Buzău), **Scorțeni**, (jud.Bacău și Prahova), **Scorțoasa** (jud.Buzău). După cum lesne se poate observa aceste nume sunt răspândite în toată țara și trebuie admis că numele mahalalei Scorțarilor din București face parte din aceiași familie de toponimice ca și celelalte din restul țării, sugerând aceeași veche ocupație.

*

Nu poate fi trecut cu vederea nici numărul mare de vite sacrificate în așezările vechi din oraș și din jurul Bucureștilor. Cantitățile mari de resturi osteologice de vite mari semnalate de arheologi sunt evidente. Astfel domnul Mircea Negru constata pentru epoca Bronzului la „Câmpu lui Boja”, pe Dâmbovița că 94% din oasele găsite provin de la vite cornute mari²¹. Aceiași constatare o face și domnul Panait I.Panait în strada Patria, în oraș²² pentru secolele IX-XI. Pe valea Colentinei, la Măicănești aceeași

¹⁸ Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania*, București, 1954, pag.31.

¹⁹ Șt.Pascu, *op. cit. pag. 62*.

²⁰ S.Goldenberg, *Clujul în secolul XVI*, Cluj, 1958, pag.125-126.

²¹ Mircea Negru și colaboratorii, *Militari. Câmpul lui Boja. Un sit arheologic pe teritoriul Bucureștilor* București 2000, pag.260.

²² Panait I.Panait, *op. cit. în C.A.B. I 1963, pag.143*.

constatare pentru secolele VI-XV o fac Margareta Constantiniu²³ și Panait I. Panait („locuitorii se ocupau intens cu creșterea vitelor”) la care se adaugă descoperiri interesante privitoare la prelucrarea pieilor (unelte, catarama, piese pentru harnașament, preducele etc.) datate ca fiind din secolele XV-XVI²⁴. Mai menționăm existența în secolul al XVIII-lea a unor mari crescătorii de vite în satele de pe valea Colentinei, la Plumbuita, Colentina, sau Fundeni²⁵. În 1892 în satul Colentina existau zalhanale unde se sacrificau anual 6000 de vite mari²⁶.

Aceste importante cantități de animale tăiate depășeau foarte probabil cu mult nevoile de hrană, fiind de presupus că pielea era scopul principal al sacrificării vitelor, de unde deducem că pentru prelucrarea lor, scoarța de copac era culeasă în cantități mari din pădurile de stejar din aria bucureșteană.

*

Credem că toate aceste precizări făcute în studiul de față depășesc stadiul ipotezelor. Existența tăbăcarilor a făcut necesară și pe cea a scoarțarilor. Coaja de copac era indispensabilă în procesul tehnologic!

Plecând de la constatarea că folosirea meșteșugărească și comercială a produselor pădurii are la scară locală – în sistemele social-economice arhaice – o importanță economică însemnată²⁷, facem și observația că ocupația scoarțarilor face parte din grupa de îndeletniciri legate de pădure și aproape de loc de ocupațiile orașenești. Scoarțarii bucureșteni, deși puternici din punct de vedere economic și social, de vreme ce s-au grupat într-o mahala cu biserică proprie, nu au putut să se încadreze în civilizația orașenească. Ei rămân legați de pădure. Odată cu marile defrișări de pădure începute din secolului XV și izgonirea tabacilor în 1674, scoarțarii dispar și ei, dar amintirea lor se va păstra peste vremuri în memoria colectivă a Bucureștiului.

*

Într-o recentă lucrare, lingvistul Adrian Rezeanu²⁸ întreprinde o fină analiză a toponimiei orașului și face o seamă de nuanțări și distincții subtile ca și considerații teoretice cu privire la raportul rural-urban oglindit în ceea ce d-sa numește urbanonime. SCORȚARI crede dl. Rezeanu este o veche așezare, un cătun, am spune noi, component al vechii vetre rurale și al cărui nume derivă din ocupația locuitorilor, ceea ce am încercat să dovedim și noi prin analogie cu alte așezări din țară și din lumea germană. Domnul Rezeanu încadrează toponimicul Scorțari în **categoria relicvelor supuse**

²³ Margareta Constantiniu, *Șantierul Străulești-Lunca* în C.A.B. I 1963, pag. 103.

²⁴ Panait I. Panait *Așezarea feudală < Măicănești >* în C.A.B. II 1965, pag. 203.

²⁵ Nicolae Ghinca *Așezări sătești din secolele XV-XIX pe teritoriul orașului București în București...VII*, 1969, pag. 237.

²⁶ C. Alessandrescu *Dicționar geografic al județului Ilfov*, București 1892, sub voce.

²⁷ H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, București, edit. Academici 1958, vol. I pag. 249. La pag. 254 se poate citi: „tăbăcarii, dubășarii, cojocarii foloseau ca materii tanante produse silvice”.

²⁸ Adrian Rezeanu, *Toponimie bucureșteană*, București edit. Academici 2003, pag. 67.

dispariției. „Unele nume topice vor rezista în timp urmare a consecințelor uzanțelor. Eventuala supraviețuire pe plan local a relicvei toponimice este datorată atât hazardului cât și mai ales dorinței de a marca și individualiza specificul local, în ansamblul toponimiei urbane”.

Un nume – un toponimic – după dl. Rezeanu – dispăre astfel: Inițial mahalalei i se adaugă numele bisericii, care pe lângă hram poartă și numele ctitorului (un antroponim). Ulterior, într-o altă epocă, mahalaua preia integral numele nou al bisericii. Este citat între alte exemple Biserica Măgureanu –Mahalaua Scorțarilor (pag.145 și 148).

Într-adevăr, teoretic, din punct de vedere lingvistic, demonstrația de mai sus este convingătoare. Dar în cazul mahalalei Scorțarului trebuie să luăm în considerare și următoarele argumente. Desigur, vechimea acesteia, cătun apoi mahala, este neîndoielnică, dar curios, atestarea ei documentară este foarte târzie. Localizarea făcută de G.D. Florescu după numele și plasamentul bisericii Măgureanu se pare că este cea corectă, fiind confirmată de două schițe de plan ale acestui colț dispărut al orașului, publicate succesiv de autorul citat dar și de Aurelian Sacerdoțeanu²⁹

Reținem observația domnului Paul Cernovodeanu din studiul sus citat cu privire la prima mahala a tabacilor, potrivit căreia „meseriașii consumatori de piele s-au așezat în preajma tabacilor” (pag.32) și, completăm, că și scorțarii furnizorii de materie tanantă locuiau și ei în apropierea clienților lor, tabacii.

Mahalaua Scorțarilor se afla amplasată între două vechi așezăminte feudale, atestate încă din secolul al XVI-lea, edificate în aceeași vreme, Biserica sf. Dumitru, „de jurământ” (1589) și mănăstirea sf. Ion cel Mare (1591) ctitorie a lui Andrei vistiernicul și Dumitru spătarul. Ambele au fost construite pe malul înalt care domina lunca Dâmboviței, unde exista o biserică de lemn cu hramul sf. Spiridon, atestată ca fiind în ființă în 1680. Existența acestui din urmă lăcaș dovedește că lunca nu era pustie, ci locuită și prezenta interes de vreme ce boierii secolului al XVII-lea au dorit și au reușit să stăpânească aceste locuri.

Cei din numerosul neam al Cantacuzinilor se pare că sunt printre primii interesați de aceste terenuri. Astfel la 5 noiembrie 1652 Constantin Cantacuzino cumpără de la Dumitru Vărgatu un loc „ce merge până la apa Dâmboviței”, alăturat de locul ce-l stăpânea deja în mahalaua Tabacilor.³⁰

Nu departe de aceste locuri a fost descoperită în anii 1960-61, în amonte de locurile amintite, o vastă clădire medievală care cuprindea 30 de încăperi pe o suprafață de circa 1300 metri pătrați, datată a fi din secolul al XVII-lea și care a aparținut inițial lui Manolache aga Vatazge ginerele lui Mihai Cantacuzino, cel plecat în Rusia în 1776 și vândută apoi boierilor Văcărești. Arheologul Gh. Cantacuzino care a condus cercetările a identificat două etape prima din secolul al XVII-lea și cealaltă din secolul următor³¹.

²⁹ Planurile menționate au fost publicate și comentate de G.D. Florescu în studiul citat din „București...” VIII, 1979 și de A.Sacerdoțeanu, *Un document cartografic bucureștean din 1803-1805 în „București...”*, vol. IV, 1966, pag.245, și de același: *O schiță topografică a curții bisericii Măgureanu din București la anul 1780*, în „București...” ,vol. V, 1967, pag. 255.

³⁰ G.Potra *op. cit 1594 –1821*, pag. 108. Peste doi ani , în 25 mai 1654 același Cantacuzino cumpără loc de casă cu curte și grădină de la Pătrașcu ceaușul și frați acestuia, lângă biserica Tabacilor.(idem , pag.109).

³¹ Ghcorghe Cantacuzino, *O mare locuință feudală descoperită prin săpături arheologice în București în „C.A.B”*. 1965, vol.II , pag.325 și următoarele.

Potrivit lui G.D. Florescu (a se vedea articolul din Gazeta Municipală) spătarul Drăghici Cantacuzino a stăpânit aici întinse locuri iar după moartea sa în 1667 aceste pământuri și case au revenit moștenitorilor săi, veri, nepoți și nepoate. Intre urmași este și viitorul domn Șerban Cantacuzino care construiește un paraclis, o biserică de lemn, fapt confirmat de pomelnic, păstrat la Biblioteca Academiei Române în care este numit „*ctitorul care a făcut biserica*”³². **De aici numele dat acestei biserici „Șerban Vodă și prin extindere Mahalaua Șerban-Vodă.** Un alt pomelnic intitulat „*Pomelnicul de la biserica lui Șărbănuț Voievod , hramul Adormirea Precistei*” se păstrează într-o condică datată a fi din jurul anului 1800 în care au fost copiate între altele 32 pomelnice cuprinzând 612 suflete aparținând acestei parohii în secolul al XVIII-lea.³³

În 16 aprilie 1708 Constantin Brâncoveanu îi încredințează lui Constantin Greceanu, vel căpitan de Cerneți spre stăpânire „*niște case aici în orașul Domniei Mele în București în mahalaua sf. Ion, în malul Dâmboviței*” case ale mănăstirii stăpânite mai înainte de vornicul Apostol Poenaru și ulterior de Gligorașcu vel ciohodar³⁴.

Constatăm că la începutul secolului al XVIII-lea sunt în uz în actele oficiale ale vremii numele de Mahalaua Șerban-Vodă și Mahalaua Sf. Ion.

Din anii 1741 –1742 se cunosc acte privitoare la schimbul de proprietăți ce s-a făcut între postelnicul Șerban Cantacuzino și unchiul său Pârveu Cantacuzino. Locul care face obiectul schimbului este delimitat „*despre pod din zidu sfântu Ion*” și are „*căpătâiul apa Dâmboviței*” loc care se dă pentru moșia Edera. Pentru ceea ce interesează aici reținem că actul din 13 noiembrie 1741 este scris „*de popa Tudorache ot Măgureni cu zisa și învățarea coconului Bănică*”.³⁵ (diminutiv de la Șerban). Genealogiștii amintesc de o ramură Măgureanu a familiei Cantacuzino, de unde și numele de *Măgureanu* ce-l primește biserica și mahalaua Șerban-Vodă.

În 1747 este iarăși amintită mahalaua sf. Ion care se întindea tot până la Dâmboviță „și unde își avea casa Maria Comăneanca, „*la podul de nuiete*”³⁶. Din 1751 în septembrie 13 avem o știre despre o casă situată în mahalaua Șerban –Vodă, iar în alte documente din 1764 octombrie 27 și 17 decembrie să aflăm că prăvălia lui Ianache băcanul se „*află pe locul nostru <adică al neamului său> în mahalaua lui Șerban Vodă peste drum de biserica sf. Dumitru*”³⁷.

Locul cu casele, citat mai sus, al lui Pârveu Cantacuzino, rămas prin moștenire fiicei sale Maria, căreia i s-a zis Măgureanca-domnița, măritată cu boierul moldovean Balș, a fost donat, la plecarea ei în Moldova, Mitropoliei. Astfel ia naștere un alt topic Metohul Mitropoliei situat în mahalaua Măgureanu la poalele bisericii cu același nume³⁸.

³² N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*. București, edit Academici, 1961, pag.222.

³³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Pomelnicele a 60 biserici din București* în „Glasul Bisericii” XXIV,1965, nr. 3-4, pag. 1044.

³⁴ G.Potra op. cit. 1634-1800, pag. 132 Ciohodar = căpetenie peste slugile Curții Domnești.

³⁵ G.Potra op. cit. 1594-1821, pag. 363-364.

³⁶ G. Potra op. cit. 1634- 1800, pag. 185.

³⁷ G.Potra op. cit. 1594 – 1821.pag. 409.

³⁸ G.D.Florescu art.citat.

La 22 ianuarie 1776 Ianache Văcărescu cumpără de la Manolache Vatațe un loc lângă mănăstirea sf. Ion care „merge din zidul mănăstirii până la locul răposatului Pârvu Cantacuzino”³⁹. Acesta este situl pe care a fost identificată construcția cu 30 de încăperi sus amintită. În același an 1776 biserica Măgureanu este închinată Mitropoliei⁴⁰.

Casa lui Ianache băcanul amintită mai sus în anul 1764 ca fiind în mahalaua Șerban-Vodă, în zăpisiul din 2 martie 1780 apare situată pe locul boierilor Crețulescu în mahalaua sf. Dumitru⁴¹. Mahalaua Șerban Vodă este pomenită într-un document din 3 martie 1784, prin care se face un schimb de locuri⁴². Tot așa, la 1 martie 1789 într-un alt act se amintește de un schimb de case în mahalaua Șerban-Vodă „împotriva sf. Dimitrie”⁴³.

Surpriza apare în anul 1790, într-un document din fondul ”Mitropolia Țării Românești” (doc. 559/22) amintit de A. Rezeanu în lucrarea citată (pag.138) în care este pomenită mahalaua Scorțari. Documentele ignoră însă în continuare această denumire de vreme ce se amintește tot mahalaua sf. Dimitrie ca în actul din 12 mai 1791 în care se precizează : „locul de casă ce se zice al boierilor Crețulești ot mahalaua sf. Dimitrie”⁴⁴, iar bisericii construite de Șerban Vodă Cantacuzino i se spune la 30 mai 1793 „biserica Măgureanului”⁴⁵. Din același an , în 18 noiembrie 1793 există o anafora pentru „metohul și casele de la Măgurenu în Mahalaua Șerban-Vodă”⁴⁶.

În ultimii doi ani ai secolului al XVIII-lea, în 1798 și 1799, așa cum s-a amintit mai sus, mahalaua Scorțarilor apare în două documente, unul de interes particular, scoaterea la mezin a casei spițerului Grigore „din Mahalaua Scorțarilor” (1799) și un act de interes public, cunoscuta catagrafie din 1798 unde în Mahalaua Scorțaru au fost înregistrate 44 de case, adică 0,69 % din imobilele Bucureștiului. De observat că mahalaua sf. Ion cel Mare figurează în Catagrafie sub numele hanului ce funcționa în clădirile din jurul bisericii⁴⁷ cu 24 de case (0,37% din casele orașului) care credem că erau locuințe în han și nu imobile ale unui cartier. În Catagrafia din 1810 „Scorțaru” nu apare, în schimb este numită mahalaua Măgureanu cu 35 de case și 190 de locuitori și sf. Ion cel Mare cu 54 case ne mai fiind menționat hanul ca în 1798. Date interesante despre mahalaua Șerban-Vodă au fost extrase din pomelnicele studiate de A. Sacerdoțeanu. Astfel în biserică erau pomenite 612 suflete, decedați în secolul XVIII, iar **între meseriași din București identificați de autorul studiului nu apare nici un scorțar** (pag 302).

Domenico Caselli studiind mahalaua Trâmbițașilor amintită în anul 1666 decembrie 12 crede că ea cuprindea întreg locul pe care se afla azi calea Victoriei, casa Prager, casa librarului Ig.Hertz, Casa de Depuneri marele Hotel de France (fost teren și casă Racoviță care avea și un paraclis și locul casei Ghica , Vama Poștei. În această mahala

³⁹ G..Potra op.,cit 1634-1800, pag. 254.

⁴⁰ N.Stoicescu,op.cit. pag. 222.

⁴¹ *Documente privind istoria orașului București*. Edit. Muzeului de istorie a orașului București, 1960, pag.123.

⁴² G.Potra, op.cit. 1634 –1800, pag.314.

⁴³ Idem pag. 342.

⁴⁴ G.Potra 1594-1821 pag. 560.

⁴⁵ N.Stoicescu, op. cit. pag. 222.

⁴⁶ A. Sacerdoțeanu, op.cit în „București...”, V 1967, pag. 255 nota 2.

⁴⁷ N. Stoicescu op. cit. pag. 109.

era și mănăstirea Sf. Ion.⁴⁸ După Ionnescu Gion, citat de Caselli, Mahalaua Trâmbițașilor, pomenită la 1753 „pe la podul de nuiete” devine Mahalaua sf. Ion. Amintirea acestei mahalale, după ambii autori citați, s-a pierdut⁴⁹

Mai trebuie să amintim și cele două documente cartografice din 1780 și 1803-185, publicate tot de A. Sacerdoțeanu în publicația de față, volumele IV, 1966 pag. 248 și V, 1967 pag. 257, care după opinia noastră reprezintă fosta Mahalaua a Scorțarilor chiar dacă nu se menționează această veche denumire, așa cum crede și G.D. Florescu.

Mahalaua Scorțarilor este trecută și în planul Boroczyn, ediția din 1852. Topografia care au întocmit lucrarea, în tabelul anexă care cuprinde cele mai însemnate clădiri din oraș, au trecut în mahalaua Scorțarilor atât mănăstirea Sf. Ion cel Mare (careul D6) cât și biserica Măgureanu (careul E6), ceea ce ne permite să avem o imagine a întinderii acestei mahalale, pe care în mod surprinzător o readuc în memorie cartografiile lui Boroczyn, târziu în secolul al XIX-lea, în anul 1852, desigur după informațiile primite de la localnici. Este cea mai bună dovadă că acest toponimic se păstrează în memoria orașului. Numele nu-i mai este pomenit în acte până la desființarea mahalalei prin demolarea din anii 1879-1883 cu prilejul rectificării albiei Dâmboviței.

În încheiere, o întrebare justificată. ***De ce nu apare numele Scorțarilor în actele din secolele XVII și XVIII și de ce „prima atestare documentară” este din 1798 ?***

Credem că numele acestei vechi așezări bucureștene s-a păstrat în vorbirea curentă a păturii medii din oraș. Absența acestui „urbanonim” din documente se explică prin faptul că în documentele păstrate, cele mai multe se referă la proprietăți boierești sau sunt chiar încheiate între boieri iar vecinătățile sunt nominalizate prin numele boierilor megieși. În celelalte cazuri în care zapisele privesc pe negustori, localizarea imobilelor s-a făcut, după practica curentă, cu referire la biserica parohială la care era arondat respectivul deținător de bunuri. Parohia sau mahalaua erau unități de fixare a locuirii în spațiu, devenite ulterior referințe de identificare administrativă și fiscală și care s-au impus ca atare.

Scorțarii au dispărut din acest spațiu, adică panta ce cobora din ulița Ișlicarilor (Franceză, Carol) și mănăstirea sf. Ion în largă luncă a Dâmboviței. O biserică a scorțarilor care desigur trebuie să fi existat pe o terasă a dealului a dispărut și ea sau a primit o altă denumire, la reclădirea ei de către Șerban Cantacuzino (apoi Măgureanu), mahalaua luând succesiv numele acestora.

Aceasta credem că este explicația enigmei „dispariției Scorțarilor” din documentele bucureștene.

The Scorțari Outskirts

SUMMARY

The author discusses an old Bucharestan toponymic, „Scortari”, which gave the name to a banlieu disappeared since the 17th century. The name derives from the occupations of its inhabitants who were collecting tree crusts needed to prepare cattle skins. During the 17th century, the banlieu was named Serban-Voda, name of the prince who built a church there. The author describes the history and geographical settlement of the banlieu.

⁴⁸ D. Caselli, *Mahalaua Trâmbițașilor* în „Gazeta Municipală”, 1935 nr.191 pag. 1.

⁴⁹ D. Caselli *Podu de pământ* op. cit 1935 nr. 192 pag.1

IV. PERSONALITĂȚI BUCUREȘTENE

REGINA MARIA A ROMÂNIEI - DE LA BRAN LA BALCIC

Dana Ciobanu

Zilele trecute am parcurs un articol în care un distins critic de artă scria despre fericita întâlnire a pictorului Iosif Iser cu peisajul arid al Dobrogei, întâlnire ce a deschis calea „orientalismului românesc”. Pictorul, mobilizat aici în 1913, străbate mai ales zona de sud și descoperă Balcicul, Caliacra și Coasta de Argint, dar și așezările tătarăști din zonă, cu geamiile și căsuțele lor modeste. Se naște astfel o dragoste ce a rodit în zeci de capodopere cu chipuri impenetrabile de odalisce, ce poartă în privirile lor imposibilitatea eternității.

După 1922, anul în care Regina Maria se stabilește la Balcic pentru lunile de vară, toți pictorii au făcut un „coup de foudre” pentru pitorescul loc, aducând în arta românească „Școala de la Balcic”, crescută prin spiritul unui „genial regizor de Frumos” – Regina Maria a României.

Totuși, nu Balcicul a fost casa căreia „i-a dat inima sa”, ci fortăreața medievală de la Bran, dar,

dintre toate reședințele sale, castelul de la malul mării era cel mai potrivit pentru orele de visare. Însăși arhitectura sa pare zămislită din visare. Stilul decorativ propriu Mariei, atât de comentat, își găsește la Balcic expresia maximă.

Ce caută un adaos în formă de minaret, la castelul reginei unei țări ortodoxe? Ce se poate spune despre cădelnițele transformate, cu ajutorul electricității, în lampadare? Blasfemie să fie? Nu, nicidecum. În felul său atât de personal, Maria iubea obiectele religioase pentru frumusețea lor mistică, le folosea să-și îmbogățească ambientul, dar nu se poate spune că nu le trata cu respectul cuvenit, căci înainte de a le da funcția decorativă, le desacraliza. M-am gândit adeseori că, poate, nu avea credință adevărată. Apoi, rușinată de cele ce gândisem, mi-am imaginat cum trebuie să fi fost să te naști prințesă englezoaică, în sânul

Bisericii Protestante, apoi să trebuiască să te convertești la catolicism pentru că tatăl tău moștenește titlul de Duce de Saxa-Coburg, într-o țară catolică și să sfârșești prin a fi regina unei țări ortodoxe (e cumva un cerc, căci Maria își amintește deseori despre practicile religioase ale mamei sale, rusoaica ortodoxă Maria, unica fiică a Țarului, ce atât disprețuise tot ce era englezesc!) Ce religie să alegi, într-o atare situație? Acum, umblând pe urma pașilor săi, am înțeles că Maria era de o mare religiozitate, dar că practica religia **sufletului** său și că pe Dumnezeu Îl chema cu propriile sale cuvinte. Și nu m-am mai supărat deloc să văd becuri electrice în cădelnițe și nici flori de crin în cristelnițe.

Vorbeam nu demult cu o specialistă în Istoria Artei despre faptul că ar trebui făcute demersurile necesare pentru **consacrarea unui stil decorativ care să poarte semnătura Reginei Maria**. Deși nu a creat

școală, a creat un stil ce merită recunoscut ca atare.

La Castelul Bran, oferit reginei în 1922, de către cetățenii micului oraș, Maria nu putea trece neobservată și nici nu avea intimitate absolută. Fie și pentru că stânca pe care este ridicat castelul se află în apropierea caselor din oraș, iar un eveniment ca parcarea automobilului personal, marca *Rolls Royce* și urcarea cu piciorul a scârilor către castel nu aveau cum trece neștiute. Întreaga vecinătate putea afla când regina Maria este acasă și după luminile din ferestre ce, dacă aveai ochi buni, lăsau să se vadă silueta cu drapaje albe sau în costum popular românesc, purtat tot în manieră personală, cu șiraguri de perle, nesfârșite voaluri și ciorapi de mătase.

Cred că bucuria dăruită de Bran provenea, în mare parte, din faptul că acesta avea nevoie de renovare și amenajări pe care Maria i le putea acorda nestingherită, eliberată total de relativul control ce i se impusese la Cotroceni și Pelișor, unde trebuise să țină cont de părerea (cel puțin ...financiară!) a severului unchi Carol

I și de o ușoară invidie a reginei Elisabeta care exclamase, în legătură cu frumoasa *cameră aurie* (în care Maria avea să închidă ochii asupra lumii acesteia) de la Pelisor: „Ce de lucruri noi și frumoase, eu încă mai am vechituri de pe vremea lui Cuza!” Da, la Bran, Maria avea stăpânire deplină. Cu toate că i se pregătise un dormitor într-o cameră de la etaj, e greu de presupus că Ferdinand abuza de ospitalitatea castelului, aflat atât de departe de iubita-i bibliotecă și de exponatele sale din lumea botanicii. La Bran, Maria putea fi oricât de teatrală, decorul aproape o cerea, și nu puține sunt mărturiile vizitatorilor săi ce vorbesc despre seri luminate de candelă, învăluind vocea reginei care citea pagini din propriile-i jurnale, pentru ca apoi să dispară pe scara secretă, aceea strâmtă, cioplită în inima stâncii. La urma urmei, de ea s-ar fi slujit însuși Vlad Țepeș!

Purtându-te printre culoarele ciudate și confuze ce duc inevitabil spre balcoane, mari sau mici, realizezi ce minunat decor pentru ca un personaj de magnitudinea Mariei să își deruleze discursul existențial. Privind printr-un gamlâc, replica micii capele Stella Maris, omagiu al prințesei Ileana pentru mama sa, simt că, fie la Bran sau la Balcic, locurile iubite de Maria îi preamăresc ființa, păstrând-o între zidurile lor.

La Balcic se simte totuși o mai mare senzație de libertate. Simțul pentru decorativ al Mariei nu are stavilă. Poate și pentru că totul fusese plătit din bani proprii, obținuți ca drept de autor într-o perioadă în care condeiful său părea să nu sece niciodată. În 1932, an în care cei doi fii îi răneau inima de mamă, revista engleză „Vanity Fair” parodia cu simpatie scrisul tumultuos al Mariei. Poate că Maria simțea că partea aceea a Dobrogei revenise României și grație intervenției sale la Conferința de Pace de la Paris, din 1919.

Se știe că Maria a plecat spre capitala Franței bine pregătită cu superbe rochii, menite să flateze gustul fiecărui politician cu care urma să intre în contact.

„Albastrul este pentru Clemenceau! Dacă România ar pierde teritorii din cauza unei rochii prost alese?!” Cert e că Maria va fi încoronată ca regină a unei Români semnificativ mai mari după primul război mondial. Parte și grație meritelor sale.

Și din punct de vedere politic prezența familiei regale în cea mai nou dobândită, aridă și orientală provincie a țării a fost binevenită!

Imaginile Mariei la Balcic au un alt fel de dramatism. Spre deosebire de fotografiile de la Bran și de la celelalte reședințe, în care piesele de mobilier și decorațiunile formează o întreagă scenografie, la Balcic, Maria se insinuează pe lângă coloane, stâlpi, amfore, statui, obiecte cu proporții monumentale care, prin compatație cu ele, îi fac trupul să pară mai suplu.

La Stella Maris, această capelă ortodoxă ce, văzută de departe, pare încrustată cu scoici de mare, a ales Maria să îi rămână inima – „Trupul meu va odihni la Curtea de Argeș, lângă Ferdinand, dar Balcicul va fi locul de odihnă pentru inima mea.”

Totuși, pentru o bună perioadă de timp, nu Balcicul, ci Branul va fi locul de odihnă al inimii Mariei.

În sufletul meu știu că, de fapt, inima Mariei nu e la Balcic sau la Bran ci, fiind mare cât țara pe care cu adevărat a iubit-o, se întinde deasupra ei, ca cerul și stă pe pământul ei, ca iarba.

Queen Maria of Romania – from Bran to Balcic

SUMMARY

In a poetical approach – worthy of the strange, singular and complex historical (and one might add „*spiritual*”) presence of Queen Mary of Romania – the authoress sketches the links between the theatrical, artistically sensitive wife of King Ferdinand 1st, and two of her favourite places in Romania: the Bran castle and her residence at Balcic. Both dwellings still preserve the trace of Queen Mary’s sense of decorativeness. Beyond her part in the international authorities’ recognition of the Romanian integrity, independence and territorial unity, at the well-known Peace Treatise in Paris (1919), Queen Mary of Romania was an outstanding promotor of fine arts, at a time when the Romanian National Style was still a battle to be won.

SCHIȚĂ DE PORTRET AL REGINEI MARIA

Ștefania Ciubotaru

(MUZEUL NAȚIONAL COTROCENI)

Motto: S-a spus despre ea că a format o întreagă generație – toți bărbații au fost îndrăgostiți de ea, toți artiștii inspirați de ea, toate femeile au dorit să-i semene.

Regina Maria – o mare regină a Românei și una dintre cele mai mari ale Europei – s-a născut în anul 1875, în Kent, la Eastwell, într-o casă mare de piatră cenușie, înconjurată de un imens și frumos parc englezesc.

Regina Maria scria în amintirile sale: „*copilăria noastră a fost o copilărie fericită și fără griji, copilăria unor copii bogați și sănătoși, feriți de loviturile și de asprele realități ale vieții.*”¹

În timpul marilor vacanțe petrecute la Osborne, o imensă bucurie o cuprindea: plaja, jocurile pe nisip, marea, căutarea cochiliilor. Foarte aproape de Osborne se găsea Swiss Cottage, locul unde tatăl său, Alfred, ducele de Edinbourg, avea o frumoasă grădină, unde copilul de atunci va descoperi frumusețea florilor ; aici va întâlni, pentru prima dată, marele crin al Fecioarei, pe care viitoarea regină îl descria astfel: „*minunat, frumos, nobil, cu tija înaltă și flexibilă, având în ea ceva sacru, amintind de crinul frescelor religioase. Iar parfumul său! Miros penetrant, îmbătător deasupra tuturor. El mă amețea și mă învăluia cu o încântare ce izvora dintr-o lume bilbică legendară.*”²

Mai târziu, într-un voiaj în Italia, la începutul unei minunate primăveri, regina Maria, vizitând Palatinul, a fost emoționată de grandoarea palatului împăraților Romei, dar și încântată la vederea crinilor în floare, răspândiți printre ruine. Un singur gând și o singură dorință ardentă a început să o domine și anume, aceea de a avea crinii Palatinului, pentru a-i planta în parcul de la Cotroceni.

Regina Maria a reușit plantarea crinilor Palatinului la Cotroceni, așa cum reușise să ducă pe terasele Balcicului crinul Swiss Cottage. În amintirile ei, scria că: „*între aleea mea de crini de la Balcic și primii crini admirați în grădina Papei, viața mea aproape întreagă se găsește încadrată*”³

În ceea ce privește formația ei intelectuală, nu studiile au fost cele care au contribuit la formarea sufletului și caracterului reginei Maria. Ea l-a cunoscut pe Shakespeare în teatrele germane, mai ales la Coburg, a cunoscut dramele lui Goethe și Schiller. Mai târziu, la München, ea va fi atrasă și în același timp încântată de muzica lui Wagner, dar nici unul dintre aceste genii creatoare nu va avea vreo influență asupra dezvoltării sale

¹ Maria Regina Românică, *Povestea vieții mele*, vol.I, ediția a II-a, cd.Moldova, Iași, 1990, p.8.

² Em.Panaitescu, *Marie, Reine de Roumanie*, p.7

³ *Ibidem*, p.9.

spirituale. Pentru puțin timp, regina Maria a fost tentată de filosofie și de câteva ori a avut plăcerea de a cita, în conversațiile ale, pasaje din Fr.Nietzsche. Singurele cărți pe care, însă, întotdeauna le citea cu o nouă plăcere erau „Saga Scandinavia” și „Biblia”, unde găsea curajul de a spune deschis și de a susține cu fermitate adevărul. Cerul, marea, soarele, luna, stelele, pământul cu vegetația și florile ale au fost maeștrii și inspiratorii săi și, așa cum spunea chiar ea, „ *o dragoste invincibilă trăiește în inima mea, o lumină pe care nimic, nici deziluzia, nici descurajarea, nici chiar neîncrederea și neînțelegera oamenilor nu o poate întuneca. Crediința mea înteroară este mai puternică decât tot , invulnerabilă și inexpugnabilă, ea a devenit o platoșă împotriva rănilor existenței.*”⁴

Din păcate, copilăria a trecut, iar adolescența Maria a devenit, la numai 17 ani, prin căsătoria, la 10 ianuarie 1893, cu principele moștenitor Ferdinand al României, principesă moștenitoare a unei țări îndepărtate, necunoscute. În noua sa țară, tânăra principesă s-a simțit, de la început, singură, fiind obligată să lupte pentru a deveni ceea ce a devenit – o regină iubită de popor și care, la rândul său, s-a confundat cu poporul căruia i-a devenit regină, declarând „ *că dragostea pentru țara sa devenise religia sa.*”⁵

Crescută într-o atmosferă de libertate cvasi-totală, ferită cu abilitate de implicațiile politice și dinastice ale rangului său, tânăra principesă era total nepregătită pentru rolul pe care i-l hotărâseră monarhii, și clasa conducătoare din România. Pentru Regele Carol I – în concepția căruia existența se confunda cu ideea de datorie, atribuțiile unei tinere principese moștenitoare nu se puteau desfășura decât în cadrul domestic, sub zeloasa supraveghere a suveranului, iar unica ei menire era perpetuarea dinastiei . Orice alte activități care depășeau cadrul rigid al protocolului – mondenitățile, sportul, ba chiar o simplă plimbare – erau considerate frivolități și prompt sancționate. Pagini întregi din „*Povestea vieții mele*” evocă, în accente dureroase, voința neclintită a unchiului, care înăbușea dorințele firești, împiedicând aspirațiile naturale ale tinerei perechi: „*Domnia lui era aspră, atât de aspră, încât ne schimba tinerețea din bucurie în durere. El n-avea milă față de cei tineri, la el toate erau o datorie de fier.*”⁶

Dar, dacă timiditatea principelui Ferdinand îi paraliza acestuia orice act voluntar, Maria era o luptătoare înnăscută: „*Prea eram plină de viață și de imaginație clocotitoare, ca să pot păși pe cărarea îngustă, plictisitoare, fără avânt, pe urmele bătrânului rege, și atât de aproape de el încât îmi ascundea lumina soarelui.*”⁷

Primele forme de emancipare au luat formele cochetăriei feminine, atitudini nonconformiste prilejuite de depășirea la diversele ceremonii ale curților princiare înrudite din Europa și au culminat cu exilul de la Gotha, care a reprezentat în același timp și începutul unei destinderi între cele două trabere. „*În toate fazele educației și a uceniciei mele pe calea vieții – scria regina – am rămas o femeie tânără, sănătoasă și normală, care primea bucuria când i se ivea în cale, dar totodată și multiplele datorii ce-i erau impuse.*”⁸

⁴ *Ibidem*, p.11.

⁵ *Ibidem*, p.18-19.

⁶ I.G.Duca, *Memorii*, vol.I, ed.Expres, 1992, p.106-107.

⁷ Regina Maria, *op.cit.*, p.59.

⁸ *Ibidem*, p.257.

Cu timpul, regina Maria a reușit să înțeleagă puternicul sentiment al datoriei care îl călăuzea pe Regele Carol I, recunoscând că *«anii tinereții au fost o școală bună și că îmi dau seama că trebuie să-i fiu recunoscătoare.»*⁹

De asemenea, impresionante sunt și cuvintele reginei Maria la moartea regelui Carol I, survenită la 11 octombrie 1914: *„nu te teme, unchiule, îți vom duce vitejește opera mai departe. Mâna ta a fost grea, adesea mi-a apăsat tinerețea, însă erai drept și nepărtinitor cât te lumina gândul. Nu voi uita învățăturile tale deși cu greu le-am ascultat și cu greu le-am urmat; și acum ingenunchiată lângă tine, deși ești astăzi mut și nu mai poți să-mi poruncești, simt că totuși ai o solie pentru mine, nepoata ta care odinioară te-a tulburat atât. Da, unchiule, voi încerca să fiu cum ai fost tu, credincioasă până la moarte, să-ți iubesc țara cum ai iubit-o tu atâția ani îndelungați; cu voia lui Dumnezeu, îți vom duce înainte opera fără a ne teme.»*¹⁰

Așadar, regina Maria și-a croit drum în această țară necunoscută ei, a depășit piedicile pe care le-a întâlnit, era regină, femeie și mamă.

*„Copiii mei – spunea regina – erau punctul central al vieții mele. Femeile din rasa mea sunt mame pătimașe și nu ne putem închipui lumea fără copii. Toată munca, toată străduința și năzuința noastră n-au alt țel decât de a-i modela potrivit idealului nostru, de a-i face fericiți și de a le pregăti un viitor frumos. Camera copiilor era miezul imaginației mele și am putut să mă bucur ani îndelungați de plăcerea de a o vedea plină, deoarece numai primii doi copii s-au născut unul după altul, pe când între ceilalți patru au fost intervale mai lungi. Totodată mi-a fost mai dragă camera celor mici decât sala de clasă a copiilor, care îmi părea că-i îndepărtează cu un pas de vârsta cea de aur, ca un început al grijilor și al muncii.»*¹¹

I-a iubit pe fiecare dintre copiii săi, a suferit pentru ei, pentru decepțiile lor, și în același timp, s-a bucurat de realizările lor. Despre principele Carol spunea că era tot numai ordine și precizie și avea în el un tainic imbold de a domina, de a subjugă și de a impune restricții; principesa Elisabeta, cu toate că era foarte tăcută, avea o fire plină de căldură, de fantezie și de imaginație; principesa Marioara era toată numai zâmbete și blândețe, se mulțumea cu orice, se învoia cu supunere la toate jocurile celorlalți, fără a arăta dorința de a porunci sau de a domina; principele Nicolae era ceva de necrezut, nu putea niciodată să fie ținut în loc, era bucuria și chinul celor ce-l iubeau și trebuiau să îl țină din scurt; principesa Ileana era copilul întregirii reginei Maria, copilul sufletului său.¹² Ultimul copil, principele Mircea s-a născut la începutul anului 1913 și nu a avut parte de dragostea mamei lui decât până la vârsta de 3 ani. A murit în vâltoarea evenimentelor din toamna anului 1916 – în urma febrei tifoide pe care o contactase – aruncând-o pe regina Maria într-o stare de durere insuportabilă, aproape inumană. *„Copiii mei – scria regina Maria – mai ales când erau mititei de tot și neputincioși, îmi trezeau o dragoste aprigă și nespūsă; atunci mi se părea că-mi stăpânesc fiecare picătură de sânge.»*¹³

⁹ *Ibidem*, p.25.

¹⁰ *Ibidem*, p. 370.

¹¹ *Ibidem*, p.280.

¹² *Ibidem*, p.282, 283, 284, 285.

¹³ *Ibidem*, p.312.

Pentru a-i completa portretul, trebuie să ne referim și la pasiunea Reginei Maria pentru pictură și pentru scris. Cum a început regina Maria să picteze și apoi, să scrie? În „*Povestea vieții mele*”, își amintește că, stând de vorbă cu prietena sa, Eliza Brătianu, aceasta a întrebat-o de ce nu face mai multe lucruri, la care regina i-a răspuns: „Pentru că nu sunt deșteaptă”. Răspunsul Elizei Brătianu a fost: „*N-ai dreptul să spui așa ceva. Ești plină de deșteptăciune, dar ești prea leneșă ca să te slujești de ea; ia încearcă și vei vedea câte lucruri vei putea face când vei înceta de a fi leneșă*”.¹⁴

Așadar, în urma acestei discuții regina s-a gândit că ar fi bine să-și încerce agerimea minții și s-a aplecat, mai întâi, asupra domeniului spre care avea aptitudini: pictura. Luase lecții de pictură cu profesoara soacrei sale – Ruth Mercier- renumită pentru pictarea florilor.

Regina Maria își amintea: „*prinsesem bine meșteșugul lui Mercier în întrebuintarea culorilor diluate într-un belșug de apă, așa încât florile mele și după ce se uscau păstrau o adâncime catifelată ce amintea natura și desfăta ochii*.”¹⁵ A început prin a împodobi cărți cu miniaturi, ajungând să picteze două cărți de mare însemnătate și cu un meșteșug care devenise desăvârșit. Prima carte a fost pictată pe hârtie japoneză, pentru marea sa prietenă Pauline Astor, ca dar de nuntă, iar a doua carte, mai meșteșugită, a pictat-o pentru soțul său, regele Ferdinand: „*E opera mea cea mai de seamă – scria regina Maria – și a fost plănuită cu gândul să las casei noastre ceva ce nu se putea înștrăina. Această a doua carte a fost pictată pe pergament și încheiată cu același dichis ca și cealaltă, doar că paginile aveau altă formă, cartea fiind mult mai groasă iar florile nu erau toate de aceeași culoare*.”¹⁶ Această a doua carte a fost expusă în mai multe expoziții și a obținut două medalii de aur: una la München, înainte de război și alta la Barcelona, în 1929.

De asemenea, regina Maria a condus societatea „*Tinerimea artistică*”, alcătuită dintr-o nouă generație de pictori, precum Ștefan Luchian, Arthur Verona, Kimon Loghi, Jean Al. Steriadi, Alexandru Szathmary, Constantin Artachino, Fritz Storck și despre care regina Maria spunea că „*era descătușată de principiile vechii școli, fără a-și lua libertăți peste măsură*”.¹⁷

În ceea ce privește scrisul, regina Maria își amintea: „*chiar din copilărie eram înzestrată cu o vie imaginație și îmi plăcea să spun povești surorilor mele, iar mai târziu copiilor mei. Frumosul juca un mare rol în toate. Frumusețea de orice fel ar fi fost, mă atrăgea, atât de limpede vedeam tot ce povesteam încât făceam pe ascultătorii mei să rățăcească prin locuri pustii, pe vârfuri de munți, pe lungi țărături de mare sau prin locuri îngrozitoare, unde se întâlneau cele patru vânturi. Într-o zi mi-a spus fetița mea, Elisabeta – mamă, ar trebui să scrii toate astea, ar fi păcat să lași să se șteargă tablouri atât de frumoase, ar trebui să le păstrezi. Ești născută să scrii basme*.”¹⁸

¹⁴ *Ibidem*, p. 125.

¹⁵ *Ibidem*, p. 126.

¹⁶ *Ibidem*, p. 128.

¹⁷ *Ibidem*, p. 130.

¹⁸ *Ibidem*, p. 350.

Așadar, la început, regina Maria a scris basme pentru copii, care nu erau opere literare de mare preț, dar trezeau viziuni de frumusețe și, uneori, emoții. Cu timpul a început să scrie și despre alte lucruri, cum ar fi zugrăvirea unui sat, un peisaj, un apus de soare, un drum prăfuit, și toate acestea din pricina iubirii tot mai mari pentru țara sa. „Înțelesei – scria regina – cât de adânc sorbisem în mine toate frumusețile ei, toate trăsăturile ei caracteristice, lucrurile ciudate ce deosebesc România și știam că voi fi în stare să le descriu, iar această siguranță mă făcea să mă simt puternică și bogată.”¹⁹

Ca urmare, regina Maria a scris două cărți despre România, „De la inima mea la a lor”, în care spunea că „iubirea mea e pentru această țară, pe care am făcut-o a mea prin lacrimi și suspine, a ajuns pentru mine ca o religie. Mă simt legată de ea prin lanțuri de oțel, legată prin inimă, prin creier și prin sânge. Simt că fiecare din cei șase copii ce i-am dat, e unul din inelele acestui lanț pe care numai moartea și dezastrul îl pot sfărâma.”²⁰

A doua carte a fost intitulată «Țara mea» și a fost scrisă în timpul primului război mondial, cu scopul – scria regina Maria, – «de a face cunoscută România și de a face cunoscut sufletul, de o melancolie stranie, al poporului nostru.»²¹

În tot timpul vieții sale, regina Maria a încercat să se facă utilă, să fie alături de supușii săi, lucru ilustrat la cel mai înalt nivel de munca de infirmieră pe care a desfășurat-o cu sârg și abnegație pe frontul din Moldova, în timpul primului război mondial. Îmbrăcată în uniformă albă a maicilor infirmiere, cu crucea albă de email la gât, atârnată de o panglică portocalie, trecea printre rândurile soldaților, oprindu-se la fiecare, pentru a oferi un pachet de țigări, o carte de rugăciuni sau o bucată de pâine pe care o tăia ea însăși.²²

Cu prilejul vizitelor prin spitale pline de bolnavi de tifos, doctorii au încercat să o convingă să poarte mănuși de cauciuc pentru a putea fi protejată, însă regina a refuzat afirmând: «cum aş putea să le cer să sărute cauciuc din India?»²³

Despre efortul neprecupețit al reginei Maria de-a fi mereu alături de soldații în suferință, scria și principesa Ileana, în amintirile sale: «mama era neconținut pe front, mergând dintr-un spital într-altul. Când se întorcea seara târziu, acasă, la Iași, după o zi întreagă de mers prin spitale, partea de jos a rochiei era de culoare gri-cenușie, ca și cum ar fi fost praf; dar nu era praf, erau păduchi; astfel mergea direct în odaia ei de baie, se băga în cada de baie cu rochia pe ea și se dezbrăca acolo; toți cei din jur erau înspăimântați și o îndemneau să-și facă injecții ca să fie protejată împotriva tifosului exantematic, care făcea ravagii; dar mama protesta, spunând: «eu nu mai timp să fiu bolnavă și atâta timp cât are România nevoie de mine, Dumnezeu o să mă ocrotească, nu pentru mine, dar pentru că țara are nevoie de mine.» În timpul războiului nu a luat nici un medicament preventiv și Dumnezeu într-adevăr a păzit-o.»²⁴

¹⁹ *Ibidem*, p.352.

²⁰ *Ibidem*, p.363.

²¹ Maria, Regina României, *Țara mea*, București, ed.Librăriei, Pavel Suru, 1919, p.1

²² Hannah Pakula, *Ultima romantică*, vol.I, Simon and Schuster, New York 184, (xerox), p.338.8

²³ Maica Alexandra, *Amintiri despre părinții mei*, în Magazin Istoric, mai 1996, p.45.

²⁴ *Ibidem*, p.46.

Ca urmare a eforturilor ei a fost răsplătită, prin intermediul minstrului Franței în România, contele de Saint Aulaire, cu «Medalia epidemiilor», bătută în aur, cu numele său gravat pe verso și a fost aleasă membră a Institutului Franței – Academia de Arte Frumoase – fiind prima femeie chemată la o asemenea demnitate.²⁵ Se poate spune, deci, că Regina Maria a luptat pentru țara sa ca un adevărat soldat care și-a făcut datoria, fiind conștiința vie a unității românești, simbolul încrederii în victoria finală.

Cunoscutul om politic, Constantin Argetoianu, prea puțin dispus să-și admire contemporanii, scria: «oricâte greșeli va fi comis Regina Maria, înainte și după război, războiul rămâne pagina ei, pagina cu care se poate făli, pagină care se va așeza în istorie la loc de cinste. O găsim în tranșee, printre combatanți, în rândurile înaintate, o găsim în spitale și în toate posturile sanitare, printre răniți și bolnavi, o găsim de față la toate adunările care încercau să facă puțin bine; nu a cunoscut frica de gloanțe și de bombe, cum nu a cunoscut teama și scârba de molimă sau nerăbdarea față de eforturile așa de des inutile provocate de dorința ei de mai bine. Regina Maria și-a îndeplinit datoria pe toate fronturile multiplei sale activități, dar înainte de toate, pe acela al îmbărbătării morale a celor ce trăiau în jurul ei, și aveau să hotărască, în cele mai tragice clipe, soarta țării și a neamului.»²⁶

Și după încheierea războiului, regina Maria a continuat să lupte, de această dată pe frontul diplomației, în vederea recunoașterii de către Marile Puteri a Marii Uniri de la 1918.

Acest lucru s-a întâmplat pe timpul desfășurării Conferinței de pace de la Paris din ianuarie 1919, când regina Maria a vizitat, mai întâi Parisul, apoi Londra.

În capitala Franței a fost primită cu mare entuziasm, a fost fotografiată, lăudată și se vorbea de ea pretutindeni. «*Din fericire – spunea regina Maria – nu mi-am pierdut capul, ci am rămas cu ochii larg deschiși și am ciulit urechile, am ascultat, am privit cu atenție, încercând să pătrund diversele curențe din jurul acestei noi Europe ivite din flăcără și cenușă.*»²⁷ La Paris, s-a întâlnit cu primul-ministru al Franței, G.Clémenceau, cu președintele Franței, R.Poincaré, cu primul ministru al Marii Britanii, L.George, cu președintele Statelor Unite, W.Wilson. De la Paris, regina Maria a plecat la Londra, unde s-a întâlnit cu reprezentanții guvernului, prilej cu care spunea regina Maria, „am demonstrat cu un entuziasm nedezmintit, că țara noastră avea nevoie de ajutor imediat, căci eram cu spatele la zid.»²⁸

În urma acestor vizite, s-a spus că regina Maria «*pusese România pe hartă, la Conferința de pace de la Paris*», o apreciere foarte măgulitoare, la care regina a contribuit din toată inima.

«*Eram obosită, dar simțeam că făcusem tot ce mi-a stat în putință, cu curaj, bazându-mă în întregime pe intuiție. Am prezentat nevoile și aspirațiile popoului meu, am pledat, am explicat și am frânt numeroase lănci în apărarea lor. Am dat țării mele o imagine vie.*»²⁹

²⁵ *Ibidem*, p.46 și Maria Regina Românică, *op.cit.*,p.367.

²⁶ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Ed.Humanitas, 1991, p.251.

²⁷ Hannah Pakula, *op.cit.*,p.483.

²⁸ *Ibidem*, p.494.

²⁹ *Ibidem*, p.503.

Deși a luptat cu toată ființa pentru poporul său și era iubită de supușii săi, regina Maria a fost tristă și nefericită în ultimii ani ai vieții, din cauza neînțelegerilor pe care le avea cu fiul său, regele Carol al II-lea. Pentru a-și găsi liniștea, regina s-a retras la palatul din Balcic, pentru care făcuse o adevărată pasiune și care încorporea în el bun gust și armonie arhitecturală. Simțind că sfârșitul îi este aproape, regina Maria a refăcut testamentul, introducând în el o ultimă dorință: inima când va înceta să mai bată, să-i fie scoasă din piept, pusă într-un glob de sticlă, introdus într-un scrin de aur împodobit cu stemele provinciilor României Mari și păstrată veșnic în capela ortodoxă «Stella Maris», din grădina palatului Balcic. *«Cu trupul voi odihni la Curtea de Argeș, lângă iubitul meu soț, regele Ferdinand, dar doresc ca inima mea să fie așezată sub lespezile bisericii pe care am clădit-o. În decursul vieții, atâția au venit la inima mea, încât moartă chiar aș dori să mai poată veni la ea, de-a lungul potecii cu crini ce mi-a fost mândria și bucuria.»*³⁰

În ce privește boala reginei Maria, după afirmațiile biografei sale, Hannah Pakula, aceasta suferea de o dilatare a vaselor sangvine, rezultând dintr-o formă rară de ciroză a ficatului sau, mai bine zis, de ciroză spleno-hepatică.

Regina Maria s-a stins din viață la castelul Pelicor, la 18 iulie 1938, la vârsta de 62 de ani, deci realtiv tânără, și, așa cum scria Constantin Argetoianu în însemnările sale: *«nu se poate spune că nu a trăit. A cunoscut toate îmbătăririle vieții, ca regină și ca femeie, a cunoscut mari mulțumiri sufletești și pe cea mai mare dintre toate, aceea de a rămâne în istorie ca o icoană luminoasă pentru un întreg popor. Partea ei la războiul nostru de întregire este mare și oricât va fi păcătuț ca soție și ca mamă, toate i se vor ierta.»*³¹

A fost înmormântată la mănăstirea Curtea de Argeș – necropola familiei regale, la 24 iulie 1938. Se încheia astfel încă o pagină din istoria regalității române, o pagină glorioasă, a cărei eroină principală a fost Regina Maria. Moartea ei a produs o mare durere în inimile românilor, care au iubit-o și pe ea, care, la rândul ei, i-a iubit, lucru care reiese și din scrisoarea adresată țării sale și poporului său: *«eu am ajuns la capătul drumului meu. Dar înainte de a tăcea pentru veșnicie, vreau să-mi ridic, pentru ultima dată, mâinile pentru o binecuvântare. Te binecuvânteț, iubită Românie, țara bucuriilor și durerilor mele, frumoasă țară care ai trăit în inima mea și ale cărei cărări le-am cunoscut toate. Frumoasă țară pe care eu am văzut-o întregită, a cărei soartă am împărtășit-o atâția ani, al cărei vis strămoșesc l-am visat și eu și mi-a fost îngduit să-l văd împlinit. Fii veșnic îmbelșugată, fii tu mare și plină de cinste, să stai veșnic falnică printre alte națiuni, să fii cinstită, iubită, pricepută. Și acum vă zic rămas-bun pe veci, de acum înainte nu voi mai putea trimite nici un semn; dar, mai presus de toate, amintește-ți, poporul meu, că te-am iubit și că te binecuvânteț cu ultima mea suflare.»*³²

În concluzie, am încercat să schițez un portret al Reginei Maria, privind-o din mai multe unghiuri și anume: ca tânără principesă la Curtea Regală a României, ca mamă

³⁰ Neamul Românesc, nr.164, anul XXXIII, 31 iulie 1938, p.1.

³¹ Fond Constantin Argetoianu, vol.-II, doar 73, f.259.

³² Neamul Românesc, nr.164, , anul XXXIII, 31 iulie 1938, p.1

iubitoare, ca pictoriță și scriitoare, ca soldat și diplomat pe frontul afirmării interne și internaționale a țării sale.

Este un portret poate incomplet, dar personalitatea Reginei Maria este atât de mare, încât devine foarte greu de cuprins în câteva pagini.

Putem spune, fără teama de a greși, că Regina Maria a fost în ochii contemporanilor săi, dar și în ochii celor de astăzi, un izvor de bunătate și milă pentru cei nevoiași, «*când trecea regina pe lângă cineva, prin privirea limpede a ochilor săi, îl umplea de speranțe și bucurii. Nimeni n-a știut ca ea să mângâie sufletul printr-o simplă privire. În zilele cele mai negre ale națiunii române, privirile curate ale reginei Maria străluceau deasupra orizontului nostru ca o stea care arată calea salvării.*»³³

Sketch of a Portrait: Queen Mary of Romania

SUMMARY

One of the most beloved feminine characters in the history of Romania, Queen Maria, wife of King Ferdinand, was a refined intelligence and an elegant presence. Her beauty became legendary, her good taste made of her one of the important promoters of Art Nouveau in her kingdom, and a true patron of arts, her patriotism brought her in the first ranks, during the World War I, when she encouraged the soldiers, the wounded, when she became involved in the diplomatic events which were taking place and had a major influence upon the life of Romania. Her kindness and devotion to the Romanian people made her very popular.

³³ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Regle Carol al II-lea, dosar 2241938, f.112./

JURISTUL, OMUL POLITIC ȘI ZIARISTUL STELIAN POPESCU

prof. Alexandrina Nicolae

Născut la 19 februarie 1873, în satul Lacul Turcului (Balta Doamnei) din județul Prahova, cel ce va deveni o personalitate a României interbelice a refuzat cariera preoțească pe care tatăl său o urmărea și, după o scurtă perioadă în care urmează cursurile facultății de Medicină din București, își va descoperi adevărata vocație: științele juridice, reușind să absolve Facultatea de Drept din București și să-și susțină, în 1896, lucrarea de licență cu titlul „Ministerul public în general și rolul procurorului în expertizele medico-legale”.

Carierea juridică și-o va începe ca judecător de Balș, de Cracal, iar din 1899, devine ajutor de judecător la Tribunalul Ilfov. Experiența din provincie și ocuparea noului post în București îi permit și începerea colaborării la revista „Curierul judiciar”, unde publică o serie de articole prin care milita pentru reformarea sistemului juridic românesc. Acestea atrag atenția lui P.P.Negulescu și G.G.Mironescu, care îi cer colaborarea la „Revista de sociologie și drept”. Aici va publica unul dintre cele mai importante articole ale sale în materie judiciară: „Problema criminalității în România”¹ (1902), articol prin care propune o amplă analiză a sistemului juridic românesc de la 1869 și până în vremea sa, găsim două explicații pentru o rată mare a criminalității în România sfârșitului de secol XIX – ineficiența serviciului statistic care nu făcea o racordare corectă între creșterea demografică și criminalitate din cauza unei funcționări defectuoase și ineficiența sistemului juridic românesc, caracterizat atât prin toleranța magistraților, cât și prin faptul că închisoarea din România acelei vremi nu corecta, ci corupea. Aceste probleme vor reprezenta în perioada următoare principalele obiective pe care omul politic Stelian Popescu, devenit ministru de justiție, va încerca să le rezolve.

Tot în aceeași perioadă se căsătorește și începe activitatea ca procuror în Cabinetul Ilfov, aici remarcându-se prin rezolvarea unor cazuri celebre ale timpului său: judecarea și condamnarea pentru crimă a lui Al.Candiano-Popescu, arestarea falsificatorului Andronic, judecarea și condamnarea a doi ziariști evrei. Acestor procese li se vor adăuga și altele cum ar fi cele legate de cazul ceraliștilor și afacerea Fronton, procese pe care Stelian Popescu le preluase la insistențele regelui Carol I și a căror rezolvare îi va aduce și deteriorarea imaginii sale profesionale – cazul Andronic, acuzatul decedând în închisoarea Văcărești din cauza unei otite purulente, fapt speculat de către presa de stânga, care aducea acuze procurorului Popescu, referitoare la practicarea torturii². Acest

¹ S.Popescu, *Problema criminalității în România*, pagina 10.

² *Idem*, *Justiția stigmatizarea(sic!) pe calomniatul Victor Eftimiu*, pagina 3.

incident, ca și neînțelegerile din Ministerul Justiției îl vor determina pe S. Popescu să își dea demisia din magistratură (1906), devenind avocat, colaborator la ziarul „Universul” și apoi om politic, deputat independent, la început, de la Colegiul al III-lea Prahova (1907), apoi deputat la același Colegiu, dar ca reprezentant al P.C.D. (1911), partid al cărui membru va fi până la moartea lui Take Ionescu.

Îmbinarea celor trei calități: avocat, ziarist și om politic, nu îl va împiedica pe S. Popescu să practice profesia de bază, cea de jurist. După demisia din magistratură va continua să practice cu succes avocatura, iar în paralel, să publice, de pe poziția jurnalistului, o serie de lucrări referitoare la problemele stringente ale societății românești din timpul său: „Proprietatea țărănească și legea pentru consolidarea drepturilor de exploatare a petrolului” (1907), „Instrucțiuni privind aplicarea învoielilor agricole” (1908), „Secretarul comunal” (1908), „Votați crucea” (1911), „Problema țărănească” (1913). Lucrările pot fi considerate material propagandistic, având în vedere redactarea lor în perioada intrării sale în politică, totuși, prin realismul cu care surprinde situația de la sate și prin soluțiile pe care le propune, se încadrează în mentalitatea post-1907, care realizează necesitatea unor reforme în societatea românească și îndeosebi agrară și electorală³.

În anul 1916, la intrarea României în primul război mondial, S. Popescu este concentrat și numit magistrat militar, până la sfârșitul războiului, pentru ca apoi să ajungă la apogeul carierei sale politice, în perioada interbelică. Inițial devine ministru de justiție în guvernul Take Ionescu (1921-1922), apoi în guvernele liberale din perioada 1927-1928. În această calitate va urmări modernizarea sistemului juridic românesc și obținerea, fără succes însă în acel moment, a inamovibilității magistraților. La începutul celui de-al doilea ministeriat va fi cel care autentifică testamentul regelui muribund Ferdinand, testament prin care principele Carol era dezmoștenit. Acesta este motivul pentru care, ulterior, va vedea restaurația ca pe un act ilegal și va face tot posibilul ca aceasta să fie împiedicată. (ex.procesul Manoilescu – 23 octombrie 1927). Această poziție o va determina, însă, și pe cea a viitorului rege Carol al II-lea, care îi va purta o ranchiună permanentă, uitând totuși să Stelian Popescu fusese printre puținele persoane aflate de partea sa cu ocazia desfacerii căsătoriei cu Zizi Lambrino (1918). Tot în calitate de ministru de justiție îl găsim pe Stelian Popescu angajat în dezbaterile legii chiriilor, punctul său de vedere urmărind împăcarea ambelor tabere: proprietari și chiriași. Astfel, el milita pentru libera tranzacție și concurență, acest fapt căpătând însă putere de lege abia în 1935⁴.

Se pronunța, așa cum o va face și legiuitorul de mai târziu, pentru medierea statului, dar în anumite limite deoarece, după părerea sa: „demnă de protecție nu poate să fie decât acea clasă căreia îi trebuie două, trei camere și o bucătărioară, restul sunt oameni cărora le place confortul și atunci trebuie să facă efortul pentru a-l dobândi, pentru că altfel devin niște profitori care nu dau nimic în schimb”⁵.

³ *Idem, Problema țărănească. Câteva observațiuni și păreri pentru dezlegarea ei*, pagina 18.

⁴ *xxxDiscursuri rostite la Camera*, pag. 28.

⁵ *Ibidem*, pag.16

Punctul culminant al carierei sale de jurist este atins în perioada celui de-al doilea război mondial când, alături de funcția de consilier la Curtea de Apel, îndeplinea și funcția de magistrat asistent al Înaltei Curți de Casație și Justiție, secția I. În această dublă calitate va publica, împreună cu Filip Mihăilescu, președintele Curții de Apel, „Jurisprudența Înaltei Curți de Casație Secțiunea I și a Secțiunilor unite în materie civilă pe anii 1934-1943 inclusiv” și „Jurisprudența Înaltei Curți de Casație în materie comercială pe anii 1916-1947 inclusiv”. Cele două lucrări⁶ au văzut lumina tiparului în 1944 respectiv 1947 și urmăreau opera de legiferare din România, adaptând textelor vechi noi cerințe ale societății românești pentru a imprima dinamism legilor, crezul personal al juristului S.Popescu exprimat încă din 1937 în paginile „Universului” atunci când încă susținea că „Distribuirea justiției în țara noastră ni se pare că suferă mai mult din cauza defectuoșității sau ineficienței legilor, de aceea eu, dacă aș avea puțința, mi-aș îndrepta toată acțiunea în direcția aceasta, convins fiind că astfel s-ar putea aduce un enorm serviciu justițiabililor”⁷. În linii generale, în activitatea sa de jurist, s-a străduit să se lase dominat de rațiune și obiectivitate, nemarcat de simpatii și antipatii politice, ci preocupat doar de promovarea interesului național. Că reușește în mare măsură, o dovedește poziția sa personală în legătură cu tulburările studențești de la Oradea (decembrie 1927) unde omul politic naționalist va lăsa cuvântul juristului, ministrului de justiție S.Popescu, care nu le considera decât un atentat la ordinea publică.

Dacă în amintirea contemporanilor și urmașilor a rămas mai puțin imaginea juristului și a omului politic Stelian Popescu, în mod sigur a rămas aceea a lui Stelian Popescu ziaristul, proprietarul majoritar al cotidianului „Universul”, a cărui direcțiune a obținut-o parcurgând un drum sinuos de-a lungul a aproape 10 ani (1906-1915/1916). În anul 1903 murea Luigi Cazzavilan, fostul proprietar și director al „Universului” testamentul său, autentificat de Stelian Popescu, delegând în persoana văduvei Teodora Cazzavilan pe unica moștenitoare. După ce aceasta se recăsătorește (1909), viitorul soț, N. Dumitrescu-Câmpina este delegat la conducerea cotidianului unde va rămâne până în 1914 când, în urma acțiunii de divorț intentată de Teodora, pierde conducerea cotidianului, acesta fiind arendat, cu ajutorul lui Take Ionescu, de către Stelian Popescu și V.Dărăscu. După o scurtă împăcare a celor doi soți Câmpia aceștia au încercat, fără succes însă, să rezilieze contractul de închiriere⁸. De aceste momente agitate ce au precedat preluarea conducerii efective a ziarului de către Stelian Popescu, se leagă și unele acuze aduse acestuia: că a obținut direcția ziarului prin șantaj sentimental și că ziarul a avut o orientare filo-germană în timpul primului război mondial, colaborând cu stăpânitorii, făcându-se o confuzie cu perioada 1914-1915, când la conducerea ziarului se aflase N.Dumitrescu-Câmpina.

După o scurtă perioadă în care ziarul apare doar sub direcția lui Virgil Dărăscu, Stelian Popescu fiind concentrat ca magistrat militar, la încheierea războiului (1918) ziarul re apare în capitala României Mari doar sub direcția lui Stelian Popescu, datorită decesului asociatului său. În ciuda dificultăților financiare și a disputelor cu moștenitorii

⁶ Stelian Popescu, *Jurisprudența Înaltei Curți de Casație în materie comercială.*, p.100.

⁷ Cf.Stelian Popescu, *Memorii*, pag.8.

⁸ xxx*Concluziuni în procesul sequestru judiciale*, pag.3

Cazzavilan, în 1920 ia ființă Societatea anonoimă pe acțiuni „Universul” (cu un capital de 21 milioane lei dintre care 16,4 milioane îi aparțineau lui Stelian Popescu) cu scopul de a facilita „Experimentarea gândirii românești și răspândirii culturii în popor.”⁹ Din acel moment începea o nouă etapă în evoluția „Unviersului”, cotidian independent, puternic ancorat în viața României Mari. Linia imprimată acestuia de către Stelian Popescu a fost cea a naționalismului, în acord însă cu principiile și ideile contemporane, „Universul”, prin paginile sale, combătând comunismul doctrinar și revoluționar, politicianismul demagogic, propaganda revizionistă maghiară și bulgară, politica imperialistă și anxionistă a Rusiei sovietice în problema Basarabiei și, în general, revizionismul puterilor învinse în primul război mondial.

Un accent deosebit, în primul deceniu interbelic, îl pune noul director al „Unviersului” pe construirea și dotarea modernă a noului sediu al ziarului pe care îl conduce, devenind astfel, în scurt timp, un personaj invidiat de mulți, hulit sau negat ca ziarist, îndeosebi de cotidienele de stânga: „Adevărul”, „Dimineața” sau „Aurora” dr.-lui N.Lupu.

Acțiunile demarate în primul deceniu interbelic vor fi continuate și în deceniul următor, anii '30-'40 constituind perioada de apogeu a „Universului” dar și a carierei de ziarist a lui Stelian Popescu, preocupat atât de problemele politice interne și externe, cât și de cele economice, sociale sau culturale ale României Mari. Pe planul politicii externe, semnalele de alarmă ce fuseseră lansate încă din deceniul anterior, se vor înmulți, fiind orientate în aceeași direcție – propaganda pentru o politică externă românească activă, cu susținere din străinătate, politică ce ar fi trebuit să mențină trează ideea că românilor nu li se făcuse o favoare la Conferința de Pace (1919-1920), ci li se recunoscuse un drept istoric – revenirea la patria-mamă a tuturor teritoriilor românești. Pe această idee, Stelian Popescu va deveni un lider al naționalismului românesc, publicând în paginile „Universului” o serie de articole cu un ton din ce în ce mai alarmant, pentru sensibilizarea opiniei publice românești și a oamenilor politici, îndeosebi după 1933, când revizuirea tratatelor părea iminentă în contextul ascensiunii rapide, pe plan european, a Germaniei lui Hitler. Încă din acel an, Stelian Popescu ia inițiativa organizării, la București, a unei adunări naționale (30 noiembrie 1933), publică articolul „Datoria presei”, care se dovedește foarte realist, prin intermediul acestuia subliniindu-se că nu trebuie „să ne mulțumim să ne culcăm pe trandafirii tratatelor, socotindu-ne la adăpost de orice pericol”¹⁰ și ia inițiativa constituirii Ligii Antirevizioniste, ligă ce a încercat punerea în practică, în toată perioada existenței sale, a ideii sus-menționate.

Tot în cadrul propagandei interne pe tema apărării ființei naționale, Stelian Popescu și „universul” vor face uneori propagandă gratuită predării istoriei, geografiei sau limbii române în Transilvania, de către profesori români și nu maghiari, sau vor susține publicarea unor lucrări pe teme naționale la Tipografia ziarului „Universul” (ex.: Vasile Scurtu – „Problema națională la granița de Vest”). Acestor inițiative li se vor adăuga articole ce nu mai reprezentau o noutate, semnate de Stelian Popescu însuși, și al căror titlu este

⁹ Cf.S.Popescu, „Memorii”, pag.8

¹⁰ Cf.S.Popescu, „Predica în pustiu”, pag.12.

concludent: „Revizioniștii maghiari și pregătirea războiului” („Universul”, 13 mai 1934), „Propaganda maghiară și datoria noastră” („Universul”, 21 mai 1934) etc.

Și politica internă românească se afla în atenția lui Stelian Popescu care, prin paginile „Universului” menține trează atenția opiniei publice asupra luptelor politice interne care nu trebuiau considerate o catastrofă, în primul deceniu interbelic, ci o situație normală specifică întregii lumi după o conflagrație mondială. Din al doilea deceniu interbelic, vinovați de proasta situație a țării fiind găsiți chiar românii înșiși, oamenii politici sau persoane particulare puneau mai presus de interesul național, interesul personal. Acest aspect este surprins cu realism în diferitele sale articole. Spre exemplu, ideea restaurației nu este primită cu entuziasm de directorul „Universului”, chiar dacă și el, ca și Nechifor Crainic, realiza faptul că instituția regenței era un organism ineficient, o exemplificare a fabulei „Racul, broasca și o știucă”. Îl va accepta însă pe Carol al II-lea ca pe un rău necesar, ultima și singura variantă posibilă în momentul respectiv, sperând însă într-o îndreptare a acestuia și îndepărtarea de Elena Lupescu. Ziarul nu va primi cu entuziasm momentul restaurației, iar directorul său nu se va grăbi să meargă în audiență la noul rege decât atunci când va avea un motiv întemeiat – dezvelirea statuii lui Take Ionescu (vara 1930)¹¹. Era aici, poate, efectul opiniei personale a lui Stelian Popescu, referitoare la Carol al II-lea dar și reținerea fostului ministru de justiție Stelian Popescu, cel care autentificase testamentul regelui Ferdinand, prin care principele Carol era dezmoștenit. Stelian Popescu își justifică, în fața opiniei publice, poziția, prin articolul „Atitudinea noastră”, publicat în numărul din 14 iunie 1930 al „Universului”, în care sublinia: ”Niciodată n’am fost admiratori de ocazie, interesați sau de frică”.¹²

Dacă momentul restaurației îl consideră un accident nefericit care trebuia însă trecut cu vederea, în perioada următoare își va concentra atenția asupra evoluției instituției monarhice în perioada regelui Carol al II-lea. Încă din 1930, peintr-o serie de articole, aduce la cunoștința opiniei publice anumite nereguli, criticând, voalat la început, apoi din ce în ce mai direct, acțiunile camarilei regale și atitudinea regelui față de necesitatea rezolvării unor probleme stringente ale societății românești interbelice. Principalul vizat era deci Carol al II-lea în persoană, chiar dacă uneori, pentru a-i adormi bănuielile și a evita cenzura, atacurile sunt îndreptate împotriva apropiaților acestuia, membri marcanți ai camarilei regale, părând că „scuză” pe suveran de faptul că nu avea cunoștință de ilegalitățile comise de supușii săi. Prin astfel de articole publicate în diferite numere ale „Universului” s-au remarcat: „Minciuna stă cu regele la masă” (2 noiembrie 1931), „Primiejdia curtenilor” (10 decembrie 1931), „A început” (6 februarie 1932), „În atenția cui trebuie” (9 aprilie 1932), „Lichelismul” (5 mai 1935), „În vremea lichelismului și a ipocriziei” (30 septembrie 1935). Prin ideile exprimate în articolele sale, Stelian Popescu va ajunge la o poziție oarecum asemănătoare cu cea a monarhului în problema guvernării – necesitatea consolidării instituției monarhice, fiecare urmărind, însă, o altă finalitate – o viață politică democratică prin consolidarea câtorva partide politice și existența unui monarh capabil, gen Carol I (Stelian Popescu), respectiv – instituirea unui regim personal

¹¹ S.Popescu *Memorii*, p.142.

¹² cf.S.Popescu, *Predica în pustiu*, pag.12

autoritar, cu anularea practicilor democratice și o guvernare peste partide (Carol al II-lea). Este de observat că și unul și celălalt consideră că monarhului îi revine responsabilitatea redresării țării, Stelian Popescu argumentându-și poziția prin evidențierea ineficienței guvernelor anterioare și prin faptul că :”partidele politice, pierzându-și sensul și idealul se mai gândesc prea puțin la interesul general.”¹³

Că nu este pe aceeași poziție cu regele privind măsurile necesare redresării vieții politice românești, o dovedesc și alte articole prin care monarhul este acuzat aproape direct de nerespectarea Constituției prin perpetuarea stării de asediu și a cenzurii. Adrese directe la persoana monarhului fac articolele „Risipitorii” și „Aviația. Trădare sau incapacitate” din numerele de pe 6 iunie 1934, respectiv 26 noiembrie 1935, ale „Universului”, prin care sunt aduse acuze directe referitoare la vina regelui pentru proasta înarmare a României sau chiar referitoare la deturnări de fonduri de la timbrul de aviație. Stelian Popescu vede înarmarea ca pe o necesitate, deoarece constată cu amărăciune dezinteresul Occidentului, al Angliei și Franței îndeosebi, pentru România și ineficiența Societății Națiunilor, ajungând la concluzia că nu trebuie „să ne îmbătăm cu frazele goale ale Academiei de vorbe de la Geneva.”¹⁴

Perioada 1936-1937, ce precede noile alegeri electorale, este și perioada în care Stelian Popescu, de pe poziția omului politic și a ziaristului naționalist, militează , uneori deschis, în paginile „Universului”, pentru sprijinirea mișcării legionare văzute ca soluție pentru „victoria finală a românismului.”¹⁵ Considera că dizolvarea Gărzii de Fier fusese o greșeală și că autoritățile erau prea dure cu acești tineri care reprezentau, după opinia sa, salvarea României. În sprijinul lor se va pronunța în articole ca: „A doua dezrobire” („Universul”, 16 august, a936), „Se caută țapi ispășitori” („Universul”, 18 martie 1937), „Să nu ne jucăm cu focul”(„Universul, 17 aprilie 1937), articole publicate în preajma alegerilor din noiembrie 1937. Nu acceptă, însă, așa cum nu acceptase nici în 1927, excesele acestora, ci îi vedea doar ca pe o variantă în procesul de stabilizare a vieții politice românești deoarece considera că: „Parlamentul a ajuns o arenă unde publicul se duce în număr din ce în ce mai mare, spre a asista la ocările cele mai josnice și la pugilat, ca la box.”¹⁶ Alegerile nu vor aduce, însă, succesul scontat de tabăra naționalistă, iar constituirea guvernului Goga nu va fi decât o mare „surprindere și dezamăgire”, așa cum sublinia Stelian Popescu în umărul din 14 ianuarie 1938 al „Universului” – un guvern ineficient într-o perioadă în care se prefigura declanșarea celui de-al doilea război mondial.

Noua situație internă și internațională îl va determina pe ziaristul Stelian Popescu să considere că, pentru România, rămasă singură și amenințată de vecini cu tendințe revizioniste, cea mai bună soluție era apropierea de Germania și Italia. Apropierea aceasta urma să aibă loc treptat; într-o primă fază, România ar fi trebuit să preia modelul de organizare economică al acestora, pentru a ajunge la stabilitate internă. De pe această poziție, Stelian Popescu va deveni chiar promotorul ideii de dictatură, în noul context

¹³ cf. *ibidem*, pag.102.

¹⁴ *Ibidem*, p.108.

¹⁵ *Ibidem*, p.219

¹⁶ *Ibidem*, p.195

internațional, argumentându-și astfel punctul de vedere: „Pe mine nu mă înspăimântă, pentru că eu am văzut și văd în ea nu suprimarea libertății firești a unui popor, ci promovarea autorității statului care, conștient de rolul său, să exercite o guvernare cinstită prin cei mai pricepuți fii ai săi.”¹⁷ În acest context, după opinia sa, statul ar fi trebuit să urmeze două căi pentru obținerea stabilității economice și politice dorite – cea de îndrumător și cea activă, de intervenție în procesul economic. Că regele Carol al II-lea nu ar fi avut succes, Stelian Popescu argumenta prin faptul că acesta urmărea mai mult propria îmbogățire, decât rezolvarea situației dificile a României din vara anului 1940.

Situația internațională tensionată impunea astfel, după opinia „Universului”, deținerea puterii în România de către o mână forte, indentificată în persoana generalului Ion Antonescu, pe care îl prezintă în termeni elogioși, în articolul „Iată-l” („Universul”, 4 septembrie 1940), unde este prezentat ca omul providențial, venit să salveze România de un rege incapabil al cărui rechizitoriu aspru este făcut în articolul de fond din numărul de pe 6 septembrie 1940 al „Universului”, intitulat „A abdicat!”. Aproximarea lui Stelian Popescu de Antonescu este de scurtă durată deoarece, la începutul anului 1941, prin atitudinea generalului, Stelian Popescu se consideră nedreptățit și se va îndepărta definitiv de linia acestuia ajungând ca, în anul 1943, să fie tentat chiar să închidă ziarul pe care-l direcționa de peste două decenii, considerând că acesta nu-și va putea îndeplini misiunea de a informa publicul, din cauza cenzurii de război. Va renunța la această idee, în urma insistențelor lui I. Maniu și D. Brătianu dar, considerând că este privat de exprimarea opiniei, își va da personal demisia, conducerea ziarului fiind preluată de ginerele său, Ion Lugojanu, cel care va ocupa funcția de director al „Universului” până în mai –iunie 1945.

Anul 1945 aducea cu el și primele procese politice din istoria României postbelice: martie-mai 1945 procesul primilor criminali de război, în frunte cu N. Macici, urmat la sfârșitul lunii mai de procesul ziariștilor „vinovați de dezastrul țării”¹⁸. Printre aceștia, alături de nume celebre ale presei românești interbelice, se numără și cel al lui Stelian Popescu, prezentat ca un colaboraționist în primul război mondial, antinațional, criminal de război, vinovat de dezastrul țării, acuze care nu erau decât în mică măsură niște routăți, ci reprezentau o reluare a celor din presa de stânga din perioada interbelică. Pe baza acestora, Stelian Popescu va fi condamnat, în lipsă, la detenție pe viață, confiscarea averii și degradare civilă. Pronunțarea sentinței îl va găsi pe acesta în Elveția, unde se refugiase din 1944 și unde va rămâne până în 1948, pentru ca de acolo să se stabilească în Spania, până la sfârșitul vieții (1954). Sfârșitul în exil era o soartă nemeritată pentru cel care, o viață, militase, prin paginile „Universului”, pentru menținerea vie a ideii de patrie, merit recunoscut atât de contemporani cât și de urmași. Stau mărturie, în acest sens, adeziunile, scrisorile de felicitare, manifestele adresate acestuia cu ocazia sărbătoririi, la Arene Romane, a 30 de ani de la preluarea conducerii „Universului” (11 octombrie 1936). Ele nu au reprezentat opiniile unor necunoscuți, ci ale elitei intelectualității românești interbelice: patriarhul M. Cristea, Al. Lapedatu, președintele Academiei Române,

¹⁷ *Ibidem*, p.308.

¹⁸ *Idem*, *Memorii*, p.21.

Ghe.Țițeica, I.Maniu, N.Crainic și alții. Urmașii l-au cunoscut mai puțin, din pricina cenzurii comuniste, dar a rămas în amintirea opiniei publice, sau cel puțin a celor din comuna sa natală, prin edificiile ridicate aici cu aportul său și care dăinuie și în prezent: clădirea dispensarului, cea a primăriei, a școlii generale, biserica satului sau casa sa natală, devenită casă memorială.

BIBLIOGRAFIE

*** „Universul”, an 50, nr.147-150, 3-5 iunie 1933

*** „*Conclușiuni în procesul de sequestrul judiciar intentat doamnei Teodora N.Dumitrescu Câmpina de Virgil Dărăscu și Stelian Popescu*”, București, Tipografia ziarului „Curierul judiciar” 1915.

Nicolae Iorga – *Istoria presei românești*, București, Atelierele Societății Anonime „Adevărul”, 1922

Popescu, Stelian – *Predica în pustiu*, București, ed.ziarului *Unversul*, 1941

– *Memorii*, București, ed.Majandahonda, 1994

– *Amintiri*, București, ed.Albatros, 2000.

A Man of Law, A Political Man and A Journalist: Stelian Popescu

SUMMARY

Stelian Popescu was born on February 19th, 1873 in the Prahova district. Refusing to follow a career as a priest, like his father, he chose to study law. The article presents the steps he took in his career and life, as the owner of one of the most important newspapers in Bucharest, the „Universul”, and as a Minister of Law.

INTERVIU CU DL. POMPILIU MACOVEI

Partea a II-a

**dr.Mihai Sorin Rădulescu
Dan Falcan**

Continuăm în rândurile următoare interesanta conversație pe care am purtat-o cu profesorul și omul de cultură Pompiliu Macovei. Destăinuirile Domniei-sale se citesc pe nerăsuflăte, ca un bun roman polițist. Personajele se succed în cavalcadă, domnul Macovei oferindu-ne șansa unică de a ne întreține cu Tudor Vianu, Adrian Marino, Mihai Ralea sau George Călinescu. Sunt oameni pe care i-a cunoscut, i-a observat și i-a admirat. Privirea lui Pompiliu Macovei este una blând înțelegătoare, adeseori ironică, dar cu atât mai omenească. Singurul nostru regret este acela că timpul nu ne va permite să admirăm toată această comoară de amintiri, observații și analize a unor oameni, fapte sau opere. Să intrăm, deci, în minunata lume a lui Pompiliu Macovei, să devenim părtașii unui inedit spectacol în care actorii sunt câțiva dintre creatorii de marcă ai culturii române.

*

Mihai Sorin Rădulescu: Pe Mihai Ralea l-ați cunoscut?

Pompiliu Macovei: Da, sigur. Avea o prestanță, o alură. El și impunea, era un charmeur. Avea conversație, era un cuceritor, asta era specialitatea lui de fapt.

M.S.R.: Cum vă explicați adeziunea lui la noul regim? El n-a fost ilegalist, era țărănist.

P.M.: Da, era un om de stânga și, ca foarte mulți sociologi, era socialist.

M.S.R.: Era un țărănist de stânga.

P.M.: Da, dar care și dintr-o comoditate a marșat cu comunismul. Sunt convins că el n-a criticat niciodată partidul. Se detașa într-un fel. Probabil că era membru de partid, nu știu exact. Nu cred că nu putea să fie. Știu numai așa, încât l-am cunoscut în diferite ocazii.

De pildă, când am fost numit consilier la Paris, chiar atunci, în toamna aceea era o sesiune a O.N.U.-lui, o conferință generală din toate țările. Și din România a venit o delegație condusă de Ralea, din care făceau parte Vianu, Iorgu Iordan, Athanasie Joja...și cred că mai era cineva, nu sunt sigur. Eu eram din partea legației ca un fel de secretar. Din prima zi i-am așteptat la gară, că au venit cu trenul. Avionul era o chestie așa, era și mai riscantă. Am mers apoi la hotelul Continental, pe rue de Rivoli, scump, vechi, cu catifele din acelea care miros a mâncare, de la restaurant mai răzbate câte ceva, cu oglinzi mari, cu aurării, socoteli de felul ăsta. Nu foarte comod, altfel, ca hotel, dar era hotelul Continental, pe rue de Rivoli. Și când am ajuns acolo, ne-a zis Ralea: Tovarăși, duceți-vă în camere, ne vedem la mine în cameră, peste o jumătate de oră. Peste o jumătate de oră ne-am întâlnit acolo. Credeam că se discută conținutul. Eram pregătit cu ordinea de zi...mă rog. „cine..cum...” transmisesem și în țară...dar acum voiam să le spun

ultimele noutăți, ce se conturează, ce probleme apar, ce ne interesează pe noi. Și zice Ralea: „Mi s-a dat ca fond de reprezentare 950.000 de franci, nici măcar un milion, auzi. Eu, ca șef al delegației, îmi opresc 600.000 și restul împărțiti-l cum vreți. Și eu, fiindcă am luat suma cea mai mare, în seara asta vă invit la masă.” Pentru asta erau banii, ca să se invite ei între ei, delegații, mă rog. „Mergem la Prunier.” Zice Ralea. Eu nici nu știam unde este Prunier. Țsta era faimos când era el student. Era un local tot cu catifele mirosind a mâncare, dar cu personal foarte bun cunoscător al clientelei. Și când am intrat acolo, șeful care era, cum se numea, „maitre d’hôtel”, zice: „O, bon soir, monsieur le President.” M-am uitat așa și m-am gândit, ia uite, e cunoscut Ralea și aici. Nu cred că era dar, mă rog, a marșat. A intrat direct în subiect: „Mai aveți Chablio din anul cutare”. Șeful de sală a văzut că Ralea se pricepe și l-a tratat în consecință. E...așa l-am cunoscut pe Ralea. Tot atunci când a venit la UNESCO le-am dat programul și le-am zis: „Uite, am făcut programul pe săptămâna asta. Vreți să mergeți undeva, să facem rost de bilete, vreți să vă fac niște recomandări”. Iorgu Iordan zice: „Nu, nu...” mă rog. Vianu îmi spune – m-am apropiat mai mult de el, poate datorită valorii lui de intelectual care era deosebită, – deci, zice: „Nu, știi ce? Eu mă duc la Comedia Franceză, indiferent ce s-ar juca. Mă duc pe jos și mă întorc pe jos. Țsta este drumul meu. Voi vedea și eu cum mă voi simți.”

Pe urmă, când eram la UNESCO, au fost mai multe asemenea situații, a venit odată Adrian Marino, de la Cluj. Un intelectual de clasă, fără îndoială. Fără să fie un creator, dar pe planul aportului la viața culturală a țării, nu numai a Clujului, este indiscutabil remarcabil. A făcut foarte multe lucruri în legătură cu europenizarea noastră, a fost un precursor, a făcut multe. El făcuse pușcărie și atunci venise la Paris. Eu eram la UNESCO, nu eram implicat în chestia asta. Se ducea la Bibliotheque Nationale, stătea acolo toată ziua, venise să studieze. M-am întâlnit și eu acolo cu el, l-am abordat și i-am spus că dacă îl interesează ceva anume pot să-i spun și să-l ajut. L-am întrebat ce a văzut, dacă vrea să meargă undeva și i-am spus:

- Ați fost vreodată la Vaux-le-Vicomte?

- Nu, n-am fost niciodată.

- Nu-i departe, e foarte aproape.

M.S.R.: Știu, am fost și eu acolo.

P.M.: Da, Vaux-le-Vicomte a fost făcut de Fouquet și, la inaugurare, l-a invitat pe Ludovic al XIV-lea care, când a văzut luxul de acolo, a pus să-l aresteze. Pe urmă i-a chemat pe Le Nôtre și Lebrun și i-a pus să-i facă și lui unul, dar mai mare, la Versailles. Ori Vaux-le-Vicomte este, dintr-un punct de vedere, mult superior Versailles-ului. Acolo poți să trăiești, la Versailles te copleșește decorul, fastul ăla teribil, te simți un nimeni acolo, trebuie să umbli prin grădina aia, prin diferite boschete, ca să te simți puțin mai intim. La Vaux-le-Vicomte te simți ca la tine acasă, totul se stăpânește dintr-o privire. E mult mai armonios, e legat, e făcut așa, ca să-l suportți dintr-odată. Și faptul că nu are dimensiunile acelea ieșite din scară. Palatul în sine nu este foarte frumos, Vaux-le-Vicomte nu este deloc o reușită. Prost compus, dar cu detalii și interioare foarte frumoase. Parcul este foarte frumos, mai frumos ca Versailles-ul, după părerea mea. Și am fost, l-am dus pe Adrian Marino, i-am arătat, mi-ar fi plăcut mult să mă întâlnesc acum cu el, el e o prezență foarte vie în viața actuală.

Dan Falcan: Da, el este oarecum mai apropiat de dreapta politică.

P.M.: Da, a scos multe chestii europenizante. Dar ce mi s-a părut la el valabil și interesant e că fără să fie un critic literar în mod propriu-zis, nu putea să nu observe că Macedonski este nedrept tratat de istoria literaturii române.

M.S.R.: Da, el l-a readus în atenție.

P.M.: A scris o carte despre el, dar pentru asta a îngrijit opera completă, care a apărut în opt sau zece volume, a lui Macedonski, a făcut studiile introductive, notele, glosarul. Tot aparatul necesar unei astfel de ediții și pe urmă a scos o carte, „Viața și opera lui Alexandru Macedonski”. În carte spune că este păcat că un om de valoarea lui pentru cultura noastră, cu aspirații spre europenizare, care a fost reprezentantul unor curente moderne, al simbolismului, al parnasianismului, a cărui poezie este într-adevăr occidentală așa cum răzbate de prin rondeluri, nu este recunoscut. Sigur că lui nu putea să-i fie simpatică poezia lui Eminescu, asta e adevărul, e o chestie reală și incontestabilă.

M.S.R.: Este regretabil să se face, la noi, o opoziție între Eminescu și Macedonski.

P.M.: Da, fiindcă el a făcut prostia să facă acea epigramă.

M.S.R.: Știu, dar o epigramă e o epigramă, totuși.

D.F.: Pe el l-au defavorizat atacurile împotriva lui Eminescu și Caragiale.

P.M.: Păi da, da, el a luat o poziție critică, fapt care trebuie salutat, dar a luat-o cu notă de ironie, care față de Eminescu a jignit multă lume: „A, este unul care e și nebun. Bine că am scăpat de nebunul ăla.” Este o greșeală; și-a bătut joc de el. Și mai este ceva care este, nu zic suspect, dar îndoielnic la Macedonski. Ați văzut vreodată tronul lui?

D.F.: Da, el dădea pietre prețioase fiecărui poet.

P.M.: Aerul lui de împărat bizantin, pe care și-l dădea și care se reflectă și în formația lui Alexis Macedonski, biatul lui care a făcut numai steme. Se ocupa de heraldică puțin ca și Mateiu Caragiale.

M.S.R.: L-ați cunoscut pe Alexis?

P.M.: Nu, nici n-l știu cum arăta. N-am avut ocazia să-l cunosc. Mă uitam acum printre cărți și am găsit printre ele colecția de rondeluri ilustrate de Perahim, frumos, interesant, dar puțin formal.

Perahim era un foarte bun artist și cu o orientare suprarealistă înșușită organic, dar care trata puțin negustorește cărțile pe care le ilustra, printr-o aplicare aproape mecanică pe conținutul rondelurilor și nu pe expresia lor artistică. Adică pentru ceea ce descrie rondelul, nu pentru spiritul în care este scris rondelul, cel al paharului de argint, de exemplu, prețiozități de genul acesta, care trebuiau exprimate și în grafică. Dar asta este cu totul altceva. Sunt frumoase desenele lui Perahim.

Și mă uitam prin rondelurile astea că sunt o formulă dificilă de compoziție, de poezie, cu scurtimea lor și cu repetarea la anumite intervale. Ca o abilitate de practică poetică, la Macedonski nu apar scremure, este indiscutabil un maestru. Astea încă formează, poate, latura ușor frivolă a poeziei lui Macedonski. Dar sunt altele: „Noapte de decembrie”, de exemplu. A fost, indiscutabil, un mare poet și mai ales pentru timpul lui este interesant acest germene al felului în care influența franceză răzbătea la noi printr-un curent la modă atunci. La el a fost o chestie foarte interesantă și rodnică. Din păcate, doar Stamatiad i-a călcat puțin pe urme, dar...

M.S.R.: Da, și Tudor Vianu a fost, în tinerețea lui, în cenaclul lui Alexandru Macedonski.

P.M.: Vianu, eram adjunct la Externe, când a murit.

M.S.R.: 1964.

P.M.: Exact, aveam o chestie cu UNESCO și el era întotdeauna în delegație. Și era și Condurachi, arheologul.

D.F.: Da, l-am avut profesor.

P.M.: Tatăl lui Zoe Petre. Însă am fost surprins de duritatea tonului pe care îl folosea Vianu când discuta cu Condurachi.

M.S.R.: Ce se întâmplase?

P.M.: Nu știu, a fost singurul lucru care m-a surprins în calmul lui olimpiant, goetheismul lui. Era o figură goetheniană, în adevăr. Însă nimeni n-a scris o Estetică mai clară, mai frumoasă, mai pătrunsă de esență și directă cum a făcut Vianu. Și, dacă vrei, școlărește, în sensul bun al cuvântului, fiindcă e foarte utilă așa, în felul în care a scris el lucrurile. Dar nu e deloc simplificator și merge la nuanțe. Sau cartea pe care a scris-o despre Ion Barbu. Ei au fost prieteni ca studenți, în Germania, sau ce au fost, bursieri și Vianu a scris cartea care explică până și terminologia folosită. Mie îmi plăcea foarte mult Ion Barbu, dar cartea lui Vianu mi-a deschis foarte mult ochii asupra unor lucruri despre care nu știam că sunt. În limbaj matematic. Credeam că sunt figuri de stil și sunt într-adevăr, dar sunt și termeni matematici, de pildă.

M.S.R.: Și Vianu nu a ținut cont de faptul că Ion Barbu fusese legionar, sau poate simpatizant, iar Vianu dimpotrivă - adică nu a încurcat planurile.

P. M.: Da, da...Și încă ceva. Ei erau opuși și din alt punct de vedere. Barbu se lăuda cu galantismul lui, cu succesele lui la dame, că a trăit în Germania cu o călugăriță. Știați asta, nu...

M.S.R.: Nu, nu.

P.M.: Da, se întâlneau regulat, prin nu știu ce hoteluri, chestii de genul ăsta.

M.S.R.: Soția lui era nemțoaică.

P.M.: Da, Gerda. Ați citit memoriile ei despre Barbu?

M.S.R.: Nu.

P.M.: Să știți că sunt surprinzătoare. Eu am crezut-o o figură foarte ștearsă, în umbra lui, acolo. Ei bine, observa foarte atent și multe în intima activitate de creație a lui Ion Barbu. Sunt foarte interesante mai ales că nu te așteptai că o nemțoaică, care părea ștearsă, o gospodină, să fie atât de aproape de el.

M.S.R.: Bine, dar un om de inteligența lui Ion Barbu, totuși, presupui că și-a luat o nevastă mai așa...

P.M.: Și-a dorit mai mult.

D.F.: N-ar fi primul caz. Vezi Arghezi sau Călinescu.

M.S.R.: Ați cunoscut-o pe Vera Călinescu?

P.M.: Nu, am cunoscut-o numai din „Cartea nunții”; nu cred că era o figură. Călinescu însă era paradoxal în comportament.

M.S.R.: De ce ? Chiar era așa de histrion?

P.M.: Era natura lui. Se farda, știți?

M.S.R.: Nu, nu știu.

P.M.: Da, își făcea buzele cu roșu. În anumite împrejurări se farda. Știți teatrul pe care îl juca, piesele pe care le-a scris și le juca în fața cercului de admiratori. Când l-am văzut prima dată, m-a pufnit râsul. Să știți că eu am suferit foarte mult, când eram la Roma. A venit o delegație de scriitori români. Eu eram foarte bucuros. Delegația era condusă de Mihai Beniuc, președintele Uniunii Scriitorilor. În componență erau Tudor Vianu, George Călinescu și Titus Popovici, ca exponent al tinerei generații. Ei bine, primire la Academia dei Lincei, vârful culturii, interior de epocă și acolo la prezidiu, la masă, ei, toți patru. Eu eram în primul rând, alături de președintele Academiei și de alte somități italiene care veniseră din curtoazie, protocol, România etc. Vianu a vorbit foarte frumos, o ținută de nivel intelectual și foarte bine informat în toate domeniile. Titus Popovici a fost surprinzător, foarte înfipt. Era foarte tânăr, îmbrăcat elegant, cu cravată, avea o nonșalanță reală, trecea peste greutățile gramaticale ale limbii franceze așa cu o spontaneitate, dar a făcut impresie. Ei, Călinescu, însă, am suferit efectiv, asta este cuvântul. Mai întâi ca înfățișare, era gras, gros, îmbrăcat aiurea, cu părul ăla ciufulit în cap. Și a început să vorbească; el făcuse studii în Italia și încă la Florența, patria artei.

M.S.R.: Și uitase limba italiană?

P.M.: Nu, nu, dimpotrivă, o cânta, așa cum cânta în românește, știți frazele lui așa, aaa...a...a... Se uitau la el, își dădeau seama că vorbește italienește, însă i-a surpins așa de tare, că era supărător. Ei bine, el era încântat și se lansa pe chestia asta, histrionismul din el, că despre asta vorbeam. Ei bine, acolo, să spun drept, chiar am suferit. Pentru că eu știam că George Călinescu era cineva, „Istoria literaturii române” numai aia te zdrobește, te copleșește.

M.S.R.: Da, e un monument.

P.M.: Absolut. Și tot atunci i-am zis: „Domnule profesor, dacă aveți nevoie de ceva, să vă conduc prin Roma cu mașina, vreți să vă arăt ce s-a mai făcut”. Dar el mi-a spus: „Nu umbla cu finețuri d-astea diplomaticești, că ne descurcăm noi.” Ca să vezi de ce nu voia el să meargă cu mine: pentru că el căuta peste tot să cumpere poșete de damă. El avea atunci o relație cu una, din familiile bune pe care le batjocorise în...

D.F.: „*Scrinul negru*”.

M.S.R.: Ruxandra Ghica-Dumbrăveni.

P.M.: Da, uite, eu din păcate o să uit și asta, ca atâtea lucruri pe care nu o să mi le mai aduc aminte. Dar știu că era cineva din lumea bună. Ei bine, a cumpărat câteva zeci de poșete, că dacă lua multe, erau mai ieftine. Ei bine, m-a convins că se poate face kitsch cu talent. Și cu atât mai kitsch, cu cât e talentul mai mare. Erau toate de prost gust, ba din paie împletite, ba cu mărgele, ba din astea. Nu știu cine o fi fost persoana respectivă și cum o fi primit toate poșetele alea de la Călinescu, sau i-o fi dat cu ele în cap. Deci, se ducea acasă plin cu poșete de damă. Asta, zic, e Călinescu și l-am regretat. L-am mai văzut la sanatoriu, acolo, la Otopeni, când era în ultimul stadiu și din păcate m-am dus acolo tot cu scopuri oarecum funerare.

D.F.: Călinescu a murit la o zi diferență de Gheorghiu-Dej și de aceea moartea lui a trecut neobservată.

P.M.: Da, a fost o figură. O structură anume, un amestec de calități.

* * *

Amintirile domnului Pompiliu Macovei nu se opresc aici și sperăm că unul dintre motivele pentru care veți aștepta nerăbdători apariția următorului număr al „Materialelor” noastre să fie acela de a continua călătoria noastră comună prin generosul spațiu al culturii românești și europene.

SUMMARY

The interview offers sketches of important cultural personalities.

UN EUROPEAN: ANASTASE SIMU LA UN SECOL ȘI JUMĂTATE DE LA NAȘTERE

dr. Mihai Sorin Rădulescu

Cel mai însemnat muzeu de artă din România de dinaintea regimului totalitar este astăzi căzut într-o totală uitare. Pe cât era de mare prestigiul acestui lăcaș de cultură românească și universală înainte celui de-al doilea război mondial, pe atât de copleșitoare este astăzi tăcerea, el fiind de fapt înlocuit cu alte muzee în ale căror colecții s-au topit valoroasele lui piese de artă. După demolarea sa în anii '60, ele au intrat în patrimoniul Muzeului Național de Artă și de acolo, în bună parte, în cel al Colecțiilor de Artă din Palatul Romanit. Acolo – foarte ciuntite – îmi amintesc a le fi vizitat după înființarea acestuia, în deceniul opt al secolului care tocmai s-a încheiat. Dar ce diferență între depersonalizarea colecției Simu în acest muzeu – alături de alte aproximativ 13 colecții – și felul în care se impunea publicului bucureștean și străin în frumoasa clădire construită de ctitorul său... Desigur, timpurile s-au schimbat, colecțiile de artă ale statului s-au mărit foarte mult în comparație cu perioada interbelică, dar a deplânge dispariția Muzeului Simu și a-l evoca totodată, mi se pare a avea multiple rosturi. Doctor în drept de la Bruxelles, membru de onoare al Academiei Române, Anastase Simu a fost un european autentic.

Proprietar funciar sătul de politică, el s-a consacrat cu o pasiune deosebită achiziționării de tablouri, sculpturi și alte obiecte de artă, majoritatea – în ciuda unor critici denigratoare – de valoare autentică, intuind cu exactitate ceea ce avea să fie considerat de valoare atât în arta occidentală – mai ales franceză – cât și în cea românească. Anastase Simu este încă, din acest punct de vedere, o personalitate de recuperat, ale cărei dimensiuni nu sunt nici cunoscute nici conștientizate. El a fost înlocuit în mentalitatea intelectualilor români cu Krikor Zambaccian – de altfel el însuși un colecționar foarte merituos, dar posterior lui Simu și foarte „acomodant” cu regimul comunist, în ciuda originii sale burheze. Un sondaj în publicul cultivat de astăzi ar da cu ușurință la iveală faptul că Zambaccian este perceput drept prototipul colecționarului de artă, în vreme ce de Simu nu a auzit aproape nimeni. Și aceasta, în ciuda faptului că Muzeul Simu a fost înființat în 1910 și a existat până prin 1960, așadar aproape o jumătate de veac, în centrul Capitalei. Muzeul Zambaccian a avut însă „avantajul” că a fost deschis în 1949 și după intermezzo-ul de la Muzeul Colecțiilor de Artă, a revenit în clădirea sa inițială, unde este deschis și astăzi.

După o binevenită renovare, Muzeul Colecțiilor de Artă s-a redeschis în toamna anului 2003, cu o modalitate de expunere mult mai aerisită, dar numai cu o parte dintre colecții printre care nu și colecția Simu, aflată în depozit. Nu se pune atunci oare întrebarea de ce s-a dorit și a și fost aproape ștearsă din mentalul public amintirea Muzeului Simu ? Răspunsul ține în bună măsură de asocierea acestui prestigios templu – „templu” și în sensul propriu al cuvântului – al artelor cu vechea Românie, cu regimul

„burghezo-moșieresc” ale cărui urme trebuiau șterse. Interesant și contrariant este că uitarea persistă și astăzi. Aceasta pentru că a vorbi despre Muzeul Simu înseamnă de fapt a vorbi despre bunul gust al vechilor elite românești.

Despre Muzeul Simu s-a scris destul de mult în presa de dinaintea regimului totalitar¹. În ciuda clișeele care persistă uneori, majoritatea operelor colecționate de Anastase Simu erau de foarte bună calitate. Pentru cine se îndoiește de acest fapt, îi sugerez să parcurgă cataloagele muzeului² care demonstrează cu prisosință aglomerația de piese de artă de valoare deosebită, din sălile acestui muzeu care ambiționa să prezinte istoria artei de-a lungul întregii sale evoluții: de la Orientul Antic până în contemporaneitatea colecționarului. În acest mic Luvru nu și-a găsit locul avangarda artistică, dar oare în prototipul său parizian este ea reprezentată? Firește că dimensiunile diferite ale celor două muzee nu îngăduie o comparație reală și totuși... Este vorba aici de gustul clasicizant și oarecum „pedagogic” al colecționarului român care **dorea** să instruiască publicul. Clădirea însăși pe care a ridicat-o este un manifest în acest sens: valorile perene ale antichității greco-romane pe care Renașterea și celelalte avataruri ale lor le-au resuscitat pot da vieții consistență și bogăție adevărată.

Întrebarea pe care mi-am pus-o a fost dacă există vreo legătură – și foarte probabil există – între faptul că Anastase Simu, originar din Brăila și a cărui familie își avea obârșia în Epir, a învățat la celebrul Institut Theresianum din Viena³, faptul că a fost bun prieten cu Bourdelle a cărui propensiune pentru sculptura clasică este evidentă precum și cu aspectul muzeului din centrul Bucureștilor. Poate că timpul petrecut în capitala Imperiului Habsburgic, cu clădirile sale neoclasiche – între care Parlamentul,

¹ Oscar Han, Bourdelle au Musée Simu, Craiova, Ed. Ramuri, 1931, p.37; Remus Niculescu, Bourdelle et Anastase Simu, în „Revue Roumaine d’Histoire de l’Art”, série Beaux-Arts, III(1966), pp.57-60; Emanoil Bucuța, Muzeul Simu, în „Boabe de grâu”, nr.1, 1931; Marius Bunescu, Anastase Simu și muzeul său, în „Revista Muzeelor”, nr.4, 1967; Petre Oprea, Colecționari de artă bucureșteni, București, Ed. Meridiane, 1976, pp.61-78 (despre A.Simu și colecția sa).

² Catalogul – Muzeul A.Simu, cu o *Introducere* de Th.Cornel, București, Tipografia Cooperativă „Poporul”, 1910. Muzeul Simu și Casa Simu-Muzeu, București, 1937. Vezi, de asemenea, Grigore Ionescu, București – ghid istoric și artistic, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1938, pp.141-161. Cea mai recentă mențiune a colecției Simu, în Ghidul Colecțiilor, partea I, editat de Muzeul Colecțiilor de Artă, București, 2003, p.20. Pe Internet, site-ul Secției de artă europeană a Muzeului Național de Artă: http://art.museum.ro/mnar/pag_senro.htm; de asemenea, site-ul Secției de artă modernă românească a aceluiași muzeu: http://art.museum.ro/mnar/pag_smod.htm.

³ După cum se știe, un alt cărturar român care a învățat la acest liceu vienez al nobilimii a fost Titu Maiorescu. Este interesant de observat faptul că în București, Simu și Maiorescu erau vecini. Atât casa lui Maiorescu, pe fosta stradă Mercur nr.1, în care se țineau ședințele Junimii bucureștene, cât și cea a lui Simu, au fost demolate. Catalogul Muzeului Simu, aflat la Biblioteca Centrală Universitară din București, poartă dedicația autografă a lui Simu către Maiorescu: „Omăgiu Domnului și Doamnei Titu Maiorescu”. De altfel, între cele două personalități exista și o legătură de rudenie prin alianță: Ana Rosetti, cea de-a doua soție a lui Maiorescu, era sora publicistului Dimitrie R.Rosetti-Max, a cărui soție, Alexandrina născută Costovici, era sora după mamă a Elenci Simu născută Dumba, soția lui Anastase Simu. Această înrudire, ca și altele, mi-a fost revelată de documentata broșură a pictorului Marius Bunescu, directorul Muzeului Simu, Actele Fundației Anastase Simu, București, Fondul Anastase Simu, 1944, p.70.

Anastase Simu fusese secretar de legație la Berlin iar legăturile lui Titu Maiorescu – prin prima soție a acestuia Clara Kremnitz -, cu lumea germană, sunt foarte cunoscute. Amintirea lui Anastase Simu este păstrată de numele unei străzi aflate pe locurile unde s-au aflat muzeul și casa sa.

Sala de concerte a Societății Prietenilor Muzicii, la care o foarte însemnată contribuție a adus-o filantropul Nicolae Dumba, vicepreședinte al acestei societăți – să-l fi influențat pe tânărul fiu de moșier brăilean care venea de acasă cu venerația pentru antichitatea clasică, pentru arhitectura Greciei antice.

Este sau nu o întâmplare, probabil aceasta reflectă și o opțiune culturală, dar la 14 noiembrie 1882, Anastase Simu se căsătorește cu Elena Dumba, fiica lui Iraclie N.Dumba, proprietarul moșiei Tufeni din județul Teleorman⁴. Înrudirea dintre ramura Dumba din România și cea de la Viena nu este pe deplin lămurită⁵, dar există numeroase indicii potrivit cărora este vorba de *aceeași* familie, cu ramuri diferite. Înrudiri *multiple* existau între familiile de obârșie aromânească Dumba, Ghermani, Curti și Mihail. Având în vedere că exista o legătură de rudenie între Elena Simu și marele proprietar oltean Constantin N. (Dini) Mihail, s-ar putea pune întrebarea în ce măsură construirea – între 1899 – 1907 – a palatului acestuia de la Craiova, totodată impunător și grațios – astăzi

⁴ Marius Bunesco, op.cit., p.8. Potrivit lui Stan V.Cristea et alii, Monografia județului Teleorman, Alexandria, Editura Telcoormanul liber, 1998, p.160, familia Dumba avea cele mai întinse proprietăți funciare în acest județ, la sfârșitul scolului al XIX-lea. Este vorba atât de Nicolae Dumba (1830 – 1900) de la Viena, care alături de moșia de la Afumați, de lângă București, stăpâna moșiile Lița și Bragadiru din Teleorman, cât și de Dumbuleștii din România, precum Iraclie Dumba, socrul lui Anastase Simu.

Despre proprietatea lui Iraclie Dumba de la Tufeni (jud.Teleorman), mi-a vorbit și d-l Ion Bălă, specialist în istoria județului său natal. Despre prezența familiei Dumba la Afumați, așadar în imediata apropiere a Bucureștilor, vezi Aristide Ștefănescu, Reședința cantacuzină de la Afumați – Ilfov, în „București. Materiale de Istorie și Muzcografic”, XVI, 2002, p.76. Despre Dumbuleștii din Muntenia și Oltenia vezi Constantin Argetoianu, Pentru cei de mâine amintiri din vremea celor de ieri, București, Ed.Humanitas, 1991, pp.46-47, 55. De asemenea, vezi Inaltul Divan 1831 – 1847, București, D.G.A.S., 1958, p.159, doc.nr.593 din 12 iunie 1836, în care este menționată „despărțenia” dintre Steric Rafail Dumba din Craiova și soția sa Elisabeta.

În noiembrie 1992, regretatul istoric și genealogist Dan Pleșia îmi împărtășea datele despre familia Dumba, trecute în capitolul orașului Craiova din Catagrafia Țării Românești de la 1838, aflată la Arhivele Naționale din București: „Atanasie Dumba, grec, 30 ani, *sudit austriac* [subl.mca – M.S.R.], n-are soțic; lancu fiu (18), Costache (16), Eracle (14), Tache (10), Mihai (9); fete: Anica (15), Acrivița (5), Elenca (4), Polixenia (2)”. Athina Dumba – care era poate una dintre aceste fete, cu prenumele „stilizat” – a fost căsătorită cu boierul State Stoenescu și erau bunicii pictorului Eustațiu Stoenescu. Între Elena Simu și familia Stoenescu din Craiova exista o legătură de rudenie, fapt menționat de Petre Oprea în lucrarea citată (p.65) și pe care mi l-a confirmat prințul Șerban Ghica, nepot de soră al pictorului Stoenescu, a cărui familie se aflase și în legături de prietenie cu Anastase Simu și soția lui. Mai exact, Eustațiu Stoenescu era nepot de văr primar Elenei Simu, bunica sa paternă fiind soră cu tatăl Elenei Simu. Ar fi foarte interesant de întreprins un studiu asupra acestor Dumbulești români, care au avut o mare apctență pentru cultură ca și verii lor vecinci.

⁵ Max Demeter Peyfuss, Elvira Konecny, Der Weg der Familie Dumba von Macedonien nach Wien, în „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, LXXXVIII.Band, Sonderdruck, p.318. Elvira Konecny, Die Familie Dumba und ihre Bedeutung für Wien und Österreich, Viena, 1986 (seria Dissertationen der Universität Wien 179): aici este ignorată, din păcate, întreaga ramură a familiei Dumba din România. Aceasta, cu atât mai mult cu cât – după cum scria Lucian Predescu – Nicolae Dumba de la Viena „a avut un rol de frunte în delegațiunea [parlamentul] Austriei, unde, în calitate de raportor al comisiunii afacerilor externe, a rostit discursuri de mare importanță și de interes deosebit pentru regatul român. D[umba] este cel mai generos sprijinitor al tuturor întreprinderilor culturale și sociale ale românilor (Enciclopedia Cugotarca, București, ediție anastatică, 1999, p.294). Vezi, de asemenea, Români de la sud de Dunăre. Documente, vol.coordonat de Stelian Brezeanu și Gheorghe Zbucă, București, Arhivele Naționale ale României, 1997, doc.57, p.162.

sediul Muzeului de Artă -, nu a creat o emulație la ruda sa Anastase Simu, care și-a clădit muzeul bucureștean între 1907 – 1910. Și apoi, fără a încerca comparații nepotrivite, cavoul Mihail de la cimitirul Ungureni din Craiova, lângă care este înmormântat chiar unchiul lui Dini Mihail, Constantin N.Dumba (1821-1903)⁶, se aseamănă mult atât cu clădirea Muzeului Simu cât și cu biserica grecească ridicată tot printr-un gest de everghetism – al lui Panaiot Harokopos, după cum este scris în pisania de pe fațadă.

Gustul lui Simu pentru arhitectura clasică grecească este fără îndoială legat, de asemenea, de obârșia și genealogia sa. Brăila a fost orașul din România cel mai puternic legat de cultura și istoria neolenică. Aceasta, după cum se știe, datorită puternicei sale comunități grecești, a cărei prosperitate economică a dus la împliniri culturale remarcabile. Multe energii au plecat în secolul al XIX-lea de la Brăila spre Grecia și mai ales spre Atena, dar fenomenul s-a petrecut și în direcție reciprocă. Este semnificativ faptul că muzeul orașului Atena poartă numele de „Vouros-Eutaxias”, sediul său aflându-se într-un interesant complex de clădiri care inițial au servit drept reședință primului rege al Greciei, Otto de Bavaria, iar apoi a aparținut familiei Vouros, care a făcut parte din protipendada Brăilei. Ceva din atmosfera vechii Brăile este astăzi transpus în interioarele pline de farmec ale acestui muzeu aflat în centrul capitalei Greciei. De altfel, un membru al familiei Vouros se numără și printre fondatorii impunătoarei Biserici grecești „Bunavestire” de la Brăila.

În chestiunea genealogiei familiei Simu sunt în măsură să aduc unele precizări rezultate din cercetarea, în anul 1999, a stării civile din Brăila⁷. Conform lucrărilor lexicografice⁸, Anastase Simu s-a născut la 25 martie 1854 în portul de la Dunăre, care pe atunci se găsea într-un avânt economic deosebit. Din păcate, însă consemnarea nașterii lui în registrele de stare civilă ale orașului a fost de negăsit. În schimb, le-am depistat pe surorile sale. La 12 mai 1859 s-a născut Catinca, fiica lui Panait Simu și a Dumitrei, în parohia Bisericii „Sfinții Apostoli”⁹. O altă soră, Varvara, a văzut lumina zilei la 15 iulie 1862¹⁰ iar Olga, la 29 mai 1864¹¹.

Între fruntașii brăileni care făceau parte, la 1 mai 1871, din loja „Farul ospitalier” din acest oraș, se număra, alături de Constantin Scarlat Scanavi, medicul Nicolae Ionescu, maiorul Vasile Rosetti și Alcibiade Embiricos – întemeietorul familiei Embiricos -, „negustorul” Dimitrie Simu¹², născut în 1819 în Epir, inițiat la 5 martie 1869, devenit

⁶ Altă persoană, firește, decât necunoscutul diplomat Constantin Dumba, ambasador imperial la Washington în timpul primului război mondial, fost de altfel și adjunctul șefului misiunii de la București în 1894-1895, în ajunul vizitei pe care împăratul Franz Joseph a făcut-o în România în anul 1896. Constantin N.Dumba, înmormântat la Craiova, era cel menționat mai sus în nota 4 și a fost căsătorit cu Elena Emanoil (1833 – 1909), una dintre surorile mamei lui Dini Mihail. Anii de naștere ai lui Constantin N.Dumba și ai soției sale Elena provin de pe pietrele de mormânt, pe care le-am citit de mai multe ori de-a lungul anilor.

⁷ Pentru facilitarea cercetărilor mele, exprim și pe această cale mulțumirile mele domnului prof.univ.dr.Ionel Cândea, directorul Muzeului Brăilei, care a arătat întotdeauna multă înțelegere față de spiritul meu iscoditor.

⁸ Toader Buculei, Prezențe brăilene în spiritualitatea românească. Mic dicționar enciclopedic, ed.a II-a, revăzută și adăugită, Brăila, Ed.Ex libris, 2004, p.385.

⁹ Arh.Naț.Brăila, dosar 66 cu opisul alfabetic de Născuți (1832 – 1865), aparținând bisericilor „Veche”, „Sf.Arhangheli”, „Sf.Apostoli”, „Sf.Nicolae”, „Sf.Spiridon”, p.53.

¹⁰ Ibidem, p.386.

¹¹ Ibidem, p.279.

¹² În original, „Simmo Demetr”. De asemenea, Arh.Naț.Brăila, fond Prefectură, dos.2043/1862, f.432-440: Dimitrie Simu era la 1862 membru în Comisiunea agricolă a județului Brăila (acest din urmă document mi l-a comunicat d-na Elena Ilic de la Muzeul Brăilei).

„maestru” la 24 februarie 1870 (și radiat în 1874)¹³. Este posibil ca Dimitrie Simu să fi fost frate cu Panait Simu, tatăl lui Anastase Simu, cu toate că Marius Bunescu menționează în broșura sa din 1944 privitoare la Fundația Simu, doar un singur frate al tatălui colecționarului, pe nume Petrache¹⁴. Acesta a fost senator de Brăila în 1869, 1871 și 1873 și – fiind necăsătorit și neavând copii – a lăsat moșia sa Fleașca nepotului său Anastase¹⁵.

De altfel, într-un raport din 6 februarie al poliției Brăilei, destinat Prefecturii județului, privitor la fabricile din oraș, este amintită „fabrica de lumânări Frații Simu, supuși locali, înființată în anul 1842, a lucrat tot anul cu toate mașinile: seu de vacă, de capră și bumbac – ocale 55.000, valoarea – 220.000 lei și 800 oca bumbac – valoarea 8.000 lei, producția lui: lumânări, valoare 247.500 lei; are 7 lucrători, lefi pe zi 6; are trei cuptoare în care sunt așezate trei cazane”¹⁶.

Spiru Simo (Simmo), originar din Epir, a locuit o vreme la Brăila unde a editat ziarul „Patria” (în limba greacă), după care s-a stabilit la Atena. Era el oare din aceeași familie cu Anastase Simu ?¹⁷

Datele genealogice așternute pe hârtie de pictorul Marius Bunescu sunt demne de tot interesul: Anastase Simu a avut doi frați, Vladimir și Anton, și trei surori, Maria căsătorită cu Ion Suditu, Olga, căsătorită Macri – Constantinide, și Alexandra, căsătorită cu Tom Broadwater¹⁸. Vladimir a fost inginer și s-a ocupat de administrarea moșiei de la Tufeni – unde a și locuit -, moșie adusă ca zestre de cumnata sa Elena Simu¹⁹. Maria Simu și Ion Suditu – care provenea din moșierimea brăileană – au avut o fiică, Florence,

¹³ Mihai Sorin Rădulescu, Contribuții la istoricul francmasoneriei brăilene în secolul al XIX-lea (loja „Farul ospitalier”), în „Analele Brăilei”, serie nouă, an III, nr.3, Brăila, 1999, p.10.

¹⁴ Marius Bunescu, op.cit., pp.7-8. La solicitarea mea, d-na Elena Ilic, muzicografă la Muzeul Brăilei, a avut bunăvoința să-mi comunice câteva date găsite de domnia sa privitoare la membrii familiei Simu din Brăila: Astfel, Arh.Naț.Brăila, fond Primăria Brăila, dos.33/1850, f.200: Panait Simu cerea să se facă o ușă și o fereastră la una dintre odăile hanului său ce erau cu fațada în ulița Cavafilor. Ibidem, dos.18/1862 – într-o listă de numărul tăblițelor ce s-au bătut în dreptul proprietăților din oraș, Panait Simu este trecut pe „Str.Bulivar nr.61”.

Ibidem, fond Tribunal, Registre autentice, Ipotechi, 1859 – 1874: la 3 noiembrie 1862, frații Simu ipotecau hanul din oraș pentru arenda moșiei de la stat. Tot atunci, Petrache Simu asigura statul cu magazia sa de zid din portul Brăilei și cu casa de pe „str.Bulevard” (culoarea Roșie), pentru luarea în arendă de moșii mănăstirești. De asemenea, la 25 ianuarie 1862, Panait Simu asigura primăria cu imobilele de pe strada Municipală (Campiniu) pentru costul Antreprizei Ancoraj. La 19 martie 1874, Panait Simu garantea cu jumătate din hotelul Frații Simu și cu casele de pe str.Municipală, pentru conservarea averii fratelui său. Aceste mențiuni documentare sunt interesante, firește, pentru identificarea adresei și proprietăților membrilor familiei Simu care, după cum se vede, au locuit în partea centrală a orașului Brăila, având în proprietate și un han. Conform Arh.Naț.Brăila, dos.225/1899, Anastase Simu avea o proprietate pe strada Regală nr.10.

¹⁵ Ibidem, loc.cit.

¹⁶ Documente privind istoricul orașului Brăila 1831 – 1918, vol. întocmit de N.Mociuiu, S.Bounegru, Gh.lavorschi, A.Vidis, București, D.G.A.S., 1975, doc.nr.185.

¹⁷ Ariadna Camariano-Cioran, L'Epire et les pays roumains, Joannina, L'Association des Etudes Epirotes, 1984, p.240 (de verificat).

¹⁸ Marius Bunescu, op.cit., pp.7-8, 12. După cum se poate observa, numele surorilor lui Anastase Simu, așa cum figurează ele în starca civilă a Brăilei, nu coincid în totalitate cu cele indicate de Marius Bunescu. Probabil că, de pildă, Varvara, de pildă, a optat pentru folosirea altui prenume. Despre Ion Suditu, cumnatul lui A.Simu, șef al liberalilor-conservatori din Brăila și apoi al fracțiunii conservatoare junimiste, fost prefect, vezi Stoica Lascu, Partidele politice la Brăila în perioada modernă (1875 – 1914). Mărturii de epocă, Brăila, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 1998, pp.22-23, p.24, nota 98.

¹⁹ Ibidem, loc.cit.

căsătorită Grandpierre, care a avut, la rândul ei, un fiu, Victor Grandpierre²⁰. Alexandra Simu și Tom Broadwater au avut o fiică, Maria Magdalena, care a locuit împreună cu colecționarul și cu soția sa. Ea s-a căsătorit cu colonelul Nicolae Drossu²¹ care a fost aghiotant regal²².

Esențiale pentru constituirea colecției Simu au fost veniturile celor două moșii: Fleașca din județul Brăila și Tufeni din județul Teleorman. Fleașca și-a schimbat numele încă în perioada interbelică, astfel că în atlasul rutier al Automobil-Clubului României din anul 1938, figurează cu numele de „Colonel Anastase Grigorescu”²³. Astăzi poartă denumirea de Vultureni.

De la numele satului Tufeni provine cel al unei familii boierești din Țara Românească – Tufeanu -, înrudită cu neamul Știrbeilor. Tufenii nu par să fi avut vreo înrudire cu Iraclie Dumba, dar investigațiile ar putea fi continuate în această direcție.

Legăturile lui Anastase Simu cu importantul port de la Dunăre și-au găsit expresia în donația de tablouri pe care a făcut-o, în anul 1928, primăriei orașului, donație care a stat la baza constituirii Pinacotecii Brăilei²⁴. Acest gest a urmat celui din 1927, când Simu dăruise statului român impresionanta sa colecție din București. Orașul său natal nu a fost astfel nedreptățit. De Brăila îl legase și activitatea sa politică, pentru că fusese în câteva rânduri deputat al acestui oraș: în 1888, 1891, 1892 și 1899²⁵. În această calitate, a rostit o serie de discursuri în care își manifesta interesul viu pentru situația românilor din afara Regatului. Era implicat și o trimitere la obârșia sa proprie: „Tratând cestiunea

²⁰ Ibidem, loc.cit.

²¹ Ibidem, loc.cit.

²² Asupra acestui aspect mi-a atras atenția domnul Șerban Ghica, care mi-a confirmat și legătura de rudenie dintre Elena Simu și avocatul Constantin Stoicescu, ministru de Justiție în 1941 – 1942. Vezi Marius Bunescu, op.cit., p.70: Lina Stoicescu, mama lui Constantin (Cotty) Stoicescu, era verișoară cu Elena Simu iar Constantin Stoicescu a avut două fiice, Ileana – căsătorită cu Liviu Cicio-Pop, fiul lui Ștefan Cicio-Pop – și Sanda. După cum am menționat mai sus, în nota 3, Elena Simu era soră, după mamă, cu Alexandrina Costovici care a avut din căsătoria cu publicistul Dimitrie R.Rosetti-Max, două fete, Noemie – soția actorului Ion Iancovescu – și Florica – soția lui Nicolae Lupu-Kostaki.

La cimitirul Bellu (figura 73, locul 28) mai există mormântul lui Constantin (Cotty) Stoicescu, alături de cel al diplomatului Alexandru Telemaque (1883 – 1969), fost ministru plenipotențiar, și al soției sale Elena A.Telemaque născută Ollănescu (10 VII 1880 – 6 I 1911), fiica lui Dimitrie C.Ollănescu-Ascanio, autorul cunoscutei lucrări Teatrul la români. Alăturarea celor două morminte se explică prin legătura de rudenie dintre diplomatul Alexandru Telemaque și Cotty Stoicescu. În cartea lui G.Bezviconi, Necropola Capitalei, București, 1970, p.258 – după care m-am orientat pentru găsirea mormântului – este trecut și anul de deces al lui Cotty Stoicescu: 1946. Trebuie făcută distincția între familia acestui personaj și cealaltă familie importantă care a purtat acest patronim și din care Constantin Stoicescu a fost ministru liberal înainte și după 1900 iar fiul său, tot Constantin, profesor de drept roman, a îndeplinit funcția de rector al Universității din București în anii '30. Bustul său poate fi văzut și astăzi la Muzeul Universității din București.

²³ Ghidul drumurilor din România, București, Ed.Cultura Națională, 1928, planșa nr. 38.

²⁴ Pe Internet, site-ul Muzeului Brăilei: <http://museum.ici.ro/muntentia/braila/romanian/arta.html>: „Prima intenție de constituire a unei colecții publice de artă la Brăila i se datorează lui Anastase Simu. În 1928 el dona <<scumpului oraș natal Brăila>> 30 de lucrări de artă, expuse o vreme în interioarele Primăriei. / O parte din aceste lucrări se regăsesc în inventarul Pinacotecii orașului, înființată în 1950, devenită Secția de artă a Muzeului Brăilei în 1968”.

²⁵ Mihai Sorin Rădulescu, Elita liberală românească 1866 – 1900, București, Ed.All, 1998, pp.218, 222, 225, 232. Stoica Lascu, op.cit., pp.14, 23-24, 297, 301, 311.

românilor din Macedonia, d.A.Simu espune cum conservatorii au știut să erige un consulat al României în Bitolia, făcând să falfăie acolo tricolorul României și încurajând școlile pentru dezvoltarea sentimentelor românești dincolo de Balcani. Sub guvernul liberal, școlile s-au închis, stindardul român nu se mai vede, dascălii pribegesc; iar în întunerecul și jalea ce au coprins acele părți unde respira suflarea românească, este însă cineva care strălucește și se răsfată, acesta este vestitul Apostol Mărgărit”²⁶.

Pasiunea lui Anastase Simu nu s-ar fi putut împlini fără înțelegerea și susținerea soției sale. Numeroasele călătorii în Occident²⁷ în decursul cărora au făcut cumpărăturile lor de artă și au cultivat prietenii lor cu artiști, între care mai ales cu Antoine Bourdelle²⁸, le-au întreprins împreună. Este interesant de observat că cea de-a doua soție a marelui sculptor francez, care îi fusese elevă, era de origine greacă: se numea Cleopatra Sevastos. Artistul era el însuși un meridional – originar din Montauban, un oraș vechi în apropiere de Toulouse, în al cărui muzeu numit după numele unui ilustru fiu al său, pictorul Ingres, se găsesc astăzi multe opere ale lui Bourdelle. Influența sculpturii clasice grecești la artistul francez își găsește așadar explicații și corespondențe biografice.

Ceea ce mi-a atras atenția cu câțiva ani în urmă, vizitând Muzeul Bourdelle din Paris – înființat în anul 1949 – a fost, printre altele, prezența a două busturi: „La belle Roumaine” și „Anastase Simu”. Ele sunt reproduse și în monografia lui Ionel Jianu și Michel Dufet. Excepționalul bust al Elenei Simu lipsește, din păcate, atât de pe simezele muzeului cât și dintre ilustrațiile monografiei amintite. Despre istoria busturilor celor doi evergheti români s-a scris mult²⁹ și nu sunt de adus noutăți în această privință. Totuși este de reamintit că ele fac parte dintre cele mai reușite și apreciate busturi ale lui Bourdelle. „Simu – scria Adina Nanu -cumpărase în 1908 Capul lui Beethoven, intrase apoi în relații strânse cu Bourdelle, de la care achiziționase în 1913 Fructul și Herakles arcaș, comandându-i apoi bustul soției sale, expus în 1914. / Bustul Elenei Simu se apropie ca stilizare de Muzele teatrului des Champs-Élysées, care băntuiau în acei ani imaginația sculptorului, ocupat cu pictarea frescelor din interiorul sălilor. Pe gâtul ca o coloană, profilul are noblețea marmurelor Greciei antice, cocul greu echilibrează compoziția. Suprafața netezită a marmurei, estompând detaliile, accentuează expresia de seninătate olimpiană. / Louis Gillet releva în arta lui Bourdelle că <<gustul stilizărilor și al arhitecturilor abstracte nu-l împiedică să păstreze sensul vieții, pasiunea studiului, instinctul analizei profunde. Bustul d-nei Simu este egal celor mai frumoase portrete, ca cel al lui Rude sau cel al lui Rodin>>”³⁰.

Nu este cazul de a privi prietenia și prețuirea dintre Bourdelle și Anastase și Elena Simu ca o formă de „lobby” prin care se dorea „contracurarea” propagandei revizioniste. Este un fel oarecum derizoriu de a interpreta afecțiunea reală dintre ei care amintește de altfel de prietenia dintre Matisse și Pallady. Pe atunci, lumea românească era cu

²⁶ Ibidem, p.128.

²⁷ Pctre Oprca, op.cit., pp.62-64.

²⁸ Remus Niculescu, op.cit., passim. Adina Nanu, Bourdelle, București, Ed.Meridiane, 1971, ilustrațiile nr.34, 35, 36, pp.16, 17, 25-29.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Adina Nanu, op.cit., p.25.

adevărat integrată în cea europeană și aceste legături erau cât se poate de firești. Mărturie stau numeroasele epistole pe care Bourdelle le-a trimis prietenilor săi de la București. În mai multe dintre ele făcea elogiul lor în calitate de ctitori de muzeu: „Astfel veți lucra mereu fără sfârșit, în decursul timpurilor, la cea mai înaltă educație a mulțimilor prin operele de artă cu care ați știut să dotați, cu grijă plină de atenție și pricepere, muzeul pe care v-a îndemnat inima amândurora să-l ridicați. Nu există victorie mai frumoasă nici viață mai plină, mai fericită decât cea pe care o duceți consacându-vă tuturor oamenilor. Adresându-vă spiritului, ați înfrumusețat cerul gândirii umane: fără răniți, fără morți, fără bătălii, ați mărit patrimoniul național”³¹.

Din *întreaga* lor corespondență se vede prețuirea sculptorului francez pentru pasiunea de a colecționa a prietenilor săi bucureșteni. După cum observa istoricul de artă Remus Niculescu într-o conversație pe care am avut-o de curând – fie-mi îngăduită citarea ei în acest context -, Muzeul Simu a fost unul dintre primele muzee din lume în care operele lui Bourdelle și-au găsit locul, în care valoarea sculptorului francez a fost așadar consacrată. Iar la 1910, Bucureștii erau cu siguranță una dintre capitalele respectate din Europa. Relația lor amintește de o alta, rămasă mai puțin cunoscută, cea dintre principele Gheorghe B.Știrbei și sculptorul Jean-Baptiste Carpeaux. Fost în tinerețe ministru de Externe și de Război sub domnia tatălui său Barbu Știrbei, Gheorghe B.Știrbei s-a stabilit la Paris unde a avut mai multe proprietăți, între care un mic castel la Courbevoie (Bécon-les-Bruyères), astăzi muzeu. Aici a și încetat din viață Carpeaux, în anul 1876³¹. Între români și francezi nu se poate vorbi așadar numai de un import și de o influență venite dinspre Franța spre România ci și de o relație în cadrul căreia boieri sau filantropi români au sprijinit oameni valoroși din țara pe care o admirau atât de mult.

Simu s-a numărat, de asemenea, printre primii cumpărători ai lui Brâncuși. Astfel, în anul 1909 cumpără sculptura în marmură „Somnul”, iar în 1910, bustul pictorului Nicolae Dărăscu³². Colecționarul bucureștean se dovedea, așadar, receptiv la talentele tinere și de uriaș viitor, ceea ce ar putea revizui puțin imaginea sa inexactă, de personaj cu gusturi academiste și vetuste.

Anastase și Elena Simu au fost înmormântați la cimitirul Bellu, în figura 61, locul 108. Mormântul lor, simplu și totodată reprezentativ, există și astăzi. În dreptul numelor lor sunt scriși anii de viață: Anastase Simu, 1854 – 1935, și Elena Simu, 1864 – 1934. În apropiere se află și interesantul cavou al unui alt colecționar bucureștean, magistratul Ion I.Movilă (1848 – 1904), cavoul fiind proiectat de arhitecta Arta Cerchez³³.

³¹ Apud ibidem, p.28.

³¹ Mihai Sorin Rădulescu, Un mécène roumain à Paris: le prince Georges B.*tirbei, în „Revue Roumaine d’Histoire”, 2003-2004, sub tipar.

³² Acest fapt este menționat în multe lucrări despre Brâncuși. Fie citat aici site-ul Internet http://www.show.ro/brancusi/biografic_brancusi.htm.

³³ Despre Ion I.Movilă, doctor în drept din Italia, al cărui nume este purtat de o stradă bucureșteană pe care se află Spitalul Cantacuzino, vezi Petre Oprea, op.cit., pp.80-81. Colecția acestuia a devenit parțial publică, prin faptul că „familia – soția în special – a dăruit Pinacoteciei Municipiului București, imediat după înființarea ei în 1933, o selecție de 65 de tablouri, care au figurat într-o sală purtând numele donatorului” (ibidem, p.80). În casa sa de pe strada Armencască existau aproape 200 de tablouri.

Astăzi ești întâmpinat la intrarea în Galeria de Artă Universală a Muzeului Național de Artă din București de două sculpturi alegorice de Antoine-Louis Barye, provenite din colecția Simu. Este un motiv de meditație, pentru că, deși a marcat profund istoria artelor plastice românești prin frecventarea lui asiduă de către artiștii români care cu certitudine au învățat mult vizitându-l, Muzeul Simu este în continuare o absență.

A European: Anastase Simu, at One Century and a Half from His Birth

SUMMARY

The most important art museum from before the totalitarian regime in Romania has enjoyed a wide prestige as a cultural settlement, before the World War II. Its collections were spread, afterwards, among other various museums, where they lacked the special atmosphere they had known in the house which had sheltered them (designed by their owner and demolished during the '60ies). They became a part of the National Art Museum of Romania. The article presents the founder of the museum, Anastase Simu, doctor in law in Bruxelles, member of honour of the Romanian Academy, and, as the author considers – and proves – in his study, a true European personality.

UN OM DE CULTURĂ ȘI REGE AL CULTURII: CAROL AL II-LEA

prof. univ. dr. Radu Ștefan Vergatti

Anul acesta, la 10 iunie, s-au împlinit 75 de ani de când Regele Carol al II-lea (1893-1953) a ocupat tronul României. Cu toate că este un moment aniversar – împlinirea a trei sferturi de veac – nu am scris rândurile următoare determinat de criterii festive, ci de dorința de a readuce în fața ochilor miștii ceea ce a făcut în zece ani de domnie – 10 iunie 1930-6 septembrie 1940 – un Rege remarcabil.

Când a ocupat tronul, Carol al II-lea era un bărbat matur, frumos, fermecător. Era înalt, cu părul roșcat, cu fața arămie, pe care străluceau doi ochi verzi, inteligenți. Acest om, cu silueta elegantă pe care hainele cădeau impecabil, a ocupat cu întârziere locul ce-i era destinat de pronia divină și de dreptul uman.

A fost oarecum firesc.

O sumară privire asupra vieții principelui Carol în anii imediat următori primului război mondial lămurește oarecum situația. Regele Ferdinand (1865-1927), care a ocupat tronul între anii 1914-1927, a beneficiat de pe urma primului război mondial, care a sfârșit marile imperii multinaționale, înscriind noile realități în sistemul de tratate de pace numite Versailles. În ele s-a înscris și apariția României Mari. Era cel mai întins, mai populat, mai bogat și mai puternic stat din Sud-Estul Europei. Urma ca fiul major al lui Ferdinand, Carol, să-i fie succesor. Dar între cei doi era o neînțelegere profundă. Principele, inteligent, voluntar și permanent în acțiune, era opus părintelui său, aplecat mai mult către studiul de cabinet. Ciocnirile dintre tată și fiu au fost accentuate de frumoasa, ambițioasă și voluntara Regină Maria. Ea a dorit să-și domine absolut fiul. L-a tutelat în școală și în studii, în cariera militară și în viața intimă. Lipsită de tact, a obținut rezultate nedorite. A provocat o permanentă revoltă a tânărului principe.

La neîntreruptele conflicte cu părinții săi, Carol a mai adăugat unele greșeli personale, inerente vieții oricărui tânăr. Ele nu i-au fost iertate, în special, de o parte a frunțașilor liberali, atunci în frunte cu o personalitate politică de prim rang, Ionel I. C. Brătianu. Ei au decis să-l înlăture pe Carol. Au obținut acceptul regelui Ferdinand I și la 12 decembrie 1925, l-au silit pe Carol să semneze o scrisoare prin care renunța – a treia oară – la tron. În consecință, după moartea regelui Ferdinand, între anii 1927-1930, Regatul României a fost condus de o regență, pe tron fiind fiul lui Carol, minorul Mihai, născut la 25 octombrie 1921.

Omul politic Iuliu Maniu nu s-a împăcat cu situația. Cerea ca România să fie condusă de un rege matur, inteligent, capabil să ia decizii pentru care să fie responsabil. În aceste condiții, omul politic transilvănean, fiind la guvernare, știind că are sprijinul unei mari părți a opiniei publice și al armatei, a acționat cu succes pentru aducerea lui Carol al II-lea în fruntea statului.

Curând după preluarea puterii, la 15 august 1930, noul monarh a afirmat, într-un discurs, că vrea să fie „un Brâncoveanu al culturii României”. Exprima nu crez, căci, în esență, prezenta un program cultural, atât de necesar pentru sprijinirea vieții politice.

Deoarece paginile de față se adresează în primul rând bucureștenilor, voi insista asupra celor făcute pentru ei. Evantaiul realizărilor monarhului a fost larg în domeniul culturii: s-a ocupat de sistematizarea orașului, de modernizarea construcțiilor și aspectului străzilor, de crearea de locuri de agrement, de educarea tineretului, de organizarea de fundații, de sprijinirea oamenilor de artă și a învățământului etc.

În anul 1935, în urma unor discuții ample cu arhitecți de marcă din România, în frunte cu Ion Berindei, s-a finalizat proiectul de sistematizare al Bucureștilor, actual încă și astăzi. Prin el s-au lărgit bulevardele, care au căpătat un aspect modern. S-au mărit și s-au redimensionat Piața Victoriei, Piața Aviatorilor, apărând totodată spații noi destinate agrementului și comerțului, cum sunt Piața Domeniilor, Piața Mihail Kogălniceanu, rotonda de pe Șos. Kiseleff etc.

În unele dintre ele au apărut statui reprezentative pentru oraș. A fost cazul celei din Piața Aviatorilor, la a cărei dezvelire, în iulie 1936, a participat însuși monarhul și o mare mulțime de studenți și militari. Din păcate, alte statui, ca cele ce împodobeau rotonda de pe Șos. Kiseleff, au fost distruse în timpul și din ordinul regimului comunist. În același context, al sistematizării străzilor și piețelor orașelor, acestea au fost împodobite de flori și pomi care au colorat în verde Bucureștiul. A devenit atunci o splendidă grădină¹.

Clădirile au început să aibă un alt aspect, net deosebit de cel existent între limitele secolului al XIX-lea. Era clar că se ajungea la o formă de occidentalizare, cerută și impusă de Rege prin arhitecții și inginerii constructori, între cei din urmă primând numele lui Emil Praeger. Pot aminti în acest sens clădirea Ministerului Afacerilor Externe, astăzi Palatul Victoria, din piața cu același nume, clădirea Ministerului Afacerilor Interne, astăzi sediul Senatului de pe Calea Victoriei, vis-à-vis de fostul Palat Regal și chiar terminarea acestuia din urmă, edificiul Școlii de Război, astăzi Academia Militară, clădirea Facultății de Drept etc. În spatele ultimei, pe Calea Plevnei, legionarii au ridicat Casa de Cultură a Studenților. Fiind un obiectiv de interes pentru educarea studenților, încadrat în proiectata "Cetate universitară", regele a sprijinit planul și ridicarea edificiului. Tot în timpul domniei lui, pe Șos. Kiseleff, a fost continuat și terminat lucrul la Muzeul Etnografic și de Artă Națională Regele Carol I, ulterior Muzeul de Istorie a P.C.R., astăzi Muzeul Țăranului Român². Construcția impresionează, în exterior, prin stilul neo-românesc și fațada din cărămidă aparentă, iar în interior prin împărțirea cerută de un muzeu modern. Mai ales ultima caracteristică a făcut ca acesta să fie în perioada interbelică, poate, cel mai modern muzeu din Sud-Estul Europei. În afară de aceste edificii destinate unor instituții publice, au fost înălțate blocuri particulare moderne, ca

¹ Astăzi, în condițiile aprobărilor nejustificate și negândite, pentru ridicarea a tot felul de construcții – cărciumi, terase etc., orașul București a pierdut 40% din spațiile verzi. Dintr-o grădină, a fost transformat într-o aglomerare de pietre, fierbinți vara, reci iarna.

² Edificiul a fost proiectat de arhitectul N. Ghica-Budești. Piatra lui de temelie a fost pusă la 3 decembrie 1913; datorită declanșării primului război mondial și a ocupării Bucureștilor de către trupele germane, lucrările au încetat în anul 1916. Chiar din timpul primului an de domnie a lui Carol al II-lea, acolo a funcționat Muzeul Etnografic și de Artă Națională Carol I, unde erau adăpostite și lucrări ale elevilor de la școlile de arte și meserii. Abia în anul 1939, sub direcția prof. Ion Tzigara-Samurcaș, muzeul a fost deplin terminat.

acelea numite Malaxa, Helgiu, Ferekide – situate pe actualul Bd. Nicolae Bălcescu, Mica sau Nestor, cum îi mai spuneau bucureștenii după cofetăria-cafenea omonimă situată la parter, pe Calea Victoriei etc. Desigur, lista ar putea continua, umplând multe pagini, dar mă opresc aici datorită spațiului pe care-l am la dispoziție. Opera arhitecturală și constructivă bucureșteană a fost și rămâne măreață, amintind de ce a făcut baronul Georges Haussmann pentru Parisul de la mijlocul secolului al XIX-lea. Se contribuia astfel la schimbarea orizontului bucureștenilor despre orașul lor.

În partea de nord a orașului, bălțile și apele fetide au fost transformate într-o salbă de lacuri, înconjurate de parcuri de agrement. Sugestiv numite Luna Park, amenajate între anii 1935-1939, ele au oferit oaze de relaxare, în special pentru pensionari și pentru copii. Pe malurile lacurilor au fost create și cluburi private, ca A.M.A. (Asociația Magistratilor și Avocaților), Country Club, destinat diplomaților și elitei bucureștene legate de lumea anglo-saxonă etc.

În aceiași ani, concomitent cu amenajarea Luna Park, numit astăzi Herăstrău, din păcate destul de distrus în zilele noastre de prezența a numeroase bodegi particulare, s-a construit și Muzeul Satului. Situat între Lacul Herăstrău și Șos. Kiseleff, el a fost organizat și ridicat de prof. Dimitrie Gusti, om de aleasă cultură. El a fost secondat de o echipă de tineri erudiți, formată din asistenții săi și din îndrăgostiți de lumea satului, ca Mircea Eliade, Traian Herseni, Henri H. Stahl, Ernest Bernea, Mircea Vulcănescu, Apostol D. Culea etc. Au reușit să creeze o îmbinare măiastră a gospodăriilor țărănești din toată țara, imagine vie a civilizației românești.

Neîndoielnic, această ultimă realizare a muzeului-școală pentru folcloriști, etnografi, artiști români s-a făcut cu succes, datorită efortului financiar susținut neîntrerupt de rege.

Prin mărturiile a doi oameni de cultură care l-au cunoscut nemijlocit pe Carol al II-lea se vede clar că era un îndrăgostit de cuvântul scris. Alexandru Paleologu povestea că atunci când, în 1936, la Sinaia, l-a cunoscut pe Rege, i-a recitat câteva versuri în limba gremană din opera lui Johann Gottfried von Herder. Carol l-a întrerupt și l-a continuat. Este o dovadă clară a cunoștințelor sale despre literatura germană. Oricine poate fi impresionat de ceea ce știa un autodidact, căci regele nu a avut niciodată timp să-și termine studiile universitare.

A doua confesiune la care vreau să mă refer este cea a lui Liviu Rebreanu, pe atunci președinte al Uniunii Scriitorilor. În „Jurnalul” său, Rebreanu a consemnat că, în anul 1936, la sfârșitul unei întâlniri cu regele, acesta i-a spus că a aflat că romanul „Ciuleandra” fusese tradus în limba cehă. L-a rugat să-i dea un exemplar. Scriitorul a fost profund măgulit și impresionat de memoria monarhului, interesat de fenomenul literar.

Literații și fenomenul cultural, în general, au fost sprijiniți de monarh, mai ales prin Fundația Regală. Această instituție a fost o continuatoare a Fundației Principele Carol, creată în anul 1922. Puterea și prestigiul Fundațiilor Regale Carol au crescut după ce, între anii 1933 și 1937, s-a creat Uniunea Fundațiilor Culturale Regale, ce a înglobat Fundația Regală Carol I din București, Fundația Regală Ferdinand I de la Iași, Fundația Institutului de Cercetări Științifice Regele Carol al II-lea din Cluj, Fundația

Culturală Regală Principele Carol și Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea. Se reunea astfel într-un tot ce era mai bun în materie de bibliotecă, de grup de cercetători în domeniul umanist și, oarecum, al științelor exacte.

Numai prin Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea s-au tipărit circa 150 de titluri, opere de certă valoare națională și universală, în domenii literare și științifice. Remarcabilă a fost cerința regelui să se urmărească valoarea intrinsecă a scrierii, nu beneficiul comercial. Ca atare, au apărut cărți în tiraj mare, în condiții grafice ireproșabile, la prețuri accesibile oricărui intelectual.

Doresc să citez un singur exemplu: Enciclopedia României. Lucrarea, în patru volume, coordonată de prof. Dimitrie Gusti, a reunit un florilegiu de cărturari români de prim ordin, care, în puține rânduri, au redat esențialul despre țara lor. Astfel, Enciclopedia rămâne și astăzi, la peste 65 de ani de la apariție, un util instrument de lucru.

Programul editorial al Fundației pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea s-a dovedit impresionant, cuprinzând: Biblioteca Energia, Biblioteca Informativă, Biblioteca Orașelor, Biblioteca Documentară, Biblioteca Enciclopedică, Colecția Scriitorilor Români Contemporani, Colecția Scriitorilor Străini Moderni și Contemporani, Biblioteca de Filosofie Românească.

Din anul 1935 se înregistrează apariția Revista Fundațiilor. Ea a reunit cele mai de seamă nume din România în domeniul literaturii, istoriei, filosofiei, sociologiei, geografiei și geopoliticii, teoriei și istoriei artei etc. Dintre acestea, le pot aminti pe cele ale lui Nichifor Crainic, Tudor Arghezi, Aron Cotruș, Vasile Voiculescu, Ion Barbu, Radu Gyr, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Dimitrie Gusti, Mihail Polihroniade, Constantin C. Giurescu, Vasile Christescu, Petre P. Panaitescu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Sabin Mănuilă, Alexandru Rosetti etc.

În aceeași perioadă regele a sprijinit crearea institutului condus de prof. Nicolae Iorga. A fost o mare înfăptuire, căci prin ajutorul bănesc dat nu a construit numai clădirea, ci a pus și bazele unei extraordinare biblioteci de specialitate, poate cea mai bună din Balcani, creând posibilitatea apariției nucleului școlii Iorga.

Sușinerea prof. N. Iorga a fost un caz, dar nu a reprezentat un unicat. Regele a sprijinit absolut toți profesorii universitari de valoare. Este suficient să-l amintesc pe filosoful Nae Ionescu. A reprezentat un model de profesor care nu a scris mult, dar a creat și a format inteligențe. Numele elevului său direct, Emil Cioran și al celui pe care l-a influențat, Mircea Eliade, sunt suficiente pentru a-i aduce glorie eternă. O afirm cu tărie, căci un profesor este judecat asemeni unui pom: după roade.

Nu trebuie uitat că atunci au ajuns la deplină maturitate și creație intelectuală oameni care au fost în directă relație cu Carol al II-lea ca medicii Nicolae Paulescu – un nedreptățit al soartei, Gheorghe Marinescu – ce a format specialiști ca Șerban Milcoveanu și George Palade, geologi ca Alexandru Codarcea, geografi ca Simion Mehedinți, George Vâlsan, Vintilă Mihăilescu, Ion Conea, matematicieni ca Dinu Țițeica, naturaliști ca Ion Simionescu etc.

Regele nu s-a preocupat exclusiv de susținerea profesorilor universitari care formau un corp elitist, divizat politic, ca atare greu de atras. A acordat atenție mai ales tineretului.

Exista, încă din anul 1913, organizația „Cercetașilor”, constituită după modelul britanic³. Carol al II-lea a creat, prin oamenii monarhiei, în anul 1933, o nouă organizație pentru tineret, „Straja Țării”, ai cărei membri erau numiți străjeri. Cele două organizații s-au reunit la 24 ianuarie 1937 formând Falanga Străjerilor și Străjerelor. Important este că noua organizație de tineret, deși a păstrat caracterul cercetășesc pentru elevii și elevele din clasele superioare de liceu, a avut un caracter și un specific național, românesc, în organizare și în formarea concepțiilor tinerilor. Către sfârșitul domniei lui Carol al II-lea, între anii 1938-1940, organizația a ajuns să cuprindă mai mult de 40% din totalul tinerilor din România⁴. În fruntea lor a fost numit moștenitorul tronului, Mihai, „Mare voievod de Alba-Iulia”. Străjerii organizau splendide sebare, care, în București se desfășurau, în special, pe stadionul A.N.E.F., ulterior numit Stadionul Republicii. Având o capacitate de 40.000 de locuri era unul dintre cele mai mari din Sud-Estul Europei. Sebarele străjerilor, organizate de oameni ca prof. Roșală, pierit în închisorile comuniste, au servit drept model pentru uneori hilarele manifestări ale...Cântării României.

Din îndemnul aceluiași rege a fost susținută mișcarea teatrală românească. Din anii domniei lui s-au afirmat personalități remarcabile ale scenei naționale: soții Bulandra, Maria Filotti, Elvira Godeanu, surorile Cocea, George Storin, George Vraca etc. Am ales pentru a-mi susține verbul scris câteva nume dintr-o pleiadă nemiainlănită în dramaturgia națională.

Intuind ce însemnată era pentru cultură și pentru mass-media cea de-a șaptea artă, cinematografia, pe atunci încă tânără, regele a sprijinit-o, direct și indirect. În anii ocupării jilțului regal de către Carol al II-lea au apărut filme originale, românești și au rămas nume de referință ca de plidă al regizorului Jean Georgescu.

Cultivat și educat în spiritul muzicii clasice, Carol al II-lea i-a sprijinit dezvoltarea, pe toate planurile. Atunci a atins apogeul George Enescu în domeniul interpretării și al creației, iar faimosul critic Emil Ciomac, prin lecțiile-conferințe, ținute duminica dimineața, la Ateneul Român a educat generații întregi de elevi, studenți și tineri intelectuali.

Regele, îndrăgostit de automobilism și de sporturile în aer liber, și-a dat seama cât de importantă era mișcarea sportivă pentru educarea și cultivarea românilor. El a susținut moral și material echipa de echitație a României care a participat cu succes în anul 1936 la Olimpiada de la Berlin, grupul de alergători de la cursele auto, în frunte cu principele Nicolae și Petre Cristea, câștigători a numeroase premii internaționale, echipa de bob Gh. Papană, Dudu Frim, cuceritoare a titlului mondial în 1939 la Garmischpartenkirchen

³ Organizația de tineret a cercetașilor apăruse în Anglia în anul 1907; a fost înființată, organizată și condusă de generalul Robert Baden-Powell, având primul campament cercetășesc pe insula Brownsea, în Dorset; principiile ei de funcționare au fost expuse de R. Baden-Powell în lucrarea *Scouting for Boys*, London, 1908. Datorită rezultatelor sale excepționale, cercetășia s-a răspândit în întreaga lume; între români organizația de tineret a fost făcută cunoscută de Gabriel Giurgea, prin lucrarea *Cercetășii (The Boy-Scouts)*, București, 1913. Primele organizații cercetășești au apărut în mod legal în anul 1914, sub denumirea Asociația Cercetășilor României, în orașele Sinaia, București, Brașov și Blaj. În septembrie 1914 în fruntea cercetașilor a fost numit Principele Carol în calitate de Comandant al Marii Legiuni a Cercetașilor din România.

⁴ Uniforma străjerilor a fost copiată, ulterior, de organizația de tineret comunistă a pionierilor; este o nouă dovadă de incapacitate de creație a regimului comunist.

etc. Apariția regelui la competiții era un sprijin pentru sportivi, pe atunci încurajați și de un public entuziast.

De la 12 august 1930 până în martie 1936, regele a luat parte la cincizeci de solemnități culturale, rostind cincizeci de discursuri în locuri deosebite, cu prilejuri deosebite, luând sub aripa sa protectoare manifestări culturale deosebite.

Cu toate că m-am preocupat, în special, de București, nu pot să nu afirm categoric că regele, așa cum era firesc, s-a aplecat și asupra dezvoltării culturii în toată țara. Încă de la 7 iulie 1935 el și-a formulat și prezentat programul pentru dezvoltarea culturii naționale: *„Pornind de la această muncă de ridicare culturală a României, am crezut că prin cuvântul culturală trebuie înțeles altceva, decât numai școală și carte. Cultura, mai ales a păturei celei mari a țărănimii, este o operă de închegare a tuturor nevoilor din viața de toate zilele. Prin culturalizarea satelor, eu văd răspândirea cărții, răspândirea a tot ce e frumos; dar văd și ridicarea păturii țărănești la un trai mai bun, la o mai bună pricepere a nevoilor și datoriiilor fiecăruia. Și apăs asupra acestui cuvând, a datoriiilor fiecăruia, pentru că în concepția mea, fiecare cetățean formează o celulă vie a Statului și această celulă trebuie să svâcnească în același suflet și aceeași inimă, pentru același ideal și același bine”*.

În adevăr, regele a făcut mult pentru lumea rurală. Pot aminti câteva elemente semnificative, deși cuvintele sunt departe de ilustrarea realității vii: a creat o rețea de cămine culturale, echipe de cercetare a lumii satelor, a publicat scrieri din colecția Cartea satului, tipărită după un plan magistral, a susținut apariția foii săptămânale “Albina”, în condiții grafice remarcabile, însoțită de o mică bibliotecă a cărții religioase etc.

Prof. N. Iorga, în anul 1939, scria, în mod concludiv, despre opera culturală a regelui Carol al II-lea, afirmând că *“Tinerețea lui (a lui Carol al II-lea – n.a.) a crescut acolo unde noi, prea deprinși cu cele reale, n-am mai putut spera. El și-a dat sema de virtuțile ce se cuprind în două domenii cu totul neexplorate sufletește, dar pline de adevărate comori: copiii din școli și lumea de la sate. Cei dintâi considerați numai sub raportul lecției învățate, a notei și a examenului: bucheri reușiți și bucheri nereușiți. Ceilalți lăsați în grija agenților electorali. Și sprijinit pe un număr de oameni cu voința tare, Regele a dovedit și celui mai îndărătnic tăgăduitor, că din materiale cu totul nouă se poate face altă Românie, care an de an crește și se întărește, sigură de viitor. (...) În același ritm nou, erau și cuvintele de o caldă elocvență pe care le-a rostit liber Regele, știind să unească în ele tonul părintelui cu mândria Domnului. Dintr’însele lipsea un lucru: reclamarea dreptului ce se cuvine creatorului acestei opere. Se cuvine ca noi să îndeplinim această lipsă, înclinându-ne cu grațitudine cui a avut deciziunea de a începe și fericirea de a vedea opera realizată”*.

Ar fi putut cineva să caracterizeze mai bine acțiunea culturală a regelui Carol al II-lea?

Personal, nu cred. A făcut enorm într-un singur deceniu. Creația lui în domeniul vieții spiritual-culturală românești arată limpede, indiscutabil, pentru oricine, statura gigantică a monarhului. Oare nu este suficient pentru a fi socotit o personalitate de mare importanță în România și în lume?

Criticile vehemente ale inamicilor lui s-au referit în special la activitatea sa politică și la viața privată. Părerile celor care au scris au fost și sunt împărțite. În cea mai recentă monografie dedicată regelui Carol al II-lea⁵, semnată de Ion Scurtu, se încearcă timid să fie explicate unele atitudini ale monarhului. Dar, cum mi-am propus să scriu exclusiv despre opera culturală a regelui Carol al II-lea, cu privire specială asupra Bucureștilor, mă opresc aici, rămânând ca, în viitor, dacă Dumnezeu îmi va da zile, să scriu și o monografie amplă, avându-l ca subiect pe Carol al II-lea.

SUMMARY

On the 10th of June, this year, we celebrated 75 years since the king Carol 2nd was enthroned. The author presents the monarch as a patron of arts and letters, referring to his important cultural deeds concerned mainly in supporting various important cultural works and events.

⁵ Pentru viața regelui Carol al II-lea, se poate consulta Prince Paul of Hohenzollern-Roumania, *King Carol II, a Life of my Grandfather*, London, 1988; conținutul scrierii se bazează pe o serie de acte inedite, ulterior izvor pentru alte monografii.

V. MUZEOGRAFIE

EXPUNEREA MUZEALĂ - ÎNTRE VALORIZARE ESTETICĂ ȘI RECONSTITUIRE ȘTIINȚIFICĂ

dr. Liana Ivan-Ghilia

În relația triunivocă **obiect** (de patrimoniu) – **muzeograf** – **public**, importanța revine, neîndoielnic, obiectului: el dă *obiectitatea* și din atributele sale provine *obiectivitatea* muncii de păstrare și valorificare pe care Muzeul, ca instituție, o prestează pentru societate. Altfel spus, părerile muzeografilor (privitoare la modul de tratare a obiectului de patrimoniu) țin seamă în primul rând de cerințele obiectului, iar direcțiile de dezvoltare tehnică și procedurală a restaurării și conservării demonstrează tocmai atenția neconținută pe care specialiștii au acordat-o și o acordă problemelor survenite în cadrul demersului muzeal de *salvare* care este, nu în ultimul rând, un act *estetic*. (Cât privește „opinia publică”, de aceasta se poate ține seama în măsura în care coincide cu cea a specialiștilor).

S-a vehiculat, cu reală relevanță, concepția muzeului – „cimitir” de obiecte „ucise” prin scoaterea lor din „context”, ținându-se mai puțin seama de importanța estetică – dincolo de cea patrimonială curativă, la care se adaugă și cu care este în deplină concordanță – a aducerii obiectului de valoare într-un *nou context*. Actul muzeal al scoaterii din context și, implicit, al instalării obiectului în noul context – cel expozițional – special adaptat însuși obiectului, nu este neapărat „pierdere”, ci un fapt de reconfirmare estetică, de „viziune, de interpretare: un act de comprehensiune vital în relația societăților prezente cu cele antecesoare. Mitul civilizației-reper a Europei – al civilizației antice greco-romane – este, poate, cel mai bun exemplu de valoare a... re-evaluării (parafrazez un titlu celebru: „*Redescoperirea descoperirii*”), de achiziționare creativă a bunurilor, a complexului cultural *moștenit*, de înțelegere a acestei moșteniri și de situare a ei într-o altă lumină (cea a prezentului care și-o *asumă* astfel), de contemplare dintr-un punct de vedere care este, prin forța împrejurărilor, modificat.

Este bine cunoscută emblematica anecdotă vasariană despre *Michelangelo și torsul „Belvedere”*: refuzul artistului renascentist de-a „repara” prin întregire capodopera sfărâmată și păstrată incomplet, a marcat o eră nouă în civilizația imaginii, relevând modernitatea receptării estetice active drept caracteristic-europeană, de-atunci înainte. Sculptura respectivă – etalon, capodoperă de referință – era înțeleasă drept **expresivă așa cum se găsea**, iar nu așa cum fusese realizată inițial.

Un întreg (vast) eșafodaj de teorii, gusturi, concepte, canoane (ce dau conținutul raportării admirative la arta elenă și romană) s-a clădit, de fapt, pe un providențial „fals” de percepție: timpul a scos, oricum din „context”, obiectele ajunse în era noastră într-o formă mai curând *criptică*, sinecdotică („dintr-o labă de leu, să reconstitui mental leul întreg”), astfel îndemna Gian Lorenzo Bernini pe privitorii relicvelor antice *fragmentare* cam fără excepție, însă demersul propunerii sale însemna nu împăcarea pasivă cu un dat

iremediabil, prin urmare, nu o *pierdere*, ci un uriaș progres, un *câștig* în domeniul mentalităților estetice, deoarece permitea tocmai gestul „revoluționar” al scoaterii obiectului din context, eliberarea obiectului de context, aprecierea realității prezente complexe a artefactului supraviețuitor, în a cărui integritate incompletă se circumscriu nu doar acțiunea factorului Timp și consistența rezultatului formal al unei eventuale funcții inițiale, dar – mai ales – entitatea artistică grație căreia valoarea obiectului poate dăinui -și se poate re-confirma, re-adapta, re-formula, „rezistând” de sine stătătoare – mai presus de contextul original distrus, dispărut, dar despre care uneori însuși mărturisește) de semne ale căror sensuri trebuiau căutate, presupuse.

Constatam, la sfârșit de veac douăzeci, că imaginea artei antice originare diferă mult de aceea pe care a reconstituit-o arheologia europeană, din Renaștere încoace, în înălțătoarele sale eforturi recuperatoare. Deși sculptura greacă antică, de exemplu, se prezenta cu totul altfel decât imaginea fragmentelor expresive descoperite de arheologi, marele câștig al investigatorilor – istorici, istorici ai artei, esteticieni, antropologi – a fost elaborarea unei estetici specifice, pe baza amintitei expresivității a „mostrelor” de cultură și civilizație pe care le-au avut drept puncte de reper și elemente de studiu. Expunerea în muzeu a unui astfel de obiect echivalează cu formularea unei ipoteze (sau a unui set de ipoteze) privitoare la elementul disparat și la lumea din care provine. Dacă specialistul are, în momentul cercetării, posibilitatea de-a recurge la diverse izvoare care să îl îndrume în efortul de-a reconstitui un cadru original veridic, în momentul expunerii obiectul este „singularizat”, iar modul în care a fost etalat trebuie să suplinească, pe cât posibil, suportul documentar care, deși nu se vede, consolidează discursul imagistic, oferindu-i fondul semantic.

„Apariția unui obiect într-o expunere este o consacrare” – scria d-na Rodica Antonescu, într-un articol publicat în nr.XV al volumului *București – Materiale de Istorie și Muzeografie*. **„Cu această ocazie, în care deținătorul și vizitatorul își confruntă competențele, obiectul este prezentat ca un trofeu major sau ca un element auxiliar al unei demonstrații.”**

Prin contactul cu amenajarea modernizată a contextului expozițional destinat să pună în valoare obiectul-martor, privitorul contemporan trăiește aceeași „provocare” căreia i-a făcut față specialistul a cărui inteligență creativă și selectivă a fost nevoită să articuleze un coerent și explicit complex de semnificații.

Fie că se recurge la un tip de prezentare expozițională „discursivă”, „epică”, considerată „clasică” (prin care este statuată, etapă cu etapă, o *istoirie*, o *devenire*), fie că se preferă o expunere mai „lirică”, afectivă, cu impact emoțional asupra vizitatorului, (expunere prin care se reconstituie „atmosfera”, spații ambientale, locuri caracteristice), sau se optează pentru o expunere de tip „cerebral”, recurgându-se la obiecte ca la etichete sinecdotice, apte să se constituie în puncte de reper pentru evenimente, epoci, realități mai complexe, dar și să se susțină ca valori intrinseci în sine, organizatorul de expoziții re-evaluează estetic obiectul (obiectele) investindu-le cu capacități persuasive, conținătoare ale unor mesaje culturale perceptibile în conformitate cu disponibilitatea pentru... „*dialog cu vizibilul*” al celor cărora respectivele mesaje le sunt adresate.

*Museal Exhibition – Between Esthetics and the Scientific Remake***SUMMARY**

The fact that the exhibits in a museum are items taken away from their original context is not necessarily a negative one; advantages can be taken out of what was too often considered the „murder” of museal objects. Dealing with such objects, during the complex activity undertaken in museums, implies an aesthetical involvement in understanding and presenting the items in *new*, cultural -that is, artificial – contexts.

CONCEPTUL DE MUZEU NAȚIONAL

STUDIU DE CAZ:

MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI DIN BUCUREȘTI

Mirela Târnă
(Arhivele Naționale)

Alături de cuvântul scris, ca și de cel rostit, imaginea are un puternic impact asupra indivizilor, declanșând anumite sentimente, atitudini, permițând stereotipii ori manipulări. Muzeul are această putere ca, prin intermediul imaginii create de obiecte, să direcționeze percepția indivizilor către un anume demers, la nivel individual și, implicit, la nivel colectiv.

Astfel, în secolul al XIX-lea, instituția muzeului și mai cu seamă a muzeului național, este chemată, alături de alte instituții și forme de comunicare – școală, armată, presă etc. – să contribuie la construirea statului-națiune – acest „ansamblu în același timp teritorial, politic, social, cultural, istoric, mitic și religios”¹. Statul-națiune este o construcție care concepe națiunea ca pe o comunitate sau ca pe o mare solidaritate, pentru că „membrii ei, fie că se întâlnesc, fie că nu, fiecare poartă în minte imaginea comunității lor.”² Această comuniune presupune: origine comună, limbă unitară, o istorie care fixează continuitatea sa de-a lungul secolelor, o serie de eroi-etalon, monumente culturale și simboluri specifice – însemne heraldice, costume, steaguri, un animal emblematic etc.

La începutul secolului al XIX-lea, definirea națiunii izează de motivări opuse: „unii au în vedere rațiunea și autonomia persoanei, alții – instinctul și forța indefinibilă a înconștientului colectiv”³. În Franța, se conturează o interpretare democratică a conceptului, bazată pe ideea de „contract”, de asociere voluntară a celor ce locuiesc între frontierele aceluiași stat, în timp ce în Germania, dezmembrată într-o puzderie de state, se invocă ideea lui Herder, a unui „Volksgeist”, realitate transindividuală, totalizând coordonatele majore ale psihismului colectiv, care se exprimă prin limbă, cutume și folclor.⁴ În ceea ce privește națiunea română și, în genere, națiunile din spațiul central-european, modelul inovat corespunde formulei germane. „Românii se definesc prin originea comună (romană, dacă sau daco-romană), prin limba unitară, prin istoria

¹ Apud Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Iași, Institutul European, 1997, p.167. Îl citează pe Edgard Morin, *Statul-Națiune*.

² Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, 1991, p.6, și Paul James, *Nation formation towards a Theory of Abstract Community*, London, 1996, p.5

³ Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, ed.Minerva, 1972, p.460

⁴ *Ibidem*, p.461.

împărtășită, prin spiritualitatea specifică”.⁵ Toate acestea contribuie la crearea unui tip de identitate numită națională, care a necesitat un proces educativ la nivel de masă, realizat de elitele intelectuale aparținând diverselor națiuni, ca urmare a observării reciproce, a imitației, a circulației ideilor.

În acest context, muzeul național se definește la nivel conceptual ca fiind unul din „vehiculele privilegiate de reprezentare a identității naționale”⁶, chemat să aducă mari servicii statului-națiune, în cercetarea și definirea teritoriului identitar. Astfel, menirea sa este aceea de a crea o imagine națională, puternică și distinctă și de a educa buni cetățeni. Una din limitele impuse de această percepție este tendința de a prezenta o imagine aurită, parțială, care cenzurează aspectele negative ale evoluției naționale. În expunerea imaginilor din trecut, „muzeele naționale au rolul de a reda misiunea civilizatoare a națiunii sau necesitatea ca ea să se apere împotriva unei amenințări exterioare sau mai mult decât atât, obligația ei de a-și păstra identitatea etnică, culturală sau rasială – subminată de industrializare, urbanizare ori de aflusul masiv de străini etc.”⁷ Această percepție are la bază ideea că națiunile nu pot invoca dreptul cuceririi. „Ele pot revendica un teritoriu numai în numele posesiunii exercitate de străbuni asupra pământului. O națiune demnă de acest nume nu se prezintă nicodată ca agresor al națiunilor învecinate: ea doar își apără patrimoniul inalienabil și dreptul la propria libertate, la bine și la rău (de aceea, națiunile pot comemora în egală măsură înfrângerile și victoriile)”⁸.

Muzeul național ca „teritoriu simbolic al națiunii”⁹ este investit cu misiunea de a reînvia trecutul național – suferințele, victoriile, eroii neamului. Toate acestea au scopul de a implementa în conștiința colectivă convingeri privind originea nobilă, calitățile poporului respectiv, vechimea și continuitatea sa într-un anumit teritoriu și rolul în istorie. Fiecare individ și comunitatea în ansamblul său trec astfel printr-un proces de identificare națională și intră în posesia unei memorii naționale. Aceasta este finalitatea pentru care se recurge la o atentă selecție de personaje, evenimente, elemente simbolice, evidențiind acele aspecte considerate comune și reprezentative la nivel național, unele dintre ele refuzate de cele mai multe ori în plan politic.

Domenii ca istoria, etnografia, chiar religia sunt folosite de un muzeu național în susținerea demersului său. La rândul lui, el face ca aceste domenii să devină palpabile prin intermediul obiectelor, iar „...discursul este ținut de forța simbolisticii. Obiectul povestește despre cotidian, despre marile evenimente, despre momentele importante, despre personalități, dar de asemenea și despre anonimi. El face trecerea de la un timp

⁵ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, ed. Humanitas, București, 1997, p.15.

⁶ Philippe Dubé, André Lapointe, *Le musée en tant que territoire symbolique de la nation*, în *Les espaces de l'identité*, Laval, 1997, p.147

⁷ *Ibidem*, p.153.

⁸ Anner Mrie Thiessc, *Identități naționale – scurtă istorie a noțiunii*, în Revista „22”, anul XI (536), 30 mai – 5 iunie 2000, p.16. Traducere din limba franceză din *Le monde diplomatique*, iunie 1999, pp.12,13, de Mihaela Mănușu.

⁹ Philippe Aubé, André Lapointe, *op.cit.*, p.159.

la altul, de la o realitate la alta. Acest obiect „purtător de sens”, care ne poartă într-o realitate tangibilă, este o alegere, o perspectivă”.¹⁰

Nu întâmplător, în veacul al XIX-lea, arheologia este un domeniu care se dezvoltă, la început haotic, dar mai apoi printr-o susținere din partea statului.¹¹ Ea oferă suportul concret pentru colecțiile muzeale. De altfel, colecțiile de arheologie au fost și primele sistematizate, realizându-se evidența și documentarea în detaliu, după principii cronologice și tipologice.

Apelul la epocile istorice îndepărtate – preistorie, antichitate – face parte din construcția argumentației ce stă la baza edificiului național privind originile, vechimea și continuitatea unui popor. „Fiecare națiune își caută începuturi cât mai îndepărtate și mai valorizante. Cu cât rădăcinile sunt mai adânc înfipite și mai viguroase, cu atât arborele este mai puternic și mai rezistent.”¹² De asemenea, descoperirea și expunerea obiectelor antice au rolul de a reda gloria acelor vremuri apuse și de a fi un imbold pentru generațiile contemporane, chemate să contribuie la renașterea nației. Eroii antici devin exemple, chair modele pentru prezent.

Muzeul național este o dovadă a trecutului și în același timp, construiește un trecut pentru a servi prezentului și viitorului.

* * *

În țările române – și ne referim cu predilecție la Țara Românească și Moldova – ideea de muzeu se conturează în secolul al XIX-lea, iar din a doua jumătate a veacului, instituția muzeului apare de sine stătătoare. Până atunci putem vorbi de colecții de tablouri, de obiecte din aur și argint, carte veche, manuscrise cu miniaturi, obiecte de cult adunate de domnitorii munteni și moldoveni și cele constituite în cadrul așezămintelor monastice. Alături de acestea, un rol important l-au avut colecțiile de obiecte create pe lângă instituțiile de învățământ și în acest sens, Transilvania a dat tonul, fiind un model pentru țările de dincoace de munți.¹³ În București, Colegiul de la Sf.Sava avea în 1830 un punct muzeistic de interes didactic, apoi doctorul Carol Davila organizează în 1855, la Mihai Vodă, „Școala ostășească de medicină” înzestrată cu un muzeu de anatomie, iar în Moldova exista „Muzeul Eforiei Școalelor”, care dispunea, în 1832, de colecții necesitând noi spații.

¹⁰ Mirela-Luminița Murgescu, *Muzeul de istorie – între a privi și a învăța*, în Revista Muzcelor, 1998, an XXXV, nr.3-4(231 – 232), p.38.

¹¹ Vezi cazul românesc: în 1864, se înființează un comitet arheologic care conducea Muzeul Național de Antichități; din 1893 funcționează Comisiunea Monumentelor Istorice; Grigore Tocilescu înființează *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* (1882-1909); în 1874 se elaborează un regulament privind exploatarea și cumpărările de obiecte antice etc.

¹² Lucian Boia, *Două secole de mitologie națională*, București, ed. Humanitas, București, 1999, p.37.

¹³ Aristide Ștefăncescu, *Ghidul muzeelor*, ed.Sport turism, București, 1974, p.11 Aveau colecții muzeale: Liceul Evanghelic din Sibiu, încă din secolul al XV-lea, din 1696, Liceul din Odorhei; la Satu Mare și Șimleu din 1804; la Gimnaziul Superior din Beiuș după 1828; la Mediaș și Cluj în 1840-1841, la Blaj se înființează în anii 1850-1851 Muzeul Fizic, Matematic și Cultural al Licului, care va deveni Cabinet de Arheologie etc.

Acest gen de organizare muzeistică este specific perioadei pionieratului muzeisticii românești, evidențiind latura strict educativă a muzeului, la început numai în sens științific. Această latură educativă se menține de-a lungul timpului, dar capătă noi conotații.

Treptat, se fac primii pași către muzeul destinat publicului larg. Exemplul Muzeului Brukenthal, înființat în 1790, la Sibiu, de baronul Samuel Brenker von Brukenthal, este demn de urmat. Astfel, la Iași, în 4 februarie 1834, se inaugura Muzeul Istorico-Natural, cu secții de mineralogie, zoologie și bibliotecă. La București, în toamna aceluiași an, prin porunca domnească nr.142 din 3 noiembrie 1834, se aprobă înființarea unui Muzeu Național pe lângă Colegiul Sf.Sava¹⁴. Această propunere aparținea marelui vornic Mihalache Ghica, fratele domnitorului Alexandru Ghica. Scopul acestei instituții era „de a se aduna într’însul mai întâi obiectele de istorie naturală și de antichități câte se găsesc în Țara Românească, apoi după vreme să se adauge și alte obiecte de prin deosebite țări.”¹⁵ Mai mult decât atât, Mihalache Ghica considera că acest muzeu „...va strânge la un loc modeluri trebuincioase spre îmbunătățirea agriculturii și industriei naționale; scopul însă mai deosebit al acestei așezări va fi a strânge feluri de colecții spre luminarea istoriei naturale a acestei țări, cum și a strânge acolo câte antichități se mai găsesc risipite prin-acest Prințipat care ar putea da oareșcare lumină asupra istoriei nației noastre.”¹⁶

Chiar dacă această instituție este legată de procesul de instrucție, scopurile pe care și le propune sunt ambițioase și chiar dacă ele nu se realizează într-un timp scurt, reclamă o realitate legată de necesitatea privind procesul românilor ca nație. De asemenea, nu întâmplător, acest muzeu numit național este înființat la Colegiul Sf.Sava, această primă școală unde se învăța limba națională.

La baza Muzeului Național stătea donația lui Mihalache Ghica, care cuprindea: o colecție mineralogică (circa 150 piese), însoțită de un catalog; o colecție de moluște cu 213 exemplare catalogate; un mare număr de pești; o numeroasă colecție de monede grecești, romane și bizantine (circa 1250 bucăți); 6 piese litice și fosile. De asemenea, în sectorul istorie se remarcă „statuia lui Matei Vodă de piatră, cu îmbrăcăminte și înscrisiere slavonească, cu morior pe marginea pietrii și o cămase (sic!) de fier”¹⁷.

Muzeul a fost organizat cu ajutorul lui Carol Wahlstein (Valstein)¹⁸ și a fost inaugurat oficial la 18 iulie 1837. În același an a fost descoperit întâmplător Tezaurul de la Pietroasa.¹⁹ Acesta se compunea din douăzeci și două de piese din aur curat, multe dintre ele fiind ornate cu pietre scumpe și cristale colorate: roșii, albastre, verzi, galbene

¹⁴ Ioan Opreș, *Istoria muzeelor din România*, ed.Muscion, București, 1994, p.11; Ioana Cristache-Panait și Panait I.Panait, *Organizarea activității muzeistice la București în anul 1864*, în Revista Muzcelor, anul V,nr.6, 1968, p.509; Vladimir Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, ed.Meridiane, București, 1968, p.5; Aristide Ștefănescu, *Ghidul Muzeelor*, ed.Sport Turism, București, 1984, p.13.

¹⁵ Ioana Cristache/Panait și Panait I.Panait, *op.cit.*, p.509.

¹⁶ Ioan Opreș, *op.cit.*, p.44.

¹⁷ Aristide Ștefănescu, *op.cit.*, p.13

¹⁸ Carol Wahlstein (1795-1863?) – pictor, naturalist și muzcograf; profesor de desen la Colegiul Sf.Sava (1832-1851); conservator al Muzeului Național (1834-1837).

¹⁹ Acest tezaur a fost descoperit în luna martie a anului 1837, de către doi țărani români, Ion Lemnar și Stan Avram, care scoteau piatră din munți, în locul numit Istrița, situat în comuna Pietroasa.

și albe.²⁰ Printr-un ofis domnesc din 1838, piesele Tezaurului de la Pietroasa au fost acordate Muzeului Național, fiind punctul de rezistență și de atracție al muzeului, rămas celebru peste timp datorită valorii, dar și destinului său.

În 1837, Revista „Muzeul Național” a publicat un prim program din care se deduce menirea muzeului: „...acum a venit vremea să întoarcem privirea noastră și înapoi și să ne întrebăm mai cu dinadinsul cine suntem, de unde ne tragem, cu ce s-au însemnat veacurile trecute, cine a întemeiat acest stat, la ce prefaceri a fost supus”.²¹ Interesul pentru istoria trecutului devine tot mai puternic, iar întrebările: Cine suntem? De unde ne tragem? – revin în veacul al XIX-lea nu numai în istoriografie, ci și în domeniul muzeistic. În acest context, Muzeul Național a propus să se ceară, prin circulare, tuturor autorităților, să adune obiectele antice descoperite în timpul săpăturilor la poduri, șosele sau alte construcții și să le predea muzeului.

Tot în această perioadă se remarcă interesul pentru artă. Din expoziția de tablouri prezentată publicului în 1836, prin strădania lui Petrache Poenaru, Carol Wahlstein a selectat un număr de 80 de lucrări.

Apoi s-au adăugat și altele, semnate de Gh.Tatarescu, Th.Aman, P.Alexandrescu și alții. Expuse în muzeu, ele deveneau „proprietate națională”. Astfel, în anii 1850-1851, domnitorul Barbu Știrbei a întemeiat, printr-un decret, „o galerie de tablouri pentru studiul tinerimei”, sau ceea ce avea să se numească Pinacoteca. Tablourilor și gravurilor inițiale li s-au adăugat tablourile pictate de Constantin Lecca²²: *Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia*; *Uciderea lui Mihai Viteazul*; *Dragoș Vodă la vânătoarea zimbrului*; *Întâlnirea dintre Bogdan cel Orb și Radu cel Mare* și cele ale lui Henri Trenk²³ (autor al unor tablouri cu monumente, mai cu seamă biserici).

Se conturează astfel trei nuclee în cadrul Muzeului Național: științele naturii, istorie, artă, ele reprezentând baza unor viitoare muzee distincte. O caracteristică a muzeului a fost, de la început, îmbogățirea colecțiilor de obiecte din cele trei domenii prin schimburi și donații. Astfel, Cabinetul Zoologic Imperial din Viena schimbă cu Muzeul din București o serie de exponate, dându-i totodată o colecție de entomologie (insecte) și o alta de cochilii, însumând peste 10.000 de exemplare; Muzeul Național donează Muzeului din Budapesta exemplare de păsări; se stabilesc relații cu muzeele universităților din Torino și Genova etc.

Un moment important în vederea constituirii unui muzeu de istorie este cel prilejuit de donația lui Nicolae Mavros²⁴, la 22 ianuarie 1862, ca un omagiu adus înfăptuirii Unirii Principatelor și pentru „instrucțiunea junimii române, speranța viitorului”.²⁵ Această colecție cuprindea circa 4000 de monede și medalii, numeroase sculpturi, basoreliefuri,

²⁰ Ulysse de Marcillac, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, cd.Meridiane, București, 1999, p.191.

²¹ Ioan Opreș, *op.cit.*,p.42.

²² Constantin Lecca (1807-1887) – pictor, profesor de desen la Școala Centrală din Craiova și la Colegiul Sf.Sava din București, autor de compoziții istorice.

²³ Henri Trenk (1818-1892) – pictor și caricaturist, a ilustrat lucrarea *Le trésor de Pérossa*, de Alexandru Odobescu.

²⁴ Nicolae Mavros (1782-1868) – secretar al domnitorului Alexandru Suțu (1819); general inspector al carantinilor (1829-1851); colecționar.

²⁵ Ioana Cristache-Panait și Panait I.Panait, *op.cit.*,p.510.

vase pictate grecești, obiecte egiptene etc. Au urmat și alte donații semnificative, făcute de: Scarlat Rosetti N.Crețulescu, Cezar Bolliac, Mihail Kogălniceanu, D.Pappazoglu.

În 5 februarie 1862, prin raportul nr. 1460 al Ministrului Justiției Cultelor și Instrucțiunii Publice, s-a obținut din partea domnitorului Alexandru Ioan Cuza aprobarea pentru: „I.Colecțiunea Mavros să se pună la Muzeul Național, într-o despărțire, purtând numele donatorului; II. Să se numească o comisiune compusă din oameni speciali care să se ocupe de conservarea și sporirea Muzeului Național.”²⁶ Această comisie²⁷ a înaintat Ministerului un proiect de lege pentru instituirea a două muzee naționale, unul de arheologie și belle arte, altul de științe naturale și fizice. Acest proiect a rămas neaplicat.

Perioada 1830-1860 dovedește interesul pentru crearea și dezvoltarea unui Muzeu Național, pentru cercetarea arheologică prin care să fie ilustrat trecutul românilor (coborându-se până la originile acestora) și epocile de glorie din istoria națională – W.Blaremburg descrie ruinele romane de la Turnu Severin, Caracal, Celei, într-o serie de „Suveniruri istorice și arheologice asupra României”; Tezaurul de la Pietroasa, atribuit goșilor primitivi din Dacia (secolul II-IV d.Cr.?) acoperă o perioadă discutabilă, mai ales după retragerea aureliană; inginerul A.Popovici din Turnu Severin descoperă pretutindeni, pe locul actualelor orașe, vechi cetăți sau castru romane și pretinde că o serie întregă de împărați romani și bizantini sunt originari din părțile noastre: Aurelian, Iustinian etc.; George Barițiu atrage atenția asupra numărului mare de documente ce se găsesc prin biserici; figura lui Mihai Viteazul începe să fie tot mai frecvent evocată și este o sursă de inspirație pentru pictori. Nimic nu este întâmplător, toate acestea se înscriu în spiritul epocii, când „asistăm la o adevărată explozie a istoriei, privită ca un tot unitar, ca o armă eficace a întăririi conștiinței naționale.”²⁸, iar trecutul constituie un izvor de drepturi și o modalitate de exaltare a patriotismului. Istoria se asociază în demersul său de exploatare a trecutului, filologiei, acest domeniu chemat primul să contribuie la redeşeptarea națională, prin studierea, delimitarea și individualizarea limbii române. Cultura însoțește și precede de cele mai multe ori demersul politic, fiind un argument și o bază de pornire în revendicările politice.

* * *

Ideea înființării unui muzeu de istorie se concretizează în anul 1864. Atunci, prin Decretul nr.1648 din 23 noiembrie 1864, Alexandru Ioan Cuza înființează în cadrul Muzeului Național, Muzeul de Antichități, cunoscut sub numele de Muzeul Național de Antichități. La 25 noiembrie 1864, domnitorul Cuza își depunea semnătura pe alte două decrete: „Regulamentul pentru organizarea și direcțiunea Muzeului de Antichități” și cel al constituirii unui „Comitet special arheologic”. Potrivit unui raport al Ministrului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice, Nicolae Crețulescu, Nicolae Mavros considerat”...primul și cel mai mare doantor și fondator al Muzeului de Antichități este denumit pe viață

²⁶ *Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite –Române*, sâmbătă, 28 noiembrie – 10 decembrie 1864, nr.266, p.1254.

²⁷ Din comisie făceau parte: Nicolae Mavros, George Beldiman, Ion Ghica, Dimitrie Sturdza, Mihail Kogălniceanu, A.T.Laurian, D.Berindei, Carol Ferreati, Alexandru Odobescu.

²⁸ Paul Cornea, *op.cit.*, p. 487.

Președinte al Comitetului Arheologic din România”, iar „D-nii Al. Odobescu, Vasile Alecsandri și A.T. Laurian sunt numiți membri onorifici ai acestui Comitet.”²⁹

Potrivit Regulamentului de orgnizare, muzeul urma să funcționeze cu patru secțiuni: „Secțiunea numismatică și heraldică particulară; Secțiunea istorică generală; Secțiunea istorică română cu subsecția ecleziastică; Secțiunea curiozităților”³⁰ Sălile muzeului erau deschise publicului joia, duminica și de sărbătorile mari, dimineața, de la ora 10, până la 3 după-amiaza, iar călătorii străini puteau vizita muzeul și în alte zile ale săptămânii. Muezul își avea sediul la parterul Universității. Secțiile muzeului ilustrează existența colecțiilor din domeniile menționate și împărțirea lor (până la înființarea muzeului exista o comasare a lor în sectorul Istorie). Fiind întemeiat în perioada secularizării averilor mănăstirești, muzeul avea să reunească, în colecțiile lui, numeroase odoare bisericești și tipărituri vechi românești.

Sărbătorirea Unirii în 1865 avea să fie întâmpinată cu inaugurarea muzeului, prin amenajarea, într-o primă fază, a colecțiilor de busturi, obiecte de marmură și bronz precum și ceramică, pentru a căror restaurare a fost solicitat profesorul de sculptură de la Școala de Belle Arte, Karl Storck³¹. El este și autorul machetei bisericii episcopale de la Curtea de Argeș (reproducere din lemn sculptat), expusă în muzeu și prezentată în pavilionul românesc de la Expoziția Universală de la Paris (1867)³².

După moartea lui Nicolae Mavros, președinte al Comitetului Arheologic a fost Alexandru Odobescu, primul profesor de arheologie la Universitate, iar în 1881, odată cu numirea lui Grigore Tocilescu la catedra de istorie antică de la Universitatea din București, i se încredințează acestuia direcțiunea muzeului. „Arheologii dețin astfel un loc principal în muzeografia românească, fiind categoria profesională cea mai riguros organizată.”³³ Pe lângă Comitetul Arheologic, care conducea muzeul, plersonalul acestuia se compunea din: un conservator, doi custozi, un servitor³⁴.

Muzeul Național de Antichități a continuat ca, prin donații, achiziții, precum și

²⁹ *Monitorul.Jurnal Oficial al Principatelor Unite-Române*, vinci, 27 noiembrie – 9 decembrie 1864, nr.265, p.1250

³⁰ *Ibidem*, sâmbătă, 28 noiembrie – 10 decembrie 1864, nr.-266, p.1254 – Cap.1, art.2

În Cap.II, art.5, se menționează că direcțiunea Muzeului este încredințată Comitetului Arheologic;

În cap.III, art.10 sunt specificate atributele Comitetului Arheologic:

a) A dirija și priveghea muzeul;

b) A clasa antichitățile;

c) A stăruii la înavușirea muzeului cu colecțiuni și fonduri;

d) A forma duplicate, inventarii la toate obiectele muzeului;

e) A înființa și dirija excursiunile și cercetările arheologice în țară;

f) A priveghea buna stare a monumentelor naționale de orice natură și a stăruii pentru a lor nealterare sau convenită restaurare;

g) A cerceta și colecționa prin totate mijloacele monedele și medalie relative la țară.

³¹ Karl Storck (1826-1887) – sculptor, profesor de sculptură și perspectivă la Școala de Belle Arte din București (1865-1866 ;1867-1887).

³² Ulyssce de Marcillac, *op.cit.*, p.192. Macheta a fost executată după planurile și desenele lui Ludwig Reissenberger (arheolog) și Gactan Burelly (arhitect).

³³ Ioan Opreș, *Transmuzeographia*, ed.Oscar Print, București, 2000, p.105.

³⁴ Arhivele Naționale ale României, Direcția Arhiva Istorică Centrală, Fond M.C.I.P., dosar nr.434 (173/1870, fila 2. Funcționarii Muzeului Național de Antichități în anul 1870 și salariile lor erau: Alexandru Russo – conservator, cu o leafă de 300lei/lună; Ion Constantinescu – custode I, cu o leafă de 66,60 lei/lună; Panait Radu – custode II cu o leafă de 33,30 lei/lună și Radu Mihai – servitor, cu o leafă de 37 lei/lună.

din activitatea membrilor Comitetului Arheologic – care aveau obligația de a iniția și conduce cercetările arheologice în țară – să-și îmbogățească colecțiile.. Mai mult decât atât, „...prefecturile județelor aveau obligația de a semna Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, descoperirile arheologice făcute în urma diverselor săpături și de a le trimite la București”.³⁵ De remarcat sunt contribuțiile lui Alexandru Odobescu și Cezar Bolliac, inițiatorii „excursiunilor” arheologice din Muntenia și Oltenia (Celei, Reșca, Zimnicea etc.). Încă din 1861, Alexandru Odobescu a condus executarea de către pictorul Henri Trenk a 100 de planșe cu desene de antichități ale României, la care s-au adăugat, în 1863, alte 20 de planșe reprezentând monumente antice din capitală. Din aceste 120 de planșe s-a format „Albumul arheologic de lemn și în formă de carte”³⁶, din care s-au selecționat un număr de 60 de planșe pentru Expoziția Unversală de la Paris din 1867 și care apoi au fost depuse la subsecția ecleziastică. Arheologii sunt interesați de tot ceea ce este legat de istoria noastră antică și în acest sens, împăratul Traian este personajul istoric care domină, numele său fiind asociat genezei poporului român. Astfel, printr-o adresă din 1872 a Comitetului Arheologic, semnată de Cezar Bolliac și Dimitrie Sturza, adresată Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Christian Tell, se menționa că: „În data de 5 / 17 iunie începe la Paris vânzarea colecțiilor de medalii a Marchizului de Moustier – în care se află două bucăți de mare valoare pentru noi și care ar completa frumoasa serie de Traiani a Muzeului Național din București. Aceste două monede sunt: una de argint, a împărătesei Plotina și bronzul mare cercuit al împăratului Traian, de mărime mare și conservare excelentă. Aceste două bucăți nu ar trebui scăpate din mână și credem că, sacrificând cel mult o mie de franci, Ministerul ar asigura achiziționarea acestor două medalii pentru Muzeul Național.”³⁷

În 1874 a fost elaborat „Regulamentul asupra explorărilor și cumpărărilor de obiecte antice”, în care se specifica:

„Art.I – Orice obiecte antice, precum monede, medalii, vase, scule, arme, instrumente, orice obiect din antichitate dacă, latină sau românească, care s-ar referi sau ar interesa istoria, artele, industria, mitologia, religiunea sau comerțul tuturor țărilor Dunării de Jos, sau și altor țări învecinate lor, se vor aduna, clasifica și așeza în muzeul Național sau în urmă la excursiuni arheologice, făcute și executate de bărbați speciali și cu cheltuiala ministerului sau prin cumpărare de la persoanele ce le-ar poseda.

Art.II – Excursiuni arheologice pentru descoperirea de asemenea obiecte se vor face pe fiecare ani, cu cheltuiala Ministerului Instrucțiunii și după mijloacele bugetului. Ministerul Instrucțiuni Publice va încredința această misiune în epocile cele mai favorabile ale anului persoanelor celor mai competente, amatorilor dezinteresăți și cunoscători, care vor voi a face asemenea excursiuni, numai în interesul științei și al istoriei naționale și spre a înavuți Muzeul Național cu asemenea colecțiuni.

Art.III – Orice proprietar, orice primar, orice agent al administrațiunii publice,

³⁵ *Ibidem*, dosar nr.139/1874, file 11,13,21,272,307.

³⁶ *Ibidem*, dosar nr.127/1873, fila 50.

³⁷ *Ibidem*, dosar nr.132/1872, fila 122.

este invitat ca să facă îndată cunoscut Ministerului Instrucțiunii orice mine, morminte sau alte indicii de anichități s-ar ivi undeva, în pământ sau pe suprafața pământului...

Art.IV. – Când Ministerul va lua cunoștință despre existența unor asemenea localități, conținând indicii de antichități, va consulta mai întâi Comitetul Arheologic asupra indicilor și notițelor ce a putut avea până atunci. Comitetul opinând că lucrul merită a fi examinat, va raporta Ministerului care va putea, în tot cazul, trimite pe unul din membrii comitetului ca să facă cercetări la fața locului și să raporteze dacă merită a se face explorare...

Art.VIII – Exploratorul va trimite Ministerului obiectele găsite, pe cât le va descoperi, îngrijind ca ele să fie transportate, bine închise și bine sigilate. Ministerul le va depune în aceeași stare la Muzeu...

Art.XII – Orice particular va voi a face explorări pentru descoperirea de obiecte antice, cu a sa proprie cheltuială, va fi dator a se adresa cu cerere Ministerului Instrucțiunii, arătând locul și indiciile ce are. Ministerul va consulta Comitetul Arheologic, ca și pentru explorările făcute pe a sa socoteală...Toate obiectele descoperite vor fi proprietatea celui ce a făcut cererea și cheltuielile explorării...

Art.XIV – Ministerul, având fonduri disponibile, va putea cumpăra, pe fiecare an, pentru colecțiunea Muzeului, tot felul de obiecte antice posedate de particulari..."³⁸.

Regulamentul este însoțit de un referat de susținere al Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, interesant pentru motivația adusă în favoarea aprobării și aplicării Regulamentului: „Toate aceste obiecte sunt atâtea elemente pentru a cunoaște istoria chiar a popoarelor Dace și Latine, care au locuit aceste țări ale Dunării de Jos, precum chiar și a popoarelor barbare care au străbătut numai aceste țări; ele sunt și niște importante elemente pentru istoria noastră națională. Piatra și arama au devenit pentru cei moderni niște elocinți cronicari ai istoriei vechi; autoritatea lor este pe atât de mare cu cât vorbirea lor, prin formă și sculptură, a rămas clară, cu toate urmele secolelor ce au trecut peste dânsule. A se aduna deja asemenea obiecte, ce stau încă risipite pe suprafața pământului sau ajunse în pământ, a se mări colecțiunea Muzeului nostru național, este a ne înavuți cu atâtea sorginți indispensabile istoriei noastre politice, industriale, comerciale, religioase...Generozitatea și patriotismul posesorilor de colecțiuni au ajutat prea mult formarea celei de la Muzeul nostru..."³⁹

Dacă la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, sub influența Scolii Ardelene, românii erau considerați de la origine romani puri (ajutați și de nume), din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, se acordă importanță și elementului dac. Astfel, pe lângă vestigiile romane, se caută și achiziționarea de obiecte care să ilustreze istoria dacilor. Mai mult decât atât, în aria de interes a arheologilor intră istoria popoarelor din zona Dunării de Jos și a celor migratoare (barbare), care au tranzitat aceste zone. De altfel, încep cercetările arheologice pentru perioada preistorică (epoca

³⁸ *Ibidem*, dosar nr.2587/1874, file 96-97. Acest Regulament este elaborat pe baza raportului Ministrului Cultelor și Instrucțiuni Publice și aprobat de Domnitorul Carol.

³⁹ *Ibidem*, fila 98.

pietrei, epoca bronzului) și au fost descoperite obiecte scitice în morminte, piese geto-dace, găsite în depozite ca cel de la Drajna cu peste 250 de piese sau cele 26 de topoare descoperite la Sinaia, în 1890. Astfel, începe amenajarea unei secțiuni de preistorie în cadrul Muzeului Național de Antichități.

O descriere amănunțită a colecțiilor de obiecte existente în Muzeul Național de Antichități ne oferă Ulysse de Marcillac⁴⁰ (pentru primul deceniu de existență al muzeului).

El prezintă Muzeul ca fiind împărțit în secțiunile: ecleziastică, numismatică, arheologie, o secțiune conținând obiecte de natură diferită și o secțiune de preistorie, aflată în curs de înființare. Secțiunea ecleziastică cuprindea obiecte de cult și veșminte ce au fost găsite în mănăstirile din țară (Bistrița, Căldărușani, Cotroceni): cădelnițe, potire, cruci, evangheliare slavonești de la 1512 și 1519, evangheliar greco-roman tipărit la București în 1673, o carte de evanghelii de la Petru cel Mare. Secția de numismatică deținea medalii din Dacia și din țările vecine, medalii ale lui Traian, monede bizantine. Secția arheologică conținea: Tezaurul de la Pietroasa, modelul bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, ceramică reprezentată de lămpi funerare, lacrimatorii, cărămizi romane inscripționate, găsite pe amplasamentul castrelor romane care se întindeau de la Turnu Măgurele la Caracal și Turnu Severin (cele mai multe inscripții se refereau la Legiunea I Italica și la Legiunea aV-a Macedonica); statuete, lămpi de bronz, arme romane, busturi de marmură, pietre funerare, basoreliefuri etc. La secțiunea specială, consacrată obiectelor de orice natură, având însă legătură cu istoria românească, se puteau vedea: costume populare naționale, cozi de iac ce serveau de stindard vechilor pașale, un tron princiar din biserica Sf. Spiridon Vechi, stindarde bisericesti care datau din perioada anterioară Unirii dar care purtau stemele reunite ale Valahiei și Moldovei.

La 24 decembrie 1875, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Titu Maiorescu, a propus un proiect de decret pentru înființarea a 4 secțiuni noi la muzeul Național de Antichități:

„1. Secțiunea de costume naționale în care să se așeze obiectele de îmbrăcăminte, după distincție, așa încât să se formeze o expoziție completă și permanentă a porturilor române din deosebite părți ale țării, la care se vor adăuga și lucrările de artă textilă, făcute în țară, cum: covoare, pânzării, postavuri etc.

2. Secțiunea tablourilor istorice naționale, care va cuprinde o serie sistematică și sinoptică de copii după icoanele ctitoricești din România și alte tablouri cu raport la istoria națională.

3. Secțiunea de geme și camee, în care se vor așeza numitele antice, rămase încă din timpul romanilor, cum și reproduceri în ipsos de geme și camere după originale din muzee străine.

4. Secțiunea industrială, în care să se expună diverse producțiuni alese, de industrie modernă, spre a servi de model născândeii noastre industrii.”⁴¹

⁴⁰ Ulysse de Marcillac (1821-1877) – francez stabilit în Principatele Române la 1852; profesor la Colegiul Național și la Școala Militară din București, apoi la Facultatea de Litere; autor al lucrărilor *De Pesth à Bucarest, Notes de voyage* (Bucarest, 1869) și *Guide de Voyageur à Bucarest* (Bucarest, 1877), reeditate și traduse în 1999 sub titlul « Bucureștiul în veacul al XIX-lea ».

⁴¹ *Monitorul Oficial*, 15/27 ianuarie 1876, nr.10, p.250.

La 30 decembrie 1875, se aprobă, printr-un decret al domnitorului Carol, înființarea celor 4 secțiuni cu mențiunea ca Titu Maiorescu să se ocupe de executarea decretului.

Secțiunea „Porturilor naționale” constituie nucleul de la care s-a pornit organizarea, mai târziu, a Muzeului de Artă Populară la a cărui înființare au contribuit Spiru Haret⁴² și Alexandru Tzigara Samurcaș. Costumele populare și toate elementele artistice pe care acesta le implică, vin să întregescă imaginea poporului român, individualitatea și, mai cu seamă, continuitatea sa. Alexandru Tzigara-Samurcaș considera că, prin inițiativa sa, Titu Maiorescu a emis „ideea unui muzeu cu caracter curat național”⁴³

În aria de preocupări a Muzeului Național de Antichități intră, înainte și mai ales după obținerea independenței (1878), Dobrogea, acest teritoriu retrocedat românilor în urma Congresului de la Berlin.

Încă din 1870, Cezar Bolliac completează colecția de medalii a muzeului cu cele descoperite în zona vechilor cetăți grecești – Callatis, Tomis, Histria, Dionisopolis, – peste 100 de bucăți inedite. El considera că o asemenea colecție „care se ține strâns legată cu istoria țării noastre, nu există nici un muzeu, atât de completă”.⁴⁴ După 1878, Dobrogea devine un obiectiv arheologic de maxim interes. Directorii Muzeului Național de Antichități, începând cu Gr.Tocilescu și continuând cu G. Murnu și V. Pârvan, și-au axat cercetările asupra vechilor așezări getice, orașelor-cetăți grecești, fortificațiilor romane și romano-bizantine, care au existat în Dobrogea. Au fost inițiate săpăturile de la Adamclisi. Cel mai multe din piesele sculptate ale monumentului de la Adamclisi au fost aduse la București 1894. Gr.Tocilescu a ajuns la concluzia că este vorba de un trofeu roman, ridicat în anul 109, pentru comemorarea victoriei asupra dacilor, identificându-se și chipurile împăratului Traian și conducătorului dac Decebal. De asemenea, s-a pus problema înființării unui muzeu dobrogean la Constanța, fapt realizat în mai multe etape⁴⁵ și considerat o secție a muzeului Național de Antichități, la fel cu la Adamclisi s-a înființat o „Casă a Muzeului Național de Antichități”, iar la Histria, un muzeu al cetății, inițiat de Vasile Pârvan în 1914.

Toate acestea au dovedit legitimitatea unui act politic, care a hotărât intrarea Dobrogei în componența statului român, pe baza unui trecut și a unei istorii, de cele mai multe ori comună cu a celorlalte teritorii românești.

În încheiere, încercăm să subliniem importanța pe care a avut-o Muzeul Național de Antichități, pornind chiar de la existența sa în cadrul Școlii de la Sf.Sava, fiind un instrument de educație, de o anumită educație, în spirit național. Devenind o instituție distinctă, își dovedește necesitatea și menirea sa de spațiu reprezentativ al memoriei colective, unde istoria este recreată și unde, fiecare obiect este purtător de mesaje. Trecutul este chemat să servească prezentul și viitorul și să stimuleze patriotismul. Cu

⁴² Ioan Opreș, *Istoria muzeelor din România*, București, Ed.Muscion, 1994, p.45. Spiru Haret cerc, în 1901, înființarea unui muzeu care să adune și să conserve toate rămășițele ce se mai găsesc din producțiunile artistice din trecut ale țării noastre: cusături, broderii, țesături, picturi, sculpturi, miniaturi etc.

⁴³ Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Muzeografia românească*, București, 1936, p.68.

⁴⁴ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar nr.128 (140)/1870, fila 362.

⁴⁵ Ioan Opreș, *op.cit.*, p.90-91. În 1879 este atestată amenajarea unui muzeu la Constanța, în clădirca Prefecturii. În 1882 se dezorganizează în urma unui incendiu, iar în 1889 se reînființează.

siguranță, dincolo de exagerări, „Popoarele au nevoie de a-și întări energiile prin afirmarea mândră a drepturilor lor. Neliniștea de a-și recunoaște identitatea, nu numai prin marcarea față de vecinii lor, dar chiar printr-o evaluare a trecutului, autentică și a viitorului, lucidă, este un semn că au ajuns la o răscruce a drumului lor în istorie”⁴⁶.

*The Concept of National Museum. Study of a Case:
the National Antiquities Museum in Bucharest*

SUMMARY

Together with the written word, and even surpassing it by its persuasive qualities, the image has a strong effect upon the peoples' minds. Objects can express the quintessence of a nation – hence, the 19th century authorities' interest in creating the image of a nation, by means of museal exhibits.

⁴⁶ Andrei Pippidi, *Identitatea etnoculturală în spațiul românesc. Probleme de metodă în Identitate/Alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii editată de Alexandru Zub, Ed. Universității A.I.Cuza, 1996, p.57.

CONTRIBUȚII LA UN PORTRET DE MUZEOGRAF: GEORGE OLSZEWSKI

prof. Virgiliu Z. Teodorescu*

În galeria personalităților care au onorat muzeografia românească, un loc aparte îl ocupă George Olszewski. A fost omul unei epoci pe care a servit-o la nivelul posibilităților sale atât intelectuale cât și materiale. Prezența sa în promovarea noțiunii de colecționar permanent preocupat să teaurizeze, se cere a fi cunoscută. Afirmăm această necesitate mai ales acum când, după anii în care colecționarii erau hărțuiți prin toate formulele (de la celebra Lege 18/1968, care obliga pe deținători să dovedească proveniența bunurilor deținute, la Legea 73/1974 a Patrimoniului Cultural Național, și nu numai), căutăm să regenerăm noțiunea de colecționar pentru a introduce respectul față de asemenea preocupări. Au fost mulți colecționari doritori să acumuleze cât mai multe obiecte până la ei ignorate de alții¹. Aceștia au fost și vor fi creatori de colecții care se cer să fie cunoscute². În această împrejurare dorim să precizăm câteva date referitoare la George Olszewski care, în cursul vieții, a fost o prezență la actul cultural al epocii cu colecțiile achiziționate în decursul anilor. De la punerea la dispoziție pentru completarea setului de exponate care răspundea unei anumite teme, până la redactarea și încredințarea tiparului, a cataloagelor unor expoziții sau a unor componente ale colecțiilor sale, toate ne oferă posibilitatea să înțelegem că George Olszewski a fost animat de preocuparea de a expune ceea ce acumulasă în decursul anilor.

* * *

* Membru în comitetul de coordonare a Comisiei de Istoria Orașelor din cadrul Academiei Române, membru în Comisia Monumentelor de For Public din cadrul Ministerului Culturii și Cultelor.

¹ Cercetătorul Petre Oprea, în decursul anilor, a întreprins o atentă analiză a activității desfășurate de colecționarii de artă din România. Vezi Colecționarii de artă bucureșteni, ed. Meridian, București, 1976; menționăm numele a câtorva colecționari care s-au bucurat de atenția sa: Theodor Pallady, Ion Minulescu, Ștefan Jianu, Mircea Iliescu, Onic Zambaccian, Hurmuz Asnavorian, dr. Iosif Dona, Adrian Maniu, dr. Constantin Angelescu ș.a.. Multe dintre aceste portrete au fost publicate în «Revista muzelor».

² Colecțiile, prin numărul pieselor, prin valoarea lor, dar, mai ales, prin elementele ce le definesc personalitatea în contextul de achiziționare, expunere, grupare, caracterizează, de fapt, concepția colecționarului, criteriile ce l-au călăuzit în alcătuirea realizată.

Câteva date biografice ne sunt oferite din necrologurile³ publicate la prematura lui încetare din viață. George Olszewski s-a născut⁴ în București, la 23 aprilie 1889. Mama sa, Olympia, născută Condrea, a pornit în ale vieții de pe plaiurile craiovene, să cucerească protipendada bucuresteană, ca modistă. Calitățile native, preocuparea de a fi receptivă la noutățile vestimentare, au promovat-o în Capitala României, unde moda europeană pătrunzând cu operativitate, modista a fost solicitată de personalități ale epocii aflate pe treapta cea mai înaltă a ierarhiei societății românești. Realizările sale s-au dovedit a fi competitive și chiar mai nuanțate față de cele importate.⁵ Tatăl, Wladimir, era descendentul unei familii de refugiați politici ce-și aveau obârșia dintr-o veche familie nobilă. El s-a impus în București ca un valoros croitor de lux pentru bărbați. Magazinul atelier de pe strada Regală⁶ era frecventat de cele mai pretențioase persoane ale timpului, cele care impuneau, prin ținuta vestimentară, moda în Capitală.

Educația primită de George Olszewski în primii ani ai vieții, în ambianța familiei, l-a condus spre aprecierea, din copilărie, a frumosului, treapta peremptorie spre începutul activității de colecționar. Anii copilăriei l-au purtat în școlile bucureștene. Primii ani de liceu i-a parcurs în Institutul Schewitz-Thierrin din București⁷, iar finalizarea studiilor liceale le-a realizat la Viena. Tot în Austria a urmat și studiile superioare, care i-au conferit calitatea de inginer, diplomat al Școlii Tehnice din Mitwald (sic!)⁸ A fost epoca în care, din banii economisiți, pe lângă ceea ce colecționase până la acea dată ca timbre, stampe, documente, cărți, a achiziționat și arme vechi.

Revenit în România a fost integrat⁹ în aparatul tehnic al Primăriei Municipiului București ca inginer, funcție pe care a ocupat-o timp de câțiva ani. A fost etapa când s-a afirmat ca pasionat și consecvent colecționar, atenția fiindu-i reținută și de icoane și alte obiecte bisericești, precum și de obiecte de artă populară. Preocupările de colecționar i-au fost receptate de anticarii bucureșteni¹⁰ și de către cei de la Viena și Pesta și, ca

³ Presa lunii mai 1943.

⁴ Anuarul Atheneului Român pe anul 1943, București, 1944, p. 17.

⁵ Ibidem; mama, ulterior recăsătorită Ghimpa, avea, în anul 1913, atelierul de mode și locuința pe Calca Victoriei nr.126. Vezi Anuarul Socec 1913, partea a III-a, p. 82, partea a IV-a, p. 219; peste un deceniu, firma Olimpia era asociată cu Annie, la aceeași adresă, dar, numerotarea fiind schimbată, devenise nr. 114. Vezi Anuarul Socec 1924-25, p. 515. Tatăl, la 1877, avea atelierul pe Calca Mogoșoaii nr. 42. Vezi Calendarul Progresul pe anul 1877 de la Cristos, Libraria I.Szöllösy & Grave, anul II, București, Calca Victoriei nr. 40, p. 122.

⁶ Str. Regală a fost de mai multe ori rebotezată: Aristide Briand, 13 Decembrie 1918, redevenind Ion Câmpineanu.

⁷ Institutul Schewits-Thierrin a fost înființat în anul 1847, într-un local pe strada Colței, ca apoi să aibă propriul sediu, în strada Scaune nr.33. A fost apreciat ca o școală bine organizată, cu un corp profesional de elită, cu absolvenți bine pregătiți. Vezi Îndrumător în Arhivele Statului Municipiului București, vol. II (Îndrumătoare arhivistice 18), București, 1984, p. 69-70, referință la documentele care fac parte din fondul 7, inventar nr. 46; Anuarul Socec 1913, anul al 4-lea, București, partea I-a p. 130.

⁸ Denumirea cronat transcrisă în Knaurs Ewltatlas, München – Zurich, 1955, la indice sunt menționate denumiri ca: Mittenwalde 39 C2, 99F2; Mittenwald 62/3 C5, 64 B2, 66/7 G2; Mittenwalde 42/3 G4, 54/5 D1; Mittenwald 79/1 A3, 81 0 K B2.

⁹ Arhiva Primăriei Municipiului București.

¹⁰ Anticariatele bucureștene, în perioada premergătoare primului război mondial. Vezi Anuarul Socec 1913, anul al 4-lea, partea a IV-a, p.13.

atare, cu promptitudine, era informat de noile achiziții care-l interesau. Achizițiile însă îi reclamau investiții. Resursele bănești au fost generate de activitatea desfășurată ca mijlocitor la vânzări și cumpărări de imobile.

Semnalăm și un fapt care-l caracterizează pe cetățeanul George Olszewski. Deși un accident suferit la Viena l-a facut inapt pentru serviciul militar, el a considerat¹¹ că trebuie să fie prezent în momentele de maximă solicitare pentru țară. Astfel, în anii 1913, 1916-1919, ca voluntar, a fost repartizat la serviciile auxiliare ale armatei române. Această prezență i-a facilitat întemeierea familiei. Într-un spital al Crucii Roșii a cunoscut-o pe Margareta Simionescu, secretara acelui asezământ condus de Regina Maria. În prezența suveranei s-au logodit și apoi s-au căsătorit. În anii următori, împreună cu soția, a avut o fructuoasă colaborare în clasarea și ținerea evidenței pieselor din colecțiile sale.

Perioada interbelică, ani de metamorfoze ale societății românești, s-a concretizat și prin modificări în felul de viață, unele din obiectele de interior ale locuințelor deveniseră desuete. Multe au fost înlăturate prin ignorarea menirii lor de a ilustra un anumit istoric. Puțini au fost cei care au intuit că în viitor, aceste relieve pot fi sursă de cunoaștere a unui mod de viață a înaintașilor. George Olszewski, ca și Alexandru Saint Georges¹², George Buzdugan¹³, Dan Nasta¹⁴ s.a., au fost printre cei care au perseverat, adunând cu discernământ piesele semnificative pentru a le conferi calitatea de documente ale unei epoci trecute. Astfel, în colecțiile sale s-au reunit țesături, podoabe, covoare, tablouri, sculpturi, toate relevante pentru evoluția artelor românești.

Am afirmat că George Olszewski a fost omul care permanent a manifestat preocupare pentru ca achizițiile sale să fie cunoscute public. Amintim, în acest sens, că în anul 1919, în contextul preocupării lui Nicolae Iorga de a evoca, pentru viitorime, evenimentele primului război mondial, George Olszewski a participat substanțial la organizarea¹⁵, în incinta școlii Clemeța, a unei expoziții în care a etalat colecția lui de

¹¹ Informație preluată din necrologul din anul 1943, publicat de Atheneul Român.

¹² Virgiliu Z. Teodorescu, Contribuții la un portret de muzcograf: Alexandru Saint Georges, în «Muzeul Național de Istorie a României» București.

¹³ George Buzdugan (1902, Sulina – 27 februarie 1980, București), specializare în grafologie în cadrul Școlii de arhivistică, expert la Ministerul de Justiție, colecționar, predilect, de numismatică, medalistică, artă plastică, piese arheologice etc., publicist, primit în anul 1933, membru în Societatea Numismatică Română, ales secretar în anul 1947

¹⁴ Dan Nasta, om de cultură, actor, regizor, scenograf, pasionat colecționar preocupat ca achizițiile sale să fie integrate în colecții care să fie cunoscute de public. Acordă o deosebită atenție aranjamentelor după o concepție proprie. Un exemplu l-a constituit modul de expunere, în palatul de la Potlogi, a pieselor de artă brâncovenească. Un alt exemplu, modul de organizare a expoziției din anul 1998, găzduit la Palatul Parlamentului, unde a realizat o sistematizare care să sugereze vizitatorilor ambientul și modul de viață al oamenilor unei epoci trecute.

¹⁵ Expoziția de la școala Clemeța, edificiu situat pe actuala stradă C.A. Rosetti, a fost deschisă la 16 iulie 1919 organizată sub coordonarea Ligii Culturale și a armatei. Vezi T. Udrea, Muzeul Militar Central, în Enciclopedia Istoriografică Românești, București, 1978, p. 383.

arme. Acest eveniment a propulsat ideea necesității imperioase a unui muzeu militar¹⁶ în Capitala României. La puțin timp, devenind realitate, noua instituție a primit de la Goerge Olszewski bogata colecție de arme pe care a integrat-o în patrimoniul muzeistic. Concomitent a oferit piese și pentru muzeul găzduit la cazarma Cuza¹⁷.

În anul 1924, în condițiile organizării în România a Congresului Internațional de Bizantinologie¹⁸, George Olszewski a contribuit la amenajarea interioarelor viitorului Muzeu al Arhivelor Statului¹⁹, din incinta ansamblului istoric Mihai Vodă. Bunele raporturi cu Alexandru Lapedatu²⁰ și Constantin Moisil²¹ au dus la invitarea lui George Olszewski să realizeze expoziția care, prin piesele selectate, să fie o concludentă imagine a moștenirii culturale a Bizanțului pe teritoriul românesc. Rezultatul a fost un tipic exemplu de cooperare pentru a oferi participanților la această prestigioasă manifestare o prezentare

¹⁶ În 1877, domnitorul Carol I a dispus ca o serie de capturi, considerate relicve, să fie depuse, spre păstrare pentru viitorime, la Arsenalul Armatei. Ulterior s-au adăugat și alte mărturii, acțiunea intensificându-se în ultimul deceniu al secolului trecut. La 1906, o serie de piese au fost prezentate în cadrul Expoziției Jubiliare organizate în Parcul Carol. Construcția edificiului pentru Muzeul Național, pe măsură ce era dată în folosință, a permis expunerea de piese evocatoare ale trecutului armatei pe teritoriul României. La părăsirea Bucureștiului, în anul 1916, acestea au fost evacuate în Moldova, de unde au fost evacuate în Rusia, ca parte componentă a tezaurului sacru al României, ce s-a considerat necesar a fi protejat. O etapă premergătoare a viitorului Muzeu Militar Național a constituit-o expoziția organizată de Liga Culturală, în anul 1919, în București. Vezi: Ioan T. Dumitru, *Istoricul și organizarea Muzeului Militar Național*, în «Buletinul Muzeului Militar Național», anul I, nr.1/1937, p. 60-61; ibidem, anul III, 1939-1940, p. 25, Armand Călinescu și Muzeul Militar, referință la pagubele provocate de incendiul din 15 unie 1938, măsuri pentru renovarea și extinderea clădirii realizate anterior cutremurului din 10 noiembrie 1940, care a afectat distrugător fostul Palat al Artelor; ibidem, p. 120-123.

¹⁷ Deși Muzeul Militar a fost înființat la 15 noiembrie 1919, cu un sediu ad-hoc într-un pavilion din Parcul Carol I, timp de câțiva ani a organizat expoziții în diverse amplasamente bucureștene, printre care și fosta cazarmă «Cuza».

¹⁸ Congresul Internațional de Bizantinologie a antrenat numeroase persoane și instituții, pentru a oferi spre cunoaștere participanților cele mai semnificative moșteniri culturale de factură bizantină, modul de preluare și ducere pe mai departe a acestei culturi moștenite.

¹⁹ Virgiliu Z. Teodorescu, „Ansamblul monumental istoric și de arhitectură Mihai Vodă”, în „Revista arhivelor, an LXII, vol. XLV, nr. 1/1990, pp. 3-13.

²⁰ Alexandru Lapedatu (n.14 septembrie 1876, Cernatu – Săcele, jud. Brașov – 1954 ?), studii la Brașov, Iași, București, activitate la Biblioteca Academiei Române, Comisia istorică a României, profesor universitar al Institutului de istorie națională Cluj, a contribuit la înființarea Arhivelor Statului la Cluj, director general al Arhivelor Statului în anul 1923, om politic, ministru cercetător al istoriei, publicist; preocupări pentru soarta tezaurului arhivistic, academician 1918. Vezi Enciclopedia istoriografiei românești, p.196-197.

²¹ Constantin Moisil (n. 8 decembrie 1876, Năsăud - m. 20 octombrie 1958, București), studii Năsăud, București, doctor în istorie, activitate didactică, numismatică la Cabinetul numismatic al Academiei Române, președinte al Societății Numismatice Române (1933-1958), specialist în arhivistică, sigilografie, heraldică, director general al Arhivelor Statului (1933-1938), publicist, membru de noare al Academiei Române. Vezi Constantin Preda, *Enciclopedia istoriografiei românești*, p.224-225; Omagiu profesorului Constantin Moisil, în «Revista Arhivelor», vol. III, 2, nr. 8/1939, p. 185-462; la sărbătoarea din 12 noiembrie 1939 au luat cuvântul Aurelian Sacerdoțeanu, Nicolae Bănescu, G-ral Grigore Costandache, Ion Andrieșescu, Mihai Popescu, Ilie Bărbulescu, Henri Stahl, Ilie Tabrea, Scarlat Lambrino și Constantin Moisil. Vezi «Buletinul Muzeului Militar Național», anul III, nr. 5-6/1939-1040, p.159-165; 100 de ani de la nașterea lui Constantin Moisil, articole semnate de E. Poștărița, Al. Matei, A.H.Golimas, D. Berindei, M. Dogaru, St. Hurmuzache, I. Burlacu, V.Z. Teodorescu, El. Dima, Z. Petre, în «Revista arhivelor» an LIV, vol. XXXIX, București, 1977, nr. 1, p. 76-92.

a evoluției culturii bizantine în spațiul carpato-dunăreano-pontic, vatra românească în care s-au perpetuat și după anul 1453 trăsături ce au determinat formularea sintagmei celebre a lui Nicolae Iorga, „Bizaț după Bizaț”. În cadrul expoziției au fost reunite documente din tezaurul Arhivelor Statului și icoane, țesături, publicații din colecțiile lui George Olszewski. Expoziția s-a bucurat de un larg interes, atât în rândurile participanților la congres, cât și în rândurile publicului din România.

Expoziția a avut un binemeritat răsunet, fiind și argumentul care a determinat²² depășirea dificultăților de natură financiară ce condiționau inaugurarea Muzeului Arhivelor Statului. Așa s-a ajuns ca la 1 mai 1925 să aibă loc solemnitatea²³ inaugurării acestui așezământ, deziderat de decenii al mai multor generații de arhiviști români²⁴, conștienți că pe această cale publicul poate face cunoștință nemijlocit cu conținutul tezaurului arhivelor statului, genurile de documente preluate și păstrate ca scumpe relicve de la înaintași pentru care avem nobila misiune de a le transmite către urmași. Solemnitatea inaugurării a fost onorată de reprezentanții oficialităților. A fost prilejul de a se remarca virtuțile localului conceput după indicațiile lui Dimitrie Onciul²⁵ de către arhitectul Petre Antonescu²⁶, precum și mărturiile expuse pentru acest moment, adevărat eveniment cultural de importanță națională. Apreciindu-se contribuția lui George Olszewski de către ministrul Instrucțiunii, dr. Constantin Angelescu²⁷ s-a hotărât²⁸ ca, la 15 iunie 1925,

²² Palatul Muzeului Arhivelor Statului a fost terminat – inclusiv pictura interioară a sălilor și holurilor – în al doilea deceniu. Menționăm că în sala mare, pe cornișa primei arcade, au fost făcute, în decursul anilor, următoarele notații: «J. Petersen, pictor, 1914»; «Restaurat de maeștrii Crețu Gh. Și Bandac Petre, Buc. 1965»; «restaurat de maeștrii Enc Gheorghe, Chirița Constantin, Pila R., 1966 Olteanu».

²³ Evenimentul a fost marcat, pentru posteritate, prin textul inscripției dăltuit pe placa de marmură gălbuie și care a fost fixată în holul scării principale, pe peretele nordic. Textul dăltuit sub stema țării (turnată în bronz) era următorul: «Muzeul Arhivelor statului/ s-a înființat în domnia glorioasă/ a regelui Ferdinand I/ prim ministru Ioan C. Brătianu/ ministru al Instrucțiunii/ dr. C. Angelescu/ ministru al Cultelor și Artelor / Al. Lapedatu/ director general al Arhivelor/ Const. Moisi/ directorul Muzeului Arhivelor/ G. Olszewski/ 1 Mai 1925»; invitația la inaugurarea muzeului, în Arhivle Nationale – Direcția Arhivelor Istoricale Centrale (în continuare, A.N.-D.A.I.C.) fond C. Argetioanu, înv. 1624, dosar 1/1926.

²⁴ Dezidat încă din secolul al XIX-lea lansat de Nicolae Manu și alți conducători ai Arhivelor Statului, manifestat atât în regulamentele întocmite cât și în proiectele pentru un palat al Arhivelor Statului, care, din motive independente de voința celor din arhive, n-a căpătat o rezolvare decât în secolul al XX-lea.

²⁵ Inițial, Dimitrie Onciul a preconizat că o parte din spațiul viitorului muzeu să devină depozite – expoziție pentru ca publicul să cunoască nemijlocit modul de păstrare a tezaurului național încredințat personalului din Arhivele Statului. În ultimii ani ai vieții, atunci când s-a trecut la comandarea mobilierului pentru muzeu, a renunțat la această formulă.

²⁶ Arh. Petre Antonescu, Clădiri, construcții, proiecte, studii. Editura Tehnică, 1963, planșe + fotografii ale Palatului Muzeului Arhivelor Statului.

²⁷ Dr. Constantin Angelescu (n. 10 iunie 1869, Craiova – m. 14 septembrie 1948, București), studii la Craiova, Paris, doctor în medicină, al doilea școlii, diplomat, om politic, ministru, membru al societății Ateneul Român, membru de onoare al Academiei Române. Vezi Lucian Predescu, Enciclopedia Cugetarea, București, 1940, p. 34; C. Kirițescu, Portrete, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 328-354; Petre Oprea, Colecționarul dr. Constantin Angelescu; A.N.-D.A.I.C., fond Onisifor Ghibu, înv. 1835, dosar 596; fond Pantelimon Haslipa, dosar 355/F.D.; A.N. – Direcția Municipiului București, fond Ateneul Român, dosar 3/1928, f.215, cup «Clipa», anul VI, nr. 178, 20 mai 1928, p. 3, fotografia dr. C. Angelescu, Virgiliu Z. Teodorescu, Monografia Mihai Ȕonofrei, manuscris, capitolul referitor la realizarea bustului dr. Constantin Angelescu.

²⁸ A.N.-D.A.I.C., fond Direcția Generală a Arhivelor Statului, dosar 936/1925, f.92.

acesta să fie numit director onorific al Muzeului Arhivelor Statului. Pentru buna desfășurare a activității, Arhivele Statului au desemnat, în calitate de colotoratori ai lui George Olszewski, pe doi tineri angajați, Mihai Regleanu²⁹ și Virgil Arbore³⁰. Așa s-a ajuns ca, la 28 martie 1926, să fie oferită publicului o primă mare expoziție³¹ arhivistică reunind, pe lângă documente din arhive, și alte categorii de mărturii, toate având menirea să ofere vizitatorilor o concludentă imagine a epocii în care documentul a fost creat, instituțiile evocate, dragostea de frumos exprimată prin arhitectura formularului documentului, scrierea și miniaturistica din compunerea acestora, modul de validare, intervenții ulterioare s.a. Concepția și participarea cu exponate din colecțiile sale, au fost pentru George Olszewski un bun prilej de verificare față de reacțiile publicului. În anii care au urmat, George Olszewski și colaboratorii citați, au elaborat și alte expoziții în incinta Muzeului Arhivelor Statului. Aminim, în acest sens, expoziția de stampe și hârti referitoare la istoria României,³² precum și cea dedicată³³ în anul 1929, actelor Marii Uniri. În acei ani, muzeul devenise un loc de atracție, dovedită de faptul că, în incinta lui și-au desfășurat³⁴ lucrările Societatea Numismatică Română, precum și Societatea Prietenii Istoriei Orașului București³⁵, cea care a militat pentru cercetarea izvoarelor istorice, arheologice și elaborarea de studii privitoare la trecutul așezărilor umane care, în evoluția lor, au fost încorporate în perimetrul orașului devenit Capitala României. A fost locul unde a prins conturul realității ideea constituirii efective a unui muzeu de istorie a orașului³⁶, unde să fie reunite relicvele trecutului.

²⁹ Mihai Regleanu (26 octombrie 1905, Voinești, jud. Iași – ?/1969, București), studii de teologie și arhivistică, angajat la Arhivele Statului, a desfășurat o bogată activitate ca paleograf încadrat la 14 decembrie 1926 și pensionat, în anul 1968. Vezi cererea din 29 octombrie 1926; A.N.-D.A.I.C., fond D.G.A.S., dosar 945/1925, f.233, 290; Mihai Regleanu la 60 de ani, în «Revista Arhivelor», anul VIII, nr.2/1965, p. 338-339; Damaschin Mioc, în Enciclopedia istoriografiei românești, p.281.

³⁰ Virgil P. Arbore, în anii tinereții a fost angajat la Arhivele Statului, activitate didactică în perioada 1939-1948, director al Liceului «Gheorghe Șincai» din București, autor al unor apreciate manuale de istoric.

³¹ «Revista arhivelor» II, nr. 4-5, p. 261-262, cronică expoziției.

³² Anuarul Athenecului Român pentru 1943.

³³ «Revista Arhivelor» II, nr. 4-5, expoziție inaugurată la 12 mai 1929, cu o participare semnificativă pentru modul cum s-au desfășurat serbările dedicate Marii Uniri; A.N.-D.A.I.C., fond Pantelimon Halippa, dosar 1035/1918 – 1969, f. 52; A.N.-D.A.I.C., colecția G. Olszewski (donație Agata Teodoru), nr. 8.

³⁴ În anii 1925-1935, Constantin Moisil a căutat să găzduiască, în incinta Muzeului Arhivelor Statului, reuniunile instituțiilor care aveau preocupări tangente cu diversele discipline ale istoriei – științele auxiliare. Ca numismat, cu responsabilitățile din S.N.B., a facilitat găzduirea ședințelor periodice, organizarea unor expoziții și chiar a unca din secțiunile congresului din anul 1933. Vezi «Buletinul Societății Numismatice Române», anii XXVII-XXVIII, nr. 81-82/1933-1934. Enciclopedia istoriografiei românești, p. 389-390.

³⁵ Societatea istorico-arheologică Bucureștii Vechi și-a formulat, din anul 1919, aria preocupărilor. Vezi «Revista Arhivelor» II, nr. 4-5, p.454.

³⁶ Muzeul Municipiului București a fost înființat, scriptic, în anul 1921. La 22 noiembrie 1931 a deschis prima expoziție publică în casa Moruzi, Calea Victoriei nr. 117. În anul 1940 își avea sediul în imobilele din str. Știrbei Vodă nr. 34-37. Din anul 1941, a fost găzduit de Casa Cesianu, din Calea Victoriei 151. Vezi D.V. Rosetti, Gheorghe Florescu, în «Boabe de grâu», anul II, nr.1/1931, p.433; Muzeu la a 50-a aniversare, în Materiale de istoric și muzeografie VIII/1927, p.22; Enciclopedia istoriografiei românești, p.371.

Fructuoasa colaborare a lui George Olszewski cu Arhivele Statului s-a desfășurat până în anul 1935, când o măsură considerată temporară a determinat³⁷ folosirea spațiilor muzeului pentru depozitarea arhivei recuperate de la Moscova, în urma înțelegerii prealabile pe care a impus-o Nicolae Titulescu³⁸ pentru reluarea raporturilor diplomatice cu Rusia Sovietică (U.R.S.S.). A fost un „provizorat” care a durat³⁹ două decenii, fapt pentru care activitatea muzeului s-a desfășurat în continuare dar în condiții mai modeste, ca acțiuni ale Școlii Arhiviste⁴⁰, în cadrul careia se preda și muzeografia, oferind cursanților prilejul de a elabora expoziții.

Concomitent cu activitatea în Muzeul Arhivelor Statului, George Olszewski, în anul 1926, a primit⁴¹, din partea Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, misiunea de a realiza, în incinta casei Toma Stelian⁴², de la șoseaua Kiseleff, Muzeul Toma Stelian⁴³, conform prevederilor testamentare ale defunctului donator al casei și al valorilor aflate în ea, precum și a sumelor rezultate din fructificarea dobânzilor și care urmau să fie folosite pentru achiziția de noi piese care să completeze respectivul tezaur. Numărul redus al pieselor existente l-a determinat pe Goerge Olszewski să expună, în completare, piese din propriile sale colecții, realizând, concomitent și o politică de noi achiziții pentru muzeul Toma Stelian. A coordonat activitatea acestui așezământ⁴⁴ timp de cinci ani. A fost o misiune dificilă pentru el, întrucât interioarele casei, funcționalitățile din timpul vieții donatorului, prevederile testamentare de a prezerva spațiile evocatoare ale activității juristului Toma Stelian (biblioteca), toate impuneau o anumită tratare muzeistică. Și totuși a găsit cu cale și a reușit să organizeze expoziții cu piese din colecțiile sale. Una din aceste expoziții temporare a avut ca temă ceramica românească.⁴⁵

George Olszewski nu s-a limitat numai la valorificarea colecțiilor prin intermediul expozițiilor, considerând util ca, pentru o largă popularizare a pieselor deținute, să

³⁷ Pentru reluarea relațiilor româno-ruse, discuțiile premergătoare au oferit prilejul delegației diplomaților români să revendice restituirea tezaurului arhivistic care a fost transportat la Moscova, în anul 1917. Rezolvându-se acest litigiu, vasul Principesa Maria a adus în portul Constanța cele 1455 lăzi care, ulterior, au fost aduse la București.

³⁸ Nicolae Titulescu (n. Craiova, 1883 – m. Nisa, Franța, 1941), om politic, diplomat, orator, ministru, deputat, militant pentru apărarea păcii, inițiator a numeroase pacte pentru asigurarea securității popoarelor, membru al Academiei Române. Vezi Virgiliu Z. Teodorescu, Simboluri dedicate cinstirii lui Nicolae Titulescu, în „Revista arhivelor”, anul LXII vol.LV, București, nr.1/1993, pp. 27-30.

³⁹ Pentru sărbătorirea, în anul 1956, a 125 de ani de activitate a Arhivelor Statului s-a procedat la evacuarea a două săli, pentru organizarea unei expoziții permanente. Vezi Arhivele Statului, 125.

⁴⁰ Catalogul expoziției organizate de Arhivele Statului din București, cu ocazia deschiderii cursurilor Școlii de Arhivistică, noiembrie, 1942, întocmit de Ion Radu Mircea și integrat în Lecții de deschidere, București, 1942, p.129-156.

⁴¹ A.N.-D.A.I.C., fond Casa școlilor, dosar 880/1926, f.7, Înalț decret regal din 27 martie 1926, pentru numirea lui George Olszewski de la 1 aprilie 1926.

⁴² Virgiliu Z. Teodorescu, Muzeul Toma Stelian, trecut și perspective, în „Revista Muzeelor”, anul XXXI, nr.1/1994, p.67-69.

⁴³ Virgiliu Z. Teodorescu, Muzeul Toma Stelian, trecut și perspective, în „Revista Muzeelor”, anul XXXI, nr.1/1994, p.67-69.

⁴⁴ Prin modul de proiectare, casa a servit atât pentru activitatea juridică, cu public, a lui Toma Stelian, cât și ca locuință. Dotările condiționau și ele aranjamentele spațiilor, din punct de vedere muzeografic.

⁴⁵ Anuarul Athenului Român pentru 1943, București, 1944, p.20.

realizeze o suită de publicații. O lăudabilă intenție concretizată prin câteva albume⁴⁶ tematice sunt, astăzi, o edificatoare sursă de cunoaștere a preocupărilor sale. În această serie se înscriu: Covoare vechi românești⁴⁷, Transilvania – stampe, planuri, hărți⁴⁸, Muzeul Arhivelor Statului⁴⁹, Bucureștii vechi⁵⁰, Catalogul Muzeului Toma Stelian⁵¹. Regretabil că dificultățile de natură materială n-au permis continuarea tipăririi acestei suite.

Amintim și faptul că George Olszewski n-a fost o prezență numai în Capitală, a participat și în alte localități la completarea unor expoziții cu piese din propriile colecții. Astfel, în anul 1931, la expoziția dedicată actului Unirii, organizată la Focșani⁵², a oferit inițiatorilor piese semnificative. Mai mult, în calitate de donator, a contribuit la înzestrarea Muzeului regional organizat, în anul 1943, la Târgoviște și inaugurat la 30 ianuarie 1944.⁵³

A fost o prezență efectivă în contemporaneitate prin evidențierea valorilor românești și peste hotare. A contribuit cu exponate la organizarea⁵⁴ expoziției de etnografie de la Philadelphia – S.U.A., la cele folclorice organizate⁵⁵ în Belgia, la Bruxelles și Anvers. Încalitate de urmaș al unei familii poloneze, a contribuit la organizarea⁵⁶ expoziției Poloniei la București.

Prestigiul de care s-a bucurat prin experiența dobândită și prin comportamentul cooperant l-au apropiat de o serie de instituții culturale preocupate de promovarea actului cultural științific. Astfel, la propunerea dr. Constantin Angelescu, la 27 mai 1933 a fost cooptat⁵⁷ în rândul membrilor Societății Atheneul Român, mod de apreciere a contribuțiilor sale la salvarea și expunerea patrimoniului constituit prin ceea ce colecționase în decursul anilor, precum și de o viitoare colaborare la realizarea unor expoziții în incinta localului din București sau din filialele constituite în diverse orașe. În această calitate a contribuit, în anul 1935, la organizarea⁵⁸ Salonului de artă decorativă,

⁴⁶ Semnificativă, în condițiile perioadei interbelice, este calitatea reproducerilor și a elementelor decorative. Adresa editurii Cartea Românească, către George Olszewski, în legătură cu reproducerea unui covor românesc pentru a ilustra Dicționarul Limbii Române. Vezi A.N.-DA.I.C., colecția Scriitori și artiști români și străini, fond 690, inv.1874, George Olszewski.

⁴⁷ Covoare vechi românești, ed. Cartea Românească, București, f.a., 10 planșe.

⁴⁸ Transilvania – stampe, planuri, hărți din colecția George Olszewski, ed. Cartea Românească, București, f.a., 15 p + 3 planșe.

⁴⁹ Muzeul Arhivelor Statului – Catalogul stampelor și documentelor, colecția Olszewski, ed. Cartea Românească, București, 1925, 18p.

⁵⁰ Vezi nota 35.

⁵¹ Catalogul Muzeului Toma Stelian.

⁵² Catalogul Muzeului Toma Stelian.

⁵³ Vezi Radu Gioglovan, Gabriel Mihaăicescu, Un sfert de veac de activitate la Muzeul de Istorie Târgoviște, în Valachia, editor Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1969, p. 9-12.

⁵⁴ Anuarul Atheneului Român pentru 1943, p.21.

⁵⁵ Idem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Virgil Căndea, Ion Zamfirescu, Vasile Moga, Atheneul Român – monografie, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p.12, 181.

⁵⁸ Ibidem, p.121

inițiativă a arhitectului Petre Antonescu⁵⁹, pentru a ilustra publicului, prin secțiunile icoane, ceramică-olărie, bogăția de forme și decorațiuni ce însoțesc aceste realizări, componente ale modului de viață al românilor.

O altă notabilă participare a avut-o la organizarea Lunii Bucureștilor⁶⁰ unde, punând la dispoziție stampe și gravuri, a ilustrat evoluția în timp a așezării care a cunoscut un permanent proces de complexe prefaceri, marcându-i spectaculoasa dezvoltare ce a impus-o ca virtuală capitală.

La Societatea Numismatică Română a fost primit⁶¹ membru la propunerea lui Constantin Moisil⁶². Și în acest caz, participarea la viața societății i-a oferit prilejul de a fi o prezență prin expunerea⁶³ unor podoabe și vechi ceasornice, gravuri, litografii. Menționăm că asemenea participări au constituit prezențe ilustrative ale unor comunicări ale membrilor societății. Amintim, în acest sens, expunerea⁶³ de litografii realizate de Dimitrie Pappasoglu⁶⁴ care au ilustrat conferința dr. Nicolae Vătămanu⁶⁵ în anul 1943. A fost anul când o stupidă infecție dentară generalizată l-a răpus⁶⁶ la 5 august, încheindu-se, la 54 de ani, laborioasa lui activitate. Presa a consemnat prematura lui dispariție, publicând o serie de necrologuri. Amintim pe cel publicat⁶⁷ de Constantin Moisil în ziarul „Universul”, precum și pe cel redactat⁶⁸ de conducerea Societății Atheneul Român.

A fost momentul când organele abilitate au luat o serie de măsuri pentru salvarea de la dispariție a bogatelor sale colecții. Direcția Artelor din cadrul Ministerului Educației

⁵⁹ Arh. Petre Antonescu, ales membru al Societății, la 3 iunie 1923, a contribuit cu sugestii la proiectele pentru realizarea unor lucrări în incinta Atheneului Român, în perioada 1924-1927, care au oferit noi posibilități de extindere a ariei de activitate, inclusiv cea expozițională. Tot el s-a preocupat de organizarea Salonului de artă decorativă. A făcut parte din comitetul de conducere 1924-1929. A fost inițiatorul concursurilor de artă decorativă, donator pentru acordarea premiilor pentru concurenți. Vezi Virgil Cândea...pp.71, 121, 137-138, 179, 228.

⁶⁰ Manifestare anuală, gândită și realizată timp de câțiva ani, în al 4-lea deceniu – a contribuit la metamorfoza Capitalii din punct de vedere urbanistic, peisagistic, cultural și artistic.

⁶¹ Anuarul Atheneului Român pentru 1943, p. 20.

⁶² Constantin Moisil a desfășurat o intensă activitate inclusiv ca publicist, folosind o serie de pseudonime cu care a susținut rubrica publicațiilor de specialitate, precum și presa cotidiană.

⁶³ Litografiile au avut o largă circulație în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pătrunzând în casele orașenilor și chiar ale sătenilor, fiind, de multe ori, așezate la loc de cinste, în preajma icoanei locuinței.

⁶⁴ Pappasoglu / Pappazoglu / Dimitrie (28 martie 1811, București – 1893, București), carieră militară, colecționar, publicist. Vezi Lucian Predescu, Enciclopedia Cugetarea, București, 1940, p.634; Pavel Anghel, Colecția de antichități din România a d. maior Papazoglu, în «Valachia», editor Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1969, p.227-231.

⁶⁵ Nicolae Vătămanu (19 noiembrie, București – 4 martie 1977, București) medic, pasionat cercetător al istoriei medicinei dar și al trecutului orașului București. Studiile sale, ca și conferințele, rețineau atenția publicului, autorul fiind un asiduu cercetător al izvoarelor istorice. Vezi Ion Negru, Considerații asupra operei istorice și medico-istorice a doctorului Nicolae Vătămanu, în Trecut și viitor în medicină, ed. Medicală, București, 1981, pp.9-22.

⁶⁶ Anuarul Atheneului Român pentru anul 1943, p.21.

⁶⁷ Ibidem

⁶⁸ Ibidem, pp. 17-21.

Naționale, Cultelor și Artelor a delegat⁶⁹ pe inspectorii George Năsturel⁷⁰ și Vasile Vasiliu-Fălți⁷¹ să se deplaseze la locuința⁷² defunctului George Olszewski, din strada Dimitrie Ghica nr.49, pentru a cerceta portretele istorice, obiectele, insignele din colecțiile acestuia, pentru a le defini pe cele care s-ar preta, prin valoare, să fie achiziționate pentru Muzeul Militar Național. Se încredința acestora misiunea de a întocmi un inventar al pieselor propuse achiziționării. La 22 ianuarie 1944, Departamentul Artelor desemna⁷³ o comisie de specialiști pentru examinarea și evaluarea obiectelor din colecția de artă deținute de urmașii defunctului George Olszewski. Din componerea acestei comisii făceau parte prof. Constantin Moisil în calitate de președinte, iar ca membri, Ion D.Ștefănescu⁷⁴, generalul Grigore Constandache⁷⁵, prof. Aurelian Sacerdoțeanu⁷⁶ Maria Golescu⁷⁷, Victor Brătulescu⁷⁸ și Gheorghe Băiculescu⁷⁹. Acțiunea a general⁸⁰ o respondență între președinte

⁶⁹ Preocuparea permanentă a Departamentului Artelor – Direcția Artelor de a salva patrimoniul cultural național s-a manifestat prin semnarea, adoptarea de măsuri pentru achiziționarea și integrarea în colecții de stat. A.N.-D.A.I.C., fond Departamentul Artelor, dosar 107/1943, f.68,69.

⁷⁰ Departamentul Artelor recurgea periodic, pentru 4-5 ani, la serviciile unor artiști plastici, critici de artă, arhitecți, predilect la persoane care aveau preocupări tangente cu patrimoniul cultural național mobil sau imobl. Aceștia erau cooptați în corpul inspectorilor, cu misiunea de a asigura legături cu zonele și problemele care le erau repartizate. Rapoartele lor conduceau la adoptarea de măsuri decizionale.

⁷¹ Vasile N.Vasilu – Fălți (18 noiembrie 1902, Fălțiceni – 8 iulie 1988, București), studii la București și Paris, sculptor cu o bogată activitate, autor al unor busturi de personalități, compoziții cu scene sportive, animaliere, fiind o prezență în expozițiile anuale cu participări bine primite de critica de artă a epocii, de amatori și colecționari de artă. Un loc special îl ocupă lucrările sale în muzeele din Fălțiceni și Iași.

⁷² În anii '70, doamna Agatha Teodoru mi-a precizat că George Olszewski, în decursul anilor maturității, a locuit în str.Biserica Amzei nr.10, Calca Victoriei nr.69, Muzeul Toma Stelian (anii 1928-1933), Calca Victoriei nr.97. Ultima locuință în care își avea colecția a fost în str. Dimitrie Ghica nr. 49.

⁷³ A.N.-D.A.I.C., fond Departamentul Artelor, inv.819, dosar 84/1944, f.8.

⁷⁴ Ion D. Ștefănescu (16 iulie 1886, Precajba, comuna Poeni, jud. Telcorman – 1981 ?), studii de drept și litere, specializare la Paris, doctor în litere la Sorbona, cercetări de istoria artei, profesor universitar, publicist.

⁷⁵ Grigore Constandache (30 septembrie 1876, București – ?), studii și carieră militară, participant la acțiunile militare din anii 1913, 1916-1917, carieră didactică și literară, numismat, preocupări pentru istoria militară, a contribuit, în perioada interbelică, la organizarea Muzeului Militar Național, la îmbogățirea colecțiilor, la editarea buletinului acestei instituții, membru în Consiliul de conducere al acestui muzeu – 1928-1933 președinte al Consiliului din anul 1933, publicist.

⁷⁶ Aurelian Sacerdoțeanu (20 decembrie 1904, Costești, jud.Vâlcea – 7 iunie 1976, București, cimitirul Bellu), studii la Râmnicul Vâlcea, București, specializare la Paris, doctor în istoric, profesor universitar, cercetări în domeniul istoriei medievale, științelor auxiliare ale istoriei, publicist. Vezi Damaschin Mioc, Enciclopedia istoriografică românești, p. 290-291, director general al Arhivelor Statului 1938-1953; Al.Mateci, Necrolog Aurelian Sacerdoțeanu, în Revista Arhivelor, anul LIII, vol. XXXVIII, nr.2/1976, pp. 237-238.

⁷⁷ Maria Golescu, în perioada 1933-1945, a colaborat la o serie de studii referitoare la monumente istorice. Vezi Radu Se.Greceanu, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice 1908-1945, și Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice 1914-1915, 1942-1943, în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», anul II, nr.2/1991, p.99.

⁷⁸ Victor Brătulescu (11 noiembrie 1899, Podul Doamnei, comuna Clejani, jud. Ilfov – ianuarie 1976, București) studii la București, doctor în litere și filosofie, activitate didactică, secretar adjunct la Comisiunea Monumentelor Istorice 1923-1936, director al Muzeului de artă religioasă 1936-1938, secretar director 1938-1948, colaborator al Institutului Nicolae Iorga, studii referitoare la vechile monumente, monografii, publicist. Vezi N.Stoicescu, în Enciclopedia istoriografică românești, p. 73..

⁷⁹ Gheorghe Băiculescu (1 aprilie 1900, Rubla, azi Bălți – 6 septembrie 1972, București), folclorist, bibliograf, bibliotecar, documentarist cu o bogată activitate la organizarea Fototecii și a colecției de Stampă din Biblioteca Academiei Române.

⁸⁰ A.N.-D.A.I.C., fond Departamentul Artelor, inv. 819, dosar 86/1944, f. 7.

și membrii comisiei. La 21 martie 1944, Constantin Moisil, din motive de sănătate, îi solicita⁸¹ Ministrului Educației Naționale, Cultelor și Artelor, înlocuirea sa din comisia de cercetare și evaluare a colecțiilor George Olszewski. Petentul promitea, cu acest prilej, că va înainta un raport despre ce realizase până la acea dată. Rezoluția consemna acceptarea demisiei și desemnarea ca președinte a generalului Grigore Costandache. Evenimentele militare care au apropiat frontul de granițele României au blocat⁸² această activitate și, ca atare, soarta acestor colecții a fost asemnătoare cu a altor multe. Dispersarea lor a dus la destrămarea caracterului unitar, piesele fiind achiziționate de terți cu opțiuni diferite de cele ale creatorului colecțiilor.

* * *

Informațiile enunțate în această evocare le considerăm stimulative pentru cunoașterea și aprecierea preocupărilor înaintașilor. George Olszewski a fost un pasionat colecționar, un pătimaș organizator de expoziții, un salvator al relicvelor trecutului, având capacitatea de a sesiza valoarea obiectelor ce puteau deveni piese de muzeu. Prețuitor al acestor mărturii, a acționat permanent să le integreze în colecții, definindu-le ca purtătoare ale mesajului epocii de utilizare a lor de către înaintași. Persoană cu o comportare decentă, cu o permanentă preocupare să realizeze relații care să-i faciliteze, în timp, obținerea de rezultate în achiziționarea pieselor dorite pentru completarea colecțiilor sale, pentru cunoașterea acțiunilor preconizate în calendarul manifestrilor la care avea o contribuție prin piesele deținute.

Aceste contribuții documentare, sperăm că vor fi completate, în timp, cu noi și semnificative mărturii care să permită o mai profundă cunoaștere a omului George Olszewski și a faptelor sale, sursă de elaborare a unei viitoare istorii a colecțiilor precum și a muzeografiei românești.

Contributions in portraying a collector and curator. George Olszewski

SUMMARY

Important personality of his epoch, George Olszewski was a model of an active collector, at a time when the private and public museums were formed in Romania. The paper records his life, character, deeds.

⁸¹ Idem.

⁸² Ibidem; în dosarul problemei nu apar alte date ulterioare.

VI. SEMNAL

CASA NOUĂ DIN INCINTA PALATULUI REGAL

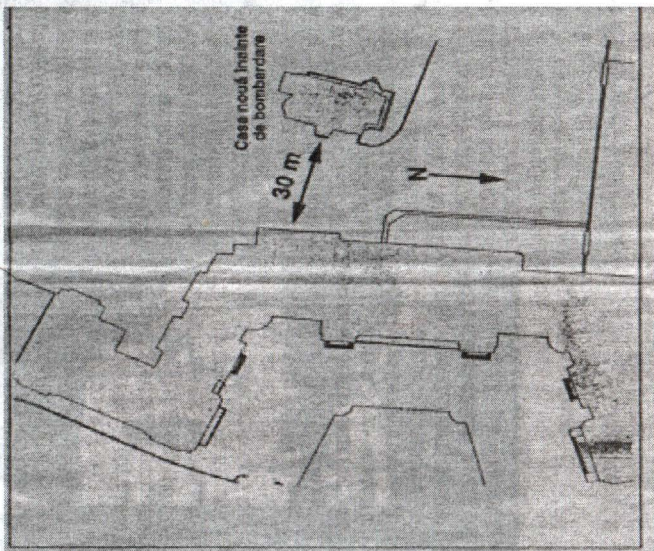
Angelo-Barbu Popescu

Casa nouă era o vilă amplasată în grădina din spatele Palatului regal (cel construit după anul 1935). Având în vedere caracterul intim al construcției (accesul familiei regale și al intimilor ei), aceasta nu apare în nici o carte poștală sau fotografie. Vila era amplasată spre Biserica Crețulescu.

În această clădire s-a derulat actul de la 23 august 1944. Clădirea a fost bombardată în ziua de 24 august 1944, de către aviația germană. În timp, nu a mai fost reparată, apoi, după 1948 a fost demolată.

M-am adresat M.S. Mihai I Regal al României, care mi-a trimis două fotografii ale acestei vile, fotografii făcute *înainte* de bombardament.

Mii de mulțumiri tuturor celor care m-au ajutat în încercarea mea.

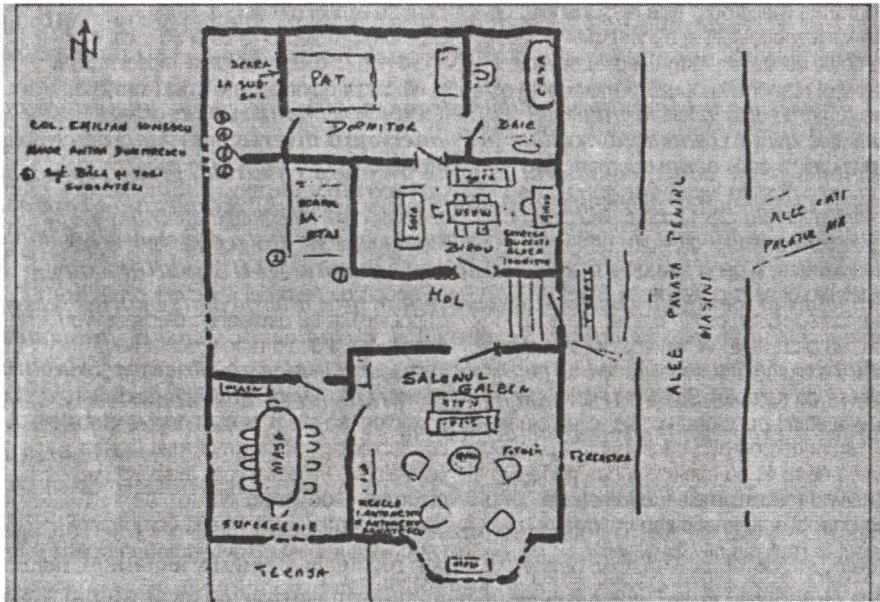
În suplimentul *Aldine* (România Libreră) nr.469 de vineri 20 mai 2005, am publicat un articol detaliat despre această problemă.

The New House by the Royal Palace

SUMMARY

With support from His Majesty King Mihai 1st of Romania, who has sent him two photographs, the author remakes the image of *The New House* built in the immediate vicinity of the Royal Palace in Bucharest. The article he wrote about this house – where some of the important events of the 23rd of August 1944, took place, and which was bombed by the German Air Forces, on August 24th 1944, – was published in the *Aldine* supplement of the Romania Libera news paper , no.469/ may 2005.

PUBLICAȚII LA STANDUL M.M.B

Interesul pentru realitatea bucureșteană, pentru înțelegerea unei istorii în mod paradoxal trăite și totodată oculte prin intervenții diverse, mai mult sau mai puțin inteligibile, poate aduce căutătorul în plină aventură culturală, grație profunzimii și vastității fenomenelor petrecute în mediul nostru social direct, mediu la care accesul este parțial, condiționat, necesitând re-evaluări, reconstituiri, rememorări, completări, dezvăluiri. Autorii prezenți cu lucrări în standul MMB aparțin categoriei de investigatori ai identității istorice a Bucureștiului, prin intermediul lămuririi secvențiale a căreia cititorii pot beneficia de elucidări metodice de sensuri fundamentale, constitutive pentru ceea ce se numește generic, „realitatea românească”. Publicațiile, disponibile la standul MMB, completează, prin putera cuvântului scris, „oferta” culturală a expozițiilor organizate de Muzeu.

Lelia Zamani – Bucureștii în sărbătoare – colinde, datini de iarnă, obiceiuri orășenești – vol.I și, vol.II, obiceiuri orășenești din iarnă până-n vară (ed.Carta de Buzunar, în colecția *Cultură, tradiții*). Apar redată în paginile lucrării: Crăciunul la Curtea Domnească și la Curtea Regală, Crăciunul prin cartierele Bucureștiului, Steaua și cântecele de stea, Vicleimul și cântecele de Irozi, Boboteaza la Curtea Domnească, sau sărbători cu dată fixă – între altele – Sânpetru lupilor, Dragobetele, ziua șarpelui, ziua păcălelilor, Armindenii, Sânpetru de vară, Sântilie, Alaiurile domnești din ajunul și din ziua sărbătorii sf. Pantelimon, sărbători care nu au dată fixă, scurtă deslușire a calendarului, bătaia halviței, jocul cucilor, duminica lăsatului sec de brânză la Curtea domnească, miezul Păresimilor, Paștele, paștele cailor, Rusaliile etc. Cu informații bogate, cu redactare limpede, succintă, cu ilustrații sugestive, dintr-o lume a orașului mai mult sau mai puțin dispărut – nimic nu se pierde, totul se transformă și la București- lucrarea, structurată în două volume, oferă cititorilor o parte însemnată a pitorescului și „substanței” de tip folcloric a urbei dintâi a unei țări atât de ruralizate, încât Capitala pare, adesea, o răscruce a tradițiilor surprinse într-o permanentizată tranziție.

Ion Mamina – Regalitatea în România – 1866-1947

(ed.Compania, București, 2004). Autorul cărții, cu studii de istorie, specializat în delicatul domeniu al istoriei universale moderne și contemporane, cu titlul de doctor obținut în anul 1980, este șeful serviciului Colecții Speciale al Bibliotecii Naționale Române și are un bogat palmares editorial. Despre lucrarea sa dedicată monarhiei românești, aflăm următoarele: „La 30 decembrie 1947, după 81 de ani în care a contribuit decisiv la construirea României moderne, monarhia a dispărut printr-un hocus-pocus politico-ideologic. Peste noapte, din țara care trebuia să devină comunistă, s-au șters urmele regalității, iar în cărți istoria a fost rescrisă pentru uzul „omului nou”.

În lumea românească de după 1989, recuperarea – necesară – a memoriei e departe de a se fi încheiat. Vorbind liber, fără teama cenzurii, despre personalități și evenimente din istoria noastră modernă, ne dăm uneori seama cât de firave sunt ideile și informațiile pe care le vehiculăm. Nici în manualele de istorie, după suprimarea unui uriaș tabù, nu

s-a putut ivi în grabă tabloul deplin al adevărului istoric. Unul din motive e și acela că e vorba de un întreg „climat” dificil de reconstituit, compus din mii de date și fapte.

Acest volum își propune tocmai să le pună în ordine pe cele mai importante și să ofere explicații și imagini, pentru ca astfel, ca într-o enciclopedie, regalitatea română să capete din nou corp și înțeles. În imaginile cărții se regăsesc instituțiile și funcționarea monarhiei constituționale, biografiile membrilor Familiei regale, istoricul domniilor, acțiunile suveranilor ca fondatori și protectori ai lăcașurilor de cultură, statuile care înfățișau Regi și Regine. Alături de fotografii, gravuri și citate, o cronologie a perioadei 1866-1947 îmbogățește colecția de repere din epoca atât de recentă, dar încă zărită ca prin ceață, a Regatului român”.

Adrian Majuru – *Bucureștiul albanez* – (ed. Ararat, București, 2002)

Autorul este cercetător la Muzeul Municipiului București și custode al Muzeului „Dr.Nicolae Minovici”.

„O carte pentru publicul larg despre albanezii din România, despre albanezii din București, este cât se poate de binevenită, mai ales că aduce cu ea și cu ei, albanezii, o aromă de București, de vremuri trecute, de București de altădată, un altădată vechi de câteva veacuri” scrie, drept prezentare, dr. Elena Siupiur, iar autorul menționează: „Prin aportul substanțial al balcanicilor sosiți timp de trei-aptru sute de ani, în valuri succesive, Bucureștii deveniseră unul dintre marile centre urbane din zona Balcanilor(...). Elitele moderne ale spațiului balcanic au fermentat propriile lor ideologii și proiecții imaginare în spațiul moldo-valah, Bucureștii și Iașii fiind principalele foruri culturale în acest vast proces. Mai mult, Bucureștii deveni, de la sfârșitul secolului XVIII, un spațiu al interferențelor culturale prin conexiunile directe dintre spațiul balcanic și centrul european.”

Adrian Majuru – *Portretul din oglindă* – Autorul, istoric profesionist, se încumetă să consturiască, vădind sensibilitate de poet și abilitate lingvistică de romancier, secvențe dintr-o realitate trecută, esențializată, prin intermediul câtorva imagini „de epocă”. Investigator al miturilor bucureștene, Adrian Majuru nu ocolește nici în scrierile sale de tip „fiction”, atmosfera timpului regăsit.

George Costescu – *Bucureștii vechiului regat* – ed. (Capitel, București, 2004), colecția „*Memoria orașelor*”: „*Bucureștii vechiului regat*” – scrie Sultana Craia – nu este o istorie propriu-zisă a orașului, cât o scriere de evocare, în bună măsură memorialistică, în care se amestecă impresii subiective, reflecții și tradiții orale. Este povestea unui „bunic” de altădată, destinată „nepoților” și scrisă cu nedisimulată nostalgie. Nu se poate aștepta de la o asemenea relatare nici rigoare, nici valoare documentară absolută. Ca orice poveste, cartea este în felul ei o ficțiune. Brodată în chenarele unei realități aburite de timp și aurite de sentiment, produs al memoriei afective. Pentru fiecare generație, vremurile copilăriei și tinereții dobândesc retrospectiv un preț sporit, ele idealizându-se prin distanțare. Este ceea ce i se întâmplă și lui George Costescu.

„Ediția de față reproduce volumul apărut în anul 1944, la editura Universul. „George Costescu s-a născut în București, la 15 ianuarie 1881. După absolvirea Facultății de Drept a Universității București, a început să practice avocatura. A avut o activitate profesională intensă și a fost o prezență activă în societatea românească(...) Prin toată activitatea sa, Goerge Costescu a fost un cronicar al societății în care a trăit, societate pe care a imortalizat-o cu multă savoare în scrierile sale.”

Despre București, autorul scria: „Urbea noastră a avut (...) farmecul ei, fie prin acea calitate îmbietoare, fie prin exotismul oriental al înfățișării ei tihnite. Au fost chiar printre străini scriitorii învățați, diplomați, ziariști și artiști care, plecând de aici cu impresii (...) măgulitoare, au ținut să le dea publicității, arătându-și deosebita mulțumire și admirație pentru firea poporului nostru, cât și asupra traiului la București”.

Mihai Pelin – *Deceniul prăbușirilor* – Purtând un subtitlu cu aluzie amară la cunoscuta operă vasariană de altădată, *Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților români între legionari și comuniști*, cartea prezintă una din fațetele inumane ale exceselor totalitariste, mainifestate în istoria românească recentă, cu efecte negative asupra componentei sensibile (prin definiție) a societății: plasticienii. „1940-1950: un deceniu de coșmar pentru oameni, bunuri, idei. Inventarul pierderilor începe cu teritoriile și se sfârșește cu speranța. Rătăcirile printre minciuni, pe sub obuze, în exiluri și epurări, obiectele de artă și viețile artiștilor și-au frânt conturul, și-au știrbit aura. Vremuri sumbre, cu crime și jafuri, cu eroi aproape necunoscuți, cu ticăloși și cu caraghioși de prim-plan. O arhivă completă, vibrând pe toate tonurile, de la tragic la grotesc.” „Dintre multele categorii profesionale existente, cea a plasticienilor captivează prin omenescul rănilor ei vii, dar discrete. În urma pictorilor, sculptorilor și arhitecților – ființe, de regulă, pașnice și nu prea vorbărețe – ne-au rămas puține pagini de memorialistică, un număr restrâns de interviuri și mărturii ale celor ce i-au frecventat. Spre deosebire de scriitori și ziariști, mai ușor adaptabili, mai apți să-și escamoteze prestațiile compromițătoare de sub „vechiul” regim, sau să le subordoneze unor alibiuri nimerite, artiștii, cu foarte puține excepții, s-au rătăcit în acest deceniu terifiant și n-au învățat niciodată să mintă convingător. În anii '70-'80, când încă nu era prea târziu, cine le putea câștiga încrederea, abordându-i fără prejudecăți sau viclenii, avea parte de confesiuni și rememorări în care sticlea chiar conturul de sentiment al timpului revolut. Pornind la acea vreme în căutarea acestor mărturii, m-am pomeinit brusc într-o altă lume decât aceea statuată de istoriografiile oficiale.”

Gheorghe Parusi – *Cronica Bucureștilor* – ed.Compania

„Gheorghe Parusi s-a născut în 1039, în București, Absolvent al Facultății de Filologie a Universității București în 1962, a fost profesor, secretar de redacție, apoi bibliotecar la Biblioteca Academiei între 1972-1999.” Iubitori și cunoscători al Bucureștiului, „i-a cercetat, decenii de-a rândul, atât documentele cât și locurile vii. . A bătut mereu cu pasul spațiile schimbătoare dimprejurul unui miez statorinic de zidire (...).”

„Câteva secole de viață bucureșteană” sunt surprinse în cartea sa intitulată *Cronica Bucureștilor*, „Ies la iveală casa, biserica, familia, portul, ceremonia, limba, petrecerea,

precum și ecoul evenimentelor țării în existența localnicilor. O selecție complementară de amintiri și evocări dă glas unui adevărat „club” al celor ce-și iubesc fără măsură orașul de naștere sau de adopție. Astfel, din hirisoave, sentiment și imagini s-a compus „cronica” pe numeroase voci de care Bucureștiul n-a avut parte și căreia atâția, ca și Gheorghe Parusi, i-au dus multă vreme lipsa.”

Liliana Vârban, Ionel Ioniță, Dan Vasiliu – Casa Storck, Muzeul Storck (editor coordonator Liliana Vârban). Lucrarea, cu text tradus în limbile engleză, franceză, germană, prezintă una din cele mai interesante case memoriale bucureștene, datorată creativității complexe a unei adevărate dinastii de artiști; noblețea misiunii ce a revenit autorilor – și, cu atât mai mult, dificultatea ei – se datorează realității că totul, în cazul Muzeului Storck, este operă de artă, casa (arhitectură, fresce), mobilier, sculpturi, colecții. „*Operele de artă aflate în patrimoniul muzeului aparțin unei familii în care harul artistic a dăinuit de-a lungul mai multor generații și care se poate lăuda cu un aport important în dezvoltarea artei plastice românești*”, scria, într-un articol, d-na Liliana Vârban, custodele Muzeului. „Pentru generațiile care urmează rămâne datoria de a păstra și valorifica pentru viitorime valorile culturale pe care ni le-a dat spre posteritate dinastia de artiști Storck.”

Ionel Ioniță, Elena Marcu, Maria Grigoruță – Manuc Bey – negustor și diplomat – catalog – O expoziție-eveniment reconfigurează vara bucureșteană 2005, la MMB. Titlul este simplu: „Manuc Bei” . Cine este Manuc? Întrebare „simplă”... Toată lumea a auzit de Hanul lui Manuc.Toți bucureștenii știu. Oare?...Cât se (mai) poate ști atăzi, despre acest personaj misterios? Fascinația incursiunii în timp, în adevăr, în istoria însăși a orașului, pentru descoperirea de repere esențiale ale unei epoci întregi, concretizată în temporalitatea unei expoziții concurate de prestigiul prezenței paralele a capodoperelor franceze expuse la Muzeul Național de Artă, rămâne imortalizată prin cuvântul scris și imaginea tipărită. Este vorba despre catalogul unei expoziții complexe, complete s-ar putea spune, cuprinzătoare, variată, elegant realizată. Catalogul conține, pe secțiuni bine structurate, „capitolele” tratate de cei ce au organizat în expunere obiectele patrimoniale selectate: documente, hârti, piese de artă decorativă, costume, bijuterii și accesorii, picturi, gravuri, arme, o bogăție de exponate expresive , definitorii pentru portretizarea personajului istoric căruia îi este dedicată manifestarea, dar și pentru redarea unei imagini concentrate a Bucureștiului de odinioară.

(L.I.G.)

VII. IN MEMORIAM

VEI IN MEMORIA

MARIA DUȚU-COJOCĂRESCU SAU AMINTIREA UNOR OCHI ALBAȘTRI

Liliana-Nicoleta HANGANU

Să fie mai bine de zece ani, de când, proaspăt ucenic în ale numismaticii, am întâlnit pe d-na Maria Duțu, în vechiul birou de la Muzeul Severeanu. Venise într-o scurtă vizită la d-nul Radu Ocheșeanu, un alt mare dispărut prea devreme... Din holul întunecat, se auzea prin ușă o voce feminină necunoscută; blândă, moale, ușor cântată. Intrând în birou, în primul moment m-a surprins părul alb și luminos. Am salutat. Au ridicat amândoi privirea de pe inevitabilele monede antice, asupra cărora se sfătuiau atunci. Am schimbat câteva cuvinte...

În anii care au urmat am avut privilegiul de a lucra cu domnia sa, piese din diferite colecții ale muzeului. Însă acea primă impresie nu s-a șters nici până astăzi.

Se spune ca ochii sunt oglinda sufletului... Atunci am aflat care poate fi una dintre culorile sufletului. Ochi senini, zâmbitori, scrutători într-un anume fel personal, discret și pieziș, care priveau viața cu o mare înțelegere; umbriți adeseori de grijile pentru alții, alteori, de urmele nedreptăților cu care soarta a avut grijă să-i încerce din plin...

Fără a avea un aer profesoral, știa cum să citească fie o monedă, fie o medalie, insignă sau decorație, sau – marea pasiune a ultimilor ani, sigilii și inele sigilare, și să ofere cu aceeași nonșalanță orice fel de date pe care le descoperea într-un mic obiect de metal. Există cercetători remarcabili în știința numismaticii, care însă nu reușesc să și comunice prin viu grai cunoștințele lor. Maria Duțu nu era dintre aceștia. Pur și simplu torcea ușor povestea unei piese, își punea întrebări, afla răspunsuri posibile, lăsa pentru mai târziu concluziile sau chiar porțițe deschise pentru cei care vor urma...

În rest, ceaiul, prăjiturile de casă, poveștile despre viață și sfaturile aflate încă din copilărie de la bunica sa, disponibilitatea cu care se apropia de cei mai tineri (tineri doar ca vârstă, dar poate mai măcinați de probleme), expozițiile și muzeele, piesele de teatru, regretul de a nu mai fi fost de foarte mult timp la Sinaia...

Apoi, boala necruțătoare curmată într-o zi de miercuri, 13 iulie 2005...

Acum odihnește în Cimitirul.... Pe ultimul drum, a fost condusă, alături de familie, de prieteni și colegii de la muzeu. Viața și personalitatea i-au fost evocate de d-nul Radu Ciuceanu, care a adus omagiul unei îndelungate prietenii și de către d-nul Vasile Boroneanț: „A suferit pentru profesiunea sa...”

Alături de kolegele de la Severeanu, resimt și acum plecarea ei... Au rămas atâtea monede din diferite epoci de cercetat, medalii, decorații și peceti, au rămas articole de finalizat, povești nespuse, sfaturile pierdute ale bunicii ...

* * *

Maria Duțu-Cojocărescu (12 aprilie 1938, București – 13 iulie 2005, București), studii superioare: Facultatea de Istorie a Universității din București, absolvită în iunie 1963, când, prin „Hotărârea Comisiei pentru examenul de stat a fost declarată diplomat universitar în specialitatea Istoria României”; activitate profesională: în perioada 1964 – 1990 a lucrat, cu intermitențe, la Muzeul de Istorie a Orașului București, începând ca îndrumător, ajungând, înainte de pensionare, muzeograf principal, unde a condus și organizat Expoziția de numismatică (din anul 1980) și Colecția Maria și dr. G. Severeanu; începând cu anul 1975, a efectuat expertize numismatice, în cadrul Biroului Central pentru Expertize Tehnice; între 1990 – 1993, expert numismat la Biroul numismatic „Nummus”; de asemenea, în perioada 1993 – 1997, a colaborat la întocmirea tematicii și a organizării Muzeului Băncii Naționale a României, făcând parte din Comisia de achiziții a acestui muzeu, până în anul 2001; ulterior, între anii 2001 – 2002 și 2003 – aprilie 2005, a revenit la Muzeul Severeanu, în calitate de muzeograf. A participat la sesiuni de comunicări științifice și la organizarea a numeroase expoziții. Printre ultimele la care a colaborat, numărându-se: *Manuc Bey – negustor și diplomat*, precum și expoziția dedicată sigilografiei românești (în curs de pregătire), ambele la Muzeul Municipiului București. A publicat peste treizeci de studii pe teme de numismatică, sigilografie și medalistică în prestigioase periodice de specialitate, precum și monografii, întocmite pe baza unei amănunțite cercetări a arhivelor.

Bibliografie selectivă

Semnează: Maria Cojocărescu, Maria Duțu

Monografii

Manufactura de tutun „Belvedere”, București, 2000, (în colaborare cu A. Duțu), lucrare apărută sub egida Muzeului Municipiului București.

Catalog

Al. Ievreinov, O. Iliescu, cu colaborarea lui N. Curdov (și a Mariei Duțu, *Medalii privitoare la istoria românilor. Repertoriu cronologic. 1551 – 1998*, București, 1999 (cap. *Lista gravurilor, medaliștilor și semnăturile lor*).

Studii și articole publicate în:

Muzeul Municipiului București, **București. Materiale de istorie și muzeografie**

1. *O preocupare permanentă a Muzeului de istorie a orașului București: sporirea patrimoniului muzeistic*, 3, (1965), p. 189-192.
2. *Date referitoare la biografia lui Carol Valstein, primul muzeograf al Bucureștilor*, 5, (1967), p. 284-293.
3. *Expoziții bucureștene reflectate în colecția de medalii a Muzeului de istorie a municipiului București (1864-1914)*, 7, 1969, p. 203-214.
4. *Contribuții la studiul circulației leului ca monedă de calcul în sec. XVIII-XIX*, 8, 1971, p. 253-259.

5. *Medalia și insigna bătute cu prilejul semicentenarului Muzeului de istorie a municipiului București* (1971), 9, 1972, p. 445-447.
6. *O medalie inedită datată 1851, din colecția Muzeului de istorie a municipiului București*, 10, 1980, p. 247-250.
7. *Muzeul Băncii Naționale a României*, 12, 1997, p. 308-310 (în colaborare cu Mihai Chiriac).
8. *Cântare de zarafi în secolele XVIII-XIX folosite în București*, 18, 2004, p. 83-87 (în colaborare cu Maria Grigoruță).

Un proiect inedit pentru construcții de șosele în Țara Românească în prima jumătate a sec. al XIX-lea

Izvoare arheologice bucureștene.....

Monede bizantine din secolele VI-VII, descoperite în centrul Câmpiei Române, 1978, p.39-42.

Cercetări arheologice.....

Monede din așezarea de la Popești, aflate în colecția Muzeului de istorie a municipiului București, III, 1981, p.142-154.

Muzeul Național de Istorie a României, Cercetări Numismatice

Monede geto-dacice de tip Vârteju descoperite la Periș, jud. Ilfov, 1, 1978, p. 12-16.

Monede moldovenești rare din Expoziția de numismatică a Muzeului de istorie a municipiului București, 2, 1979, p.111-113 + planșă.

O monedă austriacă din anul 1825, contramarcată cu stema Moldovei și Țării Românești, 3, 1980, p. 121-127.

Revista muzeelor.....

Sigiliile Comisiei Centrale de la Focșani- Revista Muzeelor, 1972, 4.

O scrisoare inedită a lui G. Enescu către primarul Dem. I. Dobrescu. Revista muzeelor, 1970, nr 5.

Buletinul Societății Numismatice Române

Tezaurul de tetradrahme – imitații de tip Filip III Arideul, descoperit la Optășani (jud. Olt), 67-69 (1973-1975), 1975, p. 69-74.

Dr. George Severeanu, 70-74 (1976-1980), 1981, p. 675-676.

Un depozit monetar din secolele XII-XIII din colecția Maria și dr. George Severeanu, 75-76 (1981-1982), 1983, p. 257-269.

Proiecte de probe ale monedei de 50 de bani din anul 1921, 75-76 (1981-1982), 1983, p. 381-385.

Un depozit de șilingi din vremea lui Dabija Vodă descoperit în județul Galați, 90-91 (1996-1997), 2002, p. 141-146.

Sigilii ale Brâncovenilor, 92-97 (1998-2003), 2003, p. 273-277.

Institutul de Arheologie Vasile Pârvan ...București, **Studii și Cercetări de Numismatică**

Tezaurul de monede grecești descoperit pe teritoriul Municipiului București, 6, 1975, p. 195-199 + VIII plășe.

Contribuții la circulația monetară din centrul Transilvaniei în secolul I. î.e.n. : tezaurul monetar descoperit la Iceland (com. Ernei, jud. Mureș), 8, 1984, p. 53-75 (în colaborare cu Gh. Poenaru Bordea).

Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea Independenței României, Chișinău, 24-26 septembrie 2002, Comunicări și note

Sigilii din epoca Unirii, București, 2003, p. 245-248.

Revista istorică

Aspecte ale obligațiilor financiare impuse României prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944. Revista istorică, tom V, 1994, nr. 9-10, p. 899-905.

Catalogul monedelor feudale ale Țării Românești și Moldova, aflate în Expoziția Numismatică. Comunicare prezentată la Cursul de perfecționare din decembrie, 1980. – nepublicată.

IN MEMORIAM...

...DR. HARALD ALEXANDRESCU

O biografie interesantă – unii ar spune că influențele astrale au fost complexe, asupra destinului domnului Harald Alexandrescu, fiu al unui ofițer devenit Consul al României la Teheran (aproximativ între anii 1938-1941), apoi la Barcelona (1941-1943). Domnia-Sa a văzut lumina zilei pe 7 ianuarie 1945, în localitatea Anadia, Portugalia, unde părinții se aflau refugiați, căci tatăl său, sfidând realitatea momentului, se declarase de partea Aliaților. Tot o sfidare a realității a fost revenirea în țară a familiei sale, în 1947; după doar doi ani, tatăl avea să fie arestat și închis (fără proces și fără condamnare efectivă), în mai multe pușcării (Târgșor, Poarta Albă și altele), fiind eliberat abia în 1956, sub interdicția de a profesa ceva ce n-ar fi fost muncă necalificată. Asprimile vremilor, repercutate desigur, asupra fiului, nu au putut anula parcursul ascensional al inteligenței excepționale a acestuia. După cursurile primare, gimnaziale și liceale efectuate în București, au urmat cursurile Facultății de Matematică-Mecanică a Universității din București, secția *Astronomie*, absolvită în 1967. În 1982 a obținut titlul de doctor în matematici, la Universitatea București, în disciplina *Mecanica cerască*.

A fost cercetător științific la Institutul Astronomic al Academiei Române, la Institutul de Geodezie, Fotogrammetrie Cartografie și Organizarea Teritoriului, muzeograf principal la Observatorul astronomic „Amiral Vasile Urseanu”, participant la activitățile de cercetare ale Laboratorului de Gravitație și Tehnici Inerțiale al Institutului de Cercetări pentru electrotehnică, cercetător științific principal la Institutul de Gravitație și Științe Spațiale – Colectivul Dinamica Spațială. Din 2000 a devenit Consilier în cadrul Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității.

Din cariera sa nu a lipsit partea pedagogică. A fost profesor de liceu, colaborator, la liceul „Ion Creangă” din București, catedra de *matematici*, disciplina *astronomie*, lector și apoi conferențiar universitar la Universitatea București, Facultatea de Matematică, Catedra Mecanică și Ecuații și, cu un curs de astronomie generală, la Facultatea de Fizică. Lista lucrărilor sale cuprinde studii, articole, teme de cercetare, colaborări la reviste, simpozioane, conferințe interne și internaționale.

A părăsit lumea pe data de 16 iulie a.c., lăsând celor ce au avut privilegiul de a-l fi cunoscut, un exemplu de profesionalism format din competență și pasiune, un model de inteligență investigatoare deopotrivă concentrată pe popriile direcții de studiu și deschisă celor dornici să-i înțeleagă demersurile elevate. (L.I.G.)

DOMENII DE SPECIALITATE

Astronomie sferică, astronomie fundamentală, mecanică cerească, geodezie spațială, dinamică spațială: sisteme spațiale de referință, determinări de orbite ale sateliților artificiali, teoria figurii Pământului, drumuri spațiale.

LISTA LUCRARI PUBLICATE

Consideratii asupra stelei variabile NQ Herculis (în colab. cu H.Minti și Al.Dumitrescu) - Studii și cercetări de astronomie (SCA), tom 14, nr.2, 1969.

Determinarea preliminară a direcției spațiale Riga-Cairo, folosind observații simultane asupra sateliților Pageos A - SCA, tom 14, nr.2, 1969.

Programarea unor calcule de astronomie la calculatorul electronic Olivetti-Programma 101 - SCA, tom 15, nr.1, 1970.

Camera fotografică AFU-75 (în colab. cu M.Cârsmaru și Gh.Vass) - SCA, tom 17, nr.1, 1972.

Efemeride precise ale sateliților artificiali utilizând calculatoarele electronice (în colab. cu M.Cârsmaru) - SCA, tom 17, nr.1, 1972.

Some Aspects of the Earth's Satellites Differential Orbit improvement - Artificial Satellites, vol.11, nr.2, 1976, Warszawa, Polish Scientific Publishers.

Positions photographiques précises des satellites artificiels à Bucarest (în colab. cu Al.Dinescu, M.Cârsmaru, Gh.Vass, N.Radulescu, I.Predeanu) - Contributions 1976, Ed.Academiei, București 1976.

On the Improvement of the Orbital Elements of an Artificial Satellite (în colab. cu prof A.Pall, T.Oproiu, V.Mioc, E.Radu, B.Pârv) - Vizual Observations of Artificial Earth Satellites (Suppliment), University Babes-Bolyai,

Nationala de Astronomie, Cluj, 13-15 nov. 1971.

Ecuatiile miscarii satelitului artificial pentru valori particulare ale elementelor orbitale - Sesiunea Comisiei de astronautica a Academiei, Bucuresti, 30 nov. - 1 dec. 1972.

Efecte de lunga perioada ale perturbatiilor de scurta perioada in miscarea satelitilor artificiali - Conferinta Nationala de Astronomie, Oradea, 11-14 oct. 1974.

Asupra ameliorarii elementelor orbitale ale satelitilor artificiali, folosind observatii din programul "Atmosfera" (in colab. cu T.Oproiu, I.Salajan, B.Pârv) - Colocviul de Astronomie, Cluj, 26-27 nov. 1977.

Aplicatii ale miscarii satelitilor artificiali in geodezia fizica - Sesiunea stiintifica IGFCOT, 24 febr. 1978

Determinarea figurii Pamântului cu ajutorul satelitilor artificiali - Lectoratul stiintific IGFCOT, 12 martie 1979.

Consideratii asupra modului de integrare in lucrarile lui Y. Kozai (in colab. cu C.Cucu-Dumitrescu) - Sesiunea de comunicari dedicata Anului International al Cosmosului, Bucuresti, 17-18 dec. 1992.

Algoritmi si program de reducere la epoca a observatiilor fotografice a satelitilor artificiali (in colab. cu C. Stoica) - Sesiunea anuala a IGSS (1993).

Consideratii asupra obtinerii elementelor orbitale ale satelitilor artificiali in situatiilor excentricitatilor si inclinarilor quasi-nule - Sesiunea anuala a IGSS (1993).

NOTA: La aceste lucrari se adauga peste 1.000 de titluri de articole de popularizare a astronomiei, publicate in perioada 1984-1999 in cotidiene, periodice, sau reviste, care urmeaza sa fie reunite intr-un volum ce va fi editat (probabil) de catre "Editura Academiei".

PARTICIPARI INTERNATIONALE

Stagiu specializare la Sectia de Geodezie planetara a Institutului de Geofizica al Academiei Polone de Stiinte (3 luni), 16 aug. - 16 nov. 1973, Varsovia, cu deplasari in perioada respectiva la Poznan, Torun, Cracovia, Gdansk, Olsztin. (Polonia)

Conferinta "Cercetari stiintifice cu ajutorul satelitilor artificiali" (subgrupa "Fizica Cosmica" a colaborarii INTERCOSMOS), oct. 1974, Budapesta (Ungaria).

Simpozionul UAI "Mecanisme de baza ale activitatii solare", aug. 1975, Praga (Cehoslovacia)

4. Seminarul "Influenta atmosferei inalte in miscarea unui satelit artificial al Pamântului" (Sectia 6 INTERCOSMOS), 30 oct.- 5 nov. 1983, Stara Zagora (Bulgaria)

CONTRACTE DE CERCETARE ÎN PERIOADA DESFĂȘURĂRII ACTIVITĂȚII ÎN CADRUL OBSERVATORULUI ASTRONOMIC MUNICIPAL "AMIRAL VASILE URSEANU"

Tema-Program: Cercetari asupra configuratiei câmpului gravitacional al corpurilor ceresti masive, cu aplicatii în dinamica obiectelor spatiale

Tema de cercetare: Aspecte ale configuratiei câmpului gravitacional periterestru, corelate cu miscarile obiectelor spatiale

Faze ale cercetarii:

-Cercetari asupra dinamicii obiectelor spatiale in câmpul gravitacional terestru.

-Studiul perturbatiilor tesserale în miscarea satelitilor artificiali ai Pamântului.

-Determinarea elementelor orbitale ale satelitilor artificiali ai Pamântului; model pe calculator.

-Studiu comparativ al expresiilor perturbatiilor gravitationale de primul si al doilea ordin, obtinute prin diferite metode de integrare.

CUPRINS

I. ARHEOLOGIE

<i>dr. Vasile Boroneanț</i>	Tăblițele de lut scrise, de la Vidra	5
<i>dr. Vasile Boroneanț</i>	Scrierea pe oase – O scriere necunoscută identificată în săpăturile arheologice de la Chitila)	12
<i>dr. Vasilica Sandu-Cuculea</i>	Descoperiri arheologice în comuna Brănești, județul Ilfov	36
<i>dr. geolog Florentin Stoiciu / IMNR</i>	Analiza chimică și analiza de fază a ceramicii gumelnițene din punctul „Ostrov”– Brănești, jud. Ilfov	61

II. STUDII ȘI ARTICOLE

<i>dr. Cristina Constantin</i>	Aspecte ale raportului centru-periferie în București, la final de secol XIX	69
<i>drd. Camelia Ene</i>	Stilul neoromânesc în artele aplicate – perioada până la anul 1900	74
<i>Hilda Hencz</i>	Presă maghiară bucuresteană (1860-1941).	92
<i>Adrian Majuru</i>	Strada Șepcari – Scurtă monografie	112
<i>Adrian Majuru</i>	Balcanii sub stăpânirea negustorilor	115
<i>dr. Panait I. Panait</i>	BUFTEA. Lunga devenire a unei așezări ilfovene	131
<i>Angelo-Barbu Popescu</i>	O carte poștală a lui Petre Pandrea, din 1965	144
<i>Angelo-Barbu Popescu</i>	Morminte ale unor români celebri	147
<i>Adriana Scripcariu</i>	Comunitate și sfinți în Bucureștii evului mediu	153
<i>dr. Adrian Silvan-Ionescu</i>	Prima expoziție de anvergură a artiștilor din București (1864)	177
<i>Ionel Zanescu</i>	Justiția în Bucureștii de odinioară	187
<i>Anca Beatrice Todireanu</i>	Tabloul votiv din Paraclisul Patriarhal	196
<i>Laura Vlădoiu-Stancu</i>	Informații privind organizarea judecătorească în vremea lui Alexandru Ipsilanti (1774-1778), în cronică lui Atanasie Comnen Ipsilanti	201

III. PATRIMONIU BUCUREȘTEAN

<i>Gabriel Ciotoran</i>	Aspecte ale orașului București din anul 1948 până la naționalizare	211
-------------------------	--	-----

<i>Elisabeta Drăgan-Bovo</i>	Porțelanuri vieneze în colecțiile M.M.B.	217
<i>Elisabeta Drăgan-Bovo</i>	Un portret al lui Carol I de C.P. de Szathmary	223
<i>Victoria Gavril, Carmen Constantinescu</i>	Strada Mântuleasa – de al 1 la 37	226
<i>drd. Ionel Ioniță</i>	Donații și clauze (aspecte juridice) privind muzeele memoriale aflate în coordonarea Muzeului Municipiului București	236
<i>Florentina Limban</i>	Biblioteca Pompiliu Macovei	245
<i>dr. Cezara Mucenic</i>	Târgul de Afară Târgul Moșilor – Târgul Obor	249
<i>Duduța Olian</i>	Grădina lui George Călinescu	268
<i>Maria Raluca Popa</i>	Un episod din construcția noului «Centru civic» din București, reflectat într-un interviu de istorie orală	273
<i>diac. Cristian Todoreanu</i>	Sf. Dimitrie cel Nou – ocrotitorul Bucureștilor	284
<i>Ionel Zănescu, drd. Camelia Ene</i>	Asistența medicală bucureșteană în prima jumătate a veacului al XIX-lea,	289
<i>Oliver Velescu</i>	Mahalaua Scorțarilor din București	298

IV. PERSONALITĂȚI BUCUREȘTENE

<i>Dana Ciobanu</i>	Regina Maria a României – de la Bran la Balcic	313
<i>Ștefania Ciubotaru</i> (muz. Cotroceni)	Schiță de portret al reginei Maria	317
<i>Alexandrina Nicolae</i>	Juristul, omul politic și ziaristul Stelian Popescu	325
<i>dr. Mihai Sorin Rădulescu,</i> <i>Dan Falcan</i>	Interviu cu dl. Pompiliu Macovei	333
<i>dr. Mihai-Sorin Rădulescu</i>	Un European: Anastase Simu, la un secol și jumătate de la naștere	339
<i>prof. univ. dr. Radu Ștefan Vergatti</i>	Un om de cultură și rege al culturii: Carol al II-lea	348

V. MUZEOGRAFIE

<i>dr. Liana Ivan-Ghilia</i>	Expunerea muzeală – între valorizare estetică și reconstituire științifică	357
<i>Mirela Târnă (Arhivele Naționale)</i>	Conceptul de muzeu național. Studiu de caz: Muzeul de Antichități din București	360
<i>prof. Virgiliu Z. Teodorescu</i>	Contribuții la un portret de muzeograf: George Olszewski	372

VI. SEMNAL

semnal: <i>Angelo-Barbu Popescu</i>	Casa nouă din incinta Palatului Regal	385
Publicații la standul M.M.B.		388

VII. IN MEMORIAM...

... Maria Dușu		395
... Dr. Harald Alexandrescu		399

Tipărit la **UNIVERSUL SA**

ISBN 973-87450-1-2
ISSN 1222-7536

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro